

895. 91301

ด 886 ค

ว. 3

ความแปลกแยกในเรื่องสืบทอด (พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๐๙)

๒๕๐๐-๒๕๐๙
๒๕๐๐-๒๕๐๙

ปริญญาบัตร

ของ

เวียดชาย สิริชัย

๒๕๐๘ พ.ศ. ๒๕๓๕

เสนอต่อมหาวิทยาลัยกรีนกรีนทรวิโรฒ ประสานมิตร

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต

มีนาคม ๒๕๓๐

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยกรีนกรีนทรวิโรฒ

178442

ความแปลกแยกในเรื่องสั้น ๔ เรื่อง (พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๙)

บทคัดย่อ

ของ

เลียดฉวย ศิริชัย

เสนอต่อ ทวีธาชัยถรีเนกริเพรวิโร ประธานมิตร

เพื่อเงินส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าผู้ตร

ปริญญาการศึกษาบัณฑิต

ปีพ.ศ. ๒๕๓๐

การวิเคราะห์ความแปลกแยกในเรื่องสั้น ช่าง (พ.ศ. ๒๕๐๗ - ๒๕๑๙) ใน
ผู้จัดพิมพ์วิเคราะห์ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม โดยวิเคราะห์ทั้ง
ความแปลกแยกทางวิชาชีพ และความแปลกแยกทางอาชีพ กับวิเคราะห์ทางออกของตัวละครที่
เกิดความแปลกแยก จากการศึกษาพบว่า สภาพการว่าง เศรษฐกิจ การเมือง และ
สังคมที่เป็นจริงสอดคล้องกับความแปลกแยกทางเศรษฐกิจการเมือง และสังคมที่สะท้อนจาก
เรื่องสั้น

การวิเคราะห์ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจพบว่า ประชาชนต้องทำงานที่ทุก
ยากจนไป เกือบมีทางเกิด ผลผลิตที่ประ ชาชนผลิตได้กลายเป็นสินค้าที่ถูกควบคุมโดยนายทุน
ทำให้ประชาชนอยู่ในสภาพที่ลำบาก อุดมยาก ถูกทำให้เป็นวัตถุและมนุษย์เงินตรา นอกจากนี้
ประชาชนยังต้องบริโภคสิ่งต่าง ๆ ตามอำนาจของการโฆษณา และการสร้างถาถนิยมทางวัตถุ
ตัวละครที่ตกอยู่ในสภาพการว่าง จะรู้สึกว่าเขาไม่เข้าใจเหตุและผลที่เกี่ยวข้องกับความเป็น
อยู่ของเขา ไม่สามารถมองเห็นอนาคตของตนเอง ไม่สามารถกำหนดหรือตัดสินใจอะไรได้
และรู้สึกว่าผู้คนในสังคมนั้นอยู่อย่างไร้สติ ไม่เข้าใจกัน ทุกคนรับรู้ดีว่าตนเองต้องทน
ทำงานที่หนักกับความกดดันทางเศรษฐกิจเพื่อเงิน ตัวละครบางส่วนยอมจำนนกับวิธีขจัดตนเอง
เป็นแบบ "ฤทธิกรรม" และบางคนอาจเ ื่อผู้อื่น บางส่วนต่อสู้ด้วยวิธีต่อต้านการว่างด้วย
หลบหนีออกจากความแปลกแยกด้วยการ และต่อสู้เพื่อได้ ความแปลกแยกโดยการ

การวิเคราะห์ความแปลกแยกทางการเมือง ว่าอำนาจรัฐ ทั้งอำนาจนิติบัญญัติ
อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการได้กลายเป็นอำนาจที่ดำรงอยู่อย่าง เป็นอิสระจากเจตจำนง
ของประชาชนและกลับมามีอำนาจควบคุมประชาชน ที่ตกอยู่ภายใต้เครื่องจักรอำนาจของสังคม
ที่เขารักเขาเปรี๊ยะ ตัวละครจึงรู้สึกว่าเขาไม่เข้าใจอะไรเกี่ยวกับการเมือง ไร้ส่วนตัดสินใจ
ใจเกี่ยวกับทิศทางทางการเมือง การปฏิวัติทางกฎหมายก็แค่จะทำให้ตนเองถูกเขารักเขาเปรี๊ยะ
ตลอดไป ตลอดจ ารู้ว่าการรวมกิจการทางการเมืองเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์ ตัวละคร
บางส่วนยอมจำนนด้วยวิธีขจัดตนเอง เป็นแบบ "ฤทธิกรรม" บางส่วนต่อสู้ด้วยวิธี ต่อสู้กับไกรฐ
เดชะชวน และต่อสู้กับอำนาจรัฐเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง

การวิเคราะห์ความแปลกแยกทางสังคมพบว่า การศึกษามีอำนาจของการประกาศ
ให้เรื่องในสิ่งที่ใหม่เป็นประโยชน์ต่อตัวเอง เขาเปรียบเพื่อนมนุษย์ จะไม่เป็นประโยชน์
ต่อสังคม ตัวละครจึงรู้ว่าเขาเรียนโดยไม่มีจุดมุ่งหมาย ไม่มีโอกาสในการตัดสินใจใดๆ
การศึกษาเป็นเพียงวิธีประโยชน์ และสุดท้ายตัวละครต้องทนเรียนด้วยความรู้สึกเบื่อหน่าย
ตัวละครบางส่วนยอมจำนนด้วยวิธีขจัดตนเอง บางส่วนต่อสู้ด้วยการลาออกจากสถานศึกษาแล้ว
แล้วไปใช้ชีวิตในชนบท และการหันไปทำกิจกรรมทางสังคม และพบว่าความฝันมีอำนาจ
ของการประกาศให้เหนืออำนาจนอกตัว จ. ประชามโนภาพ การพัฒนาชีวิตของตนเองได้อย่าง
มีเหตุผล และเมื่อยาก ตัวละครจึงรู้สึกว่าการไม่เข้าใจอะไรจริงเกี่ยวกับสิ่งที่ตนเชื่อ
และปฏิบัติ และตนต้องปฏิบัติตามอำนาจของตัวเขาโดยไม่มีความรู้สึกเลื่อมใส ตลอดจนรู้สึกว่า
กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ และรู้สึกไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่ตนเชื่อและปฏิบัติ
กันอยู่ ตัวละครบางส่วนยอมจำนนด้วยการขออำนาจของตนเองให้ต่ำ หันกลับไป บางส่วน
ต่อสู้ด้วยการเลิกนับถือศาสนา นอกจากนี้ยังพบว่าตัวละครที่มีอำนาจพัฒนาการเด็กให้ตก
อยู่ในความทุกข์ทรมาน และไร้อำนาจ ตัวละครจึงรู้สึกว่าตนเองเกิดมาเพื่อรองรับการใช้อำนาจ
ของพ่อแม่เท่านั้น ตลอดจนรู้สึกว่าตนเองคือผู้รับ ตัวละครส่วนใหญ่จะยอมจำนนโดย
การยอมรับการใช้อำนาจของพ่อแม่ ตัวละครบางส่วนไม่กำลังต่อสู้กับพ่อแม่ บางส่วนหา
ว่าจึงประจักษ์ทางวิทยาศาสตร์ได้นำอันตรายมาสู่ประชาชน ตัวละครรู้สึกว่าตนเองต้องยอม
รับโดยไม่เห็นทางหลีกเลี่ยง บางส่วนต่อสู้ด้วยการทำลายสิ่งประดิษฐ์รอบ ๆ ตัว และการเรียก
ร้องรัฐบาลให้ปิดโรงงานของพ่อที่ปู่ นี่เป็นตัวอย่างของสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ

ALIENATION IN THAI SHORT STORIES (B.E. 2507-2511)

AN ABSTRACT
BY
LERTCHAI SIRICHAJ

Presented in partial fulfillment of the requirements
for the Master of Education degree
at Srinakharinwirot University
March 1987

In the analysis on alienation in short stories of the period between 1964 - 1976, the researcher intends to analyse the economic, political and social alienation, by analysing both the objective alienation and the subjective alienation. He also analysis the solutions of the alienated characters. The study reveals that the actual economic, political and social situations correspond with the economic, political and social alienation reflected in the short stories.

The analysis on economic alienation shows that people have to undertake hard jobs without any choice. Whatever they produce are controlled by the capitalist, thus making them desperate, destitute and subjecting them to re-ification and money-worship. Moreover, the people have to consume goods according to the influence of advertisement and materialistic value. The character who finds himself in such situation feels that he does not understand the cause and effect concerning his existence, cannot see his own future, cannot determine or decide anything and that people in society are non-chalant and unsympathetic. He also feels that he is obliged to work against his creativeness and just for money. Some of the characters surrender by self elimination, changing behaviour and dominating over other people. Some fight by mitigating the truth, escaping temporarily from alienation and fighting for permanent freedom from alienation.

The analysis on political alienation reveals that the power of the state, legislative, executive and juridical, becomes independent from the intention of the people, controlling them and subjugating them to oppressive social bondage. The character feels that he does not understand

anything about politics, has no share in deciding on a political course. The execution of the laws always takes advantage of him. He also feels that participation in political activities is futile. Some of the characters surrender by self elimination and changing behaviour. Some fight by attacking some sections of government mechanism and fight against the government for political structural change.

The analysis on social alienation reveals that education has the power to dictate to people compelling them to learn what is useless to self and can help to take advantage of others. It also reveals that education is useless to society. The character feels that he studies without aim. He has no opportunity to make any decision. Education is only a useless thing. And finally he has to study with boredom. Some of the characters surrender by self-elimination. Some fight by resigning from educational institute, then spending their lives in villages and by turning to social activities. In addition to this, religion has the power to dictate to people to believe in power beyond themselves. They cannot develop themselves according to reasons and to have their own future. The character therefore feels that he does not really understand what he believes and practises and that he has to follow the dictate of religion without anyway out. He also feels that moral regulations are useless things and that he does not agree with what others are believing and practising. Some of the characters surrender by submitting their own power to religion. Some fight by abandoning religion. Family, too, is found to have power that binds children to sufferings and deprives them of their future. The character therefore feels that he came into existence only to submit to the exercise of power of his parents who, he feels, are criminals. Most of the

characters will surrender by submitting to the use of power of their parents. Some will use force to fight their parents. Finally, scientific products are found to bring danger to people. The character feels that he has to accept without any choice. Some characters surrender by admitting that danger from scientific products is so great that it is difficult to avoid. Some fight by destroying such products around them and by demanding the government to shut down the factories of the Japanese which are the cause of environmental pollution.

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตและคณะกรรมการสอบ ได้พิจารณา
ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญา
การศึกษามหาบัณฑิตของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการที่ปรึกษา

รศ.ดร.เจตน์ ตู่พิทักษ์ ... ประธาน
ดร.ดร. จิตใจ ... กรรมการ

คณะกรรมการสอน

รศ.ดร.เจตน์ ตู่พิทักษ์ ... ประธาน
ดร.ดร. จิตใจ ... กรรมการ
/ ส.ดร. สว่าง ... กรรมการ

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้โดยได้รับความกรุณาจากอาจารย์สมเกียรติ ภู่วีฑูล ประธานกรรมการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พลศักดิ์ จิรไกรศิริ กรรมการและ อาจารย์ สุภา ปานเจริญ กรรมการสอบปากเปล่าที่ได้กำหนดนำตรวจแก้ไข สนับสนุนและให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา ซึ่งผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งใจเป็นอย่างมาก

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ คุณวิญญู กองทอง ที่กรุณาให้เขียนหนังสือประกอบการเขียนหลายเล่ม ขอขอบพระคุณอาจารย์แนววิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ ที่กรุณาให้ความเห็นใจและความช่วยเหลือตลอดมา นอกจากนี้ผู้วิจัย ยังได้รับความช่วยเหลืออย่างดีจาก อาจารย์สัณเฑียรไปติ อาจารย์สมชาติ วงศ์งาเทพ อาจารย์สุภา เกื้องกระการสุข คุณบุญธรรม แสงอนุเคราะห์ คุณวรรณ รอกใจดี คุณกัลยา คองเชื้อ ซึ่งผู้วิจัยขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เลิตายา กิริย

สารบัญ

บทที่	หน้า
๑ บทนำ	๑
ภูมิหลัง	๑
จุดมุ่งหมายการศึกษา	๖
ความสำคัญของการศึกษา	๖
ข้อตกลงเบื้องต้น	๖
ขอบเขตของการศึกษา	๖
คำนิยามศัพท์เฉพาะ	๗
วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	๑๒
เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย	๑๓
๒ แนวความคิดเรื่องความแปลกแยก	๓๒
ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ	๓๔
ความแปลกแยกทางการเมือง	๔๔
ความแปลกแยกทางสังคม	๗๔
๓ เรื่องสั้นในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๙	๙๖
บรรยากาศทางวรรณกรรมในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๙	๙๖
เรื่องสั้นกับปัญหาที่เสนอ	๑๐๓
พฤติกรรมของตัวละคร	๑๑๘
๔ ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจในเรื่องสั้น	๑๑๐
สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๙	๑๓๐
ความแปลกแยกภาววิสัยทางเศรษฐกิจ	๑๓๙
ความแปลกแยกอัตวิสัยทางเศรษฐกิจ	๑๔๙
ทางออกของตัวละครที่เกิดความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ	๒๑๖

๕ ความแปลกแยกทางการเมืองในเรื่องสั้น	๒๓๒
สภาพการณ์ทางการเมืองในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๙	๒๓๒
ความแปลกแยกภววิสัยทางการเมือง	๒๔๖
ความแปลกแยกอัตวิสัยทางการเมือง	๒๔๖
ทางออกของตัวละครที่เกิดความแปลกแยกทางการเมือง	๓๐๑
๖ ความแปลกแยกทางสังคมในเรื่องสั้น	๓๑๕
ความแปลกแยกกับสถาบันการศึกษาในเรื่องสั้น	๓๑๕
สภาพการณ์ทางการศึกษาในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๙	๓๑๕
ความแปลกแยกภววิสัยกับสถาบันการศึกษา	๓๑๙
ความแปลกแยกอัตวิสัยกับสถาบันการศึกษา	๓๓๓
ทางออกของตัวละครที่เกิดความแปลกแยกกับสถาบันการศึกษา	๓๕๕
ความแปลกแยกกับสถาบันศาสนาในเรื่องสั้น	๓๕๐
สภาพการณ์ทางศาสนาในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๙	๓๕๐
ความแปลกแยกภววิสัยกับสถาบันศาสนา	๓๕๖
ความแปลกแยกอัตวิสัยกับสถาบันศาสนา	๓๖๒
ทางออกของตัวละครที่แปลกแยกกับสถาบันศาสนา	๓๖๙
ความแปลกแยกกับสถาบันครอบครัวในเรื่องสั้น	๓๗๒
สภาพการณ์ของครอบครัวไทยในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๙	๓๗๒
ความแปลกแยกภววิสัยกับสถาบันครอบครัว	๓๗๔
ความแปลกแยกอัตวิสัยกับสถาบันครอบครัว	๓๗๙
ทางออกของตัวละครที่เกิดความแปลกแยกกับสถาบันครอบครัว	๓๘๑
ความแปลกแยกกับสถาบันวิทยาศาสตร์ในเรื่องสั้น	๓๘๓
สภาพการณ์ทางวิทยาศาสตร์ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๙	๓๘๓

บทที่

หน้า

ความแปลกแยกทางวิสัยทัศน์กับสถาบันวิทยาศาสตร์

๓๘๕

ความแปลกแยกอัตวิสัยกับสถาบันวิทยาศาสตร์

๓๘๘

ทางออกของตัวละครที่เกิดความแปลกแยกกับสถาบันวิทยาศาสตร์

๓๙๐

๑ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

๓๙๓

บรรณานุกรม

๔๐๔

ภูมิหลัง

แนวความคิดเรื่องความแปลกแยก (Alienation) เป็นแนวความคิดที่แพร่หลายอยู่ในวงวิชาการทางยุโรปและอเมริกา แต่ที่ใช้ในความหมายที่แตกต่างกัน เพราะมีการนำไปใช้ในหมู่นักวิชาการหลายกลุ่ม เช่น นักจิตวิทยา นักสังคมวิทยา นักปรัชญาอัตถิภาวนิยม นักการศึกษา นักการเมือง และโคปราคฏเป็นสาระัตถะ (theme) ของศิลปะและวรรณคดีอีกด้วย (Macquarrie, ๑๙๖๓ : ๓๑๑) ความหมายที่หลากหลายเหล่านี้สามารถสรุปออกเป็น ๓ แนวกว้าง ๆ คือ แนวแรกถือว่าความแปลกแยกเป็นภาวะทางจิตใจหรือความรู้สึกของมนุษย์ เช่น คำอธิบายว่าความแปลกแยก คือ ความรู้สึกของปัจเจกบุคคลที่ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตัวเองกับผู้อื่น กับโลก (Petrovic, ๑๙๖๗ : ๑๗) แนวความคิดนี้เห็นว่า ความแปลกแยกเป็นอัตวิสัย หรือเรียกว่าความแปลกแยกอัตวิสัย (Subjective Alienation) แนวที่สองมองความแปลกแยกว่าเป็นภาวะทางสังคม เช่นคำอธิบายว่า ความแปลกแยกหมายถึงภาวะที่มนุษย์ไม่ได้มีประสบการณ์ ในลักษณะที่เป็นศูนย์กลางของโลก เป็นผู้สร้างสรรค์เกี่ยวกับการกระทำของเขา แต่การกระทำและผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของเขา กลับกลายเป็นนายซึ่งเขาต้องบูชาและเคารพเชื่อฟัง (Fromm, ๑๙๖๑ : ๑๒๐) แนวทวิญญิตนี้ถือว่าความแปลกแยกเป็นภาววิสัย หรือเรียกว่าความแปลกแยกภาววิสัย (Objective Alienation) แนวนี้สามมองความแปลกแยกว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม ๒ ด้าน ด้านแรกเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงว่า ผลผลิตจากกิจกรรมของมนุษย์ทั้งที่เป็นสิ่งของ ความคิด สถาบัน ฯลฯ ได้แยกตัวออกจากมนุษย์กล่าวคืออยู่พ้นจากการควบคุม เป็นพลังที่อิสระ เห็นห่าง และมีอำนาจเหนือมนุษย์ ด้านที่สองเป็นปรากฏการณ์ที่แสดงว่า มนุษย์ได้แยกตัวเองออกจากความสัมพันธ์กับสังคม กับคนอื่น และกับตัวเอง (Schaff, ๑๙๘๐ : ๕๖ - ๖๕) เช่น คำอธิบายว่า ในการที่มนุษย์จะอยู่รอดและมีความสามารถบำบัดความต้องการขั้นพื้นฐานใดนั้น มนุษย์จะต้องรวมตัวกันเพื่อกำหนดกิจกรรมทางเศรษฐกิจและกิจกรรมด้านอื่น ๆ ท่ามกลางกิจกรรมเหล่านี้มนุษย์จะทำการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ไปในแนวที่จะทำให้มนุษย์บรรลุเป้าหมายของชีวิตของตนได้ และในท่ามกลางกิจกรรมด้านต่าง ๆ ของมนุษย์นั้นได้มีปรากฏการณ์ที่แปลกเกิดขึ้น คือ

สิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์ได้ใช้พลังงานและความสามารถสร้างขึ้นมานั้น กลับแปรสภาพเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมได้ ยิ่งกว่านั้นมนุษย์ยังต้องปรับตัวเองให้เข้ากับสิ่งที่เขาสร้างขึ้นมา ทั้งนี้ย่อมหมายความว่าปัจเจกบุคคลจะต้องสูญเสียเสรีภาพที่จะดำเนินกิจกรรมและพัฒนาตนเองไปอย่างมาก มนุษย์จึงถูกพันธนาการโดยโซ่ตรวนที่หล่อหลอมมาด้วยตนเอง ท่ามกลางการครอบงำโดยไม่รู้ตัวนี้ มนุษย์จะมีความรู้สึกเหมือนกับตนเองเป็นวัตถุ อยู่โดดเดี่ยว อ้างว้าง ถูกแยกออกจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ถูกแยกออกจากผลผลิตของตัวเอง ถูกแยกออกจากกระบวนการต่าง ๆ ภายใต้ภาวะการณ์เช่นนี้ ผู้คนในสังคมจะมีความรู้สึกไม่พอใจ เบื่อหน่ายชีวิต และสิ่งแวดล้อมรอบตัว รวมทั้งจะแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่บ่งถึงความไร้อำนาจ ไร้พลังที่จะเปลี่ยนแปลงใด ๆ ทั้งสิ้น (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ๒๕๒๖ : ๑๑ - ๑๒) จะเห็นได้ว่าแนวความคิดนี้ศึกษาความแปลกแยกทั้งที่เป็นภาวีสัย (Objective Alienation) และอัตวิสัย (Subjective Alienation) ความแปลกแยกทั้งสองลักษณะนี้สัมพันธ์กัน โดยความแปลกแยกอัตวิสัยมีพื้นฐานหรือเป็นผลมาจากความแปลกแยกภาวีสัย **ถ้าจะแก้ปัญหาเรื่องความแปลกแยกของมนุษย์ ก็ต้องเริ่มแก้ที่ความแปลกแยกภาวีสัย** ในขณะที่เดียวกันมนุษย์ที่มีความแปลกแยกอัตวิสัย และไม่สามารถที่จะขจัดความแปลกแยกนี้ออกไปได้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะไม่ตระหนักถึงข้อเท็จจริง ไม่ตระหนักถึงสาเหตุ หรือแนวทางแก้ไข หรือแม้ว่าจะตระหนักแต่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ก็จะทำให้ความแปลกแยกภาวีสัย ซึ่งเป็นเงื่อนไขหรือสาเหตุของความแปลกแยกอัตวิสัยเข้มแข็งขึ้น กล่าวคือ ได้รับการตีตรา หรือรับรองว่าเป็นสิ่งที่ต้องเป็นไปเช่นนั้น (Schaff o ๑๙๘๐ : ๒๑๐ - ๒๑๔)

แนวความคิดเรื่องความแปลกแยกเกี่ยวข้องกับบรรณกรรมอย่างไรนั้น เป็นไปตามข้อเท็จจริงที่ว่า สังคมกับบรรณกรรมมีความสัมพันธ์กัน ๒ ประการ คือ

ประการแรก สังคมมีอิทธิพลต่อบรรณกรรม เพราะสังคมเป็นผู้ผลิตนักเขียนออกมา นักเขียนก็สร้างวรรณกรรมอีกต่อหนึ่ง ดังนั้นวรรณกรรมต่าง ๆ อย่างน้อยที่สุดก็สามารถแสดงออกซึ่งสภาพสังคมที่เป็นอยู่ขณะนั้น เป็นต้นว่า ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบการปกครอง กฎหมาย ประเพณี วัฒนธรรม (พลศักดิ์ จิรไกรศิริ ๒๕๒๒ : ๕๑) เมื่อสังคมมีนักเขียนที่มีความคิดแบบความแปลกแยก เนื้อหาสาระของวรรณกรรมที่เกิดขึ้นจากสังคมเช่นนี้ย่อมฉายภาพความแปลกแยกไว้มากน้อย แล้วแต่ว่าผู้เขียนจะจงใจสะท้อนออกมาหรือไม่เพียงใด

ประการที่สอง วรรณกรรมที่มีอิทธิพลต่อสังคม กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่าง วรรณกรรมกับสังคมนั้นไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียว คือ ไม่เฉพาะแต่สังคมเท่านั้นที่มีอิทธิพลต่อ วรรณกรรม วรรณกรรมก็มีอิทธิพลต่อสังคมด้วย อิทธิพลของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมอาจเป็นไปได้ ทั้งอิทธิพลภายนอก เช่น การแต่งกายหรือการกระทำตามอย่างในวรรณกรรม แต่ที่สำคัญคืออิทธิพล ภายใน ได้แก่อิทธิพลทางความคิด การสร้างค่านิยม รวมทั้งความรู้สึคนึกคิด นักเขียนจึงมีบทบาท ในฐานะผู้นำแนวคิดทางสังคม และผู้นำทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่ง (ศรีศิลป์ บุญขจร ๒๕๒๓ : ๑๐) ด้วยความตระหนักถึงอิทธิพลของวรรณกรรมที่มีต่อสังคม จึงเกิดมีการสร้างวรรณกรรมเพื่อประโยชน์ ทางการเมืองโดยเฉพาะ ซึ่งก็เห็นได้จากการปกป้องรักษาสังคมเก่าไว้ และฝ่ายที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคม วรรณกรรมลักษณะนี้จะไม่เพียงสะท้อนภาพสังคมเท่านั้น แต่ยังมีลักษณะที่เพิ่มสีสัน หรือ เติมเต็มอุดมการณ์ที่ต้องการให้ผู้อ่านคล้อยตามเข้าไป สำหรับแนวความคิดเรื่องความแปลกแยก ที่ ปรากฏในวรรณกรรมลักษณะนี้ ย่อมปรากฏในวรรณกรรมของฝ่ายที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคม ซึ่ง เห็นว่าวรรณกรรมต้องสะท้อนชีวิตจริงของประชาชน แสดงคุณค่าของประชาชนที่แท้จริง และต้อง มีเนื้อหาเพื่อชีวิตที่มุ่งชี้นำประชาชนไปสู่สังคมที่ดีกว่า ภาพความแปลกแยกที่ปรากฏในวรรณกรรม ลักษณะนี้ย่อมมีความเข้มข้นและชัดเจนมาก

การใช้แนวความคิดเรื่องความแปลกแยกมาศึกษาวรรณกรรมไทยนั้น นับว่ายังไม่แพร่หลาย และเท่าที่มีอยู่นั้นยังเป็นการศึกษาเฉพาะๆ ไม่กว้างขวางนัก บางครั้งยังขาดระบบที่แน่นอน เช่น สุชาติ สวัสดิ์ศรี (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๑๔ : ๔๐ - ๔๑) ได้แบ่งกลุ่มนักเขียนที่มี ผลงานรวมพิพจน์ในรวมเรื่องสั้นชุด ถนนที่นำไปสู่ความตายออกเป็น ๕ กลุ่ม โดยมีกลุ่มหนึ่งเรียกว่า "กลุ่มแปลกแยก (Alienation)" สุชาติ อธิบายลักษณะของนักเขียนกลุ่มนี้ไว้ว่า มีจุดอยู่ตรงที่ เพียงเล็งว่า สภาพมนุษย์ในสังคมปัจจุบันได้ถูกตัดขาดจากความเชื่อและกฎเกณฑ์เก่า ๆ การดำเนิน เรื่องค่อนข้างเป็น "ร่างเงาของจิตใต้สำนึก" (Monologue subconscious) เสียส่วนมาก บางทีก็ไปการเปรียบเทียบกับสัญลักษณ์และการเสียศีลเยาะเย้ย อธิบายถึงการกระทำของตัวละคร ลักษณะที่คล้ายกับไรท์เหตุนก สันหวังและถูกสังคมเมินหน้า จะเห็นได้ว่าความแปลกแยกที่สุชาติ พิจารณานี้ เป็นความแปลกแยกอัตวิสัย

ภิญโญ กองทอง (ภิญโญ กองทอง ๒๕๒๔ : ๓๓๕ - ๓๓๖) กล่าวถึงความแปลกแยก ของตัวละครที่อยู่ในสังคมเมือง ที่ปรากฏในเรื่องสั้นช่วง พ.ศ. ๒๕๑๐ - พ.ศ. ๒๕๑๖ โดย ภิญโญ

ใช้ความหมายของความแปลกแยกว่า หมายถึง สภาวะของมนุษย์ที่ไม่ได้เป็น ไม่ใคร่รู้สึก หรือไม่ได้คิดอย่างที่สมควรจะเป็น ว่าจะรู้สึก จะคิดในฐานะที่เป็นมนุษย์ ดังนั้นจึงเกิดความไม่พอใจ ไม่ลงรอย ไม่เหมาะสมในสภาพที่เป็นอยู่ คำนิยามที่ ญิฏโฏ ไซนี เป็นคำนิยามของกลุ่มอัตถิภาวะ

(Existentialists) ที่เห็นว่าแก่นแท้ของมนุษย์ก็คือการมีเสรีภาพในการคิดและตัดสินใจ เพื่อกำหนดสภาพอัตถิภาวะ (Existence) ของตน แต่โดยสัญชาตญาณแล้ว มนุษย์กลัวการรับผิดชอบ มนุษย์จึงเลือกใช้เสรีภาพ ที่จะหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบ สภาพเช่นนี้ทำให้มนุษย์ไม่ใช่เสรีภาพเพื่อกำหนดอัตถิภาวะของตน จิตใจมนุษย์จึงเต็มไปด้วยความแปลกแยก เมื่อลงมือวิเคราะห์ ญิฏโฏ ได้พูดถึงสภาพการณ์ทางการผลิตที่มนุษย์ต้องผลิตตามคำสั่งการของนายทุน ต้องทำงานในลักษณะที่เป็นงานเฉพาะด้าน มนุษย์ไม่ได้เป็นเจ้าของผลผลิตของตน ผลผลิตของมนุษย์กลับมารอบงำมนุษย์ในรูปของเทคโนโลยีสภาพ การเช่นนี้ ทำให้มนุษย์รู้สึกแปลกแยก แนวความคิดที่ ญิฏโฏ ใช้วิเคราะห์เป็นแนวความคิดบางส่วนของ การ์ล มาร์กซ์ ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ ความไม่ลงรอยกันระหว่างคำนิยามและการวิเคราะห์ คือ นิยามโดยไซนีโนทัศน์ของกลุ่มอัตถิภาวะ แต่วิเคราะห์โดยไซนีโนทัศน์ของ การ์ล มาร์กซ์ รายละเอียดในการวิเคราะห์ก็ยังสับสนอยู่ระหว่างแนวความคิดทั้งสองนี้ ซึ่งโดยหลักการแล้วทฤษฎีความแปลกแยกของทั้งสองกลุ่มนี้มีสาระแตกต่างกัน แม้ว่าจะเป็นทฤษฎีเชิงมนุษยธรรมเช่นเดียวกันก็ตาม

นับจนถึงวันนี้ การนำแนวความคิดเรื่องความแปลกแยกมาวิเคราะห์วรรณกรรมไทยก็คงยังไม่มีการวางระบบหรือถกเถียงอย่างจริงจัง ถ้าติดตามผลงาน งานวรรณกรรมวิจารณ์ตามหน้าหนังสือพิมพ์ หรือวารสาร จะพบปัญหาเกี่ยวกับความเข้าใจเรื่องความแปลกแยกปรากฏให้เห็นอยู่ เช่น หนังสือพิมพ์มาตุภูมิ ฉบับวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๗ หน้าวัฒนธรรม-บันเทิง ได้ตีพิมพ์บทความเกี่ยวกับความแปลกแยกสองบทความเปรียบเทียบกัน โดยบทความทั้งสองต่างก็พูดถึงความแปลกแยกของนักเขียนปัจจุบัน แต่สาระของความแปลกแยกที่ผู้เขียนทั้งสองใช้นั้นแตกต่างกันมาก บรรณาธิการหน้าวัฒนธรรม-บันเทิง ของหนังสือพิมพ์ดังกล่าวถึงกับตั้งข้อสังเกตเป็นหมายเหตุประกอบไว้ว่า "บางครั้งเรานิยามใช้คำใหม่ ๆ โดยที่ยังไม่ถ่องแท้ถึงเนื้อความหมายของคำนั้น ๆ" (อย่างไรก็ตามความแปลกแยก ๒๕๓๗ : ๑๑) งานวิจัยฉบับนี้พยายามที่จะใช้ทฤษฎีความแปลกแยกให้กว้างขวางที่สุด เพื่อให้ครอบคลุมปรากฏการณ์ความแปลกแยกทั้งที่เป็นภาวะทางสังคมและภาวะจิตใจมนุษย์ ดังนั้นจึงศึกษาความแปลกแยกกวีสมัยและความแปลกแยกอัตวิสัย โดยความแปลกแยกทั้งสอง

ลักษณะนี้มีความสัมพันธ์ในลักษณะเป็นเหตุเป็นผลกัน

เรื่องสั้นที่นำมาตีความในงานวิจัยฉบับนี้เป็นเรื่องสั้นที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๙-๒๕๑๙ ที่ถือเอาปี พ.ศ. ๒๕๐๙ เป็นปีเริ่มต้นก็โดยพิจารณาการสิ้นยุคของ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เพราะในเวลาทั้งกล่าวเริ่มปรากฏลักษณะเรื่องสั้นร่วมสมัยแบบใหม่ ซึ่งแตกต่างไปจากเรื่องสั้นที่มีมาก่อนหน้านั้นอย่างชัดเจน มีนักเขียนใหม่ ๆ เกิดขึ้นในรั้วมหาวิทยาลัยเพิ่มขึ้น เริ่มถามปัญหาเกี่ยวกับตัวเอง ปัญหาสังคม และมีการแสดงออกในลักษณะใหม่ เช่น การเขียนบทความ แสดงท่าทีในอาการก้าวร้าว ดุเดือดมากขึ้น หรือถ้าเป็นเรื่องสั้น ลักษณะของเรื่องสั้นก็มักจะคำนึงถึงเนื้อหามาก่อนรูปแบบ แต่อย่างไรก็ตามต้องถือเป็นการแหวกแนวที่สามารถสร้างลักษณะใหม่ ๆ ขึ้นมาในวงการเรื่องสั้นได้สำเร็จ และต่อมาได้สร้างความเข้มแข็งให้กลายไปในทางที่ดีมากขึ้น (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๔๔ : ๓๖-๓๗) นอกจากนี้เรื่องสั้นในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๙ - ๒๕๑๙ ยังคาบเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์การเมืองไทยถึง ๒ เหตุการณ์ คือ เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และ เหตุการณ์ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ถ้าพิจารณาถึงสาเหตุทั้งสองอย่างถึงที่สุดแล้วจะพบว่าความแปลกแยกของมนุษย์ในสังคมเป็นสาเหตุสำคัญ กล่าวคือ เมื่อความแปลกแยกของมนุษย์ถึงจุดวิกฤติก็จะระเบิดออกมา เพื่อหาทางผ่อนคลายหรือขจัดความแปลกแยกออกไป คาร์ล มาร์กซ กล่าวไว้ว่า ประวัติศาสตร์ของมนุษย์ชาติ ก็คือ ประวัติศาสตร์ของพัฒนาการของมนุษย์ที่ เพิ่มขึ้นและในขณะเดียวกันก็เพิ่มพูนความแปลกแยกขึ้นด้วย จุดมุ่งหมายของมนุษย์ก็คือ การดิ้นรนต่อสู้เพื่อให้พ้นจากความแปลกแยก (Fromm, ๑๙๖๔ : ๔๓) เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ได้แสดงให้เห็นถึงความตึงเครียดของความแปลกแยกของผู้คนในสังคม จนสุดท้ายจะทนทานจึงระเบิดขึ้นมาเป็นเหตุการณ์ดังกล่าว ส่วนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม จนถึง ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ นั้น พบว่าเป็นเหตุการณ์ที่ผู้คนส่วนหนึ่งในสังคมได้พยายามหาทางออกของมนุษย์เพื่อให้ความแปลกแยก จึงมีการเสนอทางออกที่เป็นรูปธรรมขึ้นมา แต่ในที่สุดก็ไม่สามารถฝ่าฟันอำนาจความแปลกแยกที่ครอบคลุมนสังคมอยู่ได้ ฉะนั้นเรื่องสั้นในช่วงทั้งกล่าวนั้น นอกจากจะมีคุณค่าในตัวเองอย่างที่เป็นที่วิจารณ์วรรณกรรมเรียกว่า เรื่องสั้นในยุคแสวงหาและยุคเพื่อชีวิต มันยังน่าสนใจในแง่ที่ว่า เป็นเรื่องสั้นที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญดังกล่าวแล้ว ทั้งในด้านการสะท้อนภาพความแปลกแยกของผู้คนในสังคม และความพยายามของนักเขียนที่จะมีอิทธิพลในการชักนำผู้อ่านไปสู่เป้าหมายการขจัดความแปลกแยกตามความคิดของตน

จุดมุ่งหมายการศึกษา

เพื่อศึกษาและวิเคราะห์ความแปลกแยกในเรื่องสั้น ช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๙ ดังหัวข้อต่อไปนี้

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพการทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม กับ ความแปลกแยก
 ๒. ลักษณะความแปลกแยกภววิสัย (Objective Alienation)
 ๓. ลักษณะความแปลกแยกอัตวิสัย (Subjective Alienation)
 ๔. ทางเลือกของตัวละครหลังจากที่ตัวละครเกิดความแปลกแยก
 - ๕ พหุ จ. ศึกษา ช่วง วิจัย พ.ศ. ๒๕๑๙-๒๕๒๕ แล้วจากเลือก ความแปลกแยกแล้ว
- ความสำคัญของการศึกษา

๑. ทำให้มองเห็นอิทธิพลที่มีต่อกันระหว่างสภาพสังคมไทยกับเรื่องสั้นในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๙ กล่าวคือ ทำให้ทราบถึงลักษณะความแปลกแยกภววิสัย และความแปลกแยกอัตวิสัย ที่ปรากฏในเรื่องสั้นช่วงดังกล่าว ทั้งทำให้ทราบถึงทางเลือกของตัวละครหลังจากที่ตัวละครนั้น ๆ เกิดความแปลกแยก ตลอดจนได้ทราบถึงสภาพการทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ที่สัมพันธ์กับความแปลกแยก

๒. เพื่อเป็นแนวทางในการนำความคิดเรื่องความแปลกแยกไปศึกษาวรรณกรรมประเภทอื่น ๆ ต่อไป

ข้อตกลงเบื้องต้น

แนวความคิดเรื่องความแปลกแยกที่ใช้ในงานวิจัยฉบับนี้เป็นแนวความคิดของกลุ่มที่ศึกษาความแปลกแยก ทั้งความแปลกแยกภววิสัย และความแปลกแยกอัตวิสัย โดยถือว่า ความแปลกแยกภววิสัยมีความสัมพันธ์กับความแปลกแยกอัตวิสัย ในลักษณะที่เป็นเหตุเป็นผลต่อกัน

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

๑. เรื่องสั้นที่นำมาศึกษาเป็นเรื่องสั้นที่ตีพิมพ์ครั้งแรกตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๑ ซึ่งเป็นปีหลังการสิ้นสุดของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๑๙ อันเป็นปีที่มีการปฏิรูป

การปกครองแผ่นดินโดยคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ทั้งนี้เพราะเรื่องสั้นในช่วงดังกล่าวมีสาระที่แสดงถึงความแปลกแยกอย่างชัดเจน และมีการพัฒนาขึ้นเป็นลำดับ

๒. เรื่องสั้นที่นำมาศึกษาเป็นเรื่องสั้นที่แสดงแนวความคิดเรื่องความแปลกแยกอย่างชัดเจน รวมทั้งสิ้น ๒๘๕ เรื่อง แบ่งเป็นเรื่องสั้นที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๗ - ๒๕๑๖ รวม ๑๓๖ เรื่อง และเรื่องสั้นที่ตีพิมพ์ครั้งแรกในช่วง พ.ศ. ๒๕๑๗ - ๒๕๑๙ รวม ๑๔๙ เรื่อง

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

๑. ความแปลกแยก หมายถึง ภาวะที่ผลผลิตจากกิจกรรมของมนุษย์ได้แยกตัวออกจากมนุษย์ ภาวะเช่นนี้ ทำให้มนุษย์ต้องแยกห่าง ออกจากความสัมพันธ์กับสังคม กับคนอื่น และกับตัวเอง

๑.๑ ภาวะที่ผลผลิตจากกิจกรรมของมนุษย์ได้แยกตัวออกจากมนุษย์ เรียกว่า ความแปลกแยกภาวีสัย (Objective Alienation) หมายถึง ผลผลิตจากกิจกรรมของมนุษย์เป็นสิ่งของ ความคิดสถาบัน ฯลฯ มีลักษณะเป็นอิสระจากเจตจำนงของมนุษย์รวมทั้งมีอำนาจในการควบคุมดูแลและบงการการดำรงอยู่ของมนุษย์ มนุษย์ได้กลายเป็นทาสที่ไร้อำนาจ อันมีผลทำให้มนุษย์ไม่สามารถแสดงพลังของเขาซึ่งอยู่ในภาวะแฝงไปในทางสร้างสรรค์ได้ในขณะเดียวกันเขาก็ไม่สามารถพัฒนาศักยภาพใหม่ ๆ ขึ้นมา เพื่อที่จะนำตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

๑.๒ ภาวะที่มนุษย์ต้องแยกห่าง ออกจากความสัมพันธ์กับสังคม กับคนอื่น และกับตัวเอง เรียกว่าความแปลกแยกอัตวิสัย (Subjective Alienation) หมายถึง ความรู้สึกท้อแท้หรือพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงถึง การไร้ความหมาย (meaninglessness) ความไร้อำนาจ (powerlessness) ความไร้บรรทัดฐาน (normlessness) ความโดดเดี่ยว (isolation) และความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเอง (self - estrangement)

๑.๒.๑ การไร้ความหมาย หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลมีความรู้สึก ท้อแท้หรือพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่า เขารู้สึกว่าเขาไม่สามารถจะคาดหมายเกี่ยวกับผลที่จะเกิดจากพฤติกรรมของเขาในอนาคต ไม่สามารถเข้าไปในสภาพชีวิต และสภาพสังคมที่เป็นอยู่

๑.๒.๒ ความไร้อำนาจ หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลมีความรู้สึก ท้อแท้ หรือพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่า เขารู้สึกว่าเขาไม่สามารถกำหนดชะตาชีวิตของเขาเองได้ ชีวิตของเขา

ต้องตกอยู่ใต้อำนาจของสิ่งอื่นหรือคนอื่น เขาไม่สามารถแก้ไข หรือทำอะไรได้กับสภาพชีวิตและสภาพสังคมที่เป็นอยู่

๑.๖.๓ ความไร้บรรทัดฐาน หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคล มีความรู้สึก ทำที่ หรือพฤติกรรมที่แสดงว่า เขารู้สึกว่าสังคมที่ตนเป็นสมาชิกนั้นปราศจากอำนาจที่จะควบคุมให้สมาชิกปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ถูกตั้งตามค่านองคลองธรรม กฎหมายและกฎศีลธรรมถูกละเมิด หรือถูกละเลยโดยคนทั่วไป จึงจะไม่มีการวัดตอบแทนสำหรับคนที่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์เป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์

๑.๖.๔ ความโดดเดี่ยว หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลมีความรู้สึก ทำที่ หรือพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่า เขารู้สึกในคุณค่าน้อยต่อความหมาย หรือความเชื่อถือที่มีการให้คุณค่ากันอย่างมากในสังคม และหมายถึงความรู้สึก ทำที่ หรือพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่าปัจเจกบุคคลได้แยกตัว หรืออยู่ในสภาพที่แยกตัวจากความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น

๑.๖.๕ ความใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเอง หมายถึง การที่ปัจเจกบุคคลมีความรู้สึก ทำที่ หรือพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่าเขาได้กระทำในสิ่งที่ตนไม่มีความต้องการหรือไม่พอใจที่จะกระทำ ประการแรก เนื่องจากสังคมได้คาดหวังบทบาทนั้น ๆ ของเขาไว้ เขาจึงต้องแสดงบทบาทไปตามที่สังคมคาดหวัง แม้ว่าตนเองจะไม่ต้องการ หรือไม่พอใจที่จะกระทำบทบาทนั้น ๆ ก็ตาม ประการที่สอง เพื่อที่ว่า บุคคลในสังคม ปัจเจกบุคคลจำต้องกระทำพฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งความรู้สึกจริง ๆ แล้ว เขาไม่อยากจะกระทำหรือไม่พอใจที่จะกระทำ

๒. ลักษณะความแปลกแยก

๒.๑ ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ หมายถึง ภาวะที่กิจกรรมการผลิตหรืองานผลิตของกิจกรรม และการบริโภคมีลักษณะเป็นอิสระจากเจตน์จำนง และความตั้งใจของมนุษย์ รวมทั้งมีอำนาจในการข่มขู่ ถูกขาม และขงการ การดำรงอยู่ของมนุษย์ ภาวะการณ์เช่นนี้ทำให้มนุษย์มีความรู้สึก ทำที่ หรือพฤติกรรมที่แสดงถึง ความไร้อำนาจ การไร้ความหมาย ความโดดเดี่ยว และความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเอง

๒.๑.๑ ความแปลกแยกกับกิจกรรมการผลิตหรืองาน หมายถึง ภาวะที่กิจกรรมการผลิตหรืองานนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับเจตน์จำนงหรือความตั้งใจของมนุษย์ แต่เป็นสิ่งที่เขาต้องทำตามเจตน์จำนงของผู้อื่น หรือสิ่งอื่น งานจึงไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติมนุษย์ ทำให้มนุษย์ทุกข์ทรมาน

ทั้งร่างกายและจิตใจ เป็นกิจกรรมที่ทำให้ลายสมรรถภาพและศักยภาพของมนุษย์

๒.๑.๒ ความแปลกแยกกับผลผลิต หมายความว่า ผลผลิตซึ่งเป็นแรงงานที่ได้ปรากฏเป็นรูปร่างหรือเป็นตัวคนเพื่อยืนยันการมีอยู่ของมนุษย์นั้นได้กลายเป็นอิสระจากมนุษย์ มนุษย์ไม่สามารถควบคุมสิ่งที่ตนผลิตขึ้น หรือผลที่ตามมาจากสิ่งที่ตนผลิตขึ้น ผลผลิตของมนุษย์ได้กลายเป็นสินค้า กลับมามีอำนาจเหนือมนุษย์ทำให้มนุษย์ต้องอยู่ในสภาพที่อดอยาก ขาดเงินตรา ถูกทำให้เป็นทาส

๒.๑.๓ ความแปลกแยกกับการบริโภค หมายความว่า มนุษย์ไม่ได้บริโภคตามเจตนาจำเป็นของตนอย่างแท้จริง แต่เขาคงบริโภคตามอำนาจบงการจากภายนอก คือ อำนาจจากระบบเศรษฐกิจแบบตลาด มนุษย์จึงต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจบงการของสิ่งอื่นโดยไม่รู้ตัว ได้แก่ การโฆษณาสินค้า การสร้างลัทธินิยมแบบใหม่ ฯลฯ

๒.๒ ความแปลกแยกทางการเมือง หมายถึง ภาวะที่รัฐ ซึ่งเป็นผลผลิตจากกิจกรรมทางการเมืองของมนุษย์ มีลักษณะเป็นอิสระจากเจตจำนงและความตั้งใจของมนุษย์ รวมทั้งมีอำนาจในการข่มขู่ คุกคาม บังคับ และการเป็นศัตรูกับมนุษย์ ภาวะการณ์เช่นนี้ ทำให้มนุษย์มีความรู้สึก ท้าทาย หรือพฤติกรรม ที่แสดงถึงการไร้ความหมาย ความไร้อำนาจ ความไร้บรรทัดฐาน ความโดดเดี่ยว รัฐแปลกแยกกับประชาชนในรูปของว่ณาจรัฐ ได้แก่ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ

๒.๒-๑ ความแปลกแยกกับอำนาจอธิปไตย หมายความว่า ประชาชนแปลกแยกกับการได้มาขอ เมาชิกสถานิติบัญญัติ การปฏิบัติงานของสมาชิกสถานิติบัญญัติ ทั้งการออกกฎหมาย และการควบคุมการบริหารงานของรัฐบาล

๒.๒.๑.๑ ความแปลกแยกกับการได้มาขอสมาชิกสถานิติบัญญัติ หมายความว่า ประชาชนไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ในการเลือกสมาชิกสถานิติบัญญัติ เพราะเขาต้องตกอยู่ใต้อำนาจของเงิน อำนาจการโฆษณาชวนเชื่อ อำนาจของค่านิยม และประชาชนต้องเลือกตัวแทนเท่าที่มีเสนอมาให้เลือกเท่านั้น ฯลฯ ในกรณีการได้มาซึ่งสมาชิกสถานิติบัญญัติโดยการแต่งตั้งหรือการไปอำนาจอธิปไตย โดยคณะปฏิวัติก็เป็นการได้มาซึ่งสถานิติบัญญัติโดยไม่คำนึงถึงเจตจำนงของประชาชน

๒.๒.๑.๒ ความแปลกแยกกับการปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกสภานิติบัญญัติ
หมายความว่า สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรปฏิบัติหน้าที่ส่วนทางกับงานจำเป็นของประชาชน นอกจากจะไม่
รักษาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ให้กับประชาชนแล้ว ยังทำให้ประชาชนเดือดร้อน หรือเป็นปฏิปักษ์
กับประชาชน

๒.๒.๒ ความแปลกแยกกับอำนาจบริหาร หมายความว่า ประชาชนแปลกแยก
กับรัฐบาล ทหาร ตำรวจ และระบบราชการ

๒.๒.๒.๑ ความแปลกแยกกับรัฐบาล หมายความว่า การปฏิบัติงานของ
รัฐบาลนั้น เป็นอิสระจากเจตน์จำนงและความตั้งใจของประชาชน กลับมีอำนาจเหนือประชาชน
ทำให้ประชาชนเดือดร้อน ทุกข์ยาก ไร้เสรีภาพ รวมทั้งการทำให้ความสัมพันธ์ของประชาชนกับสังคม
กับรัฐบาลมีลักษณะเต็มไปด้วยสัญญาณ ทำให้ประชาชนไม่สามารถมองเห็นข้อเท็จจริงภายในสังคมได้
ประชาชนต้องจมปลักอยู่ในความโง่เขลา ทุกข์ยาก และยอมรับชะตากรรมที่เป็นอยู่

๒.๒.๒.๒ ความแปลกแยกกับทหารและตำรวจ หมายความว่า ทหารและ
ตำรวจซึ่งเป็นกองกำลังของรัฐ นั้นปฏิบัติการในลักษณะที่อยู่เหนือจากเจตน์จำนง ของประชาชน
และกลับเป็นกองกำลังที่ปราบปรามประชาชน ข่มขู่ คุกคาม และเป็นศัตรูกับประชาชน

๒.๒.๒.๓ ความแปลกแยกกับระบบราชการ หมายความว่า ระบบราชการ
ไม่ได้ทำหน้าที่บำบัดทุกข์ บำรุงสุขให้กับประชาชน แต่แสดงความเป็นนายประชาชน ข่มขู่ บังคับ
และสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชน

๒.๒.๓ ความแปลกแยกกับอำนาจตุลาการ หมายความว่า ประชาชนแปลกแยก
กับกฎหมายและศาล

๒.๒.๓.๑ ความแปลกแยกกับกฎหมาย หมายความว่า กฎหมาย กลายเป็น
สิ่งที่อยู่เหนือเจตน์จำนงของประชาชน กลับมีอำนาจบังคับประชาชนให้อยู่ในขอบเขตอันจำกัด
โดยไม่คำนึงถึงมนุษยธรรมใด ๆ ทำให้ประชาชนไม่สามารถหันไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หรือ
มีชีวิตที่ดีกว่าได้

๒.๒.๓.๒ ความแปลกแยกกับศาล หมายความว่า กระบวนการในการ
พิจารณาตัดสินความถูกต้องตามกฎหมายนั้น ได้กลายเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกับประชาชน ประชาชนไม่
สามารถได้รับความยุติธรรมจากศาลได้และยังต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจบังคับของศาลอย่างราบคาบ

๒.๓ ความแปลกแยกทางสังคม หมายถึง สถาบันทางสังคม ซึ่งเป็นผลผลิตทางความคิดของมนุษย์มีลักษณะเป็นอิสระจากเจตน์จำนงและความตั้งใจของมนุษย์ รวมทั้งมีอำนาจข่มขู่คุกคาม ควบคุม และบงการการดำรงอยู่ของมนุษย์ กฎการณ์เช่นนี้ทำให้มนุษย์มีความรู้สึก ท้อแท้หรือพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึง การไร้ความหมาย ความไร้อำนาจความไร้บรรทัดฐาน ความโดดเดี่ยวและความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๒.๓.๑ ความแปลกแยกกับสถาบันครอบครัว หมายความว่า ครอบครัวซึ่งเป็นผลผลิตทางความคิดของมนุษย์ได้กลายเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือเจตน์จำนงและความตั้งใจของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ในครอบครัวอยู่ในสภาพที่ห่างเหินกัน ทุกข์ทรมาน ไร้โอกาสที่จะพัฒนาไปสู่สภาพมนุษย์ที่สมบูรณ์ได้

๒.๓.๒ ความแปลกแยกกับสถาบันศาสนา หมายความว่า ศาสนาซึ่งเป็นผลผลิตทางความคิดของมนุษย์ได้กลายเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากเจตน์จำนงหรือความตั้งใจของมนุษย์ และกลับมามีอำนาจเหนือมนุษย์ มนุษย์ต้องเชื่อฟังและบูชา

๒.๓.๓ ความแปลกแยกกับสถาบันการศึกษา หมายความว่า การศึกษาเป็นผลผลิตทางความคิดของมนุษย์ได้กลายเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือจากเจตน์จำนงและความตั้งใจของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ต้องอยู่ในสภาพที่ห่างเหินจากความเปี่ยมมนุษย์ ห่างเหินจากเพื่อนมนุษย์ และห่างเหินจากสังคม

๒.๓.๔ ความแปลกแยกกับสถาบันวิทยาศาสตร์ หมายความว่า วิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นผลผลิตทางความคิดของมนุษย์ได้กลายเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือเจตน์จำนงและความตั้งใจของมนุษย์ กลับมามีอำนาจเหนือมนุษย์ และเป็นภัยต่อมนุษย์

๓. ทางเลือกของตัวละครหลังจากที่ตัวละครเกิดความแปลกแยก หมายถึง ตัวละครจะยอมจำนนต่อสภาพที่แปลกแยก หรือจะต่อสู้เพื่อคืนความแปลกแยก

๔. สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมที่สัมพันธ์กับความแปลกแยกในเรื่องสั้น หมายถึง สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมที่ส่งผลให้ปรากฏลักษณะความแปลกแยกในด้านต่าง ๆ ในเรื่องสั้น

วิธีดำเนินการศึกษาก่อนหน้า

การดำเนินการศึกษาก่อนหน้านี้ ผู้วิจัยใช้วิธีวิจัยเอกสาร โดยดำเนินการตามลำดับดังนี้

๑. ศึกษาแนวคิดเรื่องความแปลกแยก
๒. ศึกษาเรื่องพื้นที่สัมพัทธ์ในช่อง พ.ก. ๒๕๐๗-๒๕๑๙ โดยศึกษาจากสารัตถะของเรื่อง และพฤติกรรมของตัวละคร
๓. ศึกษาสภาพการทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๗ - ๒๕๑๙ จาก วารสาร หนังสือพิมพ์ งานวิจัย บทความและตำราทางวิชาการ
๔. ศึกษาความแปลกแยกในเรื่องสั้น

๔.๑ ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ

- ๔.๑.๑ สภาพการณ์ทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้อง
- ๔.๑.๒ ลักษณะความแปลกแยกภาววิสัยในระบบเศรษฐกิจไทย
- ๔.๑.๓ ลักษณะความแปลกแยกอัตวิสัยในระบบเศรษฐกิจไทย
- ๔.๑.๔ ทางเลือกของตัวละครหลังจากที่ตัวละครเกิดความแปลกแยก

ทางเศรษฐกิจ

๔.๒ ความแปลกแยกทางการเมือง

- ๔.๒.๑ สภาพการณ์ทางการเมืองที่เกี่ยวข้อง
- ๔.๒.๒ ลักษณะความแปลกแยกภาววิสัยในระบบการเมืองไทย
- ๔.๒.๓ ลักษณะความแปลกแยกอัตวิสัยในระบบการเมืองไทย
- ๔.๒.๔ ทางเลือกของตัวละครหลังจากที่ตัวละครเกิดความแปลกแยก

ทางการเมือง

๔.๓ ความแปลกแยกทางสังคม

- ๔.๓.๑ สภาพการณ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้อง
- ๔.๓.๒ ลักษณะความแปลกแยกภาววิสัยในระบบสังคมไทย
- ๔.๓.๓ ลักษณะความแปลกแยกอัตวิสัยในระบบสังคมไทย
- ๔.๓.๔ ทางเลือกของตัวละครหลังจากที่ตัวละครเกิดความแปลกแยก

ทางสังคม

๕. เสนอผลงานวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับกา วิจัย

๑. เอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดเรื่องความแปลกแยก

ทวีป วรติลก (ทวีป วรติลก ๒๕๒๔ : ๑ - ๑๕) ได้อธิบายถึงแนวความคิดเรื่องความแปลกแยก ในช่วงแรกเขานำความคิดมาจากข้อเขียนของ เออเนสต์ เมนเดล (Ernest Mandel) นักมาร์กซิสต์ที่สำคัญคนหนึ่งในปัจจุบัน เขาได้สรุปถึงความแปลกแยกในทางเศรษฐกิจเป็นเบื้องต้น และว่าความแปลกแยกทางเศรษฐกิจเป็นเพียงส่วนเดียวของปรากฏการณ์ที่กว้างขวาง เพราะความแปลกแยกได้ครอบงำกิจกรรมของมนุษย์ในสังคมเอาไว้ทุกด้าน แต่ในบรรดาความแปลกแยกด้านต่าง ๆ ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจเป็นส่วนที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นส่วนที่จะก่อให้เกิดความแปลกแยกลักษณะอื่นตามมา ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจเริ่มจากการแยกมนุษย์ให้พ้นเสียจากการครอบครองปัจจัยการผลิต และปัจจัยแห่งการดำเนินชีวิตเพื่อที่จะมีชีวิตอยู่รอดได้ มนุษย์จำต้องขายพลังแรงงานของตนไปในตลาด เขาต้องทำงานตามนายจ้าง บงการ กิจกรรมหรืองานจึงเป็นสิ่งที่แปลกแยกต่อเขา ผลผลิตต่าง ๆ ของแรงงานก็ไม่ได้เป็นของเขา เขาจึงต้องแปลกแยกจากผลผลิตจากกิจกรรมของเขาด้วย และเมื่อมนุษย์ถูกบังคับให้ขายพลังแรงงาน ต้องทำงานในลักษณะที่ถูกบงการและต้องทำงานอย่างนั้นอยู่อย่างซ้ำซาก ลักษณะเช่นนี้ทำให้ลักษณะสร้างสรรค์ เขาวงปฏิภาณ และศักยภาพของมนุษย์ถูกขัดขวาง ถูกบิดเบือนกลายเป็นอะไรบางอย่างที่ไม่สร้างสรรค์แต่เป็นอันตรายและเป็นการทำลาย มนุษย์จึงกลับกลายเป็นสิ่งที่แปลกแยกต่อธรรมชาติของมนุษย์เอง

ในส่วนต่อมา ทวีป สรุปความแปลกแยกจากแนวความคิดของ คาร์ล มาร์กซ์ เป็น ๓ ประการ คือ ความแปลกแยกของแรงงานที่มีต่อผลผลิตของแรงงานเอง ความแปลกแยกของมนุษย์ต่อธรรมชาติและต่อความเป็นมนุษย์

ทวีป ยังกล่าวถึงแนวความคิดเกี่ยวกับการที่มนุษย์ถูกทำให้เป็นวัตถุ เขาสรุปว่าในระบบทุนนิยมความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ กลายเป็นความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุ คือ ระหว่างผลผลิตหรือสินค้านั้นเอง สังคมทุนนิยมยังทำให้การแบ่งงานและความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพิ่มมากขึ้นด้วย มนุษย์ในขณะที่ทำงานก็ได้กลายเป็นแค่ชิ้นส่วนไป ความเกี่ยวพันของมนุษย์ต่อส่วนรวมสูญหายไป

หมดสิ้น มนุษย์กลายเป็นเพียงชิ้นส่วนเล็ก ๆ ที่ประกอบเข้ากับกลไกเหี้ยม ทำให้บทบาทของมนุษย์ ลดลงเป็นส่วนเล็กน้อยจนกระทั่ง ขอบเขตแห่งการเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ของเขาก็น่าจำกัดแคบเข้า

มาร์กซ์ (Marx : ๑๘๖๘ : ๒๗๕ - ๔๐๐) อธิบายความแปลกแยกโดย พิจารณาความแตกต่างระหว่างแก่นแท้หรือธรรมชาติกับการดำรงอยู่ของมนุษย์ สภาพที่ทำให้มนุษย์ ผิดไปจากแก่นแท้ นั้น เรียกว่า สภาพแห่งความแปลกแยก สาเหตุของความแปลกแยกเริ่มจากการ แบ่งแรงงานซึ่งก่อให้เกิดทรัพย์สินเอกชน และเมื่อมีทรัพย์สินเอกชน จึงเกิดการแยกผู้ผลิตออกจาก ปัจจัยการผลิตทำให้เกิดกิจกรรมการผลิตที่แปลกแยก อันเป็นสาเหตุให้เกิดความแปลกแยกในรูป อื่น ๆ ตามมาได้แก่ ความแปลกแยกจากผลผลิต ความแปลกแยกจากเผ่าพันธุ์มนุษย์ และความ แปลกแยกจากเพื่อนมนุษย์

กิจกรรมการผลิตที่แปลกแยกหมายถึงงานหรือกิจกรรมนั้น ๆ ไม่ได้เป็นไปตามเจตน์จำนง ของมนุษย์ แต่เป็นสิ่งที่เขาต้องทำตามเจตน์จำนงของผู้อื่นหรือสิ่งอื่น งานจึงไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของ ธรรมชาติของเขา และแรงงานก็ไม่ได้ยืนยันตัวเขาแต่กลับปฏิเสธตัวเขา เขารู้สึกเป็นทุกข์ไม่เป็น สุข ไม่ได้พัฒนาทางร่างกายและจิตใจอย่างเสรี

ความแปลกแยกกับผลผลิตซึ่งเป็นแรงงานที่ไ้ปรากฏเป็นรูปร่างหรือตัวตนขึ้นมา พูดอีก อย่างหนึ่งคือ แรงงานที่ปรากฏเป็นรูปธรรมเพื่อยืนยันความเป็นอยู่ของแรงงานนั้นกลับกลายเป็น อิศระจากเขา แทนที่จะยืนยันความเป็นอยู่ของเขา กลับกลายเป็นความสูญเสียของเขา เขาต้อง เป็นทาสของผลผลิตดังกล่าวนี้แทนที่จะเป็นนาย มาร์กซ์ ยังให้รายละเอียดเกี่ยวกับเงิน เขา กล่าวว่า เงินเป็นผลผลิตของกิจกรรมการผลิตทางเศรษฐกิจอีกรูปแบบหนึ่งซึ่งเป็นการครอบงำ ที่สมบูรณ์แบบของวัตถุหรือผลผลิตที่แปลกแยกที่มีเหนือมนุษย์ เงินได้เข้ามามีบทบาทเป็นสื่อกลาง ของกิจกรรมในการแลกเปลี่ยนผลผลิต การผลิตที่จริงแล้วเป็นการแสดงออกถึงสมรรถภาพของ มนุษย์ การแลกเปลี่ยนผลผลิตจึงเป็นกิจกรรมแห่งสังคม ที่ช่วยให้มนุษย์เสริมความผูกพันซึ่งกัน และกันโดยผ่านทางผลผลิต แต่เงินได้ทำให้กิจกรรมแห่งการแลกเปลี่ยนนี้ได้แปลกแยกต่อมันเอง กลายเป็นกิจกรรมของวัตถุ

ความแปลกแยกจากเผ่าพันธุ์มนุษย์ มนุษย์ต่างจากสัตว์ตรงที่มนุษย์ไม่เพียงมีชีวิต มีจิตสำนึกว่าตัวเอง เป็นปัจเจกบุคคลคนหนึ่งเท่านั้น แต่เขายังมีจิตสำนึกว่าตนเองคือเผ่าพันธุ์มนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงมีความเป็นสากลและอิสระ ลักษณะเผ่าพันธุ์มนุษย์อีกอย่างหนึ่งคือ มนุษย์ต้องทำการ

ผลิตเพื่อนำเอาธรรมชาติมาปรับปรุงใช้ให้ประโยชน์แก่ความต้องการของมนุษย์และมนุษย์สามารถทำการผลิตได้แม้ว่าจะไม่มีความจำเป็นเฉพาะหน้าของร่างกายมาบังคับ มนุษย์จึงสามารถผลิตสิ่งต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับกฎของความงาม ความแปลกแยกจากเผ่าพันธุ์มนุษย์ หมายถึงการลกระตัยจากกิจกรรมการผลิตซึ่งเต็มไปด้วยจิตสำนึกเป็นอิสระ มีเป้าหมาย และสอดคล้องกับกฎของความงามนี้ไปเป็นเพียงกิจกรรมที่สนองความต้องการของร่างกายของปัจเจกบุคคลหนึ่ง ๆ เพื่อให้ร่างกายยังชีพอยู่ได้เท่านั้น เมื่อมองในแง่เช่นนี้จะไม่แตกต่างจากสัตว์เลย

ความแปลกแยกจากเพื่อนมนุษย์ หมายความว่า กิจกรรมการผลิตที่แปลกแยก ผลผลิตที่แปลกแยกนั้นไม่ใช่ของผู้ผลิต แต่กลับเป็นของอีกคนหนึ่งซึ่งแปลกแยกจากผู้ผลิต ก็คือนายทุนนั่นเอง ถ้ามองอย่างลึกซึ้งว่าการผลิตนั้นเป็นการผลิตที่ไม่อิสระ มันก็จะเป็นกิจกรรมที่ผูกมัด บังคับและครอบงำเขา ทำให้เขาตกอยู่ใต้แอกของนายทุน เขาสูญเสียผลผลิตของเขา ส่วนนายทุนผู้ไม่ได้ผลิตกับครอบครองผลผลิตของเขา ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองจึงมีรากฐานอยู่บนความขัดแย้ง กรรมกรมองนายทุนว่าเป็นการสูญเสียของเขา เพราะเหตุนายทุนได้แบ่งเอาผลผลิตซึ่งเป็นการแสดงออกให้เห็นรูปธรรมของแรงงานของเขาไปจากเขา และนายทุนเองก็มองกรรมกรว่าเป็นการสูญเสียของเขา เพราะเหตุว่าเขาต้องสูญเสียทุนส่วนหนึ่งไปเป็นค่าจ้างแรงงานให้กรรมกร

งานชิ้นนี้ของมาร์กซ์ เน้นอธิบายถึงความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ เพราะเขาเห็นว่าเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของสังคม และความแปลกแยกทางเศรษฐกิจก็เป็นต้นเหตุของความแปลกแยกในรูปอื่น ๆ ทั้งมวล รายละเอียดความแปลกแยกในรูปอื่น ๆ นั้น มาร์กซ์ได้กล่าวกระจัดกระจายไว้ในงานชิ้นอื่น ๆ เช่น

มาร์กซ์ (Marx . ๑๘๖๘ : ๕๖ - ๑๕๘) กล่าวถึง ความแปลกแยกของรัฐว่า รัฐนั้นเกิดจากการสร้างของมนุษย์ แต่ได้กลายเป็นอำนาจอิสระซึ่งเป็นอันตรายต่อมนุษย์ในตอนนี้ เขากล่าวว่า รัฐธรรมนูญเป็นขอบเขตของศาสนาอันศักดิ์สิทธิ์ เป็นศาสนาแห่งชีวิตของประชาชน เป็นสวรรค์ของความเป็นสากลของพวกเขานี้ ซึ่งตรงกันข้ามกับความดำรงอยู่ทั่วไปในโลกแห่งความเป็นจริงของพวกเขานี้ ชีวิตทางการเมืองในความหมายนี้เป็นหลักวิชาการทางศาสนาของชีวิตประชาชน ระบบสมบูรณาญาสิทธิราช เป็นการแสดงออกที่สมบูรณ์แบบที่สุดของความแปลกแยก

โอลแมน (Ollman , ๑๙๖๖ : ๗๓ - ๒๒๖) ได้ศึกษาความแปลกแยกตามแนวความคิดของคาร์ล มาร์กซ์ โอลแมนกล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์โดยแยกมนุษย์ออกเป็น ๒ ส่วนคือ มนุษย์ในฐานะมนุษย์ธรรมชาติ และมนุษย์ในฐานะเผ่าพันธุ์มนุษย์ (human species) ลักษณะที่สองของมนุษย์เป็นลักษณะที่ทำให้มนุษย์แตกต่างกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ หรืออีกนัยหนึ่งเป็นเผ่าพันธุ์มนุษย์ ในฐานะที่มนุษย์ดำรงชีพเพื่อตัวเอง กล่าวคือ มนุษย์มีความสำคัญในตัวของคนในฐานะเป็นปัจเจกบุคคล แสวงหาจุดหมายปลายทางชีวิตของตนด้วยการสำนึกในความเป็นอยู่และฐานะของตน ทั้งมีเหตุผล มีความสำคัญในปรากฏการณ์ของอดีต ปัจจุบัน และอนาคต และมนุษย์จะมีความสำคัญในความเป็นมนุษย์ของตนตลอดจนสำนึกในความแตกต่างกับสิ่งมีชีวิตทั้งหลายก็ด้วยการสัมผัสชีวิตมนุษย์เองกับธรรมชาติ แม้ตลอดจนสำนึกในความแตกต่างกับสิ่งมีชีวิตทั้งหลายก็ด้วยการสัมผัสชีวิตมนุษย์เองกับธรรมชาติ แม้ความรู้สึกต่าง ๆ จากอวัยวะของร่างกาย เช่น ตา หู จมูก และปาก เป็นต้น จะเป็นความรู้สึกที่สัตว์โลกอื่น ๆ มีเช่นกัน แต่มนุษย์จะใช้อวัยวะเหล่านั้นแตกต่างกับสัตว์ทั่วไป ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์กระทำไปก็ด้วยความรู้สึก และความประสงค์อันแท้จริงของมนุษย์เอง เพื่อสนองความรู้สึกในทุกด้าน

โอลแมน ได้กล่าวถึง สาเหตุของความแปลกแยกใน ๒ ส่วน ส่วนแรก เขาใช้งานเขียนของมาร์กซ์ ชื่อ *Economic and Philosophical Manuscripts* เป็นหลัก เขาแบ่งลักษณะความแปลกแยกออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ ลักษณะแรก มนุษย์ในระบบทุนนิยม แยกแยกจากกิจกรรมการผลิตของเขา คือเขาไม่มืบทบาทหรือสามารถตัดสินการกระทำของเขา จนกลายเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งของความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับการดำเนินชีวิตของเขา ลักษณะที่สอง มนุษย์ในระบบทุนนิยมแปลกแยกกับผลผลิตของตัวเอง กล่าวคือ ไม่สามารถควบคุมสิ่งที่ตนผลิตขึ้น หรือผลที่ตามมาจากสิ่งที่ตนผลิตขึ้น อันเป็นปรากฏการณ์ของความแตกต่างระหว่างมนุษย์กับโลกของวัตถุ โดยที่ตัวมนุษย์เองหาได้มีคุณค่า แต่สิ่งที่มนุษย์ผลิตกลับมีคุณค่าขึ้นมาแทน ลักษณะที่สาม มนุษย์ถูกแยกออกจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เนื่องจากการแข่งขันและความขัดแย้งระหว่างหรือระหว่างชนชั้น ซึ่งเป็นเหตุทำให้ความร่วมมือระหว่างมนุษย์ด้วยกันไม่อาจมีขึ้นได้ ลักษณะที่สี่ มนุษย์ในระบบทุนนิยม แยกแยกจากเผ่าพันธุ์มนุษย์ หมายความว่า เมื่อมนุษย์แปลกแยกจากธรรมชาติ ที่แท้จริงของเขา เขาก็แปลกแยกจากเผ่าพันธุ์มนุษย์ด้วย

ในส่วนที่สอง โอลแมน อธิบายความแปลกแยกตามแนวความคิดของมาร์กซ์ โดยใช้หนังสือ *Capital* เป็นหลัก โอลแมนระบุว่า แนวความคิดเรื่องความแปลกแยกของมาร์กซ์ ตั้งแต่ *Economic and Philosophical Manuscript* มาจนถึง *Capital* นั้นไม่แตกต่างกัน แต่แสดงความต่อเนื่องกันมาตลอด เพียงแต่ใช้ศัพท์ที่ไม่เหมือนกัน และอธิบายแง่มุมที่แตกต่างกันออกไปเท่านั้น เขาชี้ให้เห็นในเรื่องการผลิตสินค้าซึ่งเป็นหัวใจของระบบทุนนิยม ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงมูลค่า ตั้งแต่มูลค่าใช้สอยมูลค่าแลกเปลี่ยน จนถึงมูลค่าส่วนเกิน ซึ่งผลที่สุดก็คือ มนุษย์กลายเป็นสิ่งที่ต้องขายพลังงานของตนไปในตลาด เขาชี้ให้เห็นว่า มนุษย์ในระบบทุนนิยมเต็มไปด้วยความแปลกแยก เนื่องจากลักษณะของแรงงานที่มีอยู่ในระบบดังกล่าวมิได้รับการเหลียวแลถึงแก่นแท้ของมนุษย์ แทนที่จะพัฒนาสนับสนุนพลังสร้างสรรค์ของมนุษย์ ระบบทุนนิยมกลับใช้พลังดังกล่าวโดยไม่คิดที่จะสงวนไว้สำรองใช้ให้เป็นประโยชน์ในอนาคต จนเป็นผลทำให้ผู้ชายแรงงานมีฐานะยากจนลงไปเรื่อย ๆ เป็นการปฏิเสธสิทธิมนุษยชนมิให้ได้รับสิ่งต่าง ๆ ที่ถือเป็นคุณค่ามนุษย์ มนุษย์จะขาดความสำนึกเป็นตัวของตัวเอง แต่กลับมีความรู้สึกว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของวัตถุ ผลผลิตของมนุษย์จะเป็นสิ่งกำหนดความต้องการของมนุษย์ แทนที่จะตรงกันข้ามและผลิตภักต่าง ๆ เหล่านี้จะไม่รับใช้หรือสนองความต้องการของมนุษย์ผู้ชายแรงงาน แต่จะรับใช้นายทุน ผู้ไม่ต้องใช้แรงงาน แรงงานจะอยู่ในลักษณะของแรงงานบังคับ มนุษย์ยังผลิตสินค้ามากเกินไป ตัวมนุษย์เองจะกลายเป็นสินค้าที่ถูกขายเท่านั้น ทั้งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์จะถูกโยงกับสินค้าแทนที่จะอยู่ระหว่างมนุษย์ ฐานะทางสังคม เสรีภาพ ตลอดจนอิทธิพลและความต้องการของมนุษย์จะถูกกำหนดโดยปัจจัยของสินค้า ทั้งนี้เพราะความบ้าคลั่งหลงใหลอย่างงมงายในสิ่งนอกกายมนุษย์ หรืออย่างที่มาร์กซ์ เรียกว่า การบูชาสินค้า (*fetishism of commodities*)

โอลแมน ยังกล่าวถึง ความแปลกแยกของรัฐ ในลักษณะที่เหมือนกับมูลค่า เขาอธิบายว่าในระบบทุนนิยม รัฐมีลักษณะคล้ายกับมูลค่าในทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ รัฐเป็นผลผลิตที่เป็นนามธรรมของกิจกรรมการเมืองที่แปลกแยก ในขณะที่มูลค่าเป็นผลผลิตที่เป็นนามธรรมของกิจกรรมการผลิตที่แปลกแยก และในลักษณะที่มูลค่าได้กลายเป็นอำนาจที่อยู่เหนือมนุษย์โดยปรากฏในรูปแบบ

ที่เป็นรูปธรรม เงิน สินค้า พุน เงิน ฯลฯ รัฐก็แสดงอำนาจเหนือมนุษย์โดยแสดงในรูปสถาบันของรัฐ เช่น สถานนิติบัญญัติ ตัวแทนตามกฎหมาย ศาล พรรคการเมือง รัฐธรรมนูญ

โอลแมน ยังได้กล่าวถึงความแปลกแยกทางศาสนา เขากล่าวเปรียบเทียบผลผลิตอื่นๆ ของมูลค่าว่า พระเจ้าได้รับลักษณะที่พิเศษจากสิ่งที่มีเจกบุคคลโดยตัวของเขาเอง ยอมเสียสละไว้ในขบวนการสร้าง ผลที่ตามมาคือ ยิ่งมนุษย์ได้ใส่เข้าไปในพระเจ้ามากเท่าใด เขาก็ยิ่งรักษาไว้ในตัวเขรเองไคน้อยเท่านั้น เหมือนกับคนงานใส่ชีวิตของเขาไปในวัตถุ แต่ชีวิตของเขาไม่ได้เป็นของเขาอีกต่อไป แต่เป็นของวัตถุ

วัลลิแมน (Wallimann . ๑๙๘๑ : ๖ - ๙๖) ได้อธิบายถึงทฤษฎีความแปลกแยกตามแนวความคิดของ คาร์ล มาร์กซ์ โดยเริ่มกล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์ วัลลิแมนกล่าวว่า ทฤษฎีความแปลกแยกของมาร์กซ์มีรากฐานโดยตรงจากทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมชาติมนุษย์ มาร์กซ์จะนิยามธรรมชาติของมนุษย์ใน ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะแรกนิยามจากการใช้แบบแผนทางชีววิทยา (biological model) ลักษณะที่สอง นิยามโดยแบบแผนทางประวัติศาสตร์ (histolical model) วัลลิแมนสรุปว่าทฤษฎีความแปลกแยกของมาร์กซ์มีพื้นฐานเบื้องต้นอยู่ในแบบแผนทางชีววิทยา ซึ่งก็คือธรรมชาติของมนุษย์ที่แตกต่างจากสัตว์ทั่วไป กล่าวคือ มนุษย์รู้ถึงความเป็นอยู่ด้วยจิตสำนึก และความสามารถที่จะใคร่ครวญตัวเอง และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ มนุษย์มีความสำนึกทางประวัติศาสตร์และสามารถคาดคะเนอนาคต มนุษย์สามารถสร้างสรรค์อย่างมีจิตสำนึกอย่างตั้งใจ เพื่อให้เป็นไปตามจุดประสงค์ซึ่งเป็นลักษณะส่วนตัวและส่วนรวม ลักษณะที่มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ ทำให้มนุษย์มีลักษณะที่เป็นเผ่าพันธุ์มนุษย์ โดยเฉพาะ และได้ข้อสรุปลักษณะของเผ่าพันธุ์มนุษย์ว่า "ชีวิตทางการผลิต คือชีวิตของเผ่าพันธุ์ กิจกรรมที่มีจิตสำนึกและเป็นอิสระ ก็ลักษณะของเผ่าพันธุ์มนุษย์ มนุษย์สามารถเผชิญหน้าผลผลิตของเขาอย่างอิสระ มนุษย์ไม่เพียงมีความสามารถที่จะสร้าง กิจกรรมโดยตัวมันเองเป็นกิจกรรมของตนเองจำนวนและจิตสำนึกของเขา แต่ยังสามารถเผชิญหน้าผลผลิตจากแรงงานของเขาอย่างมีจิตสำนึกและอิสระ

วัลลิแมน กล่าวถึง ความแปลกแยกจากผลผลิตของแรงงานมนุษย์ว่า โดยธรรมชาติของมนุษย์แล้ว มนุษย์สามารถเผชิญหน้าผลผลิตจากแรงงานของเขาได้อย่างอิสระและมีจิตสำนึก แต่ภายใต้ระบบทุนนิยม มนุษย์ไม่สามารถจะอยู่ได้ตามธรรมชาติ เมื่อเขาต้องขายพลังแรงงาน

ของเขา ผลผลิตจากแรงงานของเขาไม่ได้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากเจตน์จำนง และจิตสำนึก
ของเขา เป็นอิสระจากเขา และกลับมามีอำนาจเหนือเขา

เกี่ยวกับความแปลกแยกของคนงานจากกิจกรรมการผลิตและจากตัวของเขาเองนั้น
วัลลิแมนกล่าวว่า ผู้ใช้แรงงานถูกบังคับให้ขายพลังแรงงาน และเมื่อพลังแรงงานของเขา
ถูกขายไป เขาก็ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของเจตน์จำนงที่แปลกแยก เขาถูกบังคับให้ทำเช่นนั้น
เพราะว่าเขาไม่มีปัจจัยอื่นใดในอันที่เขาสามารถจะผลิตเพื่อใช้ชีวิตของเขาอยู่รอดได้ นอกจาก
พลังแรงงานก็คือเขาไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตนั่นเอง ดังนั้นกิจกรรมการผลิตจึงเป็น
กิจกรรมที่แปลกแยก เป็นกิจกรรมที่ทรมาณทั้งร่างกายและจิตใจมนุษย์

วัลลิแมน ยังสรุปถึงความแปลกแยกจากธรรมชาติว่า มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ในทันที
ที่เขาเริ่มผลิตเพื่อปัจจัยในการดำรงชีวิต มนุษย์สามารถปฏิบัติต่อธรรมชาติได้อย่างชำนาญ
และอย่างมีจิตสำนึก ด้วยจิตสำนึก ทำให้มนุษย์สามารถผลิตอย่างอิสระจากความต้องการ
กล่าวคือ เขาสามารถผลิตให้สอดคล้องกับกฎของธรรมชาติ ข้อเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับ
ธรรมชาติก็ถูกตัดออก เมื่อมนุษย์ถูกขับยั้งจากการปฏิบัติต่อธรรมชาติตามเจตน์จำนงและจิตสำนึก
ของเขา และเมื่อกิจกรรมการผลิตของมนุษย์ถูกบังคับให้ปฏิบัติต่อธรรมชาติตามเจตน์จำนงที่
แปลกแยก ที่อิสระจากเจตน์จำนงของผู้ผลิต มนุษย์จึงแปลกแยกกับธรรมชาติอย่างสิ้นเชิง

เมื่อมนุษย์เกิดความแปลกแยกในลักษณะที่กล่าวมา ทำให้มนุษย์ต้องแปลกแยกจาก
ลักษณะเจ้าถิ่นมนุษย์ และเมื่อมนุษย์แปลกแยกจากเผ่าพันธุ์ ก็หมายความว่า มนุษย์ต้องแปลกแยก
กับมนุษย์กันเองด้วย

แชฟฟ์ (Schaff . ๑๘๕๐ - ๑๘๘๖) มาร์กซิสม์ ชาวโปแลนด์ได้
แบ่งความแปลกแยกออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ความแปลกแยกภววิสัย (Objective
Alienation) และความแปลกแยกอัตวิสัย (Subjective Alienation)
เขาเห็นว่า ความแปลกแยกทางอัตวิสัยจะต้องมีพื้นฐานมาจากความแปลกแยกภววิสัย เขา
ได้จำแนกความแปลกแยกภววิสัยเป็นความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ ความแปลกแยกทางสถาบัน
สังคม-การเมืองและความแปลกแยกทางผลผลิตของความคิด สำหรับความแปลกแยกทาง
เศรษฐกิจนั้น เขาอธิบาย ผลผลิตของแรงงานมนุษย์ที่ปรากฏในตลาดในลักษณะสินค้า และ
การแลกเปลี่ยนสินค้า จึงได้กลายเป็นสิ่งที่ เป็นอิสระจากเจตน์จำนง และความตั้งใจของผู้ผลิต

คือ ตัวอย่างพื้นฐานที่สุดของความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ สิ่งทีกล่าวนี้นี้เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่บังคับมนุษย์ให้เผชิญกับยุคสมัยที่เจ็บปวดและแหลมคมที่สุด โดยเฉพาะในระหว่างวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ ซึ่งผลผลิตของแรงงานไม่เพียงกลายเป็นสิ่งที่ป็นอิสระจากความตั้งใจของมนุษย์เท่านั้น แต่ยังกลายเป็นสิ่งที่ข่มขู่การดำรงอยู่และสวัสดิภาพของมนุษย์ แอฟฟ์กล่าวต่อไปว่า สินค้าซึ่งแสดงความแปลกแยกของผลผลิตของแรงงานนั้น เป็นผลมาจากความแปลกแยกของการกระทำของแรงงานโดยตัวมันเอง ก็คือกิจกรรมการผลิตที่แปลกแยกนั่นเอง

ความแปลกแยกทางสถาบันสังคม-การเมืองนั้น แอฟฟ์อธิบายถึงสถาบัน ๒ สถาบัน คือ รัฐ และระบบราชการ เขาอธิบายถึงความแปลกแยกของรัฐโดยยกถ้อยคำกล่าวของ เองเงิลส์ (Engels) มาว่า รัฐเป็นอำนาจที่ครอบครองมาจากภายนอก มีอิสระภาพเป็นจริงของความคิดริชธรรม เป็นภาพและสภาพเป็นจริงของเหตุผล ดังที่เฮเกิล (Hegel) กล่าวไว้ตรงกันข้าม รัฐคือ ผลผลิตของสังคม ณ ขั้นตอนหนึ่งแห่งการพัฒนา เป็นการยอมรับว่าสังคมนี้เวียนว่ายอยู่ในความขัดแย้งกับตนเองอย่างไม่อาจแก้ไขได้ ซึ่งสังคมไร้อำนาจที่จะขจัดปัดเป่า แต่เพื่อความเป็นปฏิปักษ์ เหล่านี้ และขั้นขั้นทั้งหลายที่มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจขัดกัน จะไม่เผาผลาญตัวเองและสังคมในการต่อสู้ที่ไร้ประโยชน์ จึงจำเป็นที่ควมมีอำนาจหนึ่งสถิตอยู่เหนือสังคม เพื่อหาหนทางที่บรรเทาความขัดแย้ง ทำหน้าที่จำกัดความขัดแย้งให้อยู่ภายในวงของระเบียบ และอำนาจนี้เองกำเนิดออกมาจากสังคม แล้ววางตัวอยู่เหนือสังคม จะทำตัวมันเองแปลกแยกจากสังคมทุกขณะ แอฟฟ์กล่าวต่อไปว่า รัฐเกิดจากการแบ่งสังคมออกเป็นชนชั้น และการต่อสู้ทางชนชั้น ตามปกติแล้วรัฐจะเป็นรัฐของชนชั้นปกครอง และได้รับการเชื้อเพลิงโดยการบังคับชนชั้นที่ถูกกดขี่

ความแปลกแยกของระบบราชการนั้น แอฟฟ์ กล่าวว่า สถาบันราชการไม่เพียงกลายเป็นสิ่งที่ป็นอิสระในความสัมพันธ์ต่อผู้สร้างของมัน แต่มันยังขัดขวางและแปลกแยกผลประโยชน์ของผู้สร้างของมันด้วย แอฟฟ์ยังกล่าวถึงการใช้ระบบราชการในพรรคการเมืองทั้งในประเทศทุนนิยมและประเทศสังคมนิยมว่า ระบบราชการในพรรคการเมืองดังกล่าวทำให้พรรคการเมืองเต็มไปด้วยระเบียบวินัย และขั้นตอน ตลอดจนความล้นจนทำให้พรรคการเมืองกลายเป็นสิ่งที่ห่างเหินและแปลกแยกจากประชาชน

ความแปลกแยกทางผลผลิตของความคิด เจน ภาษา ศาสนา ศิลปะ วิทยาศาสตร์ฯ
เข็ญท์กล่าวว่า สิ่งที่สำคัญสำหรับเรา คือ การทำให้เป็นจริง ซึ่งอุดมการณ์ซึ่งสร้างขึ้นสำหรับจุด
มุ่งหมายที่เฉพาะ แต่จุดมุ่งหมายนี้กลับแปลงไปเป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม มันกลับเป็นความเป็นอยู่ทาง
ภววิสัย เป็นความเป็นอยู่ที่เป็นตัวของมันเอง ไม่เพียงไม่เกี่ยวข้องกับเจตน์จำนงและความตั้งใจ
ของผู้สร้าง แต่ยังต่อต้านเจตน์จำนงและความตั้งใจนั้น ๆ ด้วย เข็ญท์กล่าวถึงประวัติของ
คริสต์ศาสนา ว่าในตอนเริ่มแรกนั้น ศาสนาคริสต์เป็นอุดมการณ์ที่ปฏิบัติ พื้นฐานทางสังคมของศาสนา
นี้ถูกวางระบบโดยชนชั้นทาส แต่ต่อมาศาสนานี้กลับถูกทำให้เป็นอุดมการณ์ที่ปฏิบัติวิริยา หน้าของมัน
คือทำให้เจตน์จำนงที่จะต่อสู้ของชนชั้นผู้ถูกกดขี่สูญสิ้นไป

ความแปลกแยกอัตวิสัยนี้ แอฟฟั่มแนออกเป็น ๒ ลักษณะกว้าง ๆ คือ ความแปลกแยก
ของปัจเจกบุคคลในความสัมพันธ์ต่อสังคมและสถาบัน และประชาชนคนอื่น ๆ และความแปลกแยก
ของปัจเจกบุคคลในความสัมพันธ์ต่ออัตตาของเขาเอง ต่อชีวิตของเขา และต่อกิจกรรมของเขา

ความแปลกแยกของปัจเจกบุคคลในความสัมพันธ์ต่อสังคมและสถาบัน และประชาชน
อื่น ๆ นั้น แอฟฟั่มแนออกเป็นความแปลกแยกทางการเมือง ความแปลกแยกทางวัฒนธรรม
และการกระทำผิดอาญาในลักษณะปรากฏการณ์ความแปลกแยก สำหรับความแปลกแยกทางการเมือง
นั้น เข็ญท์กล่าวว่า มี ๒ ลักษณะ คือ การเบียดเบียน และการกบฏ การเบียดเบียน หมายความว่า
ปัจเจกบุคคลเห็นว่าการเมืองเป็นเรื่องสกปรก จึงไม่สนใจที่จะมีส่วนร่วมทางการเมือง การกบฏ
หมายความว่า ปัจเจกบุคคลเห็นว่าโครงสร้างทางการเมืองที่เป็นอยู่นั้นเป็นสิ่งที่เลวร้าย มีความ
ต้องการที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างดังกล่าวนี้ใหม่ ความแปลกแยกทางวัฒนธรรม
หมายถึง ปัจเจกบุคคลปฏิเสธโครงสร้างทางวัฒนธรรมของสังคมทั้งหมด ในขณะที่ไม่มีโครงสร้าง
ใหม่เข้ามาแทนที่ ปัจเจกบุคคลที่ประสบภาวะเช่นนี้จะแสดงความแปลกแยกออกมาในลักษณะที่
ปฏิเสธระบบเก่าทั้งหมด และทำในสิ่งที่ตนหรือกลุ่มตนเห็นว่าดีจนเกิดลักษณะที่เรียกว่าอนาธิปไตย
คือ ไม่มีกฎเกณฑ์ อีกลักษณะหนึ่งของความแปลกแยกทางวัฒนธรรม คือ การหนีปัญหาไปสู่สภาพที่
ขาดการพิจารณา เช่น การติดสุรา การติดยาเสพติด ปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นเพราะระบบคุณค่าของ
สังคมกำหนดเป้าหมายให้ปัจเจกชนคิดรนไขว่คว้า ในขณะเดียวกันสังคมก็สร้างระบบบรรทัดฐาน
ความประพฤติกำกับไว้ด้วยว่า ปัจเจกบุคคลจะไปสู่เป้าหมายใดด้วยวิธีใดได้บ้าง เมื่อปัจเจกบุคคล

ไม่สามารถจะไปสู่เป้าหมายด้วยวิธีที่บรรทัดฐาน ความประพฤติกำหนดไว้ แต่ก็ไม่กล้าฝ่าฝืน
ลักษณะเช่นนี้ได้สร้างความเป็นทุกข์ให้กับเขามาก ในที่สุดก็หนีไปเสพยาเสพติด คมสุรา เพื่อให้
ลืมปัญหาดังกล่าว ส่วนการกระทำผิดอาญาในลักษณะปรากฏการณ์ความแปลกแยกนั้นคล้ายกับความ
แปลกแยกทางวัฒนธรรมในลักษณะที่สอง แต่แทนที่ปัจเจกบุคคลจะหนีปัญหา เขากลับกล้าฝ่าฝืน
บรรทัดฐานความประพฤติที่กำหนดไว้

สำหรับความแปลกแยกของปัจเจกบุคคลในความสัมพันธ์ต่ออัตตาของเขาเอง ต่อชีวิต
ของเขาเอง และต่อกิจกรรมของเขานั้น ลักษณะแรก ต่ออัตตาของเขาเอง แซฟฟ์ได้สรุปลักษณะ
ที่สำคัญไว้ ๒ ลักษณะ คือ ประการแรก มนุษย์รู้ถึงความแปลกแยกของอัตตาของตน เมื่อถูกเรียก
ร้องจากสังคมเกี่ยวกับแบบแผนของปัจเจกบุคคล ปัจเจกบุคคลต้องทำตามเรียกร้องของสังคม
ในขณะที่จริง ๆ แล้วเขาไม่พอใจจะทำเช่นนั้น ประการที่สอง ปัจเจกบุคคลรู้สึกตนเอง คุณลักษณะ
ที่เฉพาะของเขาและการกระทำของเขากลายเป็นสิ่งที่แปลกแยก กล่าวคือกลายเป็นสินค้าไป
เช่น ปัจเจกบุคคล มีความสามารถทางศิลปะ ทางวิทยาศาสตร์ ทางการจัดองค์กร ฯลฯ
โดยผลแล้ว เขาปรารถนาที่จะเป็นผู้เขียนบทเพลง นักวาด นักปรัชญา นักบริหาร ฯลฯ แต่ภายใต้
ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ปัจเจกบุคคลต้องการประมอชเมเยจากสาธารณะและยังปรารถนาจะ
ได้รับปัจจัยการดำรงชีวิตจากกิจกรรมของเขา ดังนั้น เขาจำเป็นต้องทำมันตามที่ตลาดต้องการ
เพื่อจะได้รับการตอบสนองจากลูกค้า ปัจเจกบุคคลจึงต้องก้มหัวให้กับความต้องการของตลาด
แท้จริง ๆ แล้ว เป็นสิ่งที่เขาไม่ชอบ บางครั้งก็เกิดความละอายใจ

ลักษณะที่สอง ความแปลกแยกของปัจเจกบุคคลในความสัมพันธ์ต่อชีวิตของเขา หมายถึง
ประชาชนไม่สามารถเห็นจุดมุ่งหมายในกิจกรรมของชีวิตของเขา เขาเห็นว่า สิ่งที่เขาทำอยู่
จริง ๆ นั้น ไม่มีคุณค่าอะไรเลย เขาปฏิเสธชีวิตของเขาที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่เขาก็มองไม่เห็น
เป้าหมายที่แท้จริง

ลักษณะสุดท้าย ความแปลกแยกของปัจเจกบุคคลต่อกิจกรรมของเขา หมายความว่า
เมื่อกิจกรรมการผลิตของมนุษย์กลายเป็นสินค้าและตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ตลาด กิจกรรมสร้างสรรค์
ที่สร้างความพึงพอใจให้กับมนุษย์ได้สูญหายไปหมด กิจกรรมนั้นไม่เพียงไม่สร้างความพึงพอใจให้
กับความต้องการและความทะเยอทะยานของมนุษย์ แต่ยังก่อให้เกิดความรู้สึกของชีวิตว่าทำอะไร

ไม่สำเร็จและเต็มไปด้วยความผิดหวัง ในสถานการณ์เช่นนี้ มนุษย์ไม่สามารถจะสร้างสรรค์
ในสิ่งที่ปรารถนาได้อีกต่อไป

ฟรอมม์ (Fromm - ๑๙๖๔ : ๒๔ - ๒๕) - ศึกษาถึงมโนทัศน์
(concept) ของมาร์กซ์เกี่ยวกับมนุษย์ โดยส่วนหนึ่ง ฟรอมม์ กล่าวถึง แนวความคิดเรื่อง
ความแปลกแยก เขาสรุปว่าความแปลกแยก หมายถึง การที่มนุษย์ ไม่ได้มีประสบการณ์กับตัวเอง
ในฐานะที่เป็นผู้กระทำการเข้าใจโลก หากแต่โลก (ธรรมชาติ, คนอื่น ๆ และตัวเอง)
ยังคงแปลกแยก ห่างเหินจากเขา อยู่เหนือเขาและต่อต้านเขา ความแปลกแยกเกิดขึ้นเนื่อง
จากผลของการผลิต การสร้างสรรค์ และทุกสิ่งทุกอย่างแผ่ขยาย เพิ่มพูนบุคลิกภาพของมนุษย์ กลับแยก
ขาดจากตัวมนุษย์ สิ่งเหล่านี้กลับมีสถานะและอำนาจเป็นอิสระและกลับมาเป็นนายเหนือเขา
กระบวนการของความแปลกแยกปรากฏออกมาในงานและการแบ่งงาน ความหมายแท้จริงของ
งานคือ การที่มนุษย์เข้าสัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างกระตือรือร้น มันคือการสร้างสรรค์โลกใหม่
ซึ่งรวมทั้งการสร้างสรรค์ตัวมนุษย์เองด้วย และเมื่อทรัพย์สินเอกชนและการแบ่งงานพัฒนาขึ้น
การทำงานก็สูญเสียลักษณะที่เป็นการแสดงออกของอำนาจของตัวมนุษย์เองไป แรงงานและ
ผลิตผลของมันกลับอยู่อย่างแยกขาดจากตัวมนุษย์จากเจตน์จำนงและแผนการของเขา ด้วยเหตุนี้
ขณะที่ทำการผลิตมนุษย์จึงประสบกับกิจกรรมของตัวเองเองรวมกับมันเป็นที่แปลกหน้าและไม่ได้
เป็นของเขา เป็นกิจกรรมที่ทุกขทรมาณ เป็นพลังที่ไร้อำนาจเป็นการสร้างสรรค์ที่อ่อนล้าและไร้ผล

ภายใต้ระบบการผลิตที่แปลกแยกเช่นนี้ มนุษย์เป็น ถูกทำลาย ความเป็นมนุษย์ทั้งทาง
สมองและร่างกาย เขาจะกลายเป็นสินค้าไม่ว่าจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม มนุษย์สินค้าจะรู้จักที่จะเข้า
สัมพันธ์กับโลกภายนอก เพียงด้านเดียวเท่านั้น คือด้วยการมี และบริโภคสิ่งต่าง ๆ ยิ่งเขาแปลก
แยกเท่าไรความรู้สึกที่จะต้องมีและใช้ ซึ่ง เป็นองค์ประกอบในการที่จะเข้าสัมพันธ์กับโลกก็จะเพิ่ม
มากขึ้นเท่านั้น ฟรอมม์กล่าวว่า ความแปลกแยกในสังคมสมัยใหม่ขยายตัวกว้างขวางกว่าที่มาร์กซ์
คิดไว้ มาร์กซ์เชื่อว่า ขนชั้นกรรมาชีพเป็นชนชั้นที่แปลกแยกมากที่สุด ดังนั้นจึงคิดว่า การปลดปล่อย
ความแปลกแยกจำต้องเริ่มด้วยการปลดปล่อยชนชั้นแรงงานนี้ มาร์กซ์คาดไม่ถึงว่าความแปลกแยก
ได้กลายเป็นชะตากรรมของคนส่วนใหญ่ไป เช่น บรรดาเสมียน พนักงานเดินตลาด ผู้บริหาร
อาจจะแปลกแยกกว่าพวกช่างฝีมือเสียด้วยซ้ำ คราบาติที่ยังเกี่ยวพันกับการบริโภคก็ไม่มีข้อแตกต่าง

ระหว่างงานที่ต้องใช้แรงงานกับงานที่เป็นสมาชิกขององค์กร พวกเขากะหายอยากได้สิ่งต่าง ๆ สิ่งใหม่ ๆ มีและใช้มัน พวกเขากลายเป็นผู้บริโภคที่ถูกตีตราและถูกทำให้อ่อนแอ เขาบูชาสิ่งต่าง ๆ บูชาเครื่องจักรที่สร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมา และภะเยในโลกที่แปลกแยกนี้ เขาจะรู้สึกแปลกแยกต่อกัน โดดเดี่ยวและอ้างว้าง สำหรับการที่สิ่งต่าง ๆ และสภาพแวดล้อมทั้งหลายที่เขาสร้างขึ้นมาแต่กลับมาเป็นนายเขานั้น ปัจจุบันจะเห็นได้ว่า มนุษย์ชาติส่วนรวมได้ตกเป็นนักโทษอาชุนิเวศลียที่เขาสร้างขึ้นมา ต้องเป็นนักโทษของสถาบันการเมือง ที่กลับมาคุกคามเขาอย่างแรง มนุษย์กำลังรอคอยว่า เขาจะรอดพ้นจากอำนาจสิ่งต่าง ๆ ที่เขาสร้างขึ้นมาได้หรือไม่

ฟรอมม์ (Fromm o ๑๙๖๐ : ๑๘ - ๒๐๔) กล่าวถึง ความแปลกแยกของมนุษย์ในสังคมทุนนิยม เขากล่าวว่า ความแปลกแยกที่พบในสังคมปัจจุบันอยู่ในลักษณะครอบคลุมเกือบทั้งหมด มันแผ่ไปทั่วความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่องาน ต่อสิ่งที่เขาบริโภค ต่อรัฐ ต่อเพื่อนมนุษย์ และต่อตัวของเขาเอง ฟรอมม์กล่าวถึง คณงานในโรงงานอุตสาหกรรมว่า เป็นเหมือนอะตอมที่เต็มไปด้วยความกังวลที่แน่นอน คณงานจะต้องนั่งอยู่ในตำแหน่งที่แน่นอน เคลื่อนไหวมีอยู่ในจังหวะและเวลาที่แน่นอน งานกลายเป็นสิ่งที่ต้องทำอย่างซ้ำซาก โดยไม่ต้องคิดหรือเคลื่อนไหวได้อย่างอิสระ ชีวิตจึงถูกขังอยู่ในกรอบควบคุมการสร้างสรรค การอยากรู้ อยากเห็น และความอิสระ ผลเช่นนี้ก่อให้เกิดความทุกข์ทรมานใจมาก

บทบาทของผู้จัดการก็เป็นลักษณะหนึ่งของความแปลกแยกเช่นเดียวกัน จริงอยู่ว่าเขาบริหารงานทั้งหมด แต่เขาก็ถูกแปลกแยกจากผลผลิตของเขาในลักษณะบางสิ่งที่เห็นรูปธรรมและเป็นประโยชน์ ผู้จัดการจึงเป็นเช่นเดียวกับคณงาน เช่นเดียวกับทุก ๆ คน คือต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ไม่เห็นตัวตนกับบริษัทที่แข่งขันกัน กับตลาดโลก และตลาดนานาชาติ กับการบริโภคกับรัฐบาล สิ่งเหล่านี้มีความเป็นอยู่ของตนเอง มันกำหนดกิจกรรมของผู้จัดการ ของคณงาน และของเสมียน

กระบวนการบริโภคก็แปลกแยกพอ ๆ กับกระบวนการผลิต เช่น การที่จะได้สิ่งของมานั้นเราใช้เงินซื้อ การมีเงินทำให้เราได้ทุกสิ่งทุกอย่าง จึงเกิดการบริโภคในลักษณะที่ต้องการครอบครองโดยปราศจากการใช้ประโยชน์ เช่นเรามีเงิน เราอาจจะซื้ออาหารราคาแพง

โดยที่เราไม่มีรสนิยมเกี่ยวกับภาพวาดนั้นเลย ทำให้เรารู้สึกพอใจกับสิ่งที่เราครอบครองโดยเปล่าประโยชน์ เช่น การมีรถ และคนใช้ที่เกินจำเป็น การมีแจกันหยก หรือการแต่งเครื่องประดับ เป็นต้น การบริโภคที่แปลกแยกอีกลักษณะหนึ่งเห็นได้จากการโฆษณา ผู้บริโภคในสังคมปัจจุบันถูกบงการโดยคำโฆษณา พร้อมๆ ยกตัวอย่างว่า เราดื่มโคลา-โคลานั่น ที่จริงเรากำลังดื่มรูปภาพเด็กหญิงและเด็กชายที่น่ารักที่อยู๋ในการโฆษณา เรากำลังดื่มคำขวัญว่า "หยุดและดื่มให้สดชื่น" เรากำลังดื่มนิสัยของชาวอเมริกัน

ในชีวิตประจำวัน เราจะพบว่าสิ่งที่เราใช้อยู่รอบ ๆ ตัวเรานั้นเป็นสิ่งที่เราแทบไม่รู้อะไรเลยเกี่ยวกับมัน โทรทัศน์ วิทยุ เครื่องดนตรี ฯลฯ คือสิ่งที่สำคัญสำหรับเรา กล้าย ๆ กับเราเป็นมนุษย์ในยุคสังคมดั้งเดิม เรารู้เพียงวิธีการไปนั้น ก็คือเรารู้ว่าจะเปิดหรือจะกดปุ่มไหน แต่เราก็ไม่รู้หลักการทำงานของมัน แม้สิ่งของที่ไม่เกี่ยวข้องกับหลักวิทยาศาสตร์เราก็แทบไม่รู้เรื่องราวของมัน เราไม่รู้ว่ามันมีที่มาจากอะไร และค่าอย่างไร เป็นต้น เราจึงบริโภคโดยขาดความสัมพันธ์ที่เป็นรูปธรรมต่อวัตถุซึ่งเราบริโภคนั้น

ความสัมพันธ์ของมนุษย์สมัยใหม่กับเพื่อนมนุษย์ คือความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่เป็นามธรรม ๒ อย่าง ระหว่างเครื่องจักรที่มีชีวิต ๒ เครื่อง ซึ่งต่างฝ่ายต่างก็ใช้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน ทุก ๆ คนใช้ประโยชน์ต่อทุก ๆ คนในลักษณะสินค้า และทุก ๆ คนมักจะปฏิบัติกันด้วยอัตราค้ายอันดี เพราะว่าแม้เขาจะไม่ใช้ประโยชน์วันนี้ เขาก็หวังจะใช้ประโยชน์ในโอกาสต่อไป ไม่มีความรักหรือความเกลียด เบื้องหน้าเขามีอัตราค้ายอันดีต่อกัน แต่เบื้องหลังอาจเป็นอีกเรื่องหนึ่ง

ความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อตัวของเขาเอง มีลักษณะเป็นสิ่งที่ของ ซึ่งสามารถซื้อขายในตลาด มนุษย์ไม่มีประสบการณ์ต่อตัวเองในลักษณะตัวคนที่เคลื่อนไหว ในลักษณะที่เต็มไปด้วยพลังของความเป็นมนุษย์ เขาถูกแยกแยะจากพลังเหล่านี้ จุดมุ่งหมายของเขา คือ เพื่อขายตัวเองให้สำเร็จในตลาด ความรู้สึกของตัวเองไม่ได้เกิดจากกิจกรรมของเขาในลักษณะปัจเจกบุคคลที่เต็มไปด้วยความรักและความคิด แต่จากบทบาทของสังคม-เศรษฐกิจ ปัจเจกบุคคลที่แปลกแยกต้องสูญเสียลักษณะที่ดีซึ่งเกี่ยวกับความรู้ถึงศักดิ์ศรี ซึ่งคือลักษณะของมนุษย์ เขาต้องสูญเสียความรู้สึก ทั้งหมดของตัวเอง มนุษย์ในสังคมสมัยใหม่จึงถูกเรียกว่ามนุษย์ที่ไร้ตัวตน

ฟรอมม์ กล่าวถึง ความแปลกแยกของระบอบประชาธิปไตยว่า ความคิดของระบอบประชาธิปไตยนั้นมุ่งให้ประชาชนมีโอกาสกำหนดชะตากรรมและการตัดสินใจด้วยตัวเอง โดยการเลือกผู้แทนของเขาเข้าไปในรัฐสภา แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือ ประชาชนจะแสดงเจตจำนงของเขาได้อย่างไร ถ้าเขาไม่มีเจตจำนงหรือความเชื่อถือเป็นตัวของเขาเอง ตัวเขาเป็นเพียงมนุษย์ที่แปลกแยก ซึ่งรสนิยม ความคิดเห็น และการชอบหรือไม่ชอบของเขาถูกจัดการโดยกลไกการสร้างเงื่อนไขที่ใหญ่กว่า ภายใต้สภาพการณ์อย่างนี้ สิทธิการออกเสียงเลือกตั้งจึงกลายเป็นเพียงการบูชาหรือการสักการะอย่างหนึ่ง การตัดสินใจในการใช้สิทธิไม่มีอะไรมากไปกว่าการซื้อขาสีพัน ซึ่งประชาชนเชื่อมั่น เพราะการโฆษณา

ฟรอมม์ (Fromm ๑๙๖๐ : ๑๐๓ - ๑๐๕) กล่าวว่า ในระบบทุนนิยม มนุษย์ได้สร้างโลกของเขาขึ้นมา เขาได้สร้างโรงงานและบ้านเรือน ได้ผลิตรถยนต์และเสื้อผ้า ปลูกรักและผลไม้ แต่เขาได้ถูกแปลกแยกจากผลผลิตจากมือของเขา เขาไม่ได้เป็นนายที่แท้จริงของโลกที่เขาได้สร้างขึ้นอีกต่อไป แต่กลับตรงกันข้าม โลกที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมานี้ได้กลายเป็นนายของเขา เขาต้องก้มหัวให้ ต้องพยายามเอาใจมันอย่างดีที่สุด สิ่งที่ทำขึ้นมาจากมือของเขาได้กลายเป็นพระเจ้าไปเสียแล้ว ในสภาพสังคมเช่นนี้ ความสัมพันธ์ของมนุษย์ได้กลายเป็นลักษณะความสัมพันธ์ของสิ่งของและที่สำคัญ มนุษย์ไม่เพียงขายสินค้าเท่านั้น แต่เขายังขายตัวเองและรู้สึกตัวของเขาได้กลายเป็นสินค้าไปแล้ว มนุษย์ในสังคมทุนนิยมจึงสูญเสียความสัมพันธ์แบบมนุษย์ไป ฟรอมม์สรุปว่าสภาพการณ์เช่นนี้ มนุษย์จะมีความรู้ใจใคร่ใคร่อย่างกว้าง หรือแยกตัวและไร้อำนาจเป็นอย่างมาก การแยกตัวนี้เป็นสิ่งที่ยากจะทนทานได้ ทางเลือกสำหรับมนุษย์สมัยนี้ก็คือ หลีกหนีจากภาระของเสรีภาพ เข้าสู่สิ่งผูกพันชนิดใหม่และยอมจำนนลงเป็นทาส หรือพยายามดิ้นรน ก้าวหน้าต่อไปเพื่อให้ได้ซึ่งเสรีภาพในเชิงบวก ที่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นเอกลักษณะ และปัจเจกภาพของชีวิต

ฟรอมม์วิเคราะห์ต่อไปว่า มนุษย์ส่วนใหญ่แล้วมักจะยอมจำนนหรือหนีเสรีภาพ โดยมีกลไกการหลีกหนี คือ ประการแรก คือแนวโน้มที่มนุษย์ยกเลิกความเป็นเอกเทศของตัวเอง แล้วหลอมตัวเองเข้ากับสิ่งอื่นหรือผู้อื่นที่อยู่ภายนอก เพื่อให้ได้มาซึ่งพลังที่บุคคลขาดแคลน

ประการที่สอง คือ การทำลาย เมื่อบุคคลไม่สามารถทนทานกับความไร้อำนาจและความโดดเดี่ยว อ้างว้างได้ เขาสามารถหลีกเลี่ยงความไร้อำนาจ และความโดดเดี่ยว อ้างว้างของตัวเองเมื่อเปรียบเทียบกับโลกภายนอกด้วยการทำลายมันเสีย ประการที่สาม การทำตามแบบหุ่น คือ การที่บุคคลเล็กเป็นตัวของตัวเอง เขาปรับตัวเองให้มีบุคลิกภาพแบบที่วัฒนธรรมต้องการ ดังนั้น เขาจึงเป็นเหมือนกับคนอื่น ๆ ทั้งหมดและเป็นอย่างที่คนอื่น ๆ อยากให้เป็น ความขัดแย้งระหว่างโลกกับตัวเขาเองก็หมดไป

ลูทักซ์ (Lukacs ๑๙๗๖ : ๘๓ - ๑๒๒) ได้ชี้ให้เห็นลักษณะสำคัญประการหนึ่งของระบบทุนนิยมคือ มีกระบวนการชนิดหนึ่งเกิดขึ้น ซึ่งทำให้มนุษย์ในสังคมถูกแปรสภาพกลายเป็นวัตถุ เขาสรุปว่า ท่ามกลางระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม มนุษย์จะมีจิตสำนึกที่พร่ามัวมาก ความไม่พอใจและความต้องการต่าง ๆ ของเขา จะมีลักษณะที่ถูกบิดเบือนจากสิ่งแวดล้อมซึ่งขัดกับผลประโยชน์ที่แท้จริงของเขาอย่างมาก ในสังคมของระบบทุนนิยม เศรษฐกิจส่วนใหญ่จะตกอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์การแสวงหาวัตถุและกำไร ผลประโยชน์เรื่องเงินทองเป็นหัวใจสำคัญของระบบ ท่ามกลางสภาพเช่นนี้ ผู้คนในสังคมจะมีความสัมพันธ์กันโดยมีผลประโยชน์ทางวัตถุเป็นตัวเชื่อม แต่ละฝ่ายแสวงหาผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ถ้ามีประโยชน์ก็จะติดต่อกัน ถ้าไม่มีความสัมพันธ์ก็ไม่เกิดขึ้น ทุกสิ่งทุกอย่างจะวัดกันด้วยเงิน และวัตถุทั้งสิ้น จนมนุษย์เองก็กลายเป็นวัตถุไป ความสัมพันธ์ระหว่างคนไม่ใช่ความสัมพันธ์แบบมนุษย์เสียแล้ว แจกกลับกลายเป็นความสัมพันธ์แบบวัตถุ

นอกจากนี้ ระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ จะเต็มไปด้วยกฎเกณฑ์และข้อบังคับต่าง ๆ มากมายตามหลักการจัดองค์กรที่มีประโยชน์ สภาพเช่นนี้ทำให้มนุษย์ที่อยู่ในองค์กรเหล่านั้นอยู่ในสภาวะที่เรียกว่า ความแปลกแยก มนุษย์องค์กรต้องถูกแบ่งแยกออกจากกัน ในระบบความสัมพันธ์จะไม่มีความรู้สึก ขนบประเพณี หรือมีชีวิตจิตใจแต่อย่างใด มนุษย์ในองค์กรสมัยใหม่มีแต่ความอ้างว้างเปล่าเปลี่ยว พิกัดทางจิตใจ ปราศจากความรักและความเข้าใจซึ่งกันและกัน บังคับบุคคลกลายเป็นหน่วยหนึ่งของกฎเกณฑ์และข้อบังคับ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระบบการทำงานสมัยใหม่ของสังคมอุตสาหกรรม มนุษย์จะทำงานเพียงหน้าที่เดียวซ้ำ ๆ ซาก ๆ ตลอดชีวิต จนเขามองไม่เห็นว่าเขากำลังทำงานเพื่ออะไร เพื่อใคร การทำงานจึงไม่ให้ความหมาย

และความสุขเกษมสุขเลย

เมอชแลนด์ (Murchland ๑๙๖๘ : ๓ - ๔๐) ได้กล่าวถึง
มนุษย์กับความแปลกแยก เขาได้สรุปถึงความหมายของคำว่า ความแปลกแยกที่มีในนวนิยาย
บทกวี บทละคร ละครเวที และปรัชญา เขากล่าวว่าแนวความคิดนี้ใช้ในความหมายกว้างๆ
ที่รวมถึง การสูญเสียตนเอง การทำให้ไม่เป็นบุคคล ความไร้ความหมาย ความไร้ระเบียบ
ความหมดหวัง ความโดดเดี่ยวอย่างว่าง การมองโลกในแง่ร้าย และการขาดความเป็นอันหนึ่ง
อันเดียวกับชุมชน เราพบว่าเราถูกแปลกแยกจากธรรมชาติจากอดีตของเรา จากพระเจ้า จาก
สังคมและสถาบัน จากงาน จากเพื่อน และเพื่อนบ้าน จากคุณค่า จากอารมณ์และความใคร่
จากสิ่งแวดล้อม และเป้าหมายของเราเอง ความแปลกแยกเช่นนี้เห็นได้ชัดมากในหมู่คนจน
คนผิวดำ ผู้หญิง คนงานในโรงงานอุตสาหกรรม คนป่วยทางจิตใจ คนสูงอายุ ผู้ติดยาเสพติด
ฯลฯ และอาจจะพบได้ในพวกผู้ออกเสียงเลือกตั้ง ผู้บริโภค เมอชแลนด์ อธิบายลักษณะของมนุษย์
ที่แปลกแยกไว้ ๔ ลักษณะ กว้าง ๆ ลักษณะแรก คือ ความไม่ต่อเนื่อง มนุษย์ที่แปลกแยกในลักษณะ
นี้จะไม่เป็นอันหนึ่งกับสังคม ไม่เข้าใจสังคม เข้าไม่ถึงความซับซ้อนของสังคม เขายกตัวอย่าง
จากนวนิยายเรื่อง The Castle ของ ฟรานซ์ คราฟท์ ที่กล่าวถึงบรรดาผู้ทรงอำนาจ
อันล้นพ้นที่ปราศจากข้อเสียด้านนามและเต็มไปด้วยความลึกลับได้เรียกตัว โจเซฟ เก ไป
ขึ้นศาล พิจารณาคดี กำหนดโทษ แล้วก็ประหารชีวิต ระบบราชการของท่านเคานต์เวสต์
เจ้าของปราสาทที่ไม่อาจเข้าถึงได้ ซึ่งโจเซฟได้ พยายามติดต่อแต่ ไรล์ และก็พบสติปัญญา
ที่จะเข้าใจได้โดยสิ้นเชิง

ลักษณะที่สอง คือ สังคมและความไม่พอกพอกใจ ความแปลกแยกในลักษณะนี้ มองใน
ลักษณะรูปแบบบางประการของการไม่มีส่วนร่วม บ้างเจกบุคคล ผู้ไม่ได้ต่อเนื่องกับปริบททางสังคม
ความต้องการของเขาถูกขัดขวาง โดยความต้องการที่ขัดแย้งของโครงสร้างทางสังคมที่เขา
อาศัยอยู่ ลักษณะที่สาม คือ การกักขังตนเอง ลักษณะนี้พิจารณาความแปลกแยกจากแนวความคิด
ทางจิตวิทยา เขาพิจารณาบุคคลที่แปลกแยกว่า คือผู้ที่ได้รับความเจ็บปวดจากการไม่เป็นบุคคล
การสูญเสียความจำ อีสท์เรีย การเก็บตัว การสูญเสียความเข้มแข็งของจิตใจ เป็นต้น

ลักษณะที่สี่ ความโดดเดี่ยวอ้างว้าง หรือการแยกตัว ความแปลกแยกลักษณะนี้โดยทวิสัย หมายถึงการไม่รวมกัน การพังทลายหรือการแตกร้าวระหว่างความเป็นอยู่ของมนุษย์กับโลกทางวัตถุของเขา โลกทางวัตถุอาจจะเป็นบุคคลอื่น ๆ โลกธรรมชาติ งานสร้างสรรค์ของตัวเอง วิทยาศาสตร์และสังคม ถ้าโดยอัติวิสัยหมายถึงสภาวะของความเป็นทุกข์ และความกระวนกระวานใจ

ซีแมน (Seeman . ๑๙๖๖ : ๓๙๐ - ๔๑๑) ได้สร้างแบบแผนการวัดความแปลกแยกอัติวิสัยเพื่อความสะดวกในการวิจัยเชิงประจักษ์ เขาได้รวบรวมความหมายของความแปลกแยกไว้ ๕ ลักษณะ คือ ลักษณะแรก ความรู้สึกไร้อำนาจ หมายถึง การที่บุคคลมีความรู้สึกว่าพฤติกรรมของเขาไม่สามารถกำหนดการเกิดขึ้นของผลลัพธ์ หรือสิ่งตอบแทนที่เขาต้องการได้ ทำให้บุคคลรู้สึกขมขื่นที่ตนไม่บรรลุถึงความปรารถนาที่ชอบธรรมของตนได้ ลักษณะที่สอง ความรู้สึกไร้ความหมาย หมายถึง การที่บุคคลรู้สึกว่าเขาไม่สามารถคาดหมายเกี่ยวกับผลที่จะเกิดจากพฤติกรรมของเขาในอนาคต ลักษณะที่สาม ความรู้สึกไร้บรรทัดฐาน หมายถึง การที่บุคคลมีความรู้สึกอย่างมากว่าเขาต้องแสดงพฤติกรรมที่สังคมไม่ยอมรับเพื่อที่จะได้บรรลุเป้าหมายที่ตนต้องการ ลักษณะที่สี่ ความรู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้าง หมายถึง ความรู้สึกที่บุคคลใหญ่ค่าน้อยมากต่อเป้าหมายหรือความเชื่อที่มีค่ากันอย่างมากในสังคม และความรู้สึกแยกตัวของบุคคลจากความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ลักษณะที่ห้า ความแปลกแยกจากตนเอง หมายถึง บุคคลต้องแสดงบทบาทไปตามที่สังคมได้คาดหมายไว้ แต่สำหรับตนเองแล้วอาจจะไม่ต้องการหรือไม่พอใจบทบาทที่ตนแสดงออกมาเลย

กิลเมอร์ และ แลมป์ (Gilmour and Lamp . ๑๙๖๕ : ๑๐ - ๑๖) ได้กล่าวถึง ความแปลกแยกทางการเมืองของบุคคล ซึ่งเป็นความแปลกแยกอัติวิสัยไว้ ๓ ลักษณะ ลักษณะแรกคือ ความรู้สึกไม่เชื่อหรือไว้วางใจต่อรัฐบาลและระบบการเมือง หมายถึง การที่บุคคลรู้สึกว่ารัฐนั้นเอื้ออำนวยผลประโยชน์แก่พวกตนหรือกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่มซึ่งเป็นคนส่วนน้อยในสังคม ลักษณะที่สอง ความรู้สึกไร้อำนาจทางการเมือง หมายถึงบุคคลรู้สึกว่าตนไม่สามารถที่จะกำหนดทิศทางในการทำงานของรัฐบาล ของรัฐสภา และระบบการเมืองนั้น ๆ ได้ แต่ตนเองกลับต้องถูกรัฐหรือระบบการเมืองนั้น ๆ ยัดเยียดแนว

ความคิดหรือผลงานต่าง ๆ ที่รัฐดำเนินการขึ้น ลักษณะที่สาม ความเสี่ยงในความหมายในทาง การเมือง หมายถึง การที่บุคคลผู้ที่เป็นผู้ออกเสียงทางการเมือง เชื่อว่าข้อเสนอทางการเมือง หรือทางเลือกทางการเมืองซึ่งระบบการเมืองเสนอให้มันไม่ตรงตามความประสงค์ของตน แต่ ไม่มีทางเลือกหรือข้อแก้ไขใด ๆ ที่นำไปกว่าที่มอยู่

๒. การใช้แนวความคิดเรื่องความแปลกแยกศึกษาวรรณกรรมไทย

ชัยศิริ สมุทวณิช (ชัยศิริ สมุทวณิช ๒๕๒๔ : ๒๔ - ๓๐) วิเคราะห์ นวนิยาย เรื่อง บ้านชนนิก ของกฤษณา อโศกสิน ในหัวข้อว่า "บ้านชนนิก : การจินต พังทลายของชนชั้นกลางแห่งยุคสมัย" ส่วนหนึ่ง ชัยศิริ ใช้แนวความคิด เรื่องความแปลกแยก วิเคราะห์ว่า บ้านชนนิกที่เหมือนแพสร้างขึ้นมา เป็นสัญลักษณ์ของความแปลกแยก บ้านชนนิก เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะสภาพแวดล้อมทางวัตถุและการเปลี่ยนวิถีไป โดยเฉพาะเงื่อนไขทางวัตถุ พื้นฐานของเหมือนแพเอง บ้านชนนิกเป็นความ憧憧การเติมของเหมือนแพเติม ต่อจิตสำนึกที่ต้องการสิ่งที่ตนเป็นเจ้าของอย่างสมบูรณ์ เนื่องจากการสูญเสียการลงทุน ดังนั้น บ้านชนนิกของเหมือนแพจึงไม่ต่างอะไรไปจากปริมิตของนักธุรกิจฟาร์โธ อีกตอนหนึ่ง ชัยศิริ กล่าวว่า ความแปลกแยกที่ถือว่าเป็นวิถีชีวิตเกิดจากการเปลี่ยนลักษณะการลงทุนทางวัตถุมาเป็นการลงทุนทางจิตใจ การเปลี่ยนการลงทุนในบารมีที่ล้มละลาย การเปลี่ยนรถยนต์ของเหมือนแพ ใช้เป็นรถที่เก่าลง หรือการเปลี่ยนสภาพเงินไปเป็นที่ดิน เป็นการเปลี่ยนแปลงจากสูงหาคำ เป็นการเสนอทางออกที่ค้นหาของตัวละครนำเรื่อง ความเสื่อมโทรมของจิตใจนี้จะต้องได้รับการทดแทน จากความปรารถนาของตัวละคร ทั้งที่เป็นพระเอกและนางเอก ล้วนแต่สะท้อนภาพแห่งความฝันที่ถึงปวง

กัญญ์ กองทอง (กัญญ์ กองทอง ๒๕๒๘ : ๓๓๔ - ๓๔๒) ได้วิเคราะห์ ความแปลกแยกของชนในสังคมเมืองจากเรื่องสั้นดวง ส.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๑๖ เขาได้แบ่งความแปลกแยกที่ปรากฏในเรื่องสั้นดังกล่าวออกเป็น ๔ ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นความแปลกแยกที่เป็นผล มาจากความเจริญทางวัตถุ กัญญ์ กล่าวว่า การพัฒนาเทคโนโลยีอย่างมาก ทำให้มนุษย์แปลกแยกกับเทคโนโลยี โดยมนุษย์จะมีความรู้สึกที่ว่าตนเองไม่มีคุณค่า เพราะสูญเสียค่าของ

ความเป็นมนุษย์ให้กับเทคโนโลยีเสียแล้ว เรื่องนี้แสดงแนวความคิดเช่นนี้ เช่น เรื่อง นิพพานศตวรรษที่ ๒๐ ของ พิชญ์ ศุภ. ที่ตัวละครถูกเบียดและต้องผจญกับกลิ่นเหม็นของผู้โดยสารในรถเมล์ เมื่อเขาออกจากรถก็เกือบจะถูกรถทับ ตัวละครจึงแสดงความเกลียดชังเทคโนโลยีและชี้ให้เห็นว่ามนุษย์กำลังจะสูญเสียคุณค่าของคนที่ให้กับเทคโนโลยี ลักษณะที่สอง ญาณิโณกล่าวถึง ความแปลกแยกที่เกิดจากสภาพสังคมแบบตัวใจรวมนั้น เขากล่าวว่า ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเป็นการแข่งขันกันทำการผลิตละจำหน่ายผลผลิต ความสัมพันธ์ของคนในสังคมเป็นไปในลักษณะนายจ้างกับลูกจ้าง การทำงานของลูกจ้างเป็นไปในลักษณะถูกบังคับและต้องทำงานในลักษณะผู้ชำนาญเฉพาะด้าน ทำให้ต่างคนต่างดำเนินชีวิตไปตามวิถีทางของตน ไม่สนใจซึ่งกันและกัน ในสังคมแบบตัวใจรวมนั้นมนุษย์จะเกิดความแปลกแยกต่อกัน เรื่องนี้แสดงแนวความคิดเช่นนี้ เช่น เรื่องถนนสายที่นำไปสู่ความตายของวิทยากรเชียงใหม่ ที่ตัวละครฆ่าตัวตาย หลังจากไม่เห็นคุณค่าของการมีชีวิตอยู่ คนในสังคมมีแต่เอาर्डเอาเปรียบกัน เห็นแก่ตัว แมกระทั้งเขาจะฆ่าตัวตาย ผู้คนก็ยังเอาเปรียบเขาด้วยการมาขึ้นดูเขาฆ่าตัวตาย

ลักษณะที่สาม ญาณิโณ กล่าวถึง ลักษณะมนุษย์ที่ไม่สามารถดำเนินชีวิตตามความปรารถนาของตนให้เป็นไปตามความปรารถนา ลักษณะเช่นนี้ ต้องทำให้มนุษย์ต้องสูญเสียตัวเองไป เช่น เรื่อง คำคืนในวันอันโหดร้าย วางเปล่า ของ วิสา คัญทัพ ที่กล่าวถึงตัวละครต้องผจญภัยกับความซ้ำซาก ไร้อารมณ์ หกวันของการทำงานทำให้เขาขาดอิสระภาพ วันอาทิตย์จึงควรจะเป็นวันที่มีความหมายสำหรับเขา แต่ก็กลับเป็นวันที่วางเปล่า ไม่มีอะไร เขารู้สึกเจ็บปวด หงุดหงิด ความรู้สึกดังกล่าวนี้ ชี้ชัดให้เห็นถึงความสูญเสียคุณค่าในความเป็นมนุษย์นั่นเอง

ลักษณะที่สี่ ญาณิโณ กล่าวถึง ความแปลกแยกที่เป็นผลมาจากผู้ผลิตไม่ได้เป็นเจ้าของผลผลิตของตน เช่น เรื่องผ่านไปอย่างสับสน ที่มีตัวละครเป็นคนพิสูจน์อักษรให้หนังสือฉบับหนึ่งและนั่งอยู่ในห้องสี่เหลี่ยมนั้นมาเป็นเวลา ๒ ปีกว่า เขารู้สึกเบื่อหน่ายแต่ต้องการทำงาน เพราะไม่ต้องการคืนรณหางานใหม่ ตัวละครแสดงความสับสน แผลงแยก

บทที่ ๒

แนวความคิดเรื่องความแปลกแยก

ความแปลกแยกเป็นแนวความคิดแนวมุขะธรรม ที่พยายามพิจารณาถึงแก่นแท้ (essence) หรือธรรมชาติของมนุษย์ กับการดำรงอยู่ (existence) ของมนุษย์ ที่เป็นจริง แล้วพยายามหาสาเหตุที่ทำให้มนุษย์ต้อง เบี่ยงเบนออกจากแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์

ธรรมชาติของมนุษย์

แก่นแท้หรือธรรมชาติของมนุษย์ได้มาจากการเปรียบเทียบ แก่นแท้มนุษย์กับ แก่นแท้สัตว์อื่น ๆ จึงพบว่า มนุษย์มีลักษณะพื้นฐานบางประการที่แสดงถึงความเป็นมนุษย์ที่สัตว์ชนิดอื่น ๆ ไม่มี ลักษณะพื้นฐานที่ว่านี้ คือ เสรีภาพและการสร้างสรรค์ อันเป็นแก่นแท้หรือธรรมชาติของมนุษย์นั่นเอง

๑. เสรีภาพ

ที่กล่าวว่าแก่นแท้หรือธรรมชาติของมนุษย์คือ เสรีภาพนั้น จะเห็นได้จากประวัติศาสตร์ของมนุษย์เอง ซึ่งก็คือประวัติศาสตร์ของการต่อสู้เพื่อเสรีภาพ แลเดิมมนุษย์ยังไม่กดขี่มนุษย์ด้วยกัน แต่ถูกธรรมชาติกดขี่อย่างหนัก เช่น ภัยจากสัตว์ร้าย ภัยจากโรค ภัยแล้ง อุทกภัย พายุ ฯลฯ มนุษย์จึงรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับธรรมชาติ (อนุช อภาภิรม ๒๕๑๔ : ๗) ทำให้มนุษย์สามารถเอาชนะธรรมชาติและมีเสรีภาพจากธรรมชาติขึ้นเป็นลำดับ เมื่อสังคมมนุษย์พัฒนามาถึงขั้นหนึ่ง มนุษย์เกิดกดขี่กันเอง ประวัติศาสตร์ของมนุษย์จึงเปลี่ยนไปในลักษณะที่มนุษย์ส่วนใหญ่ พยายามต่อสู้ให้พ้นจากการกดขี่ของมนุษย์ส่วนข้างน้อย

เสรีภาพที่เป็นแก่นแท้ของมนุษย์มีความหมายอยู่ ๓ ประการคือ ประการแรก มนุษย์ต้องไม่คิด ไม่รู้สึก ไม่กระทำสิ่งใด ๆ ตามอำนาจที่อยู่ในตัว เช่น อำนาจของพระเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือมนุษย์ด้วยกันเอง ประการที่สอง มนุษย์ต้องคิด ต้องรู้สึก หรือกระทำสิ่งใด ๆ ด้วยเจตนาล้วนของตนเอง หมายความว่ามนุษย์สามารถจะมีเป้าหมายในกิจกรรมต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเอง และมีจิตสำนึกต่อกิจกรรมนั้นตั้งแต่เริ่มต้นจนสุดสิ้น ประการที่สาม มนุษย์ได้ตระหนัก

ว่าตนเองเป็นสิ่งมีชีวิตทางเผ่าพันธุ์ (species being) หรือสิ่งมีชีวิตทางสังคม (social being) หมายความว่า มนุษย์จะยังชีพอยู่ได้รอด และสามารถประจักษ์ลักษณะความเป็นมนุษย์ของตน (humanly defining condition) ได้ก็ต่อเมื่ออยู่รวมกันเป็นสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือถ้ามนุษย์ไม่อยู่รวมกันเป็นสังคม มนุษย์ก็จะไม่สามารถพัฒนาตนเองจนแตกต่างจากสัตว์ ไม่สามารถมีชีวิตรอดได้ และไม่สามารถพัฒนาสมรรถภาพและศักยภาพใด ๆ ขึ้นมาได้ ดังนั้นมนุษย์จะมีเสรีภาพได้ก็ต่อเมื่อมนุษย์อยู่รวมกันกับคนอื่น เสรีภาพในแง่นี้จึงเป็นเสรีภาพที่คำนึงถึงความมีอยู่ของผู้อื่น ไม่ใช่เสรีภาพแบบตัวใครตัวมัน หรือถือตัวเองเป็นใหญ่ (egoism) แต่เป็นเสรีภาพทั้งสังคม เป็นเสรีภาพที่มนุษย์เห็นว่ามนุษย์คนอื่นมีเสรีภาพที่ศักดิ์ศรีเหมือนตัว ไม่ใช่เป็นเครื่องมือ หรือเป็นเป้าหมายบางอย่างของตัว (Fromm. ๑๙๖๔ : ๓๗-๓๘)

๒. การสร้างสรรค์

การสร้างสรรค์หมายความว่าในกระบวนการที่มนุษย์ใช้แรงงานเปลี่ยนแปลงสภาวะแวดล้อมทางธรรมชาติและสังคมไปในทิศทางที่สู่เป้าหมายของตนนั้น มนุษย์สามารถคิดสรุปบทเรียนจากการทำงานของตนทั้งที่สำเร็จ ล้มเหลว อย่างมีพลังวิริยภาพในการสะท้อนกลับและนำไปสู่การปรับปรุงการทำงานของตนให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น บรรลุเป้าหมายของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิภาพดียิ่งขึ้นได้ (เกษียร เตชะพีระ ๒๕๖๖ : ๖๔๐-๖๔๑) การผลิตเพื่อสนองความต้องการอย่างหนึ่งของร่างกาย จะนำไปสู่ความต้องการใหม่ ศักยภาพใหม่ เมื่อตอบสนองความต้องการนั้นแล้ว ก็จะสร้างความต้องการหรือศักยภาพใหม่ขึ้นมาอีกเป็นเช่นนี้เรื่อยไป ดังนั้นการสร้างสรรค์ของมนุษย์จึงไม่มีขอบเขตจำกัด การใช้แรงงานของมนุษย์เป็นการแสดงตัวเองของมนุษย์ เป็นการที่บุคคลแสดงอำนาจทางกายและทางสมองออกมา

หลักการศึกษาแปลกแยก

ประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติที่ผ่านมา ได้เกิดการสวนทางกันขึ้นระหว่างเจตน์จำนงของมนุษย์และผลในประวัติศาสตร์ มนุษย์ต้องประสบชะตากรรมครั้งแล้วครั้งเล่า การต่อสู้ด้วยเจตน์จำนงอันดีก็นำไปสู่ผลที่เลวร้ายที่ผิดไปจากเจตน์จำนงของตน ถ้าพิจารณาในแง่เสรีภาพ จะเห็นได้ว่า สังคมของมนุษย์ที่พัฒนาและกำลังเป็นอยู่นั้นปรากฏขึ้นในรูปที่ทำให้เสรีภาพของ

มนุษย์อยู่ในสภาพที่บิดเบี้ยว มนุษย์ต้องถูกบีบบังคับ หรือพันธนาการด้วยอำนาจที่อยู่ภายนอกตัว การพิจารณาในการสร้างสรรค์จะพบว่า การใช้แรงงานของมนุษย์นั้นได้กลายเป็นสิ่งที่ถูกบังคับควบคุม มนุษย์จึงกลายเป็นตัวบรณาการที่อยุ่เปลี่ยนแทนที่ เป็นมนุษย์ที่สร้างสรรค์

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่ามนุษย์พยายามต่อสู้เพื่อพัฒนาตนเองไปสู่ความมีอารยธรรม คือเสรีภาพ และการสร้างสรรค์ที่สมบูรณ์แต่บนเส้นทางการต่อสู้ของมนุษย์ กลับเกิดสิ่งที่มนุษย์ไม่พึงปรารถนา เป็นสิ่งที่มีความอำนาจเหนือมนุษย์ บังคับ และเป็นศัตรูกับมนุษย์ โดยที่มนุษย์ไม่เจ้ทางหลีกเลี่ยงได้ และนี่คือมันที่ต้นเริ่มต้นของความแปลกแยกซึ่งเราเรียกว่าความแปลกแยกภววิสัย กล่าวคือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นซึ่งที่เป็นสิ่งของ ความคิด สถาบัน ได้แยกตัวห่างออกจากมนุษย์ อยู่พ้นการควบคุมเป็นพลังอิสระและกลับมาข่มขู่ คุกคาม ควบคุม หรือเป็นปฏิปักษ์ต่อมนุษย์ เมื่อมนุษย์ต้องตกอยู่ในสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่มีอำนาจคุกคามบังคับหรือเป็นปฏิปักษ์กับตนซึ่งเรียกว่าความแปลกแยกภววิสัยนี้ มนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลเกิดความรู้สึกบางประการซึ่งแสดงให้เห็นว่าเขาแยกห่าง (alienate) ออกจากตัวเอง เพื่อนมนุษย์ และสังคม (Shcaff ๑๙๘๐ : ๖๒-๖๓) ลักษณะความรู้สึกที่แสดงให้เห็นว่าปัจเจกบุคคลเกิดความรู้สึกเช่นที่กล่าวนี้ อาจพิจารณาจากความรู้สึก ว่าที่ หรือพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่าเขาารู้สึก ไร้ความหมาย (meaninglessness) ไร้อำนาจ (powerlessness) ไร้บรรทัดฐาน (normlessness) โดดเดี่ยวหรือแยกตัว (isolation) และไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเอง (self-estrangment) (Seeman, ๑๙๗๖ : ๕๐๖-๕๑๔) สภาพความรู้สึกดังกล่าว เรียกว่าความแปลกแยกอัตวิสัย (Subjective Alienation

ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ

กิจกรรมทางเศรษฐกิจนับว่าเป็นกิจกรรมพื้นฐานสำหรับชีวิตมนุษย์ เพราะมนุษย์จะอยู่รอดได้ต้องอยู่รวมกันเพื่อทำการผลิต ผลผลิตที่ได้มาก็จะนำไปแจกจ่ายกันในสังคม กิจกรรมทางเศรษฐกิจจึงเกี่ยวข้องกับการผลิต การจัดการกับผลผลิตและการบริโภค แต่การดำรงอยู่ของมนุษย์ในปัจจุบันไม่ได้ดำรงอยู่อย่างสามารถแสดงแก่นแท้หรือธรรมชาติของตนได้ กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ส่วนใหญ่กลับกลายเป็นกิจกรรมที่ถูกควบคุม บงการโดยมนุษย์อีกพวกหนึ่ง

ซึ่งเป็นมนุษย์ส่วนน้อย กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ในปัจจุบัน เป็นกิจกรรมที่ขัดแย้งกับธรรมชาติของมนุษย์

ความแปลกแยกทวิสัยทางเศรษฐกิจ

เมื่อมนุษย์ส่วนใหญ่ถูกมนุษย์ส่วนน้อยควบคุม บังคับให้ปฏิบัติกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เพื่อผลประโยชน์ของมนุษย์ส่วนข้างน้อยนั้น ก็หมายความว่า กิจกรรมทางเศรษฐกิจไม่ได้เป็นไปตามเจตนาของมนุษย์ และกิจกรรมดังกล่าวนี้กลับมามีอำนาจที่เป็นปฏิปักษ์กับมนุษย์อีกด้วย ลักษณะเช่นนี้เรียกว่าความแปลกแยกทวิสัยทางเศรษฐกิจ ซึ่งสามารถแยกพิจารณาเป็นความแปลกแยกกับกิจกรรมการผลิตหรืองาน ความแปลกแยกกับผลผลิต และความแปลกแยกกับการบริโภค

๑. ความแปลกแยกกับกิจกรรมการผลิตหรืองาน

ความหมายที่แท้จริงของงานคือการที่มนุษย์สัมพันธ์กับธรรมชาติอย่างกระตือรือร้น และเป็นการสร้างสรรค์โลกใหม่ รวมทั้งการสร้างสรรค์ตัวมนุษย์เองด้วย งานเป็นการใช้แรงงานซึ่งแสดงออกถึงพลังและศักยภาพหรือลักษณะของผู้ใช้แรงงาน คาร์ล มาร์กซ กล่าวว่าโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์มีความสามารถที่จะสร้างกิจกรรมแห่งชีวิตของเขาให้เป็นไปตามเจตนาเจ้านองและจิตสำนึกของเขา (Wallimann. ๑๙๔๑ : ๑๒) งานจึงเป็นการแสดงตัวเองของมนุษย์เป็นการที่มนุษย์แสดงอำนาจทางกายและสมองของเขาออกมา ในกระบวนการของงานที่แทนมนุษย์จะพัฒนาตนเอง งานมิได้เป็นเพียงวิธีสู่จุดหมาย คือผลผลิต แต่มีจุดหมายในตัวเอง เป็นการแสดงออกอันเต็มเปี่ยมไปด้วยความหมายของผลงานของมนุษย์ด้วยเหตุนี้งานจึงเป็นความร่าเริง โอลแมน (Ollman) ได้สรุปถึงความสัมพันธ์ของงานกับมนุษย์ไว้ ๓ ประการคือ ประการแรก งานเป็นการปฏิบัติ การรวมกันทั้งทางร่างกายและสมอง ประการที่สอง งานได้สร้างความเป็นไปได้ใหม่ ๆ สำหรับความสำเร็จของมนุษย์ โดยตัดแปลงธรรมชาติซึ่งหมายความว่าการทำงานจะทำให้มนุษย์สร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ได้ต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง ประการที่สาม งานคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้ศักยภาพของมนุษย์ได้รับการพัฒนา

ในสังคมทุนนิยม กิจกรรมการผลิตแรงงานเป็นกิจกรรมที่มนุษย์ถูกบังคับให้
เป็นไปด้วยจิตสำนึก ความไม่พอใจ หรืออย่างมีเสรีภาพ ดังที่ มาร์กซ์ กล่าวไว้ว่า

การผลิตในระบบทุนนิยม แรงงานกลายเป็นสิ่งที่อยู่นอกตัวผู้ใช้แรงงาน หมายถึง
ความว่าในใจได้เป็นส่วนหนึ่งของบรรดาเจ้าของเขา เขารู้สึกผิดตัวเขา
เขารู้สึกเป็นทุกข์ ไม่เป็นสุข ในใจของเขาจึงวางร่างกาย และจิตใจอย่าง
เสรี แต่ด้วยร่างกายของเขาทำให้จิตใจเสื่อมลง... เขารู้สึกสยดใจ
อ่อนอุ้มใจ เมื่อเขาไม่ได้ทำงาน และเมื่อเขาทำงาน เขารู้สึกไม่สบายใจ
ดังนั้นงานของเขาจึงไม่ใช่สิ่งที่ทำโดยสมัครใจ แต่ถูกบังคับ เป็นแรงงาน
ที่ถูกบังคับ... ลักษณะแปลกประหลาดนี้ ได้เกิดขึ้นจาก ข้อเท็จจริงที่ว่าคนที่
ที่ไม่ทำอะไรเลยยังบังคับแรงงาน งานนั้นจะถูกแบ่ง เหมือนกับว่า มันคือโรคระบาด
แรงงานภายนอก หรือแรงงานซึ่งทำให้คนกลายเป็นสิ่งภายนอกตัวเองนี้เป็น
แรงงานของการสังเวยตัวเอง แรงงานของการทรยศตัวเอง ประการสุดท้าย
ท้าย ลักษณะแรงงานซึ่งเป็นสิ่งภายนอกตัวของ ผู้ใช้แรงงาน ก็มันไม่ใช่
เป็นงานของเขา แต่เป็นงานของคนอื่น ในขณะที่ทำงาน เขามีได้เป็นส่วน
หนึ่งของตัวเขา แต่เป็นของคนอื่น (Marx. ๑๙๖๘ : ๓๓๕)

แรงงานในระบบทุนนิยมจึงได้ก่อให้เกิดการแสดงออกที่เป็นแก่นแท้ของมนุษย์ มนุษย์
ปฏิบัติตัวเขาเองในแรงงานนี้ ถูกลักษณะที่แสดงถึงความเป็มนุษย์ คือเสรีภาพและ
การสร้างใญ่ถูกทำให้ลดทอนลงอย่างน่าใจหาย จึงกล่าวได้ว่า แรงงานในระบบทุนนิยม
นั้นทำให้มนุษย์สูญเสียตัวของเขาเอง (Marx. ๑๙๖๘ : ๓๓๕)

๑.๑ งานของชาวไร่ชาวนา

ชาวไร่ชาวนาก็คือผู้ที่ประกอบอาชีพเพาะปลูกอยู่ในชนบท ลักษณะการผลิตของชาวไร่ชาวนามีดังนี้

๑.๑.๑ ชาวไร่ชาวนาส່วนมากไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เช่น ที่ดิน วัว ควาย รถแทรกเตอร์ เงินทุน ทำให้พวกเขาต้องเช่าที่ดินทำกินในอัตราค่าเช่าสูง ต้องกู้หนี้ยืมสินค้ายคอกเบี้ยแพง ต้องเช่าวัวควาย หรือเสียค่าจ้างให้เจ้าของรถแทรกเตอร์ มาไถซึ่งล้วนแต่ทำให้ต้นทุนการผลิตของชาวนาสูงขึ้น ทำให้ชาวนาจนลง (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๒๕ : ๔๔) จนชาวนาจำนวนมากได้กลายเป็นชาวนารับจ้าง ชาวนาพวกนี้อาจเรียกว่า เป็นชนชั้นกรรมาชีพในชนบทซึ่งมีจำนวนมากที่สุดและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นตลอดเวลา (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ๒๕๒๓ : ๑๑๔)

๑.๑.๒ จุดมุ่งหมายการผลิตของชาวไร่ชาวนาที่เคยเป็นไปเพื่อการใช้สอยหรือเพื่อยังชีพอันทำให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยตนเองนั้น ไม่สามารถจะมีได้อีกต่อไป แต่เปลี่ยนเป้าหมายมาผลิตเพื่อเป็นสินค้า จึงทำให้ชีวิตของชาวไร่ชาวนาเข้าสู่กระบวนการแห่งการแปรชีวิตให้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของการผลิตสินค้า นั่นคือต้องขายผลผลิตการเกษตร เพื่อแลกกับเงินตราและขายแรงงานเพื่อแลกกับค่าจ้าง ชีวิตของพวกเขาจึงตกอยู่ภายใต้กลไกของตลาดโดยสิ้นเชิง

๑.๑.๓ ชาวไร่ชาวนาปลูกข้าวหรือพืชผักอย่างอื่นเพื่อเป็นสินค้า แต่ผลผลิตที่เขาผลิตได้นั้นเขาไม่สามารถกำหนดราคาเองได้ แต่ถูกกำหนดราคาโดยระบบตลาด ดังนั้นนอกจากชาวไร่ชาวนาจะถูกขูดรีดจากนายทุนเจ้าที่ดิน นายทุนเงินกู้ พวกเขายังถูกขูดรีดจากระบบตลาดอีกด้วย ในขณะเดียวกันชาวไร่ชาวนาก็ไม่สามารถที่จะเลือกผลิตพืชผลต่างๆ ได้ตามความต้องการของตน แต่ต้องผลิตตามตลาดต้องการ

ดังนั้นงานของชาวไร่ชาวนาจึงเป็นงานที่แปลกแยก ซึ่งสรุปได้ดังนี้ ประการแรก เป็นงานที่ชาวไร่ชาวนาไม่เต็มใจทำ ไม่สามารถจะใช้เจตนจำนงหรือจิตสำนึกของตนได้อย่างเสรี แต่ต้องทำตามอำนาจของระบบตลาดที่มีสินค้าและเงินตราเป็นกลไกสำคัญ ประการที่สอง งานของชาวไร่ชาวนาได้กลับมาเป็นปฏิปักษ์ต่อชาวไร่ชาวนาในหลายประการ

เช่น น้ำความเหนื่อยยาก ทุกขทรมานมาสู่ผู้กระทำ อย่างชนิดที่เรียกว่าอาบเหงื่อต่างน้ำ หรือ หลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน และต้องท้อเหนื่อยยากตลอดไป ถ้ายังปรารถนาที่จะมีชีวิตอยู่ งานนี้ยังนำ ความผิดปกติกิมาสู่ร่างกาย เช่น ขาใหญ่ มือหยาบขรุขระ จีวรหนังเกรียมไหม้ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังยังทำให้ผู้กระทำถูกกระแสรบเร็นค่าว่าเป็นผู้คอยค้ำ เมือเปรียบเทียบกับอาชีพอื่น ๆ ซึ่งก็ ถือศักดิ์ศรีของมนุษย์ถูกลดต่ำลงในสายตาของผู้อื่น

๑.๒ งานของคนงานหรือกรรมกร

คนงานหรือกรรมกรคือผู้ชายแรงงานอยู่ในภาคอุตสาหกรรมซึ่งมีความสัมพันธ์ทางการผลิตดังนี้

๑.๒.๑ คนกลุ่มน้อยคือนายทุนยึดครองปัจจัยการผลิตไว้ทั้งหมด เช่น วัตถุดิบ โรงงาน เครื่องจักร ทุน ฯลฯ

๑.๒.๒ คนงานไม่มีปัจจัยการผลิตแม้แต่อย่างเดียว มีแต่พลังแรงงาน จึงจำต้องขายพลังแรงงานให้นายทุน นายทุนได้รับผลประโยชน์อย่างมหาศาลจากการผูก รั้งมูลค่าส่วนเกินจากการใช้แรงงานของคนงาน เวลาทั้งหมดที่ขายให้นายจ้างไปนั้นตกเป็น ของนายจ้าง ตลอดช่วงเวลาดังกล่าวทั้งหมดคนงานไม่มีความเป็นอิสระที่จะทำอะไรได้อย่าง ที่ต้องการ ในเวลาทำงานนายจ้างจะเป็นผู้บัญชาการว่าคนงานต้องผลิตอะไร ผลิตอย่างไร ผลิตที่ไหน นายจ้างจะเป็นนายเหนือกิจกรรมของคนงานทุกอย่างถึงขนาดควบคุมเวลาที่คนงาน ทำไปในงานที่เขาว่าจ้าง คิดได้แต่ทุกวินาทีทีเดียว

๑.๒.๓ คนงานไม่มีโอกาสตัดสินใจหรือเกี่ยวข้องกับผลผลิตของตน แม้แต่น้อย ผลผลิตของคนงานได้กลายเป็นสินค้าในตลาดทั้งหมด คนงานจะได้รับผลตอบแทน เป็นค่าจ้าง ซึ่งนายจ้างต้องพยายามกดให้ต่ำที่สุด เพื่อจะหาได้กำไรมากที่สุด (ทวีป วรฉิลก ๒๕๒๕ : ๓๘)

เมื่อความสัมพันธ์ทางการผลิตเป็นเช่นนั้นงานหรือกิจกรรมการผลิตของ คนงานจึงเป็นกิจกรรมที่แปลกแยก ดังจะเห็นได้ว่า ประการแรก กิจกรรมนี้อยู่นอกเหนือ เจตนจำนง และจิตสำนึกของคนงาน เขาจะต้องทำงานตามคำสั่งการของนายทุน ถ้าเขา ไม่ทำเขาก็จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ประการที่สอง กิจกรรมการผลิตของคนงานนั้นโดยอน กลับมามีผลกระทบต่อนานาิตรูปต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. ทำให้คนงานได้รับทุกขทรมานอย่างหนัก ทั้งนี้เกิดจากการที่เขาถูกบังคับให้ใช้แรงงานมากเกินไป เมื่อสร้างมูลค่าเกินเกินให้นายทุนให้มากที่สุด โดยนายทุนไม่เกยสนใจวาร่างกายของคนงานจะแบกรับภาระไหวหรือไม่ ถ้าร่างกายของคนงานทรุดโทรมจนทำงานไม่ไหว นายทุนก็จะไล่ออก ประกอบกับค่าจ้างแรงงานที่น้อยนิด คนงานจึงไม่สามารถหาอาหารที่ดี ๆ มาบำรุงร่างกายได้ กิจกรรมการผลิตดังกล่าวจึงทำให้ร่างกายของคนงานทรุดโทรมลงอย่างรวดเร็ว อีกประการหนึ่งนายทุนต้องการใช้เครื่องจักรให้คุ้มค่ามากที่สุด การปล่อยให้เครื่องจักรและโรงงานหยุดอยู่เฉย ๆ ในเวลากลางคืนถือว่าเป็นการสูญเสียของนายทุน นายทุนจึงกำหนดให้การทำงานเป็นกะ จึงมีคนงานบางส่วนต้องทำงานในเวลากลางคืน ซึ่งแทนที่จะเป็นเวลาพักผ่อนของเขา ก่อให้เกิดจังหวะชีวิตของมนุษย์ที่บิดเบี้ยวไปและเพื่อการขูดรีดมูลค่าส่วนเกินให้มากที่สุด จึงมีกานบังคับใช้แรงงานเกินตามโรงงานบางแห่งอย่างชนิดที่เรียกว่า "แรงงานทาส" จึงยิ่งทำให้มองเห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้นว่า กิจกรรมการผลิตที่แปลกแยกสามารถทำร้ายมนุษย์ตั้งแต่วัยเด็กซึ่งยังมีกิจวัตรทำงานที่เดียว

๒. ทำให้ร่างกายเจ็บป่วยและพิการ เนื่องมาจากคนงานต้องทำงานหนักเกินไป ซึ่งยังไม่ได้รับการบำรุงรักษาร่างกายให้เพียงพอ ประกอบกับภาวะแวดล้อมที่เลวร้ายในโรงงาน เช่น ปัญหาสภาพ ความสกปรก ฯลฯ ทำให้คนงานล้มป่วยลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และการทำงานกับเครื่องจักรที่มีเสียงดังตลอดทั้งวันก็ทำให้หูของคนงานพิการหรือหนวก อีกกรณีหนึ่งคนงานต้องทำงานกับเครื่องจักร และต้องเคลื่อนไหวด้วยอะไรสอดคล้องกับจังหวะของเครื่องจักร ถ้าผิดจังหวะหรือ สิ่งแปลกประหลาดไร้มันก็จะโดนบาดเจ็บทันที เช่นการสูญเสียนิ้วมือ มือ แขน เท้า เป็นต้น บางครั้งก็ถึงขั้นเสียชีวิต หรือในกรณีคนงานแบกหาม ขี่รถ ฯลฯ ก็มักจะได้รับบาดเจ็บจากการทำงานแข่งกับเวลาตามที่นายทุนกำหนด

๓. ทำให้ร่างกายมนุษย์เกิดผิดปกติขึ้น เช่น กล้ามเนื้อโตมากเกินไป หรือบางส่วนอาจจะฝ่อลงเกินไป วิวัฒนาการบ้าน ชีต เหลือง รอยนิ้วตะปุ่มตะป่ำ หลังโก่งงอ ฯลฯ

๔. ทำให้มนุษย์กลายเป็นเพียงส่วนหนึ่งของเครื่องจักรที่มีชีวิตเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากการผลิตในระบบโรงงาน มีการแบ่งงานกันอย่างซับซ้อน โดยให้เครื่องจักรเป็นหลัก คนงานมีหน้าที่เพียงทำงานในจุดย่อยกับเครื่องจักร เช่น การทำงานในระบบสายพานคนงานคนหนึ่ง

วามีหน้าที่ยืนไขน้อตเพียงตัวเดียว ซึ่งนับว่าเป็นการทำลายสมรรถภาพและศักยภาพของมนุษย์ โดยสิ้นเชิง เพราะมนุษย์ย่อมมีความสามารถหลาย ๆ ด้านอยู่ในตัว แต่เขาไม่มีโอกาสใช้มันเลย เพราะเขาเป็นเพียงส่วนที่เพิ่มขึ้นมาของเครื่องจักรเท่านั้น

๑.๓ งานของลูกจ้าง

ลูกจ้างคือผู้ที่ทำงานให้นายจ้างโดยได้รับเงินประจำ งานของลูกจ้างแตกต่างกันจากงานของกรรมกรคือ งานของกรรมกรนั้นมุ่งผลิตวัตถุสิ่งของ แต่งานของลูกจ้างเป็นงานด้านบริการ งานของลูกจ้างอาจแบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ ลูกจ้างในสำนักงานและลูกจ้างประเภทใช้แรงงาน ลูกจ้างในสำนักงานหมายถึงลูกจ้างที่ใช้ความสามารถด้านใดด้านหนึ่งที่ได้รับการฝึกฝนมา ทำงานตามที่นายจ้างต้องการ เช่น เสมียนพนักงานพิมพ์ดีด เลขานุการ นักศิลปะช่างเรียงพิมพ์ ฯลฯ ส่วนลูกจ้างประเภทใช้แรงงานคือลูกจ้างที่ทำงานโดยไม่ต้องใช้ความสามารถพิเศษอะไรนอกจากพลังแรงงาน เช่น ยาม นักการภารโรง ความสัมพันธ์ทางการผลิตของลูกจ้างคือ

๑.๓.๑ ลูกจ้างไม่มีปัจจัยการผลิตใด แยกจากพลังแรงงานและความสามารถบางอย่าง เขาจะทำอะไรไม่ได้เลยถ้าไม่เกี่ยวข้องกับนายจ้าง

๑.๓.๒ การทำงานเพื่อหารายได้ของลูกจ้างล้วนขึ้นอยู่กับอำนาจของการนายจ้าง โดยที่นายจ้างจะคิดถึงผลกำไรที่ได้จากการขายสินค้า หรือการขายบริการเป็นสิ่งสำคัญ

ถ้าพิจารณางานสำนักงานก็จะเห็นได้ว่างานนี้ถึงแม้ผู้กระทำจะใช้แรงงานน้อยกว่าลูกจ้างประเภทใช้แรงงาน แต่งานนี้ก็ป็นงานที่พันธุนาการเขา เพราะ เป็นงานที่ซ้ำซาก เกยพามาอย่างไรก็ทำอย่างนั้นทุกวัน งานเช่นนี้จึงไม่ใช่งานที่พัฒนาศักยภาพและสมรรถภาพของผู้กระทำและเมื่อผู้กระทำลงปฏิบัติตามการควบคุมของนายจ้างทุกประการ ก็หมายความว่าลูกจ้างจะคิดสร้างสรรค์หรือปฏิบัติตามเจตนจำนงของตนเองไม่ได้ความสำเร็จหรือล้มเหลว ไม่ได้ขึ้นอยู่กับความคิดสินใจของเขา แต่ขึ้นอยู่กับกาตัดสินใจของนายจ้าง ซึ่งนายจ้างก็ย่อมคิดถึงลูกค้าหรือเงินกำไรเป็นสิ่งสำคัญ ปรากฏการณ์อีกอย่างหนึ่งที่แสดงถึงผู้ทำงาน เช่นนี้ถูกพันธุนาการคือเวลา หรือนาฬิกากลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญผู้ทำงาน ผู้ทำงานจะต้องรีบมาทำงานให้ตรง

เวลา งานแต่ละชิ้นจะต้องเสร็จตามเวลากำหนดจะหยุดพักใดก็ต้องตรงเวลาเช่นกัน ถ้าตอบแทนที่ได้จากการใช้พลังแรงงานของเขาก็คงขึ้นอยู่กับนายจ้าง ตัวลูกจ้างเองไม่มีสิทธิ์จะกำหนดอะไรได้ทั้งสิ้น ส่วนลูกจ้างประเภทใช้แรงงานหนักต้องทำงานที่เหนื่อยยาก ไม่แตกต่างจากกรรมกร เพราะต้องใช้แรงงานเป็นหลักเช่นเดียวกัน และถูกควบคุมจากนายจ้างอย่างเข้มงวด เพื่อให้ทำงานได้เต็มที่ เช่นเหตุให้ร่างกายเจ็บป่วย หรือได้รับบาดเจ็บอยู่เสมอ ในขณะที่เดียวกันถ้าตอบแทนซึ่งนายจ้างกำหนดก็น้อยมาก

๑.๔ งานของฟรีเจ้าง

ผู้รับจ้างคือผู้ที่ทำงานตามที่ผู้ว่าจ้าง เป็นครั้งเป็นคราว หรือทำงานแล้วนำไปคืนกับผู้อื่น ถ้าตอบแทนก็แล้วแต่จะตกลงกันเป็นครั้งคราว เช่นงานช่างไม้ ช่างซ่อมรองเท้า แมก้าหยาบเร่ นักเขียนอิสระ ความสัมพันธ์ทางการผลิตของงานในลักษณะนี้คือ

๑.๔.๑ ผู้รับจ้างเป็นผู้ไม่มีปัจจัยการผลิต แต่ต้องอาศัยนายทุนเป็นวัตถุดิบต่าง ๆ หรือเครื่องมือต่าง ๆ ผู้รับจ้างมีแค่พลังแรงงาน ดังนั้นถ้าจ้างที่เขาได้มาส่วนใหญ่จึงเสียไปเพื่อจ่ายเป็นค่าวัตถุดิบ หรือเครื่องมือให้กับนายทุน

๑.๔.๒ งานผู้รับจ้างต้องทำตามความต้องการของตลาดหรือของผู้จ้างเป็นงานที่ต้องเอาใจผู้ว่าจ้างหรือผู้ที่ให้บริการ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่างานของผู้รับจ้างก็เป็นงานที่ผู้กระทำอยู่ภายใต้อำนาจพัฒนาการจากผู้อื่น เช่นกัน เริ่มตั้งแต่เงินทุน ซึ่งเขาต้องอาศัยวัตถุดิบ หรือเครื่องมือ และผู้ว่าจ้างของเขาในแต่ละรายอีกด้วย ในขณะที่ถ้าตอบแทนก็ได้น้อย เนื่องจากงานผู้รับจ้างมีแรงงานอยู่ในส่วนนี้มากกว่าความต้องการของตลาด การกดค่าจ้างจึงมีปรากฏควบคู่กันไปกับงานนี้ และเงินค่าจ้างส่วนใหญ่ที่ได้มาก็ก็ไปให้นายทุน เป็นค่าวัตถุดิบและเครื่องมือ เขาคงใช้แรงงานและความพยายามจาก จนก่อให้เกิดความทุกข์ยากแก่ร่างกายและจิตใจในขณะที่เขาตอบแทนได้น้อย

๑.๕ งานของโสเภณี

การล้มละลายในตลาดเกษตรกรรมทำให้ชาวไร่ชาวนาไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ควยอาชีพเก่าจึงจำต้องชวนชวรายหางานใหม่ ซึ่งก็มีทางเลือกสำหรับ พวกเขาอยู่ทางเดียว

คือการเดินทางเข้าสู่เมืองเพื่อขายแรงงาน แต่งานในภาคอุตสาหกรรมก็มีน้อย หรือบางคนอาจหางานได้แต่รายได้หน่วยคิดในสัปดาห์จะจนเจือจางจนกระทั่งยากที่จะดำรงชีพได้ซึ่งก็หมายถึงพ่อแม่พี่น้อง ดังนั้นเขาเหล่านั้นจึงมาถึงทางตันของชีวิตจนกล้าตัดสินใจ "งานอะไรก็ได้" ขอให้พ่อแม่รายได้เพื่อดำรงชีวิตอยู่รอดก็พอแล้ว ดังนั้นพวกหญิงสาวจึงต้องขายเรือนร่างของตนกลายเป็นโสเภณีไปการกลายเป็นโสเภณีมี ๓ ลักษณะคือ ลักษณะแรก เด็กสาวยินยอมพร้อมใจที่จะขายตัวเอง ลักษณะที่สองพ่อแม่ของเด็กสาวจำต้องขายลูกสาวของตนให้กับนายหน้าเพื่อออกมาหาเด็กสาวจากชุมชนไปเป็นโสเภณีในเมือง ลักษณะที่สาม เด็กสาวถูกผู้ที่ไม่มาจากในเมืองหลอกลวงจะพาไปหางานอย่างอื่นทำ แต่จริงแล้วคือการพาไปเป็นโสเภณี

งานของโสเภณีก็เป็นงานที่แปลกแยกกับผู้อื่นอย่างมาก ประการแรก หญิงที่เลือกทำงานเช่นนี้ไม่ใช่เพราะงานง่ายของเธอ แต่เพราะเธอถูกบังคับด้วยความยากจน ประการที่สองงานนี้ไม่ได้ทำรายได้หรือเป็นภูมิคุ้มกันเธออย่างรุนแรง เช่น

๑.๕.๑ งานนี้จำความทุกข์ทรมานมาสู่ผู้อื่นอย่างมาก เช่นตัวอย่างในประเทศไทย จากนั้นคือการประชุมของคณะกรรมการส่งเสริมสวัสดิภาพสตรีสรุปได้ว่าหญิงผู้ค้าประเพณี ในเบื้องต้นจะมีความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัสทั้งใน ด้านร่างกายและจิตใจ นายหน้าพามาเด็กไปขายจะได้รับเงินเรือนพัน เจ้าสำนักจะเรียกค่าบริการแรก ๆ ราว ๑๐๐-๒๐๐-๓๐๐๐ บาท และคงมาเรื่อย ๆ จนเหลือครั้งละ ๓๐-๔๐ บาท สูงสุดก็ประมาณ ๑๐๐ บาท แต่เด็กจะได้ครั้งหนึ่งประมาณ ๕-๑๐ บาทเท่านั้น (หญิงบางประเภท ๒๕๒๐ : ๔๐) พอเมื่อเด็กเป็นอิสระให้คือพ้นจากการค้าประเพณีหรือโสเภณีแล้วก็มีใจไม่มีการควบคุม จึงอยู่ในสภาพที่ถ้าตัวตกไปแล้ว ก็จะได้รับค่าจ้างครั้งจะไม่เกิน ๑๐๐ บาท และต้องแบ่งกับแม่เลาคนระคนละครึ่ง เรื่องสวัสดิการนั้นอยู่ในสภาพที่เลวร้ายมาก เจ็บป่วยมีหมอมาตรวจให้เสียงเดือนละหนึ่งถึงครึ่งเท่านั้น ซึ่งส่วนมากแต่เพียงฉีดยาคุมกำเนิดเอาไว้เท่านั้น ถ้าเป็นโรคนางจะพาไปตรวจที่ศูนย์ควบคุมกามโรค ถ้าป่วยก็จะบังคับให้ทำแท้งทั้งประเภทที่เป็นหมอเดือน และหมอตำแยขาวบ้าง บางคนที่ไม่ยอมทำแท้ง นางจะกระหึ่มท้องเกะจนเด็กจะดิ้นออกมา สุขภาพของผู้หญิงสาวจะอยู่ในลักษณะที่ผิดปกติ และเปื้อนโรคผิวหนัง เนื่องจากอยู่ในห้องสกปรกที่ไว้รวมกันมาก บางคนหาขายเป็นโรคประสาทอ่อน ๆ มีความหวาดระแวง

อยู่เสมอ เจ็บมดลูกเป็นประจำ ความสุขในการรับแขกจะไม่มีเลย และจะรู้สึกเจ็บปวดเมื่อเวลารวมเพศ (กลุ่มเงาเธอ ๒๕๒๙ : ๒๒๓-๒๒๗)

๑.๕.๒ ถ้าพิจารณาในแง่การรับแขก ก็จะได้เห็นได้ว่างานนี้สร้างความทุกข์ทรมานมาสู่โสเภณี กล่าวคือเธอจะต้องทนรับแขกทุกประเภทไม่ว่าจะเป็นพวกวีเล้า กักขฬะ หยาบช้ำ พวกสกปรก ฯลฯ และในขณะร่วมเพศเธอก็ต้องยอมเป็นเลืยกลางของพวกนี้ทุกอย่าง จึงอาจกล่าวได้ว่าพวกเธอไม่มีอำนาจที่จะควบคุมตัวเธอเองได้ ในกรณีที่แขกผู้มาเที่ยวจะมีบทบาทในการควบคุมตัวเธอแทน

๑.๕.๓ ผู้หญิงที่เป็นโสเภณีจะได้รับการดูถูกเหยียดหยามจากสังคมไม่มีใครอยากคบหาสมาคมด้วย ซึ่งก็ตงงานนี้ทำให้ศักดิ์ศรีกลายเป็นมนุษย์ของพวกเธอได้ถูกดูหมิ่นดูแคลนไปทั่ว

๒. ความแปลกแยกกับผลผลิต

ผลผลิตของมนุษย์ก็คือแรงงานของมนุษย์ซึ่งได้หล่อหลอมวัตถุให้ปรากฏเป็นรูปเป็นร่างเป็นตัวเป็นตนขึ้นมา (Objectification) ก็คือแรงงานที่ปรากฏขึ้นเป็นรูปธรรม การปรากฏขึ้นของผลผลิตก็เหมือนกับเป็นการยืนยันการมีอยู่ของเจ้าของแรงงาน ยืนยันความเป็นมนุษย์ของผู้ใช้แรงงานโดยธรรมชาติของมนุษย์แล้ว มนุษย์จะเผชิญหน้ากับผลผลิตจากแรงงานของเขาอย่างอิสระ คาร์ล มาร์ก กล่าวว่ มนุษย์ไม่เพียงมีความสามารถที่จะสร้างกิจกรรมชีวิต โดยตัวมันเองให้เป็นวัตถุ (objects) ของเจตนจำนงและจิตสำนึกของเขา แต่เขายังจะสามารถที่จะเผชิญหน้าผลผลิตจากแรงงานของเขาอย่างมีจิตสำนึกและอิสระ (Wallimann. ๑๙๘๑ : ๓๑) แต่ในสังคมทุนนิยมมนุษย์ไม่ได้รับอนุญาตให้อยู่ได้อย่างธรรมชาติ มนุษย์ต้องขายแรงงานของเขา ผลผลิตจากแรงงานของเขาไม่ได้เป็นวัตถุแห่งเจตนจำนงและจิตสำนึกของเขาอีกต่อไป ภายใต้ระบบทุนนิยมผลผลิตจากแรงงานของผู้ใช้แรงงานกลายเป็นวัตถุของเจตนจำนงหนึ่งซึ่งแปลกแยกกับเขา วิธีการผลิต (mode of production) แบบทุนนิยมก็กดกันผู้ผลิตออกจากการมีอำนาจเหนือผลผลิตจากแรงงานของเขา จากเจตนจำนงของเขา ที่เขามีความสามารถโดยธรรมชาติที่จะทำได้ (Wallimann ๑๙๘๑ : ๓๒) ข้อเท็จจริงที่เห็นกัน

อยู่คือ ยิ่งผู้ใช้แรงงานผลิตวามั่งคั่งได้มาก เขาก็ยิ่งยากจน ยิ่งทงานสร้างสินค้าได้มากชนิด
ขึ้น เขาก็ยิ่งกลายเป็นสินค้าราคาถูกอย่างหนึ่ง ด้วยมูลค่าที่เจริญขึ้น ของโลกวัตถุก็เป็นผลโดย
ตรงต่อการลดค่าโลกของมนุษย์ลง แรงงานจึงไม่ได้ผลิตเพียงสินค้าเท่านั้น แต่มันยังผลิตตัวมัน
เองและทงานให้มันเป็นเพียงสินค้า (Marx . ๑๙๖๕ : ๓๒๓)

การผลิตสินค้าเป็นหัวใจของระบบทุนนิยม อะไรที่ขายเป็นสินค้าไม่ได้ขายทุนจะไม่
มีวันผลิตเป็นเกิดขึ้น เพราะเป้าหมายของการผลิตนั้นต้องการที่จะเอาสินค้ามาขายในตลาด
สิ่งที่นายทุนมุ่งหวังก็คือ กำไรสูงสุด(แมนเกล ๒๕๖๔ : ๔๐-๔๑) เพื่อที่จะสะสมทุนและขยาย
การผลิตให้กว้างขวางออกไป ลักษณะการผลิตสินค้าที่สำคัญคือ ประการแรก สิ่งที่ผลิตขึ้นนั้น
ผู้ใช้แรงงานมิได้ผลิตเพื่อตัวของเขาเองใช้สอยโดยตรง และก็มิใช่เพื่อนายทุนจะได้บริโภค
หรือใช้สอยเอง แต่ได้ผลิตขึ้นเพื่อนายทุนจะได้นำออกขายเป็นเงิน กำไรที่นายทุนไว้กำไรได้มา
จากการขูดรีดมูลค่าส่วนเกินของผู้ใช้แรงงาน หมายความว่านายทุนให้ผลตอบแทนแก่ผู้ใช้
แรงงานน้อยกว่ามูลค่าที่ผู้ใช้แรงงานสร้างขึ้น ประการที่สอง ผู้ใช้แรงงานเป็นเพียงแรงงาน
รับจ้างหรือกลายเป็นแรงงานรับจ้างเท่านั้น ในกรณีของกรรมกรในโรงงานเขาจะไม่มีโอกาสคิด
เลยว่าเขาจะผลิตอะไร ผลิตอย่างไร เท่าไร และจะเอาผลผลิตนั้นไปใช้ประโยชน์อะไร
ในกรณีของชาวไร่ชาวนาซึ่งปัจจุบันเห็นได้ชัดแล้วว่าพวกเขาปลูกพืชเพื่อเป็นสินค้าในตลาด
ชาวไร่ชาวนาจึงตกอยู่ใต้อิทธิพลของระบบตลาดซึ่งมีนายทุนเป็นผู้บริหารกลไกอยู่ ดังนั้นผลผลิต
ของชาวไร่ชาวนาจึงไม่ใช่ผลผลิตที่เขาจะควบคุมได้อีกต่อไป แต่เป็นผลผลิตที่เขาต้องขายไป
ในตลาดตามราคาที่ตลาดกำหนด ชาวไร่ชาวนาจึงอยู่ในลักษณะที่ถูกขูดรีดมูลค่าส่วนเกินโดย
นายทุนเจ้าที่ดิน นายทุนเงินกู้ และนายทุนจากระบบตลาดอีกด้วย ในกรณีของลูกจ้างผู้รับจ้าง
หรือโสเภณี พวกเขาก็ต้องทำงานในตลาดแรงงานซึ่งมีนายทุนเป็นผู้บงการ พวกเขาต้องถูก
ขูดรีดมูลค่าส่วนเกินจากการใช้แรงงานผลิตมูลค่าขึ้นมา

ดังนั้น จึงพอสรุปได้ว่าผลผลิตที่เกิดขึ้นจากแรงงานของผู้ใช้แรงงานได้กลับกลายเป็น
สิ่งที่แปลกแยกกับผู้ใช้แรงงานผลิตมันขึ้นมา ดังจะเห็นได้ว่ามันเป็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือเจตน์จำนง
ผู้ใช้แรงงานแต่กลับตกอยู่ใต้อำนาจของเจตน์จำนงที่แปลกแยก ได้แก่อำนาจของระบบตลาด
นายทุน ฯลฯ และผลิตผลเหล่านี้ได้กลับมาเป็นปฏิปักษ์กับผู้ใช้งานในหลายลักษณะได้แก่

๒.๖ ความอดอยาก

ผู้ใช้แรงงานไม่ได้เป็นเจ้าของผลผลิต หรือมูลค่าที่เกิดขึ้นมาจากฝีมือของเขาเพียงได้เงินเดือน มอຍจากการใช้แรงงาน ในขณะที่ตัวพวกเขาเองดำรงชีพอยู่ด้วยการใช้เงินจ้บจ่ายของบริโภคจากตลาด สินค้าที่านี้ คือผลผลิตหรือมูลค่าที่พวกเขาสร้างขึ้นมานั่นเอง แต่เป็นสินค้าที่ถูกกำหนดราคาไว้แล้วโดยระบบตลาด ซึ่งก็คงบอกกำไรของนายทุนระดับต่าง ๆ ไว้เรียบร้อยแล้ว ดังนั้นสินค้านี้จึงมีราคาสูง จึงเป็นที่แน่นอนว่าผู้ใช้แรงงานไม่สามารถจะใช้เงินที่น้อยนิดของตนซื้อหาสิ่งของต่าง ๆ ไว้บริโภคหรือใช้สอยได้ตามความพอใจ เพียงสามารถซื้อสิ่งของที่จำเป็นบางอย่างเพื่อดำรงชีวิตไปวัน ๆ ก็ถือว่าเป็นภาระที่หนักหน่วงแล้ว ดังนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นกับผู้ใช้แรงงานโดยทั่วไปก็คือ ความอดอยากทุกซั๊ก และความอดอยากทุกซั๊กจะยิ่งกระหน่ำซ้ำเติมเขาหนักหน่วงยิ่งขึ้นเมื่อเกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ ในสมัยโบราณวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจเกิดจากการ ผลิตได้ไม่พอให้คนบริโภค เนื่องจากความแปรปรวนของดินฟ้าอากาศ แต่วิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจในระบบทุนนิยมไม่ใช่ผลิตไม่พอ แต่เป็นการผลิตที่ล้นเกิน ที่ว่าผลิตล้นเกินมิใช่หมายความว่าล้นเกินความต้องการของมนุษย์ แต่หมายถึงล้นเกินความต้องการของตลาด เนื่องจากประชาชนไม่มีเงินจะซื้อของดังกล่าว ซึ่งจะเกิดภาวะเงินเฟ้อควบคู่ไปด้วย (อนุช อภาภิรม ๒๕๓๓ : ๘๘) การผลิตล้นเกินนั้น ด้านหนึ่งในโลกของนายทุนจะเต็มไปด้วยสินค้าที่กองเป็นภูเขาเลากา ซึ่งขายไม่ออกได้แต่ปล่อยให้ของเน่าเปื่อยผุพังไป และบางครั้งนายทุนเองยังรับทำลายสินค้านั้นด้วย เช่น ขนไปทิ้งทะเลเป็นต้น อีกด้านหนึ่งของมวลชนผู้ใช้แรงงานกลับยิ่งยากจนข้นแค้นลง ไม่มีเงินที่จะซื้อสิ่งของออกข้าวปลาอาหารและไม่มีเสื้อผ้าจะสวมใส่ ดิ้นทุรนอยู่ด้วยความอดอยาก (ศร สัจจา ๒๕๖๒ : ๒๗๓-๒๗๔) ดังนั้นจึงไม่แปลกที่จะพบคนที่หนาวตายอยู่ข้างโกดังเก็บผ้าขนหนูเป็นล้านๆ หลา (อนุช อภาภิรม ๒๕๓๓ : ๘๘) หรือครอบครัวของกรรมกรผลิตถ่านหิน กำลังหนาวจนตัวสั่นในท่ามกลางลมหนาว โดยไม่มีเงินจะซื้อ ถ่านหินมาก่อไฟผิง ทั้ง ๆ ที่ที่โรงงานมีถ่านหินกองทิ้งอยู่เป็นภูเขาเลากา (ศร สัจจา ๒๕๖๒ : ๒๗๓) ทางออกของนายทุนเกี่ยวกับวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจนี้ก็คือ การทำลายล้างการผลิตโดยการปิดโรงงาน เลิกจ้างกรรมกร นั่นก็คือการโยนกองวิกฤติการณ์ไปให้ประชาชนผู้ใช้แรงงาน ในภาคเกษตรกรรมก็เช่นเดียวกัน การผลิต

มากเกินไปก็จะทำให้ผลผลิตล้นตลาด นายทุนก็จะปรับลดการผลิตของตนเองโดยการซื้อ
ผลิตผลในราคาถูก หรือไม่ก็ซื้อ ชาวไร่ชาวนาต้องปล่อยให้ผลผลิตเสียอยู่กลางไร่กลางนา
เช่นอ้อย มันสำปะหลัง หรือในกรณีของข้าวก็จะขายได้ในราคาที่ต่ำมาก ผลก็คือชาวไร่
ชาวนาซึ่งทุกข์ยากอยู่แล้ว ก็ต้องพบกับภาวะที่อดอยากทุกข์ยากหนักลงไปอีก

๒.๒ การถูกทำให้เป็นวัตถุ

จากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมก็ถือระบบเศรษฐกิจที่มุ่งหมายผลิตสินค้า
เพื่อแสวงกำไรโดยมีเงินตราเป็นสื่อกลาง ระบบดังกล่าวทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ผลิต
เปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผลผลิต มนุษย์ไม่จำเป็นต้องติดต่อกันโดยตรง เพราะเขา
สามารถได้สิ่งดำรงชีวิตจากตลาด ผลประโยชน์เรื่องเงินทองเป็นหัวใจสำคัญของระบบ ผู้ผลิต
สินค้าไม่จำเป็นต้องรู้ว่าผู้บริโภคของเขาถือใคร มีหน้าตาอย่างไร ผู้บริโภคก็ไม่จำเป็นต้อง
รู้ว่าสิ่งของนั้น ๆ ใครเป็นผู้ผลิตและผลิตอย่างไร ผู้ผลิตรู้แต่เพียงว่าสินค้าของตนจะนำเงินตรา
เข้ามาให้ ผู้บริโภคก็จะรู้อย่างเดียวกันว่า ถ้ามีเงินตนก็สามารถจะซื้อหาของบริโภคได้ ท่ามกลาง
สภาพเช่นนี้ ผู้คนในสังคมจะมีความสัมพันธ์กันโดยมีผลประโยชน์ทางวัตถุเป็นตัวเชื่อมแต่ละฝ่าย
แสวงหาผลประโยชน์ซึ่งกันและกัน ถ้ามีผลประโยชน์ก็จะติดต่อกัน ถ้าไม่มีความสัมพันธ์จะไม่ติด
กัน ทุกสิ่งทุกอย่างจะวัดกันด้วยเงินทองและวัตถุทั้งสิ้น ความสัมพันธ์ระหว่างคนไม่ใช่ความ
สัมพันธ์แบบมนุษย์เสียแล้วแต่กลายเป็นความสัมพันธ์แบบวัตถุ เช่น เบอร์กโฮลด์ เบอร์กค นักเขียน
ชาวเยอรมันได้กล่าวไว้ใน "เพลงของคนค้าขาย" (ทวี) วรรณคดี ๒๕๒๔ : ๖๖)

ข้าวนั้นคืออะไรฉันไม่รู้
ไถคือผู้ไร้ไรไม่ทราบใด
ไม่สนหรอกข้าจะเป็นเช่นสิ่งไร
ขอเพียงให้ได้กำไรก็พอแล้ว

แม้ว่าในชนบทซึ่งแต่เดิมประชาชนผลิตเพื่อบริโภคเองเป็นสำคัญ แต่เมื่อระบบการค้า
เข้าไปถึงหมู่บ้าน ชาวไร่เปลี่ยนจากมูลค่าใช้สอยเป็นมูลค่าการค้าแลกเปลี่ยน และส่งผลผลิต
ความสามัคคีของหมู่บ้านแตก ในสังคมปัจจุบันคนไม่มีความจำเป็น ต้องลงสู่ทางความ
สัมพันธ์ของสังคม เนื่องจากบริการทุกอย่างหาซื้อได้จากตลาด ทุกคนจึงต้อง

เข้ามาสะสมเงิน กฎว่าด้วยอุปสงค์-อุปทาน (demand-supply) ในทุก ๆ เรื่องเข้าแทนที่กฎดั้งเดิมไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจ เพื่อนบ้านหรือระบบช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (ภาฯ จนา แก้วเทพ ๒๕๒๖ : ๑๐)

นอกจากลักษณะงานในระบบทุนนิยมมีการแบ่งงานในส่วนย่อยๆ อย่างสลับซับซ้อนและชัดเจน ใครมีหน้าที่ใดก็ทำงานในส่วนของตนไม่เกี่ยวข้องกับคนอื่น มนุษย์จึงถูกแบ่งแยกออกจากกันโดยอัตโนมัติ พวกเขายังไม่มีความรู้สึกผูกพันกัน ไม่มีขอบเขตเพื่อในการทำงานร่วมกัน เพราะจากความเข้าใจซึ่งกันและกัน

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นเหตุให้คนในสังคมปัจจุบันอยู่อย่างไม่มีใครสนใจใคร ไม่เห็นใจใคร ไม่มีใครเอื้ออาทรใคร อย่างที่มนุษย์ควรจะมี แต่คนมุ่งแต่ผลประโยชน์ทางการเงินทองหรือวัตถุที่ตนเองจะได้รับเป็นสำคัญ การติดต่อกันของพวกเขาก็เพื่อผลประโยชน์เท่านั้น แม้ว่าการกระทำเช่นนั้นบางครั้งอาจจะทำร้ายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันไปด้วยก็ตาม ลักษณะเช่นนี้เองที่เรียกว่า มนุษย์ถูกทำให้เป็นวัตถุ

๒.๓ การบูชาเงินตรา

ลักษณะพิเศษทางเศรษฐกิจของระบบทุนนิยมก็คือ ทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปแบบซื้อขายโดยมีเงินเป็นสื่อกลาง หมายความว่า เราขายทุกสิ่งทุกอย่างก็เพื่อเงิน ในขณะเดียวกัน ถ้าเรามีเงิน เราก็สามารถซื้อทุกสิ่งได้ ใครมีเงินมากก็ยิ่งซื้อหาสิ่งต่าง ๆ ได้มาก ในทางกลับกัน ถ้าใครมีเงินน้อยก็จะซื้อหาสิ่งต่าง ๆ ได้น้อย ถ้าไม่มีเงินก็จะไม่สามารถครอบครองสิ่งต่าง ๆ ได้ นอกจากนั้นคนที่มีความร่ำรวยก็จะได้รับการนับหน้าถือตา มีเกียรติยศชื่อเสียง ส่วนที่ไม่มีเงินก็จะได้รับการดูหมิ่นดูแคลนเป็นต้น มาร์กซ์ กล่าวถึง สมรรถนะของเงินไว้ว่า

ถ้าอำนาจเงินของฉันทันเข้มแข็ง ฉันทันก็จะแข่งด้วย คุณลักษณะของเงิน ก็คือคุณลักษณะของฉันทัน ดังนั้นสิ่งที่ฉันทันเป็น สิ่งที่ฉันทันสามารถทำนั้นได้ถูกทำลายโดยไม่ได้อีกกำหนด โดยปัจเจกภาพของฉันทัน ฉันทันซื้อเหฺร แต่ฉันทันก็สามารถซื้อผู้หญิงที่สวยงามที่สุด ซึ่งมีความหมายที่จะกล่าวได้ว่า ฉันทันไม่ซื้อเหฺรต่อไปอีกแล้ว ความซื้อเหฺรได้ถูกทำลายไปแล้วโดยเงิน ถ้าฉันทันเป็นคนขายเสีย

เงินก็สามารถหาเข้ามาให้ฉันได้เป็นจำวนมาก ผลก็คือ ฉันไม่เป็นคน
มาเสียอีกต่อไป ถ้าฉันเป็นคนอ่อนแอ ไม่ซื้อสิ่งที่ไม่จำเป็นอะไรเลย
แต่เมื่อเงินเข้ามาเข้าข้างทุกสิ่งทุกอย่างก็เปลี่ยนไป เงิน คือความดีสูง
สุด ผลก็ตามมาก็คือ เจ้าของเงินก็เป็นคนดีด้วย เงินจะทำให้ฉัน
การสันนิษฐานว่าเป็นคนชั่วร้าย ฉันเป็นอะไรก็จริง แต่เงินจะทำให้ฉัน
กลายเป็นคนที่หน้าใจ ใครๆก็รักเงิน ฉันสามารถมีทุกสิ่งทุกอย่างตามที่หัวใจ
มนุษย์ปรารถนา เช่นนี้ไม่หมายความว่าฉันสามารถครอบครองความสามาร
ทั้งหมดของมนุษย์ได้หรอก หรือ เงินไม่ได้เป็นเครื่องวัดความสำเร็จ
ให้กลายเป็นความสำเร็จหรอก (Marx. ๑๙๖๔ : ๓๖๗)

จะเห็นได้ว่าในระบบทุนนิยม เงินมีผลรุดหน้าถึงขั้นเมื่ออำนาจเหนือการดำรงอยู่
และการตัดสินใจของมนุษย์ หรือกล่าวอย่างง่าย ๆ ก็คือ เงินได้กลายเป็นพระเจ้า
องค์ใหม่ของมนุษย์ไปแล้ว จึงสรุปได้ว่าในระบบทุนนิยมสิ่งที่มนุษย์ผลิตขึ้นมาได้กลายเป็น
เป็นผลผลิตที่แปลกแยกและผลผลิตที่แปลกแยกได้ทำให้มนุษย์อยู่ในสภาวะที่ฐานะเงินตรา
ปรากฏการณ์ของการบูชาเงินตราก็คือ ประการแรก มนุษย์จะทำทุกอย่างเพื่อให้ได้เงิน
มา แม้ว่าการกระทำเช่นนั้นอาจจะทำให้คนเสียศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์หรืออาจจะ
เบียดเบียน จอฉล หรือทำร้ายคนอื่นมนุษย์บางคนก็ตาม ไม่มีใครทำอะไรใครไม่มีเงินมาก
เปลี่ยนแนวความคิดนั้นจะเป็นคนที่รื้อร่ำสารพัดก็ตาม ประการที่สอง มนุษย์จะยกย่องหรือ
ได้รับการยกย่องว่ามีเกียรติยศชื่อเสียง หรือมีสถานะทางสังคมเหนือผู้อื่น ก็เพราะมีเงิน
ด้วยถ้าไม่มีเงินก็จะได้รับการดูถูกดูแคลน หรืออาจจะได้รับการสันนิษฐานไปในทางที่ไม่ดี

๓. ความแปลกแยกกับการบริโภค

ถ้ามองอีกมุมหนึ่งของสังคมทุนนิยมก็คือสังคมแห่งการบริโภค เพราะลักษณะเศรษฐกิจ
แบบทุนนิยมจะต้องมีการขยายการผลิตและขยายทุนอยู่ตลอดเวลา และการขยายการผลิตจะ

เป็นไปได้เลย ถ้ามนุษย์ยังต้องการบริโภคเท่าเดิม ดังนั้นลักษณะอีกอย่างหนึ่งของระบบทุนนิยม ก็คือความพยายามของนายทุน ที่จะขยายการบริโภคของประชาชน ซึ่งได้ก่อให้เกิดลัทธิบริโภคนิยม (Consumerism) หรือ ลัทธิเน้นการบริโภค (Consumptionism) ขึ้น (กาญจนา แก้วเทพ และ กนกศักดิ์ แก้วเทพ ๒๕๒๔ : ๑๑)

นายทุนจะขยายการบริโภคในสองทางทางแรกนายทุนพยายามที่จะให้ประชาชนเห็นว่าสิ่งที่จำเป็นจะต้องใช้ในชีวิตประจำวันนั้น สินค้าที่ผลิตจากโรงงานของตนเป็นสินค้าที่ดีที่สุด ประชาชนควรจะใช้มากที่สุด ทางที่สอง ซึ่งเป็นประการที่สำคัญ คือ นายทุนพยายามที่จะให้ประชาชนเกิดความต้องการใหม่ ๆ เพราะระบบทุนนิยมจะถึงกาลอวสาน ถ้าประชาชนมีความพอใจแล้ว โดยสมบูรณ์จึงมีความจำเป็นที่จะต้องกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความต้องการใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอย่างไม่หยุดยั้ง เช่นการชักจูงให้คนซื้อสินค้าที่ราคาแพงกว่าธรรมดาเพื่อให้ผู้ขายอันเป็นที่รักของผู้ซื้อได้พักผ่อนไม่เฉพาะแต่โดยความสงบเท่านั้น หากยังมีความสะดวกสบายด้วย กล่าวคือ ผู้ขายจะได้นอนบนที่นอนฟองน้ำอย่างดี (ทวีป วรติลล ๒๕๒๔ : ๔๖) หรือการพยายามเปลี่ยนรูปแบบของเสื้อผ้าเสมอ เช่น รถยนต์ เพื่อให้ผู้บริโภคหันมาใช้สินค้าที่ผลิตใหม่ ทั้ง ๆ ที่ของเก่าก็ยังใช้ได้ กล่าวโดยสรุปแล้วระบบทุนนิยมจะยั่วยุ ประชาชนให้เกิดความไม่พึงพอใจในการบริโภคอย่างผิด ๆ ในขณะเดียวกันนายทุนก็จะควบคุมความต้องการใหม่ ๆ นั้นไปตามแนวที่ตนต้องการ

ถ้าพิจารณาในแง่ของประชาชนก็จะพบว่า ระบบทุนนิยมได้สร้างประชาชนให้เกิดจิตสำนึกที่ผิดหลักการพร้อมที่จะถูกนายทุนชักจูงในเรื่องการบริโภคได้อย่างดี กล่าวคือประชาชนมีความแปลกแยกในขณะการทำงาน เขาไม่เคยมีความสุขมีแต่ความทุกข์ ความแปลกแยกนี้ส่วนหนึ่งได้มาแสดงออกในการบริโภค ซึ่งมีลักษณะที่สำคัญ ๆ ที่พอมองเห็นได้คือ ลักษณะการบริโภคมีลักษณะส่วนตัวมาก บริโภคเพียงเพื่อที่จะแสดงว่าฉันยังหลงเหลือความเป็นมนุษย์อยู่บ้าง การที่ผูกพันกับบริโภคอย่างมากถึง มีอะไรเพราะเขาถูกกลางสมองให้ฝึกคิดแต่การบริโภคอย่างเดียว แต่เป็นเพราะการไปซื้อหาจับจ่ายนั้น เป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยชุบชีวิตเขา ๆ ของเขาให้สดชื่นรุ่มรวยขึ้นมาบ้าง เช่นถ้าเราเดินเข้าไปในสัลมเราจะพบว่าในบ้านที่จะพึ่งเหลื่อมพิงเหลื่อม ยังมีเสื้อผ้าวิ้ง ๆ แต่ทุกบ้าน ถ้าเราไปถามชาวสยามว่าเขาอยากได้โทรทัศน์หรือ

บ้านสักหลังมากกว่า ชาวสลัมทุกคนคงตอบเป็นเสียงเดียวกันว่าเราอยากได้บ้านหลังเล็กๆ สักหลังมากกว่า แต่เมื่อบ้านสักหลังหนึ่งนั้นมันเป็นสิ่งเกินฝันเหลือเกินสำหรับพวกเขาก็ทำไมถึงจะไม่ซื้อโทรทัศน์ดูใหม่มาหยาขลุ่ยไปพัก ๆ หนึ่งละ (ภาพยนตร์ แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ ๒๕๐๕ : ๑๒) ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ในด้านตัวประชาชนเองนั้นก็อยู่ในสภาพพร้อมที่จะบริโภคสิ่งต่าง ๆ ตามที่นายทุนเสนออยู่แล้ว ดังนั้นวิธีการที่นายทุนเสนอจึงมักจะได้รับการตอบสนองด้วยดีจากประชาชน

นายทุนสามารถสร้างความต้องการบริโภคของประชาชนด้วยการโฆษณาชวนเชื่อ การสร้างค่านิยมแบบใหม่ ตลอดจนการจัดบริการเพื่อให้ประชาชนเกิดความสะดวกในการใช้บริการ การโฆษณานับเป็นสิ่งสำคัญอันดับแรกหรือเป็นหัวใจที่ระบบทุนนิยมใช้ จุดประสงค์ของการโฆษณาก็คือ ทำอย่างไรจึงจะให้ประชาชนหันมาใช้สินค้าตามที่โฆษณาแนะนำที่สุด นายทุนพยายามจะออกแบบโฆษณาทุกวิถีทาง เพื่อจะล่อลวงประชาชนให้มาตกหลุมกักของคนที่ให้ นายทุนจะถือว่า การโฆษณาเป็นขบวนการที่สำคัญมาก ดังนั้นจะเห็นได้ว่า มีการลงทุนในเรื่องนี้มาก สิ้นเปลืองอย่างต้องลงทุนโฆษณาถึงร้อยละ ๕๐ ของยอดเงินที่ขายสินค้าได้ (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๖๐ : ๒๔-๒๕) อีกทางหนึ่ง นายทุนก็พยายามสร้างค่านิยมใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับวิถีการบริโภค เช่น ค่านิยมในการแต่งกาย ค่านิยมในการกินอยู่ ฯลฯ ซึ่งนอกจากจะสร้างโดยวิธีการโฆษณาแล้ว ยังสร้างโดยผ่านสื่ออื่น ๆ เช่น หนังสือแฟชั่น หนังสือการรา ภาพยนตร์ เพลง ละคร ฯลฯ จึงไม่แปลกอะไรที่เราได้พบอยู่เสมอว่า ภาพยนตร์ตลกตลกใจก็ซื้อเสื้อผ้าคนก็จะนิยมกางเกงลายเส้นแบบ หรือแฟชั่นอะไรที่เก๋ดังอยู่อเมริกาก็จะเป็นที่นิยมในหมู่คนไทยด้วย นอกจากนี้นายทุนยังใช้วิธีที่เรียกว่าระบบเครดิต เพื่อให้คนจับจ่ายใช้สอยได้ง่าย ในลักษณะที่บริโภคก่อนจ่ายทีหลัง ตลอดจน การบริการชนิดที่ถึงตัวผู้บริโภค เช่น การบริการของพนักงานเดินตลาดเป็นต้น ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไร ที่คนในชนบทจะบริโภคสิ่งต่าง ๆ ไม่แตกต่างจากคนในกรุงเทพฯ

กล่าวโดยสรุปแล้ว การบริโภคที่แปลกแยก หมายถึงประชาชนไม่ได้มีเจตน์จำนงอย่างอิสระในการบริโภคสิ่งต่าง ๆ แต่เขาต้องอยู่ภายใต้อำนาจของการโฆษณาชวนเชื่ออำนาจของการสร้างค่านิยมแบบใหม่เป็นคน

ความแปลกแยกอัตวิสัยทางเศรษฐกิจ

ในท่ามกลางความแปลกแยกอัตวิสัยทางเศรษฐกิจ ดังที่กล่าวมาข้างต้น มนุษย์จะมีความรู้สึกแปลกแยกอัตวิสัยเกิดขึ้นตามมาด้วย กล่าวคือ เขาจะมีความรู้สึกหรือท่าทีหรือพฤติกรรมที่แสดงถึงความรู้สึกไร้ความหมาย ไร้อำนาจ โดดเดี่ยว หรือแยกตัวและไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเอง

๑. การไร้ความหมายทางเศรษฐกิจ

ในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมจะมีการแบ่งงานกันอย่างชัดเจน ใครอยู่ส่วนไหนของงานก็จะทำงานอย่างซ้ำซาก ไม่สามารถจะเปลี่ยนไปทำในส่วนอื่นได้ เช่น ช่างนา ก็ต้องทำหน้าที่ออกแรงทำนา จะไม่มีโอกาสกำหนดเรื่องค่าเช่าที่ดิน ค่าดอกเบี้ย ค่าปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ไม่มีโอกาสตัดสินใจเรื่องราคา ไม่มีโอกาสเข้าใจว่าสินค้าที่ตนเองผลิตนั้นมีความสำคัญต่อสังคมอย่างไร กรรมกรก็เช่นเดียวกัน เขาจะทำงานอยู่ในโรงงานที่มีการแบ่งงานกันอย่างซับซ้อน เขามีหน้าที่เพียงเคลื่อนไหวกายตัวเองไปตามจังหวะของเครื่องจักร และมีส่วนรับผิดชอบเพียงส่วนใดส่วนหนึ่งของสินค้าเท่านั้น เช่นในโรงงานตัดเย็บเสื้อผ้า กรรมกรคนหนึ่งอาจมีหน้าที่ทำกระเป๋ากางเกงอย่างเดียว อีกคนหนึ่งอาจมีหน้าที่ทำคอเสื้ออย่างเดียว และเขาต้องทำอย่างนี้อยู่อย่างซ้ำซาก โดยไม่มีโอกาสได้วางแผนงานเลย ไม่มีโอกาสได้รับผิดชอบกับรูปแบบผลผลิตของเขาทั้งหมด และเขาก็ไม่มีโอกาสเกี่ยวข้องกับกลไกในการนำสินค้าออกสู่ท้องตลาดออกสู่ผู้บริโภค เขาไม่เข้าใจเช่นเดียวกันว่าผลผลิตจากแรงงานของเขามีความสำคัญต่อสังคมอย่างไร การแบ่งงานเช่นนี้ทำให้บทบาทของมนุษย์ลดลงเป็นส่วนย่อย ๆ ลงทุกที ขอบเขตของการเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ของเขาก็ยิ่งจำกัดแคบเข้า ยิ่งกระบวนการทำงานยิ่งละเอียดซับซ้อนเท่าไร กฎมีปัญหาก็จำเป็นต้องใช้ในงานที่ลดน้อยลง (ทวีป วรดิolk ๒๕๔ : ๖๖) ในภาวะเช่นนี้ปัจเจกบุคคลจะมีความรู้สึกหรือท่าที หรือพฤติกรรม ที่แสดงถึงความรู้สึกไร้ความหมาย กล่าวคือเขาไม่สามารถมองเห็นเหตุและผลที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวของเขาได้ เช่นเขาจะไม่เข้าใจว่าทำไมเขาคงอยู่ในสภาวะเช่นนั้น ฯลฯ เขาจึงไม่มีความแจ่มชัดในการตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ มองไม่เห็นอนาคตว่าควรจะเป็นอย่างไร อาชีพอื่น ๆ เช่น ลูกจ้าง ผู้รับจ้าง โสเภณี ก็ไม่มีอะไรแตกต่างกว่าที่กล่าวมาข้างต้น เพราะอาชีพนี้ถูกระบบเศรษฐกิจกำหนดให้

ทำงานอยู่ในจุดที่เฉพาะ และคงทำอย่างนั้นเรื่อยไป

๒. ความไร้อำนาจทางเศรษฐกิจ

ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมผู้ทำงานได้สูญเสียอำนาจในการตัดสินใจต่าง ๆ ไปสิ้น ในขบวนการผลิตเขาไม่สามารถกำหนดใดเลยว่าเขาอยากทำอะไร ไม่อยากทำอะไร ต้องการผลิตอะไร ผลผลิตที่เกิดจากแรงงานของเขาจะนำไปใช้อะไรทุกขั้นตอนของงานใดถูกกำหนดไว้เรียบร้อยแล้ว ผู้ใช้แรงงานเป็นเหมือนตัวจักรเล็ก ๆ ที่เคลื่อนไหวไปตามกลไกอันมหึมา แต่พวกเขายังเป็นเหมือนสินค้าที่ซื้อขายกันได้ในห้องตลาด ไม่ว่าเขาจะต้องการหรือไม่ก็ตาม การมีงานทำหรือการตกงานล้วนเป็นสิ่งที่อยู่นอวิสัยที่เขาสามารถกำหนดได้ ผลผลิตจากแรงงานของเขาก็กลายเป็นสินค้าตามกฎเกณฑ์ของตลาด ซึ่งก็หมายความว่า มันได้เป็นอิสระจากเจตจำนงของเขา และกลับมามีอำนาจเหนือเขา มนุษย์ได้สร้างโลกของเขาขึ้นมา เขาสร้างบ้านและโรงแรม ผลิตเสื้อผ้าและรถยนต์ ปลูกข้าวและผลไม้ ฯลฯ แต่เขากลับห่างเหินจากผลผลิตที่เขาสร้างขึ้นมาด้วยมือของตนเอง เขาไม่ได้เป็นนายเหนือโลกที่เขาได้สร้างขึ้นมามากต่อไปแล้ว แต่โลกที่มนุษย์สร้างขึ้นมามันกลับกลายเป็นนายเหนือเขา เป็นนายที่เขาต้องเคารพบนอบ ผลงานจากน้ำมือของเขา กลับกลายเป็นพระเจ้าของเขาไปเสียแล้ว ในขบวนการบริโภคตลาดก็วางเงื่อนไขทำให้เขาต้องบริโภคตามอำนาจบังคับบัญชาของตลาด อำนาจการโฆษณา กลับเป็นสิ่งที่มีความเหนือมนุษย์ พร้อม กล่าวถึง การโฆษณาในระบอบทุนนิยมว่า มันมีได้เรียกร้องเหตุผลแต่กลับเรียกร้องอารมณ์ มันพยายามเข้าถึงผู้ฟังทางอารมณ์ แล้วทำให้เขายอมรับในทางปัญญา กลายคลึงกับการเสนอแนะในขณะสะกดจิต การโฆษณาเช่นนี้มีวิธีมากมายที่จะให้ประทับใจลูกค้า เช่น ด้วยการโฆษณาสูตรเดิมมาแล้วซ้ำอีก ด้วยอิทธิพลของบุคคลหรือสิ่งที่สำคัญ เช่น สุภาพสตรีชั้นสูงผู้ซื้อเสื้อแขนยาวสีกรม หรือ นักมวยแชมป์โลกที่ชอบดื่มน้ำอัดลมยี่ห้อหนึ่ง หรือ ด้วยการดึงดูดลูกค้า และในขณะที่เขากำลังทำให้ความสามารถในการคิดวิพากษ์วิจารณ์ของเขาอ่อนกำลังลงโดยใช้ความเขื่องของหญิงสาวสวย ด้วยการทำให้เขาตกใจเรื่องปัญหา "กลิ่นตัว" หรือ "ปากเหม็น" หรือด้วยการกระตุ้นให้เกิดการฝันกลางวันเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลันในวิถีชีวิตเมื่อเราใส่เสื้อเชิ้ตยี่ห้อหนึ่ง หรือใส่สูทยี่ห้อหนึ่ง วิธีการเหล่านี้ โดบสาระแล้วล้วนไร้เหตุผล มันไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกับคุณภาพของสินค้าเลย มันระงับและทำลายความสามารถ

ในการวิพากษ์วิจารณ์ของลูก้าเหมือนกับยาสีฟันหรือสะกดจิตอย่างเปิดเผย ทำให้บุคคลพึงพอใจกับการฟันกลางวัน แต่ในขณะที่เขยวก็เพิ่มพูนความรู้สึกไร้อำนาจขาดความสำคัญให้แก่เขา (Fromm : ๑๙๖๖ : ๑๒๘)

จากภาวะที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ทำให้ปัจเจกบุคคลมีความรู้สึกหรือท่าทีหรือพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่าเขารู้สึกไร้อำนาจ กล่าวคือ เขาไม่สามารถที่จะมีอิทธิพลต่อสิ่งที่จะเกิดขึ้นได้ เขาไม่สามารถจะกำหนดอะไรได้ สิ่งที่เขาคาดหวังจากระบบไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยการกระทำของเขา

๓. ความโดดเดี่ยวหรือแยกตัวทางเศรษฐกิจ

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนั้นจะมีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจน ต่างคนต่างทำ มีระบบตลาดเป็นตัวเชื่อม ลักษณะเช่นนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ปัจเจกบุคคลขาดความสำนึกร่วมกัน ฐานการประสานงานร่วมกัน มีความรู้สึกแบบตัวใครตัวมัน ปัจเจกบุคคลถูกทำให้เป็นวัตถุไปแล้ว ความรู้สึกนึกคิดที่จะคบหาสนิทสนมกันแบบมนุษยสัมพันธ์หายไป รวมทั้งระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมมุ่งที่จะเอารัดเอาเปรียบผู้ใช้แรงงานอย่างไม่มีที่สิ้นสุด มีคนส่วนน้อยที่ร่ำรวย คนส่วนใหญ่ยากจน ระบบเศรษฐกิจที่หลอกลำเช่นนี้ไม่ได้ให้กำลังใจแก่ผู้ใช้แรงงานที่จะสร้างระบบชุมชนของการทำงานร่วมกัน ภาวะเช่นนี้ทำให้ปัจเจกบุคคลมีความรู้สึกหรือท่าทีหรือพฤติกรรม ที่รู้สึกแยกตัวออกมาจากผู้อื่น และรู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้าง โดยเขารู้สึกว่าคนในสังคมปัจจุบันไม่มีใครจริงใจกับใคร ไม่มีใครเห็นใจใคร ไม่มีใครเอื้ออาทรใคร ทุกคนเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว พูดปากอย่างใจอย่าง ต่อจากนั้นเขารู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้างเพราะเขาเหมือนกับไม่มีเพื่อนมนุษย์ที่เขาอกเข้าใจเขา เห็นอกเห็นใจเขาอยู่ในโลกนี้

๔. ความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเองทางเศรษฐกิจ

งานในระบบทุนนิยมมีผลทำให้เงินอย่างเดี๋ยวมุษย์ไม่สามารถจะสร้างสรรค์สิ่งใดๆ ขึ้นมาได้ตามความคิดของตัวเอง เพราะผลผลิตที่เขาผลิตขึ้นมานั้น ผลิตขึ้นตามความต้องการของตลาดไม่ใช่ผลิตตามความต้องการของเขา หรือไม่นายทุนก็จะเป็นผู้ควบคุมการผลิตทุกอย่าง เป้าหมายก็เพื่อขายผลผลิตนั้นในท้องตลาดมนุษย์ผู้ใช้แรงงานได้รู้เงินเป็นค่าตอบแทน ดังนั้น

ในขบวนการทำงานดังกล่าวปัจเจกบุคคลจะมีความรู้สึกไม่ใช่อันหนึ่งอันเดียวกับตัวเอง กล่าวคือ เขาต้องการทำงานตามความคิดสร้างสรรค์ของตัวเอง แต่เขาก็ไม่สามารถทำได้ เขาต้องทนทำงานที่ไม่อยากทำและน่าเบื่อหน่าย ทั้งนี้ก็เพื่อเงินอย่างเดียวเท่านั้น เพราะเงินจะทำให้เขาอยู่รอดในสังคมได้ ทั้ง ๆ ที่งานนั้นได้ทำลายความคิดสร้างสรรค์ของเขาอย่างสิ้นเชิง

ความแปลกแยกทางการเมือง

มนุษย์เป็นสิ่งที่มีความวิวัฒนาการทางสังคม (Social being) หมายความว่ามนุษย์จะประจักษ์และพัฒนาลักษณะความเป็นมนุษย์ของตนก็ต่อเมื่ออยู่รวมกันเป็นสังคม มนุษย์จะมีกิจกรรมในเชิงประเพณีสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อที่จะพัฒนาไปสู่ความมีอารยธรรม อาจกล่าวได้ว่าเจตนจำนงทางวัตถุหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นพื้นฐานของสังคมมนุษย์ และในท่ามกลางความสับสนทางเศรษฐกิจก็ได้ปรากฏกิจกรรมด้านอื่น ๆ ตามมา ได้แก่กิจกรรมทางสังคมและกิจกรรมทางการเมือง จึงถือว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจเป็นโครงสร้างส่วนล่าง (Sub-structure) และกิจกรรมด้านอื่น ๆ เป็นโครงสร้างส่วนบน (Super structure) เฉพาะกิจกรรมทางการเมืองนั้นปรากฏขึ้นมาที่ภาวะจุดประสงค์ที่จะประคับประคองสังคมไม่ให้พลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของประชาชนเกิดขัดแย้งกันเองจนสังคมเกิดความปั่นป่วน แต่ในสังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่คนส่วนน้อยปกครองคนส่วนใหญ่ กิจกรรมทางการเมืองของประชาชนจึงถูกควบคุมโดยผู้ปกครองอันก่อให้เกิดความแปลกแยกกระหว่างประชาชนกับการเมืองขึ้น

ความแปลกแยกทางวิถีทางการเมือง

ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจในสังคมมนุษย์ที่ติดจากสังคมทุนนิยมเป็นต้นมาปรากฏขึ้นในรูปที่คนส่วนหนึ่งอันเป็นคนส่วนน้อยเป็นผู้เอารัดเอาเปรียบ และคนส่วนใหญ่เป็นผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบ กิจกรรมทางการเมืองก็ไม่ได้ปรากฏในลักษณะที่ทำให้มนุษย์มีเสรีภาพและศักดิ์ศรี แต่กลับปรากฏขึ้นมาในลักษณะที่คนส่วนน้อยที่เป็นชนชั้นผู้เอารัดเอาเปรียบ ใช้กระทำต่อประชาชนส่วนใหญ่เพื่อให้ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจที่พวกตนเป็นฝ่ายได้เปรียบนั้นดำเนินต่อไป กิจกรรมการเมืองเช่นนี้ได้ปรากฏสิ่งหนึ่งขึ้นมา คือ "รัฐ" รัฐเกิดขึ้นมาจากพื้นฐาน ๓ ประการคือ ประการแรก สังคมใดที่มีผลผลิตส่วนเกินเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ ซึ่งทำให้คนบางกลุ่ม

ในสังคมใดมีหลักประกันว่า เขาจะหาอาหารกินและมีชีวิตรอดอยู่ได้โดยไม่ต้องลงแรงทำงาน ประการที่สอง เมื่อรัฐเกิดขึ้นมา เขาจะเห็นว่าหน้าที่ในการปกครองตั้งแต่เดิมอยู่ในมือของคนทุกคน ใจตกไปอยู่ในกำมือของกลุ่มบุคคลพิเศษบางกลุ่มที่แยกตัวเองออกไปจากสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคม เช่น รัฐบาล กองทหาร ผู้พิพากษา ฯลฯ คนพวกนี้จะแยกตัวเองออกจากคนอื่น ๆ ที่ทำการผลิต น้ำที่เขาดำรงอยู่ในปัจจุบัน ทำให้เขาไปต้องลงไปทำการผลิตเป็นงานอื่น ๆ ในสังคม (แมนเดล ๒๕๒๘ : ๔๑ - ๔๓) ประการที่สาม รัฐเกิดขึ้นพร้อมกับการเรียกร้องความเสียสละสิทธิเสรีภาพส่วนตัวบางประการของประชาชน เพื่อแลกเปลี่ยนกับความราบรื่น ความมีระเบียบของการอยู่ร่วมกัน (เมธีกรองแก้ว ๒๕๒๕ : ๓๕๐ - ๓๕๑) จะเห็นได้ว่ารัฐได้กลายเป็นองค์อำนาจอย่างหนึ่งที่มีอำนาจเหนือประชาชน และข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์นั้นถือว่า อำนาจที่วางกลับกลายเป็นอำนาจของคนกลุ่มน้อย เพื่อควบคุมคนกลุ่มใหญ่ เพื่อดำรงรักษาผลประโยชน์ของคนกลุ่มน้อยเอาไว้ได้อย่างเหนียวแน่น (แมนเดล ๒๕๒๘ : ๔๔) ดังนั้นรัฐจึงไม่ใช่อะไรอื่นนอกจากความรุนแรงและการกดขี่ เอชเกลส์กล่าวไว้ว่า

รัฐคือผลผลิตของสังคม ณ ขั้นตอนหนึ่งซึ่งหนึ่งพัฒนาการ (การดำรงอยู่ของรัฐ) เป็นการยอมรับว่าสังคมนี้เวียนว่ายอยู่ในความขัดแย้งอย่างไม่อาจแก้ไขได้ ว่าสังคมนี้ได้แตกแยกเป็นปฏิบัติการอันไม่อาจจางปอดกันได้ จึงสังคมไร้อำนาจที่จะขจัดปัดเป่า แต่เพื่อว่าความเป็นปฏิบัติการเหล่านี้จะไม่เผาผลาญตัวเอง และสังคมในการต่อสู้ที่ไร้ประโยชน์ จึงจำเป็นต้องมีอำนาจหนึ่งสถิตอยู่เหนือสังคม เพื่อทำหน้าที่บรรเทาความขัดแย้ง ถ่วงความขัดแย้งให้อยู่ภายในวงของระเบียบ และอำนาจนี้เองซึ่งถือกำเนิดมาจากสังคม แต่วางตัวอยู่เหนือสังคมแยกแยกจากสังคมทุกขณะ (Schaff. ๑๙๘๐ : ๑๐๖)

รัฐกำเนิดในฐานะเครื่องมือของชนชั้นเพื่อรักษาความได้เปรียบของคนแต่เดิมนั่นคือ กำเนิดขึ้นมาแล้วก็ดำรงอยู่โดยเอกเทศในฐานะที่เป็นองค์ภาวะอิสระโดยสังเกตรับไปแบบ

วิธีการซุ้รึกเฉพาะหนึ่งเป็นส่วนตัว และไม่ว่านจะเจตนาจำนงของปัจเจกบุคคล แม้กระทั่ง
 ปัจเจกบุคคลในชั้นขั้นซุ้รึกก็ตาม (ลิขิต อุดมศักดิ์ ๒๕๒๙ : ๒) เว้นในสังคมทุนนิยม แม้ว่าจะ
 มีนายทุนต่างกลุ่มกันหมู่เดียวขึ้นครองอำนาจ แต่จิตสำนึกนโยบายและการดำเนินการของรัฐ
 ดังกล่าวไม่อาจเป็นแบบรัฐของนายทุนเฉพาะกลุ่มล้วน ๆ ได้เป็นได้แก่เศรษฐกิจของแบบวิธีการผลิต
 ทุนนิยมรวม ๆ เท่านั้น เพราะหากเมื่อใดก็ตามที่รัฐเป็นของนายทุนเฉพาะกลุ่มอย่างถึงที่สุด
 แล้วรัฐจะทำลายเงื่อนไขการดำรงอยู่ของแบบวิธีการผลิตทุนนิยมเองลง (อาคม ชนากร
 ๒๕๒๙ : ๒๖) หรือการผูกครองในบางช่วง อาจจะมีคนหลายกลุ่มมาร่วมกัน แต่ในที่สุดแล้ว
 รัฐก็ต้องรับใช้วิธีการผลิตแบบทุนนิยม และตราายใครรัฐทำให้วิธีการผลิตแบบทุนนิยมกระทบ
 กระเทือน การเปลี่ยนกลุ่มผูกครองใหม่ก็เกิดขึ้น สิ่งที่รัฐทุนนิยมในฐานะที่เป็นองค์ภาวะอิสระ
 โดยสัมพัทธ์ต้องรักษาไว้ก็คือ ระบอบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ในปัจจุการผลิต การแบ่งแยกเป็น
 ชั้นขั้นผู้ใช้แรงงานและชั้นขั้นนายทุน การผลิตมูลค่าของผู้ใช้แรงงานเป็นค่าจ้างและกำไร ใน
 ขณะเดียวกันรัฐก็จะแปรส่วนหนึ่งของกำไรและค่าจ้างที่เป็นส่วนเกินจากภาคเอกชนไปหล่อเลี้ยง
 การผลิตตัวของตัวเอง การผลิตตัวตัวเอง หมายถึงกระบวนการของรัฐที่จะทำให้ตัวเอง
 วัฒนาถาวรต่อไปได้ ไม่ว่าจะเป็นคานบุคคล จิตสำนึก อุดมการณ์ ดังนั้นในทางหนึ่งรัฐจะรับใช้
 และรักษาระบบการเอารัดเอาเปรียบแบบทุนนิยมไว้ ในอีกทางหนึ่งรัฐจะดำรงอยู่ได้ด้วย
 อาศัยผลประโยชน์จากระบบการเอารัดเอาเปรียบแบบทุนนิยม รัฐทุนนิยมจะมั่นคงก็หมายความว่า
 ว่า รัฐต้องรักษาความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมให้มั่นคงถาวร

ดังนั้นโดยธรรมชาติแล้วรัฐจึง เป็นปฏิปักษ์กับประชาชน วางอำนาจอยู่เหนือประชาชน
 มีอำนาจอันล้นพ้นในการควบคุมความเป็นไปของปัจเจกบุคคล รัฐถูกสร้างขึ้นโดยฝีมือมนุษย์
 แต่กลับครอบงำและดำรงอยู่โดยอิสระที่เป็นปฏิปักษ์และคานกับความเป็มนุษย์โดยตรง ทำให้
 ประชาชนอยู่ในฐานะทาสรัฐ สะตากรรณะของมนุษย์ความถูกรัฐควบคุมองการอยู่ (ลิขิต อุดมศักดิ์
 ๒๕๒๙ : ๒) ซึ่งก็คือรัฐได้พัฒนาแยกกับประชาชนนั่นเอง

รัฐทุนนิยมนั้นเป็นรัฐที่หันมาถึงระดับที่สภาวะ ความแปลกแยกระหว่างประชาชนกับ
 รัฐได้บรรลุถึงจุดสุดยอด เพราะอำนาจรัฐครอบงำชีวิตประชาชนโดยสิ้นเชิง เจตนาจำนงใดๆ
 ทางสังคมของประชาชนล้วนถูกรัฐควบคุมองการ ทั้งนี้เนื่องจากธรรมชาติของการขยายตัวของ

ระบบทุนนิยมที่เกิการขยายตัวอย่างขนานใหญ่ของอุตสาหกรรม เกิดการก่อตัวและขยายตัวของตลาดในประเทศ เกิดการจ้างงานของพลังงานผลิตและการขยายตัวความสัมพันธ์ทางการผลิตทุนนิยม ทำให้อุปสงค์ทางภูมิศาสตร์ เชื้อชาติ วัฒนธรรมท้องถิ่น ตลอดจนการผลิตและความสัมพันธ์ทางสังคมอันเล็งในทุกช่องทุกมุมของดินแดนถูกลบเลือนไป และทำให้การผลิตกับการบริโภคของดินแดนอันกว้างใหญ่ผนึกเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน เพื่อส่งเสริมการขยายตัวของระบบทุนนิยมให้กว้างขวางที่สุด การขยายตัวเช่นนี้ไม่จำกัดเฉพาะด้านเศรษฐกิจเท่านั้น อำนาจรัฐก็ตามเข้าไปด้วย เพื่อพิทักษ์การเอารัดเอาเปรียบและเพื่อเป็นเครื่องมือในการขยายตัวเองของระบบเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังมีการขัดเกลาจิตสำนึกทางสังคมให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังนั้นจึงเกิดเป็นรัฐประชาชาติที่ประกอบไปด้วยดินแดนที่แน่นอน และมีประชากรที่มีความสำคัญร่วมกันเป็นปึกเดียวกันและโลกที่มีอำนาจล้นพ้นที่เรียกว่า "อำนาจรัฐ" จึงได้เฟื่องขึ้น รัฐทุนนิยมจึง เป็นรัฐที่พัฒนาในระดับสูงสู่รูปแบบ ทางการเมืองที่ประกอบไปด้วยองค์กรทางการเมืองใหญ่โตประกอบไปด้วยบุคคลากรเฉพาะที่มีความรู้ความสามารถและแบ่งงานกันอย่างซับซ้อน เป็นองค์กรที่มีการดำรงอยู่และผลิตซ้ำตัวเองในขอบเขตใหญ่โตที่สุดเท่าที่เคยมีมา (ลิตซ์ อุดมภักดิ์ ๒๕๒๙ : ๓)

รัฐดำเนินการไม่ได้โดยอาศัยกับอำนาจรัฐ วันใดก็ตามอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ อำนาจรัฐเหล่านี้จะมีกลไกรัฐเป็นเครื่องมือ เช่นรัฐสภา กองทัพ ระบบราชการ ศาล เป็นต้น ปัญหาที่ควรพิจารณาต่อไปก็คือกลไกรัฐเหล่านี้เมื่อเกิดขึ้นมาแล้ว ในด้านหลักจะรับใช้นโยบายของระบบทุนนิยม เพราะกลไกเหล่านี้เกิดมาจากการผลิตซ้ำซากของรัฐนี้ แต่ในขณะเดียวกันกลไกรัฐก็เหมือนกับมีชีวิตที่เป็นอิสระด้วยในตัวเองด้วย เช่นเราจะเห็นได้ว่าระบบราชการก็ทำอะไรบางอย่างที่อำนาจรัฐส่วนกลางไม่ต้องการ เช่น การเฉื่อยช้าล่าช้า หรือกลไกรัฐบางส่วนอาจจะกลับจากรัฐบาลส่วนกลางเอง เช่นกองทัพ เป็นต้น แต่ไม่ว่าจะอย่างไรกลไกรัฐก็ยังง่วนทำงานรับใช้ระบบการเอารัดเอาเปรียบทุนนิยมอยู่ เพราะกลไกรัฐเกิดมาด้วยจิตสำนึกและอุดมการณ์ของระบบทุนนิยมอยู่แล้ว แต่ที่มันเป็อิสระเช่นที่กล่าวมาเพราะประการแรกเนื่องจากกลไกต่าง ๆ เหล่านี้มีความเป็นองค์กรที่ใหญ่โต มีบุคคลากรมากมาย มีระเบียบแบบแผนและสายการบังคับบัญชาที่สลับซับซ้อน จนทำให้อำนาจรัฐจากส่วนกลางไปสามารถจะ

ควบคุมดูแลให้ถึง จึงทำให้องค์กรดังกล่าวพัฒนาความเป็นอิสระของตัวเองขึ้นมา ประการที่สอง กลไกของรัฐต่าง ๆ ก็เกิดมาด้วยจิตสำนึกและอุดมการณ์ของรัฐทุนนิยม ดังนั้นจึงมีสิทธิที่จะตรวจสอบการทำงานของอำนาจรัฐส่วนกลาง หรือกลไกส่วนอื่น ๆ ในการใช้ระบบทุนนิยม ประการที่สาม อำนาจกลไกของรัฐในส่วนต่าง ๆ เปิดโอกาสให้บุคคลากรในกลไกของรัฐนั้นไปเพื่อฉกฉวยหาผลประโยชน์ เพราะในสังคมทุนนิยมทุกคนมีความจำเป็นต้องแสวงหาเงินตราอยู่แล้ว แต่ถึงแม้กลไกของรัฐในส่วนต่าง ๆ ก็จะมีอิสระของมันเองอยู่ด้วย แต่ก็ยังเป็นอิสระที่มีเอกภาพ ถือรับใช้การเอารัดเอาเปรียบแบบทุนนิยม และเป็นปฏิปักษ์กับประชาชน

กล่าวโดยสรุปแล้ว ความแปลกแยกทางการเมืองของประชาชนรวมศูนย์อยู่ที่ความแปลกแยกกับรัฐ การพิจารณาความแปลกแยกกับรัฐพิจารณาจากธรรมชาติจากความแปลกแยกกับอำนาจรัฐ อันได้แก่ ความแปลกแยกกับอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ

๑. ความแปลกแยกกับอำนาจนิติบัญญัติ

อำนาจนิติบัญญัติเป็นอำนาจที่ออกกฎหมายบังคับประชาชน จัดตั้งรัฐบาลและควบคุมการทำงานของรัฐบาล ผู้ใช้อำนาจเป็นผู้ที่ได้รับเลือกตั้งมาจากประชาชน หลักการเช่นนี้เรียกกันว่า "ประชาธิปไตย" ซึ่งมุ่งให้ประชาชนมีโอกาสกำหนดชะตากรรมและสร้างการตัดสินใจด้วยตัวเองโดยการเลือกผู้แทนของเขาเข้าไปในรัฐสภา แต่ที่จริงฟรอมม์กล่าวว่า "ประชาชนจะมีเจตจำนงที่อิสระ" ได้อย่างไร เพราะตัวเขาเป็นเพียงมนุษย์ที่แปลกแยก ซึ่งรสนิยม ความคิดเห็น และการชอบหรือไม่ชอบของเขาถูกจัดการโดยกลไกการสร้างเงื่อนไขที่ใหญ่กว่า ภายใต้สภาพการณ์อย่างนี้ สิทธิการออกเสียงเลือกตั้งจึงกลายเป็นการบูชาอย่างหนึ่งเท่านั้น ซึ่งหมายความว่าประชาชนจะใช้สิทธิเลือกกันโดยที่ไม่มีเจตจำนงเป็นของตนเอง (Fromm. ๑๙๖๑ : ๑๔๕) เหตุผลเพิ่มเติมที่จะชี้ให้เห็นว่าการได้มาซึ่งอำนาจนิติบัญญัติแปลกแยกกับประชาชนได้แก่ประการแรก การเลือกตั้งที่ว่าเป็นการเลือกตั้งโดยอ้อม บุคคลผู้ได้รับเลือกตั้งให้ไปเป็นตัวแทนของประชาชนไม่ว่าจะเป็น ส.ส. รัฐมนตรี หรือตำแหน่งอื่นๆ ที่มีส่วนในการบริหารของรัฐก็ตาม พวกเขาล้วนเป็นตัวแทนของชนชั้นบนๆ คนแก่พลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศจะถูกออกจากการมีส่วนร่วมในการบริหารประเทศโดยตรง อำนาจทาง

การเมืองที่มีอยู่ในมือประชาชนจริง ๆ ก็เป็นเพียงแต่อำนาจในการหย่อนบัตรลงในกล่อง
 เลือกตั้งทุก ๆ ๔-๕ ปี เท่านั้นเอง ประการที่สอง คำว่า "ประชาชนมีความเสมอภาคหรือ
 ความเท่าเทียมทางการเมือง" ในประชาธิปไตยแบบนั้น ความเท่าเทียมกันเป็นเพียงเท่าเทียม
 กันด้านรูปแบบเท่านั้น หากใช้ความเสมอภาคกันทางเนื้อหาอย่างแท้จริงไม่ ตัวอย่างเช่น โดยรูป
 แบบแล้วทั้งคนจนและคนรวยต่างก็มีสิทธิเท่าเทียมกันในการออกหนังสือพิมพ์ มีสิทธิเท่าเทียมกัน
 ในการซื้อเวลาของสถานีโทรทัศน์ ดังนั้นคนรวยและคนจนจึงน่าจะมีโอกาสเท่าเทียมกันที่จะหา
 เสียงเลือกตนเป็นผู้แทน แต่ในทางปฏิบัติเป็นการที่ เราจะใช้สิทธินี้ได้ต้องหมายความว่า เราจะ
 ต้องมีเงินถุงเงินถัง ดังนั้นใครเล่าจะมีเงินมากมายเช่นนั้นได้ ถ้าไม่ใช้คนที่มิฐาจะร่ำรวย สรุปล
 แล้วจึงมีแต่คนรวยเท่านั้น จะมีโอกาสได้สิทธินี้จริง ๆ ฉะนั้นเมื่อถึงฤดูกาลเลือกตั้งบรรดานาย
 หุนหันพลันแล่นต้องประสบผลสำเร็จในการโน้มน้าวให้ประชาชนมาลงคะแนนให้ตน พวกเขาจะ
 พากันซื้อหนังสือพิมพ์ ซื้อเวลารายการวิทยุและโทรทัศน์ตามที่ต้องการเงินตราของเขาจะคลบ้นคาล
 ให้ (แมนเดล ๒๕๐๘ : ๑๙๑-๑๙๒) ฟรอมม์ ชี้ให้เห็นถึงอิทธิพลของการโฆษณาหาเสียง
 ไว้ว่า วิธีนี้ประชาชนแสดงเจตน์จำนงของเขาในการลงคะแนนเสียงของเขาไม่แตกต่างไป
 จากการเลือกซื้อสินค้า พวกเขาจะต้องเชื่อฟังเสียงการโฆษณาชวนเชื่อ พวกเขาไม่สามารถ
 จะหลุดพ้นไปจากการโฆษณาซึ่งกระหน่ำฉัดเขาอย่างหนัก แม้ว่าจะมีความจริงอยู่มากก็ตาม
 การสร้างบุคคลสำคัญทางการเมืองขึ้นมาก็ไม่แตกต่างอะไรจากการสร้างสุนัขมายาหรือหนังโ
 คนรู้จัก (Fromm ๒๕๐๑ : ๑๘๖) นอกจากนี้นายทุนยังสามารถใช้เงินซื้อเสียงประชาชน
 โดยอาศัยความยากจนและความไม่รู้ของประชาชนผู้ยากไร้ การเสนอเงินเพื่อแลกเปลี่ยนกับ
 การกาบาทลงคะแนนจึงเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในระบบการเลือกตั้งเช่นนี้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการ
 ได้มาของอำนาจนิติบัญญัติก็เริ่มแปลกแยกกับประชาชนเสียแล้วกล่าวคือ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเจตน์จำนง
 ของประชาชนอย่างแท้จริง แต่มีอิสระในการถือกำเนิดขึ้นมา และเมื่อกำเนิด ก็ย่อม
 มีวิถีการดำเนินการของตนเองที่เป็นอิสระจากเจตน์จำนงของประชาชนเช่นกัน แลผลที่เกิดขึ้น
 ขึ้นจากการดำเนินการของอำนาจนี้ ก็มีอำนาจที่เป็นปฏิปักษ์กับประชาชนกล่าวคือ เมื่อผู้ได้รับ
 การเลือกตั้งเข้ามาในนามของประชาชนนั้นเป็นนายทุนหรือตัวแทน รัฐบาลที่พวกเขาจัดตั้ง
 และกฎหมายที่พวกเขาช่วยกันร่างออกมาก็ย่อมเป็นสิ่งที่รับใช้ระบบการเอารัดเอาเปรียบแบบ

ทุนนิยมให้ดำรงอยู่ ซึ่งก็หมายความว่า การปฏิบัติการของอำนาจในส่วนนี้แปลกแยกกับประชาชน
นั่นเอง

ดังที่กล่าวมาแล้วในตอนก่อนว่า รัฐในสังคมทุนนิยมเน้นมุ่งรักษาการเอารัดเอาเปรียบ
แบบทุนนิยมโดยส่วนรวมไว้ ดังนั้นลักษณะการเมืองในสังคมเช่นนี้จะมีปรากฏอีกอย่างหนึ่งคือ
ถ้าหากผู้ที่ยึดครองอำนาจในวงใดช่วงหนึ่งอ่อนแอ อันอาจจะทำให้รูปแบบการเอารัดเอาเปรียบ
แบบทุนนิยมกระทบกระเทือน ระบบก็จะผลักดันให้มีการเปลี่ยนกลุ่มผู้ปกครองใหม่ และเนื่อง
มาจากประเทศไทยอยู่ในฐานะ ประเทศทุนนิยมบริวาร ประเทศทุนนิยมศูนย์กลางก็ย่อมจะเข้า
มาแทรกแซงทางการเมือง เพื่อให้อำนาจรัฐทุนนิยมบริวารนั้นอยู่ในสภาพที่เข้มแข็ง การใช้
กองทหารยึดอำนาจ เพื่อเปลี่ยนแปลงกลุ่มปกครองใหม่มีเกิดขึ้นซึ่งก็หมายความว่า กลุ่มผู้ยึด
อำนาจจะรวบเอาทั้งอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการไว้เมื่อ อำนาจรัฐ
ในลักษณะนี้จะแปลกแยกกับประชาชนชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพราะการใช้อำนาจปกครองด้วยวิธี
การยึดอำนาจตามปกติแล้วจะเกิดในขบวนการที่อำนาจรัฐต้องการความเข้มแข็ง เพื่อสะกดขี่กันกระแส
การถนัดตัวของประชาชน

๒. ความแปลกแยกกับอำนาจบริหาร

ความแปลกแยกของรัฐกับประชาชน มักปรากฏให้เห็นจากความแปลกแยกกับอำนาจ
บริหารเป็นหลัก เพราะอำนาจนี้เกี่ยวข้องกับประชาชนมากที่สุด มีขอบข่ายการปฏิบัติงาน
กว้างขวางที่สุด กลไกของอำนาจนี้ได้แก่ รัฐบาล ระบ ราชการ ทหาร ตำรวจ ความแปลกแยก
กับอำนาจบริหาร ก็คือความแปลกแยกกับกลไกเหล่านั้นนั่นเอง

๒.๑ ความแปลกแยกกับรัฐบาล

ความแปลกแยกกับรัฐบาลนี้จะพิจารณาในวงกว้าง คือในระดับนโยบาย ว่า
นโยบายนั้น ๆ แปรกต่างกับประชาชน ซึ่งพิจารณาได้จากการรับใช้ชนชั้นนายทุน การรื้อถอน
สิทธิเสรีภาพของประชาชน และการทำให้ความสัมพันธ์ทางการเมืองของประชาชนเป็นสัญลักษณ์

๒.๑.๑ การรับใช้ชนชั้นนายทุน

เออเนสต์ แชนเดล กล่าวไว้ว่า เป็นเรื่องไม่ยากเลยที่จะอธิบายให้
บรรดาผู้ใช้แรงงานเข้าใจว่า รัฐบาลของนายทุนนั้นมีได้มีความแปลกกลาง แม้แต่อยู่ในสงคราม

การต่อสู้ทางชนชั้น รัฐบาลนายทุนไม่เคยมีความตั้งใจที่จะรักษาสิ่งที่เรียกว่า ผลประโยชน์ของส่วนรวมอย่างแท้จริงเลย สิ่งที่รัฐบาลนายทุนจะเป็นไปได้ก็คือเป็นเพียงเครื่องมือที่ฉ้อโกงทำหน้าที่ปกป้องผลประโยชน์ของนายทุนและคอยต่อต้านคู่แข่งแรงงาน (แมนเดล ๒๕๖๘ : ๑๘๔) ที่เป็นเช่นนี้เพราะรัฐบาลที่เกิดขึ้นในสังคมทุนนิยมก็คือรัฐบาลที่เป็นตัวแทนระบบการเอารัดเอาเปรียบแบบทุนนิยม เพื่อรักษาระเบียบแผนแผนของสังคมทุนนิยมให้ดำรงอยู่และพัฒนาต่อไป และเพื่อเป็นเครื่องมือให้ชนชั้นนายทุนได้ใช้ประโยชน์ในการพัฒนาวิธีการผลิตแบบทุนนิยม เช่นรัฐบาลจะใช้นโยบายในการพัฒนาประเทศเพื่อการขยายตัวของวิธีการผลิตแบบทุนนิยม โดยไม่สนใจว่าจะนำความเดือดร้อนมาสู่ประชาชนมากเพียงไหน รัฐบาลจะมีมาตรการเพื่อเป็นหลักประกันว่านายทุนจะมีแรงงานราคาถูกไว้ใช้งาน รัฐบาลประกันความมีเสถียรภาพของนายทุนในการผลิต การจำหน่ายผลผลิต และการกอบโกยกำไรเป็นต้น ซึ่งก็หมายความว่า ประชาชนส่วนใหญ่จะต้องถูกเอารัดเอาเปรียบต่อไปอย่างชอบธรรมนั่นเอง รัฐบาลเช่นนี้จึงเป็นรัฐบาลที่แปลกแยกกับประชาชน กล่าวคือ ในด้านหนึ่งไม่ใช่วิธีการตามเจตจำนงของประชาชน แต่เป็นรัฐบาลที่รับใช้ระบบการเอารัดเอาเปรียบแบบทุนนิยม ในอีกด้านหนึ่งรัฐบาลที่วนกลับมาเป็นปฏิปักษ์กับประชาชนคือ เป็นเครื่องมือเครื่องมือให้ระบบทุนนิยมได้เอารัดเอาเปรียบประชาชนนั่นเอง

๒.๑.๒ การรุกรอนเสรีภาพของประชาชน

รัฐบาลของรัฐทุนนิยมจะป่าวประกาศหลักการประชาธิปไตย ประกาศถึงความมีเสรีภาพในการปกครองประเทศ แต่ในความเป็นจริงแล้วประชาธิปไตยที่วนก็คือประชาธิปไตยนายทุน ประชาชนจะมีเสรีภาพเพียงหย่อนบัตรลงในกล่อง เลือกตั้งทุก ๆ ๔-๕ ปี บุคคลได้รับเลือกตั้งไปเป็นตัวแทนของประชาชนไม่ว่าจะทำหน้าที่สมาชิกสภา รัฐมนตรี หรือตำแหน่งอื่น ๆ พวกเขาล้วนเป็นตัวแทนของคนนับแสน ๆ คน แต่พลเมืองส่วนใหญ่ของประเทศจะถูกตัดขาดจากการมีส่วนร่วมในการบริหารประเทศโดยตรง (แมนเดล ๒๕๖๘ : ๑๙๐) ดังนั้นเสรีภาพอันเป็นหลักการของประชาธิปไตยนายทุนก็คือภาพมายาอันหนึ่งที่ใช้หลอกล่อประชาชนนั่นเองและยิ่งเป็นรัฐบาลที่ไต่มาจากการปฏิบัติที่อำนาจอ้างแล้วปัญหาการต่ำลงเสรีภาพในการปกครองประเทศของประชาชนก็ยิ่งเห็นได้ชัดขึ้นอีก ดังนั้นจะเห็นได้ว่าประชาชนจะถูก

จำกัดเสรีภาพตั้งแต่เริ่มต้นแล้วหลังจากนั้นรัฐบาลยังมีมาตรการต่าง ๆ อีกมากมาย เพื่อควบคุมเสรีภาพของประชาชนไม่ให้กระทบกระเทือนรัฐบาล กระกระทบกระเทือนระบบการเอารัดเอาเปรียบแบบทุนนิยม เช่น รัฐบาลบางยุคจะห้ามกรรมกรนัดหยุดงาน ห้ามประชาชนชุมนุมกันเกิน ๕ คน จับกุมประชาชนแบบเหวี่ยงแหด้วยข้อหาภัยสังคม ฯลฯ รัฐบาลบางยุคจะตกแต่งนโยบายให้ดูดีขึ้น คือไปยังกับโดยตรงเช่นที่กล่าวมา แต่จะใช้มาตรการที่แบบเนียนกว่า เช่น การจัดตั้งกลุ่มกรรมกรขึ้นมาเพื่อสลายพลังของกรรมกรด้วยกันเอง หรือรัฐบาลจะบอกว่าประชาชนมีเสรีภาพที่จะถูก เขียน แต่ในความเป็นจริงแล้วรัฐบาลก็ยังคงมีประกาศคณะปฏิรูปปกครองแผ่นดินฉบับที่ ๑๒ ใช้เพื่อกำราบหนังสือให้อยู่ในกรอบที่รัฐบาลยอมรับได้ หรือรัฐบาลอาจจะไม่กำราบประชาชนโดยตรงแต่จะปล่อยให้นายทุนเป็นฝ่ายจัดการกันเองโดยรัฐบาลจะทำเป็นไม่รู้ไม่เห็น เช่นจะพบว่ามีการสังหารผู้นำชาวไร่ชาวนา กรรมกร นักศึกษาอยู่เสมอ โดยที่รัฐบาลไม่สนใจที่จะจับตัวฆาตกรมาลงโทษ เป็นต้น มีผู้กล่าวสรุปไว้ว่า รัฐบาลของระบุดินนิยมจะต้องจัดการให้นักศึกษาเจียนกัน หนังสือพิมพ์ไม่แตะคุ้ยเรื่องคอร์รัปชัน นำเอาอากาศเสีย คบงานไม่เรียกร้องค่าจ้าง (พลศักดิ์ จิรไกรศิริ ๒๕๒๔ : ๒๘๕)

นอกจากที่กล่าวมาแล้วรัฐบาลยังใช้วิธีอีกวิธีหนึ่งเพื่อรีดถอนเสรีภาพของประชาชนอย่างได้ผลมากคือ การทำลายเสรีภาพในการวินิจฉัยเรื่องราวต่าง ๆ โดยรัฐบาลจะใช้การโฆษณาชวนเชื่อผ่านสื่อสารมวลชนทุกชนิด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นของรัฐบาลอยู่แล้ว หรือถ้าเป็นของเอกชนก็เป็นนายทุน นอกจากนี้ยังโฆษณาชวนเชื่อผ่านระบบการศึกษาอีกด้วย การโฆษณาชวนเชื่อจะทำลายเจตจำนงในการตัดสินใจของประชาชน ทำให้ประชาชนรับรู้และยอมรับสิ่งที่รัฐบาลต้องการให้เชื่อหรือปฏิบัติ ซึ่งในที่สุดแล้วประชาชนก็จะตกอยู่ในวงของการเอารัดเอาเปรียบจากระบบทุนนิยมอย่างกินไม่หยุด

๒.๑.๓ การทำให้ความสัมพันธ์ทางการเมืองของประชาชนเป็นสัญลักษณ์วิธีหนึ่งที่รัฐบาลจะทำให้ประชาชนอยู่ในลักษณะที่เชื่อหรืออยู่ในกำบังการของรัฐบาลอย่างราบคาบ ก็คือการทำให้ความสัมพันธ์ทางการเมืองของประชาชนกลายเป็นสัญลักษณ์บางอย่าง ผลก็คือประชาชนจะมีความสัมพันธ์ทางการเมืองกับสัญลักษณ์เหล่านั้น และจะไม่สามารถมองเห็นสัญลักษณ์เหล่านั้นไปได้ เขาไม่สามารถจะเข้าใจได้เลยว่ากิจกรรมทางการเมือง

เมืองของตนที่จริงแล้วควรจะเป็นเมืองใด ความสัมพันธ์ทางการเมืองของตนกับประชาชน
คนอื่น ๆ กับรัฐบาลควรจะเป็นอย่างไร เขาเห็นว่าเขาจะต้องมี "มรดก" หรือลักษณะที่
สัญลักษณ์ซึ่งใหญ่โตมาก ๆ คำว่า "ชาติ คอมมิวนิสต์" นี้ คำว่า "ชาติ" ที่จริงจะ
ต้องมีประชาชนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด รักชาติจะต้องหมายถึงประชาชน แก่น
มุ่งหมายของรัฐบาล มายุนจะบอกว่า ชาติ เป็นสัญลักษณ์บางอย่าง เพื่อไปให้ประชาชน
เข้าถึงจุดมุ่งหมายทางการเมืองที่แท้จริงของตนได้ ดังนั้นสิ่งที่รัฐบาลเรียกร้องประชาชน
อยู่เสมอคือให้รักชาติ อย่างไรก็ตามถึงจะรักชาติ รัฐบาลก็จะกำหนดพฤติกรรมเชิงสัญลักษณ์
มาให้อีก เช่น รักชาติ ต้องยืนเคารพธงชาติ ยืนตรงเมื่อ "ด้นเพลงชาติ" ต้อง
เคารพอนุสาวรีย์วีรชน รักชาติต้องเสียภาษี ต้องเชื่อรัฐบาล หรือเมื่อผู้นำชาติพ้นภัย
อะไรทำนองนั้น จอห์น สจวร์ต มิลล์ ก็เคยใช้ว่า "พบกันเมื่อชาติต้องการ"
เขาเรียกความสัมพันธ์จากประชาชน ในขณะเดียวกันเมื่อรัฐบาลกระทำบางอย่าง
ที่ทรยศเสรีภาพของประชาชน หรือความขัดแย้งกับความต้องการของประชาชน รัฐบาล
ก็จะอ้างว่าทำ "เพื่อชาติ" หรือความมั่นคงของชาติใครคัดค้านก็แสดงว่าไม่รักชาติ เช่น
ไม่ว่าเขาผู้นำระดับสูง ใน "อเมริกา" ก็ออกมาบอกประชาชนว่า "ถ้ารักชาติอย่าพูด
มาก" โอลแมน (Ollman) กล่าวว่า

ความชั่วร้ายของการรักชาติทางการเมืองในระบบทุนนิยม สรุปได้โดย
แจ่มชัดในข้อคิดเห็น เกี่ยวกับความรักชาติ สิ่งที่ประชาชนเข้าใจเกี่ยวกับ
"ความรักชาติ" แสดงให้เห็นอย่างดีที่สุด ถึงกับกระทั่งไม่เกี่ยวข้อง และเป็น
อิสระจากการมีส่วนร่วมในรัฐ การรักชาติหมายถึงการระงับความรู้สึก
ของบุคคลหนึ่ง ไปเพื่อประชาชน ผู้มีชีวิตอยู่จริง และทุกคนที่เป็น
ขามรวม ต่อเนื่องมาจากความแปลกแยก ห่างจากข้อผูกพันของมนุษย์
ที่ถูกตัดออกไป ซึ่งก็คือ การทำให้เป็นวัตถุเกี่ยวกับผลผลิตทั้งหมดของ
กิจกรรมการเมือง จากหน้าที่ที่เราจะไว้สวดกล่าวยามสวด ไปบนหัว
ของใครคนหนึ่ง ทำอะไรเคารพศพเผาศพที่ยกขึ้นไว้มวยดอกเส้า การ

ดำรงอยู่ของมนุษย์ได้ตระหนักเสียว่าเป็นสมาชิกของมนุษยชาติ เป็นเพียง
 การดำรงอยู่ที่มนุษย์ได้ลดละบริกกิจที่รับผิดชอบเองให้กับเศษกระดาษ หิน
 เกล็ด หิน เหล็ก กษา ความสับสนวุ่นวายนี้กำลังลดตามนุษย์ เพราะมันไม่ได้
 มีอยู่เพื่อสร้างความเป็นอยู่สำหรับความต้องการของมนุษย์อย่างแท้จริง แต่
 เพื่อความพอใจของมนุษย์ซึ่งเกิดจากการทำลายความต้องการของมนุษย์

(Ollman. ๑๙๖๖ : ๒๑๔ - ๒๑๕)

สำหรับคำว่า "คอมมิวนิสต์" นั้น รัฐบาลจะคำให้ประชาชนสับสนกับคำนี้
 ในลักษณะว่าเป็นสิ่งเลวร้าย เป็นสิ่งที่น่ากลัว เป็นอันตราย พวกนี้จะทำลายชีวิต
 ทำลายความสัมพันธ์ระหว่าง พ่อ แม่ ลูก ฯลฯ โดยประชาชนไม่มีโอกาสรู้เลยว่าลัทธิ
 คอมมิวนิสต์เป็นลัทธิที่มีพื้นฐานมาจากการเอาใจเอาเปรียบของระบบทุนนิยม ผู้ที่เป็น
 คอมมิวนิสต์ก็คือคนไทยด้วยกันเอง ที่ต้องการล้มล้างระบบการขูดรีดแบบทุนนิยม หรือไม่
 ก็เป็นผู้รักความเป็นธรรมแต่ถูกรัฐบาลปราบปรามจึงต้องหนีไปรวมกับพรรคคอมมิวนิสต์
 เมื่อประชาชนเห็นโทษภัยนี้แล้วกับ "คอมมิวนิสต์" ในเชิงสัญลักษณ์ของคำว่าร้าย
 มาเกลียด น่ากลัว น่าสอกลของแล้ว ใ ประการแรกก็หมายความว่าประชาชน จะถูก
 ปิณฑุพิทาไม่ให้รู้ถึงความเลวร้ายของระบบทุนนิยม ประชาชนก็จะหลงเชื่อคำรัฐบาลของ
 ระบบทุนนิยมต่อไป ประการที่สองรัฐบาลจะใช้คำนี้ใส่ร้ายประชาชนที่คัดค้านรัฐบาล
 โดยกล่าวหาว่าพวกนี้เป็นคอมมิวนิสต์ ทั้ง ๆ ที่ เขาอาจจะไม่รู้เรื่องหรือไม่สนใจเรื่อง
 คอมมิวนิสต์เลยก็ตาม ดังเช่นพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่ก็เคยถูกรัฐบาลสมัยหนึ่งจับขังคุกด้วย
 ข้อหาคอมมิวนิสต์มาแล้ว เพราะประชาชนที่เข้าใจ "คอมมิวนิสต์" ในเชิงสัญลักษณ์ก็จะ
 สลอบสาปแช่งผู้ที่ถูกรัฐบาลปราบปรามด้วยข้อหาว่า พวกเขาคือพระสงฆ์ที่
 เพื่อความเป็นธรรมของสังคม เพื่อชีวิตที่ดีกว่าของประชาชนนั่นเอง นอกจากที่กล่าว
 มาแล้วประชาชนยังถูกทำให้ความสับสนวุ่นวายทางการเมืองเป็นภัยคุกคามในชีวิตประจำวัน
 อีกเช่น ความสับสนวุ่นวายกับคำว่า "ซ้าย" ความสับสนวุ่นวายกับ "อนุสาวรีย์" เป็นต้น

๒.๒ ความแปลกแยกของกองทัพและตำรวจ

รัฐนี้เมื่อถือกำเนิดขึ้นมาแล้วก็ได้สร้างระบบป้องกันตนเองให้ปลอดภัยมั่นคง
 และเข้มแข็งด้วยมาตรการอย่างหนึ่งก็คือจัดตั้งกองกำลังติดอาวุธของตนขึ้นมาสำหรับรัฐทุนนิยม

ก็คือ กองทหารและตำรวจ ทั้งกองทหารและตำรวจโดยพื้นฐานแล้วจะแปลกแยกกับ
ประชาชน เพราะเป็นกองกำลังที่มีไว้ปกป้องรัฐ ความคุมเกาะปราบปรามประชาชน ให้
อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐนอกจากนี้กองทหารและตำรวจก็มีอิทธิพลในตัวเองอีกด้วย ซึ่ง
เกิดขึ้น เพราะว่า เป็นองค์กรที่ดำรงอยู่ด้วยอำนาจอันแน่นหนา ด้วยระเบียบกฎเกณฑ์และการ
บังคับบัญชาที่เป็นของตัวเองและด้วยบุคลากรจำนวนมาก ฉะนั้นทำให้ตัวเองมีชีวิต
ชีวนาอยู่นอกเหนือจากความต้องการของอำนาจส่วนกลาง แต่ทั้งนี้ก็ไม่ขัดแย้งกัน
เพราะในที่สุดแล้วทางกลุ่มเข้าปราบปรามประชาชนเช่นเดียวกับ ดังนั้นความแปลกแยกของกอง
ของกองทหารและตำรวจมีสาเหตุมาตั้งแต่จากที่ว่าเป็นกองกำลังของรัฐ จึงต้องปกป้องรัฐ
ปราบปรามประชาชน และเป็นเพราะว่า อาจที่เกิดขึ้นจากตัวเองอีกด้วย

ตัวอย่างความแปลกแยกของทหารและตำรวจมีมากมาย เช่น แผนเกล
กลัวไว้วาง

เมื่อมีความขัดแย้งทางสังคมเกิดขึ้น ณ ที่ใด ที่นั่นก็จะมีทหาร และตำรวจเข้า
ไปมีส่วนแทรกแซงเป็นสำคัญทุกครั้งไป ในขณะที่กำลังมีการนัดหยุดงาน ก็
จะมีตำรวจและทหารเข้าไปจับกุมคนงานที่กำลังหยุดงาน เข้าไปแยกสลาย
การเดินขบวนของกรรมกร เข้าไปยึดโรงงานที่คนงานยึดเอาไว้ และไป
จับไล่พวกที่นัดหยุดงานเป็นต้น จะเห็นว่าได้เห็นว่าตำรวจและทหารของพวก
นายทุนเข้าทำการจับกุมนายจ้างที่ไล่คนงานออกจากโรงงาน หรือ จะไม่เคย
เห็นตำรวจและทหารเข้าช่วยเหลือคนงานยึดโรงงานที่นายจ้างทำการว่าจ้าง
หรือจะไม่เห็นเห็นตำรวจจับไล่พวกนายทุน ผู้ซึ่งเป็นตัวการทำให้การรอนฉับ
พุ่งขึ้นถึงลิบลัว และยังเขายามเลี้ยงการเลี้ยงปากให้แก่อำนาจอยู่ตลอดเวลา

(แผนเกล ๒๕๖๘ : ๑๙๒)

ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ยังมีอีกมาก เช่น เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ นักกีฬาประชาชน ถูกฆ่าไปเป็นจำนวนมากโดยกองกำลังทหารและตำรวจ หรือรัฐโคหู่เทกองกำลังเข้าปราบปรามประชาชนชาวไร่ชาวนาในชนบท ไม่ว่าจะปราบปรามในนามของสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย หรือแนวร่วมพรรคของคอมมิวนิสต์หรือเพียงเพราะพวกเขาคิดแข็งข้อกับนายทุน การปราบปรามประชาชนในเขตชนบทนั้นกระทำอย่างโหดร้ายแก่ประชาชนที่ถูกสงสัยว่าจะสนับสนุนคอมมิวนิสต์จะถูกฆ่าตายอย่างทารุณ เช่น กรณีจับชาวบ้านพัทลุงเผาสดทั้งเป็น กว่า ๓,๐๐๐ ปี การเผาหมู่บ้านนาทรายจังหวัดหนองคายทั้ง เพียงเพราะเจ้าหน้าที่สงสัยว่าหมู่บ้านนั้นเป็นแหล่งแทรกซึมและช่องสุมของพวกคอมมิวนิสต์ ทำให้ประชาชนจำนวนมากต้องไร้ที่อยู่ ไร้ที่ทำกิน (พลศักดิ์ จิรไกรศิริ ๒๕๒๕ : ๒๕๖) นอกจากจะปราบปรามประชาชนเพื่อรักษาความมั่นคงให้กับรัฐแล้ว กองกำลังดังกล่าวยังใช้อำนาจหน้าที่เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวอีกด้วย เช่น ทหารตำรวจได้กลายเป็นโจรปล้นสะดมไป หรือชอบพอใจผู้หญิงคนไหนไม่ว่าจะเป็นสาวหรือแต่งงานแล้วก็จะฉุดไปข่มขืน ถ้าใครขัดขืนก็จะถูกฆ่ายัดเยียดข้อหาคอมมิวนิสต์ให้ เป็นต้น

สำหรับกองทหารที่แปลกแยกนั้นนอกจากจะเป็นปฏิกริยากับประชาชนในประเทศแล้ว ยังลวงเลยมออกไปปราบปรามชนเผ่าประชาชนนอกประเทศด้วย เช่น ประเทศเวียดนาม ลาว ทั้งนี้เพราะประเทศไทยเป็นเพียงทุนนิยมบริวารซึ่งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง หรือที่เรียกว่าประเทศจักรพรรดินิยม โดยประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นผู้นำ ประเทศจักรพรรดินิยมก็คือ ประเทศทุนนิยมผูกขาดระดับโลก การที่ประเทศจักรพรรดินิยมขยายทุนออกไปก็จำเป็นต้องสรรหาประเทศบริวารไว้อยู่ในเครือข่ายให้มากที่สุดด้วยสาเหตุอย่างน้อย ๓ ประการ คือประการแรก เพื่อขยายทุน ประการที่สอง เพื่อเป็นแหล่งวัตถุดิบและแรงงานราคาถูก ประการที่สาม เพื่อเป็นแหล่งระบายสินค้า ดังนั้น ประเทศจักรพรรดินิยมจะดำเนินนโยบายก่อกองครามไปกับนโยบายการขยายทุน และการเอารัดเอาเปรียบประเทศบริวาร ลักษณะการก่อกองครามของประเทศจักรพรรดินิยมก็คือ สนับสนุนให้ประเทศทุนนิยมบริวารปราบปรามประชาชนที่ถูกขึ้นจากคัดค้านนโยบายของรัฐบาล กัดค้านการเอารัดเอาเปรียบของนายทุน จึงแน่นอนว่าต้องกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของประเทศจักรพรรดินิยมด้วย และด้วย

ความคิดที่ว่าประชาชนที่ถูกขึ้นมากัดจั่นการเอาัดเอาเปรียบ ดังที่กล่าวมานั้นเป็นพวกคอมมิวนิสต์ และถ้าไม่สะกิดกันการต่อสู้เหล่านี้ การต่อสู้ก็จะขยายตัวจากประเทศหนึ่งไปสู่อีกประเทศหนึ่งเรื่อย ๆ เหมือนตัว "โดมิโน" และประเทศจักรพรรดินิยม โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา ก็จะเสียประเทศบริวารไปเรื่อย ๆ เช่นกัน ประเทศสหรัฐอเมริกาจึงทุ่มความช่วยเหลือทางทหารเข้าไปในประเทศที่มีการต่อสู้ถึงคราว ซึ่งอาจจะเป็นไปในรูปการช่วยเหลือด้านอาวุธ ช่วยฝึกทหาร ช่วยเหลือในด้านผู้เชี่ยวชาญ จนถึงการส่งกำลังเข้าไปช่วย และการส่งกำลังไปช่วยรบนี้ ประเทศสหรัฐอเมริกาจะชักชวนประเทศบริวารเข้าไปร่วมรบด้วย ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่ประเทศไทยจะส่งทหารไทยเข้าไปเสี่ยงชีวิตเพื่อเข้ามาช่วยประชาชนเวียดนามและลาว ทั้ง ๆ ที่พวกเขาเหล่านั้นไม่เคยมีเรื่องโกรธเคืองกับคนไทยเลย

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ความแปลกแยกของกองทหารยังพิจารณาได้จากการที่รัฐไทยบังคับประชาชนมาเป็นทหาร ที่เรียกว่าทหารเกณฑ์โดยที่ประชาชนไม่เต็มใจ และการฝึกทหารก็เต็มไปด้วย การบีบบังคับร่างกายและจิตใจ นายทหารและครูฝึกได้กลายเป็นพระเจ้าองค์ใหม่ ที่ทหารเกณฑ์จะต้องเชื่อฟังและปฏิบัติตามอย่างหึกเลียงไม่ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ทหารเกณฑ์นั้นได้กลายเป็นมนุษย์ที่ถูกบังคับ และไม่สามารถที่จะแสดงเจตจำนงของตนได้เลย

๒.๓ ความแปลกแยกกับระบบราชการ

ระบบราชการเป็นองค์กรขนาดใหญ่ ที่รัฐใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารประเทศ ผลที่เกิดจากการปฏิบัติงานของระบบราชการนี้ ชี้ให้เห็นว่าระบบราชการนี้เป็นสิ่งที่แปลกแยกกับประชาชนเช่นเดียวกัน ความแปลกแยกของระบบราชการก็เกิดจากกรณีเช่นเดียวกับความแปลกแยกของกองทหารและตำรวจ กล่าวคือโดยพื้นฐาน ระบบราชการแปลกแยกกับประชาชน เพราะว่าทำหน้าที่เป็นเครื่องมือของรัฐที่แปลกแยกและเบียดเบียนระบบราชการเป็นระบบที่ใหญ่โต มีระเบียบแบบแผนมากมาย มีผู้คนอยู่ในระบบเป็นจำนวนมาก มีสายการบังคับบัญชาที่เป็นชั้นตอน มีการแบ่งงานกันอย่างซับซ้อน ลักษณะเฉพาะเช่นนี้ทำให้เกิดความเป็นอิสระของตัวเองขึ้นมา นอกเหนือไปจากความต้องการของอำนาจรัฐส่วนกลาง ความเป็นอิสระที่ว่านี้ไม่ได้อยู่กับเจตจำนงของใคร แต่เกิดขึ้นมาเอง เช่น ความล่าช้า การทุจริตคอร์รัปชัน การทำตัวเป็นเจ้าขุนมูลนาย การเล่นพรรคเล่นพวก ฯลฯ ในการพิจารณา

จากความแปลกแยกของระบบราชการ จะแยกพิจารณาออกเป็น ๒ ด้านคือ ความแปลกแยกกับประชาชนทั่ว ๆ ไป และความแปลกแยกกับประชาชนที่ทำงานอยู่ในระบบ

๒.๓.๑ ความแปลกแยกของระบบราชการกับประชาชนทั่วไป
ความแปลกแยกด้านนี้ถือว่าเป็นด้านหลัก เพราะเป็นด้านที่แสดงให้เห็นว่าระบบราชการมีอำนาจกระทำต่อประชาชนทั่วประเทศ ซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

๒.๓.๑.๑ ข้าราชการคือตัวแทนของรัฐที่ส่งไปปกครองหรือบริการประชาชน สิ่งที่ข้าราชการสนใจก็คือ นโยบายของรัฐ ผู้ที่จะให้ความดีความชอบของข้าราชการก็คือเบื้องบน ดังนั้นข้าราชการจึงทำงานเพื่อให้เกิดความพอใจให้กับเบื้องบน เอาใจเบื้องบน ประจบสอพลอเบื้องบน มากกว่าที่จะให้เกิดความพอใจกับประชาชน กรณีนี้ข้าราชการจึงมักจะไม่ฟังเสียงประชาชน แสดงความเป็นนายประชาชน เพราะตัวเองคือตัวแทนของรัฐมาปกครองประชาชน ซึ่งแน่นอนว่า ข้าราชการจะต้องปกป้องผลประโยชน์ของรัฐ มากกว่าผลประโยชน์ของประชาชน

๒.๓.๑.๒ ระบบราชการมีการแบ่งสายบังคับบัญชาอย่างซับซ้อน ตั้งแต่จนปลัดกระทรวงจนถึงตัวเสมียน แต่ละกระทรวง ทบวง กรม ก็แยกเป็นสายงานของใครของมันอีก เมื่อเป็นเช่นนี้ การจะทำให้ส่วนต่าง ๆ เชื่อมโยงกันได้จึงจำเป็นต้องใช้ระเบียบผลที่ตามมาคือระบบราชการเต็มไปด้วยระเบียบมากมาย ข้าราชการที่ดีและถูกต้องก็คือข้าราชการที่ปฏิบัติตามระเบียบ ผู้ใหญ่จะดูว่าลูกน้องทำงานถูกต้องหรือไม่ ก็ดูว่าปฏิบัติตามระเบียบหรือไม่ ดังนั้นข้าราชการจึงเน้นกฎระเบียบมากกว่าการเน้นผลงานไม่สนใจว่าผลงาน

ออกมาอย่างไร ส.ใจว่าปฏิบัติตามระเบียบหรือเปล่าเท่านั้น (ประเวศ วะสี ๒๕๒๘ : ๕๘) โรเบิร์ต เมอร์ตัน เรียกปรากฏการณ์นี้ว่า การไม่ปฏิบัติหน้าที่ของระบบราชการโดยมีการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายไปสู่วิธีการ กล่าวคือระบบราชการ ก็มีแนวโน้มที่จะลืมว่าเดิมตนตั้งใจทำอะไร ระบบราชการถูกตั้งขึ้นมาเพื่อจัดการเกี่ยวกับชีวิตของคนในสังคมด้านใดด้านหนึ่ง และเพื่อดำเนินการไปสู่เป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นหน้าที่ของกรุงเทพมหานครก็คือ ดูแลทุกข์สุขของชาวกรุงเทพฯ พอเวลาผ่านไปสักพักหนึ่ง ผลงานทางสังคมของระบบราชการ จะก่อให้เกิดสถานการณ์อย่างหนึ่งที่ทำให้ระบบราชการเปลี่ยนแปลงจากเป้าหมาย มาเป็นวิธีการที่พวกเขา

ประดิษฐ์ขึ้นภายในระบบราชการนั่นเอง ข้าราชการจะพากันหลงใหลระเบียบปฏิบัติและชีวิตอัน
 เข้ายาวในระบอบสายการบังคับบัญชาขององค์กรไปเสีย เมื่อเป็นดังนี้สิ่งที่ข้าราชการปรารถนา
 ก็คือ การบริหารหรือดำเนินราชการให้ราบเรียบ เป้าหมายเดิมกลายเป็นเป้าหมายรอง งาน
 หนังสือจะท่วมท้นไปหมด จนกระทั่งข้าราชการไม่สามารถจะมองเห็นความเป็นจริงของสังคมได้
 (สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ๒๕๓๓ : ๑๑๙) ความแปลกแยกของระบบราชการในลักษณะนี้ก็คือ ระบบ
 ราชการทำให้ข้าราชการมิที่จะปฏิบัติตามระเบียบมากกว่าบริการประชาชน ประชาชนจะ
 เกิดร้อนเสียหายเพียงใดก็ไม่สำคัญ สำคัญแต่ว่าปฏิบัติถูกต้องตามระเบียบเป็นใช้ได้

๒.๓.๒.๓ เนื่องจากการแบ่งสายงานกันอย่างซับซ้อนทำให้
 ประชาชนยากที่จะเข้าไปใช้ประโยชน์จากระบบราชการได้ ประการแรกทำให้ขั้นตอนต่าง ๆ
 มากมายและยุ่งยากแทนที่เรื่องราวจะยุติอยู่ที่เดียว กลับผ่านหลายคน หลายโต๊ะจนน่าเวียนหัว
 เช่นจะขอใบอนุญาตเรื่องหนึ่งต้องทำคำร้องที่โต๊ะหนึ่ง ชื่ออากรแสตมป์อีกแห่งหนึ่ง ยื่นกับอีก
 คนหนึ่ง แล้วไปให้อีกคนหนึ่งตรวจ อีกคนหนึ่งเซ็นจ่ายเงินอีกแห่งหนึ่ง ประการที่สอง เกิดการ
 บั๊กสะงานกันขึ้น คือไม่ยอมรับคำเป็นกรณหรือตัดสินใจแต่โยนไปให้หน่วยงานอื่นหรือเจ้าหน้าที่
 อื่นทำ โดยอ้างว่าไม่ใช่งานของตน ประการที่สาม เกิดงานซ้อนงาน คือเรื่องเดียวกัน แต่ละ
 กองให้กรอกแบบฟอร์มซึ่งมีลักษณะคล้ายกันหรือเรียกร้องเอาหลักฐานเป็นรูปถ่าย สำเนาสำ
 มอโนครีว สูจิบัตร เหมือนกัน เป็นต้น (อรุณ รักธรรม ๒๕๒๔ : ๕๔) ดังนั้นระบบราชการจึง
 เป็นเรื่องที่ถูกกลัวยับยั้งจนยากลำบาก จนประชาชนไม่สามารถเข้าไปใช้บริการได้

๒.๓.๑.๔ เนื่องจากระบบราชการเป็นระบบที่ใหญ่โต มีข้าราชการ
 มากมาย จึงก่อให้เกิดชนชั้นใหม่ขึ้น ที่แตกต่างจากบุคคลธรรมดาทั่วไป เป็นชนชั้นที่มุ่งถึงเกียรติยศ
 เจายศเจอาธาง พุทธผลสถาปนา เข้าใจไม่ตรงกันอยู่ตลอดเวลา ระหว่างข้าราชการกับประชาชน
 และแผนข้าราชการ เคารพหน้าพิถี พิถีภาษาราชการที่ใช้ติดต่อกันนั้นก็ยุ่งยาก เป็นเชิงซับซ้อน
 ประชาชนไปในตัวเช่นคำว่า "ลับ" "ลับมาก" "ลับที่สุด" "ขกเว้น" "ห้ามเดินผ่าน" "ไม่มี
 กิจห้ามเข้า" "เฉพาะเจ้าหน้าที่ชั้นสูงหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง" (อรุณ รักธรรม ๒๕๒๔ : ๕๖)

ลักษณะเช่นนี้ทำให้ข้าราชการแปลกแยกห่างเหินจากประชาชน

๒.๓.๑.๕ ในสังคมทุนนิยม เงินตราคือพระเจ้า คนมีเงินสามารถซื้อทุกสิ่งทุกอย่างได้ แม้กระทั่งชีวิตมนุษย์ คนมีเงินได้รับการยกย่องนับหน้าถือตา และมีอำนาจในสังคม โดยไม่สนใจว่า เงินนั้นจะได้อะไรมา взаมนั้น ด้วยวิธีใด จุดมุ่งหมายสูงสุดของข้าราชการส่วนมากก็ไม่พ้นจากเงินไปได้ ดังนั้นนอกจากประจบสอพลอเอาใจเจ้านาย เพื่อผลประโยชน์ในการเลื่อนขั้นเงินเดือนแล้ว ข้าราชการยังนิยมใช้ชีวิตทุจริต คอรัปชั่นหรือการปฏิบัติหน้าที่โดยมิชอบ เพื่อแลกกับผลประโยชน์ก็คือเงินอย่างที่มีคำกล่าวที่ว่า ข้าราชการนั้น มือหนึ่งถือตรา ตี มือหนึ่งถือคันไถ (อรุณ รักธรรม ๒๕๒๔ : ๙๖) ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่เราจะพบได้ว่า ข้าราชการของไทยเรา จะเข้ากับนายทุนเป็นอย่างดี ถ้ามีกรณีพิพาทระหว่างนายทุนกับประชาชน และข้าราชการต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับฝ่ายนายทุนก็จะชนะอยู่จำไป เรื่องอะไรที่ประชาชนธรรมดาไม่สามารถจะทำได้ เพราะผิดระเบียบหรือผิดกฎหมาย แต่นายทุนสามารถทำได้ เช่น การตัดไม้ทำลายป่า ใครไปขัดขวางงาน ถ้ามีค่าน้ำมันหรือข้าวบางงานนั้นก็จะสะดุด งานบางอย่างถ้าไม่มีเงินในทาง ข้าราชการโอเอแกล้งไม่ทำให้ ในทางตรงกันข้าม ถ้ามีเงินในทางนั้นจะไม่ถูกระเบียบ ข้าราชการก็จะทำให้เป็นต้น นอกจากนั้นระบบราชการยังเล่นพรรคเล่นพวกใครเป็นพวก ข้าราชการก็สามารถติดต่องานได้สะดวก หรือเข้าทำงานได้สะดวก ดังนั้นในลักษณะนี้จะเห็นได้ว่าระบบราชการจะเป็นปฏิปักษ์กับประชาชนเช่นเดียวกัน

๒.๓.๒ ความแปลกแยกของระบบราชการกับคนในระบบ

เนื่องจากระบบราชการเป็นระบบที่ใหญ่โต เต็มไปด้วยระเบียบปฏิบัติมากมาย มีสายการบังคับบัญชาหลายชั้นหลายระดับ ข้าราชการคนหนึ่ง ๆ จะต้องปฏิบัติตามระเบียบ ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชามากมาย มีทั้งที่เห็นตัวและไม่เห็นตัว ความถูกต้องของการทำงานอยู่ที่ว่า ปฏิบัติถูกต้องตามระเบียบและคำสั่งหรือไม่ งานในระบบราชการก็แบ่งละเอียดย่อยเป็นหน้าที่ใครหน้าที่มัน งานในแต่ละสายจะไม่เกี่ยวข้องกัน ยกเว้นจะมีกฎระเบียบกำหนดให้เกี่ยวข้องกันได้เป็นกรณีไป และเนื่องจากการทำงานของรับราชการได้พัฒนาตัวมันเองมาเป็นลำดับ จนเกิดประเพณีปฏิบัติบางอย่างขึ้น โดยไม่เกี่ยวข้องกับกฎระเบียบหรือคำสั่งใด ๆ เช่นการทุจริตคอรัปชั่น ซึ่งข้าราชการทั่วไปจะถือว่าเป็นเรื่องปกติ ถ้าข้าราชการ

ชุดรีดผ้าเข้าจากชาวไร่ชาวนาหรือกฎหมายที่เปิดโอกาสให้นายทุนเอารัดเอาเปรียบแรงงาน
จากกรรมกรหรือกฎหมายที่เปิดโอกาสให้รัฐใช้อำนาจปราบปรามประชาชนที่ลุกขึ้นมาคัดค้าน
การเอารัดเอาเปรียบของนายทุน เป็นต้น

๓.๒ ความแปลกแยกของศาล

ศาลมีหน้าที่ตัดสินบรรดาคดีในกรณีที่มีการกล่าวหาว่ามีการละเมิดพิพากษาคดี
ต่าง ๆ ในการปฏิบัติงานของคณะผู้พิพากษาจะไม่ตกอยู่ในอำนาจหรืออิทธิพลของ
บุคคลหรือองค์กรใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าทางตรงหรือทางอ้อม ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งความเที่ยง
ธรรม ยากที่สุด ด้วยเหตุฉะนั้นจึงมีการแยกอำนาจออกไปจากอำนาจนิติบัญญัติและบริหาร ซึ่ง
เรียกกันว่า การแบ่งแยกอำนาจ (กมล สมวิเชียร ๒๕๓๓ : ๖๔-๖๕) ที่กล่าวมานี้คือคำโฆษณา
ของรัฐทุนนิยมที่จะให้ประชาชนยอมมอบชะตากรรมไว้ให้กับรัฐ โดยคิดว่ารัฐคืออำนาจที่จะ
รักษาความถูกต้อง และความเที่ยงธรรมให้กับประชาชนทั้งปวง แต่ในความเป็นจริงแล้วศาล
กลับไม่ได้สร้างความเป็นธรรมให้กับประชาชน ไม่สามารถปกป้องศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์
เอาไว้ได้ แต่กลับเป็นสิ่งที่เบียดเบียนประชาชน กล่าวคือ ศาลมีอำนาจควบคุมบังคับประชาชน
ให้กลายเป็นตัวประหลาดที่ง่อยเปลี้ย ยอมมอบชะตากรรมของตัวเองให้รัฐจนหมดสิ้น ซึ่งก็คือ
ศาลได้กลายเป็นสิ่งที่แปลกแยกกับประชาชน ความแปลกแยกของศาลเป็นไปโดยพื้นฐานที่ว่า
ศาลเป็นกลไกของรัฐอันหนึ่งซึ่งมีอำนาจเป็นของตัวเอง ความแปลกแยกของศาล พอสรุปได้ดังนี้

๓.๒.๑ ผู้พิพากษาที่ถือได้ว่ายุติธรรมที่สุด ก็คือผู้พิพากษาที่ตัดสินไปตาม
ตัวบทกฎหมาย โดยไม่เห็นแก่พวกพ้อง หรืออำนาจภายนอกใด ๆ ทั้งสิ้นผลที่เกิดขึ้นก็คือ
ประการแรก กฎหมายจะกลายเป็นสิ่งที่อยู่เหนือประชาชนโดยสิ้นเชิง มนุษย์กลายเป็นเครื่องมือ
ของกฎหมาย ใ้ใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือของมนุษย์ กฎหมายบัญญัติไว้อย่างไรถือเป็นยุติ
ความรู้สึกแบบมนุษย์กล่าว แะออกเข้าใจแบบมนุษย์เป็นสิ่งที่หวนกลับไป เผลอแต่เหตุผลในเชิง
กฎหมายเท่านั้น หญิงยากจนคนหนึ่งขโมยขนมที่ปลูกลงในส่วนราชการไปผลหนึ่ง เพื่อนำไปให้
ลูกเล็ก ๆ ที่กำลังหิวโหยรับประทาน ศาลตัดสินจำคุกเธอฐานขโมยทรัพย์สินทันที ลูกเล็ก ๆ
ของเธอ ๓ คน ไม่มีใครดูแล จึงต้องเข้าไปอยู่ในคุกกับเธอด้วย ถ้าถามผู้พิพากษาจะใดความ
ว่าเมื่อเธอทำผิดกฎหมายก็ต้องตัดสินไปตามกฎหมาย แม้โดยแท้จริงแล้วผู้พิพากษานั้นน่าจะ

นักสงสารหญิงคนดังกล่าวบอกว่าบางทีความตั้งใจกฎหมาย คือคุ้มครองศักดิ์สิทธิ์ของผู้พิพากษาเสียแล้ว
มนุษยธรรมใด ๆ จึงไม่อาจเกิดขึ้นได้ในศาล อีกประการหนึ่ง ตัวบทกฎหมายที่ผู้พิพากษาใช้
เป็นบรรทัดฐานในการตัดสินความนั้น เป็นกฎหมายที่แปลกแยกกับประชาชน จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้
ที่ขบวนการตัดสินความนี้จะเป็สิ่งทีแปลกแยกกับประชาชนไปด้วย

๓.๒.๒ ขบวนการในการพิพากษาอรรถคดีนี้ เป็นไปตามตัวบทกฎหมาย
นี้จะต้องใช้เงินมาก เช่น จะต้องมเงินจำหนาย มีเงินค่าธรรมเนียมศาล และขบวนการ
พิพากษาคัดสินต้องใช้เวลาาน เมื่อเป็นเช่นนี้ยากจนจึงไม่มีทวงสามารถที่จะใช้ศาลให้
เป็นประโยชน์ได้ ดังที่ผู้กล่าวว่า "ถ้าจะให้เป็ความเอาช้หมากงเคี้ยวดีกว่า" รวมทั้ง
การพิจารณาคดีต้องมีการสืบพยาน คนรวยจึงจะสามารถในการหาพยานได้ดีกว่าคนจน
และยังสามารถใช้เงินและสิทธิพลท้ลาพยานของคนจนได้อีกด้วย ดังนั้นถ้าคนรวยและคนจน
เป็นความกัน คนรวยก็มักชนะ

๓.๒.๓ ผู้พิพากษา อัยการ ทนายความ ก็เป็นมนุษย์ปุถุชนอยู่ในระบบ
ทุนนิยม เงินตราคือสิ่งที่เขาต้องการ เช่นเดียวกับปุถุชนคนอื่น ๆ ดังนั้นการทุจริตคอร์รัปชั่นจึง
เกิดขึ้นได้ในระบบพิพากษาคัดสินคดีของประเทศทุนนิยม พฤติกรรมที่อาจเป็นไปได้เช่น อัยการ
แกล้งทำสำนวนฟ้องให้ออแรง ผู้พิพากษาคัดสินกลับอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ ทนายความแกล้ง
ว่าความใหญ่กว่าความของตัวเองแล้ว เพราะได้รับเงินฝ่ายตรงข้าม เป็นจำนวนมากกว่า เป็นต้น
เมื่อเป็นเช่นนี้ประชาชนส่วนใหญ่ยากจนจะมีโอกาสน้อยมากที่จะได้รับความยุติธรรมจากศาล
ในทางตรงกันข้ามนายทุนหรือคนรวยจะกลายเป็นผู้ที่ถูกดขี่ กลายเป็นผู้บริสุทธิ์โดยการตีตรา
รับรองของศาล แม้ว่าเบื้องหลังเขา กำลังกดขี่ขูดรีดคดโกง เช่นว่าประชาชนอยู่อย่างเดือด
ร้อนก็ตาม

๓.๒.๔ ระบบการพิจารณาความยุติธรรมโดยศาลนี้ ที่จริงแล้วก็คือ
การเปิดโอกาสให้มีการทวงถามผิดให้เป็นความถูก และทำความถูกให้เป็นความผิด เพราะ
ทั้งอัยการและทนายความต่างก็ต่อสู้ ขวดยการมองหาช่องทาง ทางกฎหมายมากกว่าปัญหา
ความถูกต้องจริง ๆ ดังนั้นทั้งสองฝ่ายจะรู้ดีกับของแท้ที่แม้ว่าดูดี ความจริงจะทำความผิด
จริง ๆ ก็ตาม เพราะความถูกผิดนั้นขึ้นอยู่กับว่าใครจะเข้าถึง ช่องกฎหมายหรือใช้ชั้นเชิง

ในการพลิกแงกฎหมายออกมาอ้าง ซึ่งรวมถึงการใช้เงินและอิทธิพล การพิจารณาด้วยหลักการที่ว่านี้ ความถูกต้องอาจจะกลายเป็นความผิด และความผิดก็จะกลายเป็นความถูกต้องไปได้ และประชาชนผู้ยากจนก็มักจะกลายเป็นฝ่ายเสียเปรียบเป็นฝ่ายผิด อยู่ทั่วไป

ความแปลกแยกอัตวิสัยทางการเมือง

ในทามกลางความแปลกแยก อัตวิสัยทางการเมือง บังคับบุคคลจะเกิดความแปลกแยก อัตวิสัยตาม**สภาวะ** อันได้แก่ ความรู้สึกหรือท่าทีหรือพฤติกรรมที่แสดงว่ารู้สึกไรความหมาย ไรอำนาจ ไรบรรทัดฐาน โคตรเฉียวหรือแยกตัว

๑. ความไรความหมายทางการเมือง

ในระบบการเมืองที่คนส่วนน้อยปกครองคนส่วนใหญ่ คนส่วนน้อยที่เรียกว่าชนชั้นปกครองนั้นต้องการที่จะปกครองประชาชนให้อยู่ในอำนาจตลอดไป หลักประกันประการหนึ่งก็คือ การทำให้ประชาชนไม่เข้าใจการเมือง ไม่สนใจการเมือง ปลอบให้พวกตนได้ปกครองประเทศกันไ้ตลอดไป สิ่งที่ยชนชั้นปกครองพยายามทำก็คือ การปิดกั้นตาประชาชน เช่น การจำกัดเสรีภาพ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ การจำกัดเสรีภาพในสถานศึกษา การจำกัดเสรีภาพในการชุมนุมของประชาชน การพยายามปลูกฝังทัศนคติในทางที่ผิดให้ประชาชน เช่น ให้เข้าใจว่า การเมืองเป็นเรื่องของคนมีการศึกษา เป็นเรื่องของคนรวย เป็นเรื่องของการทหาร ฯลฯ ถ้าพิจารณาในคานประชาชนแล้ว ประชาชนส่วนใหญ่ยากจน ต้องทำมาหากินกันตัวเป็นเกลียวชนิดตั้งแต่เช้าจรดค่ำ พวกเขาจึงไม่มีเวลาที่จะไปสนใจเรื่องอื่น และประชาชนส่วนใหญ่ไม่ได้รับการศึกษาหรือมีการศึกษาน้อย ประกอบกับสังคมมีการแบ่งงานกันอย่างละเอียดซับซ้อน ประชาชนขาดความสัมพันธ์กับงานอย่างกว้างขวาง ทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าใจอะไรได้อย่างเป็นระบบ รวมทั้งการเมืองที่คนส่วนน้อยมีอำนาจมาตลอด ทำให้ประชาชนไม่เห็นข้อแตกต่างหรือการเปลี่ยนแปลงของการเมืองแต่ละยุคสมัย เช่นไม่ว่าใครจะขึ้นมาใช้อำนาจปกครอง พวกเขาก็น่าจะยากจนอยู่เหมือนเดิม ในสภาวะเช่นนี้บุคคลจึงรู้สึก หรือมีท่าทีหรือพฤติกรรมที่แสดงว่าเขารู้สึกไรความหมาย กล่าวคือ เขาไม่เข้าใจแจ่มชัดในเรื่องเกี่ยวกับการเมือง เช่น การเมืองมีความสำคัญกับเขาอย่างไร และเขามีความสำคัญต่อการเมือง

อย่างไร เขาก็มีลัทธิทางการเมืองใดอย่างใด สภาพทางการเมืองที่เป็นอยู่นั้นเป็น
อย่างไรดีแล้วเพียงไหน และรวมทั้งการปฏิบัติกิจกรรมทางการเมือง โดยถูกชักนำไปทั้งที่
จริง ๆ แล้วเขาไม่รู้เรื่องอะไรเลย เช่น การเลือกผู้แทนราษฎร มีความสำคัญทางการเมือง
อย่างไรบ้าง เป็นต้น

๒. ความไร้อำนาจทางการเมือง

เนื่องจากในระบบการเมืองที่คนส่วนน้อยปกครองคนส่วนใหญ่ และอำนาจทางการเมือง
เมืองใดแผ่ขยายเข้าครอบงำมนุษย์อย่างรอบคอบและทั่วถึง โดยที่ปัจเจกบุคคลไม่สามารถ
จะกำหนดชะตากรรมทางการเมืองของตนได้ เขาจึงมีความรู้สึก หรือทำที่หรือพฤติกรรมที่แสดง
ว่ารู้สึกไร้อำนาจ คือเขารู้สึกว่าเขาไม่สามารถที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทางการเมือง
ซึ่งมีผลกระทบต่อเขาและเพื่อนมนุษย์ การรับรู้ของเขาเกี่ยวกับกฎเกณฑ์ การปฏิบัติการของ
ระบบนั้นเป็นไปในรูปที่ว่า เขาเชื่อว่าเขาไม่สิ้นบทบาทในการควบคุมชะตากรรมทางการเมือง
ของเขาได้ กล่าวคือเขาเห็นว่าสิ่งที่รัฐกระทำนั้นไม่ถูกต้องและเป็นปฏิปักษ์กับเขาและประชาชน
แต่เขาก็ไม่สามารถจะทำอะไรได้ในสภาพการเมืองเช่นนั้น

๓. ความไร้บรรทัดฐานทางการเมือง

ในสังคมการเมืองนั้นรัฐจะต้องมีกฎเกณฑ์ หรือกฎหมายที่ใช้บังคับประชาชนแต่ใน
สังคมที่มันขึ้นนั้น กฎเกณฑ์หรือกฎหมายที่ว่านี้ จะรับใช้ผลประโยชน์ของชนชั้นปกครองเป็น
สำคัญ ซึ่งหมายความว่า มันจะพัฒนาการประชาธิปไตยให้ใหญ่ให้ยอมรับอำนาจการเอารัด
เอาเปรียบของระบบทุนนิยม ปัจจุบันบุคคลจึงรู้สึกหรือมีทำที่หรือมีพฤติกรรม ที่แสดงให้เห็นว่า
เขารู้สึกไร้บรรทัดฐาน คือเขารู้สึกว่ากฎเกณฑ์หรือกฎหมายที่รัฐประกาศใช้กับประชาชนนั้น
เป็นกฎเกณฑ์ ชื่อกฎหมายที่เขาบางคนรวยและปฏิบัติกับกับคนจน เขาเห็นว่าการปฏิบัติตาม
กฎเกณฑ์หรือกฎหมายที่ว่ามันนั้นไม่สามารถบรรลุในสิ่งที่ปรารถนาได้

๔. ความโดดเดี่ยวหรือแยกตัวทางการเมือง

การเมืองที่แปลกแยกในระบบทุนนิยมจะไม่ส่งเสริมลักษณะความมีชีวิตทางสังคม
(social being) ของประชาชน จะไม่ทำให้มนุษย์ประจักษ์กับพลังแห่งการสร้างสรรค์

และมีเสรีภาพ ด้วยการร่วมมือกันในกิจกรรมทางการเมือง แต่กลับส่งเสริมให้มนุษย์อยู่กันอย่างหวาดระแวง และเอาัดเอาเปรียบ จากลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้ปัจเจกบุคคลรู้สึก หรือมีท่าที หรือพฤติกรรมที่แสดงว่าเขามีความรู้สึกแยกตัว หรือโดดเดี่ยวตัวเองออกจากสังคมการเมือง หรือประชาชนคนอื่น ๆ หรือข้อตกลงของกลุ่ม เขาจะเห็นว่าการทำงานนั้นไม่มีประโยชน์อะไร ดังนั้นเขาจึงไม่สนใจที่จะมีส่วนร่วมทางการเมือง ไม่สนใจที่จะรวมกลุ่มกับใคร

ภาวะแปลกแยกทางสังคม

นอกจากมนุษย์จะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และการเมืองแล้วมนุษย์ยังเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางสังคมอื่น ๆ กิจกรรมทางสังคมเหล่านี้สามารถพิจารณาในรูปของสถาบันใดแกสถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว และสถาบันวิทยาศาสตร์ โดยที่สถาบันต่าง ๆ เหล่านี้ในจำนวนหนึ่งเป็นสถาบันที่มีอำนาจโดยตัวเอง อันเนื่องมาจากการเกิดและการพัฒนาตลอด แต่ในอีกด้านหนึ่ง สถาบันเหล่านี้ดำรงอยู่ในท่ามกลางระบบเศรษฐกิจ และการเมืองที่แน่นอน ดังนั้นจึงได้รับอิทธิพลจากระบบเศรษฐกิจและการเมืองในลักษณะที่ถูกระบบเศรษฐกิจและการเมืองครอบงำ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการดำรงอยู่ของระบบเศรษฐกิจและการเมืองดังกล่าว ดังนั้นในระบบเศรษฐกิจที่คนส่วนน้อยเอาเปรียบคนส่วนใหญ่ ในระบบการเมืองที่คนส่วนน้อยปกครองคนส่วนใหญ่ สถาบันทางสังคมจึงตกเป็นเครื่องมือในการกำกับการดำรงอยู่ของชนกลุ่มน้อยดังกล่าวด้วย

การพิจารณาความแปลกแยกทางสังคมจึงพิจารณาได้จากความแปลกแยกของสถาบันทางสังคม คือการพิจารณาว่า สถาบันทางสังคมนั้นเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ แต่กลับมีอำนาจควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ให้ต้องปฏิบัติตาม โดยปราศจากเจตจำนง แม้ว่าการกระทำเช่นนั้นจะไม่ก่อให้เกิดการเสียดแทงใจถึงความมีเสรีภาพ สมรรถนะในการสร้างสรรค์และสังคมที่สันติสุข แต่กลับมีอำนาจพัฒนาการมนุษย์ให้เป็นอย่างไร้ศักดิ์ศรีทุกชั่วทศวรรษก็ตาม ความแปลกแยกดังกล่าว พิจารณาเป็นความแปลกแยกกับสถาบันการศึกษา กับสถาบันศาสนา กับสถาบันครอบครัว และกับสถาบันวิทยาศาสตร์

ความแปลกแยกกับสถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษาเป็นสถาบันที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ความคิด ให้แก่สมาชิกในสังคม โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญที่จะให้สมาชิกของสังคมมีความรู้ มีความสามารถ มีคุณธรรม มีวัฒนธรรม สามารถทำประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม แต่ในสังคมทุนนิยมรัฐได้เข้าไปควบคุมการจัดการศึกษาโดยตรง โดยถือว่าเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะจัดการศึกษาให้กับประชาชน โดยรัฐจะมีจุดมุ่งหมายที่แน่วแน่ว่าต้องการให้ผู้ที่ได้รับการศึกษาเป็นเช่นไร รัฐจึงทำหน้าที่ในการกำหนดหลักสูตร วิธีการศึกษาและระยะเวลาการศึกษาอย่างพร้อมสรรพ ดังนั้นจุดมุ่งหมายของสถาบันการศึกษาที่กล่าวข้างต้นจึงเป็นจุดมุ่งหมายที่ฝ่ายการเมืองหรือการอธิบายของรัฐ และแม้ว่าการศึกษาโดยส่วนรวมจะถูกควบคุมโดยรัฐ ประชาชนต้องศึกษาไปตามที่รัฐพิจารณาแล้ว ประชาชนโดยทั่วไปก็ยังไม่สามารถจะได้รับการบริการทางการศึกษาจากรัฐโดยทั่วถึง ทั้งนี้เป็นผลมาจากการพัฒนาประเทศที่เป็นไปอย่างไม่ทั่วถึง ทำให้ชนบทซึ่งเป็นดินแดนส่วนใหญ่ของประเทศต้องอยู่ในสภาพที่ล้าหลัง ประชาชนทั่วไปอยู่ในสภาพที่ยากจน นอกจากนี้ระบบการศึกษาที่พัฒนาตัวเองมาอย่างสอดคล้องกับพัฒนาการด้านอื่น ๆ ของสังคมนั้น ก็ได้สร้างค่านิยมขึ้นและค่านิยมนี้กลับไม่มีอำนาจเหนือประชาชนโดยทั่วไป เช่นค่านิยมในการโต้เถียง เป็นต้น ประชาชนจึงสัมพันธ์กับการศึกษาในฐานะผู้ถูกกระทำ เร็วตั้งแต่จุดมุ่งหมายการศึกษาซึ่งได้ถูกสร้างไว้แล้วโดยค่านิยม หลักสูตรการศึกษาที่ถูกสร้างมาแล้วโดยรัฐ วิธีการศึกษาที่กำหนดไว้แล้วโดยระบบและอื่น ๆ อีกหลายประการ

ความแปลกแยกทางวิสัยกับสถาบันการศึกษา

การศึกษาถือการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์เข้าใจตนเอง เข้าใจโลก ทั้งโลกทางธรรมชาติและโลกทางสังคม ทั้งนี้เพื่อที่จะพัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งในแง่ปัจเจกบุคคลและในแง่ส่วนรวม จูเลียส ไนเยเร กล่าวว่า การศึกษาที่ถูกดองนั้นจะต้องสอดคล้องกับสังคมที่เขาปรารถนา คือ สังคมที่ปราศจากการเอารัดเอาเปรียบ มีความเสมอภาค และนับถือในศักดิ์ศรีของมนุษย์ (ไนเยเร ๒๔๙ : ๑๔) แต่ข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ขณะนี้คือมนุษย์ยังไม่สามารถบรรลุสภาพอย่างแท้จริงเลย มนุษย์ยังไม่ได้หลุดพ้นจากการข่มเหงแข่งขัน

แย่งชิง เอารัศเอาเปรียบกัน ดูเหมือนว่ายิ่งสังคมเจริญขึ้นเท่าใด การแข่งขันแย่งชิงเอารัศเอาเปรียบกันจะยิ่งเพิ่มมากขึ้นและมาในรูปแบบที่แปลกใหม่ยิ่งขึ้น (พระราชวรมุนี ๒๕๑๘ : ๒๐-๒๑) ทั้งนี้เพราะระบบการศึกษายังไม่ได้ดำรงอยู่ในสภาวะปกติ หากแต่ดำรงอยู่ในและเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างทางชนชั้นของสังคม หน้าที่ของระบบการศึกษาก็คือดำรงหรือผลิตซ้ำลักษณะของมนุษย์ที่สังคมนั้น ๆ ต้องการ (สมบัติ พิศุสะอาด ๒๕๕๗ : ๑๕๖) ผู้ที่จะพิจารณาว่าสังคมต้องการคนแบบไหนก็คือ ชนชั้นปกครอง ดังนั้นการศึกษาที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน จึงไม่ได้ทำหน้าที่เพื่อรับใช้มนุษย์โดยส่วนรวม แต่มีสภาพเป็นเพียงกลไกอย่างหนึ่งของรัฐที่มีกลุ่มผลประโยชน์จำนวนไม่มากนักเป็นผู้กำหนด (อุทัย ทองเพิ่ม ๒๕๒๘ : คำนำ)

ในสังคมทุนนิยมนี้มีความต้องการบุคคลเข้าไปเคลื่อนระบบต่าง ๆ ที่เคยโตจากการพัฒนาประเทศตามแนวทุนนิยม ทั้งองค์การทางเศรษฐกิจทางการเมืองและอื่น ๆ ดังนั้นการศึกษาที่รัฐจัดให้ประชาชนจึงมีหน้าที่สำคัญคือเตรียมบุคลากร ซึ่งได้แก่ข้าราชการและผู้นำมาดูแลเฉพาะด้านไว้ให้กับระบบต่าง ๆ ในสังคมทุนนิยม ระบบต่าง ๆ เหล่านี้ประเทศเราได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตก รูปแบบการศึกษาเราจึงได้รับจากตะวันตกด้วย การจัดการศึกษาเช่นนี้เป็นการริเริ่มของผู้ปกครอง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นการกำหนดจากเบื้องบน ฉะนั้นใครก็ตามที่ได้เข้าไปทำงานในระบบสังคมส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นระบบเศรษฐกิจการเมือง หรืออื่น ๆ ก็จะมีฐานะเป็นชนชั้นนำที่อยู่ในวงใกล้ชิดกับผู้ปกครองไปด้วย และผลที่ตามมาก็คือลาภ ยศ และสรรเสริญ มากกว่าคนธรรมดาทั่วไป สภาพเช่นนี้เอง ได้จุดชนวนความหิวกระหายทางการศึกษาของคนอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้มิใช่ความต้องการทางการศึกษาอันเนื่องมาจากความรักในวิชาความรู้แต่อย่างใด หากเป็นความต้องการการศึกษาในฐานะเครื่องมือที่จะนำปัจเจกบุคคลไปสู่สถานภาพแห่งชนชั้นนำ ในสังคมปัจจุบันเท่านั้น (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ๒๕๑๑ : ๒๖-๒๗) ดังนั้นงานวิจัยทางการศึกษาที่ถูกปลูกฝังในหมู่ประชาชนคือศึกษาเพื่อเข้ารับราชการเพื่อเป็นเจ้าคนนายคน เพื่อการทำงานที่สบาย

จากลักษณะของการศึกษาดังที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าการศึกษาไม่ใช่เป็นเครื่องมือของมนุษย์ที่จะพัฒนาตนเองไปสู่เสรีภาพ และการสร้างสรรค์ แต่เป็นการศึกษาที่เห็นว่ามีมนุษย์

เป็นเพียงเครื่องมือบางอย่างที่จะชักจูงไปทางไหนก็ได้ มนุษย์จึงกลายเป็นเบี้ยล่างของการศึกษาไปในที่สุด การศึกษาดังกล่าวได้มีอำนาจครอบงำมนุษย์ให้ห่างไกลจากธรรมชาติของตัวเองและตกอยู่ภายใต้สังคมที่เหยียบย่ำศักดิ์ศรีมนุษย์ เอาardtเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ซึ่งก็คือการศึกษาได้แปลกแยกกับประชาชน ซึ่งสามารถสรุปอำนาจของการศึกษาที่กระทำต่อผู้เรียนได้ ๓ ลักษณะคือทำให้ผู้เรียนห่างเหินจากตัวเอง ห่างเหินจากเพื่อนมนุษย์และห่างเหินจากสังคม

๖๖ การห่างเหินจากตนเอง

เนื่องจากการศึกษาจัดขึ้นตามความต้องการของระบบสังคมแบบใหม่ที่ต้องการบุคคลเข้าไปรับใช้ระบบ การศึกษาเป็นนิจไม่ว่าคำนึงถึงเจตน์จำนงของมนุษย์ แต่คำนึงถึงความต้องการของระบบ ไม่ได้คำนึงถึงการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ แต่จะคำนึงว่าระบบต้องการให้คนทำอะไรเป็น ดังนั้นผู้เรียนจึงจะต้องเรียนเนื้อหาสาระที่เตรียมไว้ ผู้สอนจะมีหน้าที่นำความรู้ที่เตรียมไว้นั้นไปบอกผู้เรียน ผู้เรียนก็มีหน้าที่ที่จะจดจำในสิ่งที่ครูบอก ใกรจำได้มากก็ถือว่าเก่ง แพร์ อธิบายว่าสภาพเช่นนี้ผู้เรียนจะมีสภาพอะไรไม่ต่างจากถึงขยะ ผู้สอนคือผู้เติมถึงขยะ ถ้าเติมได้มากเท่าไรก็เป็นครูที่ดีมากขึ้นเท่านั้นและในทำนองเดียวกันถ้าผู้เรียนทำหน้าที่เป็นถึงขยะที่ดีด้วยการรับขยะทุกอย่างเข้ามาเก็บ ก็ย่อมเป็นนักเรียนที่ดีมากขึ้นเท่านั้น (แพร์ ๒๕๔๗ : ๖๑) ผลที่ตามมาอีกประการหนึ่งสำหรับการเรียนการสอนเช่นนี้ก็คือนักเรียนจะกลายเป็นผู้รองรับการใช้อำนาจการตัดสินใจจากผู้อื่นหรือขึ้นกับการใช้อำนาจเบ็ดเสร็จ เพราะการเรียนการสอนผู้สอนคือผู้รู้ ผู้มีอำนาจ เป็นผู้กำหนดหรือตัดสินใจทุกอย่างพร้อมกันนั้นก็ถือว่าศิษย์เป็นผู้ไม่รู้ เป็นผู้ที่ถูกกำหนดหรือปฏิบัติตามคำสั่งของผู้สอนอย่างไม่คิดท้วง ความสัมพันธ์ของผู้สอนกับศิษย์จึงมีลักษณะอำนาจนิยม ภาพของมนุษย์ในระบบการศึกษาพยายามหล่อหลอมจึงเป็นการทำลายศักยภาพเชิงสร้างสรรค์ของมนุษย์และยังเป็นการเตรียมจิตสำนึกของมนุษย์ให้ยอมรับโครงสร้างของสังคมอันลกดล้นเหลื่อมล้ำที่อำนาจการตัดสินใจ ถูกผูกขาดอยู่ในมือของคนกลุ่มน้อย (สมบัติ พิศสะอาด ๒๕๓๓ : ๒๕๓๓ ๑๖๐)

ปัญหาที่จะพิจารณาต่อไปนี้ คืออำนาจการหรือผู้ย้านาญเฉพาะด้านที่ระบบสังคมแบบใหม่ต้องการนั้นมีน้อยกว่าผู้ที่เข้ามามีอำนาจอยู่ในระบบการศึกษา ดังนั้นระบบการศึกษา จึงต้องจัด

ในลักษณะแบบเพิกัดออก คือระบบการศึกษาจะทำหน้าที่คัดคนที่คิดว่า เก่งที่สุด เข้าไปป้อนระบบ ส่วนคนที่คิดว่าไม่เก่งก็คัดออกไปเรื่อย ๆ การศึกษาเช่นนี้จึงไม่มัจจุจวในตัวเอง แต่เป็นการศึกษาที่เปิดโอกาสให้การศึกษาคนออกมาเป็นระยะ ๆ ใครขึ้นไปถึงจุดสูงสุดก็จะเข้ารับราชการหรือทำงาน โง่งาย ระบบการศึกษาจึงเป็นเหมือนเจดีย์กือปลายจะเรียวลงทุกที เช่นมีรายงานว่าผู้ที่สามารถก้าวไปถึงชั้นอุดมศึกษาได้มีประมาณเพียงร้อยละ ๒ ของผู้ที่เข้าเรียนประถมศึกษาตอนต้นทั่วประเทศเท่านั้น (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๐๙ : ๓๓) เมื่อเป็นเช่นนี้หมายความว่าผู้ที่ถูกคัดออกจากระบบการศึกษานั้นคือผู้ที่สูญเสียทั้งทรัพย์สินและเวลาโดยไม่ได้อะไรประโยชน์อะไรกับตัวเอง เพราะความรู้ที่ตนเองได้รับจากการศึกษานั้นมีไว้เพื่อทำงานในระบบเป็นสำคัญ เมื่อถูกคัดออกเสียแล้วความรู้ที่มีประโยชน์ นอกจากนั้นนักศึกษาที่สำเร็จการศึกษาแล้วก็ไปจะมีงานทำทุกคนไป ดังจะเห็นได้ว่าปัจจุบันผู้ที่ตกงานนั้นมีอัตราผู้ที่สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีสูงขึ้นทุกปี

จากที่กล่าวมาพอสรุปได้ว่าการศึกษาทำให้ผู้เรียนห่างเหินจากตนเอง กล่าวคือ กิจกรรมการศึกษานี้เขาไม่ได้กระทำด้วยเจตน์จำนงของตนเอง บรรดาภาคการเรียนการสอนผู้เรียนก็กลายเป็นผู้ถูกกระทำเท่านั้น นอกจากนั้นการที่ผู้เรียนถูกระบบการศึกษาทิ้งไปจำนวนมากและการตกงานเมื่อสำเร็จการศึกษานั้นชี้ให้เห็น เป็นเดียวกันว่าการศึกษาทำให้ผู้เรียนห่างเหินจากตัวเองคือ เขาไม่ทำอะไรเลยหลังจากถูกหลอกให้เสียเวลาและเสียเงินไปเป็นจำนวนมาก

๒. การห่างเหินจากเพื่อนมนุษย์

โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์เป็นสัตว์สังคม มนุษย์จะต้องร่วมมือกันปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตัวของตัวเองและสังคมมนุษย์โดยส่วนรวม แต่ระบบการศึกษาแบบเพิกัดออก มีผู้สูญหายปลายทางเพียงเล็กน้อย ในขณะที่คนส่วนใหญ่ถูกคัดทิ้งไป ลักษณะเช่นนี้ ทำให้ผู้ที่อยู่ในระบบการศึกษาแย่งชิงกันเต็มที่ เพื่อให้ตนเองไปถึงจุดหมายปลายทางได้ บรรดาภาคการศึกษาก็เพิ่มไปช่วยการปลุกเร้าให้คนแข่งขันกัน ใครชนะก็จะได้รับการยกย่อง มนุษย์ในระบบการศึกษาจึงกลายเป็นปฏิปักษ์กันไปในตัว ดังนั้นในแง่การศึกษาจึงสนับสนุนให้มนุษย์ห่างเหินออกจากกันและกันเป็นปฏิปักษ์กัน

นอกจากนี้ระบบการศึกษาปลูกฝังให้ผู้เรียนก็ควรเรียนเพื่อออกไปทำงาน เพื่อ
ทรัพย์สินเงินทอง ผลจากการมีเงินจะทำให้เขามีชีวิตอย่างสุขสบายและจะได้มาซึ่งเกียรติยศ
ชื่อเสียงด้วย ดังคำขวัญที่ว่า 'งานคือเงิน เงินคืองานวันเวลาสุข' ดังนั้นการศึกษาก็จึงสั่งสอน
ให้เอาตัวรอดมากกว่าที่จะเสนอให้คนอื่นเห็นใจเพื่อนมนุษย์ และผู้จบการศึกษาก็จำนวนไม่น้อยที่
ได้รับการปลูกฝังมาในลักษณะที่เห็นมนุษย์คนอื่น ๆ เป็นเพียงเครื่องมือเพื่อสร้างความมั่นคง
ให้กับตัวเอง ดังจะเห็นได้จากปัญหาการรีดไถจากผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่กระทำต่อประชาชนผู้คอย
โอกาสกว่าจึงมีให้เห็นอยู่ทั่วไป ดังนั้น เมื่อมองในแง่การศึกษาที่ส่งเสริมให้มนุษย์หาเงิน
ออกจากกันและส่งเสริมให้มนุษย์เอาตัวรอดเฉพาะตัวหรือเฉพาะพวก เขว้างบางกริ่งเขาอาจ
จะใช้เพื่อนมนุษย์เป็นเครื่องมือเพื่อแสวงหาความมั่งคั่งของเขา

กล่าวโดยสรุปแล้วการศึกษาได้ส่งเสริมให้มนุษย์เป็นปฏิปักษ์ซึ่งกันและกันหาเงิน
ออกจากกัน และขำขี้เหยียบย่ำกันทั้งนี้เพื่อการเอาตัวรอด และความมั่งคั่งด้วยทรัพย์สินเงินทอง
เกียรติยศชื่อเสียง ดังนั้นการศึกษาก็กลายเป็นสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ บังคับบัญชามนุษย์
ให้หาเงินออกจากกัน

๓. การหาเงินจากสังคม

การศึกษาที่เรียกร่อนคนเข้าสู่ระบบเพื่อฝึกให้เป็นผู้ไปขับเคลื่นระบบสังคมแบบใหม่
นั้นจะเป็นการแยกเด็กออกจากชีวิตจริงตั้งแต่อายุน้อย ให้ฝึกผ่านทางวิชาการที่ไม่ได้สอดคล้อง
กับงานจริง ๆ ในสังคม ถึงเมื่อเมื่อยากจนเด็กก็มีโอกาสล้มล้มหรือช่วยพ่อแม่ทำงาน แต่กลับ
ถูกสังคมสอนให้รังเกียจงานหนัก ให้ปฏิเสธข้อเท็จจริงเกี่ยวกับความยากลำบากของชีวิต
จะเริ่มทำงานก็ต่อเมื่อจบสถาบันการศึกษาแล้ว (ในเมื่อเร ๑๔๙๙ : ๙๙) ปัญหาที่
เกิดมาอีกก็คือผู้ที่ถูกคัดออกไปจากระบบหรือผู้ที่สำเร็จการศึกษาแล้วตกงาน ก็ต้องออกไปอยู่
กับพ่อแม่อย่างเดิมไปทำนาทำไร่ หรือขายแรงงานอย่างเดิม โดยที่ความรู้ที่เขาได้จากการ
ศึกษานั้นไม่สามารถจะนำมาใช้ประโยชน์อะไร ทั้งนี้เพราะแนวทางการฝึกอบรมกันในสถาน
การศึกษานั้นเป็นความรู้ที่ไม่สอดคล้องกับปัญหาหรือความต้องการของสังคมอย่างแท้จริง แต่
เป็นการศึกษาแบบโตเถาหรือแบบหนีปัญหาของสังคมที่ทอดยาวทุกซอกทุกมุม ผู้เขาศึกษามากด้วย

ความหวังว่าจะหนีปัญหาของสังคมไปยืนอยู่ในจุดที่สบายกว่าคนอื่นเท่านั้น การศึกษาเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ห่างเหินจากสังคมคือสิ่งที่เขาเรียนนั้นไม่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม สิ่งที่ผู้เรียนถูกหล่อหลอมมาจากสถานศึกษานั้นไม่ได้ช่วยให้ผู้เรียนสามารถใช้แก้ปัญหาของสังคมได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าการศึกษานั้นมีอำนาจควบคุม ยังกับให้มนุษย์อยู่ในสภาพที่ห่างเหินจากตนเอง ห่างเหินจากเพื่อนมนุษย์และห่างเหินจากสังคมซึ่งก็คือการศึกษาได้แปลกแยกกับมนุษย์ผู้เรียนนั่นเอง

ความแปลกแยกอภิวัดกับสถาบันการศึกษา

ในท่ามกลางความแปลกแยกของการศึกษา ผู้เรียนในฐานะปัจเจกบุคคลจะถูกบงการ จากอำนาจของระบบการศึกษาหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าระบบการศึกษาไปใช้เครื่องมือของมนุษย์อีกต่อไป แต่มนุษย์กลับกลายเป็นเครื่องมือของระบบการศึกษา ในสภาวะเช่นนี้ปัจเจกบุคคลจะเกิดความรู้อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากอำนาจของระบบการศึกษาซึ่งก็คือความรู้สึกแปลกแยกหรือความแปลกแยกอภิวัด อันได้แก่ความรู้สึกหรือท่าทีหรือพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่าผู้เรียนในฐานะปัจเจกบุคคลรู้สึกไร้ความหมาย ไร้อำนาจ โดดเดี่ยวหรือแยกตัวและไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเอง

๑. การไร้ความหมายกับสถาบันการศึกษา

เนื่องจากคามิซึทางการศึกษาได้มีอยู่แล้วในสังคม ปัจเจกชนต้องดำเนินกิจกรรมการศึกษาไปตามค่านิยม เช่น การศึกษาเพื่อเป็นเจ้าคนนายคน จะเป็นเจ้าคนนายคนได้ต้องศึกษาสูง ๆ และเข้ารับราชการ ระบบการศึกษาที่จะพาประชาชนไปสู่ค่านิยมที่ว่านี้ก็ได้ถูกจัดเตรียมไว้อย่างเรียบร้อยแล้ว มนุษย์ที่เดินไปตามทางนั้นเท่านั้น ซึ่งในเส้นทางดังกล่าวจะมีประชาชนจำนวนมากถูกคัดออกเป็นจำนวนมาก หรือแม้กระทั่งเข้าไปถึงระดับการศึกษาสูงสุดแล้วเขาก็อาจไม่ได้อ่านตำรา ดังที่เขาปรารถนาอีกด้วย ในลักษณะดังกล่าวจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ปัจเจกบุคคลจะรู้สึกไร้ความหมายกับระบบการศึกษา คือจริง ๆ แล้วเขาไม่รู้ว่าเขาศึกษาไปเพื่ออะไร เขาจะถูกพ่อแม่บงการโดยพ่อแม่จะเป็นคนเลือกจะให้เขาเรียนอะไร

เรียนเป็นอะไร เมื่อเขาเข้าไปในระบบการศึกษา เขาก็จะถูกระบบกำหนดตลอด เขาไม่มีทางเลือกอะไรมากนัก นอกจากคำว่าได้กับตก และแม้ว่าพ่อแม่จะเลือกกว่าจะให้เขาเรียนอะไร แต่ปัจเจกบุคคลก็ไม่อาจจะไปทางนั้นได้ เพราะการศึกษาแบบแพ็คติดออกนั้น เป็นอุปสรรคที่สำคัญสำหรับเขา ดังนั้นปัจเจกบุคคลจึงไม่สามารถรู้ได้ว่าเขากำลังเรียนเพื่ออะไรหรือเขาอาจจะรู้ว่าเขาต้องการเป็นอะไร แต่เขาก็ไม่สามารถรู้ได้เลยว่า เขาจะไปได้ตลอดรอดฝั่งหรือไม่ อนาคตของเขาจะเป็นอย่างไร เขาก็ไม่สามารถจะคาดหมายได้

๒. ความไร้อำนาจกับสถาบันการศึกษา

นับตั้งแต่เรียนเริ่มการศึกษามาจนสำเร็จการศึกษามาจากมหาวิทยาลัยนั้น ผู้เรียนจะอยู่ในอำนาจสิ่งอื่นตลอด ตั้งแต่ค่านิยมทางการศึกษา อำนาจผู้สอน วิธีการศึกษา หลักสูตรการศึกษา และตลาดแรงงานในที่สุด ผู้เรียนจะเรียนอะไร จะเรียนอย่างไร จะเรียนได้สำเร็จหรือไม่ หรือจะถูกคัดออก เรียนแล้วจะมีงานทำหรือจะนำความรู้ไปใช้อะไรได้เป็นสิ่งที่ถูกกำหนดไว้แล้วทั้งสิ้น ผู้เรียนมีหน้าที่วิ่งไปตามทางที่ได้ถูกตีกรอบไว้แล้ว สภาพการณ์เช่นนี้ ผู้เรียนในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลจะรู้สึกไร้อำนาจ คือรู้สึกว่าตนเองไม่มีโอกาสตัดสินใจหรือกำหนดสิ่งใด ๆ เกี่ยวกับตัวของเขาเองได้เลย และตนเองไม่มีสิทธิ์จะหลีกเลี่ยงหรือเรียกร้องอะไรได้

๓. ความโดดเดี่ยวหรือแยกตัวกับสถาบันการศึกษา

แม้ว่าการศึกษามีอำนาจครอบงำผู้เรียนดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ผู้เรียนก็ยังมีประสบการณ์ในด้านอื่น ๆ จากสังคมด้วย เช่นผู้เรียนอาจจะมาจากครอบครัวที่ยากจน ดังนั้นพวกเขาบางส่วนจึงได้คิดถึงข้อแตกต่างระหว่างชีวิตของผู้ยากจนในชนบทกับชีวิตในเมืองมหาวิทยาลัย ตลอดจนสิ่งที่สถานศึกษาพยายามปลูกฝังให้กับพวกเขา หรือนักศึกษาส่วนใหญ่มาจากครอบครัวชนชั้นกลางก็จะพบกับปัญหาการตกงานที่ในวันก็จะเพิ่มขึ้น ตลอดจนบรรยากาศการเรียนการสอนที่เน้นบทบาทของครู เน้นระเบียบวินัยไม่ส่งเสริมให้เกิดการคิด ก็มีแต่จะทำให้ให้นักศึกษาอยู่ในสภาพที่อดอัดมากยิ่งขึ้น ประกอบกับผลของการพัฒนาเศรษฐกิจการเมืองและสังคมในด้านอื่น ๆ เริ่มปรากฏสัญญาณชัดเจน มีการวิพากษ์วิจารณ์ปรากฏออกมาให้เห็น จึงมีนักศึกษาจำนวนไม่น้อยที่

เริ่มตรวจสอบระบบการศึกษา จนเขารู้สึกว่าการศึกษาที่เขาเรียนอยู่นั้นไม่ว่าจะเป็นเป้าหมายการศึกษา เนื้อหาที่ศึกษา วิธีการเรียนการสอน กิจกรรมที่จัดขึ้นภายในสถานศึกษานั้น ไม่ถูกต้อง เป็นสิ่งไร้สาระ ไม่มีประโยชน์ต่อตัวเอง ต่อเพื่อนมนุษย์เป็นกิจกรรมที่น่าเบื่อหน่าย ทำลายความคิดสร้างสรรค์ และเสรีภาพมนุษย์ ซึ่งก็คือปัจเจกชนในลักษณะนี้มีความรู้สึกไม่ลงรอยกับสิ่งที่สอนกำลังนิยมนกย่องหรือให้คุณค่ากันอยู่ ปัจเจกบุคคลที่มีความรู้สึกเช่นนี้ เรียกว่ามีความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือแยกตัวทางการศึกษา

ความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเองกับสถาบันการศึกษา

โดยขอเท็จจริงแล้วการศึกษามีอำนาจครอบงำและความคุมมนุษย์ผู้เรียนแต่ในอีกด้านหนึ่งการศึกษาก็สามารถทำให้ปัจเจกบุคคลได้รับเงินทองและเกียรติยศชื่อเสียง ดังนั้นจึงมีปัจเจกบุคคลไม่น้อยที่ในด้านหนึ่งรู้สึกว่าเขากำลังตกอยู่ภายใต้อิทธิพลบีบบังคับของการศึกษา เขาอาจจะรู้สึกว่าการศึกษาเป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่าย ไม่มีประโยชน์ แต่ด้วยความจริงที่ว่า ลาก ยศ สรรเสริญ ที่การศึกษาจะให้เขาได้นั้นทำให้เขามีความสุขอยู่ได้ในสังคม ดังนั้นจึงทำให้ปัจเจกชนในลักษณะที่กล่าวถึงนี้ ต้องทนเรียนหนังสือทั้ง ๆ ที่ใจจริงเขาไม่อยากจะเรียนเพราะสิ่งที่เขาต้องการไม่ใช่วิชาความรู้ แต่เพื่อลาก ยศ สรรเสริญ ที่เขาจะได้

ความแปลกแยกกับสถาบันศาสนา

ศาสนาเป็นแบบแผนของความเชื่อและแบบแผนแห่งพฤติกรรมมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ สถาบันศาสนาก่อให้เกิดแบบแผนความคิดความเชื่อและพฤติกรรมของมนุษย์ ดังนั้นโดยหลักการแล้ว ศาสนาจึงมีอำนาจที่จะกำหนดความเป็นไปของมนุษย์ได้ ความเป็นไปนี้หมายถึงความคิดความเชื่อและพฤติกรรม ปัญหาอยู่ที่ว่าความคิดความเชื่อ และพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกิดจากสถาบันศาสนานั้นได้พามนุษย์ไปสู่เป้าหมายอะไร ซึ่งสามารถที่จะพิจารณาด้วยแนวคิดของความแปลกแยกได้

ความแปลกแยกทางวิสัยกับสถาบันศาสนา

ในประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติที่ผ่านมามนุษย์ได้ถูกจัดวางอยู่ในตำแหน่งที่เขาไม่สามารถจะเข้าใจตัวเองและสิ่งรอบ ๆ ตัวของเขาได้อย่างถูกต้อง เช่นในยุคศักดินาบรรพ

หลังการผลิตของมนุษย์อยู่ในระดับต่ำ พวกเขาไม่สามารถต่อต้านภัยพิบัติที่เกิดจากธรรมชาติได้ ไม่อาจทำความเข้าใจกฎเกณฑ์ทางธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอได้ และไม่สามารถอธิบายถึงส่วนประกอบของร่างกายของตนได้ ดังนั้นผู้คนทั้งหลายจึงเกิดความรู้สึกงุนงงประหลาดใจเหนือธรรมชาติอันเป็นระยะเริ่มต้นของการเกิดขึ้นของศาสนา เมื่อสังคมมนุษย์พัฒนามาถึงยุคที่เกิดความขัดแย้งที่เป็นปฏิปักษ์กันทางด้านผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจระหว่างคนสองพวกในสังคมเดียวกันแล้ว ภัยพิบัติที่มนุษย์ได้รับนอกจากจะมาจากธรรมชาติ ยังมาจากคนในสังคมเดียวกันอีกด้วย แม้ว่าคนทั้งหลายจะพยายามเปลี่ยนแปลงชะตากรรมอันเจียรไนของตนเองครั้งแล้วครั้งเล่าแต่ก็ไม่สำเร็จด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้มนุษย์รู้สึกว่าตนเองก็ไม่สามารถเข้าใจถึงต้นตอของภัยพิบัติที่เกิดขึ้นจากสังคมมนุษย์ เช่นเดียวกับที่ไม่เข้าใจต้นตอของภัยพิบัติที่มาจากธรรมชาติคนเรามาก่อนที่จะจับต้นชนปลายไม่ถูกจึงเกิดความเชื่อถือพระเจ้าผู้สร้างเทวดาและสิ่งประหลาดมหัศจรรย์ บุญญาธิการอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในเวลาต่อมา (อนันต์ ปันเอี่ยม ๒๕๐๒ : ๒๓๔-๒๓๗) ด้วยลักษณะเช่นนี้จึงทำให้มนุษย์เชื่อว่า ความเป็นมา ความเป็นอยู่ และความเป็นไปของตนเองขึ้นอยู่กับอำนาจภายนอกตัว เช่น อำนาจของกรรมเก่า พระเจ้าผู้ทอผ้า ๗ พรหมลิขิต ฯลฯ

โอลแมน (Ollman) ได้สรุปไว้ว่า กิจกรรมทางศาสนาของมนุษย์นั้นคนนำตนเองอย่าง เป็นภัยกับตนเอง โดยชักนำตัวเองไปให้อยู่ในเงื้อมมือพระเจ้าหรือตัวแทนบนโลกมนุษย์ อันเท่ากับเป็นการเสียสละหรือการยอมแพ้ การสวดมนต์คือการเปื้อ เรื่องเร่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตอบสนองผู้คนที่ช่วยการไม่ช่วยอะไรเลย การกราบไหว้ไม่แตกต่างกับการยอมจำนนอย่างสิ้นเชิงก่อนที่จะโดนมีดประหาร การบูชาโดยไม่ตองกิด การท่องจำสัญลักษณ์ทางเปล่า ความคิดที่ว่าแม้แต่พระเจ้าที่ช่วยได้ คือการถูกตัวเอง การคุกเข่าคือเล่ห์เหลี่ยมอย่างหนึ่งของผู้ที่ผู้ต้องการให้ผู้อื่นกระทำการ การพูดอ้อมอ้อมนั้นเหมาะสมที่จะเป็นนอกแกว่าเท่านั้น การยอมรับชีวิตที่ทำงานหนักโดยปราศจากการต่อสู้ชีวิตขึ้นมีลักษณะเช่นเดียวกับวัวเท่านั้นในที่สุดแล้วมนุษย์ก็กลายเป็นสิ่งของอย่างหนึ่งเท่านั้น หากใช้ผู้ที่มีเจตน์จำนง มีจิตสำนึกไม่โอลแมนยังเปรียบเทียบศาสนาซึ่งเป็นผลผลิตทางความคิดกับผลผลิตด้านอื่น ๆ ของมนุษย์ว่าพระเจ้าได้รับลักษณะพิเศษที่ปัจเจกบุคคลได้ยอมเสียสละให้ในการสร้างพระเจ้าขึ้นมา ผลที่

ตามมาก็คือ "ยิ่งมนุษย์ใส่เข้าไปในพระเจ้ามากเท่าใด เขาก็ยิ่งรักษาไว้ในตัวเองได้น้อยเท่านั้น" ซึ่งก็ถ้ามุขมอมอำนาจให้พระเจ้าแล้วมนุษย์ก็จะสูญเสียอำนาจของตนเองไป เหมือนกับชีวิตของผู้ที่แรงงานใส่ชีวิตของเขาเข้าไปในผลผลิต แต่ชีวิตของเขาไม่ได้เป็นของเขาอีกต่อไป แต่เป็นของผลผลิต อะไรก็ตามที่ผลผลิตเป็น เขาไม่ได้เป็น ดังนั้นสิ่งที่ใหญ่คือผลผลิต ที่เล็กคือตัวเขาเอง คุณลักษณะที่ปัจเจกบุคคลยอมสละให้พระเจ้าอาจจะมองเห็นได้จากการตอบสนองกิจกรรมทางศาสนาของเขา มนุษย์สร้างความรู้ของพระเจ้าขึ้นมาโดยให้มือจักรวาล มีความสามารถเชิงเหตุผล โดยที่มนุษย์เองปฏิเสธที่จะถามหรือโต้แย้งลัทธิศาสนานั้น ความมีอำนาจมากของพระเจ้าเป็นผลมาจากข้อจำกัดที่มนุษย์สามารถจะกระทำหรือเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเอง โดยที่ถือว่าพระเจ้าจะมาช่วย ข้อกำหนดของพระเจ้ามาจากความมีอัจฉริยะของการเกี่ยวข้องกับตัวเองของมนุษย์ในการสร้างบุคคลที่เขาพิจารณาว่าวิเศษอย่างมากกว่าตัวของเขาเอง แต่ผู้ที่มนุษย์สร้างขึ้นมากลับมามีอำนาจเหนือมนุษย์ควบคุมบังการมนุษย์ พระเจ้าจึงเป็นผู้ที่แปลกแยกกับมนุษย์นั่นเอง (Ollman ๑๙๗๖ : ๒๖๑-๒๖๒)

ถ้าพิจารณาในแง่ของชนชั้นปกครองจะเห็นว่า ระบบความกีดกันความเชื่อและการปฏิบัติเช่นที่กล่าวมาของประชาชน ขอมก้อให้เกิดความงายตายในการเอารัดเอาเปรียบประชาชน ผู้ปกครองรู้ว่าถ้าพึ่งการใช้อำนาจกดขี่แค่เพียงอย่างเดียว ไม่อาจจะยับยั้งการหลีกเลี่ยงหรือโต้ตอบจากผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบได้ ผู้ปกครองจึงพยายามผันแปรการใช้อำนาจไปเป็นหน้าที่แล้วอธิบายฐานะความแตกต่างของผู้คนในสังคมด้วยบุญบาป แต่ชาติปางก่อน หรืออำนาจเหนือธรรมชาติอื่น ๆ (สมชาย ศรีรัตน์ ๒๕๒๑ : ๑๕๖) ศาสนาจึงมักจะตกเป็นเครื่องมือสำหรับพิทักษ์ผลประโยชน์ของคนประเภทที่มีฐานะทางเศรษฐกิจ และการเมืองอยู่ในฐานะครอบงำเสมอ (อันทัน ปิ่นเอี่ยม ๒๕๒๒ : ๒๓๙) ดังนั้นประชาชนจึงตกอยู่ภายใต้อำนาจควบคุมบังการของศาสนาอย่างที่จะกินหลุมได้ยาก

การพิจารณาอำนาจที่แปลกแยกของศาสนา อาจจำแนกได้ตามโครงสร้างของศาสนา ก็คือ อำนาจที่เกิดขึ้นจากระบบความกีดกันความเชื่อที่ศาสนานั้นสั่งสอนแก่ประชาชน ซึ่งหมายความว่าความกีดกันความเชื่อดังกล่าวนี้มีอำนาจเหนือมนุษย์บังการให้ประชาชนทำสิ่งต่าง ๆ ได้

โดยไม่ต้องคิดหาเหตุผล และแนวการกระทำเช่นนั้นจะไม่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาตนเอง
 เลยก็ตาม ต่อจากนั้นก็พิจารณาได้จากอำนาจของบุคคลากรในศาสนา สำหรับศาสนาพุทธ
 ก็คือแก่พระสงฆ์โดยพิจารณาได้จากว่า พระสงฆ์นั้นก็เป็ผลผลิตของสังคมมนุษย์แก่พระสงฆ์
 กลับมีอำนาจเหนือมนุษย์ ภายใต้การระดมการระดมของมนุษย์ โดยที่ประชาชนจะปฏิบัติตาม
 อย่างวางาย แนวการกระทำเช่นนั้นจะไม่มีประโยชน์อะไรกับการดำรงอยู่และการพัฒนา
 ตนเอง พระสงฆ์กลายเป็นกลุ่มบุคคลที่มีชีวิตและอำนาจแบบใหม่อยู่นอกเหนือจากเจตน์จำนง
 ของมนุษย์

ความแปลกแยกอติวิสัยกับสถาบันศาสนา

ภายใต้อำนาจครอบงำของการของศาสนาที่มีต่อประชาชนนั้นทำให้ประชาชนสูญเสีย
 เจตน์จำนงของตนเองไป จะต้องยอมรับอำนาจของศาสนาอันเป็นอำนาจนอกตัว ในภาวะ
 เช่นนี้ทำให้ปัจเจกบุคคลมีความรู้สึกบางประการอันเนื่องมาจากการถูกครอบงำและบงการ
 ถึงกล่าว ซึ่งเรียกว่าความแปลกแยกอติวิสัย สำหรับความแปลกแยกอติวิสัยกับสถาบันศาสนา
 นั้นจะพิจารณาได้จากความรู้สึกไร้ความหมาย ไร้อำนาจ ไร้บรรทัดฐาน และโดดเดี่ยว
 หรือแยกตัว

๑. การไร้ความหมายกับสถาบันศาสนา

ความคิดความเชื่อทางศาสนานั้นมักจะได้รับการบอกเล่าหรือสื่อความต่อ ๆ กันมา
 โดนจะมีครอบครัวยุคนั้นเป็นหลักในการถ่ายทอด การถ่ายทอดเป็นไปอย่างหลวม ๆ คือ
 ไม่ได้มีหลักเกณฑ์หรือการอธิบายอะไรชัดเจนนัก แต่จะมีลักษณะที่ว่าเคยทำอะไร เคยเชื่อ
 อะไร ก็ให้ทำไปเชื่อกันเถอ ๆ ไป ดังนั้นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่พบกันได้ในสังคม ก็คือ
 ประชาชนจำนวนไม่น้อยปฏิบัติตามความเชื่อและความคิดนั้น ๆ ใจว่าจะเป็นการปฏิบัติในกิจ
 กิจวัตรประจำวันและพิธีการ เรือประเพณี โดยที่เขาก็ไม่รู้อะไรนัก แต่ปฏิบัติไปอย่างที่มีคนอื่น
 เขาทำ ๆ กันมาเท่านั้นเอง สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้ปัจเจกบุคคลรู้สึก หรือมีท่าทีหรือพฤติกรรม
 ที่แสดงให้เห็นว่าเขารู้สึกไร้ความหมาย คือเขาไม่รู้อะไรจริงเกี่ยวกับสิ่งที่เขาปฏิบัติ

๒. ความไร้อำนาจกับสถาบันศาสนา

ศาสนานี้ทำให้มนุษย์เป๋อถืออำนาจนอกตัว และต้องปฏิบัติตามอำนาจนอกตัวนั้น ไม่ว่าจะปฏิบัติตามอำนาจของความวิตความเขื่องถือหรืออำนาจที่เกิดจากสถาบันสงฆ์ กรณีเช่นนี้จะเห็นได้ว่าอำนาจควบคุมตนเอง อำนาจการตัดสินใจหรือเจตน์จำนงของมนุษย์ถูกทำลายไป สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้ปัจเจกบุคคลบางส่วนมีความรู้สึกหรือท่าทีหรือพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่าเขารู้สึกไร้อำนาจ คือเขารู้สึกว่าเขาต้องปฏิบัติตามอำนาจที่เกิดจากศาสนา โดยไม่มีทางเลือกเลย

๓. ความไร้บรรทัดฐานกับสถาบันศาสนา

ความก้าวหน้าใหม่ ๆ ปัญหาใหม่ ๆ และความสลับซับซ้อนของสังคมที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาสังคมแบบใหม่ ทำให้กฎเกณฑ์ทางศีลธรรมหรือกฎเกณฑ์ทางความประพฤติบางประการที่ศาสนาได้สั่งสอนไว้เป็นบรรทัดฐาน ในการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมได้เสื่อมบทบาทลงจึงทำให้ปัจเจกบุคคลบางส่วนมีความรู้สึก ท่าทีหรือพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่าเขารู้สึกไร้บรรทัดฐาน คือเขารู้สึกว่ากฎเกณฑ์ทางศีลธรรมหรือทางความประพฤติบางประการที่ศาสนาวางไว้นั้นอยู่ในลักษณะที่ไม่มีประโยชน์อีกต่อไป ถ้าสอนทางศาสนาไม่สามารถจะแก้ปัญหาอะไรได้ การจะไปสู่ความสำเร็จในชีวิตได้จะต้องปฏิบัติด้วยวิธีอื่น

๔. ความโดดเดี่ยวหรือแยกตัวกับสถาบันศาสนา

การคลี่คลายของสังคมในปัจจุบันทำให้ความวิตความเขื่องหรือประเพณีปฏิบัติตลอดจนการกระทำของพระภิกษุที่คนเคยยึดถือปฏิบัติกันและเชื่อถือกันมานั้น เริ่มมีหลายอย่างที่ยืดขวางความเป็นจริงที่คนรับรู้ได้ในโลกวิทยาศาสตร์ หรือโลกแห่งเหตุผลที่เราพบในชีวิตประจำวัน ตลอดจนปัญหาต่าง ๆ ในสังคมที่เกิดขึ้นอย่างมากมาทำให้ประชาชนอยู่ในสภาพที่คอยหาทุกขยาถ้อยอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงเริ่มมีผู้ตั้งคำถามหรือสงสัยในคุณค่าต่าง ๆ ที่ศาสนาอบรมสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ดังนั้นจึงมีปัจเจกบุคคลไม่น้อยที่มีความรู้สึกหรือท่าทีหรือพฤติกรรมที่แสดงว่าเขารู้สึกไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติกันอยู่ ซึ่งก็คือ เขาให้คุณค่าน้อยมากหรือไม่ให้คุณค่าเลยในสิ่งที่คนอื่นกำลังยึดถือปฏิบัติกันอยู่

ความแปลกแยกกับสถาบันครอบครัว

สถาบันครอบครัวเป็นผลผลิตทางกา เมติดของมนุษย์อย่างหนึ่งที่มีมาตั้งแต่โบราณ เป็นสถาบันที่มีความคงทนที่สุด สังคมมนุษย์จะต้องมีสถาบันนี้ หน้าที่ของครอบครัวที่สำคัญ ได้แก่ ประการแรก สร้างสรรค์สมาชิกใหม่ให้แก่วงการดำรงอยู่ของสังคมเป็นการทดแทน สมาชิกเก่าที่ตายไป ประการที่สอง เลี้ยงดูผู้เยาว์ให้เจริญเติบโตขึ้นในสังคม ประการที่สาม อบรมสั่งสอนแก่เด็กให้รู้จักระเบียบของสังคม (พิศวง ธรรมวัฒนา ๒๕๒๓ : ๑๔๔-๑๔๕)

การพิจารณาความแปลกแยกของสถาบันครอบครัวก็คือการพิจารณาว่าสถาบันครอบครัวสามารถสร้างสรรค์มนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพ สามารถสำแดงศักยภาพและอำนาจการสร้างสรรค์ได้เต็มที่ หรือว่าสถาบันครอบครัวกับเป็นเรื่องที่ขัดขวางเป้าหมายดังกล่าวนี้เสียเอง

ความแปลกแยกวิสัยทัศน์สถาบันครอบครัว

หน้าที่ของครอบครัวตามที่กล่าวมาโดยสังเขปนั้นจะเห็นได้ว่าครอบครัวนั้นมีหน้าที่หลักในการผลิตสมาชิกให้รวมทั้งชาติเกลาสมาชิกเหล่านี้เพื่อให้เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคมต่อไป แต่เนื่องจากครอบครัวไทยทั้งหมดนั้นไม่ได้อยู่ในฐานะที่เท่าเทียมกัน เช่นมีสถิติว่าประเทศไทยมีผู้ที่ยากจนขนานแท้คือ มีรายได้ต่ำกว่าขีดระดับความยากจนถึง ๑ ล้านคน (สังภาพ มาณะรังสรรค์ ๒๕๒๖ : ๖) และมีเด็กก่อนวันเรียน เถิดตายเพราะโรคขาดอาหารถึงปีละประมาณ ๕๕,๐๐๐ คน และวงการแพทย์ประมาณกันว่าประชาชนไทย ๖๔% เป็นโรคพยาธิลำไส้ สำหรับหมู่บ้านที่ยากจนประชาชนเป็นโรคพยาธิถึง ๘๐ - ๑๐๐% ในบางหมู่บ้านหรือ ๔๖ - ๕๐% ของคนกรุงเทพฯ เป็นโรคโลหิตจาง ส่วนในชนบทที่ห่างไกลออกไปพบว่าเป็นกันถึง ๘๐% (กลุ่มศึกษาอิสระ ๒๕๒๔ : ๑๑๓) ดังนั้นปัจจัยที่จะเป็นตัวปัญหาที่ทำให้ครอบครัวไม่สามารถจะกระทำหน้าที่พื้นฐานดังที่กล่าวข้างต้นได้ก็ถือปัญหาทางเศรษฐกิจ เพราะเมื่อพอเมตตองต่อสู้กับปัญหาปากท้อง การจะทำให้ตนเองและครอบครัวอยู่รอดวัน ๆ ก็ยังยากเสียแล้ว การอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาให้เป็นคนที่มีโอกาสดีทางสังคมหรือสามารถพัฒนาสมรรถภาพของมนุษย์ได้อย่างถูกต้องนั้น จึงเป็นเรื่องที่เหลียววิสัยของครอบครัวในลักษณะดังกล่าว

จากสถิติเกี่ยวกับเด็กในวันก่อนเรียนต้องเสียชีวิตไป เพราะโรคขาดอาหาร หรืออื่น ๆ ก็เป็นตัวอย่งยืนยันไว้ว่าความหวังว่าครอบครัวจะสามารถสร้างสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคมนั้นจึงเป็นเรื่องยาก ข้อเท็จจริงที่มักจะพบเห็นกันได้ก็คือมีครอบครัวจำนวนมากที่ถือกำเนิดบุตรธิดาออกมาแล้ว ไม่มีปัญญาเลี้ยงดูพวกเขาให้กินดีอยู่ดี มีเด็กจำนวนไม่น้อยที่ต้องถูกความจำเป็นบังคับให้ต้องออกมาทำงานหาเงินตั้งแต่เด็ก ถ้าพิจารณาไปถึงหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนบุตรธิดาของพ่อแม่แล้วก็จะเห็นได้ว่าการที่พ่อแม่ต้องดิ้นรนหาเลี้ยงชีพชนิดที่เรียกว่า ปากกัดตีนถีบ ทำให้พวกเขาไม่มีเวลาวาง พอดีจะอบรมบุตรธิดาได้ นอกจากนี้พ่อแม่ในลักษณะดังกล่าวยังถูกจำกัด อยู่ในตำแหน่งของสังคมที่ทำให้เขาไม่สามารถจะเข้าใจอะไรได้มากนักเกี่ยวกับความเป็นไปรอบ ๆ ตัวของเขาทั้งระบบเศรษฐกิจ การเมือง หรืออื่น ๆ ดังนั้นสิ่งที่พวกเขาจะปลูกฝังบุตรธิดาได้ ก็มักจะเป็นความเชื่อ ที่เชื่อถือกันมาแต่โบราณ เช่นเรื่องกรรมเก่า นรกสวรรค์ ฯลฯ และถ้าพิจารณาถึงการส่งบุตรธิดาเข้าเรียนในโรงเรียน จำต้องเสียเงินพอสมควรเป็นค่าหนังสือ ค่าเครื่องแต่งกาย ดังนั้นพ่อแม่ที่ยากจนจึงไม่สามารถสนับสนุนบุตรธิดาให้เข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนได้ ประกอบกับพ่อแม่จำต้องใช้แรงงานบุตรให้ช่วยทำงานหรือดูแลน้อง การเข้าเรียนในโรงเรียนจึงเป็นเรื่องยากสำหรับครอบครัวที่ยากจนหรือจะเข้าเรียนได้ก็มักไม่เกินไปกว่าการศึกษาภาคบังคับ เช่นมีงานวิจัยชี้ให้เห็นว่า พ่อแม่ในชนบทส่วนใหญ่มุ่งหวังที่จะให้บุตรธิดาเรียนเพียงระดับประถมศึกษาเท่านั้น (คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจ เรื่องการเลี้ยงดูและอบรม ๒๕๒๐ : ๔๑)

นอกจากนี้กล่าวมาแล้ว ถ้าพิจารณาความมอมมอมภายในครอบครัวที่เด็กควรจะได้รับนั้น สำหรับครอบครัวที่ยากจนมีปัญหาก็จะต้องพิจารณา ๒ ประการ ประการแรกคือการไม่มีกิน ไม่มีใช้ ประการที่สอง การทำงานหนัก ปัญหา ๒ ประการนี้ ใ้กับความแตกราวมารู้อครอบครัวในลักษณะดังกล่าวเป็นจำนวนมาก ดังเราจะเห็นได้ว่าครอบครัวของผู้อาวุโสเข้ากินค่ำ มักจะเต็มไปด้วยการทะเลาะเบาะแว้ง ค้าทอน การขมขื่น การเมาสุรา เป็นต้น และเมื่อเด็กโตขึ้นมาจากสภาพแวดล้อมเช่นนี้ ก็มักจะมีปัญหาอื่น ๆ ตามมา เช่น พอลาถูก ลูกสาวพอ สามีสาภรรยา และแม่แตกพ้อขมขื่นลูก (บุญกลาง เกิดตุลา ๒๕๒๓ : ๑๕๖)

ที่กล่าวมาทั้งหมดจึงสอดคล้องกับคำว่า จารุ คารันว หัวหน้าอาวโสฝ่าย
สารนิเทศ ประจำภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงและปากีสถานว่า "ในปัจจุบันเด็กในสังคมไทย
กำลังมีอาการป่วยเป็นโรคขาดเป็นส่วนใหญ่ โรคขาดเหล่านี้คือ ขาดความอบอุ่น ขาด
การเอาใจใส่จากผู้ใหญ่ ขาดการศึกษา ขาดอาหาร เป็นต้น (บุญกลาง เกิดตุลา ๒๕๒๓:
กาน้ำ)

การพิจารณาความแปลกแยกกับครอบครัวในงานวิจัยฉบับนี้จึง ใช้มุมมองปัญหา
จากมโนทัศน์ที่กล่าวมาข้างต้นซึ่งจะเห็นได้ว่า ครอบครัวของผู้ยากจนนั้นไม่สามารถจะ
สร้างสมาชิกของสังคมที่ดีขึ้นมาได้ แต่กลับเป็นสิ่งที่พัฒนาการเด็กให้อยู่ในความทุกข์ยาก
ไม่สามารถจะพัฒนาสมรรถภาพของมนุษย์ขึ้นมาได้ การพิจารณาอำนาจที่พัฒนาการเด็ก
หรือบุตรธิดานั้น สามารถแยกพิจารณาได้ ๒ ประการคือ ประเด็นแรก อำนาจดังกล่าว
เกิดขึ้นโดยตรงจากการใช้อำนาจของพ่อหรือแม่ที่กระทำต่อเด็ก เช่นการทารุณบุตรธิดา
เช่นจากงานวิจัยพบว่าเด็กในครอบครัวที่ยากจนที่ทำเสียใหม่เลอะเทอะทันทีที่ออกไปนอกบ้าน
แม่จะปฏิบัติต่อลูกอย่างรุนแรงด้วยการดุด่าและเฆี่ยนตี หรือเมื่อลูกแสดงกิริยาถือดี พ่อก็จะ
ปฏิบัติต่อลูกอย่างรุนแรง คือดุด่าและลงโทษเด็กให้เจ็บตัว (จรรยา สุวรรณทัต
๒๕๒๔ : ๘๘) หรือครอบครัวที่มีฐานะยากจน จะลงโทษเด็กด้วยวิธีรุนแรงและลงโทษทาง
กายมากกว่าครอบครัวระดับกลาง และระดับสูง (คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจเรื่องการ
เลี้ยงดูและอบรม ๒๕๒๖ : ๒๓-๒๔) ประเด็นที่สอง อำนาจที่พัฒนาการเด็กเกิดจากอำนาจ
ความยากจน เช่นเด็กอยากเรียนหนังสือ อยากมีเสื้อผ้า อยากได้ของเล่น เช่นเด็กคนอื่นๆ
แต่เขาก็ไม่สามารถจะได้สิ่งเหล่านั้นได้ ทั้ง ๆ ที่สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยพื้นฐานที่เขาควรจะได้
จึงถึงแม้แม่จะรักและมีความเมตตาสูง แต่ในที่สุดแล้วแม่ก็ไม่สามารถหาสิ่งที่ลูกต้องการให้ได้

ความแปลกแยกอันเกี่ยวข้องกับสถาบันครอบครัว

ในท่ามกลางอำนาจที่แปลกแยกของสถาบันครอบครัวที่พัฒนาการเด็กอยู่คนเดียว
จะเกิดความรู้สึกมางประการที่เป็นปฏิริยาจากอำนาจดังกล่าว ความรู้สึกดังกล่าวจะ
มาปรากฏในรูปของความรู้สึกไร้อำนาจ และโดดเดี่ยวหรือแยกตัวซึ่งก็คือความแปลกแยก
ทางอัตวิสัย

๑. ความไร้อำนาจกับสถาบันครอบครัว

ในครอบครัวที่แปลกแยกนั้น เด็กจะถูกพันธนาการด้วยอำนาจภายนอกตัวเริ่มตั้งแต่อำนาจของพ่อแม่ เช่นแม่พ่อแม่ไม่น้อยที่เห็นลูกเป็นเพียงแหล่งระบายโทสะหรือไม่ก็เป็นเพียงผู้ที่เกิดมา เพื่อช่วยทำให้ครอบครัวยากจนเท่านั้น และเมื่อลูกทำงานหาเงินให้ไต่บ้าง พ่อหรือแม่ก็จะนำเงินไปเล่นการพนันหรือดื่มเหล้าจนหมดในกรณีเช่นนี้เด็กจะรู้สึกไร้อำนาจ คือเขาจะรู้สึกว่าเขเป็นเพียงผู้ที่เกิดมารองรับการใช้อำนาจของพ่อแม่ทุกอย่างที่เขาเห็นว่าพ่อแม่ไม่ว่าจะทำอย่างนั้น แต่ในเมื่อเขาเองเป็นเพียงลูก จึงไม่มีทางเลือกเลยให้หรือบางครอบครัว พ่อแม่ไม่เคียดแค้นที่โหดร้ายทารุณต่อลูก แต่ลูกก็ยังถูกพันธนาการด้วยความยากจน พ่อแม่ไม่สามารถจะหาหรือช่วยให้เขาเป็นได้้อย่างเด็กคนอื่น เช่นเขาอยากเรียนหนังสือ แต่พ่อแม่ก็จนเกินกว่าจะหาอุปกรณ์เรียนให้เขาได้ หรืออยากจะมีเสื้อผ้าดี ๆ ใส่ พ่อแม่ก็ไม่สามารถหาให้ได้ ในกรณีนี้เด็กก็จะรู้สึกไร้อำนาจเช่นเดียวกันคือ เขาจะรู้สึกว่าเขาไม่สามารถมีบางสิ่งบางอย่างหรือไม่สามารถทำได้อย่างที่เด็กคนอื่น ๆ มีหรือทำกันได้

๒. ความไร้ความสามารถกับสถาบันครอบครัว

ในครอบครัวที่ยากจนพ่อแม่ต้องทำงานหนัก แต่ไม่สามารถจะหาเงินมาจุนเจือครอบครัวได้เพียงพอ ผลที่ตามมาสำหรับบางครอบครัวก็คือ พ่อแม่จะเป็นคนที่ชอบดื่มสุราและเล่นการพนัน และในที่สุดแล้วทั้งอำนาจของความจนและความเมา ตลอดจนการเสียการพนันก็มักจะระบายลงที่ลูกด้วยการดูดาเสียงตี ดังนั้นนอกจากพ่อแม่ในลักษณะนี้จะไม่สามารถเลี้ยงดูและสรรหาสิ่งที่เด็กควรจะมี ควรจะได้ไม่สามารถจะให้ความอบอุ่นแก่เด็กได้แล้ว พ่อแม่ยังใช้อำนาจทารุณโหดร้ายต่อเด็ก จึงมีเด็กจำนวนไม่น้อยที่รู้สึกหรือมีท่าทีหรือมีพฤติกรรมที่แสดงว่า เขาารู้สึกว่าพ่อแม่ของเขาเป็นผู้อยาย ไม่ใช่ผู้มีพระคุณอะไรกับเขารึอีกต่อไป ซึ่งก็คือเขารู้สึกแยกตัวออกจากคุณค่าทางครอบครัวที่สังคมยอมรับคือ ลูกจะต้องเคารพรักพ่อแม่

ความแปลกแยกกับสถาบันวิทยาศาสตร์

สถาบันวิทยาศาสตร์ เป็นสถาบันทางวิชาการประคับประคองคิดค้นผลงานทางวัตถุแบบใหม่ด้วยการดัดแปลงจากสิ่งธรรมชาติ ด้วยความต้องการที่จะนำความเจริญรุ่งเรืองมาสู่สังคมมนุษย์ การพิจารณาความแปลกแยกของสถาบันวิทยาศาสตร์ก็คือ การที่เห็นว่าสิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์นั้น นำเพียงความเจริญมาสู่มนุษยชาติเท่านั้น หากกลับนำพิษมาสู่มนุษยชาติแล้วละการดำรงของมนุษยชาติ

ความแปลกแยกกับวิถีชีวิตกับสถาบันวิทยาศาสตร์

แม้ว่าในด้านหนึ่ง ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์จะทำให้สังคมมนุษย์ก้าวหน้าทางวัตถุอย่างมากมายและอย่างไม่หยุดยั้ง แต่ผลของความก้าวหน้าก็นำความวิบัติมาสู่มนุษยชาติโดยส่วนรวมเมื่อเจมส์ คัลเกรนเจอร์ได้นำได้อังกฤษก็เล่นเรือเครื่องจักรได้นำไปทำอาณานิคมจนมีเมืองขึ้นอยู่ทั่วโลก หรือเมื่อไอส์ไตน์คิดระเบิดปรมาณูได้อเมริกาก็เอาไปทิ้งใส่ประชาชนญี่ปุ่นตามโบสถ์และถนน ทั้งนี้เพราะสิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ล้วนต้องมียกขึ้นไว้ในสังคมมนุษย์ผู้ที่ถูกยกย่องในวิทยาศาสตร์ก็คือ นายทุน ดังนั้นวิทยาศาสตร์จึงมีประโยชน์กับนายทุนในการที่จะผลิตสิ่งต่าง ๆ ขึ้นมาเรื่อย ๆ โดยเขาไม่สนใจหรือขยายขอบเขตการผลิตและขยายกำไรไปอย่างใหญ่โต ยิ่งโดยนายทุนจะพิจารณาเฉพาะสิ่งที่ตนจะได้ผลประโยชน์จากการใช้เครื่องมือนั้นวิทยาศาสตร์เป็นสำคัญ แต่จะไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะเป็นภัยคุกคามมนุษย์โดยส่วนรวม นอกจากนั้นการก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ทำให้รัฐทุนนิยมในขอบเขตทั่วโลกสามารถผลิตอาวุธทำลายล้างรุนแรง เพื่อให้ปราบปรามผู้ถูกข่มขู่มาคัดค้านการเอารัดเอาเปรียบของระบอบทุนนิยม ดังนั้นในด้านหนึ่งสังคมปัจจุบัน มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์มนุษย์สามารถเอาชนะธรรมชาติ สามารถดัดแปลงธรรมชาติมาไปประโยชน์ในวิถีชีวิตอย่างใหญ่โต ยิ่ง แต่ในอีกด้านหนึ่งความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ได้ผลิตสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ มากมาย เช่น เครื่องจักร เครื่องยนต์ สารเคมี ยวดยานพาหนะ อาวุธยุทโธปกรณ์ เครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ เครื่องใช้ตามมาก็คือสิ่งแปลกปลอมเป็นพิษ เป็นเวลาที่เป็นพิษ เป็นพิษ เป็นพิษ หรือสารเคมีที่ผลิตขึ้นมาเพื่อใช้ฆ่าแมลง หนอนอาหารหรืออื่น ๆ ก็กลับมาเป็นอันตรายกับมนุษย์อย่างร้ายแรง

ขบวนการพาหนะ ถนนหนทางที่มีมากขึ้น ก็เป็นประโยชน์อย่างสูงกับนายทุนโดยนายทุน
ใช้ยานพาหนะเพื่อลำเลียงวัตถุดิบจากชนบทเข้าไปในเมืองโรงงาน ในขณะที่เดียวกันก็ลำเลียงสินค้า
จากโรงงานออกสู่ส่วนต่าง ๆ ของประเทศ ทำให้ชนบทกลายเป็นแหล่งระบายสินค้าของนายทุน
ทำให้ชนบทต้องกลายเป็นอาณานิคมของเมือง ผู้ที่สามารถใช้ถนนหนทางและยานพาหนะในการ
สัญจรมากที่สุดก็คือผู้มีเงินเพราะพวกเขาสามารถที่จะมีรถส่วนตัวได้ ในขณะที่ประชาชนจะต้อง
โหนรถเมล์ ผลที่เห็นได้ชัดก็คือในเมืองใหญ่ ๆ เช่นกรุงเทพฯ จะเกิดปัญหาโรคติดต่อเพราะ
มีรถส่วนตัวของผู้มีเงินมากมาย ทั้งที่รถแต่ละคันมีคนนั่งอยู่คนเดียว ส่วนประชาชนส่วนใหญ่ต้อง
เบียดเสียดอัดเขียดกันอยู่บนรถเมล์ หรือวิथाตาสตรได้สร้างความสำเร็จทางไฟฟ้า วิทยุ
โทรทัศน์ แต่ไฟฟ้านั้นเป็นประโยชน์กับนายทุนมากที่สุด เช่นโรงแรมอุตสาหกรรม แห่งเดียวที่ใช้ไฟฟ้า
มากกว่า อำเภอเมืองเชียงใหม่ทั้งอำเภอ (สุรักข์ ศิริรักษ์ ๒๕๖๔ : ๔๔๔) การที่ไฟฟ้าเข้าไปถึง
ไปถึงหมู่บ้านต่าง ๆ นั้นเป้าหมายที่สำคัญคือต้องการให้เกิดการขยายตัวทางการบริโภคของ
ประชาชน เครื่องใช้ไฟฟ้าก็กลายเป็นของจำเป็นสำหรับประชาชนอีกเช่นเดียวกัน และสิ่งที่ตามมา
ตามาก็คือ วิทยุ โทรทัศน์ จึงเป็นสิ่งสำคัญที่นายทุนจะใช้โฆษณา เพื่อประชาชนหลงใหลและ
บริโภคสินค้าของนายทุนมากขึ้น ตลอดจนเป็นสิ่งที่จะครอบงำทางความคิดของประชาชนให้ยอม
รับอำนาจรัฐทุนนิยมอีกด้วย

ถ้าพิจารณาเรื่องอาวุธยุทธภัณฑ์ก็จะยิ่งเห็นได้ชัดเจนว่า คือ เหล่านี้ก็คือสิ่งที่ประดิษฐ์
มาเพื่อเข่นฆ่ามนุษย์โดยเฉพาะ และยิ่งนับวันประสิทธิภาพการทำลายล้างมนุษย์ก็จะยิ่งรุนแรง
ขึ้น มีผู้คำนวณว่ามนุษย์ชาติได้สูญเสียชีวิตไป เพราะสงครามประมาณถึง ๓-๔ พันล้านคน
(สุรชาติ บำรุงสุข ๒๕๖๔ : ๕) ปัจจุบันมนุษย์กำลังหวาดผวาวว่าจะเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๓
เพราะถ้าเกิดขึ้นหมายถึง สงครามนิวเคลียร์ ซึ่งมนุษย์ทั้งโลกยากที่จะเอาชีวิตรอด นอกจาก
นี้การดำรงอยู่ของทุกประเทศในขณะนี้นักคิดหลักที่ว่า "เมฆหวังถึงสงบ จงเตรียมรบให้พร้อมสรรพ"
(สุรชาติ บำรุงสุข ๒๕๖๔ : ๖) ดังนั้นการสะสมอาวุธก็เกิดขึ้นจึงในด้านหนึ่งทำให้ประเทศผู้ผลิต
อาวุธมั่งคั่งร่ำรวย ในขณะที่ประเทศยากจนก็จะยิ่งยากจนลงเพราะงบประมาณส่วนใหญ่จะนำไป
เพื่อสะสมอาวุธ ดังที่มีการคำนวณกันว่าทุก ๆ ๑ นาที ในโลกนี้มีการใช้จ่ายเงินในการทหาร
ถึง ๑.๕ ล้านเหรียญสหรัฐ ในขณะที่ทุก ๆ นาทีจะมีเด็ก ๓๐ คนตาย เพราะขาดแคลนอาหาร
(เด็กกับสันติภาพ ๒๕๖๔ : ๓๖)

ถ้าพิจารณาถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจะพบว่าในขณะที่ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ทำให้สามารถดูแลสุขภาพโรคจากสายตาดำขึ้น แต่ก็ปรากฏว่ายาต่าง ๆ เหล่านี้ก่อให้เกิดโรคแบบใหม่ขึ้นมาอีก ดังนี้ เริ่มแรกที่กล่าวไว้ว่า "แพทย์ได้มีส่วนเกี่ยวเนื่องจำนวนโรคนาน ๑๖ ๆ กับจำนวนโรคที่พบวิธีการเยียวยา" (เป็นเล่มที่ ๒๕๗ : ๑๘๐) และถ้าพิจารณาต่อไปก็จะเห็นได้ว่าผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากความก้าวหน้าทางการแพทย์ก็คือคนรวย ซึ่งมีเงินพอที่จะไปรับบริการจากแพทย์เพราะมีอำนาจได้ การแพทย์ได้กลายเป็นธุรกิจอย่างหนึ่งที่ธุรกิจประเภทนี้ไป ถึงจะเห็นได้จากคลินิก และโรงพยาบาลเอกชน

ที่กล่าวมานี้เป็นเพียงตัวอย่างกว้าง ๆ ที่ชี้ให้เห็นว่า ในสังคมทุนนิยมนี้ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์จะถูกใช้ เพื่อการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมและเพื่อรักษาความมั่นคงของรัฐทุนนิยมเป็นหลัก ดังนั้นจึงไม่มีการคำนึงถึงผลเสียที่จะเกิดขึ้นกับประชาชน ถ้าผลดังกล่าวขัดขวางการเอาตัวเอาเปรียบของระบบทุนนิยม ดังนั้นในสังคมเช่นนี้สถาบันทางวิทยาศาสตร์จึงเป็นสิ่งที่แปลกแยกกับประชาชน เพราะมันได้ผลิตสิ่งๆ สิ่งที่มีอำนาจถูกควบคุมทำลายประชาชนโดยที่ประชาชนไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงได้ ดังที่มีผู้สรุปไว้ว่า

ทุกวันนี้ชีวิตมนุษย์ได้ถูกอิทธิพลสิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ ในระบบทุนนิยมดึงไปชีวิตของตนเองห่างเหินไปจากชีวิตแบบธรรมชาติ วัตถุและเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นรวมทั้งกฎเกณฑ์กีดกันนิยมในสังคมต่าง ๆ ที่จอมปลอมได้หันกลับมาทำลายความละเอียดอ่อนและสุขภาพของมนุษย์เองทั้งกายและใจ วิทยาศาสตร์ที่เกิดขึ้นตอนนี้อยู่ที่ความมุ่งหาค้นคว้าชีวิตของตัวเองหรือจะให้วัตถุครอบงำ เครื่องยนต์กลไกต่าง ๆ เข้ามาควบคุมชีวิตจนเป็นสภาพที่ต่างกับหุ่นยนต์ที่ไร้ชีวิตจิตใจ (ไอลูกกวาด โรดนีตีใหม่ วังเด็กไทย ๒๕๖๑ : ๔๕)

ความแปลกแยกวิถีชีวิตกับสถาบันวิทยาศาสตร์

เมื่ออำนาจของสิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ได้กลายมาเป็นปฏิปักษ์กับประชาชน จนถูกคุกคามการดำรงอยู่ของประชาชนประชาชนต้องได้รับอันตรายจากการใช้สิ่งประดิษฐ์เหล่านี้

ข้าแล้วข้าเล่า อย่างไม่มีทางหลีกเลี่ยง และไม่มีอำนาจอะไรจะไปหยุดสิ่งเหล่านี้ได้
 ในภาวะเช่นนี้ จึงทำให้ปัจเจกบุคคลรู้สึกบางอย่างเกิดขึ้น ซึ่งเป็นผลมาจากอำนาจสิ่ง
 ประชวรทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นปฏิปักษ์กับเขา และเพื่อนมนุษย์ ความรู้สึกที่ว่ามันได้แก่ความรู้สึก
 รู้สึกไร้อำนาจ

ความรู้สึกไร้อำนาจกับสภาพวิทยาศาสตร์

ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ได้สร้างความเจริญขึ้นมากมายในโลกของวัตถุ
 แต่ความเจริญดังกล่าวเป็นความเจริญที่นายทุนเป็นผู้ได้ประโยชน์ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ นายทุน
 และรัฐที่เป็นตัวแทนของนายทุนเป็นผู้ควบคุมการคิดค้น และการใช้วิทยาศาสตร์ โดยที่ประชาชน
 ไม่สามารถจะไปกำหนดอะไรได้ ดังนั้นผลพวงที่เกิดจากการใช้สิ่งประชรทางวิทยาศาสตร์
 ในด้านหนึ่ง ได้ก่อให้เกิดอันตรายต่อประชาชนโดยที่ประชาชนจะทำได้เพียง เป็นฝ่ายรอชะตา
 กรรมที่จะเกิดขึ้นเพียงอย่างเดียว เพราะอำนาจการใช้สิ่งประชรทางวิทยาศาสตร์และ
 อำนาจของพิษภัยเป็นสิ่งที่ประชาชนไม่สามารถจะเข้าไปจัดการอะไรได้ ดังนั้นสภาพการณ์
 เช่นนี้จึงทำให้ปัจเจกบุคคลรู้สึกหรือมีท่าทีหรือพฤติกรรมที่แสดงว่า เขารู้สึกไร้อำนาจคือเขา
 รู้สึกว่าผลผลิตจากวิทยาศาสตร์ กำลังข่มขู่คุกคามการดำรงอยู่ของเขาและเพื่อนมนุษย์ โดยที่
 เขาไม่สามารถจะหลบหลีกหรือจัดการอะไรได้

บทที่ ๓

เรื่องสั้นในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๙

การวิเคราะห์ความแปลกแยกในเรื่องสั้น จะต้องเริ่มต้นจากการพิจารณาว่าเรื่องสั้นต้องการเสนอปัญหาอะไรบ้าง และเนื้อหาที่เสนอนั้นแสดงให้เห็นว่าถึงแวดลอมทางสังคม ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม ได้กลายเป็นสิ่งที่เป็อิสระจากเจตน์จำนงของมนุษย์ และกลับมามีอำนาจเหนือมนุษย์ เป็นปฏิปักษ์กับมนุษย์อย่างไรบ้าง จากนั้นจะต้องพิจารณาที่ตัวละครในฐานะที่อยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทางสังคม เพื่อให้ทราบว่าในท่ามกลางอำนาจที่เป็นปฏิปักษ์ของสิ่งแวดล้อมทางสังคมนั้นมนุษย์จะอยู่ในสภาพใด ดังนั้น การพิจารณาเรื่องสั้นในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๙ ในบทนี้จึงจะพิจารณาเฉพาะปัญหาที่เรื่องสั้นต้องการเสนอ และพฤติกรรมของตัวละครอันเนื่องมาจากปัญหานั้น ๆ โดยการศึกษาในบทนี้จะเป็นการศึกษาอย่างกว้าง ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ความแปลกแยกในบทต่อ ๆ ไป ส่วนรายละเอียดจะปรากฏอยู่ในแต่ละบทที่วิเคราะห์ถึงความแปลกแยกในเรื่องสั้น แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงปัญหา และพฤติกรรมของตัวละคร จะพิจารณาดังบรรยากาศทางวรรณกรรมในช่วงดังกล่าวเสียก่อน เพื่อให้เห็นถึงทิศทาง การพัฒนาปัญหาและพฤติกรรมของตัวละครในเรื่องสั้น

บรรยากาศทางวรรณกรรมในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๙

ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นั้น รัฐบาลมีนโยบายผูกพันประเทศกับสหรัฐอเมริกา ปรามปรามคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง และปรามปรามหนังสือพิมพ์ นักคิดแนวก้าวหน้าอย่างเฉียบขาด (ดูม รุ่งเรืองศรี ๒๕๑๔ : ๑๑๕) นักเขียน นักหนังสือพิมพ์บางส่วนถูกจับกุมขัง ส่วนที่เหลือต้องเลิกเขียนหันไปประกอบอาชีพอื่น หรือไม่ก็ต้องหันกลับไปเขียนเรื่องประเภทเพื่อผันทันเมื่อสิ้นสมัยจอมพลสฤษดิ์ ก็มีกระแสเคลื่อนไหวทางสังคมเกิดขึ้น ก็เริ่มมีนักศึกษาส่วนหนึ่งแสดง ความอึดอัดไม่พอใจสภาพชีวิตในมหาวิทยาลัยตลอดจน เริ่มวิพากษ์วิจารณ์สังคมในวงกว้าง (ม.ร.ว. พุทธิสาลย์ ชุมพล ๒๕๒๔ : ๑๔) ที่เป็นเช่นนี้เพราะในประการแรกถึงแม้จอมพลถนอม จะสืบทอดอำนาจจากจอมพลสฤษดิ์ พร้อมด้วยเครื่องมือของระบบเผด็จการทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นกองทหาร

สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ซึ่งมีส่วนกระตุ้นให้มีการแสดงออกและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ซึ่งนับว่า
มีอิทธิพลในหมู่นักศึกษาไม่น้อย ดังนั้นนักศึกษาบางส่วนจึงเริ่มตรวจสอบระบบการศึกษาก็ว่าได้
รับอยู่ ตรวจสอบสิ่งรอบ ๆ ตัว นักศึกษาส่วนนี้จึงเริ่มเป็น นายนมหาวิทยาลัย นักศึกษากลุ่ม
หนึ่งได้รวมตัวกันออกหนังสือเจ็ดสถาบันในปี ๒๕๐๗ มีเนื้อหาให้คนสนใจในการเมืองและสังคม
(อุดม รุ่งเรืองศรี ๒๕๒๔ : ๑๒๔) แม้จะถูกสั่งห้ามในเวลาต่อมาก็ยังนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของ
นักศึกษาที่สนใจ ต่อมาได้มีการจัดตั้งชมรมปริทัศน์เสนา เพื่อให้นักศึกษาคามหาวิทยาลัย
ได้มีโอกาสมาพบปะกันพูดคุยกันในเชิงสังคมปรัชญา เช่น ปรัชญา existentialism
ของ ฌอง ปอล ซาทร์ (Jean Paul Satre) นักศึกษาได้มีโอกาสรับรู้และแลกเปลี่ยน
เปลี่ยนความรู้และความคิดเห็นใหม่กับนักศึกษาที่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศโดยตลอด
(พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม ๒๕๒๔ : ๑๗)

กระแสความตื่นตัวอีกประการหนึ่งของนักศึกษา เกิดจากความรู้ลัทธิชาตินิยมที่มองเห็น
พัฒนาตบกลายเป็นฐานทัพของอเมริกา และรัฐบาลไทยมีนโยบายต่างประเทศผูกพันกับอเมริกา
อย่างมาก รวมทั้งผลอันสืบเนื่องมาจากการเข้ามาของฐานทัพของอเมริกา เช่น โซเกรตตี เมื่อเข้า
เด็กถูกผสมที่ขาดพ่อ การติดยาเสพติด ทำให้ขบวนการนักศึกษาพัฒนาจากช่วงแรกต่อต้านภายใน
ในมหาวิทยาลัยมากขึ้นทุกที (พรภิรมณ์ เอี่ยมธรรม ๒๕๒๔ : ๑๗)

อย่างไรก็ตามนักศึกษามีความตื่นตัว นับว่าเป็นนักศึกษาส่วนน้อยกิจกรรมที่มองเห็น
กระทำก็คือ การพยายามออกหนังสือเขียนหนังสือเผยแพร่แนวความคิดและส่วนใหญ่จะออก
หนังสือกันมาเองมีทั้งออกประจำและออกเป็นรายสะดวก วิทยากร เชียงกูล เล่าไว้ว่า "พวก
เราที่สนใจวรรณกรรมและการเขียนหนังสือมักจะพบปะพูดคุยกันอยู่เนื่อง ๆ บางคนพยายามส่ง
บทกลอนและเรื่องสั้นไปลงตามนิตยสารที่ออกในท้องตลาดเช่น ชั่วกรุง และสยามรัฐสัปดาห์
วิจารณ์... เรายุทธการเหล่านี้ไปสนใจที่อ่านงานของเรา...ทำให้เราหันมาทำหนังสือ
กันเอง โดยการรวมทุนกันบ้าง ขอเครดิตจากโรงพิมพ์บางรายเล่มละบาทสองบาท" (วิทยากร
เชียงกูล ๒๕๒๔ : ๑๑) การสร้างสรรค์วรรณกรรมของนักศึกษาได้กระทำกันอย่างแพร่หลาย
ดังจะเห็นว่ามีการจัดตั้งกลุ่มทางวรรณกรรมขึ้นมากมาย เช่น กลุ่มหนุ่มหมาสาวสวย ชมรม
พระจันทร์เสี้ยว กลุ่มเทคนิคโกราซ กลุ่มเหล่านี้ต่างก็ให้ความสนใจในการเขียนเรื่องสะท้อน
ปัญหาของสังคม

กระแสความตื่นตัวของนักศึกษาเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติที่เน้นการลงทุนอุตสาหกรรมจากต่างประเทศ ทำให้เกิดปัญหาในประทศมาก เริ่มตั้งแต่ปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างชนบทกับเมือง ช่องว่างระหว่างชนกับคนรวย ปัญหาโจรผู้ร้าย ในขณะที่ความมั่นคงในอำนาจของจอมพลถนอมเริ่มเสื่อมคลายอันเนื่องมาจากประธานาธิบดีจอห์นสัน แห่งสหรัฐอเมริกาตัดสินใจหยุดการทิ้งระเบิดเวียตนามเหนือ ประทับกับถูกโจมตีว่าให้การสนับสนุนรัฐบาลเผด็จการในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำให้รัฐบาลไทยต้องพยายามแสดงตนว่ามุ่งสู่ประชาธิปไตยอย่างจริงจังขึ้น เพื่อที่จะได้รับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาไป รวมทั้งรัฐบาลก็ประสบปัญหาด้วยการที่บรรดาพ่อค้านายทุนที่ให้การสนับสนุนรัฐบาล เริ่มต้องการบทบาทการเมืองที่เปิดเผยและมีเกียรติ และกับความไม่คอยลงรอยกันระหว่างภักเหล่าต่าง ๆ ภายในหมู่ทหารด้วยกันและมีแรงผลักดันจากนักวิชาการให้ดำเนินการปกครองภายใต้รัฐธรรมนูญ เพื่อหลีกเลี่ยงปัญหาการขาดเสถียรภาพที่อาจตามมาจากกา ปิดกั้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน (จ.ร.ว. พศุทธิสาธิต ชุ่มพาศ ๒๕๐๘ : ๖๐) จอมพลถนอมจึงตัดสินใจประกาศให้การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรขึ้นในปี ๒๕๑๒ แต่ก็ยังเป็นประชาธิปไตยที่จอมพลถนอมสามารถปกครองประเทศต่อไป โดยอาศัยฐานเสียงจากวุฒิสมาชิก และอำนาจการประกาศกฎอัยการศึก

ระบบการเมืองที่เปิดกว้างขึ้นเรื่อย ๆ ก็ยังทำให้กระแสตื่นตัวของนักศึกษาประชาชนกว้างขวางขึ้นอีก "ยุคสมัยนี้ไม่ใช่ใครอื่นแต่เป็นยุคสมัยของเรา อนาคตของประเทศชาติอยู่กับการตัดสินใจของเราในขณะนี้" (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๑๒ : ๒๑) ในหมู่นักศึกษามีการตื่นตัวสูงขึ้นเรื่อย ๆ จนมีการจัดตั้งศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๑๓ ซึ่งก็ยังเป็นแรงผลักดันให้หนุ่มสาวในรั้วมหาวิทยาลัยได้สร้างสรรค์วรรณกรรมกวีนิพนธ์มากขึ้น (เสถียร จัทธิมานธร ๒๕๒๔ : ๓๔๕) หนังสือที่เป็นเวทีสำหรับวรรณกรรมของคนหนุ่มสาวก็เพิ่มขึ้น เช่น การเกิดขึ้นของวิทยาสารและชัยพฤกษ์ฉบับนักศึกษาประชาชน และการเปลี่ยนตัว บรรณาธิการ สังคมศาสตร์ปริทัศน์จาก ส.ศิริรักษ์ มาเป็น สุชาติ สวัสดิ์ศรี ก็ทำให้สังคมศาสตร์ปริทัศน์เป็นเวทีของหนุ่มสาวมากขึ้น และนักศึกษายังได้จัดกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นมากมาย เช่น ชมรม บัณฑิตศึกษา ชมรม

เศรษบรรณธรรม สถาปนาโดม สถาปนาแฟ ชมรมคนรุ่นใหม่ กลุ่มวลัญชทัศน์ กลุ่มฟื้นฟูวิถีชีวิตใหม่
 ึ่งมีกิจกรรมการออกหนังสือเล่มเล็กออกมาวิพากษ์วิจารณ์ระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัย
 การบริหารงานของรัฐบาลและเปิดโปงโงวมที่จักรบรรณคินิยมตลอดจนเผด็จการ มีการตีพิมพ์
 วรรณกรรมก้าวหน้าทั้งของไทยและของต่างประเทศ หนังสือที่เด่นก็เช่น กัญชาว ถัมภ์ ปรด
 วลัยชทัศน์ กต (เสถียร จันทิมาธร ๒๕๒๕ : ๕๐๒)

ในปี ๒๕๐๔ จอมพลกวนพำท้าวการยี่ดำนางตัวเอง อันเป็นผลเนื่องมาจากความแตก
 แยกในวงการรัฐบาลเอง ทั้งระหว่าง สงว กิตติขจร กับ เลเอกประภาส แะระหว่างรัฐบาล
 กับพรรครวมรัฐบาล แม้ว่าใจจะมีใครในหมู่ปัญญาชนและนักศึกษากล้าพอที่จะทำการประท้วง
 รัฐประหาร (ม.ธ.ว. พศุทธิสาม ปุ่มพล ๒๕๒๔ : ๖๔) แต่การเคลื่อนไหวของขบวนการนัก
 ศึกษาและการเผยแพร่ก็มีไหญ่ลดลง ะยะนี้งานวรรณกรรมที่ ๆ เช่น "แม่" ของแม่กิม กอร์ก
 ก็มีการตีพิมพ์เป็นเล่มโรเนียวการถดถอยทางค่าวรรณกรรมจำเนินไปอย่างถึกถัก และนัก
 เขียนรุ่นใหม่จำนวนหนึ่งก็รวมกัน เป็นกลุ่ม "วรรณกรรมเพื่อชีวิต" และจัดตั้งสำนักพิมพ์หนังสือ
 ขึ้นเมื่อปี ๒๕๑๕ และออกนิตยสาร "วรรณกรรมเพื่อชีวิตรายเดือน" ซึ่งรวมนักเขียนก้าวหน้า
 และนักวิชาการทางวรรณกรรมไว้มาก และสำนักพิมพ์ยังมีบทบาทในการจัดพิมพ์หนังสือ "วัน
 จึงมาหาความหมาย" ของวิหยากร เชียงกูล "ความเงียบ" ของสุชาติ สวัสดิ์ศรี และที่สำคัญ
 คือ ตีพิมพ์หนังสือ "กิลปเพื่อชีวิตกิลปเพื่อประชาชน" ของทีปกร อัครังหนึ่ง

การออกหนังสือชื่อ "มหาวิทยาลัย : ที่ยังไม่มีคำตอบ" ของนักศึกษากลุ่มชมรมคน
 รุ่นใหม่ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มีข้อความส่วนหนึ่งที่กระทบกระเทือนเรื่องการทออายุ
 จอมพลถนอม กิตติขจร และจอมพลประภาส จารุเสถียร ที่ครบเกษียณอายุอีก ๑ ปี ทำให้
 ดร.ศักดิ์ ผาสุกนิรันดร์ อธิการบดีป่ง เป็นคนสนิทของจอมพลถนอมได้สั่งลบชื่อนักศึกษาที่ทำหนังสือ
 เล่มนี้ ออกทั้งเล่ม ๙ กบ ญ่ฉบับกลางวิสัยนักศึกษาก็ได้ประท้วงให้มีการเดินขบวนกดดันที่อนุสาวรีย์
 ประชาธิปไตย เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๑๖ ปรากฏว่ามีนักศึกษาเข้าร่วมการประท้วงถึง
 ๕๐,๐๐๐ คน (พชรภิม ธิยมธรรม ๒๕๒๔ : ๑๙) ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเดินขบวนครั้งยิ่งใหญ่
 ที่สุดเป็นครั้งแรก ในการอภิปรายระหว่างชุมนุมประท้วงนั้น นักศึกษาไม่เพียงเฉพาะอภิปราย

ในเรื่องคัดค้านการลอบซื้อนักศึกษาเท่านั้น แต่ได้สุดเลยไปถึงปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน ปัญหาข้าวแพง และเลยไปถึงการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ เพราะว่านักศึกษาสามารถเรียกร้องให้มหาวิทยาลัยรับนักศึกษากลับเข้าเรียนเหมือนเก่า และปลด ดร.ศักดิ์ ผาสุกนิรันดร์ ออกจากตำแหน่งอธิการบดีได้สำเร็จ นักศึกษาหาได้พอใจแค่ไหนไม่ แต่ได้สัญญากันว่า ถ้ารัฐบาลไม่ยอมคืนรัฐธรรมนูญให้กับประชาชนก็ขอให้ทุกคนมาพบกัน ณ ที่เดิมเพื่อทวงถามรัฐธรรมนูญ ด้วยการเดินขบวนประท้วง (พริทัศน์ เอี่ยมธรรม ๒๕๒๘ : ๘๐) จากเหตุการณ์นี้ได้เกิดกลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญตามมา จึงประกอบด้วยอดีตผู้นำนักศึกษา อาจารย์ นักการเมือง นักหนังสือพิมพ์ โดยในวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๖ แกนกลางของกลุ่มจำนวนหนึ่งได้ออกแถลงการณ์กับประชาชนเกี่ยวกับการเรียกร้องรัฐธรรมนูญ รัฐบาลได้ส่งตำรวจให้จับกุมกลุ่มดังกล่าวทั้งหมด ๑๓ คน พร้อมกับแจ้งขอหมายจับให้จึงเป็นชนวนให้นักศึกษาทุกสถาบันประกาศคัดค้านและมารวมตัวกันที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยได้รับการสนับสนุนจากประชาชนอย่างมาก และในที่สุดก็เกิดเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ขึ้น จอมพลถนอม จอมพลประภาส และพันเอกถนอมองคต ออกไปนอกประเทศ

หลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ - ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ บรรยากาศของประชาธิปไตยเปิดกว้างยิ่งขึ้น นักศึกษาประชาชนได้ตื่นตัวลุกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิที่พึงมีพึงได้มากเป็นประวัติการณ์ ดังจะเห็นได้ว่าชาวไร่ชาวนาผู้ใช้แรงงาน นักศึกษา ครูอาจารย์ ได้จัดตั้งองค์กรในการรักษาผลประโยชน์ของตนเองมากมาย มีการเดินขบวนกันหลายครั้งหลายหน ชาวนาจำนวนมากได้เดินขบวนเข้ามาในเมืองหลวงเป็นครั้งแรก กรมกรมีการชุมนุมเรียกร้องต่อนายจ้างอยู่ตลอดเวลา นักศึกษาได้ออกเผยแพร่ประชาธิปไตยในหมู่ประชาชนทั่วประเทศ ยุคนี้ นักศึกษา กรมกร ชาวนา ได้ตื่นตัวเป็นพลังสามประสานเรียกร้องความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม

ยุคนี้อาจจะกล่าวว่าเป็นยุคที่กระแสดวงความคิดสังคมนิยมเฟื่องฟูมาก ทั้งนี้เพราะในช่วงนี้ นักศึกษามีความต้องการที่จะแสวงหาอุดมการณ์ใหม่ที่จะนำมาใช้แก้ปัญหาสังคมไทย แต่ระบบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาที่เป็นอยู่ มีแต่ความล่าช้า ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอะไรได้ กระแสสังคม

นิยมที่เริ่มก่อตั้งมาบ้างแล้วในอดีต จึงได้รับการเผยแพร่อีกครั้ง อย่างแพร่หลาย ดังจะเห็นได้จากการเผยแพร่เอกสารเกี่ยวกับลัทธิสังคมนิยมซึ่งรวมถึงคอมมิวนิสต์อย่างแพร่หลาย มีผู้สำรวจพบว่าจากหนังสือเกี่ยวกับการเมืองจำนวน ๘๔ เล่ม มี ๓๘ เล่ม ที่จัดพิมพ์โดยนักศึกษาซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับลัทธิคอมมิวนิสต์มากกว่าลัทธิอื่น (พริกริมย์ เอี่ยมธรรม ๒๕๒๔ : ๘๔)

ในขณะที่กระแสความคิดสังคมนิยมเป็นกระแสที่ครองใจนักศึกษาประชาชนที่ก้าวหน้าอยู่นั้น วรรณกรรมที่ชาวเขามุ่งเผยแพร่ก็เป็นวรรณกรรมแนวศิลปะเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน ซึ่งเป็นกระแสวรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากแนวความคิดสังคมนิยมเช่นกัน ซึ่งความคิดเกี่ยวกับวรรณกรรมแนวนั้น จะอธิบายว่าวรรณกรรมที่เขียน จะต้องมีเนื้อหาประการแรก จะต้องชี้ชัดถึงสภาพอันอัปลักษณ์ของชีวิตที่เป็นอยู่จริง ประการที่สอง จะต้องเปิดเผยถึงที่มาของความอัปลักษณ์ของชีวิต ประการที่สาม จะต้องเสนอวิธีแก้ไขเปลี่ยนแปลงความอัปลักษณ์แห่งชีวิตให้กลับกลายเป็นความดีงาม ประการที่สี่ จะต้องชี้ตัวอย่างเจิดจ้าของความดีงามแห่งชีวิตใหม่ที่จะมาถึง (ดวงมน จิตนันทนงค์ ๒๕๒๓ : ๒๔)

ในขณะที่นักศึกษาประชาชนคัดค้าน เรียงรองความเป็นธรรม เผยแพร่แนวความคิดสังคมนิยม สร้างสรรค์วรรณกรรมเพื่อประชาชนอยู่นั้น ทางด้านกลุ่มผู้มีอำนาจเก่าในสังคมก็พยายามทำลายขบวนการนักศึกษา ประชาชน ทั้งการใช้กำลังของรัฐ และจัดตั้งกลุ่มพิเศษมาปะทะด้วย ทั้งยังมีการก่อกวนปิดกั้นการเคลื่อนไหวเกิดขึ้นเป็นระยะๆ การก่อกวนทางการเมืองปรากฏครั้งแล้วครั้งเล่า และรุนแรงกระทั่งช่วงระเบิดเข้าสู่ที่ชุมนุมผู้นำกรรมกร ชาวนา นักศึกษา ประชาชนและนักการเมืองถูกฉวยสังหาร กันแล้วกันเล่าโดยไม่เคยจับ "มือปืน" ได้แม้แต่รายเดียว (เสถียร จันทิมาธร ๒๕๒๕ : ๘๒) ซึ่งความขัดแย้งระหว่างพลังเก่ากับพลังใหม่เช่นนี้ ยิ่งเป็นรูปธรรมให้ผู้เขียนนำข้อเท็จจริงไปเขียนในวรรณกรรมได้มากยิ่งขึ้น

ไพโรจน์ บุญประกอบ กล่าวสรุปถึงอิทธิพลทางการเมืองและสังคมที่มีอิทธิพลต่อวรรณกรรมในช่วง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ - ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ไว้ ๔ ประการคือ

๑. ประเด็นความขัดแย้งทางการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและค่านิยม เปรียบเสมือนมุมของเนื้อหาที่นักเขียนจะจับประเด็นมาเขียนได้อย่างมากมาย

๒. บรรยายภาพทางการเมืองในช่วง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ - ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ก่อนข้างมีเสรีภาพกว่าช่วงระยะเวลาก่อนหน้านี้ นักเขียนสามารถแสดงแนวความคิดของตนได้ โดยมีตัวกรองหวาดระแวงว่าอาจถูกหมายที่ไม่เป็นธรรม เงื่อนไขเช่นนี้จึงใจให้นักเขียนทำงานตามความถวิลหาทางออกมากมาย

๓. บรรยายภาพทางการเมืองที่ค่อนข้างมีเสรีภาพ ทำให้มีหนังสือพิมพ์ นิตยสาร หนังสือรายสัปดาห์ หนังสือเล่มเกิดขึ้นมามากมาย ทั้งโดยผู้จัดพิมพ์ ซึ่งทำหนังสือเพื่ออาชีพ และโดยกลุ่มชมรม ชุมนุมในสถานศึกษาต่าง ๆ หนังสือเหล่านี้ ถือสถานที่เปิดกว้างให้นักเขียนเผยแพร่ผลงานของตน ทั้งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เรื่องสั้นในช่วง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ - ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ เพลิดเพลินไปอย่างกว้างขวาง

๔. ผู้อ่านยอมรับเนื้อหาเรื่องสั้นในทวนการเมืองและสังคมมากขึ้น ทั้งนี้เพราะเหตุผล ๒ ประการคือ ประการแรก ความเอิกฉานของวรรณกรรมพาดพิง ซึ่งรุ่งเรืองมา ตั้งแต่เริ่มยุคเผด็จการ จอม เลสฤๅติ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๑ ทั้งผู้เขียนและผู้อ่านเริ่มเบื่อ จึงพยายามแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ ประการที่สอง เหตุการณ์ในเดือนตุลาคม ๒๕๑๖ ปลุกเร้าประชาชนให้เห็นความสำคัญของนโยบายการเมืองและสังคม และในช่วงต่อมาจนถึง ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ประชาชนได้รับความรู้ความคิดในทางการเมืองและสังคมทั้งจากสื่อมวลชนและจากปากคำของนักศึกษา ซึ่งเดินทงออกสู่ชนบทตามโครงการต่าง ๆ เช่นโครงการเผยแพร่ประชาธิปไตย เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดสำนักทางการเมืองและสังคม ก็จะรับงานวรรณกรรมที่เนื้อหาทางการเมืองและสังคมไว้ ซึ่งมีผลทำให้เรื่องสั้นในช่วงนี้ แพร่ขยายออกไป เพราะมีฐานทางด้านการอ่าน (ไพโรจน์ บุรประกอบ ๒๕๒๖ : ๔๑-๔๒)

เรื่องสั้นกับปัญหาที่เสนอ

เรื่องสั้นแนวสังคมย่อมสะท้อนปัญหาของสังคมออกมา ซึ่งจากแนกได้เป็นปัญหาของเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ปัญหาที่เรื่องสั้นต้องการเสนอ อาจจะเป็นปัญหาเฉพาะในด้านใดด้านหนึ่ง

ซึ่งอาจจะเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ หรือการเมือง หรือเรื่องอื่น อาจเสนอปัญหารวมๆ ซึ่งสามารถจำแนกเป็นปัญหาย่อย ๆ ได้หลายปัญหา เช่นอาจจะชี้ทั้งปัญหาเศรษฐกิจและการเมือง เป็นต้น การพิจารณาปัญหาเรื่องอื่นที่เสนอไว้จะจำแนกเป็นปัญหาเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม

๑. เรื่องอื่นกับปัญหาทางเศรษฐกิจ

ปัญหาทางเศรษฐกิจนั้นเป็นปัญหาพื้นฐานสำหรับประชาชนทุกคน สังคมไทยเป็นสังคมที่ยังมีการเอารัดเอาเปรียบในหมู่ประชาชน ปัญหาเศรษฐกิจก็จึงยังคงเป็นปัญหาสำคัญอยู่ตราบใดที่นักเขียนเรื่องสั้นชอบที่จะนำปัญหาทางเศรษฐกิจของชนในสังคมมาสะท้อนให้เห็นอยู่ในงานเขียนของตน การพิจารณาปัญหาทางเศรษฐกิจที่ปรากฏในเรื่องสั้น อาจแบ่งเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจของคนในชนบท กับปัญหาทางเศรษฐกิจของคนในเมือง

๑.๑ ปัญหาเศรษฐกิจของคนในชนบท

เรื่องสั้นที่เขียนก่อนปี ๒๕๑๑ มีสะท้อนปัญหาของชาวไร่ชาวนาหรือชีวิตของชาวชนบทไว้มากนัก ทั้งนี้อาจเห็นเพราะนักเขียนส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาในมหาวิทยาลัยเป็นคนที่มีชีวิตอยู่ในเมืองและมีพื้นฐานมาจากครอบครัวชั้นกลาง เรื่องสั้นที่เขียนเกี่ยวกับชาวไร่ชาวนา ในช่วงนี้จะเสนอปัญหาหลาย ๆ กันคือ ชาวไร่ชาวนาทำงานอย่างหนักขยัน แต่ต้องอยู่อย่างอดอยากยากจน สาเหตุนี้ที่ผู้เขียนมักจะบอกเฉพาะปรากฏการณ์ เฉพาะหน้า เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง ขาดข้าวไม่ไค้ราคา เช่น "เรื่อง"คนบนต้นไม้" (พ.ศ. ๒๕๑๐) ของ นิคม ราชขาว , "เขียนที่กรุงเทพฯ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของ กรณ์ "กรลาศ", "ยังไม่สิ้นลมหายใจ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของ กรณ์ "กรลาศ" และ "แสงสว่างและความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ของ ไพโรจน์ดี พรหมน้อย

หลังปี ๒๕๑๑ เป็นต้นมา ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นช่วงที่ผู้เขียนได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ทำให้นักเขียนได้รับอิทธิพลจากแนวความคิดสังคมนิยม และวรรณกรรมเพื่อชีวิต เพื่อประชาชนมากขึ้น เรื่องสั้นเกี่ยวกับชาวไร่ชาวนาจึงเพิ่มจำนวนขึ้นมา เรื่องสั้นเกี่ยวกับชาวไร่ชาวนาในช่วงนี้ มักจะเริ่มกล่าวถึงความอดอยากทุกข์ยากของชาวไร่ชาวนา โดยมีสาเหตุมาจากการเอารัดเอาเปรียบของนายทุนเป็นสำคัญ โดยนายทุนเหล่านี้มักจะได้รับ

การสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองและกฎหมายของรัฐด้วย ซึ่งก็หมายความว่าผู้เขียนได้หันมาโจมตีความเลวร้ายของระบบเศรษฐกิจและการเมืองว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวไร่ชาวนายากจนเช่นเรื่อง "บทเพลงแห่งหมู่บ้าน" (พ.ศ.๒๕๑๑) ของกรณ์ ไกรลาศ เรื่อง "หยาดเหงื่อสีน้ำเงิน" (พ.ศ.๒๕๑๑) ของวัชรินทร์ วรลยางกูร "เหมือนอย่างไม่มีอะไรเกิดขึ้น" (พ.ศ.๒๕๑๑) ของกรณ์ ไกรลาศ "คืนหนึ่งในฤดูฝน" (พ.ศ.๒๕๑๑) ของกรณ์ ไกรลาศ "ผู้ปฏิเสธการขายหยาดเหงื่อแรงงาน" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของรวี โคมพระจันทร์ "ผงกลีดิน" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของรวี โคมพระจันทร์ "ฝนไล่ช้าง" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของรวี โคมพระจันทร์ "เอาเลือดเอาเหงื่อออกมา" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของรวี โคมพระจันทร์ "ยีนตระหนักรู้" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของรวี โคมพระจันทร์ "น้ำน้ำ" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของสถาพร ศรีสัจจจึง เป็นต้น

นอกจากนี้ เรื่องสั้นในช่วงนี้บางเรื่องยังชี้ให้เห็นปัญหาของการพัฒนาประเทศที่ทำให้ชนบทกลายเป็นอาณานิคมของเมือง โดยเมืองจะดูดความมั่งคั่งจากชนบทเอาไปพัฒนาความเติบโตของเมือง เช่นเรื่อง "หนูหวานกับเจ้าทุย" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของศรราว และเรื่องสั้นบางเรื่องได้สะท้อนให้เห็นว่า ชนบทได้เริ่มแตกแยกกัน ความเป็นอยู่ที่เคยช่วยเหลือเห็นอกเห็นใจก็เริ่มหมดไป เพราะบทบาทของการซื้อขายและเงินตราเข้ามาแทนที่ เช่นเรื่อง "ฉันทาคบ" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของประเสริฐ จักรกั และเรื่อง "สองมือเรามีแรง" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของศรราวเรื่อง

๑.๒ ปัญหาทางเศรษฐกิจของชนในเมือง

เรื่องความเป็นอยู่ของชนในเมืองเป็นเรื่องที่ผู้เขียนนิยมเขียน ซึ่งก็จะสังเกตุดูได้เช่นกันว่าในช่วงต้น ๆ นี้ว่าที่เรื่องสั้นกล่าวถึงจะเป็นในลักษณะที่เป็นปรากฏการณ์บางอย่างยังไม่ถึงขั้นเปิดเผยให้เห็นถึงความเลวร้ายของระบบอย่างชัดเจน เช่นเรื่อง "ไอริช-ภาษาและน้ำตา" (พ.ศ.๒๕๐๔) ของธัญญา ผลอนันต์ ซึ่งกล่าวถึงการแพร่หลายของภาษาอังกฤษซึ่งเกิดขึ้นจากการพัฒนาประเทศแบบใหม่ และปัญหาของชนกรุงเทพฯที่รู้จักกันน้อยลง

ตั้งแต่ปี ๒๕๑๑-๒๕๑๖ ผู้เขียนนิยายที่จะเขียนเกี่ยวกับผู้ทุกข์ยากในอาชีพต่าง ๆ เช่น โสเภณี ช่างไม้ ช่างฉอมรองเท้า แพ้กาหาบเร่ นักเขียน และลูกจ้างในบริษัท โดยผู้เขียนจะแสดงให้เห็นถึงความทุกข์ยากของบุคคลเหล่านั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับโสเภณี ก็จะเขียนว่าโสเภณีต้องทำงานอย่างทุกข์ยาก อาทิ เรื่อง "สะพานสูง" (พ.ศ.๒๕๑๒) ของสุรชัย จันทิมาธร , "กิลเลส" (พ.ศ.๒๕๑๒) ของสุรชัย จันทิมาธร , "ใกล้จะอวสาน" (พ.ศ.๒๕๑๒) ของสุรชัย จันทิมาธร และเรื่อง "สิ่งที่ชีวิต" (พ.ศ.๒๕๑๖) ให้รายละเอียดเพิ่มเติมถึงความยากจนของชาวชนบทเป็นเหตุให้หญิงสาวต้องเข้ามาขายตัวในเมือง สำหรับอาชีพอื่น ๆ ที่ปรากฏ เช่นอาชีพหาบเร่ ในเรื่อง "มณเฑียรสมุทหนวก" (พ.ศ.๒๕๑๑) ของกรรณ ไกรลาศ ช่างไม้ในเรื่อง "ช่วงที่ช่วงหางของลุงเหมือน" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของสิทธิชัย ธาณานิธิ ช่างซ่อมรองเท้าในเรื่อง "รองเท้าสีน้ำตาล แมวสีเทาและชายชรา" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของตึก วงศ์รัฐ และนักเขียนในเรื่อง "แขนของชุม" (พ.ศ.๒๕๑๕) ของสุจิตต์ วงษ์เทศ

เรื่องเกี่ยวกับลูกจ้างในสำนักงานนั้นผู้เขียนนิยายเขียนเกี่ยวกับลูกจ้างประเภท "นั่งโต๊ะ" ปัญหาที่ผู้เขียนต้องการเสนอคือ งานดังกล่าวเป็นงานที่ต้องทำอย่างซ้ำซาก ผู้กระทำต้องอยู่ภายใต้การควบคุมของการของนายจ้างอย่างเคร่งครัด เวลากลายเป็นสิ่งสำคัญที่กำหนดความเป็นอยู่ของเขาในแต่ละวัน ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "วันหนึ่ง" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของวีระประวัติ วงศ์พัทพันธุ์ "ผ่านไปอย่างสับสน" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของตึก วงศ์รัฐ "คำคืนอันขมของหม่นและร้าย" (พ.ศ.๒๕๑๕) ของสุรชัย จันทิมาธร "เนื้อในกระดูก" (พ.ศ.๒๕๑๕) ของแมงน้อย พงษ์สามารถ "มายา" (พ.ศ.๒๕๑๕) ของปิยะ ฤกษ์นิมิตร "คำคืนอันโหดร้ายในวันว่างเปล่า" (พ.ศ.๒๕๑๖) ของวิสา ญัตติศ เป็นต้น

เรื่องสั้นในช่วงก่อนปี ๒๕๑๑ ยังนิยมเขียนปัญหาของคนในเมืองโดยเฉพาะในกรุงเทพฯ ที่อยู่อย่างตัวใครตัวมัน ไม่มีใครสนใจใคร ไม่มีใครจริงใจกับใคร ทุกคนเหมือนคนแปลกหน้ากัน ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "บทสนทนาทางโทรศัพท์ในถ้ำดินแห่งความว้าเหว" (พ.ศ.๒๕๑๒) ของวิทยากร เชียงกุล "ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย" (พ.ศ.๒๕๑๓) ของวิทยากร เชียงกุล "บันทึกของผุคน" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของตึก วงศ์รัฐ "ออกไปจากความมืด" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของ

สุชาติ สวัสดิ์ศรี และ "วันหนึ่งผาจะเข้ากบทั้งโลก" (พ.ศ. ๒๕๐๖) ของอุดร ทองน้อย เป็นต้น
 เรื่องสั้นเกี่ยวกับกรรมกรก่อนปี ๒๔๗๖ พอจะมีให้เห็นบ้าง มุ่งเป็นเรื่องที่ชี้ให้เห็น
 ถึงความทุกข์ยากของกรรมกร เช่นเรื่อง "มือของเขิบ" (พ.ศ. ๒๕๐๕) ของกรณี ไกรลาศ
 "แสงสว่างและความมืด" (พ.ศ. ๒๕๐๖) ของไพโรจน์ หรรณ้อย และเรื่อง "บทเพลงเปลี่ยว
 ที่ภูเขาและบันทึกของจรรยาจิต" (พ.ศ. ๒๕๐๖) ของพิบูลศักดิ์ ละครพล

ตั้งแต่ปี ๒๕๐๗ เป็นต้นมา เรื่องสั้นเกี่ยวกับปัญหาเศรษฐกิจของคนในเมืองหันมานิยม
 เขียนถึงกรรมกรมากขึ้น และก็จะเห็นถึงปัญหาว่ากรรมกรถูกนายทุนเอารัดเอาเปรียบอย่าง
 หนัก บางเรื่องก็ชี้ให้เห็นว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐก็เข้าข้างนายทุนด้วย ดังจะเห็นได้จากเรื่อง
 "แก้วหยดเดียว" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ของกรรติวาร เรื่อง "แรงงานกับเงิน" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ของ
 กรรติวาร เรื่อง "พวกอินป้า" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ของกรรติวาร เรื่อง "ตึกบู้งไฟแดง" (พ.ศ. ๒๕๐๘)
 ของวัฒน์ วรรณยางกูร "คนทำอิฐ" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ของวัฒน์ วรรณยางกูร และ "ไปหาแสง
 ลมวัน" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ของประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล

งานลูกจ้างในช่วงนี้ผู้เขียนจะไม่นิยมเขียนถึงลูกจ้างประเภทหนึ่งโตะ แต่จะเป็นลูกจ้าง
 ประเภทใช้แรงงาน ซึ่งจะถูกนายจ้างใช้งานอย่างหนัก แต่ได้ค่าตอบแทนน้อย เช่นเรื่อง "พ่อ"
 (พ.ศ. ๒๕๐๘) ของกรรติวาร เรื่อง "ปรากฏการณ์สี่กล้า" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ของ โกสุม พิสัย
 "บางทีวันหนึ่งข้างหน้า" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ของกรรติวาร เรื่อง และ "ก่อนจะชนบท" (พ.ศ. ๒๕๐๘)
 ของประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล

เรื่องสั้นที่ผู้เขียนนิยมเขียนอีกในช่วงนี้คือเรื่องของโสเภณี ซึ่งผู้เขียนจะระบุแทบ
 ทุกเรื่องว่าโสเภณีต้องมาประกอบอาชีพ เพราะความจนบังคับ บางเรื่องก็ชี้ให้เห็นว่าความ
 ยากจนถึงกล้านั้นมีสาเหตุมาจากระบบเศรษฐกิจและการเมืองที่ทำให้คนส่วนน้อยเอารัดเอา
 เปรียบคนส่วนใหญ่ ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "เหมือนอย่างไม่มีอะไรเกิดขึ้น" (พ.ศ. ๒๕๐๙)
 ของกรณี ไกรลาศ "ซึ่งก็ชีวิตและเลือดเนื้อ" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ของกรณี ไกรลาศ "การเดินทาง
 ของความผิดในคำคืนหนึ่ง" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ของกรณี ไกรลาศ และ "ผู้หญิงคนนั้นชื่อสร้อยดาว"
 (พ.ศ. ๒๕๐๙) ของประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล

การเดินร่นเพื่อแสวงหาผลประโยชน์แบบตัวใครตัวมัน ไม่มีใครเห็นใจใครหรือไว้ใจใคร ก็ได้รับการเน้นย้ำอีก และเกินขีดมากขึ้นอีกในแง่ที่คนจะตัดสินใจทำร้ายกันได้ง่ายขึ้น ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "ความกดดันส่วนที่ ๓๒" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ของสุวัฒน์ ตรีเชื้อ 'คำตอบในเวลาที่รวดเร็ว' (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของไพฑูย์ สุขสุรมข และ "ถนนเปล่งหน้า" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ของนิเวศน์ กันไทยราษฎร์

๒. เรื่องสั้นกับปัญหาทางการเมือง

ในท่ามกลางบรรยากาศทางการเมืองที่เป็นเผด็จการ และกลไกรัฐที่คอยประสิทธิภาพ เรื่องสั้นจำนวนหนึ่งได้สะท้อนข้อเท็จจริงนี้ออกมา แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นการที่ผู้เขียนจะสะท้อนข้อเท็จจริงมาได้มากนักย่อมแค่ไหนก็ขึ้นอยู่กับวิธีการกลลยบรรยากาศทางการเมือง การรับรู้ปัญหาของผู้เขียน และมีมือในการประพันธ์ ดังจะเห็นได้ว่าปัญหาทางการเมืองที่สะท้อนในเรื่องสั้นนั้นจะทวีความเข้มข้นขึ้นตามกาลเวลา ทั้งนี้เพราะบรรยากาศทางการเมืองได้เริ่มกลลยอำนาจขึ้นบังคับลงทุกขณะ ในขณะที่ประชาชนก็ตื่นตัวเรียนรู้ปัญหาสังคมมากขึ้นเป็นลำดับ การพิจารณาปัญหาทางการเมืองในเรื่องสั้นอาจแยกพิจารณาเป็นปัญหาการเมืองในระดับแคบกับปัญหาการเมืองในระดับกว้าง

๒.๑ เรื่องสั้นกับปัญหาทางการเมืองระดับแคบ

ปัญหาการเมืองระดับแคบหมายถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากกลไกรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ เฉพาะส่วนหรือเฉพาะจุดหนึ่ง เรื่องสั้นในช่วงก่อนปี ๒๕๑๗ เกือบทั้งหมดนิยมที่สะท้อนปัญหาในลักษณะนี้ ซึ่งส่วนใหญ่สะท้อนถึงการทุจริตคอร์รัปชัน การใช้อำนาจรังแกประชาชนของข้าราชการทหาร ตำรวจ เช่นผู้เขียนนิยมเขียนถึงหมดที่ใช้อำนาจหน้าที่รีดไถเงินและไม่สนใจที่จะบริการประชาชน อันเป็นเหตุให้ประชาชนเสียชีวิตอยู่เนือง ๆ ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "ตากชีวิต" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ของมนุชญ์ วัฒนโกเมศ "วันหนึ่งที่โรงพยาบาล" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของศิริพร หนูแก้วขวัญ "จดหมายสองฉบับ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของวิฑากร เชื้องกุล "น้ำใจไหลเขียว" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของมน.เมธี

เรื่องสั้นเกี่ยวกับทหารผู้เขียนนิยมเขียนถึงเรื่องทหารกับสงครามส่วนใหญ่จะเน้นให้เห็นถึงความโหดเหี้ยมของสงคราม ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "สิ่งที่ล่อนทอจะทำได้" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ของนิคม รายยาว "สงครามในหลุมฝังศพ" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ของสุวัฒน์ ศรีเชื้อ และ "น้ำขึ้นในถ้ำ ๓" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ของสุวัฒน์ ศรีเชื้อ เป็นต้น บางเรื่องสะท้อนให้เห็นถึงกองทหารได้เช่นสาปแช่งคนไทยด้วยกันเอง เช่นเรื่อง "ที่ลี้ลับและศพชายป่า" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ของวรมล อภิสุต แต่ก็เขียนเป็นสัญลักษณ์

เรื่องเกี่ยวกับตำรวจในช่วงก่อนปี ๒๕๑๗ นั้น ปรากฏในเรื่อง "เหม็น" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ของนิเวศน์ กันไทยราษฎร์ ซึ่งกล่าวถึงตำรวจที่ใช้หน้าที่รีดไถเอาเงินทองและปราบปรามประชาชนผู้บริสุทธิ์ นอกจากนี้ยังมีเรื่องสั้นบางเรื่องก็ผู้เขียนสะท้อนปัญหาว่าศาลยุติธรรมนั้นน่าจะไม่ใช่ที่ให้ความยุติธรรมเท่าไรนัก ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "ที่ที่ไม่มีอะไร" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ของนัน บางนรา และเรื่อง "สิทธิอันชอบธรรม" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ของอดุล เปรมบุญ

หลังปี ๒๕๑๗ เป็นต้นมา การเขียนถึงกลไกรัฐเลอะเลือนได้เข้มข้นขึ้นเป็นลำดับ เช่นการเขียนถึงทหาร มักจะวิพากษ์วิจารณ์ว่ารัฐได้บังคับเกณฑ์เอาประชาชนไปเป็นทหารโดยที่เขาไม่เต็มใจ มีหน้ายังฝึกทหารอย่างโหดร้ายป่าเถื่อน และนำทหารออกสู่สงครามโดยที่เขาไม่เต็มใจ ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "มาตรการ" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ของโกสุม พิสัย "หัวใจที่บาดเจ็บ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของโกสุม พิสัย บางเรื่องถึงกับชี้โดยชัดแจ้งว่ากองทหารทำหน้าที่ปราบปรามประชาชนไทยด้วยกันเอง เพื่อรักษาอำนาจรัฐและผลประโยชน์ของคนรวย เช่นเรื่อง "แคนของคำพา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของวิสา คุ้มทัพ และ "ตอนหาความตาย" (พ.ศ. ๒๕๑๐) ของรวี โคมพระจันทร์ เป็นต้น

ปัญหาเกี่ยวกับข้าราชการนั้น เรื่องสั้นในช่วงนี้ยังคงเขียนถึงให้เห็นแก่เงินมากกว่าความทุกข์ยากของประชาชน เช่นเรื่อง "สี่จำบนผาขาว" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ของ วัณณ์ วรลยางกูร "ครึ่งหนึ่งนานมาแล้ว" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของกรีดาวเรือง และ "ราคาแห่งความตาย" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของกรีดาวเรือง นอกจากนี้ผู้เขียนนิยมเขียนถึงข้าราชการฝ่ายปกครองที่ทำตัวเป็นเจ้าขุนมูลนายกับประชาชนปราบปรามประชาชน และรับใช้ผลประโยชน์ของ

นายทุน เช่น เรื่อง "ลูกคชุนาย" (พ.ศ.๒๕๐๘) ของปรีดา ชำบ่อ กล่าวถึงข้าราชการบน
อำเภอเรื่อง "กนทำอิฐ" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของวิวัฒน์ วรรณยางกูร กล่าวถึงผู้ว่าราชการจังหวัด
เรื่อง "ความตายของบุญร้อย เลือหา" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของวิวัฒน์ วรรณยางกูร กล่าวถึง
นายอำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เรื่อง "ก๊วยมือของเรา" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของไพโรจน์ดี พรหมน้อย
และเรื่อง "ถ้าไฟต้องกลายเป็นฆาตกร" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของตรีศักดิ์ นพรัตน์ กล่าวถึงนาย
อำเภอ เป็นพัน

สำหรับเรื่องที่เกี่ยวกับตำรวจ เรื่องสั้นในช่วงนี้ได้พูดถึงความเลวของตำรวจชัดเจน
ขึ้น โดยชี้ให้เห็นว่าตำรวจมักรับใช้นายทุนปราบปรามประชาชน เช่น เรื่อง "เหยื่อ" (พ.ศ.
๒๕๑๑) ของสถาพร ศรีสังวัจ "ก่อนไปสู่ภูเข" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของสถาพร ศรีสังวัจ "ผิดหวัง"
(พ.ศ.๒๕๑๘) ของศรีดาวเรือง "แรงงานกับเงิน" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของศรีดาวเรือง
"กนวนศพที่ ๔๓" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของวินัย บุญช่วย "เขาตะโกนหาความเป็นธรรม" (พ.ศ.
๒๕๑๘) ของรวี โกมลพระจันทร์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังชี้ให้เห็นว่าตำรวจนั้นมักใช้อำนาจ
ที่มีอยู่รังแกประชาชน เพื่อหาผลประโยชน์เข้าตนเอง เช่น เรื่อง "ความมืด" (พ.ศ.๒๕๑๑)
ของสมเกียรติ ปติภูพร "สู้คืน" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล "การเดินทาง
ของชายหนุ่ม" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของนิเวศน์ กันไทยราษฎร์ และ "ซึ่งรวันแตกทำลาย"
ของศรีดาวเรือง

นอกจากนี้เนื้อหาของกฎหมายที่มีภาวะเหนือสิทธิหรือถูก ข้อย่างเป็นประโยชน์กับคนรายใน
ขณะที่ประชาชนได้รับผลร้ายจากกฎหมายดังกล่าว ก็เป็นสิ่งที่นักเขียนเรื่องสั้นในช่วงนั้นนิยมเขียน
ถึง เช่น เรื่อง "เด็กหญิงกนนั้นกับการปฏิบัติ" (พ.ศ.๒๕๑๑) ของวิสา ศัญทัพ "หัวใจที่บาดเจ็บ"
(พ.ศ.๒๕๑๘) ของโกสุม ศิษย์ "เราจะทำอะไรดี" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของตะวัน ส่องแสง
"เอาเลือดเอาเหงื่อออกมา" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของรวี โกมลพระจันทร์ "เรายังไม่ชนะคอกหรือพ่อ"
(พ.ศ.๒๕๑๘) ของสมศักดิ์ สิงสง เป็นต้น และเรื่อง "หัวใจที่บาดเจ็บ" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของ
โกสุม ศิษย์ ยังชี้ให้เห็นว่าศาลนั้นไม่ใช่สถานที่ที่จะให้ความเป็นธรรมกับประชาชน

๒.๒ ปัญหาการเมืองในระดับกว้าง

เรื่องส่วนใหญ่ซึ่งได้สะท้อนปัญหาการเมืองในระดับกว้าง เช่นการสะท้อนปัญหาของรัฐบาล ซึ่งกุมขี้นามของการบริหารประเทศและกลไกรัฐไว้เป็นจำนวนมาก หรือการวิพากษ์วิจารณ์ระบบการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยวิธีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร เป็นต้น เรื่องสั้นในช่วงแรก ๆ ถึงแม้จะกล่าวถึงรัฐบาลบ้าง แต่ก็ไม่กล่าวถึงในแง่โจมตีแต่อย่างใด เช่นในเรื่อง "ภาระหน้าที่" (พ.ศ.๒๕๐๘) ของบัวทิพย์ ชุ่มนิภา ยึดกล่าวถึงนโยบาย การส่งเสริมอุตสาหกรรมโดยการสร้างเขื่อน ขนาดใหญ่ ซึ่งนำความเดือดร้อนมาสู่เกษตรกรในบริเวณนั้น แต่ผู้เขียนก็ได้ตั้งข้อสังเกตว่า ความเจริญก้าวหน้าที่จะนำความเดือดร้อนมาสู่ในบางจุด โดยผู้เขียนไม่ได้ต่อต้านนโยบายเช่นนี้ดูหรือผิด หรือในเรื่อง "ความเงิบ" (พ.ศ.๒๕๐๖) และ "มาจากไหน มาอย่างไร จะไปไหน" (พ.ศ.๒๕๐๖) ของสุชาติ สวัสดิ์ศรี ก็กล่าวเพียงการโฆษณาชวนเชื่อเกี่ยวกับสงครามเวียดนามส่อซ่อนให้เห็นความโหดของรัฐบาลเกี่ยวกับสงคราม เวียดนาม แต่ผู้เขียนก็ไม่ได้ระบายออกมาอย่างตรง ๆ ว่าเป็นการโกหกและเมื่อนานเข้าผู้เขียนก็เริ่มที่จะเขียนในเชิงวิพากษ์วิจารณ์ผู้ปกครอง แต่ก็ยังไม่เขียนตรง ๆ เช่นเรื่อง "อาชญากรรมเพื่อชีวิต" (พ.ศ.๒๕๑๕) ของบุญส่ง ชเลธร ผู้เขียนต้องการวิพากษ์วิจารณ์ ผู้ปกครองเผด็จการ แต่ผู้เขียนก็เสนอปัญหาออกมาในรูปความสัมพันธ์ของพ่อเลี้ยงกับลูกเลี้ยง โดยลูกเลี้ยงเล่าถึงพ่อเลี้ยงใช้อำนาจหน้าที่และอิทธิพลจนได้เป็นผู้นำ เมื่อได้เป็นผู้นำแล้วก็ใช้อำนาจปราบปรามฝ่ายตรงข้ามและประชาชน แต่ผู้เขียนก็ไม่ได้ออกโดยชัดเจนว่าผู้นำที่กล่าวถึงนั้น คือ ผู้นำรัฐบาลหรือในเรื่อง "และน้ำยอมชะตัก" (พ.ศ.๒๕๑๕) ของธงชัย สุธรรมา ก็เลือกปัญหาที่เล็ก ๆ มากล่าวถึงรัฐบาล ถือปัญหาการใช้อำนาจผู้ปกครองตั้งเป็นสภานิติราชการ เป็นต้น

เรื่องที่กล่าวถึงระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎร นั้น มีเรื่อง "คนว่างงาน" (พ.ศ.๒๕๑๓) ของสุจิตต์ วงศ์เทศ กล่าววาระบบการเลือกตั้งแบบประชาธิปไตยนั้นไม่เหมาะสมกับประเทศไทย แต่ก็ไม่ลืมนิยามวาระบบคอมมิวนิสต์ก็ไม่เหมาะสมเช่นกัน ผู้เขียนกล่าวในทำนองว่า ระบบการปกครองที่ดียังไม่พบในโลก

ตั้งแต่ปี ๒๕๑๑ เป็นต้นมา การวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลในเรื่องสัณฐานรุนแรงขึ้นเป็นลำดับ โดยมากจะชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลนั้นมุ่งปกป้องผลประโยชน์ของนายทุน ในขณะที่เพิกเฉยกับประชาชน ซึ่งมีทั้งเรื่องทีกล่าวถึงรัฐบาลเผด็จการที่ผ่านมา เช่น เรื่อง "เด็กหญิงคนหนึ่งกับการปฏิวัติ" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของวิสา ฐิติพิ "วันนั้นฉันร้องไห้" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของกรรณ ไกรลาศ และเรื่องทีกล่าวถึงรัฐบาลหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม เช่นเรื่อง "จดหมายจากกรุงเทพฯ" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของกรรณ ไกรลาศ "ก่อนถึงดวงดาว" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของวิวัฒน์ วรรณยางกูร "ฟ้าชุ่มเขียว" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของรวี โคมพระจันทร์ "ฟ้ามีดยังมีไต้" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของรวี โคมพระจันทร์ "เพื่อรักที่เคียงราชูร" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของรวี โคมพระจันทร์ และ "ไปหาแสงตะวัน" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของประวิทย์ รุ่งเรืองรักยกุล เป็นต้น มีเรื่องสั้นบางเรื่องกล่าวถึงการปราบปรามประชาชนของรัฐบาลในเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๑ เช่นเรื่อง "ความในใจของกระต๊อกระเซ" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของวิวัฒน์ วรรณยางกูร "วันนั้นฉันร้องไห้" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของกรรณ ไกรลาศ

ส่วนเรื่อง เกี่ยวกับการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรนั้น เรื่องสั้นในช่วงนี้ส่วนใหญ่จะชี้ให้เห็นว่าผู้ที่ได้รับเลือกตั้งส่วนใหญ่จะเป็นคนรวยที่ใช้เงินซื้อเสียงชาวบ้านและใช้อำนาจอิทธิพลเพื่อได้รับเลือกตั้งแล้ว เขาก็จะเข้าไปกอบโกยผลประโยชน์ เช่นเรื่อง "เรายังไม่ชนะดอกหรือพ่อ" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของสมศักดิ์ สิงสง "อีกนานสักเท่าไร" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของสิทธิชัย ธาอานิติ "ปลื้มเขาคี" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของศรีศักดิ์ นพรัตน์

๓. เรื่องสั้นกับปัญหาทางสังคม

ในท่ามกลางปัญหาทางเศรษฐกิจและทางการเมือง ปัญหาทางสังคมก็ปรากฏขึ้นไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ซึ่งเรื่องสั้นหลายเรื่องเสนอปัญหาสังคมที่ผู้เขียนเรื่องสั้นเขียน ได้แก่ปัญหาเกี่ยวกับสถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว และสถาบันวิทยาศาสตร์

๓.๑ เรื่องสั้นกับปัญหาสถาบันการศึกษา

เนื่องจากนักเขียนรุ่นใหม่ตั้งแต่หลังสมัยจอมพลสฤษดิ์ เป็นต้นมา ส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาในมหาวิทยาลัย จึงเริ่มทำให้พวกเขาหันตัวก็ต่อปัญหาความล้มเหลวทางการศึกษา

ที่เขาจำว่ามีประสบการณ์อยู่ ดังนั้นผู้เขียนจึงสนใจในช่วงนี้จึงชอบจะเขียนเรื่องเกี่ยวกับปัญหาการศึกษาโดยเฉพาะการศึกษาในมหาวิทยาลัย

ปัญหาการศึกษาที่ผู้เขียนสะท้อนให้เห็นในเรื่องสั้น มีตั้งแต่ปัญหาที่ว่านักศึกษาในมหาวิทยาลัยชอบที่จะสนใจกิจกรรมช่วงชั้นระหว่างสี่หรือคณะ การร้องเพลงเชียร์ หรือการหลงใหลอยู่กับชีวิตที่สนุก เป่่างานกินเลี้ยง งานเต้นรำ ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "รื้อสี่" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ของอนุช อภาภิรม "นิยายของนาย" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ของวิทยากร เชียงกูล "ฝันไปมีอะไร" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ของนัน บางนรา "ไปตายกันนั้น" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของเทือง สุกศักดิ์ และ "ทางแยก" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของเอนอ สามัญบุตร

เรื่องสั้นบางเรื่องก็ให้เห็นว่าในการเรียนการสอนนั้นครูก็เป็นผู้ที่มีหน้าที่พูดตามหนังสืออย่างเดียว โดยไม่สนใจว่าเนื้อหาจะสอดคล้องกับความเป็นจริงหรือไม่ ผู้เรียนก็มีหน้าที่จดและจำอย่างเดียว ประโยชน์ก็อาจจะได้เป็นผู้สอบไล่ได้ และจะเป็นผู้ชนะ สำหรับการศึกาแบบแพ็คตอก ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "บันทึกแห่งความว่างเปล่า" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของโกมล ถิมทอง "นักอุดมคติจะไปทางไหน" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของพิษณุ ศุภนิมิตร "นิยายของชาวมหาวิทยาลัย" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ของวิทยากร เชียงกูล "หลังขอบคันทนา" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ของนิชา "ฉันและเขา" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ของสุชาติ สวัสดิ์ศรี "ถึงก็ช่างไม่ถึงก็ช่าง" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ของณรงค์ฤทธิ์ ธีรรัตโนภาส และ "ทางแยก" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของเอนอ สามัญบุตร ภายสภาพเช่นนี้ จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่การศึกษาจะสอนให้คนยึดติดกับปริญญาบัตร ยกของปริญญาบัตรเหนืออื่นใด ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "บันทึกแห่งความว่างเปล่า" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของโกมล ถิมทอง "ฝันไปมีอะไร" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ของนัน บางนรา "ไปตายกันนั้น" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของเทือง สุกศักดิ์ และ "ทางแยก" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของเอนอ สามัญบุตร

ปัญหาของระบบวิทยุเกณฑ์และประเพณีที่ครอบงำนักศึกษาอยู่จนนักศึกษาไม่มีโอกาสจะคิดหรือจะสร้างสรรค์อะไรได้ เป็นสิ่งหนึ่งที่นักเขียนเขียนถึง ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "รื้อสี่" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ของอนุช อภาภิรม "นักอุดมคติจะไปทางไหน" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของพิษณุ ศุภนิมิตร "ฉันและเขา" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ของสุชาติ สวัสดิ์ศรี

ระบบการศึกษาแบบแพ็คคอกทำให้เด็กถูกจัดตั้งเสียกลั้วกัน โดยที่พวกเขาไม่
 ใฝ่ใครเลย เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่ผู้เขียนกล่าวถึง เช่น เรื่อง "แรมกลับบ้าน" (พ.ศ. ๒๕๐๘)
 ของ ร. บุศยารักษ์ เป็นเรื่องของนักศึกษามหาวิทยาลัยที่จะต้องตกออกและเรื่อง "วีรกรรม
 ของคุณฉลาด" (พ.ศ. ๒๕๐๖) ของวัฒน์ วรลยางกูร ซึ่งเป็นเรื่องนักศึกษาชั้นมัธยมที่ไม่
 สามารถจะสอบเข้าเรียนต่อมหาวิทยาลัยได้ และยังมีปัญหาเด็กที่สำเร็จการศึกษาแล้ว
 ไม่มีงานทำ ในขณะที่วิชาความรู้ได้จากมหาวิทยาลัยก็ไม่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตในด้าน
 อื่น ดังเรื่อง "หลงทาง" (พ.ศ. ๒๕๐๒) ของดวงนง ประทุมระ "ผีเสื้อ" (พ.ศ. ๒๕๐๖)
 ของพิณ ฤกษ์นิมิตร

ปัญหาการศึกษาที่ล้าหลังอีกประการหนึ่งในเรื่องนี้สะท้อนไว้ก็คือ การศึกษานั้นสอน
 ให้คนเอาตัวรอด ผู้ที่สำเร็จการศึกษาไปแล้ว จะคำนึงถึงผลประโยชน์ของตัวเองเป็นสำคัญ
 ดังจะพบได้ในเรื่อง "กอง คอนตะโก" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ของพงษ์ศักดิ์ พยัคฆ์ "หลงทาง"
 (พ.ศ. ๒๕๐๒) ของดวงนง ประทุมระ "ที่ที่ไม่มีอะไร" (พ.ศ. ๒๕๐๒) ของนันท บำรุง
 และ "นักปฏิวัติข่อย" (พ.ศ. ๒๕๐๖) ของพิณ ฤกษ์นิมิตร ละครพล เป็นต้น

นอกจากนี้แล้ว ยังมีเรื่องชี้ให้เห็นว่าการศึกษานั้นได้อบรมสั่งสอนในสิ่งที่ไม่
 สอดคล้องกับความต้องการของสังคม เช่น เรื่อง "ความไม่แน่ใจ" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ของชิต
 ลาวญ "เหมือนอย่างไม่เคย" (พ.ศ. ๒๕๐๒) ของวิทยากร เชียงภู "ครูประจำบาล"
 (พ.ศ. ๒๕๐๓) ของประเสริฐ จันคำ และ "ข้างแยก" (พ.ศ. ๒๕๐๕) ของเสนอ สารวัตร

ในช่วงปี ๒๕๑๑ เป็นต้นมา เรื่องสั้นที่สะท้อนปัญหาการศึกษาก็ยังมีนักเขียนนิยมเขียน
 ถึงเนื้อหาสาระที่คล้าย ๆ กันที่ผ่านมา เช่น บางเรื่องแสดงให้เห็นว่าการศึกษาในมหาวิทยาลัย
 นั้น ผู้สอนมีหน้าที่เพียงพูดตามหนังสือ ผู้เรียนก็มีหน้าที่จดและจำ เมื่อสอบได้และจะได้ทำแห่ง
 การงานที่ดีในอนาคต ก็จะเห็นได้จากเรื่อง "โลกกว้างใต้กระดองเต่า" (พ.ศ. ๒๕๑๑)
 ของมานพ อนุเมศร์ บางเรื่องแสดงให้เห็นว่าการศึกษาสอนให้รู้เพียงแต่การพูดตาม
 หนังสือ แต่ในโลกของความเป็นจริงเขาไม่ปฏิบัติตามที่ถูก เช่น เรื่อง "สังเวชนียะ" (พ.ศ.
 ๒๕๑๔) ของจิรพันธุ์ พิศนาคะ และในเรื่อง "กลิ่นความเจ็บปวด" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของประสิทธิ์

เรื่องรัตนกุล ก็ชี้ให้เห็นถึงปัญหาการศึกษาที่ถักทอทั้งเป็นระยะ การศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง การศึกษาที่ผลิตแต่บัณฑิตที่ทำงานออกไป

๓.๒ ปัญหาเกี่ยวกับศกานศาสนา

ศาสนาเป็นระบบความคิดความเชื่อและแนวปฏิบัติปฏิบัติที่มีอิทธิพลอยู่ในสังคมมาตลอดเวลา มีเรื่องสั้นหลายเรื่องสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาของศาสนาที่มีต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ โดยมีเรื่องสั้นส่วนหนึ่งชี้ให้เห็นว่ามนุษย์อยู่ในลักษณะที่มั่งาย เชื่อในเรื่องอิทธิฤทธิ์ของภูตผี สิ่งลี้ลับ อำนาจไสยศาสตร์ต่าง ๆ รวมทั้งชาติหน้าและนรกสวรรค์ เช่นเรื่อง "ตัวเดินทาง" (พ.ศ.๒๕๑๑) ของประเสริฐ จันคำ แสดงความเชื่อเรื่องสวรรค์ เรื่อง "เขว้าหนึ่ง" (พ.ศ.๒๕๑๒) ของนิคม รายยาว แสดงความเชื่อเกี่ยวกับภูเจ้า เรื่อง "นกสีเหลือง" (พ.ศ.๒๕๑๒) ของสุรชัย จันทิมาธร แสดงปัญหาผีสิงและการรักษาด้วยอำนาจเวทย์มนต์ เรื่อง "ต้นทาง" (พ.ศ.๒๕๑๖) ของนิคม รายยาว แสดงความเชื่อเรื่องความอยู่ยงคงกระพัน

เรื่องสั้นในช่วงปี ๒๕๑๑ เป็นต้นมา ผู้เขียนยังนิยมเขียนถึงความคิดความเชื่อ มั่งายของมนุษย์โดยมีการวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นสิ่งไร้เหตุผล ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "คนพอม" (พ.ศ.๒๕๑๑) ซึ่งแสดงปัญหาความเชื่อของประชาชนหลายประการ เช่น ตนโพธิ์ศักดิ์สิทธิ์ ภูตศักดิ์สิทธิ์ เรื่อง "สองข้างทาง" (พ.ศ.๒๕๑๑) ของสุชาติ สวัสดิ์ศรี แสดงความเชื่อเรื่องผีสิงและการรักษาด้วยน้ำมันตลอดจนความเชื่อเรื่องความอยู่ยงคงกระพัน เรื่อง "ฉันคือต้นไม้" แสดงปัญหาของต้นไม้บรรดาที่กลายเป็นต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ไป เรื่อง "เสียงหุ่น" (พ.ศ.๒๕๑๑) แสดงปัญหาความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับความกินคืออยู่ดี เรื่อง "สี่ขาวคล้า" (พ.ศ.๒๕๑๑) แสดงความเชื่อเรื่องความอยู่ยงคงกระพัน สำหรับความเชื่อเรื่องชาติหน้า นรก สวรรค์ นั้นจะเห็นได้จากเรื่อง "บาทแมลงกลางอากาศ" (พ.ศ.๒๕๑๑) ของโกสุม พิชัย "หัวใจที่บาดเจ็บ" (พ.ศ.๒๕๑๑) ของโกสุม พิชัย "ชายผ้าเหลือง" (พ.ศ.๒๕๑๑) ของศรีดาวเรือง และ "สะพานบุญ" (พ.ศ.๒๕๑๑) ของศรีดาวเรือง

นอกจากเรื่องสั้นจะแสดงปัญหาความคิดความเชื่อที่มีอิทธิพลกับประชาชนแล้ว ยังมีเรื่องสั้นบางส่วนแสดงให้เห็นถึงปัญหาของพระสงฆ์กับประชาชน เช่นเรื่อง "มิตีสี่ของบาบ"

(พ.ศ. ๒๔๐๙) ขวัญภักดี นิยมมากุลทรัพย์ ชี้ให้เห็นถึงความกตัญญูต่อพระสงฆ์ทำให้ประชาชน
 ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตไว้อย่างเลือกเย็น และเรื่อง "นาคา" (พ.ศ. ๒๔๑๕) ของพิษณุ คุณนิมิตร
 แสดงให้เห็นว่าพระสงฆ์นั้นหลอกล่อชาวบ้านให้หลงเชื่อในสิ่งงมงาย เพื่อให้ชาวบ้านบริจาค
 เงิน

เรื่องสั้นในช่วงปี ๒๔๑๑ เป็นต้นไป ก็มีเรื่องที่กล่าวถึงพระสงฆ์หลายเรื่องและ
 ส่วนใหญ่จะกล่าวในลักษณะวิพากษ์วิจารณ์ เช่นในเรื่อง "โลหิตุปบาท" (พ.ศ. ๒๔๑๘) ของนิวัติ
 กองเคียร แสดงให้เห็นถึงพระสงฆ์ที่อาศัยความศรัทธาของประชาชน เพื่อการได้มาซึ่งทรัพย์สิน
 เงินทอง เรื่อง "ชายผ้าเหลือง" (พ.ศ. ๒๔๑๘) ของกรีฑาเรือง แสดงถึงพระสงฆ์ที่เห็นแก่
 เงินทอง รับแขกเฉพาะคนรวย มีความเป็นอยู่ที่โลเลสำรวม เรื่อง "หัวใจที่ปากเจ็บ" (พ.ศ.
 ๒๔๑๘) เสนอปัญหาพระสงฆ์ทำกินกับชาวบ้าน ด้วยการใช้ไสยศาสตร์หลอกล่อให้เชื่อ นรก
 สวรรค์ และเรื่อง "สี่ขวาล้า" (พ.ศ. ๒๔๑๙) ของนิเวศน์ กันไทรราษฎร์ เสนอถึงปัญหา
 ของพระสงฆ์ที่อาศัยสิ่งไสยศาสตร์หลอกล่อ และพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อหาเงินกับประชาชน

๓.๓ เรื่องสั้นกับปัญหาสถาบันครอบครัว

เรื่องสั้นที่ผู้เขียนต้องการสะท้อนปัญหาโดยเฉพาะปัญหาของผู้ด้อยโอกาสใน
 สังคมจะชี้ให้เห็นได้ส่วนหนึ่งว่าครอบครัวของผู้ยากไร้นั้น มักจะเป็นครอบครัวที่ขาดความอบอุ่น
 พ่อแม่ไม่สามารถจะทำหน้าที่ของพ่อแม่ที่ดีได้ เป็นต้น

มีเรื่องจำนวนหนึ่งแสดงให้เห็นว่าในครอบครัวที่ยากจนนั้น พ่อแม่มักจะ
 ดุด่า ทุบตี ทุบตี หรือไม่ให้อารมณ์เสียอยู่เป็นประจำ และผลที่เกิดขึ้น คือการใช้ลูกเป็นที่
 ระบายโทสะ เช่นเรื่อง "วันสุดท้ายของจ้อย" (พ.ศ. ๒๔๑๖) ของวิเชเทพ ลือชาฤทธิ์ และ
 ในช่วงปี ๒๔๑๑ เป็นต้นมา ก็มีเรื่องสั้นทำนองนี้และมีสาระที่ไม่แตกต่างกัน เช่นเรื่อง "มาตุกร"
 (พ.ศ. ๒๔๑๑) ของโกสุม ลิขัย "ดอกไม้และน้ำตา" (พ.ศ. ๒๔๑๑) ของไพสิน ทรัพย์านนท์
 และ "ลาวาเกิดในน้ำ" (พ.ศ. ๒๔๑๘) ของโกสุม พิสัย

นอกจากนี้ยังมีเรื่องสั้นส่วนหนึ่งเสนอปัญหาว่าครอบครัวที่ยากจนนั้น เด็กจะอยู่
 ในสภาพไร้อารมณ์ เพราะพ่อแม่ไม่สามารถจะจัดหาบางสิ่งบางอย่างให้และไม่สามารถส่งเขา

โรงเรียนได้ เชื้อเรื่อง "โลกใหม่ของเจ้าจูน" (พ.ศ.๒๔๐๑) ของนิค นรารักษ์ "คนกับหมา" (พ.ศ.๒๔๐๒) ของมณ. เมธี "ผ่านไปอีกรั้ว" (พ.ศ.๒๔๐๒) ของกรณี ไกรลาศ "เด็กกำพร้า" (พ.ศ.๒๔๐๔) ของรวี โคมพระจันทร์ "ว่าวบนฟ้า" (พ.ศ.๒๔๐๔) ของตรีดาวเรือง "เวทมนตร์" (พ.ศ.๒๔๐๔) ของพลกุล อังกินันท์ และเรื่อง "แล้วเราจะกลับมา" (พ.ศ.๒๔๐๔) ของประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล

๓.๔ เรื่องสั้นกับปัญหาสถาบันวิทยาศาสตร์

การพัฒนาประเทศที่เน้นการเพิ่มอาอุตสาหกรรม ทำให้เกิดการใช้สิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ หรือเครื่องมือทางเทคโนโลยีอย่างแพร่หลาย แม้ว่าในด้านสิ่ง สิ่งเหล่านี้จะทำประโยชน์ให้กับประชาชน แต่ในอีกด้านหนึ่งประชาชนก็ได้รับอันตรายจากสิ่งเหล่านี้ควบคู่กันไปด้วย และยากที่จะหลีกเลี่ยง ดังนั้นเรื่องสั้นประเภทสะท้อนปัญหาสังคมจึงได้สะท้อนปัญหาพิษภัยที่เกิดจากจากใช้สิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ ไว้ด้วย

เรื่องสั้นสะท้อนปัญหานี้ ในช่วงก่อนปี ๒๕๐๑ เช่นเรื่อง "อนาคต" (พ.ศ. ๒๕๐๐) ของสุจิตต์ วงษ์เทศ เสนอให้เห็นปัญหาอากาศเป็นพิษ อาหารเป็นพิษ น้ำเป็นพิษ เรื่อง "นิพพานศตวรรษที่ ๒๐" (พ.ศ.๒๕๐๕ ของพิณ สุกนิมิตร เสนอปัญหาชีวิตมนุษย์ที่ถูกทำร้ายโดยรถยนต์ เรื่อง "การเคลื่อนที่ของหมายเลข ๑" (พ.ศ.๒๕๐๖) ของสุวัฒน์ ศรีเชื้อ แสดงถึงอันตรายที่เกิดจากรถยนต์เช่นเดียวกัน และเรื่อง "จุลินทรีย์เหลวติด" (พ.ศ.๒๕๐๖) สะท้อนให้เห็นอันตรายของพลาสติก

เรื่องสั้นในช่วง พ.ศ.๒๕๐๑) เป็นต้นมาก็สะท้อนปัญหานี้ไว้อย่างแตกต่างกับผกน้าเต็มบาง เรื่องที่ขยายไปถึงปัญหาทางเศรษฐกิจการเมืองที่เป็นตัวทำให้เกิดปัญหานี้ด้วยเช่นเรื่อง "บันทึกของถนนเมือง" (พ.ศ.๒๕๐๑) กล่าวถึงอันตรายของรถยนต์ เรื่อง "นครเน่า" (พ.ศ.๒๕๐๑) ของวิสา คัญทัพ ที่สะท้อนปัญหาอากาศเป็นพิษ และเรื่องนี้ได้เชื่อมโยงปัญหานี้เข้ากับปัญหาเศรษฐกิจการเมืองโดยชี้ให้เห็นว่าอากาศเป็นพิษนั้นเกิดจากโรงงานของชาวญี่ปุ่น ที่รัฐบาลไทยสนับสนุน เรื่อง "ถนนสายหมอกควัน" (พ.ศ.๒๕๐๑) ของพิสิฐ สุกรีพงษ์ กล่าวถึงอาหารและอากาศเป็นพิษ นอกจากนี้เรื่อง "หัว" (พ.ศ.๒๕๐๑) ของสุขสันต์ เหมือนนิริทธิ์

และเรื่อง "เราจะผ่าข้ามไป" (พ.ศ. ๒๕๐๗) ของวิสา คัญทัพ ก็เกินถึงอันตรายของอาวุธสงคราม เรื่อง "เราจะผ่าข้ามไป" ได้เชื่อมโยงไปถึงการเข้าครอบงำของประเทิพมหาอำนาจด้วย

พฤติกรรมของตัวละคร

ในท่ามกลางสถานการณ์ต่าง ๆ มนุษย์จะเป็นผู้มีบทบาทหรือพฤติกรรมอยู่ในนั้น แต่เนื่องจากมนุษย์อยู่ในฐานะที่ไม่เท่าเทียมกัน อย่างน้อยจะต้องมีมนุษย์ที่ร่ำรวยกับมนุษย์ที่ยากจน มนุษย์ผู้มีอำนาจ กับมนุษย์ผู้ไร้อำนาจ ดังนั้นบทบาทหรือพฤติกรรมของมนุษย์จึงมีต่างกัน เป็การพิจารณาพฤติกรรมของตัวละครจะช่วยให้เห็นปฏิกริยาของตัวละครที่มีต่อปัญหาเศรษฐกิจการเมือง และสังคม

การพิจารณาบทบาทหรือพฤติกรรมของตัวละครในสภาพการณ์ต่าง ๆ สามารถแบ่งพิจารณาเป็น ๒ ลักษณะกล่าวคือ ลักษณะเฉื่อยชา (passive) กับลักษณะกระตือรือร้น (active) ลักษณะเฉื่อยชา (passive) หมายความว่าตัวละครตกเป็นผู้ถูกสถานการณ์กระทำแต่เพียงฝ่ายเดียว เช่นตัวละครที่เป็นชาวไร่ชาวนา จะมีพฤติกรรมเพียงเป็นผู้ทำงานหนักโดยไม่มีใครทราบบว่า เขาจะทํายังไรเพื่อแก้ปัญหาที่เขาประสบอยู่ ในกรณีนี้จะปรากฏในเรื่องสั้นที่ผู้เขียนไม่ยอมบอกถึงทางออกของตัวละครในสถานการณ์นั้น ๆ และรวมถึงเรื่องที่ตัวละครแสดงพฤติกรรมบางอย่างที่แสดงถึงการยอมจำนน เพื่อเป็นการขัดเคืองความรู้สึกที่ถูกลบเลือนจากความยากลำบากในการดำรงชีวิต เช่นการดื่มสุรา การแสดงอำนาจเหนือผู้อื่น ฯลฯ การกระทำบางอย่างเพื่อขัดเคืองความรู้สึกนี้ จะทำให้ตัวละครรู้สึกว่ตนเองมีความหมายหรือมีความสำคัญขึ้นบ้าง ซึ่งจะช่วยให้เขาทนอยู่กับประสบการณ์ที่บีบรัดกับนี้ได้ ึ่งกรณีนี้เราวิเคราะห์รายละเอียดอีกครั้งหนึ่งในบทต่อไป แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงพฤติกรรมความเฉื่อยชาในสองลักษณะรวมกันไป ด้วยจุดประสงค์เพียงให้เห็นว่าในช่วงใดและปัญหาอย่างไรที่ผู้เขียนนิยมนิยมนถึงพฤติกรรมของตัวละครในลักษณะนี้

สำหรับพฤติกรรมกระตือรือร้น (active) นั้นจะปรากฏในเรื่องสั้นที่ผู้เขียนเสนอ พฤติกรรมที่แสดงถึงทางออกเพื่อแก้ปัญหาของตัวละครโดยจะต้องเป็นพฤติกรรมที่ต้องการแก้ปัญหา กับบุคคลอื่นใดให้หมดไป เช่น สถานาที่ถูกนายขุนเคชะราชการทองถิ่นร่วมมือกันเอาเร็ดเอาเปรียบ ขวานาก็อาจจะรวมตัวกันไปร้องเรียนรัฐบาลให้ช่วยเหลือเป็นต้น ซึ่งพฤติกรรมเช่นนี้จะปรากฏ รายละเอียดอีกครั้งในการวิเคราะห์ต่อไป

๑. พฤติกรรมทางเศรษฐกิจของตัวละคร

การวิเคราะห์กิจกรรมของตัวละครทางเศรษฐกิจจะเริ่มจากการแบ่งตัวละครออกเป็นอาชีพอิสระ ๆ ตามที่เรื่องสั้นเสนอปัญหาไว้ แล้วพิจารณาว่าตัวละครในแต่ละอาชีพนั้นมีพฤติกรรมอย่างไรเกี่ยวกับชีวิตทางเป็นอยู่ทางเศรษฐกิจของพวกเขา

๑.๑ ชาวไร่ชาวนา

เรื่องสั้นที่เขียนถึงชาวไร่ชาวนา จะเขียนให้เห็นถึงชาวไร่ชาวนาต้องทำงานเหน็ดเหนื่อย เก่งกล้าอยู่อย่างยากจน เพราะผลผลิตของพวกเขาถูกคนอื่นเบียดบังเอาผลประโยชน์ไป สำหรับตัวละครที่เป็นชาวไร่ชาวนา ในช่วงก่อนปี ๒๕๐๗ เท่าที่ปรากฏนั้นล้วนเป็นชาวนาที่มีพฤติกรรมเพียงเป็นแรงงานที่เหนื่อยยากเท่านั้น แต่ไม่มีพฤติกรรมในลักษณะที่ต้องการแก้ปัญหาความยากจนที่ตนประสบอยู่ พฤติกรรมเช่นนี้ จึงเรียกว่า พฤติกรรมแบบเฉื่อยชา เช่นเรื่อง "คนแบบต้นไม้" (พ.ศ. ๒๕๐๐) ของวิกรม ราษฎร์ "เขียนที่กรุงเทพฯ" (พ.ศ. ๒๕๐๔) ของกรรณ ไกรลาศ "ยังไม่สิ้นความหยาใจ" (พ.ศ. ๒๕๐๔) ของกรรณ ไกรลาศ "แสงสว่างและความมืด" (พ.ศ. ๒๕๐๖) ของไพโรจน์ ทรหม่น

ตัวละครชาวไร่ชาวนาในเรื่องสั้นตั้งแต่ปี ๒๕๐๗ เป็นต้นมานั้นส่วนหนึ่งก็ยังแสดงลักษณะเฉื่อยชา ดังที่กล่าวข้างต้น เช่นเรื่อง "หยาดเหงื่อสีน้ำเงิน" (พ.ศ. ๒๕๐๗) ของวิกรม ราษฎร์ เรื่อง "ว่าวบนฟ้า" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ของตรีดาวเรือง แต่ก็มีตัวละครในเรื่องสั้นหลายเรื่องแสดงพฤติกรรมในเชิงต่อสู้เพื่อให้ตนหลุดพ้นจากปัญหาที่ประสบอยู่ เช่น การรวมตัวไปเรียกร้องรัฐบาล หรือการจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับนายทุน ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "ผงกัณฐิ" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ของวี โคมพระจันทร์ "เวาเลือดเอาเหงื่อออกมา" (พ.ศ. ๒๕๐๘)

ของวรี โคมะระจันทร์ "ยื่นคร่งงานฟ้า" ของวรี โคมะระจันทร์ และ "น่าน้ำฟ้า" ของสถาพร ศิริสังข์ เป็นต้น

๑.๖ กรรมกร

เรื่องสั้นที่เขียนถึงกรรมกร จะสะท้อนให้เห็นว่ากรรมกรต้องทำงานหนักถูกนายจ้างควบคุมอย่างใกล้ชิด งานบางอย่างต้องเสี่ยงอันตรายจากเครื่องจักรและสิ่งแหลกลวมนเป็นพิษ ในขณะที่ได้ค่าจ้าง แต่มีตัวละครในเรื่องสั้นหลายเรื่องที่มีลักษณะเฉื่อยชา คือไม่มีพฤติกรรมอะไรเพื่อแก้ปัญหาค้นเองประสบอยู่ เช่นเรื่อง "มือของเขิน" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของกรรณ ไกรชาติ "แสงสว่างและความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ของไกรสันต์ พรหมน้อย และ "บทเพลงเปลี่ยนที่ภูเขาและบันทึกของจนจรจัด" ของ จิบลัดกี ละครพล เป็นต้น

เรื่องสั้นในช่วงปี ๒๕๑๖ เป็นต้นไปก็แสดงให้เห็นว่าตัวละครในบางเรื่องมีลักษณะเฉื่อยชา เช่น "ถนนสายหมอกควัน" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ของพิสิฐ ฤทธิพงษ์ "ผางชื่อหมวก" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของศิริศักดิ์ นงรัตน์ และ "มือ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของศิริดาวเรือง แต่มีตัวละครในหลายเรื่องที่แสดงพฤติกรรมต่อสู้เพื่อให้ตนเองพ้นจากสภาพของการถูกเอารัดเอาเปรียบ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการชุมนุมตบมือกับนายจ้าง หรือการตั้งกลุ่มขึ้นตบมือกับนายทุน เช่นเรื่อง "คนทำอิฐ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของวัฒน์ วรลยางกูร "แรงงานกับเงิน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของศิริดาวเรือง และ "พวกในป่า" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของศิริดาวเรือง

๑.๗ ลูกจ้าง

ผู้ที่ทำงานเป็นลูกจ้างนั้นแบ่งได้เป็น ๒กลุ่ม ได้แก่ ลูกจ้างที่ทำงานในสำนักงาน เช่นเสมียน เจ้าหน้าที่ประกันภัย ผู้จัดการ และลูกจ้างที่ต้องใช้กำลังกายเช่น คนยาม นักการภารโรง เรื่องสั้นชี้ให้เห็นว่าลูกจ้างในสำนักงานถึงแม้จะไม่ต้องลงแรงมาก แต่งานที่ทํานาน่าเบื่อหน่ายและซ้ำซาก พร้อมทั้งยังถูกควบคุมเวลาทำงานอย่างเข้มงวด ถ้าเป็นลูกจ้างประเภทใช้กำลัง เรื่องสั้นก็ชี้ให้เห็นว่าผู้ทำงานต้องทำงานอย่างเหนื่อยยาก เรื่องสั้นชี้ให้เห็นว่าตัวละครที่ทำงานในสำนักงานมีพฤติกรรมเฉื่อยชา กล่าวคือไม่มีปฏิกิริยาที่จะต่อสู้กับงานที่บีบคั้นนั้น เช่นเรื่อง "ผ่านไปอย่างสับสน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของตึก วงศ์รัฐ "ออกไปจากความมืด"

(พ.ศ. ๒๔๑๕) ของสุชาติ สวัสดิ์ศรี "บาบา" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ของพิณ สุกนิมิตร "ถ้ากิน
วันทองหม่นและราย" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ของสุรัช จันทิมาธร และ "มนุษย์ขอมือ" (พ.ศ.
๒๕๑๖) ของสุวัฒน์ ตรีโอ และใบเรื่องสั้นในช่วงปี ๒๕๑๗ เป็นต้นมา เช่น "ความกลดกัน
ส่วนที่ ๓๒" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ของสุวัฒน์ ตรีโอ ส่วนตัวละครที่ทำงานใช้กำลังไม่มีพฤติกรรมก่อ
ต้านกับปัญหาที่พบ เช่น เรื่อง "ข้าวเย็นก่อนเจียว" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ของวัฒน์ วรลขางกูร
และเรื่องสั้นในช่วงปี ๒๕๑๗ เป็นต้นมา เช่น "ผอ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของศรีดาวเรือง
'ปรากฏการณ์สี่กล้า' (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของโกสุม พิชัย

สำหรับเรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าตัวละครที่เป็นลูกจ้างต่อสู้กับปัญหาที่ตนประสบ
อยู่ เช่น เรื่อง "วันหนึ่ง" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ของวีระประวัติ วงศ์พิทักษ์ และเรื่อง "เนื้อในกระ
ดุก" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของเน่งว้อย เก่งสามารถ ซึ่งทั้ง ๒ เรื่องนี้เป็นเรื่องของลูกจ้างที่ทำงาน
ในสำนักงาน และต่อสู้ด้วยการลาออกจากงาน ส่วนตัวละครที่เป็นลูกจ้างประเภทใช้แรงงาน
นั้นเรื่อง "จนสิ้นระดัง" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ของสอาด ตรีสัจจัง ตัวละครสู้กับปัญหาด้วยการ
ชุมนุมประท้วง

๑.๒๕ ผู้รับจ้าง

ผู้รับจ้างมีหลายลักษณะเช่นบางคนทำงานเป็นลูกจ้างรายวัน บางคนทำงานโดย
ได้ค่าตอบแทนแล้วแต่ขึ้นของงาน บางคนเป็นนักเขียน บางคนเป็นแม่ค้าหาบเร่ เป็นต้น ตัวละคร
ประเภทนี้ส่วนใหญ่ จะเป็นตัวละครที่ไม่มีพฤติกรรมต่อสู้ เพื่อให้ตนพ้นจากความยากแค้นที่ตนประสบ
อยู่ เช่น เรื่อง "มนุษย์ธรรมทูตมาก" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของกรณี ไกรกาศ "ช่องที่ว่างห่างของ
ลุงเหือน" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของสิทธิชัย ธาณานิธิ "รองเท้าน้ำตาล แมวสีเทาและชายชรา"
(พ.ศ. ๒๕๑๔) ของตึก วงศ์รัฐ และ "ยายแรงทั้ง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของรวี ไคมธรรมจันทร์
 เป็นต้น แต่ตัวละครที่เป็นนักเขียน ได้เสนอพฤติกรรมไม่ยอมเขียนหนังสือ เพราะทำไม
สามารถมีอิสระในการเขียน เช่น เรื่อง "แขนของขุน" (พ.ศ. ๒๕๑๕) เป็นต้น

๑.๒๕ โสเภณี

ตัวละครที่เป็นโสเภณีส่วนใหญ่เป็นเพราะความยากจนบังคับ โดยไม่มีทางเลือก
อะไรที่ดีกว่า ดังนั้นพฤติกรรมของหญิงพวกนี้จึงเป็นพฤติกรรมที่เฉื่อยชา คือ ไม่คิดที่จะต่อสู้หรือ

ก่อนอันอะไร ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "กิเลส" (พ.ศ.๒๕๑๒) ของสุรชัย จันทิมาธร

"ใกล้จะอาสาน" (พ.ศ.๒๕๑๓) ของกรณ โกรลาต "สิ่งที่เป็นชีวิต" (พ.ศ.๒๕๑๖) ของ
กรณ โกรลาต "ซึ่งก็มีชีวิตและเคลื่อนไหว" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ของกรณ โกรลาต "อะไร
เกิดขึ้นกับผู้หญิงอย่างเธอ" (พ.ศ.๒๕๑๗) ของธัญญา ชนชฎาธาร และ "ผู้หญิงคนนั้นชื่อสร้อย
ดาว" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล เป็นต้น

นอกจากนี้เรื่องสั้นจะ เสก ปัญหาทางเศรษฐกิจ โดยแสดงปัญหาของคนในแต่ละอาชีพ
แล้ว ผู้เขียนยังนิยมเขียนถึงปัญหาในสำนวนที่ระบบเศรษฐกิจปัจจุบันถือว่าเป็นเงินตราเป็นสิ่ง
สำคัญ ดังนั้นคนจึงอยู่ในลักษณะที่ห่างเหินกัน ไม่มีใครสนใจหรือเห็นใจใคร ตัวละครที่ประสบ
ปัญหาเช่นนี้ เป็นผู้ที่มีพฤติกรรมขยาเลย คือไม่คำนึงต่อผู้เพื่อให้พบสภาพเช่นนี้ เพราะเขาคิดว่า
เรื่องเช่นนี้โลกกลายเป็นเรื่องธรรมดาไปแล้ว ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "ไอริน-าชาและ
น้ำตา" (พ.ศ.๒๕๑๙) ของธัญญา ผลอนันต์ "ขอสันทนาการทางโทรศัพท์ในคำคืนแห่งความหว้าเหว"
(พ.ศ.๒๕๑๒) ของวิทยากร เขียงกูร "ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย" (พ.ศ.๒๕๑๓) ของ
วิทยากร เขียงกูร "บันทึกของผู้คน" (พ.ศ.๒๕๑๔) ของตึก วงศ์รัฐ "ออกไปจากความมืด"
(พ.ศ.๒๕๑๕) ของสุภาวดี วรสิทธิ์ "วันหนึ่งผมจะฆ่าคนทั้งโลก" (พ.ศ.๒๕๑๖) "คำตอบ
ในเวลาที่รวดเร็ว" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของไพฑูริย์ สุธสุเมธ "คนแปลกหน้า" (พ.ศ.๒๕๑๙)
ของนิเวศน์ แก้วไทยราษฎร์ และ "นักร้อง" (พ.ศ.๒๕๑๙) ของประเสริฐ จันทน์ เป็นต้น

๒. พฤติกรรมทางกายในเมืองของตัวละคร

ประชาชนจะคงเกี่ยวข้องกับการเมืองเสมอ ไม่เกี่ยวข้องอย่างกระตือรือร้น
(active) ก็เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยความพยายามหรือที่บทบาททางการเมือง เพื่อรักษา
ผลประโยชน์ซึ่งมีพึงได้ของตน ก็คงเกี่ยวข้องอย่างเฉื่อยชา (passive) คือเกี่ยว
ข้องในลักษณะที่ไม่สนใจการเมือง ปล่อยให้กระแสการเมืองเข้ามามีอิทธิพลกับตนแต่เพียงฝ่าย
เดียว เรื่องสั้นที่เสนอปัญหาทางการเมือง จึงแสดงให้เห็นพฤติกรรมของตัวละครในสองลักษณะ
นี้ การพิจารณาพฤติกรรมของตัวละครในทางการเมือง อาจพิจารณาในสองระดับคือ ระดับแคบ

กับระบอบกว้าง ในระดับแคบ หมายถึงพฤติกรรมทางการเมืองตัวละครที่มีต่อกลไกรัฐย่อย ๆ จุกจิกจุกหนึ่ง เช่นตำรวจ ข้าราชการ ฯลฯ ในระดับกว้างหมายถึง พฤติกรรมที่มีต่ออำนาจ รัฐในระบอบสูงที่สามารถเปลี่ยนลักษณะกลไกรัฐย่อย ๆ ได้ เช่น รัฐบาล รัฐสภา เป็นต้น

๒.๑ พฤติกรรมทางการเมืองในระดับชั้นแคบ

ความเกี่ยวของทางการเมืองในระดับแคบของตัวละครในช่วงแรกๆ มักจะเกี่ยวข้องกับหม่อมราชวงศ์เทวเป็นศูนย์กลางประเด็น พฤติกรรมของตัวละครก็อยู่ในลักษณะเฉื่อยชา ถือว่าไม่มีการขัดขืนการกระทำของหม่อม เช่นเรื่อง "ปากวีวิท" (พ.ศ.๒๕๐๓) ของ มนุญ วัฒนโกเมร เรื่องที่มีสาระเป็นเดียวกันนี้ปรากฏอีกในปี ๒๕๑๔ คือเรื่อง "จดหมายสองฉบับ" ของวิฑูรย์ เวียงสุทนต์ กับ "วันหนึ่งที่โรงพยาบาล" ของศิริพร หนูแก้วขวัญ ตัวละครในเรื่องจดหมายสองฉบับนั้นเริ่มมีปฏิกิริยาเกี่ยวกับการกระทำของหม่อม แต่ด้วยความคิดว่าหม่อมเป็นเพียงส่วนย่อยของระบบที่ใหญ่กว่า ตัวละครจึงมีพฤติกรรมในเชิงกระตือรือร้นภายหลังการเผยแพร่แนวความคิดในเชิงต่อต้านปัญหาไปในหมู่ประชาชนและในปี ๒๕๑๕ เรื่อง "หัวใจไหลเขียว" ของมน เมธี ก็กล่าวถึงหม่อมในทำนองเดียวกัน

ตั้งแต่ปี ๒๕๑๗ เป็นต้นมาก็มีเรื่องของหม่อมที่เห็นเงินสำคัญกว่าชีวิตของคนใช้ เป็นเดียวกัน เช่นเรื่อง "สี่ก้านผ้าขาว" (พ.ศ.๒๕๑๗) ของวัฒน์ วรดิลก "ราดาแห่งจามตาย" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของศิริพร เรื่องนี้มีตัวละครในเรื่อง "สี่ก้านผ้าขาว" ได้แสดงพฤติกรรมต่อสู้โดยการฆ่าลายชีวิตหม่อม

ปี ๒๕๑๖ เรื่องป๊าย ทรัพย์นิรันดร์ เขียนเรื่อง "บุญถึง" แสดงถึงประชาชนที่ถูกกดขี่ไปเป็นทหารโดยไม่เต็มใจ แต่ตัวละครก็ไม่มีพฤติกรรมต่อต้าน ถึงแม้จะพยายามหลบหนีแต่ก็ไม่ไปเพราะต้องการกอดำรงอำนาจแทนตนนี้เพราะคิดถึงภรรยาและในคอเหน็บเขาคือเขามามอบตัว เรื่องสั้นที่แสดงปัญหาที่ว่าประชาชนถูกบังคับเกณฑ์ให้มาเป็นทหารนี้ปรากฏต่อมาในเรื่อง "นิ้วชี้ในตู้นิน" (พ.ศ.๒๕๑๖) ของสุวัฒน์ ศรีเชื้อ "มาดกร" (พ.ศ.๒๕๑๗) ของโกสุม มิศัย และ "หัวใจที่บาดเจ็บ" (พ.ศ.๒๕๑๘) ของโกสุม พิชัย ตัวละครในเรื่อง "มาดกร" และ "หัวใจที่บาดเจ็บ" ได้แสดงพฤติกรรมต่อสู้ โดยการต่อสู้กับผู้บังคับบัญชา หรือเจ้านายที่กำลังใช้อำนาจบังคับเขาเฉพาะหน้า

เรื่องสั้นที่เขียนเกี่ยวกับทหารยังชี้ให้เห็นในแง่ทหารกับสงครามว่าเป็นสาเหตุ ทำให้ประชาชนเสียชีวิตและทรัพย์สิน เช่น เรื่อง "สิ่งที่หลอนพอจะทำได้" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ของ นิคม รายยวา "สงครามในหลุมฝังศพ" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ของ วุฒิชัย ตรีเชื้อ ตัวละครซึ่งเป็น ประชาชนถึงแม้จะประสบสถานการณ์เช่นนี้ แต่ก็ไม่มีความผิดในเชิงต่อต้าน เรื่องสั้นในช่วงปี ๒๕๑๑ เป็นต้นมาได้กล่าวถึงความเหี้ยมโหดของทหารที่กระทำต่อประชาชนไทย โดยกล่าวหา ว่าเป็น "จลาจลนิสิต" เช่น เรื่อง "เจ้าของกำพลา" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของ วิสา คุ้มทัพ "ต่อ หน้าความตาย" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของ รวี โกมพระจันทร์ "ก่อนไปสู่ภูเขาศา" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของ สภาพร ศรีสังข์ โดยตัวละครมีพฤติกรรมต่อสู้ด้วยการจับอาวุธขึ้นต่อสู้ นอกจากเรื่อง สั้นบางเรื่องยังกล่าวถึงตัวละครที่เป็นทหารรับจ้างเข้าไปรบในลาว เพียงเพื่อต้องการเงิน โดยไม่รู้ตนสลายปลายเหตุอะไรเลย เช่น ในเรื่อง "จากฝั่งโขงถึงเจ้าพระยา" (พ.ศ. ๒๕๑๔) และ "ความหมายของเด็กหญิง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ตัวละครในลักษณะเช่นนี้ก็เป็นตัวละครประเภท เลื่อยป่า มีบทบาทเพียงผู้ตกอยู่ใต้อำนาจเงินตราของสหรัฐอเมริกา

ตัวละครที่ถูกอำนาจของตำรวจกระทำโดยมิชอบ ก็ปรากฏในเรื่องสั้น หลายเรื่อง แต่ตัวละครส่วนใหญ่ จะเป็นตัวละครที่ไม่มีพฤติกรรมต่อสู้กับอำนาจดังกล่าว เช่น เรื่อง "เหม็น" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของ วิเวกน์ กันไทยราษฎร์ "ผิดหวัง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของ ธีรดาวเรือง "การเดินทางของชายหญิง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของ วิเวกน์ กันไทยราษฎร์ และ "ชิงรอนแตกทำลาย" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ของ ธีรดาวเรือง แต่ในเรื่องสั้นบางเรื่องแสดงถึงปร ประชาชนได้ลุกขึ้นมาต่อสู้กับตำรวจด้วยความรุนแรง ซึ่งทั้งหมดเป็นเรื่องสั้นตั้งแต่ปี ๒๕๑๑ เป็นต้นมา เช่น เรื่อง "ความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของ สมเกียรติ ปติสุพร "เหยื่อ" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของ สภาพร ศรีสังข์ และ "ผู้คลั่ง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของ ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรักนกุล

นอกจากที่กล่าวมาแล้วเรื่องสั้นยังเขียนถึงข้าราชการฝ่ายปกครอง เช่น นายอำเภอ ผู้ว่าราชการฯ วอห์อำนาจในลักษณะที่ไม่เป็นธรรมแก่ประชาชน ตัวละครส่วนใหญ่ มีพฤติกรรมต่อสู้กับนายอำเภอ ผู้ว่าราชการฯ จังหวัดหรือสมัครพรรคพวกซึ่งจะเป็นเรื่องสั้น ในช่วงหลังปี ๒๕๑๑ เป็นต้นมา เช่น เรื่อง "คนทำอิฐ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของ วัฒน์ วรลยางกูร

"ด้วยมือของเรา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของไพโรจน์ พรหมน้อย "ความทุกข์ของบุรุษรอบ เลือด" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของวัฒน์ วรรลยางกูร "อำไพต้องกลายเป็นพายุ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของศรีถักดี นพรัตน์

ระบบราชการนอกจากมีอำนาจกระทำกับตัวละครที่เป็นประชาชนทั่วไปแล้ว ยังมีอำนาจกระทำกับข้าราชการเองอีกด้วย กล่าวคือมีอำนาจให้ข้าราชการ ที่มีอุดมคติต้องเสียอุดมคติไป ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "บนเส้นทางสายใหม่" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ของมนต์เฝ้ารณานนท์ "ขอขารัฐบาล" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ของนิคม รายขวา "สี่ตำบลในฝัน" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ของวัฒน์ วรรลยางกูร "อีกนานสักเท่าไร" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของสิทธิชัย รัตนาภิ และ "ไพร่ลดา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล

เรื่องสั้นบางเรื่องแสดงให้เห็นว่าระบบการตัดสินใจความเป็นธรรมของสังคมในปัจจุบันไม่สามารถจะให้ความเป็นธรรมกับประชาชนได้ เช่นในเรื่อง "จำเลยมนุษย์ธรรม" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของวิวัฒน์ รุจิพัฒน์ ซึ่งถึงแม้ตัวละครจะไม่ยอมรับคำตัดสินของผู้พิพากษา แต่ก็ไม่มีพฤติกรรมในเชิงต่อสู้ นอกจากนั้นยังมีเรื่องสั้นหลายเรื่อง เสนอปัญหาว่ากฎหมายที่มีอยู่ นั้น เข้าข้างนายทุนให้เอาผิดเอาเปรียบประชาชนหรือไม่ก็มีไว้เพื่อให้ผู้ปกครองปราบปรามประชาชนได้เต็มที่ ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "โลกสี่คำ" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ของวัฒน์ วรรลยางกูร "เด็กหญิงคนนั้นกับการปฏิวัติ" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ของวิสา ภัณฑิพย์ "หัวใจที่บาดเจ็บ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของโกสุม ทิพย์ "เอาเลือดเอาเหงื่อออกมา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของรวี โคมพระจันทร์ "ด้วยมือของพวกเรา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของไพโรจน์ พรหมน้อย และ "เสียมด" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของรวี โคมพระจันทร์ บางเรื่องแสดงพฤติกรรมของตัวละครในเชิงต่อต้านหลักการของกฎหมาย เช่นเรื่อง "เด็กหญิงคนนั้นกับการปฏิวัติ" "เอาเลือดเอาเหงื่อออกมา" และ "ด้วยมือของพวกเรา" เป็นต้น

๓.๒ พฤติกรรมทางการเมืองในระดับกว้าง

เรื่องสั้นบางเรื่องผู้เขียนขยายปัญหาทางการเมืองของตัวละครกว้างขวางออกไปจากปัญหาที่เกิดกับกลไกรัฐใกล้ตัว โดยกล่าวไปถึงรัฐบาลที่สิ้นนโยบาย หรือการกระทำที่นำความเดือดร้อน มาสู่ตัวละครที่เป็นประชาชน ในเรื่อง "ตัวละครบางส่วน"

ถึงแม้จะได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำของรัฐมาก หรือรู้ว่ารัฐบาลกำลังโกหกหลอกลวงประชาชน แต่พวกเขาก็ยังเฉยเมยไม่เข้าปฎิบัติที่จะต่อสู้คัดค้านต่อข้างใด เช่น เรื่อง "ภาระหน้าที่" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ของบัณฑิต ปุณนิภาย "มาวากไหน มาอย่างไร จะไปไหน" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ของสุภาณี สวัสดิ์ศรี และในเรื่อง "และน้ำนั้นย่อมขมขื่น" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ตัวละครที่ก็จะต่อต้านรัฐบาลบ้างเหมือนกัน แต่ในที่สุดเขาเลือกที่จะยอมจำนน

พฤติกรรมของตัวละครในเรื่องสั้น ตั้งแต่ปี ๒๕๑๗ เป็นต้นมา มักจะเป็นพฤติกรรมที่ต่อสู้กับปัญหา ประสบอยู่ ตัวละครบางตัวต่อสู้คัดค้านด้วยการรวบรวมเรียกร้องรัฐบาลหรือการกล่าวเปิดโปงรัฐบาล เช่น เรื่อง "วันนั้นฉันร้องไห้" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ของกรณ์ ไกรลาศ "นกรเฒ่า" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ของวิสา วัชรวิชัย "ก่อนไปถึงดวงดาว" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของวัฒน์ วรลยางกูร "ไปหาแสงตะวัน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของประสิทธิ์ รุ่งเรือง รัตนกุล และตัวละครบางตัวแสดงพฤติกรรมที่จะต่อสู้ด้วยการจับอาวุธเป็นตัวละครในเรื่อง "คนจนที่ ๔๓" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของวินัย บุญปาย "ถ้ามันยังมีได้" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของรวี โคมระจันทร "ยี่มถระหง่าฟ้า" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของรวี โคมระจันทร เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีเรื่องสั้นบางเรื่องที่ใช้ให้เห็นถึงปัญหาของการเลือกตั้งสู่แทนราษฎร ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของระบบประชาธิปไตย ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้ให้เห็นว่าระบบการเลือกตั้งเช่นนี้ไม่มีทางได้ ตัวแทนที่แท้จริงของประชาชน จะได้แก่คนรวยคนมีอิทธิพล และเมื่อเขาได้รับเลือกตั้งแล้ว ก็จะกอบโกยผลประโยชน์ เพื่อถอนทุนและหากำไรเป็นเรื่อง "คนว่างงาน" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ของสุจิตต์ วงศ์เทศ "เรายังไม่ชนะดอกหรือพ่อ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ของสงกิตติ สิงขร "อึกษาเล็กเท่าไหน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของสิทธิชัย ธาดานิติ "ปล้นชาติ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ของเรวัตต์ นพรัตน์ แต่มีเฉพาะตัวละครในเรื่อง "ปล้นชาติ" ที่แสดงออกมา กระตุ้นหรือระดมการต่อสู้เลือกผู้แจกเงิน ที่จะเลือกผู้สัจจจาก พรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย

๓. พฤติกรรมทางสังคมของตัวละคร

ในชีวิตของประชาชนจะต้องสัมผัสกับสถาบันทางสังคม เช่น สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา สถาบันครอบครัว สถาบันวิทยาศาสตร์ มีเรื่องสั้นจำนวนหนึ่งสะท้อนให้เห็นปัญหาทางสังคมและสถาบันต่าง ๆ เหล่านี้

๓.๑ สถาบันการศึกษา

เรื่องสั้นที่เขียนเกี่ยวกับการศึกษา ส่วนใหญ่จะชี้ให้เห็นปัญหาว่าการศึกษานั้นไม่ส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน เน้นการท่องจำเพื่อให้สอบได้ เรื่องที่เรียนไม่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม นักศึกษาได้รับการปลูกฝังให้เอาตัวรอดเป็นหลัก ชีวิตภายในมหาวิทยาลัยเต็มไปด้วยความวุ่นวายไร้สาระ พฤติกรรมของตัวละครที่ตกอยู่ในสภาพเช่นนี้ แบ่งออกได้เป็น ๓ ลักษณะ ลักษณะแรก คือถูกอิทธิพลของการศึกษากลิ้งหายไปในระบบ เขาจึงเป็นเพียงผู้ทนหน้าคงตาเรียน เพื่อให้สอบไล่ได้ทีละที ๆ เพื่อจะมีงานดี ๆ ทำ ตัวละครลักษณะเช่นนี้จะเห็นได้จากเรื่อง "กอง ตอนตะโก" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ของพงษ์ศักดิ์ พงษ์กุล ลักษณะที่สอง ตัวละครโกรธแค้นถึงกับความไม่ถูกต้องของระบบการศึกษา แต่ตัวเองก็ไม่แสดงปฏิกิริยาใด ๆ ต่อต้านกับระบบการศึกษา ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "แรมกลับบ้าน" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ของ ร.บุตยาภรณ์ "บันทึกของความว่างเปล่า" (พ.ศ. ๒๕๐๑) ของโกมล คีมทอง "จ๊วและเงา" (พ.ศ. ๒๕๐๒) ของสุชาติ สวัสดิ์ศรี "หลงทาง" (พ.ศ. ๒๕๐๒) ของกรมม. ปรีดิลก (พ.ศ. ๒๕๐๙) ของเหือง สุกุลดี "วีรกรรมของถนนลาด" (พ.ศ. ๒๕๐๖) ของวัฒน์ วรรณยางกูร "ฝันแรง" (พ.ศ. ๒๕๐๖) ของกัญญา ฤกษ์นิมิตร และรวมทั้งตัวละครที่เคยขัดแย้งต่อระบบที่เป็นอยู่ แต่ไม่มีใครเห็นด้วยกับเขาในที่สุดเขาก็เลิกต่อต้าน เช่นเรื่อง "ริ้วสี" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ของอนุช อภาภิรม ในสองลักษณะที่กล่าวมานั้นแสดงถึงพฤติกรรมของตัวละครที่เฉยชา ลักษณะที่สามเป็นพฤติกรรมที่กระตือรือร้น กล่าวคือตัวละครตัดสินใจต่อต้านระบบการศึกษาเชิงส่วนใหญ่นอกจากนี้ทำ งานในชนบทเช่นเรื่อง "ฟ้าไม่มีอะไร" (พ.ศ. ๒๕๐๒) ของนัน บางนรา "ทางแยก" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ของ

นันทวณิช ขวัญใจ "และ" ถิ่นสายที่ตรงไปข้างหน้า" (พ.ศ. ๒๕๓๗) ของสันติ รักประภา
ตัวละครในบางเรื่องยังคงอยู่ในมหาวิทยาลัย แต่ให้ความสำคัญกับการเรียน แต่หันกลับ
ไปศึกษาสิ่งต่าง ๆ ด้วยตัวเองและทำกิจกรรมเพื่อสังคม เช่น เรื่อง "นิยายของชาวมหา
วิทยาลัย" (พ.ศ. ๒๕๓๒) ของวิทยากร เชียงกูล "โลกกว้างไร้ขอบเขต" (พ.ศ. ๒๕๓๗)
ของมานพ วัฒนศิริ และ "ก้นความเจ็บปวด" (พ.ศ. ๒๕๓๘) ของประสิทธิ์ รุ่งเรืองรักนกุล

๓.๒ สถาบันศาสนา

ความสัมพันธ์ของตัวละครกับสถาบันศาสนานั้น แบ่งออกได้ ๒ ลักษณะ คือ
ความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อความเชื่อ กับความสัมพันธ์กับพระสงฆ์อันเป็นศูนย์กลาง
ศาสนา

เรื่องสั้นบางเรื่องให้เห็นว่าตัวละครมีลักษณะเวียงช้าถูกความเชื่อครอบงำ
โดยสิ้นเชิง พฤติกรรมของเขาจึงเป็นไปในลักษณะที่มลาย เช่น เรื่อง "ตัวเดินทาง"
(พ.ศ. ๒๕๓๑) ของประเสริฐ ว่างเกษม "เข้าวันหนึ่ง" (พ.ศ. ๒๕๓๒) ของโกมล รายยาว
"นกสีเหลือง" (พ.ศ. ๒๕๓๒) ของสุรชัย จันทิมาธร "คนทาง" (พ.ศ. ๒๕๓๖) ของจิตติ
รายยาว "ก้นก้นไม้" (พ.ศ. ๒๕๓๘) ของไมตรี ลิ้มวิชาติ "สะพานบุญ" (พ.ศ. ๒๕๓๘)
ของศรีทวารเรือง เป็นต้น ในขณะที่มีเรื่องสั้นบางเรื่องแสดงให้เห็นว่าตัวละครต่อต้านระบบ
ความเชื่อบางประการที่เขาไม่เห็น เช่น "เขี้ยวคน" (พ.ศ. ๒๕๓๘) ของรวี โกมล ระจันทร
"ขาดแคลงกลางอากาศ" (พ.ศ. ๒๕๓๘) ของโกศล นกัณ "สีชาวลำ" (พ.ศ. ๒๕๓๘) ของ
นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ เป็นต้น

เรื่องสั้นที่แสดงว่าพระสงฆ์ประพฤติชั่วไม่เหมาะสมกับความเป็นสงฆ์มีอยู่หลาย
เรื่องและตัวละครส่วนใหญ่จะมีปฏิกริยาในเชิงต่อต้าน ถึงแม้บางเรื่องตัวละครจะเริ่มจากการ
หากรัทธิราก่อนแต่ในตอนที่ท้ายก็จะเปลี่ยนไป ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "งายา" (พ.ศ. ๒๕๓๕)
ของบุญ ฤทธิมิตร "นกสีเหลือง" (พ.ศ. ๒๕๓๖) ของนิเวศน์ กันไทยราษฎร์ "ชายผ้าเหลือง"
(พ.ศ. ๒๕๓๘) ของศรีทวารเรือง และ "สีชาวลำ" (พ.ศ. ๒๕๓๘) ของนิเวศน์ กันไทยราษฎร์
จะมีก็เพียงเรื่อง "มิดีที่วัดของนาย" (พ.ศ. ๒๕๓๘) ของกัณฑ์ ธิมาภูลทรัพย์ ที่ตัวละครแสดง
พฤติกรรมเวียงช้ากับความหลงรัทธิราพระสงฆ์

ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจในเรื่องสั้น

มนุษย์จะต้องเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจเป็นพื้นฐาน โดยจะต้องเกี่ยวข้องกับกิจกรรมการผลิตหรืองาน เกี่ยวข้องกับผลผลิตที่ได้จากกิจกรรมการผลิตและเกี่ยวข้องกับการบริโภค เรื่องสั้นที่ผู้เขียนต้องการแสดงปัญหาสังคมจำนวนหนึ่งได้แสดงปัญหาความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจในลักษณะดังกล่าว ดังนั้นการพิจารณาความแปลกแยกทางเศรษฐกิจจะพิจารณาลักษณะความสัมพันธ์ กล่าวที่มีอำนาจแปลกแยกกับมนุษย์ซึ่งก็คือตัวละครในเรื่องสั้น ต่อจากนั้นจะพิจารณาความแปลกแยกอัตวิสัย ซึ่งมีผลมาจากความแปลกแยกภววิสัย เรื่องสั้นที่นำมาศึกษาความแปลกแยกภววิสัยรวมทั้งหมด ๗๖ เรื่อง ส่วนที่นำมาศึกษาความแปลกแยกอัตวิสัยรวมทั้งหมด ๘๖ เรื่อง

ก่อนที่จะวิเคราะห์ถึงความแปลกแยกทางเศรษฐกิจที่ปรากฏในเรื่องสั้นนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องกล่าวถึงสภาพการที่ทางผู้วิจัยได้ทำไว้ เพื่อให้เห็นความเกี่ยวเนื่องกันระหว่างความเป็นจริงในสังคมกับสภาพการที่สะท้อนให้เห็นในเรื่องสั้นชัดเจนยิ่งขึ้น หลังจากวิเคราะห์ความแปลกแยกภววิสัย และอัตวิสัยแล้วก็จะวิเคราะห์ทางออกของตัวละครอันมีผลมาจากความแปลกแยกดังกล่าว

สภาพการทางเศรษฐกิจในช่วง พ.ศ. ๑๕๐๑-๒๕๐๑

ปี พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๐๓ ประเทศไทยอยู่ในช่วงของการพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ , ๒ และ ๓ ผู้ที่ดำริให้มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ คือจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ภายใต้การกำกับการของสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศผู้นำของประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง โดยจอมพลสฤษดิ์ หวังว่าการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวที่สหรัฐอเมริกาจะทำให้ประเทศไทย พัฒนาประเทศได้อย่างประเทศตะวันตก (ม.ร.ว. พศุทธิสาทร ชุมพล ๒๕๒๔ : ๖๒) ดังนั้นการพิจารณาสถานะเศรษฐกิจ จึงจำเป็นต้องเริ่มพิจารณาจากอิทธิพลของประเทศทุนนิยมศูนย์กลางที่ผนวกเอาประเทศไทยเข้าไปอยู่ภายใต้อิทธิพลของทุนนิยมโลก จากนั้นจึงจะพิจารณาลาวทางเศรษฐกิจที่เป็นจริงในช่วงเวลาดังกล่าว โดยแยกพิจารณาเป็นสภาพทางเศรษฐกิจภายนอกและในเมือง

๓.๓ พฤติกรรมของตัวละครกับสถาบันครอบครัว

เรื่องสั้นที่กล่าวถึงสถาบันครอบครัว จะกล่าวได้สองลักษณะคือ ลักษณะแรกจะเขียนถึงครอบครัวที่แตกแยกกลายเป็นผู้โหดร้ายทารุณกับลูก ลักษณะที่สองเขียนถึงครอบครัวที่แม้ว่าพ่อแม่จะรักลูก แต่ด้วยความยากจน พ่อแม่จึงไม่สามารถเลี้ยงดูให้ลูกได้ดี ลักษณะแรกจะพบได้จากเรื่อง "วิเศษของว้าบ" (พ.ศ.๒๕๐๖) ของวิไล เทพ สิวะฤทธิ์ "ดอกไม้และน้ำตา" (พ.ศ.๒๕๐๗) ของไพฑิณี รัชชานนท์ "ลาภกร" (พ.ศ.๒๕๐๗) ของโกสุม พิสัย "หัวใจที่บาดเจ็บ" (พ.ศ.๒๕๐๘) ของโกสุม พิสัย "ความถี่ใจ" (พ.ศ.๒๕๐๘) ของโกสุม พิสัย ตัวละครซึ่งเป็นเด็กส่วนใหญ่จะเป็นตัวละครแบบเฉื่อยชา คือไม่กล้าขัดขืนอำนาจของพ่อแม่ ยกเว้นตัวละครในเรื่อง "ลาภกร" ที่ตัวละครไปกำลังสู้กับความทารุณของพ่อแม่

ลักษณะที่สอง จะเห็นได้จากเรื่อง "โลกใหม่ของเจ้าจูน" (พ.ศ.๒๕๐๗) ของนิค นรารักษ์ "คนกับหมา" (พ.ศ.๒๕๐๖) ของ น. เมธี "ว้าบน้ำ" (พ.ศ.๒๕๐๘) ของกริธา เรื่อง "แ้วไปอีกรั้ว" (พ.ศ.๒๕๐๗) ของกรรณ ไกรลาศ "แ้วตาแ้ว" (พ.ศ.๒๕๐๘) ของพลญู บัณฑิต และ "แ้วเราะกั๊วะ" (พ.ศ.๒๕๐๘) ของประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ตัวละครที่เป็นเด็กในเรื่องนี้จะเป็นตัวละครแบบเฉื่อยชา คือไม่มีความกตัญญูต่องานสถาบันครอบครัวที่เป็นอยู่

๓.๔ พฤติกรรมของตัวละครกับสถาบันวิทยาศาสตร์

เรื่องสั้นที่เขียนขึ้นมีหลายเรื่องที่แสดงให้เห็นว่าความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็นบทบาทควบคู่ไปกับการพัฒนาประเทศแบบใหม่ ได้นำอัตราความถี่ชีวิตมนุษย์เป็นอันมาก เช่น วาฬเป็นสิบ อาหารเป็นสิบ อันตรายจากยานพาหนะต่าง ๆ หรืออันตรายจากอาวุธสงคราม ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "อเมก้า" (พ.ศ.๒๕๐๐) ของสุจิตต์ วงษ์เทศ "นิพนธ์ศตวรรษที่ ๒๐" (พ.ศ.๒๕๐๔) ของนิรุฒ สุทธิวิจิตร "การเคื่อนที่ของหมาลาย" (พ.ศ.๒๕๐๖) ของสุวัฒน์ ศรีเชื้อ "จุลชีพรีซัสลาสิก" (พ.ศ.๒๕๐๖) ของสุวัฒน์ ศรีเชื้อ เป็นต้น ตัวละครส่วนใหญ่จะแสดงความเฉื่อยชา เพราะคิดว่าไม่สำคัญอะไรจะหลีกเลี่ยงอันตรายดังกล่าวได้ แต่มีตัวละครในเรื่อง "นกรเฝ้า" และ "จุลชีพรีซัสลาสิก" ที่พยายามต่อต้านด้วยวิธีการทางกำจัดอันตรายของตนเองประกอบอยู่

ทฤษฎีโลกกับประเทศไทย

ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นระบบเศรษฐกิจที่พัฒนาขึ้นในประเทศยุโรปตะวันตก มาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ ลักษณะพิเศษของระบบดังกล่าว คือระบบการผลิตหลักหรือโดยทั่วไปเป็นระบบการผลิตเพื่อขายสิ่งที่ผลิตขึ้นมา ทุกอย่างได้ถูกทำให้เป็นสินค้าที่ไม่ได้มีแต่มูลค่าใช้สอยเท่านั้น แต่มีมูลค่าแลกเปลี่ยนด้วย ในระบบการผลิตแบบนี้ผู้ทำงานได้ถูกแยกออกจากการเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต เช่น โรงงาน เครื่องจักร ทุน และกำลังแรงงานของผู้ทำงานเองได้ถูกทำให้กลายเป็นสินค้าไปด้วย คือผู้ทำงานขายกำลังแรงงานของตนเป็นชั่วโมง วัน เดือน หรือวัดตามผลของงาน การที่ผู้ทำงานไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต ทำให้เกิดการผลิตมูลค่าส่วนเกินบนพื้นฐานของการใช้แรงงานรับจ้าง มูลค่าส่วนเกินที่เจ้าของทุนได้รับจากระบบการผลิตชนิดนี้ได้มาจากผลงานผลิตผลผลิตได้มากกว่าค่าจ้างแรงงานที่เขาได้รับ ทำให้นายทุนได้กำไร กำไรนี้ก่อให้เกิดการสะสมทุน ที่จะนำไปใช้ในการผลิตขั้นใหม่ของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมต่อไป (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๒๖ : ๒๑)

ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมได้แผ่ขยายเข้าไปในประเทศเอเชีย ออฟริกา ลาตินอเมริกา ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ และได้เติบโตจนกลายเป็นระบบเศรษฐกิจหลักของโลก ในปัจจุบัน ทำให้เศรษฐกิจโลกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มากขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อน จนกลายเป็นระบบเศรษฐกิจโลก การเกิดขึ้นของเศรษฐกิจทุนนิยมในประเทศไทยเป็นทุนนิยมที่เกิดจากนอกประเทศ คือเกิดจากประเทศทุนนิยมศูนย์กลางแผ่เข้ามาครอบงำและผนวกเศรษฐกิจของไทยให้เป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมโลก ทุนนิยมในประเทศไทยจึงเป็นทุนนิยมบริวาร ซึ่งมีลักษณะที่แตกต่างจากทุนนิยมในประเทศทุนนิยมต้นกำเนิด หรือทุนนิยมศูนย์กลาง (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๒๖ : ๒๒) กล่าวคือประเทศทุนนิยมบริวารจะไม่สามารถพัฒนาตัวเองได้อย่างอิสระจนกลายเป็นประเทศทุนนิยมอย่างประเทศทุนนิยมศูนย์กลางได้ โดยในภาคเกษตรกรรมนั้น ยังมีลักษณะผสมกันระหว่างลักษณะเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม กับลักษณะเศรษฐกิจแบบใหม่ โดยลักษณะเศรษฐกิจแบบใหม่จะอยู่ในฐานะครอบงำ คือ ถึงแม้ชาวไร่ชาวนาส่วนใหญ่จะยังคงเป็นเจ้าของที่ดินในนามตลอดานเป็นผู้ควบคุมการผลิตด้วยตนเองในระดับหนึ่ง แต่ด้วยวิธีการผลิตและการแลกเปลี่ยนที่เป็นจริงแล้ว พวกเขาต้องขึ้นตรงต่อทุนโดยสิ้นเชิง ไม่ว่าจะเป็นโดยการกู้หนี้ยืมสิน การลงทุน

ในปัจจุบันการผลิตสมัยใหม่ รวมทั้งการจ้างแรงงาน การจ่ายค่าจ้างในรูปแบบเงิน หรือการจ้างระบบตลาด ดังนั้นชาวนาชนาชาคมจะถูกขูดรีดผลผลิตส่วนเกิน และโคส่วนแบ่งจากการทำงานที่ไม่แตกต่างจากค่าจ้างแรงงานเท่าไรนัก สภาพความสัมพันธ์ทางการผลิต ที่แท้จริงของชาวนาชนาชาคมในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมโลก จึงมีลักษณะเหมือนแรงงานรับจ้างแอบแฝง (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๒๖ : ๒๔) ส่วนในภาคอุตสาหกรรมในประเทศทุนนิยมบริวารจะถูกควบคุมจากประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง ในลักษณะที่เป็นการแบ่งงานกันทำระหว่างประเทศ โดยมีกลุ่มประเทศทุนนิยมบริวารจะมีความสำคัญในฐานะเป็นแหล่งที่ตั้งของการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมเพื่อตลาดโลก ซึ่งรวมทั้งการผลิตเพื่อขายในตลาดประเทศเจ้าบ้านหรือที่เรียกว่าการผลิตเพื่อขดเชยการนำเข้า กับการผลิตเพื่อขายในตลาดอื่นที่ประเทศอุตสาหกรรมเคยขายหรือครองตลาดมาก่อน (สุธี ประศาสน์เศรษฐ์ ๒๕๒๕ : ๕๐) เมื่อเป็นเช่นนี้หมายความว่าภาคอุตสาหกรรมของประเทศทุนนิยมบริวารจะไม่สามารถควบคุมเป้าประสงค์ของการผลิต การผลิตที่ขยายตัวขึ้นมาเป็นการสนองตอบต่อการขยายตัวของทุนนิยมศูนย์กลาง ดังนั้นประเทศทุนนิยมศูนย์กลางจะกอบโกยผลประโยชน์จากประเทศทุนนิยมบริวารได้มากขึ้น โดยการนำเข้าไปแทน แลใช้แรงงานราคาถูก และวัตถุดิบราคาถูก จากประเทศทุนนิยมบริวาร

ประเทศทุนนิยมศูนย์กลางได้เอื้ออิทธิพลเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในพ.ศ. ๒๔๔๘ จากนั้นก็พัฒนาขึ้นเป็นลำดับและปรากฏตัวอย่างชัดเจนที่สุดตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เป็นต้นมา กล่าวคือจอมพลสฤษดิ์ได้เปิดโอกาสให้มีการหลั่งไหลของทุนจากประเทศทุนนิยมศูนย์กลางได้อย่างเต็มที่ โดยเปิดนโยบายการค้าเสรี ส่งเสริมให้ต่างชาติเข้ามาลงทุนในประเทศไทยได้อย่างเสรี และการให้สิทธิพิเศษแก่ผู้ลงทุนอย่างเต็มที่ เช่น รัฐบาลให้หลักประกันที่จะไม่ตั้งโรงงานขึ้นมาเพื่อแข่งขัน งดอากร ขาเข้าสำหรับเครื่องจักร และอุปกรณ์ที่ใช้ในกิจการอุตสาหกรรม งดเว้นไม่ต้องเสียภาษีเงินได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์อันเป็นผลผลิตจากอุตสาหกรรมภายใน ๕ ปี ออชญาตให้นำเงินออกนอกประเทศเป็นเงินตราต่างประเทศ สำหรับทุน กำไร ค่าลิขสิทธิ์ ฯลฯ (กลุ่มศึกษาอิสระ ๒๕๒๕ : ๑๔ - ๑๕) นอกจากนี้จอมพลสฤษดิ์ ยังยกเลิกกฎหมายแรงงาน ห้ามกรรงกรนักขุดงาน ยุบสหภาพกรรมกร (นิรนาม ๒๕๒๕ : ๑๗) การวางแผนการพัฒนาประเทศนั้น จอมพลสฤษดิ์ก็วางแผนตามคำแนะนำของตัวแทน

จากทุนนิยมโลก จะเห็นได้ชัดเจนจากรายงานของที่ปรึกษาธนาคารโลก เรื่อง "โครงการพัฒนาเศรษฐกิจสำหรับ 'ประเทศไทย'" ซึ่งตีพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ รายงานสำรวจภาวะเศรษฐกิจและข้อเสถียรและฉบับนี้ไดกลายเป็นข้อมูลพื้นฐานและแนวทางสำหรับการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๔ - ๒๕๐๙) และแผนฉบับอื่น ๆ ก็ตามมา (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๖๖ : ๔๔ - ๔๕) ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ รัฐบาลไทยเริ่มประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑ โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการสร้างพื้นฐานการพัฒนาทั้งนเพื่อส่งเสริมบรรยากาศการลงทุน แรงจูงใจการขยายตัวทางเศรษฐกิจในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ ๒ ก็ยังคงถือเอาการสร้างกิจกรรมพื้นฐานการพัฒนาเป็นหลัก รัฐดำเนินนโยบายเปิดประเทศรับอิทธิพลทางเศรษฐกิจในรูปของการลงทุน การค้า และความช่วยเหลือจากต่างประเทศอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน ผลจากการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ในช่วง ๒๕๐๔ - ๒๕๑๔ ปรากฏว่าได้มีการขยายบริการขั้นพื้นฐานออกไปอย่างกว้างขวาง ด้านเนื้อที่ชลประทานเพิ่มขึ้นจาก ๔,๕๐๐ ล้านไร่ในปี ๒๕๐๔ เป็น ๑๑.๗๐ ล้านไร่ในปี ๒๕๐๙ และเพิ่มเป็น ๑๓.๓๑ ล้านไร่ในปี ๒๕๑๔ ทางด้านการติดตั้งกำลังผลิตพลังงานไฟฟ้าได้เพิ่มขึ้นหลายเท่าตัว กล่าวคือจากจำนวน ๒๖๙ เมกะวัตต์ ในปี ๒๕๐๔ เป็นจำนวน ๔๑๐ เมกะวัตต์ ในปี ๒๕๐๙ และเพิ่มเป็น ๑.๑๖๙ เมกะวัตต์ ในปี ๒๕๑๔ สำหรับถนนนั้นทั้งประเทศได้เพิ่มจาก ๔,๔๔๔ กิโลเมตร ในปี ๒๕๐๔ เป็น ๘,๓๑๔ กิโลเมตร ในปี ๒๕๐๙ และเพิ่มเป็น ๑๑,๗๖๑ กิโลเมตรเมื่อสิ้นปี ๒๕๑๔ การพัฒนาในแนวทางเพื่อเริ่มสร้างบริการขั้นพื้นฐานทางเศรษฐกิจดังกล่าวมีส่วนช่วยผลักดันและสนับสนุนให้ผลิตโดยส่วนรวมของประเทศเพิ่มขึ้น กล่าวคือโดยเฉลี่ยประมาณร้อยละ ๑ ต่อปี ในช่วง ๒๕๐๔ - ๒๕๑๔ (กลุ่มศึกษาอิสระ ๒๕๖๔ : ๔๗) แต่ถึงแม้อัตราการขยายตัวของการผลิตโดยส่วนรวมจะเพิ่มสูงขึ้น แต่ปรากฏว่าความแตกต่างช่องว่างของรายได้ของประชาชนตามกลุ่มอาชีพต่าง ๆ และระหว่างพื้นที่ภาคต่าง ๆ ของประเทศได้เพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากแนวทางการพัฒนาของรัฐคือคนกลุ่มน้อยที่สามารถใช้ประโยชน์จากโครงการของรัฐ แนวนโยบายของรัฐไม่ได้เป็นไปเพื่อยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน แม้สิ้นสุดแผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ฉบับที่ ๓ (พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๑๙) ประชาชนส่วนใหญ่ยากจนเพิ่มจำนวนมากขึ้นทุกปี ปี ๒๕๑๔ - ๒๕๑๙ ประชากรที่อยู่ในข่ายยากจน มีอยู่ถึงประมาณร้อยละ ๒๕ (กลุ่มศึกษาอิสระ ๒๕๖๔ : ๔๘)

การหันหน้าประเทศตามแนวดังกล่าวได้อำนาจให้เกิดผลเสียแก่ประเทศหลายประการ
 ก็จะเห็นได้จากประการแรก การส่งเสริมการลงทุนตั้งแต่ปี ๒๕๐๓ เป็นต้นมา ทำให้รัฐบาล
 ไทยได้พยายามกู้ยืมเงินจากต่างประเทศมาใช้ในการพัฒนาพื้นฐานการลงทุน เช่นการสร้าง
 ทางหลวง การชลประทาน ไฟฟ้า ประปา และอื่น ๆ ทำให้ยอดหนี้สินเพิ่มขึ้นตลอดเวลา จาก
 ๒,๒๐๕.๓ ล้านบาท ในปี ๒๕๐๓ เป็น ๓๔,๗๖๖.๗ ล้านบาทในปี ๒๕๖๐ ทำให้ปริมาณเงิน
 หมุนเวียนในภาคใหม่ประเทศเพิ่มขึ้น ประกอบกับการเพิ่มเงินทุนในภาคเอกชนเพื่อลงทุนใน
 กิจการด้านการค้าและอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น ปริมาณเงินหมุนเวียนจึงได้เพิ่มอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น
 ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ดัชนีค่าครองชีพของประชาชนสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ดัชนีค่าครองชีพได้เพิ่มจาก
 ๑๐๐ ในปี ๒๕๑๐ เป็น ๖๖๖ ในปี ๒๕๖๐ การเพิ่มขึ้น ๖ เท่าตัวในขณะที่รายได้ของประชาชน
 โดยเฉพาะกรรมกร ลูกจ้าง เกษตรกรมิได้เพิ่มขึ้นตามอัตราส่วนดังกล่าว ย่อมทำให้ประชาชน
 ได้รับความเดือดร้อนยิ่งขึ้น (ศิริ ผาสุก ๒๕๒๒ : ๗๑ - ๗๔) ประการที่สอง การขยายการ
 ผลิตและการกระทำให้มีการแข่งขันกันใช้ทรัพยากรของชาติอย่างมหาดาลทั้งแร่ ป่าไม้ ขาง
 สัตว์ป่าและสัตว์ต่าง ๆ โดยเฉพาะป่าไม้ และเหมืองแร่ ได้ถูกใช้เกือบหมดทั่วประเทศ แต่ความมั่งคั่ง
 เหล่านี้มิได้เกิดขึ้นกับประชาชนของประเทศเลย เพราะประชาชนได้รับค่าจ้างแรงงานและ
 ค่าตอบแทนในการผลิต ซึ่งแทบไม่คุ้มค่าเหนื่อย การขูดรีดของชนชั้นนายทุนมีแต่เพิ่มความมั่งคั่ง
 มหาดาล แก่งแย่งกันนายทุนต่างประเทศ โดยเฉพาะกลุ่มทุนนิยมผูกขาดอเมริกา และญี่ปุ่น และ
 ผลประโยชน์บางส่วน ตกแก่นายทุนในประเทศ ได้แก่ นายทุนนายหน้าเป็นต้น ประการที่สาม
 รัฐบาลรายแรงอีกประการหนึ่งคือการส่งออกต่างประเทศ เพราะเมื่อนายทุนแทบทั้งหมดเป็น
 ชาวต่างประเทศย่อมเป็นธรรมดาที่นายทุนเหล่านั้นจะต้องลงทุนเพื่อเพิ่มความมั่งคั่งให้แก่หน่วย
 การผลิตผูกขาดในประเทศของตน การลงทุนออกต่างประเทศนี้ ออกไปในหลายรูปแบบ นอก
 เนื่องจากการส่งรายได้อันเกิดจากการลงทุนโดยตรง เช่น กำไร เงินปันผล ดอกเบี้ย ค่าลิขสิทธิ์
 และค่าบริการต่าง ๆ การชำระต้นทุนคืน การนำเงินไปฝากไว้ในประเทศนอก และในรูปอื่นๆ
 อีกมากมาย การส่งเงินออกนอกประเทศเช่นนี้ก็คือ การปล้นเงินทุน การปล้นความมั่งคั่งของ
 ชาติ ของจากประเทศนั่นเอง (ศิริ ผาสุก ๒๕๒๒ : ๗๔)

สถานะทางเศรษฐกิจในชนบท

ชาวนชนบทส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในภาคเกษตรกรรมหลายประการ ที่สำคัญคือประการแรก เกิดการผนวกผลผลิต การกระจายแลกเปลี่ยนสาขาเกษตรกรเข้าเป็นส่วนหนึ่งของทุนนิยมโลก ด้วยการพัฒนาเทคโนโลยีให้ทันสมัย และทำให้การเกษตรเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อเลี้ยงชีพมาเป็นการผลิตเพื่อขาย ดังจะเห็นได้จากกรณีที่คณะกรรมการโลกแนะนำให้ชาวนาไทยเปลี่ยนจากการปลูกข้าวไปปลูกพืชทำเงินอย่างอื่น เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง อ้อย ฝ้าย เป็นต้น เพื่อที่ชาวนาไทย จะได้สามารถป้อนสินค้าเกษตรราคาถูกที่เป็นที่ต้องการของตลาดทุนนิยม ขณะเดียวกันก็ต้องพึ่งพาการสั่งซื้อปัจจัยการผลิตสมัยใหม่ เช่น ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช ฯลฯ จากประเทศทุนนิยมศูนย์กลางเพิ่มขึ้น ประการที่สองทุนต่างชาติก็มีบทบาทในการร่วมมือกับทุนนิยม มริวาร์ และนายทุนชาติในการขูดรีดผลผลิตส่วนเกินจากสาขาเกษตรเพื่อไปสนับสนุนการพัฒนาสาขาอุตสาหกรรมบริการและการค้า โดยได้ร่วมมือกันใช้มาตรการต่าง ๆ ที่จะกดราคาสินค้าเกษตร ให้อยู่ในระดับต่ำ เพื่อที่พวกเขาจะได้ประโยชน์ ๒ ทางคือ ทางแรก พวกพ่อค้าผู้ส่งออก ผู้แปรรูปสินค้าเกษตรจะได้กำไรมากและสะสมทุนได้เพิ่มขึ้น ทางที่สองคือนายทุนอุตสาหกรรม และสาขบริการจะได้มีประโยชน์จากการที่อาหารในประเทศมีราคาต่ำทำให้สามารถกดค่าจ้างในประเทศให้อยู่ในระดับต่ำได้ (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๒๖ : ๘๗ - ๘๘)

จากการเปลี่ยนแปลงในลักษณะพื้นฐาน ดังที่กล่าวมานี้มีผลกระทบโดยตรงต่อชาวนาไร่นา กล่าวคือชาวนาไร่นาจะยากจนลงในขณะที่นายทุนเจ้าที่ดิน นายทุนเงินกู้ และพ่อค้าในระดับต่าง ๆ ร่ำรวยขึ้น ดังจะเห็นได้จากอัตราการเช่าที่ดินของชาวนาไร่นานั้นมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากชาวนาไร่นาจะถูกกดราคาซื้อสินค้า จนกระทั่งบางปีขายสินค้าเกษตรได้ไม่คุ้มกับต้นทุนการผลิตเช่นปี ๒๕๑๔ ชาวนาต้องปลูกข้าวด้วยต้นทุนการผลิตข้าวเปลือกเกวียนละ ๑๐๐๔.๘๐ บาท แต่ขายข้าวเปลือกได้เพียงเกวียนละ ๑๘๙.๙๑ บาท (กลุ่มศึกษาอิสระ ๒๕๒๔ : ๑๐๕) ในขณะเดียวกันสินค้าอุปโภคบริโภคอื่น ๆ มีราคาเพิ่มขึ้นตลอดเวลาโดยเฉพาะปุ๋ยซึ่งเป็นปัจจัยในการผลิต นอกจากนั้นถ้าพิจารณาจากการขายข้าวส่งต่างประเทศก็เห็นว่า

รัฐบาลได้วางมาตรการต่าง ๆ ที่ทำให้ราคาข้าวในประเทศต่ำลง เช่น การกำหนดค่าพรีเมียมข้าว การกำหนดโควตาข้าวสำรอง การกำหนดราคาข้าวเปลือกของสมาคมพ่อค้าข้าว ทำให้ราคาซื้อขายข้าวอยู่ในระดับต่ำตลอดเวลา และทำกำไรให้แก่กลุ่มพ่อค้าข้าวเพียงหยิบมือเดียวอย่างไม่มีที่สิ้นสุด เช่นในปี ๒๕๑๑ ราคาข้าวส่งออกตันละ ๙,๕๐๐ บาท แต่ราคาขายส่งในกรุงเทพฯ เพียงตันละ ๓,๑๒๓ บาท มีราคาแตกต่างกันถึงตันละ ๕,๑๒๒ บาท คิดเป็นมูลค่าที่ส่งออกแตกต่างกันถึงตันละ ๕,๑๒๒ บาท (ศิริ ผาสุก ๒๕๒๒ : ๘๗) ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาทำให้ชาวไร่ชาวนาจำนวนมากต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยการกู้ยืมเงินจากเจ้าที่ดิน พ่อค้าท้องถิ่น เช่นการสำรวจในปี ๒๕๑๕ พบว่าชาวไร่ชาวนาต้องมีหนี้ถึงจำนวนร้อยละ ๒๗ ของครอบครัว เกษตรกร และมีหนี้สินเฉลี่ยครอบครัวละ ๓,๘๓๒ บาท จากการสำรวจปี ๒๕๑๘ พบว่ายอดเป็นหนี้ของชาวไร่ชาวนาเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ ๘๐ ของครอบครัวเกษตรกรทั้งหมด และมีหนี้สินเฉลี่ยครอบครัวละ ๔,๐๐๐ บาท (ศิริ ผาสุก ๒๕๒๒ : ๘๓)

จากการเพิ่มหนี้สินอย่างรวดเร็ว ทำให้ชาวไร่ชาวนาต้องล้มละลายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ชาวไร่ชาวนาที่ล้มละลายนี้ จะมีทางเลือกในการประกอบอาชีพอยู่ ๒ ทาง คือการละทิ้งไร่นาเข้าสู่เมืองเพื่อประกอบอาชีพกรรมกรในโรงงานหรือการทำงานภาคบริการอื่น ๆ และการลดฐานะลงสู่สภาพการเป็นชาวนาเช่าหรือการรับจ้างทำนาในฐานะชาวนารับจ้าง จากการสำรวจในปี ๒๕๑๘ พบว่าครัวเรือนเกษตรกรทั้งสิ้น ๔,๑๓๘,๕๔๓ ครัวเรือน เป็นครัวเรือนที่ต้องเช่าที่ดินอยู่ ๙๖๒,๘๔๘ ครัวเรือน หรือประมาณ ๕-๕ ล้าน ๕ (ศิริ ผาสุก ๒๕๒๒ : ๘๘)

สภาวะทางเศรษฐกิจในเมือง

การพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ทำให้เมืองเติบโตขึ้นเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะแผนพัฒนาดังกล่าวส่งเสริมการลงทุนในเมืองหรือภาคอุตสาหกรรมอย่างขนานใหญ่ ดังจะเห็นได้ว่าในปี ๒๕๑๑ - ๒๕๑๓ ภาคเกษตรกรรมมีความเจริญของผลผลิตร้อยละ ๘.๒๓ ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมมีเพียงร้อยละ ๔.๒๒ แต่ในช่วงปี ๒๕๐๔ - ๒๕๑๔ ภาคอุตสาหกรรมกลับมีความเจริญพุ่งขึ้นถึงร้อยละ ๑๐.๓๕ ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมลดเหลือเพียงร้อยละ ๔.๑๓ (พลศักดิ์ จิรไกรศิริ ๒๕๒๔ : ๑๒๔) ถึงแม้ตัวเลขสถิติจะชี้ให้เห็นถึง

การขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว แต่การขยายตัวดังกล่าวนี้จะอยู่ภายใต้ปัญหาพื้นฐานต่าง ๆ หลายประการได้แก่ ประการแรก การขยายตัวของอุตสาหกรรม โดยอาศัยการรวมทุนจากต่างชาติ หรือการใช้เทคโนโลยีจากต่างชาติ ทำให้ประเทศไทยต้องพึ่งพาต่างชาติมากขึ้นทุกที บริษัทต่างชาติสามารถกำหนดเงื่อนไขเพื่อเอาเปรียบฝ่ายไทยได้มาก การตัดสินใจในการเลือกใช้เทคโนโลยีและกระบวนการผลิตมักเป็นของฝ่ายต่างประเทศในหลายกรณีก็เช่น เรือผูกพันไทยรัฐบาลเราใช้เทคโนโลยีให้ต้องใช้เครื่องจักรตามกำหนด ซึ่งมีราคาแพงมาก อีกทั้งยังถูกกำหนดให้ต้องซื้อวัตถุดิบที่จะนำมาผลิต หรือชิ้นส่วนต่าง ๆ ในราคาสูงกว่าที่ควร (สุธี ประศาสน์เศรษฐ ๒๕๒๕ : ๓๐) ประการที่สอง การแบ่งปันผลประโยชน์จากการผลิตระหว่างนายทุนอุตสาหกรรมและผู้ใช้แรงงานเป็นไปอย่างไม่ชอบธรรม สภาพความเป็นอยู่ของกรรมกรยังคงลำบากยากแค้นอยู่มาก สภาพสวัสดิการตามโรงงานต่าง ๆ ยังไม่ได้มาตรฐานตามกฎหมาย โรงงานต่าง ๆ มักกีดกันการจัดตั้งสหภาพแรงงาน ซึ่งจะช่วยให้ผู้ใช้แรงงานในการเรียกร้องสิทธิอันควรได้ตามกฎหมาย (สุธี ประศาสน์เศรษฐ ๒๕๒๕ : ๓๐) นอกจากนี้ยังมีการแอบใช้แรงงานเด็กทั้ง ๆ ที่กฎหมายห้ามไว้ เพราะค่าแรงงานเด็กนั้นถูกมาก และเด็กยังไม่มีความเสี่ยง ในกิจการบางอย่าง เด็กก็สามารถทำได้ดีกว่าผู้ใหญ่ เด็กจะได้ค่าแรงเฉลี่ยประมาณวันละ ๑๒ - ๑๓ บาท ซึ่งบางครั้งทำงานตั้งแต่เช้าถึง ๔ ทุ่ม (แรงงานเด็ก ความเห็นแก่ตัวของผู้ใหญ่ ๒๕๒๐ : ๘ - ๑๑) ในขณะที่กรรมกรเอาเปรียบนั้นอัตรากำไรสุทธิของนายทุนอุตสาหกรรมโดยเฉลี่ยกลับมีค่าสูงมาก ในปี ๒๕๑๔ อัตรากำไรสุทธิโดยเฉลี่ยของอุตสาหกรรมใหญ่ ๆ ๒๕ ประเภท มีสูงถึงรวมร้อยละ ๑๐๐ ของปริมาณเงินลงทุนไป ซึ่งเป็นอัตรากำไรที่สูงที่สุดในประเทศเอเซียอาคเนย์ (ไตรรงค์ สุวรรณคีรี ๒๕๒๕ : ๑๔๐) ประการที่สาม การลงทุนภาคอุตสาหกรรมเป็นเพียงอุตสาหกรรมทดแทนการนำเข้า สินค้าอุปโภคบริโภค และสินค้าฟุ่มเฟือยต่าง ๆ การที่มีอุตสาหกรรมประเภทนี้ ถ้าดูโดยผิวเผินแล้วก็น่าจะเป็นผลดีในแง่ที่จะทำให้ประชาชนซื้อสินค้าเหล่านี้ได้ในราคาถูก แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นโดยส่วนรวมของประเทศก็คือไทยต้องประสบปัญหาการขาดดุลย์บัญชีเงินต่างประเทศจำนวนมาก เนื่องจากต้องจ่ายเงินไปสำหรับเครื่องจักรและวัตถุดิบ ซึ่งส่วนใหญ่ส่งมาจากต่างประเทศ มีการใช้วัตถุดิบในประเทศน้อย ตลอดจนต้องสั่งซื้อน้ำมันเข้ามาเป็นจำนวนมาก สำหรับสินค้า

ผู้เพื่อย อันไม่จำเป็นต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ก็เป็นปัญหาหนึ่งที่ทำให้ไทยต้องสูญเสียเงินตราจำนวนมาก แะจากการที่อุตสาหกรรมภายในประเทศ เป็นอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า ทำให้ไทยไม่มีรายได้จากการขายสินค้าอุตสาหกรรมเท่าที่ควร ในระยะหลังรัฐบาลเห็นสมควรส่งเสริมอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกมากขึ้น แต่ก็ต้องประสบปัญหาการแข่งขันในตลาดโลก ในที่สุดก็ต้องเข้าไปผูกพันกับทุนนิยมโลก มีแต่การผลิตเพื่อการส่งออกที่ควบคุมโดยบริษัทข้ามชาติ เท่านั้นที่ยังมีโอกาสเข้าขายในตลาดทุนนิยมโลก (สุธี ประศาสน์เสรีรัฐ ๒๕๒๕ : ๑๙)

นอกจากปัญหาที่กล่าวมาแล้ว การพัฒนาอุตสาหกรรมดังกล่าวยังก่อให้เกิดช่องว่างขึ้นระหว่างเมืองกับชนบท ทั้งนี้เพราะการลงทุนทางอุตสาหกรรมจะกระจุกตัวรวมกันหนาแน่นอยู่ในเมืองใหญ่โดยเฉพาะกรุงเทพฯ ก่อให้เกิดการดูดซับเอาความมั่งคั่งจากชนบทเข้ามาไว้ในเมือง ซึ่งเป็นไปตามกลไกทางเศรษฐกิจ คืออำนาจของทุนนิยมทำให้ชาวไร่ชาวนาต้องผลิตพืชผลเป็นสินค้าขายตามกฎเกณฑ์ตลาดกำหนด ซึ่งผู้ครอบงำก็คือนายทุน ในขณะที่เดียวกันชาวไร่ชาวนาต้องใช้เงินที่ได้จากการขายผลผลิตหรือค่าจ้างจากการใช้แรงงานไปจับจ่ายซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคจากโรงงานของนายทุนในราคาที่กลไกตลาดของระบบนายทุนเป็นผู้กำหนด ซึ่งก็หมายความว่านายทุนจะกอบโกยกำไรจากราคาดังกล่าวนี้มาก รวมทั้งนายทุนยังพยายามดูดเงินออมจากชนบทเข้ามาเป็นทุนหมุนเวียนในภาคอุตสาหกรรม ได้แก่ การจัดตั้งธนาคารพาณิชย์เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นผลทำให้ชนบทยากจนลงเป็นลำดับ ในขณะที่เมืองก็จะมั่งคั่งขึ้นเป็นเงาตามตัว นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการขยายตัวของประชากร เมืองในอัตราที่สูงมากประมาณร้อยละ ๘ ต่อปี เมื่อเทียบกับอัตราการเพิ่มของประชากรทั้งประเทศร้อยละ ๓ ต่อปี (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ๒๕๒๓ : ๑๐๒) ซึ่งก่อให้เกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย เช่น ปัญหาการบริการของรัฐ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาแหล่งสลัม ฯลฯ ตลอดจนเกิดการขยายตัวของแรงงานในภาคอุตสาหกรรมในอัตราที่สูงกว่าความสามารถในการจ้างงาน ในอุตสาหกรรมนี้ ดังนั้นสาขาก่อสร้าง และบริการอื่น ๆ นอกเหนือจากนี้จึงเป็นสาขาที่รับแรงงานชนบทไว้มากที่สุด ซึ่งนับว่าเป็นสาขาที่ประนีประนอมต่ำ และมีความไม่มั่นคงในอาชีพ (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ๒๕๒๓ : ๑๐๒)

ความแปลกแยกทางวิสัยทางเศรษฐกิจ

ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่คนส่วนน้อยเป็นผู้ควบคุมปัจจัยการผลิตและมีอำนาจกำหนดความเป็นไปทางเศรษฐกิจ ประชาชนส่วนใหญ่จะถูกเอารัดเอาเปรียบอย่างหนัก จนกล่าวได้ว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มนุษย์เกี่ยวข้องกับควยลวนเป็นกิจกรรมที่พัฒนาการมนุษย์ให้อยู่ในสภาพที่ทุกข์ทรมาน ผออยากหิวโหยและไร้อำนาจการสร้างสรรค์ ถ้าจำแนกกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประชาชนออกเป็นกิจกรรมการผลิต การเกี่ยวข้องกับผลผลิตที่ได้จากกิจกรรม และการบริโภค ก็จะพบว่าสิ่งเหล่านี้มีลักษณะเป็นอิสระจากเจตจำนงของมนุษย์ รวมทั้งมีอำนาจในการข่มขู่ คุกคาม และบงการ การดำรงอยู่ของมนุษย์ ดังนั้นความแปลกแยกทางวิสัยทางเศรษฐกิจจึงจำแนกออกได้เป็นความแปลกแยกกับกิจกรรมการผลิต ความแปลกแยกกับผลผลิตและความแปลกแยกกับการบริโภค

ความแปลกแยกกับกิจกรรมการผลิตหรืองาน

มนุษย์แตกต่างจากสัตว์คือ มนุษย์ต้องดำรงอยู่ด้วยการผลิต โดยธรรมชาติแล้วกิจกรรมการผลิตหรืองานของมนุษย์เป็นกิจกรรมที่แสดงถึงพลังแห่งการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาสมรรถภาพและศักยภาพของตัวมนุษย์เอง ดังนั้นกิจกรรมการผลิตโดยแท้จริงแล้วเป็นกิจกรรมที่มนุษย์เข้าไปสัมพันธ์ตัวอย่างกระตือรือร้น และร่าเริง แต่ในสังคมที่ถูกแบ่งออกเป็นชนชั้น มนุษย์ส่วนใหญ่กลับตกอยู่ในสภาพที่ถูกคนส่วนน้อยซึ่งเป็นผู้มีอำนาจบังคับให้ทำงานเพื่อผลิตความมั่งคั่งให้กับคนส่วนน้อยดังกล่าว และเมื่อสังคมพัฒนาซับซ้อนขึ้นสู่สังคมแบบทุนนิยม กิจกรรมการผลิตของประชาชนเหลือไว้เพียงเป็นกิจกรรมที่มนุษย์กระทำเพื่อให้สามารถมีชีวิตอยู่ต่อไป ภายใต้อำนาจบงการเอารัดเอาเปรียบแบบทุนนิยม กิจกรรมการผลิตของประชาชนจึงไม่ใช่กิจกรรมที่สร้างสรรค์ ไม่ใช่กิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยเจตจำนงของประชาชน และไม่ใช่กิจกรรมที่พัฒนาสมรรถภาพและศักยภาพอีกต่อไป แต่เป็นกิจกรรมที่พัฒนาการให้มนุษย์อยู่ในความทุกข์ยาก

ในการวิเคราะห์ความแปลกแยกของกิจกรรมการผลิตหรืองานในเรื่องสั้นนี้จะแยกวิเคราะห์กิจกรรมการผลิตหรืองานออกเป็นอาชีพต่าง ๆ ตามที่มีข้อมูลปรากฏในเรื่องสั้น ซึ่งได้แก่งานของชาวไร่ชาวนา คนงานหรือกรรมกร ลูกจ้าง ผู้รับจ้าง และโสเภณี

๑. ชาวไร่ชาวนา

ชาวไร่ชาวนาคือผู้ที่ประกอบอาชีพ การเพาะปลูกอยู่ในชนบท โดยที่ชาวไร่ชาวนาสวนใหญ่ไม่ได้เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต และผลผลิตส่วนใหญ่กับเขาไปในตลาดตามราคาตลาดกำหนด สิ่งหลักที่ชาวไร่ชาวนา ปลูกนั้นขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาดเป็นสำคัญ ในขณะที่เดียวกันชาวไร่ชาวนาก็ต้องอาศัยเทคโนโลยีและเครื่องมือต่าง ๆ จากตลาด เพื่อใช้ในการผลิตซึ่งมีผลให้ชาวไร่ชาวนาต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของตลาด ของระบบทุนนิยม เมื่อเป็นเช่นนี้ก็หมายความว่ามูลค่าที่ชาวไร่ชาวนาผลิตได้ นอกจากจะถูกขูดรีดไปโดยนายทุนเจ้าที่ดิน นายทุนเงินกู้แล้ว ยังถูกขูดรีดโดยตลาดของระบบทุนนิยมอีกด้วย ดังนั้นสิ่งที่เกิดขึ้นกับชาวไร่ชาวนาในปัจจุบันก็คือ กิจกรรมการผลิตของเขานั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับเจตจำนงของเขาอีกต่อไป แต่ขึ้นอยู่กับอำนาจของระบบเศรษฐกิจ ประการที่สองการที่ชาวไร่ชาวนาจะมีชีวิตอยู่รอดได้นั้น เขาจะต้องทำงานหนักมากเพราะมูลค่าส่วนใหญ่ที่เขาผลิตได้จะถูกขูดรีดไป กิจกรรมการผลิตหรืองานเช่นนี้จึงแตกต่างกับชาวไร่ชาวนา

เรื่องสั้นที่แสดงถึงความแปลกแยกของกิจกรรมการผลิตหรืองานของชาวไร่ชาวนา เช่น เรื่อง "เขียนที่กรุงเทพฯ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าชาวไร่ชาวนานั้นต้องจำใจทำนาเพราะไม่มีทางเลือก และการทำนามีแต่ความเหนื่อยยาก และจนลงทุกวัน ดังที่ชาวไร่ชาวนาคนหนึ่งพยายามส่งลูกไปเรียนกรุงเทพฯ เพราะ "ถ้าผมไม่เรียนหนังสือ เอาดีทางอื่นผมก็ต้องเลี้ยงควาย ไถนาต่อจากพ่อ น้องก็ต้องตามหลังไปเป่ รวน แล้วเมื่อผมแต่งเมียแล้ว ก็รับมรดกทำนาต่อไป พ่อเองทำนาต่อจากปู่ ชีวิตตกอยู่แต่สาบควายไถดิน พ่อแม่ยอมรู้ดีว่าเป็นความลำบากขนาดไหน และสิ่งที่สลัดไม่พ้นคือความจน ถ้าผมเรียนหนังสืออย่างน้อยก็ได้กลับมาเป็นครู" (กรณ ไกรลาศ ๒๕๑๔ : ๒๑) ประเด็นที่ว่าชาวไร่ชาวนาต้องจำใจทำนาทำไร่เพราะไม่มีทางเลือกนั้น จะเห็นได้ชัดเจนจาก "แสงสว่างและความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ดังที่ผู้เขียนกล่าวถึงชายหนุ่มคนหนึ่งว่า "เขาอายุสิบเก้า เป็นคนเงิบขริบ และครุ่นคิดวางแผนการดำนา ทำทางปักกิน ผักไร่ถั่วเทียม นัยน์ตาบอกถึงความแกรง กล้ามเนื้อแขนขาเป็นมัด ๆ เท้าเปล่าเปลือยตามแบบลักษณะของชาวนา เขาเรียนเพียง ป. ๔ ก็ต้องออกช่วยพ่อแม่ทำนา ความรู้เท่านี้ เขาจะทำอะไรได้ นอกจากสืบทอดอาชีพพ่อแม่ไว้เท่านั้น" (ไพโรจน์ดี พรหมน้อย ๒๕๒๑ : ๑๒) และในเรื่อง "บทเพลงแห่งหมู่บ้าน"

(พ.ศ. ๒๕๑๓) ผู้เขียนก็ยังให้เห็นว่าชาวนานี้จำเป็นต้องประกอบอาชีพโดยไม่ต่างเลือก "คนรุ่นหนึ่งตายไป รุ่นต่อมาก็รับสภาพยากจนข้นแค้นต่อไป" (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๓ : ๑๐๔) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "เสียมตุ่น" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็ให้รายละเอียดถึงชาวไร่ชาวนาคนหนึ่งต้องทนทำงานเพราะ "ความจำเป็นแห่งการดำรงชีวิต การประกันว่าทองจะต้องอ้มไม่อดตาย เหล่านี้มันบีบบังคับให้ชาวนานอนอย่างเขา ต้องตรากตรำอยู่กลางสายลมกลางแสงแดดกลางและกลางสายฝน" (รวิ โคมพระจันทร์ ๒๕๑๔ : ๑๐๙) และในเรื่อง "ผงคลีดิน" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็ยังให้เห็นอีกว่าชาวนาต้องทนทำงาน "ความเหนื่อยเอนกทำให้กับตัวเอง" (รวิ โคมพระจันทร์ ๒๕๑๔ : ๑๒๔)

ส่วนปัญหาที่ชาวไร่ชาวนาต้องทำมาหากันด้วยความเหนื่อยยาก และทุกข์ทรมานนั้นเป็นแนวคิดเดิม ที่เรื่องสั้นต้องการเสนอ ก็จะเห็นรายละเอียดเพิ่มเติมได้จากเรื่อง "ยังไม่สิ้นลมหายใจ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) โดยผู้เขียนกล่าวถึงชาวนาชากรจนที่ไปเช่าที่ดินนายทุนทำกิน โดยที่ดินนั้นแต่เดิมเป็นป่าสะแกถูกตัดไว้กร้างว่างเปล่า กิจกรรมหลักของชาวนาดังกล่าวก็คือต้องทำงานกันอย่าง "ไม่เคยนึกถึงการพักผ่อน ตลอดเวลาเต็มไปด้วยภาระ ไม่ว่าจะเป็นวันฝนตกพรา วันที่ไม่เห็นหนาว หนาวลมเย็นขาดเนื้อ หรือวันที่แดดเปรี้ยงร้อนจนเหงื่อโชกทั้งตัว" ด้วยการทำงานหนักเช่นนี้ สภาพร่างกายของชาวนาผู้นี้เกิดผิดปกติไป กล่าวคือ "พอมอง ตัวคำคล้ายงอนใช้ชีวิตในแสงแดด มือขาบสาหัสขา ในหน้าเครื่องขมิบปรากฏร่องรอยของความสับสนสับสน" (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๔ : ๕๒) และในเรื่อง "บทเพลงแห่งหมู่บ้าน" (พ.ศ. ๒๕๑๓) งานของชาวนาที่ปรากฏก็คือเขาทำนาตั้งแต่หนุ่ม "จนกระทั่งผมเปลี่ยนสี แกงเหลืองมานานแล้ว ชายชราคนหนึ่งที่เกิดมาพอถึงเวลาก็ตายไปเงียบ ๆ พวกเขาล้วนเป็นชาวนาที่ทุ่มแรงงานลงไปในพื้นที่นาชนิดประมาณมิได้ แต่ตลอดชีวิตที่ไม่เคยมีอะไรเปลี่ยนแปลง คนรุ่นหนึ่งตายไป คนรุ่นต่อมาก็รับสภาพยากจน ข้นแค้นต่อไป" (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๓ : ๑๐๔-๑๐๕) และด้วยปัญหาที่ไม่แตกต่างกันเรื่อง "หยาดเหงื่อสีน้ำเงิน" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ก็กล่าวถึงชาวไร่ผู้บุกเบิกป่าสงวนที่หมดสภาพแล้วเป็นที่ทำกิน โดยกู้ยืมเงินเก่าแก่ในเมืองเป็นเงินทุน เขาต้องทำงานอย่างหนักเพราะในทางหนึ่งเพื่อให้เขาและครอบครัวอยู่รอดได้ในอีกทางหนึ่งเพื่อส่งดอกเบี้ยเก่าแก่ ดังนั้นงานของเขาก็คือ "ทำงานมือเปล่าหักล้างทางพจนเป็นไร่ ทำงานหนักหลายต่อหลายปี เก้ากับไม้ไผ่อะไรเคย ยกที่ให้เก่าแก่แล้วยังไม่หมดหนี้" (วัน

วรรณยาณูร ๒๕๒๒ : ๑๕๖-๑๖๓) ด้วยการทำงานหนักของชาวไร่ชาวนาตั้งที่ยกตัวอย่างมาคงไม่แปลกที่จะมีเรื่องสับสนพยายามเข้าใจความผิดปกติด้านร่างกาย ดังที่เรื่อง "ปฏิบัติการขายหยาดเหงื่อแรงงาน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ย้ำให้เห็นถึงภาพของชาวนาคนหนึ่งว่า "แม่เขาจะมีอายุประมาณ ๓๕ ปีแถบ แต่กลับคนมีอายุสัก ๕๐ ปีเศษ" ทั้งนี้เพราะเขาต้องทำงาน "หนักหลังขดหลังแข็ง กว่าจะแปรหยาดเหงื่อแรงงานให้กลายมาเป็นอาหารแต่ละมื้อก็แสนเข็ญ" ที่เขาต้องทำงานหนักก็เพราะ "ไหนจะต้องปลูกพืชผลขาย เพื่อเป็นรายได้สำหรับจ้บจ่ายใช้สอยกันในครอบครัว ก็ต้องมาผจญกับการกดขี่เอาไรต์เอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง รายได้ที่มาจากการค้าขายหยาดเหงื่อแรงงานที่หลั่งลงไปเกือบตลอดปี จึงไม่พอค่าใช้จ่ายของตนเองและครอบครัว ชีวิตจึงต้องตกต่ำมีถนนเรือนาคับคั่งตั้งแต่ปู่ย่าตาทวดกันมาทีเดียว" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๖-๑๘)

นอกจากที่กล่าวมาแล้วเรื่อง "เสียมตุ่น" (พ.ศ. ๒๕๑๘) และ "ผดสีดิน" ก็ชี้ให้เห็นว่างานของชาวไร่ชาวนาที่ทุกข์ยากไม่แตกต่างจากทุกเรื่องที่กล่าวมา คือชาวไร่ชาวนาต้องทำงาน "ตรากตรำอยู่กันกลางสาขลม กลางแสงแดดกล้าและกลางสายฝน ถึงแม่เส้นเอ็นและมัดกล้ามเนื้อจะระเบิดแตกออกเป็นเสี่ยงก็ตาม พวกเขาก็ต้องกัดฟันกันรันทนไปตามประสา เพื่อให้ชีวิตของตนเองและครอบครัวรอดไปเพียงวันหนึ่ง ๆ" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๐๙) และ "ตลอดปีตลอดชาติพวกเขาต้องเอาหลังสู้ฟ้าเอาหน้าสู้ดิน ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำและดื่มเอาความยากลำบากวาสนา และความน้อยเนื้อต่ำใจให้กับตนเอง ด้วยมือที่สากรร่นราวกับกระดากทราย... ย่ำลงไปบนโคลนตมสีดำที่ถูกพลิกขึ้นมา กลิ่นโคลนฉาบควายและหัวเนาโซยเข้าจมูก" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๒๔-๑๒๕) และในเรื่อง "ว่าวบนฟ้า" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ผู้เขียนกล่าวถึงชาวนารับจ้างที่ไม่ได้ทำนาเอง แต่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการรับจ้างเกี่ยวข้าว แม่แต่เด็ก ๆ และคนชราก็ต้องลงไปทำงานนี้ ลักษณะงานของพวกเขาก็คือ "พวกเขาก็พากระวายกลุ่ม ดาหน้าเข้าหาวัน หลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน ร่างโค้งงอไม่ผิดแผกจากรูปเดิม ทุกคนปวดเมื่อยกันทั่วทั้งคนเก่าและคนใหม่ เด็ก ๆ ลงโซ่เขาแทนดินเพื่อประทั้งความเมื่อยหลัง ผู้ใหญ่ส่วนมากมักกินยาแก้ปวด กินกันแทบงานละสองเม็ดหรือมากกว่า... ไม่ถึงครึ่งวันมือพวกเด็ก ๆ หักใหม่ก็ได้เลือด" (ถรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๕๔)

โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์นั้นควรจะต้องมีกิจกรรมหลาย ๆ ด้าน เช่นจะต้องมีกิจกรรมด้านสันติภาพ และจะต้องมีเวลาพักผ่อนที่เพียงพอ แต่การที่งานนั้นได้เรียกร้องให้มนุษย์ต้องลงแรงทำงานแบบไม่มีเวลาพักผ่อนและไม่มีเวลาทำกิจกรรมอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้การดำเนินชีวิตของชาวนาฟิดไปจากจังหวะของมนุษย์ที่ควรจะเป็น เช่นในเรื่อง "น่าน้ำฟ้า" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ในตอนหนึ่งชาวนาฟิดเป็นพ่อเรียกลูกชายซึ่งกำลังไถนาอยู่ให้หยุดกินข้าว ลูกชายตอบว่า "อีกสองรอบที่เสร็จ วิทยาลาทางเลขพอ จะไปปล่อยให้ควายงับกินหญ้าควาย กินมา ๆ เข้ามีดนั้นก็เกือบเที่ยงเข้าไปตลาข้างกองเหนื่อยเหมือนกันแหละ ถึงมันเป็นควายก็เถอะ" เมื่อรับประทานอาหารแล้ว พวกเขาก็จะต้องไถ่น้ำเย็นหรือมีด วัฏจักร ก็ไม่แตกต่างไปจากวัฏจักรนี้แต่อย่างใด (สภาพร ศรีสังข์

๒๕๑๘ : ๑๐๘-๑๑๑)

มีเรื่องสั้นบางเรื่องแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่ทำงานเป็นชาวไร่ชาวนานั้น จะถูกกีดกันในวงการอื่น ๆ ถูกดูถูกเหยียดหยามว่าเป็น พวกที่ต่ำต้อย เช่นเรื่อง "แสงสว่างและความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) กล่าวถึงชาวนาคนหนึ่งว่า "เขาเคยคิดเปรียบเทียบกับลูกครูใหญ่ในหมู่บ้าน เพราะครูใหญ่ก็ส่งลูกให้เรียนต่อเป็นครูสืบอาชีพพ่อเช่นกัน แต่มันแตกต่างกัน ใครจะมายกย่องคนอย่างเขาในเมื่อคนในหมู่บ้านเป็นชาวนาจะมีก็แต่ผู้ใหญ่นายกรูใหญ่ และพระสงฆ์องค์เจ้าเท่านั้น ที่เขายกย่องกันเหนือกว่าคนอื่น" (ไพโรจน์ ศรีพรหมน้อย ๒๕๑๖ : ๑๒-๑๓) และในเรื่อง "พวงคลีดิน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็กล่าวถึงชาวนาที่ถูกดูถูกว่าเป็นผู้ต้อยต่ำเป็นพวงคลีดิน "แต่ พวกเขาก็ต้องทนกันเพราะพวงเขาก็คือพวงคลีดิน พวงคลีดินที่คนบางคนประทับตราไว้ว่าเป็นบุคคลที่ไม่รู้รอบรู้หนาวต่อชีวิตและสังคม" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๒๔)

๒. กรรมกรหรือคนงาน

กรรมกรหรือคนงานคือผู้ขายแรงงานโดยมีนายจ้างหรือนายทุน เป็นผู้กำหนดงานให้ทำ กำหนดแบบแผนและอื่น ๆ โดยมีค่าจ้างเป็นสิ่งตอบแทน กรรมกรหรือคนงานนี้อาจจะทำงานในโรงงานหรือนอกโรงงานก็ได้

กรรมกรหรือคนงานไม่มีปัจจัยการผลิตใด ๆ มีแต่พลังงานดังนั้นเขาจึงดำรงชีวิตอยู่ด้วยการขายพลังงานให้นายทุน เมื่อนายทุนซื้อพลังงานของกรรมกรหรือคนงานแล้ว เขา

ยอมให้อายุขัยที่สั้นที่สุด ซึ่งก็คือใช้ผลิตสินค้าให้ได้นานที่สุด เพื่อสร้างมูลค่าส่วนเกินให้กับนายทุนให้มากที่สุด สภาพการณ์เช่นนี้ ย่อมทำให้กรรมกรหรือคนงานตกอยู่ในลักษณะที่พวกเขาต้องทำงานที่ไม่ได้เป็นไปโดยเจตนาจ้างของตนเอง แต่เป็นงานที่เขาจำเป็นต้องทำเพื่อให้ได้ค่าจ้างมาดำรงชีวิตไปวัน ๆ ขบวนการทำงานนั้นเขาจะถูกควบคุมทุกอย่างทั้งโดยนายทุน และเครื่องจักร งานดังกล่าวนี้ได้นำความทุกข์ทรมานมาสู่ผู้กระทำมาเนิ่นนานหลายลักษณะ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คืองานดังกล่าวนี้ได้กลับกลายมาเป็นอุปสรรคกับผู้กระทำ

ประเด็นแรกที่จะพิจารณาถึงกรรมกรหรือคนงานต้องจำใจทำงานนั้นอย่างไม่มีทางเลือก มีเรื่องสั้นบางเรื่องกล่าวถึงปัญหานี้ไว้อย่างชัดเจน เช่น เรื่อง "แสงสว่างและความมืด" ซึ่งกล่าวถึงชายหนุ่มคนหนึ่งที่มีความยากจนมาวากชนบทเพื่อมาเสี่ยงชีวิตในเมืองหลวง เขาได้ไปสมัครงานทำกับว่าจ้างทำงาน ในที่สุดก็ได้ไปทำงานเป็นกรรมกรแบกไม้โรงเลื่อยของนายจ้างชาวจีน ผู้เขียนกล่าวว่า "เมื่อตกลงกับนายจ้างและสำนักงานแล้ว เขาต้องเสียเงินให้สำนักหางานอีกสองร้อยบาท เพื่อเป็นค่านายหน้า เขาไม่มีทางเลือก เพราะหากเลือกเขาก็คงอดตาย เขาตกลงที่จะทำงานเงินเดือน ๓๐๐ บาท" และถึงแม้เขาจะทำงานที่ทุกข์ยาก โดยได้รับเงินค่าตอบแทนเพียงเล็กน้อย เขาก็จำต้องทนทำเพราะ "ถนนสายหนึ่งนำเขามาถึงไว้ในเมืองหลวง ตรงมุมที่มืดที่สุด" ซึ่งก็คือเขาไม่มีทางเลือกที่ดีกว่านั้นเอง (โพรสันตี พรหมน้อย ๒๕๖๑ : ๑๒ - ๑๓) และในเรื่อง "บทเพลงเปลี่ยนที่ภูเขาและบันทึกของคนจรจัด" (พ.ศ. ๒๕๖๖) ผู้เขียนก็ชี้ให้เห็นว่ากรรมกรในเมืองหลวงคนหนึ่งต้องการหางานเพราะข้อเท็จจริงของชีวิตในเมืองหลวงก็คือ "ถ้าเธอคงงาน เธอเท่ากับตายไปครึ่งตัว และถ้าเธอเร่ร่อน เธอก็จะถูกยึดเชือกข้อหาอันธพาล" และ "ถ้าเธอยังมีกำลังอยู่ไม่ขาดใจตายไปเสียต่อหน้าต่อตา เธอจะต้องขบเข่งไขว่คว้าไว้ ไม่มีโอกาสให้เธอเลือกหรือ" (พิบูลศักดิ์ ละครพล ๒๕๖๕ : ๖๗-๖๘) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "ผักบุ้งไฟแดง" (พ.ศ. ๒๕๖๕) ชายหนุ่มคนหนึ่งที่มีความยากจนจากการทำนาเข้ามาทำงานในกรุงเทพฯ และได้เข้าไปทำงานในโรงงานโดยไม่มีทางเลือกที่ดีกว่านี้ (วัฒน์ วรรณขางกูร ๒๕๖๕ : ๑๐๙-๑๓๗) ส่วนเรื่องอื่น ๆ ถึงแม้ผู้เขียนจะไม่ได้บอกโดยตรงว่ากรรมกรหรือคนงานต้องจำใจทำงานเพราะไม่มีทางเลือก แต่การที่ผู้เขียนเน้นย้ำถึงความทุกข์ยากต่าง ๆ นานาในขบวนการ

ทำงาน ก็พอสรุปได้ว่ากรรมกรหรือคนงานจำต้องทำงานเช่นนี้ โดยไม่มีทางเลือก เพราะถ้าเขามีทางเลือกที่ดีกว่า เขาก็คงจะไม่มาทำงานที่ตนเองไม่สามารถแสดงเจตน์จำนงค์และถูกเอารัดเอาเปรียบอย่างหนักเช่นนี้

สำหรับประเด็นที่แสดงให้เห็นว่างานหรือกิจกรรมการผลิตของคนงานหรือกรรมกรได้กลายมาเป็นปฏิปักษ์ กล่าวคือ ใ้ผู้นำความทุกข์ทรมานมาสู่ผู้กระทำการนั้นอาจจำแนกพิจารณาได้หลายลักษณะ เริ่มตั้งแต่งานที่งานกรรมกรหรือคนงานต้องทำงานอย่างหนัก เหนื่อยยากเป็นอย่างมากเช่นในเรื่อง "บทเพลงเปลี่ยนที่ภูเขาลาและบันทึกของ เคนจิวัก" (พ.ศ. ๒๕๑๖) งานที่กรรมกรทำก็คือ "เราจะต้องต่อท่อประปาไปตามแนวที่เขากำหนดให้ เธอจะต้องยอมไม่มีทางเลือกเลย แม้ว่ามันจะผ่านฝ่าเขาไปในลั่วม เป็นหน้าที่ที่เข้าไป เธอต้องขุดดินออกมาให้สูง ขุดให้เร็ว ตักช้อนออกมาเท ท่อกระเทาะปูนซีเมนต์อันแข็งแรงแรงยิ่งกว่าเหล็กให้หลุดออกมา เธอต้องจับคอนไ้มัน เหวี่ยงให้แรงด้วยกล้ามเนื้อที่เธอบำรุงมันด้วยอาหารที่เลวที่สุด ด้วยเหงื่อท่วมตัว ด้วยหัวใจที่เต้นระทึก ด้วยความเหน็ดล้าเหนื่อย ด้วยหลังที่งอแง" และถึงแม้งานจะหนักเพียงใด ทุกข์ยากแค่ไหน กรรมกรก็ต้องทนตั้งที่ว่า "การตายของใครสักคน ใครก็ได้ที่เป็นกรรมกรจะถูกไฟฟ้ฆ่าตาย ตกตึกตาย ขณะหาซื้อชิ้นที่ ๑๓ โคนปั่นจั่นทับหัวตาย ขณะตอกเสาที่เป็นเรื่องธรรมดาสำหรับกรรมกร (พิบูลศักดิ์ ละครพล ๒๕๑๙ : ๖๗-๖๘) และในเรื่อง "ถนนสายหมอกควัน" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่ากรรมกรในโรงงานท่อผ้านายทุนใช้งานอย่าง ้จนเกินความเหนื่อยจะทนได้ เมื่อกรรมกรคนไหนทำงานให้นายทุนไม่ได้ตามที่นายทุนต้องการ นายทุนก็จะไล่ออกโดยมีสนธิใจว่ากรรมกรคนนั้นเคยทำประโยชน์ให้ตนมากเท่าไร และเมื่อถูกไล่ออกแล้วกรรมกรนั้นจะไปดำรงชีวิตอย่างไร (พิสิฐ ศุภริยพงศ์ ๒๕๑๘ : ๓๐๕-๓๑๑) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "แก้วหยดเดียว" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็ได้ให้ภาพชัดเจนเกี่ยวกับกรรมกรในโรงงานทำแก้ว ที่ถูกนายทุนใช้งานอย่างคุ่มค่า ดังเช่น "ผมเห็นที่น้องค้ทำงานแล้วยังอดส่งสารไม่ได้เลย นางวันเห็ดขี้แก้ว ผ่นแก้ว บางวันทำกล่อง แม่ครัวขาดหลงจู๋ก็ตามไปทำครัว ทำความสะอาดออฟฟิซ ที่ยังจะให้ส่งของอีก" นอกจากทำงานด้วยความเหนื่อยยากแล้ว กรรมกรยังถูกควบคุมการทำงานอย่างใกล้ชิด ถ้าไม่ถูกในนายทุนก็จะถูกดูค่า เช่นกรรมกรคนหนึ่งขับรถไปส่งแก้ว แล้วหยุดรับประทานอาหารกลางวัน

ผลที่เกิดขึ้นก็คือ "ลื้อไปกินตอนเด็กยกย่องไว้" ทำงานนั้นต้องรู้จัก ว่า ไม่ใช่เอารถไปเช่ากินข้าวกันตามชอบใจ เกิดลื้อไปกินเหล้าแล้วขับรถไปชนอะไรเข้า "พวกลื้อตายนะไม่ใช่เรื่องของอำหรรอกแต่รื้ออำหรรอกจะพัง (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๒๕-๓๖) การที่นายจ้างควบคุมกรรมกรอย่างใกล้ชิดเพื่อทำให้แรงงานให้คุ้มค่าที่สุด ยังเห็นได้ชัดจากเรื่อง "ผักบุ้งเปิบเตง" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ซึ่งกล่าวถึงกรรมกรที่เห็นว่าทำอาหารให้กับกรรมกรคนอื่น ๆ กินก็มี "อาปั้ม" นั่งควบคุมอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นการทำงานของเขาจะอยู่ในสภาพที่ "โง่โง่ในเงาเผาทุกวัน จนตัวแทบจะสุกข้างจนเกรียมไปทั้งตัว แขนและแขนอก เหนือหยดคางไหลย่อยตามร่องสันหลัง ร่องอก คิ้วต้องขมวดตลอดเวลา หูมีเสียงของปืนคอกตุตตุตตลอด" นอกจากนี้นายจ้างยังคอยควบคุมค่าจ้างกรรมกรด้วย คือ ถ้าเห็นว่าใครเงินเดือนจะมาก นายจ้างก็จะหาทางไล่ออก แล้วจ้างคนใหม่เข้ามาแทนเพื่อจะได้จ่ายเงินเดือนน้อย จะทำเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ (วัฒน์ วรรณขางกูร ๒๕๑๙ : ๑๑๙ - ๑๓๗)

การที่กรรมกรต้องอยู่ในงานหรือกิจกรรมการผลิตที่ทุกขยากลำบาก และบางกรังก็ต้องเสี่ยงกับชีวิต ปรากฏให้เห็นได้อีกจากเรื่อง "สาวกโนป้า" (พ.ศ. ๒๕๑๘) โดยผู้เขียนกล่าวถึงกรรมกรในเมืองแร่ที่ต้องทำงานกันอย่างเหน็ดเหนื่อย โดยได้ค่าตอบแทนเพียงวันละ ๑๐-๑๕ บาท สวัสดิการก็ไม่มี เจ็บป่วยก็ไม่ได้อายา หยุตงานเพราะเจ็บป่วยก็ถูกหักค่าแรง และที่สำคัญงานนี้ เริ่มไปด้วยอันตราย การเสี่ยงชีวิตในขณะที่ทำงานถือเป็นเรื่องปกติ เพราะจะต้องมีการระเบิดหิน และหินก็มักจะกลิ้งมาทับคนงานตาย เช่นการระเบิดหินวันหนึ่งทำให้หินกลิ้งลงมา "หญิงต้องแก่คนหนึ่งถูกก้อนหินทับตรงท้อง ทั้งเด็กในครรภ์และตัวโตได้พุ่งทะลักออกมากองข้างตัวคนงานบางคนแขนขาหัก บางคนดูไม่ออกเห็นแต่เลือดสาครกระจาย" และผู้ที่เสียชีวิตนี้ได้รับค่าชดเชยจากทางเหมืองประมาณผลประโยชน์ ๑,๐๐๐ บาทเท่านั้นเอง (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๑๒๓-๑๓๖) และในเรื่อง "คนทำอิฐ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่างานของกรรมกรทำอิฐนั้นเต็มไปด้วยความทุกข์ยาก "กว่าจะเป็นอิฐแต่ละก้อนแสนเหนื่อยยาก เมื่อล้า ปวดแสบปวดร้อน ผิวกาย" และกว่าจะได้ดินขึ้นมาทำอิฐ พวกคนงานเหล่านั้นก็ต้องดำน้ำลงไปเอา ซึ่งก็เป็นงานที่ยากลำบากมาก เช่นที่ว่า "กว่าจะดำดินให้เต็มลำเรือ ตาแดงกำ ปวดแสบปวดร้อน คนทำอิฐแก่ตัวลงมักตาฟาง

หุนวาก ปอดของพวกเขาเขายึดโต เพราะต้องกินหายใจ าน ๆ อยู่ใต้น้ำ พร้อมกับละเทาหุ้ง
 ฤณภาพดิน เรียงต่อลมกระเบื้องหรือเศษแก้วซึ่งก่อกายเหวี่ยงทิ้งไว้" (วัดน์ วรรณชางกูร
 ๒๕๒๒ : ๒๓๔-๒๕๒)แล้ว แบ่งต่าง จากเรื่องนี้เท่าไรนัก เรื่อง "มือ" (พ.ศ.๒๕๑๘) ก็ชี้ให้
 เห็นงานที่ทุกข์ยากขอกรรมกรรมคนที่ต้อง "เกร็งนิ้วหึงสับเพลงไปในดิน เกร็งนิ้วตะลอมให้
 เป็นก้อนก่อนขุดไปใส่รด หรือ ขุดไปถมตามคำสั่ง บ่อยครั้งที่เศษกระเบื้องตะปู หรือไม้ในดิน
 ทิ่มตำมือ แต่เวลาทำงานยังไร้กังวล. . .วันทั้งวันถือค้อนรื้อยแหลเป็น ส่วนมากก็มาจางานนี้"
 (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๑๙๒) เมื่อว่านที่เท่าเป้นง เมื่อทุกข์ยากทรมาน กรรมกรหรือคนงานจึง
 ไม่อยากทำงาน เขาจะไม่มีความสุขเลยขณะที่เขาอยู่ในงาน ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "ผางชื่อ
 หมวก" (พ.ศ.๒๕๑๘) ซึ่งกล่าวถึงงานในโรงงานทอกระสอบที่พัฒนาการงานให้อยู่ในความ
 ทุกข์ยาก ดังนั้นกรรมกรจึงแสดงออกซึ่งความสุขเฉพาะวันที่เงินเดือนออกเท่านั้น แม้ว่าเงินค่าจ้าง
 นั้นจะเป็นเงินเพียงเล็กน้อยก็ตาม (ศรีศักดิ์ นพรัตน์ ๒๕๒๒ : ๒๖-๓๐) ความเหนื่อยยากของ
 กรรมกรนี้ยังขยายไปถึงการถูกบังคับให้ทำงานในตอนกลางคืนอีกด้วย ซึ่งก็หมายความว่าเวลา
 ที่เขาจะพักผ่อน หลังจากตรากตรำงานมาทั้งวัน ซึ่งก็หมายความว่างานดังกล่าวนี้ทำลายจังหวะ
 ชีวิตไปอย่างเหี้ยมโหดที่สุด ดังที่ปรากฏในเรื่อง "บทเพลงเปลี่ยนที่ภูเขากับบันทึกของคนจรจัด"
 (พ.ศ. ๒๕๑๖) ว่า "เราจะทำงานวันละ ๒๔ ชั่วโมง ก็ว่ามันสับสนจะทวีได้และเป็นที่พอใจของ
 นายจ้าง และเขาจะขืนคาเวลาของเรอด้วยราคาที่ถูกลดจากราคาจริงอันปีศาจในเสื้อคลุมสี
 ขาวจะเรียกขูดรีดเอาจากเธอ" (พิบูลศักดิ์ ละภรพล ๒๕๓๖ : ๑๔) ความโหดร้ายของงานเช่น
 นี้ได้ขยายไปสู่การไยแรงกายเด็ก เพราะมันหมายถึงการที่นายทุนจะลดต้นทุนในการจ่ายค่าแรง
 ใ้เด็ก เช่นในเรื่อง "แก้วหยดเดียว" (พ.ศ.๒๕๑๘) ได้แสดงให้เห็นว่า "เด็กในโรงงาน
 อายุแค่ ๘ ขวบ ๑๐ ขวบ ต้องเดินเอาแก้วที่เป่าแล้วไปส่งหน้าเตาอบที่ละใบ วันหนึ่งทำงาน ๘
 ชั่วโมง คิดเวลาที่เดินไปเดินมาลูกลีวาระยะไกลสักเท่าไร" (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๓๔)

นอกจากการรุกรานหรือคนงานจะได้รับความทุกข์ยากในขบวนการทำงานแล้ว ในขบวนการ
 ทำงานดังกล่าวยังทำให้ร่างกายของมนุษย์ผิดปกติไป ซึ่งอาจจะผิดปกติเพราะการตรากตรำ
 งานที่หนักเกินไป หรืออาจจะเกิดเพราะอุบัติเหตุในระหว่างงานซึ่งมักจะต้องมื่ออยู่เสมอ เช่นในเรื่อง

"มือของเงิน" (พ.ศ. ๒๕๐๕) ซึ่งงานหนักทำให้มือของคนงานมีสภาพไม่น่าเชื่อเลยว่ามือเล็กๆ นั้นจะทนถึงปานนี้ กรำงานหนักมาสารพัด ขี่รถรับใช้อย่างซื่อสัตย์ มีอายุมากเท่ากับอายุของเขา บัดนี้มือหยาบกระด้าง ถูกหุ้มห่อด้วยหนังสักหนา แตกเป็นริ้วรอย เล็บทุกหมัดครบทั้งสิบนิ้ว" และ "เรื่อยขึ้นมาตลอดถึงแขนเกร็งมกล้ำเพราะถูก จดเผา เล็บเลือดขึ้นโปนเห็นถนัด มีแผลเป็นประดับ ประดาอีกหลายแห่ง มันน่าเกลียดจนไม่น่าจะเป็นมือมนุษย์ ควรจะเป็นมือของสัตว์ประหลาด อะไรสักอย่างมากกว่า" (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๕ : ๓๐) ส่วนเรื่อง "อุดมการณ์บนปากกระบอกปืน" (พ.ศ. ๒๕๐๖) ชี้ให้เห็นถึงกรรมกรในโรงงานต้องเสียอวัยวะบางส่วนไปในขณะทำงาน โดยนายจ้างไม่จ่ายแม้แต่การรักษาพยาบาล (พิบูลศักดิ์ ละครุส ๒๕๑๕ : ๒๓-๒๔) ในทำนองเดียวกันนี้เรื่อง "แก้วหยดเดียว" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็ชี้ให้เห็นว่ากรรมกรในโรงงานทำแก้วนั้น มักจะได้รับอันตรายจากงานที่ทำ เช่น "เมื่ออาทิตย์ที่แว่นงานถูกแก้วหยดใส่มือ มือนี้ก็ต้องไปหมด" โดยที่นายทุนไม่จ่ายค่าชดเชยอะไรเช่นเดียวกัน ซึ่งที่กล่าวมานี้ก็ไม่แตกต่างจากเรื่อง "มือ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ที่กรรมกรในโรงงานต้องเสียนิ้วมือไปถึง ๔ นิ้ว โดยได้ค่าตอบแทนจากนายทุน นีละ ๑๐๐ บาท (กรณีาวเรื่อง ๒๕๒๖ : ๑๔๑-๑๔๔) และเรื่อง "ไปหาแสงตะวัน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็ย้ำเป็นการปิดท้ายว่า 'กรรมกรคนหนึ่งถูกเครื่องจักรตัดนิ้วขาด แต่ไม่ได้รับเงินค่า รักษาจากใครเลย...นายทุนเอาเปรียบกรรมกรราวกับกรรมกรมิใช่คน' (ประสิทธิ์ รุ่งเรือง รัตนกุล ๒๕๒๒ : ๑๕๐-๑๖๗)

มีเรื่องสั้นบางเรื่องชี้ให้เห็นว่าภาวะแวดล้อมของงานนั้นเต็มไปด้วยความเลวร้าย แก่กรรมกรหรือคนงานก็ต้องทนทำโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่นในเรื่อง "แสงสว่างและความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) กรรมกรต้องทำงานใน "โรงงานทึบ ๆ" จนเขา "หายใจไม่ค่อยสะดวกนัก" (ไพโรจน์ หรรณ้อย ๒๕๒๑ : ๑๖) และในเรื่อง "มือ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็ชี้ให้เห็นถึงกรรมกรในโรงงานแปดเคอร์ซึ่งมีหน้าที่ร่อนดินดำ โดยที่ดินดำเหล่านี้มีสารตะกั่วปนอยู่ด้วย ในที่สุดสาร ตะกั่วก็เข้าไปอยู่ในร่างกายของกรรมกร และเมื่อกรรมกรมีสารตะกั่วอยู่ในร่างกายจนทำงาน ไม่ไหว นายทุนก็จะไล่ออกจากงาน (กรณีาวเรื่อง ๒๕๒๖ : ๑๔๖-๑๔๘)

เมื่อกรรมกรต้องทำงานหนัก ในท่ามกลางภาวะแวดล้อมที่เลวร้าย ในขณะที่ได้ค่าตอบแทนเพียงเล็กน้อย ซึ่งก็หมายความว่าเราจะมีอาหารบำรุงร่างกายไม่เพียงพอ ดังนั้นความเจ็บป่วยกับกรรมกรจึงเป็นของคู่กัน ถึงแม้จะเจ็บป่วยแต่กรรมกรหลายคนก็ไม่สามารถหยุดพักฟื้นได้ เพราะนั่นหมายถึงการไม่ได้รับเงินค่าจ้าง และหนทางที่จะถูกนายจ้างไล่ออกก็จะชัดเจนขึ้น ดังนั้นกรรมกรจึงต้องทนทำงานทั้ง ๆ ที่เจ็บป่วย โดยไม่ได้รับการดูแลรักษาจากนายจ้าง ซึ่งนับว่ามนุษย์ได้ถูกทรมาณอย่างร้ายแรงที่สุด ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "ถนนสายเทือกควีน" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ซึ่งกรรมกรในโรงงานทอผ้าแห่งหนึ่งต้องทนไปทำงาน แม้ว่าเขาจะป่วยอยู่ ผลก็คือ "เขาหมดสติ仆ตกลงไปบนรางส่งผ้าซึ่งเคลื่อนไปสู่ถังปั่น" และเสียชีวิตไปทันที (พิสิฐ ศุภกรียพงษ์ ๒๕๑๘ : ๓๐๕-๓๑๑) เป็นเดียวกับเรื่อง "คนทำวิฐ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ที่คนงานคนหนึ่งแม้ว่าจะเจ็บไข้และเท่าเจ็บ แต่เขาก็ต้องทนไปทำงาน สิ่งที่เจ็ดขึ้นกับเขาก็คือ "วันนั้นเองที่หนองปน เลือดทะลักออกมาจากใต้เล็บเท้า หลังจากที่เขาปล่อย" เงินแถมสัปดาห์ชดเชยมานานปี (วัชร วรธยานุ ๒๕๒๒ : ๒๓๗) ในทำนองเดียวกับเรื่อง "มือ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) กรรมกรในโรงงานแบตเตอรี่มีสารตะกั่วเจือปนอยู่ในร่างกายจนอยู่ในขั้นอันตราย หมอสั่งให้หยุดทำงานรักษาตัว "มีคนงานหลายคนถูกหมอสั่งแบบนี้ แต่ไม่เห็นมีใครหยุดงานสักคน เพราะงานหาขายขึ้นทุกวัน ถึงแม้หมออยากหยุด แต่ต้องหยุด ก็เป็นการหยุดออกไปเลย เราเอาแค่ต้องการโลหะคนงานเอาไป แล้วรับคนงานใหม่หนุ่มสาวเข้ามาแทน คนที่ยังไม่มีสารตะกั่ว" "วางกายใจคุณ" (เกร็ดาว เรื่อง ๒๕๒๖ : ๑๙๖)

๓. ลูกจ้าง

ลูกจ้างหมายถึงผู้ที่เข้าไปทำงานให้กับเอกชนหรือรัฐบาลทั้งเป็นงานประจำและงานชั่วคราว เช่นคนขาย คนใช้พนักงานตามบริษัทห้างร้านต่าง ๆ หรือนักการภารโรงตามหน่วยราชการหรือรัฐวิสาหกิจ ถ้าพิจารณาผลงานของลูกจ้างคล้ายกับงานของกรรมกร แต่ที่แยกออกมาต่างหากก็เพราะงานของลูกจ้างมีอะไรหลายอย่างที่ไม่เหมือน งานของกรรมกร เช่น งานของกรรมกรที่การไ้แรงงานมากกว่า เป็นงานที่เฉพาะเจาะจงหรือเฉพาะอย่างมากกว่า และเน้นที่การขายแรงงานกายอย่างเดียว ในขณะที่งานลูกจ้างอาจมีงานที่ทำกว้างกว่า หรือบางที่

ก็ไม่ได้ขายแรงงานกายอย่างเดียว แต่ขายแรงงานสมองด้วย

งานของลูกจ้าง นอกจากจะเป็นงานที่ผู้กระทำไม่ได้ตามเจตน์จำนงของตนเองแล้ว ยังีลักษณะที่เป็นปฏิปักษ์กับผู้กระทำด้วย งานบางอย่างต้องใช้แรงงานหรือความแข็งแรงของร่างกายเป็นสำคัญ เช่น ยาม นักการภารโรง ผู้ทำงานเช่นนี้จึงเต็มไปด้วยความเหนื่อยยากในงานสำคัญ อาจจะไม่ใช่แรงงานมาก แต่ว่าเป็นงานที่ซ้ำซาก จำเจ เคยทำอะไรก็ทำอยู่อย่างนั้นคงแต่เข้าจรดเย็น จะก็เดือนก็ปีก็ไม่เปลี่ยนแปลง งานเช่นนี้ จึงทำลายศักยภาพของมนุษย์โดยสิ้นเชิง ผู้กระทำจำต้องทนทรมานความเบื่อหน่าย นอกจากนั้นลูกจ้างนั้นผู้กระทำต้องถูกควบคุมอย่างใกล้ชิดจากเจ้านายหรือผู้บังคับบัญชา หรือไม่ก็ต้องถูกควบคุมในด้านเวลาอย่างเคร่งครัดเพื่อเป็นหลักประกันว่าพวกลูกจ้างนี้จะทำงานให้อย่างเต็มที่ มีเรื่องสั้นหลายเรื่องที่แสดงให้เห็นปัญหาดังกล่าวแล้ว

ในประเด็นที่ว่างานนั้นนำทางทุกขุทธมานาสู่ผู้กระทำ จะเห็นได้จากเรื่อง "ข้าวเย็นก่อนเดียว" (พ.ศ. ๒๕๓๓) ซึ่งกล่าวถึงชายชราผู้หนึ่งทำงานเป็นยาม เขาต้องทรมานสังขารอยู่ตลอดคืน ทั้ง ๆ ที่ร่างกายก็ชราภาพแล้ว และถึงแม้จะเจ็บป่วยก็หยุดไม่ได้ ดังนั้นในคืนหนึ่งเขาป่วยมาก "เขาทนหนาวสั่นจนลงยามสาม เขาผาร่างอันกร้านเวลาหลับซุกซอกตู้ในห้องพยาบาล" ผลก็คือตอนเช้าเขาถูกนายจ้างดึงป้อนโล่ออก ซึ่งก็แสดงปัญหาให้เห็นด้วยว่างานที่นอกจากจะทรมานร่างกายแล้ว ยังเป็นงานที่ผู้กระทำถูกควบคุมของการาณายจ้างอย่างใกล้ชิดโดยไม่มีโอกาสที่จะอิสระแม้แต่น้อย (วันน วรธยาธุร ๒๕ : ๑๐๖-๑๑๔) และเรื่อง "พ่อ" (พ.ศ. ๒๕๓๔) ก็แสดงปัญหาของชายผู้หนึ่งทำงานเป็นนักการที่สถานีรถไฟแห่งหนึ่ง ลักษณะงานของเขาก็เช่น "งานชานชาลายังไม่ทันเสร็จ พ่อก็ต้องวางไม้กวาด เดินไปที่หัวขบวนเพื่อตรวจสอบขบวน และต้องยืนเกาะหัวขบวนจนจรดสถานีข้ามไป" และ "กว่าเขาจะปลีกตัวลงไปกินข้าวก็ต้องรอรถสินค้ายานไปอีกขบวนเสียก่อน" นอกจากนี้ "เขายังมีงานอย่างอื่นต้องทำอยู่อีกเป็นต้นว่า ต้องตักน้ำใส่ตุ้มในเขื่อนาย โกดังเก็บของก็ยังไม่ได้ทำความสะอาด นายสถานีป่วยบ่อยเสียเหลือเกิน งานสถานีที่อยู่ห่างไกลตามชนบท พอนายสถานีป่วยเขาจึงต้องอยู่คนเดียว" ดังนั้น "อายุของเขาแม่ว่ายังไม่ถึงสี่สิบแต่เขาก็เหมือนแก่เกินวัย" กว้างานของเขาจะเล็กก็ตลกคน

เขาต้องเดินทางกลับบ้านด้วยความผิดไปตามทางที่เต็มไปด้วยพิษ "หนูนึกเสมอว่าหากภูษิมานอนขวางทางอยู่ เขาคงไม่เห็นมันแน่ และที่แน่อีกอย่างหนึ่งก็คือฉันจะต้องกัด ถ้าเดินไปเหยียบมันเข้า" แต่ถึงแม้งานหนักและเป็นอันตรายอย่างไร เขาก็ไม่มีทางเลือก "ในเมื่อมันหมายถึงอีกสิบชีวิตที่รออยู่ทางบ้าน สิบชีวิตที่เขาต้องรับผิดชอบ" นอกจากนี้พวกคนงานที่สถานีรถไฟยังยกย่องให้เขาเป็นหัวหน้าคนงาน แบบของชั้นลงรถไฟที่สถานีแห่งนี้ ซึ่งเขาก็เต็มใจเพราะจะทำให้สรีรายได้จากค่าจ้างแพงของ สถานีรถไฟที่สถานีนี้มากที่สุดเป็นของเสียโอ แต่ภายหลังสถานีได้ผลประโยชน์จากเสียโอจึงบังคับให้เขาและคนงานรับแบกลูกสูบ โดยให้เสียโอเป็นคนคิคน้ำหนักเอาเอง ซึ่งก็หมายความว่า เขาและคนงานจะแบกลูกสูบเป็นจำนวนมากโดยได้ค่าจ้างตอบแทนเพียงเล็กน้อย เจื่อเขาทำท่าไม่ยอม นายสถานีก็เรียกเขาไปพูดว่า "เดี๋ยวจะหาว่าไม่เตือนนะ แกไม่คิดถึงตัวเองก็ตามใจ" ในที่สุดเขาก็ต้องจำยอมทั้ง ๆ ที่เขาเห็นว่ามันไม่ถูกต้อง ซึ่งก็แสดงให้เห็น เช่นเดียวกันว่างานนี้ผู้กระทำถูกควบคุมบังคับจากผู้บังคับบัญชาทุกอย่าง (ศรีดาวเรือง ๒๕๑๙ : ๑๘๒-๑๖๕) และด้วยคามทุกข์ยากที่ใจแตกต่างกันจากนี้เรื่อง "ปรากฏการณ์สีกล้ำ" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็เสนอถึง นายชราผู้หนึ่งทำงานกวาดขยะ "สองขาของเขาเดินคุ่มไปบนเส้นถนนเรื่อยเปื่อย ไหลที่แข็งแกร่งสะพายที่ใส่ ยะซึ่งมีเศษขยะบรรจุอยู่เกือบเต็ม มือซ้ายกุมไม้กวาดคามยาวลากพื้น" และแกต้องทนทำงานทั้งกลางแดดกลางฝนกลางความหนาว (โกสุเม พิลัย ๒๕๑๙ : ๓-๑๐)

เนื้อหาของงานที่ซ้ำซากน่าเบื่อหน่ายจนผู้กระทำไม่สามารถพัฒนาศักยภาพใด ๆ ของตนเองมาได้ ก็มีเรื่องสั้นเสนอไว้ให้เห็นหลายเรื่อง เช่นเรื่อง "วันหนึ่ง" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ผู้เขียนกล่าวถึงชายคนหนึ่งทำงานอยู่ในสำนักงานประกันชีวิต งานที่เขาทำนั้นเป็นงานที่ซ้ำซาก เขาต้องดำเนินชีวิตเป็นแบบเดียวกันไปทุกวัน ไม่มีอะไรเปลี่ยนแปลง "เมื่อฉันตื่นขึ้นในตอนเช้า ฉันก็ยังคงเป็นฉันที่รับอายน้ำเตงตัวโหดรถเมล์ไปทำงาน นั่งอยู่ที่โต๊ะทำงานประจำแผนกประกันชีวิต ยิ้มหัวกับเพื่อนฝูง สักทายนกับลูกค้าและไปกินข้าวกลางวันกับนลินีตามปกติ ทุกสิ่งทุกอย่างยังคงดำเนินไปคล้ายกับเมื่ออาทิตย์ก่อน เดือนก่อน และปีก่อน" (วีรประวัติ วงศ์พิพัฒน์ ๒๕๑๙ : ๒๐๙-๒๑๐) เช่นเดียวกันเรื่อง "ผ่านไปอย่างสับสน" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ซึ่งกล่าวถึงชายคนหนึ่งทำงานเป็น "ลูกจ้างปลายแถวในที่ทำงาน และเงินเดือนของเขาก็พอรับจ่ายไปเดือนต่อเดือนเท่านั้น" งานของ

เขาก็คือ "ผมทำงานตรวจprüfหนังสือ ๒ ปีกว่า ๆ วันเกือบทั้งวันเหมยอยู่กับคำผิดคำถูกในหน้ากระดาษ" และ "ผมนั่งอยู่ในห้องทำงาน อยู่ในห้องผู้ช่วยบรรณาธิการ ผมนั่งหาคำผิดคำถูกในในprüfมาแฉับหลายร้อยแผ่น ผมนั่งอยู่ในห้องสี่เหลี่ยมเก่านั้นมา ๒ ปีกว่า ผมไม่เคยออกจากที่นั้นอย่างแท้จริง" (ตัก วังศรีรัฐ ๒๕๔๘ : ๙๙ - ๑๐๙) และเรื่อง "มาซา" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ก็ยังให้เห็นถึงความซ้ำซากของงานเช่นเดียวกันว่า "ฉันขึ้นมาจากที่นอนกึ่งกลางหน้าเตียงหันรถผ่า ขัดรองเท้าไปนั่งแข็งตื้อที่โต๊ะทำงาน...เช่นนี้ทุกวัน" (เก็นดงุ ฤกษ์นิมิตร ๒๕๒๑ : ๙๒) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "คำคืนอันโหดร้ายในวันว่างเปล่า" (พ.ศ. ๒๕๓๐) ก็ยังให้เห็นถึงงานที่ซ้ำซาก ดังนั้นสภาพของการทำงานจึงเต็มไปด้วยลักษณะที่น่าเบื่อหน่าย "พรุ่งนี้เป็นวันจันทร์ที่สี่แสน วันแรกของการทำงานในรอบสัปดาห์ วันอังคารที่เหนื่อยหน่าย วันพุธที่หงุดหงิด วันพฤหัสบดีที่แสนเซ็ง วันศุกร์ที่ลมเหลว" (วิสา วัฒนพิศ ๒๕๓๓ : ๑๒๖)

ถึงที่กล่าวมา ในตอนต้นแล้วงานของลูกจ้างจะถูกควบคุมโดยกลไกเพื่อให้ลูกจ้างได้ทำงานให้มากที่สุด และตรงตามเป้าหมายที่ต้องการมากที่สุด การควบคุมดังกล่าวอาจจะควบคุมโดยนายจ้างโดยตรง ดังที่กล่าวมาบ้างแล้วในเรื่อง "ข้าวเหนียวก่อนเคี้ยว" และ "พอ" เรื่องอื่น ๆ ที่แสดงปัญหานี้ เช่นเรื่อง "ออกไปจากความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๕) กล่าวถึงงานลูกจ้างในบริษัทแห่งหนึ่ง แสดงให้เห็นว่าลูกจ้างถูกนายทุนควบคุมอยู่ตลอดเวลา ตลอดจนนายจ้างจะสร้างประเพณีปฏิบัติที่ขมขื่น โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ของบริษัทเป็นสำคัญ เช่น "ที่ร่างมายังใช้ไม่ได้ ผมบอกคุณก็ครั้งแล้ว ว่า ไปส่งของคงแนบไปกับนิลเก็บเงิน จดหมายถึงลูกค้าน่าต้องเอาใจเขาไว้ ชักชวนให้เขาซื้อสินค้าเราให้ได้" และ "คุณร่างจดหมายแบบนี้ใช้ไม่ได้ ลูกค้านี่เป็นรัฐมนตรี ติดต่อกับบริษัทของเรามานาน คุณว่าใช้สรรพนามว่าคุณไม่ได้ ต้องใช้ หนูฯ ถึงเขาจะออกจากตำแหน่งไปแล้ว เราก็ต้องเขียนขอเขาไว้ เขายังมีอิทธิพลเกี่ยวข้องกับคนในกระทรวงอีกมาก" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๓ : ๙๒) ในทำนองเดียวกันนายจ้างที่เป็นเจ้าของสำนักงานพิมพ์ก็ย่อมต้องควบคุมให้นักวาดภาพที่เขาจ้างมาประจําให้วาดในสิ่งที่ตนคิดว่าจะทำกำไรมาให้ตนได้มากที่สุด โดยไม่เคยคิดว่านักวาดภาพผู้นั้นย่อมมีความคิดอย่างศิลปิน และชอบที่จะทำงานตามความฝันของเขา ดังที่ปรากฏในเรื่อง "คำคืนอันหมองหม่นและร้าย" (พ.ศ. ๒๕๑๕)

ให้เห็นงานของพนักงานพิมพ์คดีหญิงในลักษณะที่ว่า "ฉันไม่ได้เห็นดวงอาทิตย์มาเป็นเวลา ๑ ปีเต็ม เมื่อฉันเข้ามาเป็นพนักงานพิมพ์คดีที่บริษัท ฉันออกจากบ้าน ๖ โมงเช้า ขึ้นรถประจำทาง ๖.๑๐ น. และ ๘.๐๐ น. ต้องถึงบริษัท... เมื่อลงจากรถประจำทาง คุณต้องรีบวิ่งเดินทั้งวิ่งเข้าไปในออฟฟิศ" เพราะถ้าไม่ทำเช่นนั้นผลที่เกิดขึ้นก็คือ "คุณไม่รู้ไม่ใช่หรือว่าผู้จัดการก็แปลว่าผู้จัดการ เขาจะจัดการทุกสิ่งทุกอย่างเกี่ยวกับชีวิตของคุณทั้งหกเท่าที่เขาจะมาละเมิดได้" (สว๊ตน์ ศรีเชื้อ ๒๕๔๘ : ๔๔) ลำหรับเรื่อง "มนุษย์ขอมมือ" (พ.ศ. ๒๕๔๑) ได้กล่าวถึงลูกจ้างที่อยู่ในระดับสูงขึ้นไปคือทำงานเกี่ยวกับการติดต่อดูธุรกิจมากมาย ดังนั้นการนัดหมาย ให้ตรงเวลาจึงเป็นสิ่งที่จำเป็น ถ้าเขาผิดเวลาธุรกิจก็จะล่มเหลว ลักษณะเช่นนี้จึงทำให้เขาทำงานอย่างขาดอิสระและไร้ชีวิตจิตใจ เขาคงอยู่ภายใต้อาณัติของเวลาอย่างเข้มงวด นาฬิกาจึงดูเหมือนจะเป็นอวัยวะส่วนที่ ๓๓ ของเขา และเป็นอวัยวะที่มีคำสั่งให้เขาต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด และด้วยการถูกกำหนดจังหวะด้วยเวลานี้เอง ทำให้เขาไม่สนใจและยุ่งวุ่นวายนอกจากการไปให้ทันเวลา และทำสิ่งต่าง ๆ ให้สำเร็จตามเวลา ดังนั้นการที่เขาจะบรรยายใครตายสักคนหนึ่ง สิ่งที่เขาจะรู้สึกก็คือ "หยิบเข็มนาฬิกา เขย่าปากกาแล้วชิมด้วยความยาวเพียง ๑ เซนติเมตร ยืนยันในก้นญาติของผู้ตาย หรือผู้เคราะห์ร้ายที่อยู่เบื้องหน้า แล้วเขาก็เริ่มเดินทาง" (สว๊ตน์ ศรีเชื้อ ๒๕๔๘ : ๑๑๙-๑๓๓)

๔. ผู้รับจ้าง

ผู้รับจ้างจะทำงานตามที่ผู้ว่าจ้าง หรือทำงานแล้วนำไปเสนอกับผู้อื่นซึ่งค่าตอบแทนนั้นก็แน่นอนตกลงกับเป็นครั้งเป็นคราวตามลักษณะของงาน ปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้รับจ้างก็คืองานที่เขาทำนั้นต้องทำตามความต้องการของตลาด หรือการที่เขาจะทำอะไรนั้นจะต้องคิดว่าจะขายได้ ดังนั้นงานเช่นนี้จึงเป็นงานที่ไม่ได้เกิดขึ้นตามเจตน์จำนงของเขา นอกจากนั้นงานที่พวกเขาทำมักเป็นงานที่เสี่ยงใจผู้ว่าจ้างหรือผู้ที่ซื้อสินค้า ดังนั้นเขามักขายสิ่งต่าง ๆ หรือเรียกร้องค่าจ้างในอัตราที่ต่ำทั้ง ๆ ที่ต้องลงแรงทำงานไปอย่างมาก

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่างานของผู้รับจ้างนี้เป็นงานที่ทุกขยากแต่ได้ค่าตอบแทนต่ำเช่นเรื่อง "มนุษย์ธรรมทูต" (พ.ศ. ๒๕๔๑) ซึ่งกล่าวถึงหญิงคนหนึ่งมีอาชีพหาบของขาย ลักษณะงานที่เธอทำเห็นได้จาก "บ้านมากแล้ว หนะแมกลับบ้าน แต่แสงแดดยังร้อนจัด หน้าของแมชืด

ยุ่มควยเหงื่อเม็ดโต ๆ ไหลย่อยละเล็ยทั่วแผ่นหลัง เลื้อเก่า ๆ ตัวที่สวมโซกไปหมด แม่วางหาบ
 ของบนบ่า ท่าทางเหนื่อยหน่ายราวกับหึงภาระที่หนักที่สุดในโลก" และ "ตั้งแต่นั้นจำความได้
 บ้าของแม่มีภาระหนักอยู่ด้วยคานหาบของ กายคำคล้าของแม่ไม่เคยแห้งหายคเหงอ แดดทนเหนื่อย
 ยากตรากตรำเป็นเวลานาน" (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๕ : ๙๐-๙๙) ในทำนองเดียวกันนี้ เรื่อง
 "ช่วงถ่วงห่างของลุงเหมือน" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็เล่าถึงช่วงไม้ชราคนหนึ่งที่ต้องการทำงานทั้งๆ
 ที่สังขารแก่จะคนไม่ไหวอยู่แล้ว หมอแนะมาให้แก่พี่ผมนามาก ๆ แต่แก่ก็หยุดพักไม่ได้เพราะ
 "ถอนอย่างแจะเอาเวลาไหนมาพักผ่อนได้มาก ๆ เล่าในเมื่อแก่ต้องหาเลี้ยงครอบครัว ต้องหา
 เงินส่งเสียจนเงือการศึกษาของลูก" (สิทธิชัย ธาณานิธิ ๒๕๑๔ : ๒๐๘-๒๑๙) และเรื่อง "รอง
 เท้าสีน้ำตาล แผลสีเทาและคนชรา" ก็ให้สาระที่ไม่แตกต่างกันโดยเล่าถึงเรื่องของชายชราที่
 เป็นช่างซ่อมรองเท้า แก่ต้องทนนั่งทำงานอยู่เดิมทุกวันรายได้ก็แทบจะไม่พอดำรงชีวิต แก่ต้อง
 ทำงานแม่ "แจะสวมแว่นสายตาทะทำงาน แต่แก่ก็ทำงานหายลง เพราะมองเห็นอะไรไม่ถนัด
 ชัดเจน" ที่แก่ต้องทนทำงานแม่สังขารจะไปไม่ไหวก็เพราะ "ไม่มีอะไรในกรุงเทพฯ ที่จะไ้มา
 เปลา ๆ" (ศักดิ์ วงศ์รัฐ ๒๕๑๔ : ๑๔๓-๑๔๕) เช่นเดียวกับเรื่อง "เลือดทางสี" (พ.ศ. ๒๕๑๖)
 ผู้ที่มีอาชีพตีสามล้อก็ต้องอยู่ในสภาพที่ "เส้นเลือดบริเวณน่องโป่งและยุบเป็นจังหวะ มันคงโป่ง
 และยุบวันละหลายหน จึงจะได้เงินพอค่ากับข้าว" และด้วยการใช้แรงแข็งมากเช่นนี้จึงทำให้เขา
 อยู่ในสภาพที่ทอนบนของร่างกายผอมเสดขาวใหญ่ "ดูคล้ายร่างกายทอนบนคนละเจ้าของกับท่อนล่าง"
 (วัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๒๒ : ๑๑๑-๑๑๑) และสุดท้ายเรื่อง "ยายแรงทั้ง" (พ.ศ. ๒๕๑๘)
 กล่าวถึงหญิงชราดำรงชีวิตอยู่ด้วยการรับจ้างชาวนานเก็บขยะ ลักษณะงานของแก่ก็คือ "หิ้วตะกร้า
 ใส่ขวงต่าง ๆ จนตัวโก่ง หรือไม่ก็ตองค้องมันไว้กับแขนข้างขวา ปรากฏอาการหนักจนเห็น
 ได้ชัด" หรือบางครั้งแก่ก็จะต้องล้างมือลงไปในท่อนน้ำที่อุดตัน เพื่อดึงเอาเศษดินตมออกจากท่อน
 จนท่อนน้ำใช้การได้ดี และด้วยการทำงานของแก่ก็ต้องอยู่กับความสกปรกเช่นนี้ แก่จึงได้รับการรัง
 เกียจจากผู้อื่น แม้แต่เด็ก ๆ ก็ยังใช้วาจาล้อเลียนแก่ว่า "ยายแรงทั้ง" (รวี โคมพระจันทร์
 ๒๕๑๘ : ๑๕๘-๑๖๒)

ส่วนประเด็นที่ว่างานที่ผู้รับจ้างทำนั้นมักไม่ได้ขึ้นอยู่กับเจตน์จำนงของตนแต่ขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาดนั้น จะเห็นได้จากเรื่อง "ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ผู้เขียนกล่าวถึงชายผู้หนึ่งเป็นนักเขียนอิสระ เขาไม่สามารถเขียนเรื่องต่าง ๆ ได้ตามใจตนเอง เพราะผู้ที่พิจารณาเรื่องของเขาลงหนังสือก็คือเจ้าของหนังสือ ซึ่งเขาจะต้องคิดถึง การที่หนังสือของเขาจะขายได้เป็นสำคัญ ดังนั้นสิ่งที่ชายผู้นั้นพบก็คือ เรื่องที่เขาเขียนจากความต้องการของเขาจริง ๆ นั้นถูกโยนทิ้งตะกร้าไปหมด "ฉันคิดไม่ออกว่าเรื่องอะไรที่ฉันต้องไปเที่ยวสาละวนเกี่ยวกับเรื่องของชีวิต มานั่งหลังขดหลังแข็ง เขียนเพียงเพื่อให้ใครคนหนึ่งอ่าน ลวก ๆ เพียงเท่านั้นที่แล้วก็ขอกว่ายังใช้ไม่ได้" (วิทยากร เบียงกุล ๒๕๑๘ : ๕๘) และเรื่อง "แขนของขุน" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็กล่าวถึงนักเขียนที่มีชื่อเสียงขนาดที่ว่าทำให้เขามีรายได้พอเลี้ยงน้อง ๔ คน และแม่เฒ่ายาย แต่งานนี้ทำให้เขาเสียความเป็นตัวของตัวเอง เพราะเขาจำต้องทำตามคำเรียกร้องของผู้อื่น ต้องเขียนเรื่องที่คิดว่าผู้อื่นจะซื้องานของตนไปอ่าน เงินจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เขาเขียนเรื่องนั้น ๆ หากไม่เจตน์จำนงของเขาอย่างแท้จริงไม่ (สุจิตต์ วงษ์เทศ ๒๕๑๑ : ๑๗๒-๑๘๘)

๔. โสเภณี

หญิงที่เป็นโสเภณีส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่หนีความยากจนมาจากชนบท เมื่อไม่สามารถจะประกอบอาชีพอะไรในอันที่จะทำให้ตัวเองอยู่รอด หรือพอมีเงินส่งไปให้พ่อแม่ได้ การขายเรือนร่างจึงเป็นทางเลือกของหญิงดังกล่าวนี้ หรือบางส่วนก็มาเป็นโสเภณีเพราะถูกกล่อกวาง หญิงโสเภณีจะมาทำงานเช่นนี้โดยที่เธอไม่เต็มใจ หรือไม่เจตน์จำนง และผลที่ตามมาก็คืองานนี้ได้นำความทุกข์ทรมานมาสู่ตัวโสเภณีเอง ไม่ว่าจะเป็นความทุกข์ทรมานในขณะที่ปฏิบัติงาน หรือเกิดจากโรคภัยอันเป็นผลมาจากงานหรือเกิดจากการบังคับควบคุมของเจ้าสำนักโสเภณี นอกจากนี้หญิงผู้ประกอบอาชีพนี้จะถูกดูหมิ่นดูแคลนจากคนทั่วไปในทำนองว่าเป็นหญิงที่นาร้าง เกียจเรื่องส่วนใหญ่จะสะท้อนให้เห็นว่าหญิงโสเภณีนั้นเป็นเพราะความจำเป็นทางเศรษฐกิจ บ้างก็เริ่มจากเรื่อง "กิเลส" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ที่หญิงคนหนึ่งต้องมาเป็นโสเภณีเพราะเธอ

มีความจำเป็นต้องหาเลี้ยงลูกทั้ง ๆ ที่เธอไม่อยากเป็น โดยเธอไม่ยอมให้ลูกเธอรู้ว่า เธอทำงานอะไร (สุรชัย จันทิมาธร ๒๕๒๕ : ๓๓๔-๓๓๕) ต่อจากนั้นเรื่อง "สิ่งที่ในชีวิต" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ก็ชี้ให้เห็นว่าหญิงสาวคนหนึ่งต้องมาเป็นโสเภณีเพราะต้องการหาเงินเลี้ยงพ่อแม่ "ปีที่แล้วฝนตกมากน้ำท่วมนาเสียหายหมด แ่เป็นแม่บอกว่าแล้งมาก ไม่มีฝนเลย ป่านนี้ยังไม่ได้ลงมือทำนา มาที่ขายนแม่พอมลงจนจำเกือบไม่ได้ ทางบ้านนกออยู่ตามบุญตามกรรมลำบากจะตาย แม่บ่นกลุ้มใจ ไม่มีเงินก็ไม่รู้จะเอาที่ไหนกิน" (กรณ ไกรลาศ ๒๕๑๙ : ๓๔-๓๕) และเรื่อง "เหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ย้ำให้เห็นว่าในสังคมที่ "ผู้สร้างผลิตไม่ได้รับผลประโยชน์เต็มที่ แรงงานถูกและถูกกดขี่ คนจนในประทศนี้จึงจนลงทุกลงทุกวัน ที่เห็นง่าย ๆ คือขวานาละทิ้งหน้า และตกไปอยู่ในมือของคนอื่น" ดังนั้น "ที่สาวก็ต้องขาดความทองถนน... เราจะโทษหญิงเหล่านั้นได้อย่างไร ทุกคนมีเหตุผลของการดิ้นรน เพื่อยังชีพทั้งนั้น" (กรณ ไกรลาศ ๒๕๑๙ : ๑๒๔) เช่นเดียวกับเรื่อง "ซึ่งมีชีวิตและเลือดเนื้อ" (พ.ศ. ๒๕๑๑) หญิงผู้เป็นโสเภณีเล่าถึงชีวิตของเธอไว้ว่า "ครอบครัวของสายชวจนมาก...สายมีน้องอีกสามคน พ่อขายตังแต่น้องคนเล็กเกิดไม่ นาน แม่ทำงานเลี้ยงทุกคนอย่างลำบาก สายโตขึ้นมา รู้ตัวว่าบ้านเราจน...บางวันเกือบไม่มีกิน สายอยู่ที่นั่น...อยากหาเงินช่วยเขาเหนื่อยน้อยลงบ้าง สายรู้ว่างานที่ทำน่ายายหน้า คนถูกเหยียดหยาม แต่สายไม่มีความรู้จะไปทำงานอื่น เพื่อนหลายคนในหมู่บ้านก็อยู่ที่นั่น เขามีเงินส่งบ้านทุกเดือน สายก็เลยตัดสินใจมา" (กรณ ไกรลาศ ๒๕๑๙ : ๑๓๓-๑๓๔) ส่วนในเรื่อง "อะไรเกิดขึ้นกับผู้หญิงอย่างเธอ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ย้ำให้เห็นถึงเด็กหญิงจากชนบทอายุแค่น้อยก็ถูกนำมาเป็นโสเภณีเพราะความยากจน "อายุ ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕ เท่านั้น บางคนยังไม่มีการประจำเดือน บางคนมียังไม่ขึ้นเสียด้วยซ้ำ" (ธัญญา ชุนชฎาธาร ๒๕๑๔ : ๒๔๖-๒๔๗) ซึ่งไม่แตกต่างจากเรื่อง "การเดินทางของความคิดในคำคืนหนึ่ง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) "ผู้เขียนบอกว่า "ฉันไปประหลาดใจอะไร เพราะพบเด็กหญิงที่ขายตัวตั้งแต่อายุสิบสองถึงหลายคน สำหรับสังคมของประเทศกำลังเสื่อมทรานนี้ ฉันเชื่อว่าไม่ช้าเด็กหญิงพอวิ่งเล่นได้ ก็อาจถูกถอนมาขายตัวกันแล้ว" (กรณ ไกรลาศ ๒๕๑๔ : ๙๖-๙๗) นอกจากนั้นเรื่อง "ซึ่งไม่ใช่ดอกไม้" (พ.ศ. ๒๕๑๔) และ "ผู้หญิงคนนั้นป้อสร้อยดาว" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็ให้เหตุผล

สนับสนุนอีกว่า "ผู้หญิงมากมายที่มีชีวิตอยู่อย่างไม่น่าเชื่อผู้หญิงตัวเล็ก ๆ บอบบาง ถูกใครเปรียบเปรยว่าเหมือนดอกไม้ในทะเล บางคนขายขาดเหงื่อแรงงาน บางคนก็เดินมาอีกหนทางหนึ่งขายเรือนร่างและตัดทิ้งทั้งหมดด้วยเหตุผลเดียวกันก็คือเพื่อให้อยู่ได้เช่นเดียวกับคนอื่นในสังคมใบสังคมที่ต่างต่งหน้าผกฉวยกตขยและซ้ำเติม ยังมีอีกมากที่พลัดเข้ามาอีก" (กรณ ไกรลาศ ๒๕๑๔ : ๑๖๙) จึงไม่แปลกอะไรที่จะพบว่า "ดาวไม่อยากทำงานแบบนี้เลย ยิ่งทำก็ยิ่งไม่ไ้ถม...ดาวไม่รู้จะไปทำอะไร ดาวไม่มีความรู้อะไรเลย" (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๔๖-๔๗) และในเรื่อง 'การเกิดทางของความคิดในคำคืนหนึ่ง' (พ.ศ. ๒๕๑๔) โดยขยายปัญหาออกไปถึงว่าหญิงโสเภณีบางคนอาจจะอยากเลิกอาชีพนี้แต่ "ปัญหาเก่า ๆ และปัญหาใหม่ยังมีอยู่หรือผสมกันในสังคมที่เธออยู่ เธออาจกลับไปทำนาต่อเหมือนเคยทำมาตั้งแต่เด็กแต่การเอาเร็ดเวลาเปรียบ การกดขี่แรงงานจากพ่อค้านายทุน ยังยู่อยู่ที่นั่น ปีหนึ่งแห่งความลำบากยากแค้นผ่านไปเธอจะไม่ได้อะไรจากเงยขึ้นมา เหมือนที่พ่อแม่ปู่ย่าหลายรุ่นแล้วรุ่นเล่า ไม่นานก็ต้องกลับมาเช่าช่องต่อ" (กรณ ไกรลาศ ๒๕๑๔ : ๔๘-๔๙) ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้สามารถสรุปได้ว่าารที่ผู้หญิงต้องมาเป็นโสเภณีนั่น "วิโชปัญหาใด ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างไม่มีปี่มีขลุ่ย แต่เป็นปัญหาที่สัมพันธ์กับปัญหาอื่นอย่างเป็นลูกโซ่ ปัญหาชาวนาชาว" รัถูกโกงที่ดิน ผลผลิตไม่พอเพียงเพราะภาวะฝนแล้งจนต้องกู้หนี้ยืมสิน ปัญหาช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย และอื่น ๆ อีกมาก" (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๔๗-๔๘) ดังนั้นหญิงเหล่านั้นต้องทำงานเพียงเพื่อ "ให้มีชีวิตอยู่เท่านั้น" (กรณ ไกรลาศ ๒๕๑๔ : ๙๖) เพราะ "การขายตัวอาจไม่ใช่วิธีที่ดีที่สุดในการหาเลี้ยงชีพและครอบครัว แต่มันก็เป็นวิธีที่ง่ายที่สุดเท่าที่ผู้หญิงตัวเล็ก ๆ อย่างเธอจะทำได้โดยไม่ต้องใช้ความสามารถมากนัก" (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๔๗)

ปัญหาที่จะพิจารณาเป็นอันดับต่อไปก็คือหญิงผู้เฒ่าชีพเป็นโสเภณี จะได้รับความทุกข์ทรมานหลายอย่างหลายประการ เริ่มตั้งแต่ความทุกข์ทรมานในขณะปฏิบัติงานเพราะพวกเธอต้องรับแขกทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นพวกขี้เหล้า พวกกักขฬะหนาบช้า พวกสกปรก ฯลฯ และในขณะรวมเพศเธอก็ต้องยอมเป็นเหยื่อกลางแขกผู้มาเที่ยวทุกอย่าง ซึ่งก็หมายความว่าเธอถูกมนุษย์ผู้อื่นคุกคามเธอให้ตกเป็นเหยื่อกลางอย่างสิ้นเชิง โดยมีเงินเป็นสิ่งแลกเปลี่ยนเท่านั้น ดังที่

เป่าปากเปื้อยอย่างกะนองอารมณ์" และบางครั้ง "หนูแสดงที่นั่นได้ดีกว่าที่ฝึกที่ที่เคยดูใหม่ หนูใส่ไข่ไก่เข้าไปในช่องคลอดกับโพละเดียวไข่แตกเลย ที่นั่นเขามีไขว้ผู้ชายกับผู้หญิงให้ดูด้วยนะ" (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๔ : ๑๔๕-๑๑๕) และสุดท้ายเรื่อง "ชายหนุ่มและหญิงสาว" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ทำให้เห็นภาพที่กว้างออกไปอีกว่า โสเภณีที่เริ่มมีอายุมากแล้วต้องมาทนนั่งรอแขกอยู่โดยบางครั้งอาจจะไม่มีแขกมาเลือกเธอเลย "บางคนนั่งอยู่กับความหวังทั้งคืนแล้วก็เงินระโหยกๆไปเจียบ ๆ โดยไม่ได้อะไรแม้แต่การแตะขอกจากลูกค้าหลอกหลอนเล่นผ่านไปคืนหนึ่ง ถ้ายังมีลมหายใจคืนพรุ่งนี้เธอก็ต้องมาอีก...บางคนมีลูกรออยู่ที่มาหลายคน และที่เธอเพียงจะจับผู้ชายให้ได้สักคนในคืนนี้ไม่ใช่ขี้นายแต่เป็นความจริงที่มันเป็นเวลาที่ต่อสู้อีกแบบหนึ่ง" (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๔ : ๑๖) สำหรับบทสรุปเกี่ยวกับความทุกข์ยากในการปฏิบัติงานของหญิงโสเภณีควรจะได้แก่ตอนหนึ่งของเรื่อง "ใกล้จะอวสาน" (พ.ศ. ๒๕๑๖) "แสงตะวันในชีวิตคือประกายตาอันร้อนแรงที่กระหายของผู้ชาย บทเพลงในชีวิตคือเสียงพรสุภาพาทอแผ่ขยายกาย เย้ยคำความรูสึกตายด้าน" (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๕ : ๘๓)

ในเรื่อง "อะไรเกิดขึ้นกับผู้หญิงอย่างเธอ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ได้แสดงให้เห็นว่าหญิงโสเภณีสั้นลวนทุกข์ทรมานอยู่กับการควบคุมของเจ้าของสำนัก โดยผู้เขียนกล่าวถึงเด็กสาวอายุ ๑๕ ปีมาจากเชียงใหม่ เธอถูกนำมาอยู่ในสำนักโสเภณีที่กรุงเทพฯ ลักษณะที่ถูกกักกันบริเวณไม่ให้ออกไปไหนเลย ดังนั้นคำตอบของเธอกรุงเทพฯก็คือช่องที่พักของเธอนั่นเอง เธอต้องการหนีให้พ้นจากสถานที่ที่กักกันนั้นโดยนัดกับชายหนุ่มคนหนึ่งไว้เพื่อช่วยส่งเธอกลับบ้าน แต่ในที่สุดเธอก็ไม่สามารถหลบหนีออกจากสุที่กักกันนั้นออกมาได้ (ธัญญา ชุนชฎาธาร ๒๕๑๔ : ๒๔๕-๒๔๘)

ความงานที่ทุกข์ทรมานและผิดธรรมชาติ ตลอดจนความตรากตรำที่เกิดขึ้นกับหญิงโสเภณีอันดับต่อมาก็คือโรคภัยไข้เจ็บมีเรื่องสั้นหลายเรื่อง que แสดงปัญหานี้เช่นเรื่อง "สะพานสูง" (พ.ศ. ๒๕๑๖) กล่าวถึงหญิงสาวคนหนึ่งต้องตาบอดไป เพราะเธอก็ "กระหรีสะ ชิฟิลิสกินจนตาบอด แถวนี่ใคร ๆ เขารู้จักกันทั้งนั้นแหละ เวรกรรมนะฮะ" (สุรัชย์ จันทิมาธร ๒๕๑๕ : ๒๔๐) ซึ่งก็สอดคล้องกับเรื่อง "ใกล้จะอวสาน" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ที่บอกว่าชีวิตของโสเภณีเหลือแต่ฉากชีวิตที่ผู้ส่งลงทุกวัน ส่วนที่เพิ่มขึ้นเห็นจะเป็นโรคร้าย ซึ่งคนโน้นคนนี้ชักเขียนมาให้" (กรณี ไกรลาศ

๒๕๑๕ : ๘๘) นอกจากนั้นหญิงโสเภณียังต้องดำเนินชีวิตด้วยการเสี่ยง เช่นต้องออกไปกับแขกที่ไม่รู้จัก เช่นในเรื่อง "ซึ่งก็มีชีวิตและเลือดเนื้อ" (พ.ศ.๒๕๑๙) หญิงโสเภณีคนหนึ่งออกไปกับแขก ๓ คน และเธอก็ต้องพบอุบัติเหตุทางรถยนต์จนต้องเสียชีวิตอย่างน่าอนาถ (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๙ : ๑๒๙-๑๔๐) เรื่อง "กลับบ้าน" (พ.ศ.๒๕๑๑) ก็เห็นว่าหญิงโสเภณีนั้น "ไม่สุขกายสบายใจหรอก บางคนถึงกับพิการ บางคนก็เป็นบ้า" (สุรชัย จันทิมาธร ๒๕๒๕ : ๖๙)

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว ผู้ประกอบอาชีพโสเภณียังได้รับการดูหมิ่นดูแคลนจากคนทั่วไป และรวมทั้งถูกตั้งข้อรังเกียจในการที่ชายจะรับเอาไปเป็นคู่วิต เช่นในเรื่อง "กลับบ้าน" (พ.ศ.๒๕๑๑) กล่าวถึงการพูดคุยของชาวบ้าน ในเชิงที่ดูหมิ่นดูแคลนหญิงโสเภณี "พูดไปทำไมมีบ้านเราก็มียาหลายตน ฉันได้เห็นพวกที่มาจากกรุงเทพฯบอกมาว่าคงก็เป็นกระหรี เป็นพาหนะอะไรที่มาจากอุบล อุดร ก็บอกว่าผู้หญิงบ้านเราหลายคน คงอยู่กับฝรั่งมังค่าอยู่ในบาร์" และ "อันน้อยลูกยายหนูย เขาว่ามันส่งเงินมาทางบ้านเดือนละหลายร้อย แม่มันก็จิตใจคิดว่าลูกได้ดิบได้ดีในกรุงเทพฯ ที่เข้มนักไปเป็นเมียซื้อเขา ฉันไม่อยากจะพูดหรอกฉันส่งสารคนแก่" (สุรชัย จันทิมาธร ๒๕๒๕ : ๖๖-๗๑) และในเรื่อง "กิเลส" (พ.ศ.๒๕๑๒) ก็แสดงถึงโสเภณีที่ได้รับการดูถูกเหยียดหยามจากผู้ชายที่ไปเที่ยวประหนึ่ง เหมือนกับเธอไม่ใช่คน เช่น "โสเภณีคนหนึ่งเดินโยกเยกออกมาจากตรอกเล็กควายความขมขื่นคลาด หลอนคงไม่มีอารมณ์ที่จะหาเขี้ยวอีกต่อไป หนึ่งใสามหนุ่ม ถ่มน้ำลายอย่างไม่ยั้ง" หรือเมื่อโสเภณีมีอายุมาก เอ่ยปากชวนแขกแขกก็กล่าวว่า "ใครจะแตกเข้าไปลง" (สุรชัย จันทิมาธร ๒๕๒๕ : ๑๓๔-๓๔๐) เช่นเดียวกับโสเภณีในเรื่อง "โคกจะอวสาน" (พ.ศ.๒๕๑๒) ก็ถูกมองด้วย "สายตาที่เมินผาดผ่านหน้ายเห็นอยชาเฉย และนางดูฉายแววอย่างสมเพศเวทนา ทั้งหมิ่นแคลนทั้งหยามเหยาะ" และ "คนส่วนมากจะมองผู้หญิงหาकिनอย่างต้อยต่ำเหมือนสัตว์ประหลาดชนิดหนึ่ง ไม่มีความเห็นอกเห็นใจคอยแต่จับตามดูความซังรังเกียจ ใส่ราวกับชีวิตของพวกนี้เป็นชีวิตที่บริสุทธิ์ปราศจากจุดด่างดำใด ๆ" ไม่เพียงเท่านั้นเท่านั้นที่หมิ่นแคลนรังเกียจหญิงที่เป็นโสเภณี แม้แต่ญาติของตนเองบางที่ก็ยังรังเกียจ ไม่ยอมรับหญิงโสเภณีที่หมดสภาพแล้วกลับไปทำมาหากินร่วมกันที่บ้าน (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๕ : ๑๔-๔๗) และก็ไม่แตกต่างจากเรื่อง "ซึ่งก็มีชีวิตและเลือดเนื้อ" (พ.ศ.๒๕๑๑) ที่ยั่วงาน

โสเภณีนั้น "น้าชายหน้า" คนถูกเหยียดหยาม" (กรณีย์ ไกรลาศ ๒๕๑๙ : ๑๓๔) และเรื่อง "ผู้หญิงคนนั้นชื่อสร้อยดาว" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็ชี้ให้เห็นว่าชายที่มาเที่ยวโสเภณีนั่นส่วนใหญ่ ดูหมิ่นดูแคลนโสเภณีทั้งนั้น (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๓๘-๔๑)

เมื่อผู้หญิงที่เป็นโสเภณีได้รับการประเมินค่าว่าเป็นผู้หญิงที่น่ารังเกียจเสียเช่นนี้แล้ว จึงเป็นการยากที่จะหาผู้ชายคนไหนที่จริงจังใจรับเธอเป็นภรรยาอย่างแท้จริง ดังนั้นอาชีพนี้จึงเป็นเหมือนตราขาย ที่ทำให้หญิงสาวต้องอยู่ในสภาพที่เรื่อง "ใกล้จะอวสาน" (พ.ศ. ๒๕๑๒) บอกไว้ว่า "ดูเหมือนชีวิตที่ต้องดิ้นรนจะกลายเป็นแผลเด่นหราอยู่บนหน้า" (กรณีย์ ไกรลาศ ๒๕๑๘ : ๘๔) สภาพที่ฝ่ายชายจะหนีหญิงโสเภณีไปเมื่อเธอไม่สามารถจะหาเงินมาให้เขาใช้จ่ายได้ก็จะพบเห็นได้เป็นเรื่องปกติดังในเรื่อง "สะพานสูง" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ที่ชายผู้เป็นสามีหนีจากหญิงโสเภณีไปเพราะตาของเธอเริ่มมอด ไม่สามารถหาเงินได้อีกต่อไป (สุรัชย์ จันทิมาธร ๒๕๒๕ : ๒๓๔-๒๔๔)

สิ่งที่จะพิจารณาสุดท้ายก็คืองานโสเภณี ได้ให้อาณัติอะไรกับผู้หญิงบ้าง มีเรื่องสั้นบางเรื่องได้ชี้ให้เห็นว่าหญิงโสเภณีนั่นจะมีอนาคตที่มืดมน เพราะงานนี้ต้องการขายเรือนร่างของหญิงสาว เมื่อเรือนร่างหมดสภาพก็ไม่มีใครต้องการเธออีกต่อไปในขณะที่เงินที่เธอหาได้นั้นก็เพียงพอใช้จ่ายไปวัน ๆ และสังคมก็รังเกียจหญิงเช่นเธอ รวมทั้งตลอดระยะเวลาที่เธอทำงานงานนั้นไม่ได้พัฒนาความสามารถหรือศักยภาพใด ๆ ของเธอ เธอจึงอยู่ในสภาพที่ว่าเมื่อเลิกจากการเป็นโสเภณีแล้วก็ไม่รู้จะไปทำอะไรกัน ดังในเรื่อง "ใกล้จะอวสาน" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ที่กล่าวถึงหญิงที่ร่างกายหมดสภาพแล้วว่า "พอรู้ตัวว่าชีวิตนี้ขี้เกียจตาย ที่สู้ประคับประคองมาอย่างเหนียวแน่น บัดนี้ถูกตอนจนหมดแล้ว ละครชีวิตเหลือเพียงฉากสุดท้าย" หรือ "กว่ารู้สึกลึกว่าสายก็ต่อเมื่อยับเยินจนสิ้นดี" และสิ่งที่เหลืออยู่ก็คือสารรูปที่ "มันควรจะเปื้อนสารรูปของผีเปรตมากกว่า... หรือไอ้ศพเงินตัวเอง" (กรณีย์ ไกรลาศ ๒๕๑๕ : ๘๓-๘๖) ในเรื่อง "ชายหนุ่มและหญิงสาว"

: ๕. ๒๕๑๘) ก็ชี้ให้เห็นเช่นกันว่าหญิงโสเภณีนั่นเมื่ออายุมากขึ้นอนาคตก็เริ่มหมดความหมาย เพราะไม่เป็นที่ต้องการของนักเที่ยว แต่เธอก็ไม่รู้จะไปทำอะไร ดังนั้นสภาพที่เห็นก็คือหญิงโสเภณีอายุมาก ๆ ก็ต้องไปทนตากหน้ารอรับแขก เพื่อ "เพียรจะจับผู้ขายให้ได้สักคนในคืนนี้"

แม้ว่า "บางคนจะนั่งอยู่กับความหวังทั้งคืน แล้วก็เดินระหอยกลับไปเจียบ ๆ" ซึ่งทั้งหมดก็คงเป็นไปตามข้อสังเกตของผู้เขียนที่ว่า "ผู้หญิงในส่วนมากมีอายุแล้ว ผมเคยคิดว่าจะอยู่นั้นไปนานๆ ไทไหน บางคน คำมาตลอดชีวิต มันเหมือนกับว่าเกิดมาเพื่อจะเป็นโสเภณีเท่านั้น เธอหนีอาชีพนี้ไม่พ้นจริง ๆ หรือ" (กรณ โกรลาต ๒๕๑๘ : ๖๙-๘๓)

จากเรื่องสั้นที่แสดงถึงปัญหากิจกรรมการผลิตหรืองานของมนุษย์ซึ่งได้กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า งานทั้งหลายนี้มนุษย์จำต้องกระทำอย่างไร้ทางเลือก หรือไม่ก็มีเจตน์จำนงอย่างแท้จริง อำนาจที่บังคับให้เขาต้องกระทำก็คือความยากจน หมายความว่าเขายังต้องการที่จะมีชีวิตอยู่รอดได้ใบสัจคม เขาจำเป็นต้องทำงานนั้น ๆ และงานดังกล่าวนี้ได้กลับมาเป็นปฏิปักษ์กับผู้กระทำในหลายด้าน เช่นทำให้มนุษย์ตกอยู่ภายใต้การควบคุมบงการของคนอื่นหรือสิ่งอื่นเป็น อำนาจของตลาด นายทุน เครื่องจักร ฯลฯ และงานดังกล่าวยังนำความทุกข์ทรมานมาสู่ผู้กระทำ ไม่ว่าจะเป็นความเหนื่อยยากการที่ร่างกายได้สัมผัสความเจ็บป่วยพิกลพิการหรือผิดปกติ จากธรรมชาติรวมทั้งการต้องเสี่ยงด้วยชีวิต ดังนั้นงานดังกล่าวนี้จึงไม่ใช่งานที่สร้างสรรค์ ส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพและสภาพของมนุษย์ แต่กลับเป็นงานที่พันนาการมนุษย์ให้จมอยู่กับสภาพที่ถูกบีบบังคับ งานหรือกิจกรรมการผลิตเช่นนั้นจึงเป็นงานหรือกิจกรรมการผลิตที่แปลกแยก

ความแปลกแยกกับผลผลิต

ผลผลิตของมนุษย์นั้นก็คือวัตถุที่เกิดขึ้นจากการใช้แรงงานของมนุษย์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งผลผลิตก็คือแรงงานที่ปรากฏขึ้นมาเป็นรูปธรรม โดยธรรมชาติแล้วมนุษย์ต้องสามารถมีเจตน์จำนงเหนือผลผลิตของเขาว่าเขาจะนำไปทำอะไร ซึ่งอาจจะเป็นการบริโภคหรืออาจจะเป็นส่วนฐานในการผลิตสิ่งอื่น ๆ ขึ้นมาใหม่ แต่ในสังคมทุนนิยมกิจกรรมการผลิตของประชาชนนั้นถูกอำนาจภายนอกบังคับ และผลผลิตที่ผลิตขึ้นตามอำนาจดังกล่าวซึ่งพิจารณาในลักษณะกว้างก็คืออำนาจตลาดของระบบทุนนิยม ถ้าพิจารณาแคบลงมาก็คืออำนาจของนายทุนหรือนายจ้าง

การพิจารณาผลผลิตที่แปลกแยกพิจารณาจากหลักการที่ว่าผู้ผลิตไม่สามารถควบคุมสิ่งที่ตนผลิตขึ้น หรือผลที่ตามมาจากสิ่งที่ตนผลิตนั้น สิ่งที่ผู้ใช้แรงงานผลิตขึ้นได้กลายเป็นสินค้าซื้อขาย

ในท้องตลาดโดยระบบเงินตราและการค้ากำไร และผลที่เกิดขึ้นจากการที่ผลิตกลายเป็นอิสระจากเจตจำนง เช่นนี้ได้อีกกลับมาเป็นปฏิปักษ์ กับประชาชน หลายประการได้แก่การทำให้ประชาชนอดอยาก ถูกทำให้เป็นวัตถุและอยู่ในสภาพที่บูชาเงินตราเหนือกว่าสิ่งอื่นใด ดังนั้นการพิจารณาผลิตที่แปลกแยกในเรื่องอื่น จะพิจารณาจากความเป็นปฏิปักษ์^๓ระดับประชาชน ๓ ประการข้างต้น

๑. ความอดอยาก

เมื่อผลผลิตของผู้ผลิตกลายเป็นสินค้าในท้องตลาดก็หมายความว่ามูลค่าที่ผู้ผลิตใช้แรงงานผลิตขึ้นได้ถูกแย่ง ผลประโยชน์ไปด้วยกลไกของตลาดหลายชั้นหลายตอน โดยที่ผู้ผลิตไม่สามารถจะกำหนดราคาผลผลิตของตนได้ ในที่สุดผู้ผลิตได้ถูกขูดรีดมูลค่าของสิ่งที่ตนผลิตไปเกือบหมด เหลือเป็นผลตอบแทนเป็นเงินมาบ้างเล็กน้อยเพียงจะดำรงชีวิตไปวัน ๆ ก็ยังยาก ดังนั้นผู้ที่ผลิตมูลค่าขึ้นมาจึงต้องอยู่ด้วยความอดอยากทุกซีก

ความอดอยากของประชาชนที่เกิดจากผลผลิตที่แปลกแยกที่ปรากฏในเรื่องอื่นนั้นสามารถแยกพิจารณาความอดอยากของประชาชนส่วนรวมและประชาชนแต่ละอาชีพ ความอดอยากของประชาชนโดยส่วนรวมนั้น จะเห็นได้จากเรื่อง "อารยธรรม" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ผู้เขียนกล่าวถึง "ป่าที่อารยธรรมถูกจัดระบบแล้ว" ซึ่งหมายถึงการพัฒนาประเทศแบบใหม่คือแบบทุนนิยมโดยประเทศเราถูกครอบงำโดยทุนนิยมโลก ซึ่งก็คือ "อารยธรรมแห่งความทะเยอทะยาน ตัณหาแห่งการครอบครองพิชิตผ่านกระจาย'เคนโลก' ข้างเหาะเข้ามา"การพัฒนาเช่นนี้ผลที่เกิดขึ้นก็คือเสียงความหวาดรอนง้ออยู่ทุกหย่อมหญ้า บนโลกกว้างที่แคบกว่าความจิตที่กระจายไปไม่ถึง" หรือ "นั่นเองทำให้เสียงของควาขบถคร่ำ และหิวโหยระงมไปทั่วป่าที่อารยธรรมได้ถูกจัดระบบแล้ว" ผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นว่าการเอารัดเอาเปรียบของระบบทุนนิยมนั้นแม้เนิ่นนานมากจนยากที่ผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบจะตระหนักได้ ซึ่งในที่สุดแล้วลักษณะที่คนส่วนน้อยเอารัดเอาเปรียบคนส่วนใหญ่ยังคงดำรงอยู่ ดังนั้น "ไม่ว่าป่าที่อารยธรรมได้ถูกจัดระบบแล้ว ยังคงมีเสียงที่เจ็บบวด แสงเรนเหมือนภาพลวงบนต้นไม้ จนหมดความเขาวัวในจิตใจและร่างกายแล้ว ความหิวโหยเจ็บบวด อารยธรรมแปลกปลอมยังไม่ยอมหมดความเขาวัว

ของมันเลย" (เกริก) ไกร จีระแพทย์ ๒๕๑๘ : ๑๓-๑๔) และในเรื่อง "หนูแหวนกับเจ้าทุย" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ผู้เขียนชี้ให้เห็นถึงการพัฒนาของระบบทุนนิยมที่เน้นการผลิตในเมือง ดังนั้นทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องผลิตเพื่อความต้องการของคนในเมือง สิ่งใดที่คนในชนบทผลิต ไม่ได้ผลิตเพื่อตัวเอง แต่ผลิตเพื่อคนในเมืองราคาที่ดินนั้นก็ถูกคนเมืองกำหนด ในที่สุดแล้วคนในชนบทจึงมีแต่ความอดอยากยากจน ดังที่ผู้เขียนกล่าวผ่านควายตัวหนึ่งว่า "เมืองนั้นน่ากลัวออก ใครไปแล้วไม่เคยกลับมา เจ้าเผือก เจ้าโกลกเถก เข้าเมืองแล้วก็ไม่เคยกลับมา...ไม่ว่าจะส่งอะไรเข้าไป ข้าวเป็นยุ้ง ๆ กล้วยเป็นฟุ้ง ๆ ผักเป็นไร่ ๆ เมืองนั้นกินหมด" และก็คือ "มือที่กวาดเอาข้าว วัว กล้วย ผักปลา สับสูกูลูกไม้ และเงินทองจากชนบทไปเข้าปากเมือง" (ศรราว ๒๕๑๘ : ๑๔๕-๑๔๘) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "ผู้ปฏิเสธการขายหยาดเหงื่อแรงงาน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) และ "เอาเลือดเอาเหงื่อออกมา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็ย่ำว่าถนนที่กำเนิดมาจากในเมืองเข้าสู่หมู่บ้านนั้นก็คือเครื่องมือที่เมืองมาดูดเอาความมั่งคั่งจากชนบทเข้าไปเลี้ยงคนในเมือง เพราะเมื่อมีถนนเข้าหมู่บ้านสิ่งต่าง ๆ ก็เริ่มเปลี่ยนแปลง อาชีพของชาวบ้านที่ทำกันเพื่อบริโภคเอง หรือแลกเปลี่ยนกันเล็ก ๆ น้อย ๆ ระหว่างเพื่อนบ้านก็หมดไป พวกชาวบ้านเริ่ม "เพาะปลูกข้าวโพดและพืชไร่บางชนิดไว้ขายกิน" การเพาะปลูกพืชไร่เพื่อขายนั้นก็เพื่อ "ต้องการนำเงินไปซื้อสินค้าที่ตนไม่เคยมีและอยากมี" และสิ่งที่ตามมากับการตัดถนนอีกอย่างหนึ่งก็คือ "พ่อค้าคนกลางจากในเมือง" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๖-๔๔) หลังจากนั้นการผลิตพืชผลการค้าขายที่ถูกกำหนดโดยนายทุนก็เกิดขึ้น สภาพที่เกิดขึ้นกับประชาชนในท้ายที่สุดคือ "ข้าเคยสังเกตมาตงนานแล้วว่าตั้งแต่ไถถนนฉบับ...เป็นนหอดตัวมาถึงหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นหมู่บ้านใดก็ตามความจนก็เข้ามาข่มฆ่าพวกเรา" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๖-๔๔) ซึ่งเรื่อง "แสงสว่างและความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ได้ชี้ให้เห็นปัญหาของการผลิตเช่นนี้ว่าประชาชนในชนบทจะยากจนลง และจะพากันหิ้วไม้เลขาไปขายแรงงานในเมืองหลวง เพราะ "ในหมู่บ้านไม่มีอะไรเหลือให้ทำอีกแล้ว ในอำเภอยิ่งแล้วใหญ่หมดหนทางจริง ๆ" (ไพโรจน์ดี พรหมน้อย ๒๕๑๑ : ๑๖-๑๗)

ประชาชนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นชาวไร่ชาวนา ซึ่งมีเรื่องสั้นหลายเรื่องชี้ให้เห็นว่าการที่ชาวไร่ชาวนาต้องอดอยากยากจนนั้นเป็นเพราะพวกเขาผลิตผลผลิตที่แปลกแยก เช่น เรื่อง "คนบนต้นไม้" (พ.ศ. ๒๕๑๐) กล่าวถึงชาวนาที่ต้องอดอยากทุกปี เพราะ "ปีก่อน ๆ โน้นเขามีข้าวขายมาก ราคาขึ้นก็ต่ำ บางครั้งเขาขายได้เกวียนละ ๕๐๐ บาท ๖๐๐ บาท เท่านั้น" ซึ่งก็แสดงว่าเขาผลิตข้าวเป็นสินค้า และราคาข้าวของเขาก็ถูกกดราคาจากระบบตลาด โดยที่เขาไม่สามารถจะทำอะไรได้เลย ทั้ง ๆ ที่เป็นผลผลิตของเขา (นิคม ยาวา ๒๕๑๑ : ๑๙-๒๒) ในทำนองเดียวกันนี้เรื่อง "การเดินทางครั้งที่สอง" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ก็ชี้ให้เห็นว่าชาวเขาที่ปลูกพืชผักตามที่ทางการแนะนำ แต่ปัญหาที่พวกเขาพบก็คือเขาถูกกดราคาจากพ่อค้า "เขาถูกกินเมืองกดขี่เสมอ เขาให้ราคาเรต่ำมาก ถ้าเราไม่ขายเขาก็จะถ่วง เวลาเงินมันกำลังจะเน่า เราจึงต้องยอมขายทิ้ง ๆ ขาดทุน แล้วก็ชนลงมาลำบาก คอยนั้นสูงขึ้นจาก" ดังนั้นพวกเขาจึงไม่สามารถดำรงชีวิตได้ด้วยการปลูกพืชผักเหล่านี้ และความคิดที่จะกลับไปปลูกพืชเหมือนเดิมก็เกิดขึ้น (แฉวพรรณ อุดมชนะธีระ ๒๕๑๙ : ๒๖๐-๒๖๑) และในเรื่อง "บทเพลงแห่งหมู่บ้าน" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ได้เน้นปัญหาอย่างเด่นชัดว่า "พวกเขาล้วนเป็นชาวนาที่ทุ่มแรงงานลงไปในพื้นที่นาชนิดประมาณมิได้ แต่ตลอดชีวิตที่ไม่เคยมีอะไรเปลี่ยนแปลงคุณรู้นั้นหายไป จนรู้ต่อมาได้รับสภาพยากจนจนแสนต่อไป ถูกกดขี่ข่มเหงมากขึ้น เป็นลูกโซ่ตกทอดกันมาทุกยุคทุกสมัย" ทั้งนี้เพราะ "ชาวนาเงื่องไทยไม่ได้ ผลิตผลเพื่อการดำรงชีวิต หากแต่ผลิตเพื่อรับใช้การเอารัดเอาเปรียบนายทุนกลุ่มหนึ่ง ใครบ้างที่ไม่รู้ว่า หลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวชาวนาจะไม่มีข้าวเหลือเก็บอยู่ในยุ้งฉาง" และ "ชาวนาใช้แรงงานกม หนักมาผลิต เทขายทุนเหี้ยมอยู่บนหลังชาวนา ผลที่สุดพ่อค้าคนกลาง โรงสีและเจ้าของที่ดิน เป็นผู้ตกตวงผลประโยชน์ฝ่ายเดียว จนวันนี้เราก็คพบว่าชาวนามีหนี้สินท่วมตัว พวกเขาถูกกดหัวจนไม่รู้ว้าวินใจ จะสามารถเงยขึ้นมาลิ้มตาอาบปากได้" (กรณ โกรลาต ๒๕๑๙ : ๑๐๔-๑๐๕)

ปัญหาชาวไร่ชาวนา ซึ่งทำนาทำไร่ยังยากจน และที่ดินก็หลุดไปเป็นของนายทุนเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ยังพบเห็นได้จากเรื่อง "หยาดเหงื่อสีน้ำเงิน" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ที่กล่าวถึงชาวไร่

ครอบครัวหนึ่ง ต้องทำงานอย่างหนักเพื่อให้ลูกเกิดมาเป็นเศรษฐี แต่ยิ่งทำก็ยิ่งเป็นหนี้ เพราะ 'ต้องกู้เงินจากนายทุนตาขึ้นเถี่ยวเป็นเจ้าคนขายปุย ชายเมลักพันธุ และเป็นเจ้าของ เถใด...เออคำขาวโพธา เหน่ทุกปี ลงทุนซื้อเมลักพันธุ ซื้อปุย และไถดินโดยบริการของเถาแก่ เป็นเงินเชื่อและผลผลิตที่เขาพอจะผลิตได้นั้นก็นำไปใช้หนี้เถาแก่ในราคาคำ ดังนั้นถึงแม้ว่าปาวไรครอบครัวนี้จะทำงานหนักแต่เขาก็อยู่ในสภาพที่อดอยากทุกซั๊ก และในที่สุดที่ดินของเขา ก็ต้องตกเป็นของนายทุนทั้งหมัด (วัณ วรรณยางกูร ๒๕๒๒ : ๑๕๖-๑๖๓) เช่นเดียวกับเรื่อง 'กินหนึ่งในฤดูฝน' (พ.ศ. ๒๕๑๑) ที่กล่าวถึงชาวไร่ชาวนาในภาคอีสานว่า ชีวิตของชาวไร่ชาวนา นั้น "มันจมดกัดคานทั้งชาติ ปู่ และพ่อแม่ ของเขาทำนากันมาทั้งโคตร นาก็ยังหมดไปตกอยู่ในมือ นายทุน" ดังนั้นชาวไร่ชาวนาทำนากันอย่างเหน็ดเหนื่อย แต่พวกเขาก็ต้องอดอยาก ทุกซั๊ก ในขณะที่ "พ่อค้าคนกลางร่ำรวยฝ่ายเดียว" (กรณ ไกรลาศ ๒๕๑๙ : ๑๗๓-๑๘๑) และเรื่อง 'ฝน ไล่ช้าง' (พ.ศ. ๒๕๑๔) ที่กล่าวถึงชาวนาที่ต้องอยู่อย่างอดมื้อกินมื้อ บางทีก็กลายเป็นขอทานไปทั้งหมู่บ้าน บางทีการมีชีวิตอยู่ด้วยการเก็บผักตบชวาจากตมกับ (เกลือ) นั้นเพราะ "มีคนกลุ่มเดียว หนีมือเดียวก็ผูกครอบครองมันเกือบทั้งหมด ปลอกลีโหมสวนข้างจากพลังแรงไถหวานมันมา ด้วยความทะนุถนอม หรือด้วยชีวิตของพวกเขาก็ต้องอดตาย หรือมีชีวิตความเป็นอยู่อย่างแร้นแค้น" ดังนั้น "ฝนแล้งหรือน้ำท่วมอาจทำให้เสียผลเสียหาย และชีวิตต้องพลัดพรากกับสูญได้ แต่การกดขี่ เอาไร้อาเปรียบมันร้ายกาจไปถึงกว่านั้น เพราะมันฆาตกรให้ตายทั้งให้ เป็นกันทั้งสังคม (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๒๘-๓๓) และเรื่องในทำนองเดียวกันนี้ ยังปรากฏในเรื่อง "ผู้ปฏิเสธ การขายหยาดเหงื่อแรงงาน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) "ผงกลิ้งกิน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) "ยีนตระหง่านฟ้า" (พ.ศ. ๒๕๑๘) และ "พ่อที่รัก" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ซึ่งทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นว่าชาวไร่ชาวนาต้องอดอยาก ทุกซั๊กทั้ง ๆ ที่ทำงานหนักเพราะ "ถ่วงมาลงกับการกดขี่ เอาไร้อาเปรียบจากพ่อค้าคนกลาง รายได้ที่ได้จากการขายหยาดเหงื่อแรงงานที่หลั่งไปเกือบตลอดปี จึงไม่พอจ่ายให้ตนเองและครอบครัวไว้จึงต้องตกต่ำ มีอดอยาก และเร่ร่อน" นั่นจึงเป็นสาเหตุความทุกข์เดียว" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๘๐) หรือ "การเก็บเกี่ยวสิ้นสุดลงในวันหนึ่งโดยที่มีมือยังไม่หมดเหงื่อ วิจารณ์ก็พัง กรีนลงไปเพียงชั่วพริบตาเดียว นายทุนเมลักพันธุกับบรรดาพวกคหบดีวางเปลา แล้วก็กลับไปพร้อมกับแย่งชิง

เอาความไม่พอใจของพวกเขาไปจนหมดสิ้น ครั้นแล้วครึ่งเลาวิมาเท่พวกเขาเพียรก่อชนกัฟทั้งหลาย ลงไปอย่างนี้" ดังนั้น "ความตรอมใจ ความละเลวและหมกต้ออาศัยตายอยากในชีวิตจึงค่อยๆ กัดกินความทรหดของพวกเขาไปจนหมด แผลร่างกายก็เหลือแต่น้ำนมพระตูก" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๒๖-๑๒๗) หรือ "ชั่วนาตาปีที่หยาดเหงื่อแรงงานของพวกเขาหลั่งรินลงบนผืนนาผืนไร กลายเป็นผืนแล้วก็กลับไปตกอยู่ในมือของพ่อกานายทุน" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๓๙) และในแง่ที่ต่างจากที่ผู้เขียนกล่าวไว้ว่า "ชาวไร่ไม่กลัวศึกแทนเพราะศึกแทนเป็นสัตว์ไม่มี เจ่ห์เหลี่ยม ไม่รู้ภาษาคน เวลาจะก่อกบฏมันมาให้เห็น... สิ่งที่น่ากลัวคือยักษ์ตัวอ้วน ๆ หลายนับ นุกเข้าไปในไรรับชานามาสูบเลือด กินเลือดเนื้อสด ๆ ชาวไร่ต้องตายไปจากไรจนแล้วคน เล่า ยักกับเหล่านักรูภาษาคน มีเล่ห์เหลี่ยมมีพลังกำลังมหาศาลที่จะหักคอชาวไร่ทุกคน" ดังนั้น จึงไม่แปลกที่ "ชาวไร่พากันสิ้นเนื้อประดาตัวปีละหลายราย" (วัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๑๘ : และเรื่อง "ชักbungไฟแดง" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ให้ภาพที่เป็นรายละเอียดเพิ่มขึ้นอีกว่า "ลำคานมอง เห็นสภาพครอบครัวตัวเองแจ่วลวงเปรียบเทียบกับเพื่อนบ้าน แต่ละคนทำนาตั้งแต่ครั้งปู่ยา ตาย แต่ไม่มีใครรวยขึ้นสักคน มีแต่หนี้สินล้นพ้นไปปีละราย สองราย สิบวาย ร้อยราย พันราย" และ "สุดท้ายต้องเขานาเขาทำ ดอกเบญจกันลิกเข้าไปจนไม่เหลือสัขะติดิกกาย บางรายถึงกับ ต้องขายลูกสาว ลำคานอยากคิดว่าไม่เข้าเป็นไปโคที่ชีวิตคนตกต่ำมาก ต่ำราวกับสินค้า ขายกัน เป็นผักเป็นปลา" (วัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๑๘ : ๑๒๓-๑๒๔) ส่วนเรื่อง "เอาเลือดเอาเหงื่อ ภูเขา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็ให้ภาพชัดเจนเกี่ยวกับการยักตักของนายทุนโดยนายทุนนำรถแทรกเตอร์ เข้าไปไถที่พักของชาวไร่ชาวนาจำนวนมาก ทั้งนี้เพราะชาวไร่ชาวนาไม่สามารถจะมีเงินให้หนี้ ได้ เนื่องจากผลผลิตที่ชาวไร่ชาวนาผลิตได้ ได้ตกเป็นผลประโยชน์ของผู้นไปเสีย เป็นส่วนใหญ่ (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๖๗-๖๘)

จากความอดอยากทุกข์ยากของชาวไร่ชาวนาก็เลยมาถึง ความอดอยากทุกข์ยากของ กรรมกร ซึ่งถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุนในรูปของการใช้แรงงานผลิตมูลค่าได้มากมาย แต่นายทุนกลับให้เงินค่าตอบแทนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือนายทุนได้กลายเป็น ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ที่เกิดจากการใช้แรงงานของกรรมกรไปทำให้กรรมกรต้องตกอยู่ในสภาพ

ที่คอยขากทุกขาก เรื่องสั้นที่แสดงปัญหาเช่นนี้เช่นเรื่อง "มือของเงิน" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ผู้เขียนกล่าวถึงกรรมกรคนหนึ่งที่ต้องใช้แรงงานอย่างหนัก แต่ชีวิตของเขาต้องอยู่ในสภาพที่ยากจน เขา "ยังคงตักคานในบ้านเข้าดับแคบ แล่งสลิมที่ยัดเยียดกับเทพหายใจไม่ได้" อู่ออู้ เหมือนอัสน์ปรกเหมือนดังขยะสุมนุญย์ เป็นส่วนเกินที่ถูกเวลาลืมนและเขี่ยทิ้งวากสังกะย" แม่แก่กรรยาของเขาเมื่อคราวแต่งงานใหม่ ๆ นั้นเธอมีรูปร่างสะสวยพอสมการ แต่บัดนี้เธอ "พอมลงทุก ๆ ปี ผีร้ายแห่งความยากจนสูบเลือดไปจากตัวทีละนิด" ส่วนลูกๆ ของ เขาก็มีชีวิตอย่างที่เราเรียกว่า "เคยอดข้าวอยู่มอย ๆ แต่ละคนจึงพอมเพราะโรคขาดอาหาร" (กรณ ไกรลาศ ๒๕๑๕ : ๒๖-๒๗) และเรื่อง "แก้วหยดเดียว" (พ.ศ. ๒๕๑๔) กล่าวถึงกรรมกรหญิงในโรงงานทำแก้วที่ต้องทำงานหนักและเสี่ยงอันตราย แต่พวกเธอกลับได้ค่าตอบแทนจากแรงงานของเธอเพียงเล็กน้อย ไม่มีเงินแม้จะอยู่ทองเป่าดี ๆ ไม่มีแม้กระทั่งผ้าหมอนหรือถุง "ทั้งร่างกายของแต่ละคนมีเพียงผ้าถุงกระโจมอดที่ไฉนแนหนา มิติบิดะไรนั้" แม่แต่ชมพูงชักฟอก ยาสีฟัน ก็ไม่สามารถหาป้อมาได้ เสื้อผ้าทำงานก็งักชุดเดียว ที่เป็นเช่นนี้เพราะนายจ้างเอารัดเอาเปรียบกรรมกร นอกจากนี้ "โรงงานนี้ไม่มีสวัสดิการอะไรเลย ค่ารักษาพยาบาล ค่าแรงที่เป็นธรรม ค่าชดเชย เมื่อพิการหรือถูกไล่ออกจากงาน อาหารก็แทบต้องแย่งกินกัน" (ศรีดาวเรือง ๒๕๑๖ : ๒๕-๒๖) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "ผักบุ้งไฟแดง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็กล่าวถึงกรรมกรในโรงงานแห่งหนึ่งที่ต้องทำงานกันอย่างหนัก แต่ได้ค่าแรงน้อย บางคนได้เพียงเดือนละ ๓๐๐ บาท และถ้าใครเงินเดือนเพิ่มมากขึ้น ทางโรงงานก็จะไล่ออก เพื่อรับคนงานใหม่ซึ่งก็คือจะไคจ่ายค่าแรงงานถูกได้ต่อไปอีก อาหารที่ให้กรรมกรกินก็เป็นอาหารที่เลวแม่แต่ผักบุ้งไฟแดงก็ไมยอมให้กินเพราะ "ผักบุ้งไฟแดงที่หลังลือหยุด หยุด เป็ลื่องน้ำมัน" (วัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๑๔ : ๑๑๔-๑๓๗) ต่อจากนี้เรื่อง "คนทำอิฐ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ได้ชี้ให้เห็นถึงผลผลิตของคนทำอิฐที่ถูกนายทุนกดกลวย ละประโยชน์ส่วนน้อยไป ดังที่ผู้เขียนกล่าวไว้ว่า "วันนี้ได้แก่บุญชัยเคียบเรืออีกล่ เถาอิฐ อิฐนับแสนถูกขนลงเรือ มันทำให้เขาใจหายวาบ ความรู้สึกลบกว่าแรงงานที่สะสมไว้นานถูกขนเอาไป โดยเขาไม่มีโอกาสกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนร้อยละ ๕ บาท แผลละ ๕ สตางค์ เป็นราคาตายตัวมาหลายปีติดๆ ชาวอิฐไม่มีโอกาสรู้ว่อัตราที่เหมาะสมควรเป็นเท่าไร" ดังนั้น

อิฐนับแสนนับล้านนับสิบล้านแผ่น จากน้ำมือของพวกเขา ถูกแปรเป็นที่อยู่อาศัยของผู้มีกิน
 ไขเมืองหลวง ขณะที่พวกเขายากจะลงทุปีทุกเดือน ไม่มีเงินเก็บไว้ยามเจ็บป่วย... ผลตอบ
 เทนจากแรงงานเปิดโอกาสให้พวกเขามีชีวิตอยู่รอดไปวัน ๆ เท่านั้น" (วัณ วรรณยางกูร
 ๒๕๒๒ : ๒๓๔-๒๔๒) และเรื่อง "กิ่นที่ต้องจากกัน" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็กลับไปกล่าวถึงกรรมกร
 ในโรงงานอีกครั้งหนึ่ง ผู้เขียนกล่าวไว้ว่า "กลางคืนที่ผานไปแต่ละคืน มันหมายถึงการพักผ่อน
 ระยะหนึ่งแล้วคืนนั้นมารับภาระกันต่อไป ภาระของคนบางคนอาจจะหมายถึงการนั่งนับดอกเบี๋ย
 ในธนาคาร แต่อีกหลายคนอาจหมายถึงการทำมาหากินที่ผิดเคืองยากลำบาก รายได้ไม่พอกับ
 รายจ่าย" และ "อีกหลายคน" ที่ว่านั้นก็กรรมกรที่กล่าวถึงนั่นเอง (นิเวศน์ กันไทยราษฎร์
 ๒๕๒๑ : ๑๕๕-๑๗๑) เช่นเดียวกับเรื่อง "นางซื้อหยาบ" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ผู้เขียนชี้ให้เห็น
 ว่ากาแรงงานกรรมกรในโรงงานทอกระสอบแห่งหนึ่งนั้นถูกมาก โดยให้ค่าแรงวันละ ๑๒ บาท
 เท่านั้น ในขณะที่เขาต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยการซื้อสินค้าของนายทุนตามท้องตลาดบริโภค และ
 สินค้าเหล่านั้นมีราคาแพง เช่น "ค่าแรง ๑๕ วัน มันมีค่าเพียงเท่ากับกางเกงตัวเดียว และ
 บางตัวก็ซื้อไม่ได้เสียด้วยซ้ำ" (ศรีศักดิ์ นพรัตน์ ๒๕๒๒ : ๒๖-๓๐)

สำหรับลูกจ้างก็มีเรื่องสั้นบางเรื่องแสดงให้เห็นว่า เขาอดอยาก ขาดทั้ง ๆ ที่
 เขาทำงานหนักทั้งนี้เพราะเขาได้รับผลตอบแทนน้อยทั้ง ๆ ที่ต้องทำงานมากหรือก็คือเขาถูก
 เอาเปรียบเปรียบแรงงานนั่นเอง เช่นเรื่อง "ข้าวเย็นก่อนเคี้ยว" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ซึ่งเป็น
 เรื่องของชายชราทำงานเป็นยามเฝ้าบริษัทปุ๋ยแห่งหนึ่ง เขาถูกไล่ออกจากงานโดยไม่ได้
 อะไรตอบแทน และอยู่ในสภาพที่เหลืออดตัว เพราะในขณะที่เขาทำงาน เขาได้ค่าจ้างเพียง
 พอดำรงชีวิตไปวัน ๆ เท่านั้น ทั้ง ๆ ที่เขาต้องทำงานหนัก เฝ้าโรงงานนายจ้างทั้งคืน และ
 กระทำอยู่จนแก่เฒ่า ดังนั้นในขณะที่เขาถูกไล่ออกจากงานนั้นเขาจึงมีสภาพอะไรไม่แตกต่าง
 จากสุนัขข้างถนนเช่นที่ว่า "เขาเอาข้าวประทังชีพที่หุงกระตุก ห่อหุ้มด้วยเสื้อผาขาด ๆ เก่า
 ปอนไม่อาจเรียกร้องความอบอุ่นได้เลย ความหนาวโหดทำให้ผิวหนังทุกส่วนแห้งโสมมแทบแตก" และ
 ที่สำคัญคือเขาไม่มีอาหารจะรองท้องด้วย ในที่สุดเขาทนหิวไม่ได้จึงเข้าไปขานของนายจ้าง
 เดิมขอข้าวประทังชีวิต แต่ผลที่ได้รับก็คือ "น้ำเสียไหลเอ่อเกินตาแก่ ชื่นทำพานกับพวกแก่ให้"

หมาให้แมวกินเสียยิ่งกว่า คนอย่างแกจะมาแทนบุญคุณอะไรได้ แกกินอิ่มแล้วก็ไป" ซึ่งก็ยิ่งย่ำให้เห็นว่านายทุนจะคิดเรื่องผากระโยชน์น้อยเสมอ ไม่มีเลยที่เขาจะคิดเห็นใจผู้อื่น แมวผู้นั้นจะเคยเป็นเครื่องมือสร้างความมั่งคั่งให้ตน (วัดนั วรธยาขจร ๒๔๖๒ : ๑๐๖-๑๐๘) เช่นเดียวกับเรื่อง "กลีบสู่ขุนบท" (พ.ศ. ๒๔๖๔) ก็แสดงให้เห็นว่าหญิงคนรับใช้ภายในบ้านทำงานหนักแต่ได้ค่าตอบแทนน้อยจนแทบจะไม่พอดำรงชีวิต เพราะ "เธอก็ได้เงินเดือนประมาณ ๑๐๐-๑๕๐ บาท ซึ่ง...เป็นค่าแรงที่กำขางให้น่าเอา" แต่ก็เกินไปแล้ว ชักเข้า หุงอาหาร และอื่น ๆ อีกอีกก็ภาระหนักเหนื่อยเพียงใด ในเดือนหนึ่ง ๆ แต่เงินที่ได้น้อยนัก ราวกับแรงงานของกบใช้ให้เท่านั้น จึงใช้แรงงานของคน" ดังนั้น "เมื่อเปรียบเทียบแรงงานและค่าแรงแล้วจึงเป็นความขมขื่นที่ชาวชนบททั้งหลายไม่มีทางเลือกเป็นอื่น ยิ่งพอแก่พออยู่ ที่คิดหวังแลกกันค่าทำนุทำไรไม่ได้ผล จะให้เขาทำอะไร" (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๖๒ : ๑๐๒)

มีเรื่องสั้นบางเรื่องแสดงให้เห็นว่าผู้รับจ้างหาเข้ากินค่าแรงที่ต้องทำงานอย่างหนักแต่ได้ผลตอบแทนน้อย การดำรงชีวิตเป็นไปด้วยความยากลำบาก เช่นเรื่อง "มนุษย์ธรรมทูต" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ผู้เขียนกล่าวถึงหญิงคนหนึ่งมีอาชีพหาบของขาย เธอทำงานอย่างหนักแต่เธอก็ยังยากจน อยู่อย่างยากลำบาก แม้ป่วยก็ไม่มีเงินซื้อยามารักษา เงินค่าเช่าห้องก็ไม่มีจ่าย จนต้องถูกไล่ให้อยู่ นั้เหตุที่ผู้เขียนต้องการบอกก็คือ "ความจริงฉันสงสัยมากว่าฉัน สงสัยว่าเมื่อไรฉันจึงจะมีเงินเสียที ฉันจำได้ตั้งแต่จำความได้ว่าของแม่มีภาระหนักอยู่ด้วยความหาบของ ภายคำกล่าวของแม่ไม่เคยห่างจากเหงื่อ...แต่ไม่เคยเลยที่แม่จะมีเงินหรือรวยขึ้น ตรงกันข้ามกับคนนายที่ตกใหญ่โน้น วันหนึ่ง ๆ ไม่เห็นทำอะไร" นอกจากนั้นรุดเก่งคันยลเพื่อ ชัยไปขัยมา" การที่หญิงคนทำงานหนัก แต่ต้องยากจนก็เพราะเธอเป็นเหมือนผู้รับจ้างหาบสินค้าของนายทุนไปบริการผู้บริโภคเท่านั้น ถ้าไรส่วนใหญ่ตกไปอยู่กับนายทุนผู้เป็นเจ้าของสินค้า (กรรณ ไกรลาศ ๒๕๑๑ : ๑๖๑-๑๖๔)

งานของโสเภณีก็สร้างผลประโยชน์ได้มาก แต่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่กลับตกไปอยู่กับนายทุนเจ้าของสำนัก ดังที่สะท้อนให้เห็นในเรื่อง "โกล้งเอวสาน" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ว่าโสเภณีเมื่อหมดสภาพจะหากินได้แล้ว เธอจะไม่เหลืออะไรอยู่เลย นอกจากสารรูปที่การจะเป็น "สารรูปของผีเปรต

มากกว่า" (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๕ : ๘๖) และในเรื่อง "ซึ่งใจใช้ดอกไม้" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็ชี้ให้เห็นว่าหญิงโสเภณีได้ผลตอบแทนจากการทำงานต่ำมากในขณะที่นายทุนเจ้าของสำนัก ร่ำรวยจากการขูดรีดแรงงานของพวกเขา ดังนั้นโสเภณีคนหนึ่งตกบันไดแห่งลูกได้เพียง ๒ วัน เธอก็ต้องลุกขึ้นมาเดินโซว้อีกเพราะ "จะทำอย่างไรได้ ไม่ทำก็ไม่กิน" (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๗ : ๑๖๘)

ความอดอยากทุกข์ยากของผู้คนในสังคมที่กล่าวมานี้ การจะ สรุปตามเรื่อง "เหมือนอย่างไม่มีอะไรเกิดขึ้น" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ที่เริ่มกล่าวว่ามีคนอีกมากมายที่ดวงอดอยากทุกข์ยาก ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย" ทั้งนี้เพราะมีหลายอย่างที่ไม่น่าเกิดขึ้นในประเทศอันอุดมสมบูรณ์ของเรา ผู้สร้างผลผลิตไม่ได้ผลประโยชน์เต็มที่ แรงงานราคาถูก และถูกกดขี่ จนจนในประเทศนี้จึงจนลงทุกวัน ในขณะที่พวกนายทุน "ร่ำรวย ไกรวดเร็ว และอย่างไม่น่าเชื่อถึงที่นับถือว่าพวกเขาไม่ได้ออกแรงค้ำค้ำมากนัก" (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๗ : ๑๖๑)

จากเรื่องสั้นที่กล่าวงานนี้สรุปได้ว่าประชาชนส่วนใหญ่ ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ไม่ว่าจะเป็นชาวไร่ชาวนา กรรมกร ลูกจ้าง ผู้รับจ้าง โสเภณี ล้วนถูกบังคับให้ใช้แรงงาน ทำการ ผลิตตามอำนาจของการของตลาดหรือ นายทุนผู้ได้รับผลประโยชน์ส่วนใหญ่ จากผลผลิตของประชาชนก็คือนายทุน ดังนั้นนายทุนจึงขูดรีดร่ำรวยขึ้นทุกวัน ในขณะที่ประชาชนผู้ผลิตอดอยากทุกข์ยากลงทุกวัน ซึ่งกล่าวได้ว่าผลผลิตที่ประชาชนผลิตขึ้นเป็นผลผลิต "แปลกแยกกับผู้ผลิต

๒. การถูกทำให้เป็นวัตถุ

ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เป็นระบบเศรษฐกิจที่มุ่งผลิตสินค้าเพื่อแสวงหาผลกำไร โดยมีเงินตราเป็นสื่อกลาง ระบบดังกล่าวทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ผลิตเปลี่ยนไปเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผลผลิต มนุษย์ไม่จำเป็นต้องติดต่อกันโดยตรง เพราะเขาสามารถได้สิ่งดำรงชีวิตจากตลาดผลประโยชน์เรื่องเงินทองเป็นหัวใจสำคัญของระบบ นอกจากนี้งานในระบบทุนนิยมจะมีแบ่งงานกันเป็นส่วนย่อย ๆ ผู้ทำงานแต่ละส่วนจะไม่เกี่ยวข้องกัน สภาพเช่นนี้ เป็นเหตุให้คนในสังคม อยู่อย่างไม่มีใครสนใจใคร ไม่มีใครเดือดร้อนใครอย่างที่มีมนุษย์ควรจะมี แต่ทุกคน

มุ่งแก่ผลประโยชน์ทางเงินทองหรือวัตถุที่ตนเองจะได้รับเป็นสำคัญ การติดต่อกันของพวกเขา
เพื่อผลประโยชน์ที่นาน แม่ว่าการกระทำเช่นนั้นบางครั้งอาจจะทำร้ายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันไปก็ตาม
ลักษณะเช่นนี้เรียกว่ามนุษย์ถูกทำให้เป็นวัตถุ ซึ่งเกิดจากผลผลิตที่แปลกแยกเช่นเดียวกัน

เรื่องสั้นที่แสดงว่ามนุษย์ถูกทำให้เป็นวัตถุ เช่นเรื่อง "ไอรีน - ภาษาและน้ำตา"

(พ.ศ. ๒๕๐๘) ผู้เขียนนี้ให้เห็นว่าการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนั้น สิ่งที่เกิดขึ้นกับกรุงเทพฯ
ก็คือ "ถนนแปลกหน้ามากขึ้น ของแพงขึ้นและคนยิ่งกันน้อยลง จนทำให้ฉันคิดว่าทุกคนกำลังคืนรน
เพื่อให้อะไรสักอย่างฉันจะไม่ถูกร้างใหญ่ของกรุงเทพฯ จะดีเลวอย่างไร เท่าที่ฉันแน่ใจ
คือบางกอกกำลังทิ้งร้างกับสวยงามร้างหนึ่งไปเสียแล้ว" (ธัญญา ผลอนันต์ ๒๕๐๘ : ๑๘-๑๙)
เรื่อง "บทสนทนาทางโทรศัพท์ในคำเงินแห่งความ ว้าเหว" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ก็ทำให้เห็นว่าคน
ในเมืองนั้น "รู้จักกันจริงยากขึ้นทุกที ยิ่งเรามีโอกาสพบหน้าคนมากขึ้น เราก็ยิ่งรู้จักคนแต่ละคน
น้อยลง" และถึงแม้คนจะคบหากัน แต่ก็ไม่ได้อภัยด้วยความจริงใจ แต่คบกันเพื่อผลประโยชน์
บางอย่างและ "ต่างฝ่ายต่างอาจจะต้องระมัดระวังคำที่ไปสนทนากัน เพราะเรารู้ว่าเราต้อง
คบหากันต่อไป" เรื่องนี้ยังชี้ให้เห็นว่าเพื่อประเภทที่ "พอจะเป็นเพื่อนกันอย่างจริงจัง เราคง
มีทุกซอ้น และคนที่ไม่วางใจกันอย่างจริงจังเวลาคุยประสพผลสำเร็จ" นั้นหายากมาก และการ
ที่คนจะสนทนาวีสาสะกัยผู้อื่นโดยไม่มีผลประโยชน์แลกเปลี่ยนนั้นเป็นสิ่งที่หาได้ยากเช่นกัน ผู้เขียน
ยังชี้ให้เห็นว่าถึงแม้การพัฒนาประเทศแบบทุนนิยมจะนำ "ความจริงที่วิพากษ์การแสวงหาใหม่มาให้"
แต่นำเสียดายที่ความจริงนั้นก็ได้นำมาซึ่ง "ความล้มเหลวของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสัตว์สังคม
ใจละ คุณไม่ได้สังเกตถึงสิ่งนี้หรือ ความล้มเหลวที่จะติดต่อสื่อสารทำความเข้าใจกัน
ความล้มเหลวที่จะซัดคอคติ และความระแวงซึ่งกันและกัน ความล้มเหลวที่จะร่วมมือกันทำงานเพื่อ
สังคมส่วนรวมอย่างแท้จริง และลดความเห็นแก่ตัวให้น้อยลง" (วิทยากร เบียงภูส ๒๕๒๑ :
๑๘๓-๑๘๕) และถกเถียง ๑ กับเรื่อง "กำแพง" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ที่แสดงให้เห็นว่า "ผู้คนที่เกิด
ทางส่วนผม ต่างไม่รู้จักผม แต่เมื่อเขายิ้มผมก็ยิ้ม ความจริงเขาอาจไม่อยากยิ้ม เขาอาจต้อง
การบดขยี้ความมีอยู่ของผม ให้สูญสิ้นลงไปก็ได้" และ "บนรถไฟ หลอนนั่งตรงข้ามกับผมตลอด
เวลาเกือบสี่ปี ผมคิดว่าหลอนเป็นรถไฟขบวนเดียวกับผมมาทำงานในเมือง ผมไม่เคยรู้จักหลอนเลย

ไม่รู้จักแม้แต่ชื่อทง ๆ ที่เห็นหน้าคุณเองเข้าละเขิน ผมมองดูหล่อน แลสิ่งที่ยาวกัน อยู่คือความแปลกหน้า" (สุภาภี สวัสดิ์ศรี ๒๕๑๑ : ๔๔ - ๔๕) ซึ่งในเรื่อง "บันทึกของ ผู้คน" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็จะมีเสริมรายละเอียดในประเด็นที่ว่า คนที่ตกกันอยู่ในสังคมนี้ ความใส่หน้ากากเข้าหาฉัน ไม่มีใครรบกวนอย่างจริงจัง เช่นว่า "แต่กับหน้ากากที่มองไม่เห็นบนใบหน้าของผู้คนสังคมที่เราอาศัยอยู่ ดูเป็นสิ่งที่ไม้อาจหยั่งรู้ได้เลย ซึ่งยังแฝงไว้ ด้วยใบหน้าที่ถูกถาม และทำร้ายจิตใจของกันอย่างเจ็บแสบ" (ดิศ วังศรีรัฐ ๒๕๑๔ : ๑๓๑) หรือในเรื่อง "วันหนึ่ง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็เป็นเช่นเดียวกัน เพราะผู้คนในสังคมเมืองนั้น เมืองนั้นไม่มีใครสนใจใคร ทุกคนจะสนใจเฉพาะหน้าด้านการงานของตน "ผู้คนมากมายเดิน สลัดทางเดินด้วยใบหน้าที่แข็ง และด้วยใจที่เหมือนเหมือนเครื่องจักร" และไม่แปลกที่แม้แต่ ผู้คนที่ทำงานในที่เดียวกันจะไม่สนใจกัน เพราะเขาอยู่กันแบบงานใครงานมัน ดังนั้น

ผู้คนมากมายกำลังเดินเรียงแถวออกจากที่ทำงานบนตึกชั้นสี่แปดไปตามทางแฉก ๆ ที่นั่งทั้งสองข้างเป็นสีเขียวเรียบ ผนังเพดาน กลุ่มคนออกมาเหมือนกิ่งไม้ที่ลอย ตามท่า ฉันไม่เคยรู้จัก พวกเขา แล้วบางคนจะเคยเห็นหน้ากับอยู่บ่อยครั้ง เราทำงานอยู่ในตึกเดียวกันและขึ้นเดียวกัน เราต่างคนต่างยุ่งกับชีวิตตัวเอง จนไม่มีเวลาหรือใจที่มีความจำเป็นอะไรที่ต้องรู้จักกัน (วีระประวัติ วงศ์พิทักษ์

๒๕๑๔ : ๒๑๔ - ๒๒๖)

ปัญหาของคนที่ถูกทำให้เป็นวัตถุอีกแง่มุมหนึ่งที่เราจะสืบเสาะไว้ก็คือคนในเมืองไม่มี ใครเห็นใจใคร ถ้าใครมีเงิน ไม่ใช่ชาวกินก็ไม่ใช่เรื่องของผู้ที่จะวิตกทุกข์ร้อนไปด้วยเป็นเรื่อง ของผู้คนที่จะต้องทนหัวเอาเอง หรือใจก็ตายไปเสียเลยเช่นเรื่อง "ถนนสายที่นำไปสู่ความ ตาย" (พ.ศ. ๒๕๑๓) กล่าวถึงชายคนหนึ่งตกลงมาไม่มีเงินใช้ ในท่ามกลางผู้คนมากมายเขาก็กับ เขาว่า "วันอาทิตย์ที่เงียบเหงา ไม่มีเพื่อนที่พอจะรับความรู้สึกเบื่อหน่ายร่วมสักคน" เมื่อเขา ไม่มีเงินก็หมายความว่าต้องขอทาน อัยการหวังว่าใครจะเมตตาช่วยเหลือ "ท้องฉันเริ่มร้องทุกข์ ไอ้ทองเจ้าสำราญถ้าไม่มีแกเสียสักคนเราก็ไม่ตอมมาวางเรื่องการกินมากนัก...ฉันเห็นทีจะ

ต้องลุกขึ้นเดินเสียที, ยังไม่รู้เหมือนกันว่าจะเดินไปไหน แต่มั่นใจสำหรับจะให้เดินอยู่มาก และทุกคนก็พาไปสู่ความว่างเปล่าเหมือนกันทุกสาย" ไม่เพียงเพราะไม่สนใจความมอดอยากของเพื่อนมนุษย์เท่านั้น แม้แต่การช่วยเหลือที่ตัวเองจะไม่เสียอะไรเพิ่มขึ้น เลยก็น่ายากในสังคมเช่นนี้เป็น "ฉันเองอยากขึ้นรถยนต์มาตะหงิด ๆ เลยเพราะขาของฉันก็เมื่อยและเหนื่อยเหมือนกัน แต่ฉันอยากขึ้นมาบ้างเพราะเห็นว่ามันนอกจะมีที่ว่างในรถยนต์ที่เล่นอยู่มากเกินไปเท่านั้น ถ้าใครจะจับฉันไปยึดไว้ตรงส่วนไหนสักแห่งก็ไม่เห็นว่าเขาจะต้องเสียประโยชน์อะไร" แต่ "ไม่มีทางหรอกแม่มันจะพูดกับเขาตรง ๆ ว่า ขออาศัยขึ้นรถไปหน่อยเถิดคราวเดียวเท่านั้น เขาก็คงไม่ฟังฉัน ไม่ใช่เพราะเขาไม่เชื่อว่าฉันจะภายในคราวเดียวหรอก แต่เพราะพวกเขาไม่มีความคิด หรือความเข้าใจอะไรเหลืออยู่ต่างหาก เขาก็เป็นเหมือนรถยนต์ที่เขาขึ้นนั้นแหละ เป็นอยู่และเคลื่อนไหวได้โดยอัตโนมัติ" (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๑๘ : ๕๕-๖๒) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "ขลุ่ยเพลงเป็ลยที่ภูเขและบันทึกของนครจัด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ก็กล่าวถึงชายคนหนึ่งตกงานอยู่ในกรุงเทพฯ เขาไม่มีแม้แต่อาหารจะกิน แต่ก็ไม่มีใครเห็นใจหรือสงสารเขา และด้วยความพร้อมมือของเขาแทนที่ใครจะสงสาร กลับมีแต่ผู้รังเกียจและสมน้ำหน้า ทั้งนี้เพราะผู้คนในปัจจุบันจะยอมรับ และยกย่องผู้ที่แต่งตัวดีเท่านั้นหรือก็จะยอมรับกันโดยการพิจารณาเฉพาะการแต่งกายภายนอก ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ด้วยกันเองได้สูญเสียความสัมพันธ์แบบมนุษย์ที่พึงจะเข้าใจเพื่อนมนุษย์ด้วยกันไปแล้ว ดังนั้นด้วยความพร้อมมือของชายหนุ่ม เขาเดินเข้าไปหาชาวจีนคนหนึ่งเพื่อจะถามเวลาปรากฏว่า "พอฉันจะเผยปากพูดเท่านั้น เขาก็หันหลังกลับและวิ่งอ้าวไปทันที" (พิบูลศักดิ์ ละครพล ๒๕๑๘ : ๖๗-๖๘) สำหรับทำนองนี้จะเห็นได้เด่นชัดขึ้นจากเรื่อง "ข้าว" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ซึ่งกล่าวถึงเด็กน้อย ๓ คน ที่ต้องเผชิญชะตากรรมกันตามลำพัง เพราะแม่ถูกตำรวจจับยังคุก ผู้เป็นพี่ถึงแม่อายุไม่มาก แต่พยายามชวนขายหาข้าวมาเลี้ยงน้อง เขาเข้าไปในเมืองเพื่อขอข้าว แต่ความใหญ่จวนหนูน้อยผู้นี้จะพบแดกที่ถูกลูกตุ้มคน หากคนสงสารเห็นใจยากมาก เช่นเขาเห็นที่ร้านอาหารแห่งหนึ่งมีเศษอาหารที่ผู้รับประทานเหลือไว้มาก เขาจึงตรงไปขอเศษอาหารเหล่านั้นกับเจ้าของร้านแต่สิ่งที่เขาได้รับก็คือ "มาอีกแล้ว... เจ้าเด็กเวรนี้ทำให้บรรยากาศในร้านอาหารของข้าเสียหมด... ไปขอที่อื่นเถอะ... ของพวกนั้นตอนเฝ้าเขาจะ

เอาไปให้หนู...ยังมียืนมองอีก ไปอดไป" หรือเมื่อหนูน้อยหนูนี้ เข้าไปขอข่าวสารในบ้านอีก หลังหนึ่งซึ่งมีฐานะร่ำรวย สิ่งที่เขาได้รับก็ไม่แตกต่างกัน "ไป ๆ บอกพวกขอลาพวกนี้ออกไป ที่เดียว ข้าบอกแก่กรงกนกแล้วว่า อย่าเปิดหน้าบ้านทิ้งไว้" (พิบูลศักดิ์ ละครพล ๒๕๑๙ :

๑๓-๔๔)

การพิจารณาปัญหาที่ว่ามนุษย์จะไม่สนใจหรือเห็นใจชะตากรรมของเพื่อนมนุษย์ ยกเว้นชะตากรรมของเพื่อนมนุษย์จะทำให้พวกตนได้ผลประโยชน์นั้นควรจะตั้งกลับไปที่เรื่อง "ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย" (พ.ศ. ๒๕๑๓) อีกครั้งหนึ่ง เมื่อชายหนุ่มคนหนึ่งคิดจะกระโดดสะพานตาย มีประชาชนเห็นเหตุการณ์มากมาย แต่ความสนใจของประชาชนคือ "กระหายใครจะรู้ ใครที่จะมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ที่เขาถือว่าเป็นเรื่อง... เขาพูดกันเบา ๆ และน้อยคำ เพราะเขาก็ไม่อยากละสายตาไปจากภาพที่เขาอยากเห็น ไม่มีใครยิ้ม หรือมีแววเป็นมิตรเลย ไม่มีใครแสดงความเห็นอกเห็นใจออกมา ไม่ว่าจะเป็นแววตาหรือทักทายพวกเขาเป็นเพียงคนดูเท่านั้น คนดูที่บังเอิญได้บัตรฟรีเข้ามาดูการแสดงอันหนึ่งซึ่งเขาไม่เคยมีโอกาสมาก่อน" คนที่มายืนดูนั้นมีหลายกลุ่ม หลายวัย หลายอาชีพ มีทั้งเด็ก ผู้หญิง ผู้ใหญ่ และแม้แต่พระสงฆ์มีความสนใจในชะตากรรมของผู้อื่น ไม่แตกต่างไปจากผู้อื่น ดังที่ว่า "สร้อยกุ้มสองรูปที่ยืนตรงนั้น พอมิทันทางสำรวจมากกว่าคนอื่น แต่ฉันก็รู้สึกว้างตาของท่านคงไม่ได้สำรวจด้วย มันก็ฉายแววกระหายใคร่รู้เหมือนผู้อื่นนั่นแหละ" แม้ตำรวจซึ่งอาจหน้าที่แล้วจะต้องทำหน้าที่เพื่อหยุดพฤติกรรมการฆ่าตัวตายของประชาชน แต่เขาก็จำเป็นต้องทำเพียงคิดว่ามันเป็นหน้าที่เท่านั้น แท้จริง ๆ แล้วเขาไม่ยกย่อง ความเมตตากรุณา เป็นสิ่งที่ไม่เคยคิดถึง ดังนั้น "ตำรวจชนาธิปคนหนึ่งก็มาถึง เขามายืนเก้ ๆ กัง ๆ เลี้ยกัยกัไหล แม่มีอกกับกลุ่มคนเหล่านั้น กลายกับบอกว่าไม่รู้อะไรช่วยอย่างไรได้แล้วนี่" นอกจากนี้ยังมีคนอื่นอีกพวกหนึ่งนอกจากจะไม่เห็นใจในชะตากรรมของชายหนุ่มคนหนึ่งแล้ว เขายังฉกฉวยหาผลประโยชน์จากเหตุการณ์ คนกลุ่มนี้ได้แก่นักหนังสือพิมพ์และพวกช่างภาพ "เขาจึงกระหืดกระหอบเพราะกลัวว่าจะมาไม่ทันตอนที่กระโดดลงไป...ฉันคงเป็นเหยื่อชิ้นสำคัญที่เขาไม่เคยได้พบมานานทีเดียว รูปถ่ายของฉันตอนที่กระโดดลงไปคงจะทำให้เขาเก๋ไก๋ในวงงานที่เขาทำอยู่ไม่น้อยมันอาจหมายถึงเงินสักก้อนหนึ่ง

ซึ่งลงจะขอให้เขาไปซื้อเหล้าแะผู้หญิง" หรือ "มันจะหมายถึงรางวัลที่เขาจะได้ในการประกวดภาพถ่ายที่โหล่กแห่งควา" (วิภากร เบียงกุล ๒๕๑๔ : ๕๕ - ๑๓)

เรื่อง "ความกดดันตัวที่ ๓๒" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ก็แสดงปัญหาสอดคล้องกับเรื่องข้างต้นโดยเริ่มกล่าวถึงคนในกรุงเทพฯ ที่มีใครสนใจใคร ทุกคนต่างก็เป็นคนแปลกหน้าซึ่งกันและกัน เช่นในบางที่ออกไปทำงานนั้นเป็น "เวลาประมาณของกองารี่ที่จะเริ่มพรูวออกมาจากธุรกิจที่กันชนบนถนนสายเล็ก ๆ ในเมืองเป็นเส้นเป็นลำที่เดียว หากินออกกันอยู่ตอน ป้ายรถเข่า ทุกคนเป็นคนแปลกหน้าสำหรับฉันแล้วฉันจะขายอะไรอยู่ที่ป้ายรถเข่า สายเก่า" นอกจากนั้นจะไม่สนใจกันแล้ว เรื่องนี้ยังชี้ให้เห็นว่าผู้ชายจะไม่มองผู้หญิงในฐานะที่เป็น "คนขาย" มีศักดิ์ศรีว่าเป็นมนุษย์เท่าเทียมกับตน แต่จะมองผู้หญิงเป็นเพียงวัตถุอย่างหนึ่งที่จะขายบ้างเพื่อความใคร่ ดังนั้นในภาวะที่ผู้คนต่างไม่สนใจซึ่งกันและกันนี้จะมีผู้ขายจำพวกหนึ่งจ้องหาละลานตา หรือไม่มีผู้หญิง

ระหว่างเดินส่วนทางกับผู้คนสัญจรบนฟุตบาท จึงต้องระวังมากที่สุด เตรียมพร้อมเสมอที่จะรับสวาทการณ์กับผู้ชายแปลกหน้าที่เดินส่วนทางไปมาที่ละคน รวากับเดินส่วนทางทั้งองค์ สายตา มองที่หน้าอกฉัน เขาเบียดกันเข้ามาไม่ยอมที่เดียว มีอศวกที่หน้าอกและบางมีอศวกที่หน้าอกของฉัน... บางครั้งก็มีเสียงผู้ชายแหบ ร่าเริงขึ้น "น้องสาวดิฉันเป็นไปบ้าง" ถูกคิดว่าฉันควรจะทำอะไรก็ไปที่สถานีตำรวจหรือร้องให้ที่โหล่กด้วยกับตำรวจตร บอกฉันว่าถูกผู้ชายแปลกหน้าหลาจนจับเข้าคุก ตอนนั้นจากลางลางอย่างนั้นหรือ ฉันเองไม่เห็นวิถีทางที่จะทำอย่างที่คุณคิดได้ ในเมื่อโรงักผู้หญิงนับสิบคน "นี่ร้องให้ระงมดูเต็ม บางคนมีเลือดไหลเปือกเตังกระโปรง เลือดขึ้นในซากกระรุ่งกระรุ่ง ยังมีผู้หญิงอีกจำนวนจากที่เขารักที่ร้ายกาจกว่าฉัน และประการสุดท้ายฉันไม่เห็นใครประโยชน์ ที่จะจำอย่างนี้ทุกวัน"

และเรื่องยังชี้ให้เห็นว่ากลุ่มคนหนังสือพิมพ์นั้นเป็นกลุ่มที่ชอบฉกฉวยนำเอาชะตากรรมของมนุษย์ซึ่งก็คือชาวและภาพของหญิงที่ถูกข่มขืนไปสร้างผลประโยชน์ให้ตนเอง โดยไม่ได้สนใจแถมแต่นวชาชาวและภาพที่ปรากฏบนหนังสือพิมพ์นั้นจะก่อให้เกิดผลเสียหายกับผู้หญิงและครอบครัวคนนั้น ๆ สักเพียงใด แต่จะคิดเพียงว่าผู้เสียหายเป็นเพียงวัตถุที่จะทำให้เขาได้เงิน (สุวัฒน์ ตรีเชื้อ ๒๕๐๘ : ๑๗๖-๑๘๓)

มีเรื่องสั้นหลายเรื่องที่ผู้เขียนยึดเอาเหตุการณ์บนรถเมล์เป็นสิ่งแวดล้อมให้เห็นว่าคนในสังคมเมืองนั้นถูกทำให้เป็นวัตถุไป เป็นเรื่อง "ออกไปจากความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ผู้เขียนเรียกสภาพของคนที่แออัดอยู่บนรถเมล์ว่าปลากะปองบ้างไหมถ้าคุณเคย คุณต้องหลับตาเห็นภาพแบบที่เกาะกันเป็นรววระโงระวาง เหมือนดูปลาในร้านขายของทะเลเป็น พวกเขาไม่พูดจากันเลยแม้แต่คำเดียวก้มหน้าก้มตาเกาะหรือไม่ว่าที่มืด" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๑๑ : ๙๑-๙๒) ซึ่งก็คือผู้คนล้วนไม่สนใจซึ่งกันและกัน และในเรื่อง "รถเมล์" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ก็ชี้ให้เห็นแนวคิดนี้ชัดเจนขึ้นว่าประชาชนผู้ใช้รถเมล์นั้นต่างก็พยายามแย่งกันขึ้นรถ โดยไม่มีใครเห็นใจใคร ทุกคนไม่ยอมที่จะเป็นผู้สละจากรถเมล์กันขึ้น ๆ ค่ายกันทั้งนั้น ไม่ว่าผู้แย่งกันขึ้นรถเมล์นั้นจะเป็นเด็ก ผู้หญิง คนบรา และเมื่อขึ้นไปแล้วทุกคนก็แย่งกันเพื่อจะเป็นเจ้าของที่นั่ง จะไม่มีใครคิดว่าผู้โดยสารสมควรจะได้นั่งมากกว่ากัน เช่น "ผมเห็นหญิงท้องแก่คนหนึ่งอุ้มลูกเล็ก ๆ ของหล่อนก้าวขึ้นบนรถอย่างทุลักทุเล ที่บันไดมีทางเปิดให้หล่อนบ้าง แต่ในรถเมล์หล่อนถูกกลืนเข้าไปในกลุ่มที่ห้องและลูก ๆ ของหล่อนดูต้งเสียจริต ข่ายหนุมแข็งแรงที่นั่งอยู่บนเก้าอี้ตัวแรกจึงมองผ่านไปอย่างไม่สนใจ" (ชัยรินทร์ ไชยวัฒน์ ๒๕๑๘ : ๓๓-๓๓๕) ในทำนองเดียวกัน เรื่อง "ก่อนไปสู่ย่นบท" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ก็ให้ภาพว่า "เมื่อรถเมล์ออกต่างก็รีบสาวเท้าและฮือแย่งกันขึ้นรถ ข่ายหนุมคนหนึ่งแต่งกายภูมิฐาน ถ้าวางพระกับผู้หญิงและเด็กนักเรียนจนเชลลา" โดยผู้เขียนให้เหตุผลไว้ว่าเป็นเพราะคนในกรุงเทพฯ ต้อง "ทำทุกอย่างเพื่อความอยู่รอด โดยไม่มีเวลามานั่งไตร่ตรองมากนักว่าสิ่งที่ทำไปนั้นถูกต้องหรือไม่" (ประสิทธิ์ รุ่งเรือง รัตนกุล ๒๕๒๒ : ๙๒-๑๐๑)

ปรากฏการณ์ของการที่มนุษย์ถูกทำให้เป็นวัตถุอีกลักษณะหนึ่งที่เรื่องสั้นแสดงให้เห็นคือ มนุษย์ไม่เหิงไม่สนใจ ไม่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน แต่เมื่อพวกเขาจำเป็นต้องสนทนาหรือสมาคมกัน พวกเขาก็จะมีแต่ความเสแสร้งหรือทำตามธรรมเนียม ตามพิธีเท่านั้นไม่ตรงกับจิตใจของพวกเขาอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงไม่แปลกที่ชายคนหนึ่งไปงานแต่งงานแล้ว "ดื่มกินกันอุตลุด มือถือแก้วเหล้าขึ้นรวมกันคนมากมายกายกอง แล้วก็เปล่งเสียงตะโกนร้องไชโยโห่ฮิ้ว อวยพรให้คู่บ่าวสาวสมสู่กัน มีลูกออกมาเยอะ ให้มีความสุขจนกว่าจะตายจากกัน คอยห่มมือกันเกรียวกราว เมื่อผู้เฒ่าเกิดกล่าวสุนทรพจน์ห่วย ๆ จบลงก็ไม่มีใครสนใจฟังกันเลย" หลังจากงานแต่งงานนี้ประมาณ ๑ ชั่วโมงชายคนดังกล่าวก็ไปงานศพอีกงานหนึ่ง สิ่งที่เขาต้องทำก็คือ "ในท่ามกลางความหมองเศร้า หนึ่งวันต้องทำหน้าที่โกกอลด" ซึ่งผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าลักษณะเช่นนี้เป็นการเล่นละครอย่างหนึ่งของสังคมมนุษย์" ซึ่งมนุษย์จะต้องเปลี่ยนอารมณ์ให้เข้ากับบทให้ได้"(เกรย์ ไกรลาศ ๒๕๑๙ : ๑๒๙-๑๔๑) เช่นเดียวกันเรื่อง "วันหนึ่งผมจะฆ่าคนทั้งโลก" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ซึ่งผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าคนในเมืองหลวงนั้นไม่มีใครจริงใจกับใคร ต่อหน้าอาจพูดจาปราศรัยดี แต่เบื้องลึกแล้วเป็นอีกอย่างหนึ่งดังที่ว่า "ในสังคมที่คุณเห็นอยู่ทุกวันนี้ คุณปฏิเสธหรือว่าคุณไม่ได้สร้างแก๊งฆ่าหรือปิตุฆตกรรมของตน คุณปฏิเสธหรือว่าคุณไม่ได้อนลิมตาโผลงในความมืดขณะที่ความคิดล่องลอยออกไป รู้สึกถึงเงาคนนั้น คนนี้ บางคนก็ถึงแก่กรรม ก็ดี เขียวกั๊กฟัน จ้างกำปั้นชกความว่างเปล่า" ฯลฯ ที่ "ชั่วโมงที่ผ่านเลยไปแล้ว เหล่าขโมยจับพร้อมกับเขา ว่าจะไปรยยังอย่างมีไมตรีต่อกัน หลังจากที่เขาและพวกได้กล่าวสุนทรพจน์ อันไพเราะทางอักษรศาสตร์ (อุดร ทองน้อย ๒๕๑๘ : ๓๔๒-๓๔๓)

การกล่าวถึงกรณีที่ประชาชนในเมืองถูกทำให้เป็นวัตถุนี้สามารถสรุปรวบยอดได้จากเรื่อง "คำตอบในเวลาที่เราเร็ว" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ที่กล่าวถึงคนในเมืองหลวงว่า "เมื่อเขาเดินอยู่บนถนนสายหนึ่ง ถนนสายที่เขาคิดว่ามีคนแปลกหน้า มีเท่าไรไม่รู้ที่พากันเคลื่อนไหว และไม่มีรอยยิ้มใด ๆ ฉายอยู่บนใบหน้าเหล่านั้นให้เห็นเลย" ทั้งนี้เพราะผู้คนในสมัยปัจจุบัน "อยู่กันอย่างหวาดระแวง อยู่กันอย่างสงสัยในกันและกัน และต้องป้องกันตัวเองก่อนอื่น ใครจะไว้วางใจใครในยุคสมัยเช่นนี้ ความแปลกหน้าและบางอย่างที่ได้เกิดขึ้นมากมายแล้วในโลก หรือในสังคม หรือบนท้อง

ถนนสายนี้ ย่อมจะทำให้ทุกคนต้องหวาดระแวงไม่ไว้วางใจกัน ไม่ใช่ความผิดของคน ๆ นั้น ไม่ใช่เรื่องที่เขาจะต้องโกรธในความไม่สนใจในคนเหล่านั้น" และอำนาจบังคับใจเกิดมีเจตนาที่ดีเพื่อมนุษยชาติด้วยกัน เขาไปตกทายาทถูกยืม สิ่งที่เขาจะได้รับก็คือ "จะมองเราเป็นเพียงไอ้ผู้ชายบ้า ๆ บอ ๆ ที่ชอบคุยหรือจะเกาะเกาะผู้หญิง" หรือผู้ที่เขาไปตกทายเป็นผู้หญิง เธอก็จะ "ถูกตีเจตนาไปอย่างมากมาย" (ไพบูลย์ สุธสุเมธ ๒๕๑๘ : ๓๕๗-๓๖๑) ซึ่งประเด็นนี้ได้รับการย้ำอย่างชัดเจนอีกครั้งในเรื่อง "ถนนแปลกหน้า" (พ.ศ. ๒๕๑๙) โดยกล่าวถึงชายหนุ่มคนหนึ่งที่มีเจตนาดีต่อหญิงสาวที่เดินเข้าไป ในทางเปลี่ยนเวลากลางคืน โดยเขาสังเกตเห็นเธออยู่ในอาการหวั่นวิตก เขาจึงคิดที่จะช่วยปกป้องเธอด้วยการรับอาสาเดินเข้าไปส่ง แต่ผลก็คือเธอหันมองเขาด้วยความหวาดระแวงพร้อมกับ "วิ่งหนีไปข้างหลังอย่างรวดเร็ว และหวาดหวั่นมากขึ้น" ความหวังดีของชายหนุ่มดังกล่าวจึงล้มเหลว กลับสร้างความหวาดระแวงให้หญิงสาวยิ่งขึ้นเพราะในปัจจุบัน "คนแปลกหน้ากันไปหมด" ดังนั้นความหวังดีของชายหนุ่มจึงไม่มีใครเชื่อถือ (นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ ๒๕๖๑ : ๓๙-๔๓) และควรจะสรุปในช่วงนี้ด้วยเรื่อง "คำตอบในเวลาที่เราเร็ว" (พ.ศ. ๒๕๑๙, อีกครั้งว่า "ถนนสายนี้มีไข้หรือที่ความหวาดหวั่นเกิดขึ้น แต่คนจนบางคนที่ยืนมองอยู่เป็นเวลานานที่หน้าร้านขายเบียร์อย่าง อตมทนต่อไปไม่ไหวยิ่งขึ้น เมื่อนึกถึงลูกเล็กในเพิงให้สะพาน ตัดออกไปอีกสองถนนที่คอยอยู่และเขาก็ฉกฉวยมันออกไปโดยที่ยังไม่ทันได้แตะกับปลายลิ้น เขาก็ถูกจับ และได้รับการซ่อมอย่างเจ็บปวด" และ "เพราะบนถนนสายนี้มีไข้หรือที่หญิงสาวคนหนึ่งซึ่งเดินอยู่อย่างโดดเดี่ยวเพราะหาคนที่ต้องการไม่เจอ และสิ่งที่ได้รับคือความเอือมอารีของผู้ชายบางคนที่น่ารำคาญมากกับใบหน้าและวาจา เพื่อสิ่งนี้ได้ตอบมาก็คือชะตากรรมและความโหดร้าย ของชีวิตที่ต้องถูกหลอกไป" และ "เพราะคนเหล่านี้ไม่มีไข้หรือที่ชายชราต้องล้มคว่ำลงไปบนท้องระบายน้ำเพียงแต่ว่าชายคนหนึ่งซึ่งนั่งเฝ้าอยู่ไม่มีอะไรเลยนอกจากมีคิโดมองเห็นสร้อยคอที่คล้องอยู่บนคอของชายชราผู้นั้น" และ "เพราะบนถนนสายนี้ไม่มีไข้หรือที่รถติดกันอย่างแออัดเลยทำให้รถยนต์คันหนึ่งเฉี่ยวเอาจักรยานจนชายสองคนที่นั่งกันมาล้มคว่ำลงไปได้แผล และหลังจากนั้นชายที่เฝ้ามาในรถก็ได้รับการตอบแทนถึงความเจ็บปวดอย่างพอเพียง"

(ไพบูลย์ สุธสุเมธ ๒๕๑๘ : ๓๖๘-๓๖๑)

ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็น เรื่องสั้นที่แสดงว่าคนในเรื่องถูกทำให้เป็นวัตถุ แต่เรื่องสั้นบางเรื่องแสดงให้เห็นว่าคนในชนบทที่ถูกทำให้เป็นวัตถุไปไม่น้อย ทั้งนี้เพราะอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ได้แผ่อิทธิพลเข้าไปครอบคลุมวิถีชีวิตของคนในชนบทด้วย เช่น เรื่อง "กลับบ้าน" (พ.ศ. ๒๕๑๐) ซึ่งผู้เขียนกล่าวถึงหญิงชนบทที่จากบ้านไปประกอบอาชีพที่อื่นเสีย นายเมื่อเธอกลับบ้านเกิดอีกครั้งหนึ่ง เธอพบว่าสภาพที่บ้านแถบนั้นยังเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเห็นอกเห็นใจ ใกล้ชิดสนิทสนมเหมือนเมื่อเธอจากบ้านไปเสียแล้ว กลายเป็นผู้ที่ห่างเหินกัน "หล่อนมองดูยานกลาตมองดูผู้คนซึ่งล้วนแปลกหน้าไป หล่อนเห็นคนในร้านตัดเสื้อผู้หญิง คนในร้านถวายเต้าชง คนบ้านนอก ใต้ถุนไม้.. หญิงสาวอังกว้างในความรู้สึก ขาดความอบอุ่นสันติ" ที่เป็นเช่นนี้เพราะ "ย่านตลาดของอำเภอสลับสภาพไปจากเมื่อสี่ห้าปีก่อน หล่อนนึกไม่ถึงและสิ่งที่ทำให้เปลี่ยนไปก็คือถนนที่ตัดเข้ามาสู่ตัวอำเภอรอบระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ดีกว่า การค้าขายเอากำไรเป็นหัวใจนั้น ก็ขยายอิทธิพลเข้ามาด้วย (สุรชัย จันทิมาธร ๒๕๒๕ : ๖๖-๖๗) ต่อจากนั้นเรื่อง "เรายังไม่ชนะดอกหรือพ่อ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) โดยทำให้เห็นปัญหาชัดเจนยิ่งขึ้น โดยผู้เขียนกล่าวถึงชายชาวนาคนหนึ่งโดยสารพัดประจำทางจากอำเภอเขาหมูปาน แต่เขามีเงินไรพอก็จะถูกกระเป๋ารถเมล์รูดกลางทาง ก่อให้เกิดเขาจะเดินลงจากรถ เขาพยายามมองดูผู้โดยสารคนอื่น ๆ เพื่อขอความเห็นใจ แต่สิ่งที่เขาได้รับก็คือ "หลายคนนิ่งเฉยเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น เด็กสาวสองสามคนแฉ่งตัวที่นั่งถัดไปข้างซ้ายมือ มองพอดูราวสาวตาที่เต็มไปด้วยการดูหมิ่นเหยียดหยาม ชายเบตงการกฐินฐาน เงยหน้าขึ้นจากหนังสือพิมพ์มองมายังพ่ออย่างกินเล็ดกินเนื้อ" (สมกิต สิงลง ๒๕๑๘ : ๓๐๖-๓๐๗) และเรื่อง "นักจากบ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็ย้ำว่า ในชนบทนั้น "สภาพแห่งแสงในหัวใจคนหนุ่มจะมีมากกว่า การกล่าวหาว่า จวมกันก็เป็นสิ่งหนึ่งที่เราเพิ่งพบเห็นที่เคยเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ต่อกัน ดูเหมือนจะไม่มีอีกต่อไป นับวันก็จะอยู่ตัวใครตัวมัน" สภาพการณ์เก่าๆที่ว่า "เรามีความสุขความสามัคคีกลมเกลียวกันดี ไม่มีใครส่อเสียดใคร" และ "พริกอยู่บ้านเหนือ แก่คืออยู่บ้านใต้ หัวตะไกรอยู่บ้านอื่นก็พอแบ่งปันกันได้ ไม่มีใครห้ามหวงใคร ต่างพึ่งพาอาศัยกัน" ได้สูญสิ้นไปเพราะ "สิ่งของทุกอย่างมันเป่เงินทองไปเสียหมด" (ประเสริฐ จันคำ ๒๕๒๕ : ๑๗)

ในเรื่อง "สองมือเรามีแรง" (พ.ศ.๒๕๑๔) ก็แสดงให้เห็นว่าประชาชนในชนบทได้ถูกทำให้เป็นวัตถุไปในอีกแง่มุมหนึ่ง โดยผู้เร่ขายให้เห็นว่าสภาพของชาวชนบทที่ร่วมแรงร่วมใจกันทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อเป็นของส่วนร่วมนั้นใช้ภายในหมู่บ้านนั้นไม่มีอีกต่อไปแล้ว ทุกคนจะถือว่าธุระไม่ใช่ หรือไม่ใช่เรื่องของตนเอง รวมทั้งถ้าใครทำอะไรผิดพลาดไป แทนที่จะได้รับความเห็นอกเห็นใจ แต่ "ข่าวความล้มเหลวกระจายไปเร็วในหมู่บ้านเล็ก ๆ มีเสียงหัวเราะขบขันแกมสังเวชดังเจ้าหนูหลายหน" (ศรีดาวเรือง ๒๕๖๖ : ๑๕๓-๑๖๑)

จากเรื่องสั้นที่วิเคราะห์มาทั้งหมดจะเห็นว่าประชาชนได้ถูกทำให้เป็นวัตถุไปยังประชาชนที่อยู่ในเมือง และประชาชนในชนบท ซึ่งได้แก่การที่มนุษย์ไม่สนใจ ใจเห็นใจ ไม่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และรวมทั้งการที่มนุษย์เห็นว่าตนเองเป็นเสียง เครื่องมือที่จะฉวยเอาผลประโยชน์ สิ่งทีประชาชนแสดงออกในขณะที่ร่วมสังคมกับผู้อื่นนั้นมักเป็นสิ่งที่ไม่จริงใจ และด้วยสภาพเช่นนี้ จึงทำให้มนุษย์อยู่กันด้วยความหวาดระแวง

๓. การบูชาเงินตรา

ลักษณะพิเศษทางเศรษฐกิจของระบบทุนนิยมก็คือทุกสิ่งทุกอย่างดำเนินไปแบบซื้อขาย โดยมีเงินเป็นสื่อกลาง หมายความว่าเราขายทุกสิ่งทุกอย่างก็เพื่อเงิน ในขณะที่เดียวกันถ้าเรามีเงินเราก็สามารถซื้อทุกสิ่งได้ ใครมีเงินมากก็ยิ่งซื้อหาสิ่งต่าง ๆ ได้มาก ในทางกลับกัน ถ้าใครมีเงินน้อยก็จะซื้อหาสิ่งต่าง ๆ ได้น้อย ถ้าใครไม่มีเงินก็จะไม่สามารถครอบครองสิ่งต่าง ๆ ได้ ด้วยสภาพการณ์เช่นนี้ จึงทำให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมที่เรียกว่าการบูชาเงินตราเกิดขึ้น กล่าวคือประการแรกมนุษย์จะทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้ได้เงินมาเพื่อทำการกระทำเช่นนี้จะทำให้ตนเสียศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ หรือจะเบียดเบียน ฉ้อฉล หรือทำร้ายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันไปก็ตาม ประการที่สองมนุษย์จะยกย่องหรือได้รับการยกย่องว่ามีเกียรติยศ หรือฐานะทางสังคมเหนือผู้อื่นก็เพราะมีเงิน ส่วนผู้ไม่มีเงินก็จะได้รับการดูหมิ่นดูแคลน

มีเรื่องสั้นหลายเรื่องที่ทำให้เห็นวามมนุษย์มุ่งหาเงินเป็นสำคัญ ทั้ง ๆ ที่การได้มานั้นต้องทำร้ายเพื่อนมนุษย์ไปอย่างน่าสงสาร เช่นเรื่อง "มนุษย์ธรรมพูนวาท" (พ.ศ.๒๕๑๑) ผู้เขียนเล่าถึงหญิงสาวจนมีอาชีพหาบของขาย และมีลูกชายหัวเล็ก ๆ อีกคนหนึ่ง ช่วงหนึ่งเธอล้มป่วย

ลงไม่สามารถออกไปหาบของชายได้ เธอจึงขาดส่งกาเข้าบ้าน คุณนายเจ้าของบ้านถึงกับสั่งให้ลูกน้องเรือหลังกาค้างทิ้ง ๆ ที่เรือกำลังจอดอยู่ มีโยที่เธอจะอดนอนจนแจ้งความจำเป็น ขอให้คนนายช่วยผ่อนผันให้บ้าง แต่สุดท้ายเธอบอกว่า "ไมไ่ แม่ขออย่าทำเหละละเหลวอย่างนี้ ฉันก็ต้องลงทุนเหมือนกัน ไม่ใ้ใครถูกให้ใครอยู่ฟรี" และ "ฉันไม่เข้าใจอะไรทั้งนั้น บ้านยังมีคนให้ค่าเช่าตรงเวลาอยู่อีกหลายราย" เมื่อคนงานลงมือรื้อหลังคาบ้าน เธอไม่รู้จะไปไหนจึงบอกว่า จะขอยอมตามลูกพี่สาวหลังนี้ ลูกสาวตัวน้อยของเธออดส่ายไปที่บ้านคุณนายเพื่อขอความกรุณา "กรุณาเถอะกรับคุณนาย นึกว่าเส่งสารผม แม่กำลังจะตาย" แต่คุณนายก็ขับไล่อย่างไม่สนใจ (กรณี ไกรลาศ ๒๔๑๕ : ๑๐๖) และเรื่อง "ข้าว" (พ.ศ. ๒๕๑๔) เล่าถึงหนูน้อยคนหนึ่งเข้าไปในเมือง เพื่อขอทานข้าวสารมาเลี้ยงน้อง ๆ ที่แม่เธอเดินมาด้วยเท้าเปล่า เธอเหนื่อยมาก ขากลับบ้านจึงขอโดยสารเข้าหมู่บ้าน เธอพบกับคนเก็บค่าโดยสารว่า "ขอไปถวายเถอะนา... ข้าไม่มีแรง ข้าจะรับเวาข้าวไปไหนของข้า.. มันไม่ใช่กินข้าวมาคงแต่เชื่อวามแล้ว" คำตอบก็คือ "ไปแต่เขว้างเสียใจในแก้มมีวาวอะไร ๆ ก็แพงหมด น้ำมันก็จะขมราคาลแล้ว" ไม่ว่าเธอจะอดนอนอย่างไรคนเก็บค่าโดยสารก็ไม่ยอม และจะเอาข้าวที่เธอขอมาได้เป็นค่าโดยสาร เมื่อเธอไปขอเพราะ "ข้าไปขอมมา เวบตาขี้ ผงข้าก็ไม่มีจะกิน แม่ข้าก็ติดถูก" เธอก็ถูกไล่ลงจากรถด้วยเหตุผล "แกไ้เงิก็เงิไป" (พิบูลย์ศักดิ์ จะกรพล ๒๕๑๔ : ๓๓-๔๔) เช่นเดียวกับเรื่อง "เรายังไม่ชนะดอกหว่าน" ที่ชาวบ้านคนหนึ่งไปขอค่าโดยสารเข้าหมู่บ้าน เขาจึงถูกไล่จ้งกลางทางเท่ากับ ที่ที่มันเป็นวโดยสารได้ ไม่ว่าเขาจะอนวอนว่า "ขอไปถวายคนเถอะลูก... พวบืออยู่หาบคณีกว่า ก้นๆ ก้นๆ บ๊วบวบ" แต่คำตอบก็คือ "ไม่ได้ รถยนต์ไปได้เอาน้ำดื่ม จะไ้เก็บหาบ" (อภินิจ สิงสง ๒๕๑๖ : ๓๐๔-๓๐๗)

เรื่องสั้นบางเรื่องสะท้อนให้เห็นว่าในสังคมที่ใครมีเงินตราสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสบาย แต่หาใครไม่มีเงินเขาจะลำบากแค่ไหน แม้เขาจะเป็นคนดีอย่างไรก็ตาม ดังนั้นประชาชนจึงต้องขอขวหาเงิน เมวการกระทำเช่นนั้นจะทำให้ตัวเองต้องเสี่ยงชีวิต และจะต้องทำลายชีวิตเพื่อนมนุษย์ด้วยกับไปอย่างเลิ่กเขินก็ตาม เช่นเรื่อง "จากฝั่งโขงถึงเจ้าพระยา" (พ.ศ. ๒๕๑๖) กล่าวถึงผู้เสียชีวิเข้าเปรมในคราว เพื่อหวังเงินค่าจ้าง ผู้เขียนแสดงความกิต

ผ่านจดหมายของชาวลาวผู้หนึ่งที่มาถึงเพื่อนชาวไทยว่า "ระบบสังคมที่ยกย่องเงินเป็นพระเจ้า ชีวิตและวิญญาณของเราก็กลายเป็นค้ำอย่างหนึ่ง รวมทั้งเพื่อนร่วมชาติของคุณ... เสียหายเหลือเกินที่เราไม่ประเพณีวัฒนธรรมค้าขายลึกลับ แต่เพราะแผนก เรขของปีศาจต่างทวีป เราจึงต้องเข่นฆ่ากันเอง การไปมาหาสู่ก็กลายเป็นการไปตามล้างผลาญกัน คนไปลาวพร้อมด้วยอาวุธและเงินค่าจ้างจากนักล่าเมืองขึ้น" (วัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๒๒ : ๑๖๔-๑๖๐) เช่นเดียวกันนี้เรื่อง "ความหมายของเด็กหญิง" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็กล่าวถึงชายผู้หนึ่งที่คงทิ้งเมียและลูกน้อยกำลังน่ารักไปรบในลาว เพื่อต้องการเงิน ดังที่ลูกเขยถามว่าทำไมไม่ไปรบไม่ไ้หรือ คำตอบจากพ่อก็คือ "เราก็ไม่ได้อยู่นานาไหม้ลูก ไปไ้ได้เงิน... เราต้องกินรึนให้มันดีขึ้นบ้าง แล้วเราจะได้มีรถเครื่องพอจะขี่ไปทำงานไม่เหนื่อยเหมือนกับจักรยาน" และผลที่เกิดขึ้นกับเขาและทหารรับจ้างอื่น ๆ อันเกิดจากการยอมเสี่ยงชีวิตเพื่อแลกกับเงินคือ "ทหารอาสาสมัครรุ่นเดียวกับที่กลับมาเกือบหมกแล้ว บางคนกลับมาเขียวเศษกระดูก บางคนสติฟั่นเฟือน บางคนถูกโกงค่าจ้าง บางคนหายสาบสูญ ห่ออาจอยู่ประเทศหลังนี้... ถ้าตอบมีเพียงว่าทหารที่ไปรบในลาวเป็นทหารรับจ้างของฝ่ายสหรัฐอเมริกา ร่วมมือกับนายทหารไทยบางคน ทางราชการไทยไม่รับรู้ไม่รับผิดชอบ (วัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๒๒ : ๒๘-๔๔) เรื่อง "ความตายของคนสองคน" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ก็มีสาระไม่ต่างจากเรื่องดังกล่าวมากนัก โดยผู้เขียนกล่าวถึงมือปืนรับจ้างคนหนึ่งซึ่งไปเป็นจำนวนมากโดยที่เขาไม่เคยรู้จักคนเหล่านั้นเลย "ไม่เคยมีเรื่องโกรธเคืองอะไรกัน แต่ที่เขาฆ่าเพราะทำให้เขาไ้เงิน ศพสุดท้ายที่เขายิงก็คือน้ำหนักที่บางคนหนึ่ง สิ่งที่มีป็นคนนึกเลื่อมเมื่อถึงคนก็คือ "ความตายของเขาทำให้ฉันบ้ตรัยักแนฉันกระเป๋าของผผ... ความตายของเขาคือความสำเร็จของผผ ผผจะฝากเงินไว้กับธนาคาร" การที่เขาเลือกเป็นมือก็เพราะเขาไม่มีอาชีพอื่นให้เลือก พอที่จะมีเงินดำรงชีวิตได้ดังที่ผู้เขียนบอกว่าการจู่โจมหมายถึงชีวิตของเขาขณะที่กำลังเรียนถือเป็นตำรวจแล้วเมื่อเขาจบ ๗.๑ เขาไม่สามารถสอบเข้าอะไรไ้เลย เขาต้องกลายเป็นคนตกงานในที่สุดอาชีพมือปืนจึงเป็นอาชีพที่เขาเลือก และด้วยอาชีพนี้ทำให้เขาสามารถหาเงินเลี้ยงครอบครัวไ้ ชีวิตของเขามองดูสบายรับเวลาแล้วไม่มีศุค่าเท่าเงิน (วัฒน์ วรรณยางกูร

เรื่องสั้นบางเรื่องก็แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ยอมเสียศักดิ์ศรีของตัวเองเพื่อให้ได้เงินมาเท่านั้น เช่น เรื่อง "ซึ่งก็มีชีวิตและเลือดเนื้อ" (พ.ศ. ๒๕๐๗) ซึ่งกล่าวถึงหญิงหนึ่งต้องเป็นโสเภณีเพราะ "ก็เหมือนกับคนอื่น ๆ ในการไขว่คว้าหาควมเป็นอยู่ที่ดี เงินแต่ละบาทหรือน้อยกว่ากันเท่านั้น และวิถีทางไม่จำเป็นต้องถูกต้องแล้วมิใช่หรืออาจจะด้วยการคดโกง หลอกลวง หรือสารพัดอันร้อยแปดสำหรับสายเดินหางควมแบบอย่างอีกแบบหนึ่ง" ซึ่งคือการขายเรือนร่าง ซึ่งนับว่าเป็นการยอมทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนลงไปในตัวเอง (กรณ โกรลาต ๒๕๐๗ : ๑๓๘) เช่นเดียวกับเรื่อง "ผู้หญิงถนนชื่อสร้อยดาว" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ผู้หญิงคนหนึ่งต้องยอมขายตัวเพราะเงินจะทำให้เธออยู่รอดได้เนื่องจาก "ระบบเศรษฐกิจที่เงินกำหนดทุกสิ่งทุกอย่าง คนมีเงินมากก็หาความสุขได้อย่างเต็มที่โดยไม่จำเป็นต้องคิดว่า คนกำลังเสียสุขบนกายของผู้อื่น" ซึ่งบอกว่าจะแสดงให้เห็นว่าหญิงคนนั้นจำต้องขายตัวเพราะเงินแล้ว ยังแสดงให้เห็นด้วยว่าผู้มีเงินก็สามารถใช้เงินเขียนย่ำศักดิ์ศรีมนุษย์ได้ เพราะเงินคือพระเจ้า เขาจะใช้ทำหรือทำอะไรก็ได้ เงินจึงเป็นอำนาจของคนในสมัยนี้ (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๔๘)

ส่วนคนมีเงินจะได้รับการยกย่องในขณะที่คนไม่มีเงินนั้นจะได้รับการดูหมิ่นดูแคลนและมักจะได้รับการสันนิษฐานว่าเป็นผู้ที่ไม่มาไว้ในนี้ จะเห็นได้จากเรื่อง "บทเพลงเปลี่ยวที่ภูเขากับบันทึกรักของคนจรจัด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ผู้เขียนได้กล่าวถึงชีวิตของคนในกรุงเทพฯ "ถ้าเธอมีงานทำ เธอคือราษฎรเต็มขั้น แต่ถ้าเธอว่างงาน เธอเท่ากับตายไปครึ่งตัว และถ้าเธอจนตรอก เธอจะถูกจับด้วยข้อหาอันธพาล จรจัด ถ้าเธอแต่งตัวโป๊ ๆ เธอก็จะอยู่ในคุกขานยังชีพ" (พินุลกิติ์ ละครพล ๒๕๑๗ : ๗๔) และเรื่อง "ชายชรา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็แสดงให้เห็นว่าคนยากจนจะถูกดูหมิ่นดูแคลนจากผู้ร่ำรวยกว่าโดยผู้เขียนกล่าวถึง "ชายหนุ่มสองคนนั่งคุยที่ริมสวนสาธารณะมาสอง ชั่วโมงแล้ว ชายคนหนึ่งอย่างคึกคักและสนุกสนานอย่างเอร็ดอร่อย" และชายชราคนหนึ่งก็ "รู้สึกอยากขึ้นมาเหมือนกันจึงจัดเอาใบจากกับชาซึ่งที่มั่วรวมกันไว้ในกระเป๋าสีออกมามาง" แต่หญิงไม่ขัดของแก่เปื้อนน้ำจืดใจติด แก้งจึงเข้าไปขอตบหูหรือจากชายหนุ่ม ๒ คนนั้น แต่ "เขาเหลียวตามองตาแกอย่างเดียดจาง กระเถิบร่างหนีไปในทิศทางหนึ่ง" และกล่าวว่า "ออกไปห่าง ๆ

เดี๋ยวล่ะ" เพื่อนอีกคนหนึ่งเตือนว่า "เฮ้ย อย่าเชื่อโรดลยัคคีน" แด่ชายชราที่เดินจากมา โดยไม่มีความรู้สึกโกรธอะไร เพราะ "เขาไม่ใช่คนแรกที่ประจักษ์กับแฉะเช่นนี้ตลอดชีวิตของแก เคยพบกับคนอย่างนี้เลี่ยนักตกแล้ว" ทั้งนี้เพราะแกไม่มีเงินหรือเป็นคนจนนั่นเอง (นิเวศน์ ก้นไคยราษฎร์ ๒๕๑๙ . ๑๘๕-๒๐๒)

เรื่อง "แรงงานกับเงิน" ใกล้เคียงเทียบให้เห็นถึงความสำคัญระหว่างแรงงานกับเงิน ซึ่งก็คือระหว่างความเป็นมนุษย์กับเงิน เพราะการใช้แรงงานในการผลิตนั้นเป็นธรรมชาติของมนุษย์ทำให้มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ แต่ปรากฏว่าคนส่วนใหญ่กลับเห็นว่าเงินสำคัญกว่า เพราะ "ฉันว่าค่าแรงงานมีค่ากว่า ทำไ้ เขาจึงเอามาแลกกับเงินละ จริงไหม" ถึงแม้จะมีผู้โต้แย้งอยู่ อ้างว่าเงินน่าจะสำคัญกว่าแรงงาน ผู้โต้แย้งนั้นก็ถูกมองว่า "บ้านักศึกษา" หรือ "นี่ถ้าจะไปเอาเงินของพวกศูนย์กลางสิ" ซึ่งทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นว่าเงินมีอำนาจเหนือมนุษย์ มนุษย์ยอมถวิลหาทองคำมาจนนี้ (ศรีถาวเรือง ๒๕๖๖ : ๑๐๕-๑๑๕)

ความแปลกแยกกับการบริโภค

ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจะดำเนินและพัฒนาไปได้จะต้องมีตลาดขยายการผลิตและขยายทุนอยู่ตลอดเวลา การขยายตัวดังกล่าวจะเป็นไปไม่ได้เลยถ้าประชาชนยังต้องการบริโภคเท่าเดิม ดังนั้นการขยายตัวของบริโภคของประชาชนจึงเป็นภาระที่สำคัญที่ระบบทุนนิยมจะต้องผลักดันให้เกิดขึ้น วิธีการที่ระบบทุนนิยมใช้อย่างได้ผลก็คือการโฆษณาชวนเชื่อ และการสร้างค่านิยมแบบใหม่ เพื่อให้ประชาชนหันไปบริโภคสินค้าและบริการของนายทุนเพิ่มขึ้น ตลอดจนการบริการเพื่อให้ประชาชนเกิดความสะดวกในการใช้บริการ ประกอบกับประชาชนในระบบทุนนิยมนี้มีความแปลกแยกกับงานที่ทำ ทำให้เขามีความทุกข์ทรมาน การลดหย่อนความแปลกแยกดังกล่าวด้วยการบริโภคจึงเป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนพร้อมที่จะอยู่ใต้อำนาจของการของนายทุนในการบริโภคสินค้าเป็นอย่างดี ซึ่งสรุปแล้วก็คือประชาชนไม่บริโภคตามเจตจำนงของตนเอง แต่บริโภคตามคำสั่งของการของระบบทุนนิยม

การพิจารณาอุปสรรคของอำนาจภายนอกที่บังคับควบคุมประชาชนให้บริโภคสิ่งต่าง ๆ นั้นพิจารณาได้จากอำนาจของการโฆษณาชวนเชื่อและบริการ รวมทั้งอำนาจของค่านิยมแบบใหม่ซึ่ง

การโฆษณาอันกรอกหู ผ่านตาพวกเขาทุกวัน และเทคนิคการโฆษณาที่ใช้หลักวิชาอย่างเต็มทีนั้น อันที่จะสร้างเงื่อนไขให้ประชาชนบริโภคสินค้าขึ้น ประชาชนย่อมอยู่ในสภาพที่ถูกชักจูงให้บริโภคสินค้านั้น ๆ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่ผู้เขียนกล่าวไว้ว่า "ผู้คนในยุคสมัยของเรา ไม่มีสิทธิ์ต่อรองอะไรเลยนอกจากการตกเป็นทาส เพราะระบบการโฆษณาชวนเชื่อ" เช่น "การโฆษณาชวนเชื่อขายน้ำหวานทางทีวี มีประสิทธิภาพในการล้างสมอง ยิ่งกว่าพระไตรปิฎกเสียอีก"

(วีรประวัติ วงศ์พัวพันธุ์ ๒๕๓๔ : ๒๑๑)

การโฆษณาสินค้าเพื่อให้ได้ผลในการเร่งเร้าการบริโภคของประชาชนอย่างเต็มทีนั้น นายทุนจะไม่เพียงแต่โฆษณาสรรพคุณสินค้าเท่านั้น แต่ยังคงโฆษณาถึงวิธีการพิเศษที่ประชาชนใดตาย เช่นการแจกแถม การใช้เงินส่วนชิงรางวัล เช่นในเรื่อง "อัฐประวัติ" กล่าวว่าการโฆษณาสินค้านั้น "มีคำโฆษณาชวนให้คุณมารับรางวัลครั้งยิ่งใหญ่ทั้งแจกทั้งแถม เพียงแต่คุณ จะเขียนที่อยู่มาส่งถึงตัวคุณให้ชัดเจน" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๗ : ๑๔) นอกจากนี้การจัดบริการระบบเงินผ่อนก็จะทำให้ประชาชนสามารถบริโภคสินค้าที่โฆษณาน่าอยากขึ้น ถึงแม้ว่าจะต้อง "เสียแรงงานแลกเปลี่ยนไปตลอดชีวิต" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๗ : ๑๔) รวมทั้งการจัดบริการความสะดวกสบายในการซื้อหา ก็จะต้องถูกประชาชนให้มาใช้สินค้าที่โฆษณา ได้มาก ดังนั้น

"ตามศูนย์การค้าในย่านเกียวกุญจะเลือกใช้ชีวิตอย่างไรก็ได้" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๗ : ๑๒)

มีเรื่องเล่าเรื่องหนึ่งให้เห็นว่าการพัฒนาระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนั้นจะทำให้ชนบทกลายเป็นบริวารของเมือง มากขึ้นทุกที กล่าวคือชนบทจะเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลของเมือง อันมีผลทำให้ประชาชนต้องบริโภคสินค้าตามที่นายทุนกำหนดและป้อนเขาไปสู่ทุกหมู่บ้าน เช่นเรื่อง "การเดินทางไปสู่ท้องทุ่ง" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ได้ให้ภาพชนบทในปัจจุบันไว้ว่า "ถนนลูกรังจากตลาดตัดผ่านห้องแถวออกมาจนถึงทุ่งนาที่กำลังยกดินทำเป็นที่จัดสรร บ้านไม้หลังย่อม ๆ มุงหลังคาสังกะสีปลูกกระจัดกระจายอยู่ตามขอบทุ่งทั่วไป เส้าโหล่งหลังกระเกะกระกะ โยงสายตามถนนลูกรัง" และ "เส้าโทรทัศน์มองเห็นไม่เป็นระเบียบอยู่ตามแถวบ้าน ชายคลอง ซึ่งไม่ไกลจากถนนหลวงและสถานีรถไฟนัก ส่วนทางคองไฟหยาบผิวขอบฟ้าด้านตะวันตกยังเห็นกองฟางและกระทองข้าวนาติดกับกระโถงสายไฟฟ้าแรงสูง" อันมีผลทำให้ "ชาวนาส่วนมากในถิ่นชนเมือง ต้องเลิกทำนา

เพราะเจ้าของที่ดิน เลิกสัญญาเช่า เพื่อเอาที่ดินออกจัดสรรพ่วงส่ง ควายที่เคยเห็นเปลี่ยนมาเป็นแทรกเตอร์และรถสองแถวรับจ้าง' และสิ่งที่จะขาดเสียมิได้ก็คือ "มีป้ายโฆษณาขายที่ดินเส้นพอน และป้ายโฆษณาชวนซื้อเครื่องจักรนวดข้าว และรถจักรยานยนต์ของญี่ปุ่น" ดังนั้นจึงไม่แปลกที่จะพบว่า เครื่องใช้ไฟฟ้า โทรทัศน์ รถแทรกเตอร์ เครื่องจักรนวดข้าว ฯลฯ จะกลายเป็นสิ่งจำเป็นแบบใหม่สำหรับประชาชนในชนบท (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๓๑ : ๕๔-๖๖)

ด้วยสาระเดียวกันนี้ เรื่อง "คืนสัญญาจะไม่แพ้" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ก็กล่าวถึงหมู่บ้านในชนบทเริ่มเปลี่ยนแปลงนับตั้งแต่ "ชาวบ้านช่วยกันสร้างถนนสายใหม่" และ "เดี๋ยวนี้มีอะไรเปลี่ยนแปลงอีกหลายอย่างในหมู่บ้าน รถยนต์ที่เคยมีกันเดี๋ยวก็มีเพิ่มขึ้นหลายคัน เข้าและออกหมู่บ้านทุกวัน" สภาพการณ์เช่นนี้ วิถีชีวิตแบบใหม่ของคนเมือง ก็แพร่เข้าสู่ชนบท การบริโภคของแปลก ๆ ใหม่ๆ ตามที่เมืองหยิบยื่นให้ กลายเป็นวิถีชีวิตแบบใหม่ของชาวชนบท ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นกับเด็กคนหนึ่ง เธออยากเรียนหนังสือทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ เธอไม่อยากเรียน และสวดคกเป็นประจำ สิ่งที่ทำให้เธออยากเรียนหนังสือก็คือ "สมมุติอยากเรียนถึง ป.๑ ไม่ใช่เพราะชอบเรียน แต่เพราะอยากแต่งตัวใส่รองเท้าและถุงเท้าเหมือนพวกที่เรียนชั้น ป.๕ ถึง ป. ๑" การแต่งตัวเรียนหนังสือเหมือนเด็กในเมืองนี้กลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเด็กในชนบท เพราะถ้าใครไม่แต่ง ก็คงจะมีสภาพอย่างเด็กคนที่กล่าวถึงนี้ว่า "ถ้าไม่มีแต่งครูใหญ่จะให้เรียนหรือเปล่าหนอ" และสาเหตุที่ทำให้เด็กคนนี้อะอยากเรียนอีกอย่างหนึ่งก็คือ จะได้มีเงินเพื่อ "มีเสื้อผ้าดี ๆ ใส่" (กมล ๒๕๑๙ : ๙๗-๑๐๓) และในเรื่อง "หนูแหวนกับเจ้าทุย" ก็ให้รายละเอียดต่อไปว่าชาวชนบทต้องขายสินค้าทางเกษตรของตนไปเป็นจำนวนมากถึงจะได้เงินแลกเงินเหล่านี้นำไปจ่าย ๆ ก็คือ เมื่อ "มีเงินแปลกหน้าเอาหนึ่งมาจ่าย ชาวบ้านแตกตื่นกันไปดู กลับมาพร้อมกับขายบางอย่าง และเสียเงินไปคนละมาก ๆ" ซึ่งก็ก่อนนายทุนได้เข้ามาสร้างความต้องการบริโภคของประชาชนถึงหมู่บ้าน และประชาชนก็ตกอยู่ในอำนาจของการดังกล่าว (ศราวุธ ๒๕๑๙ : ๑๔๙)

ปรากฏการณ์ของการขยายตัวของการบริโภคในอีกด้านหนึ่งก็คือ การทะลักเข้ามาของสินค้าฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศ ดังนั้นเพราะระบบทุนนิยมของไทยนั้นขึ้นอยู่กับระบบทุนนิยมโลก เช่นในเรื่อง "สินค้าโกรตจะฟุ่มเฟือย" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ซึ่งให้เห็นว่าในประเทศไทยนั้นเต็มไปด้วย

เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับตนเอง เราเริ่มความรู้สึกถึงกลาวนี้อาความแปลกแยกอันอึดวิสัย

การไร้ความหมายทางเศรษฐกิจ

ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมจะมีการแบ่งงานกันอย่างชัดเจน ใครอยู่ส่วนไหนของระบบก็จะทำงานนั้นอยู่อย่างจำเพาะ และในงานเดียวกันก็แบ่งย่อยออกเป็นส่วนต่าง ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกัน การแบ่งงานแบบนี้ทำให้บทบาทของมนุษย์ เป็นส่วนย่อย ๆ ลงทุกที ขอบเขตแห่งการเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ของเขาที่ยังจำกัดแคบเข้า ยิ่งกระบวนการทำงานยิ่งละเอียดซับซ้อนเท่าไร กฎนิยามที่จำเป็นต้องใส่ใจในงานก็ลดน้อยลงไปในภาวะเช่นนี้ บัจเจบุคคลจะมีความรู้สึกหรือเท่าที่ หรือพฤติกรรมที่แสดงถึงความรู้สึกไร้ความหมาย กล่าวคือ เขาไม่สามารถมองเห็นเหตุและผลที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวของเขาได้ เช่นเขาไม่เข้าใจว่าแรงงานของเขามีความสำคัญต่อสังคมอย่างไร ไม่เข้าใจว่าทำไมเขาต้องอยู่ในสภาพอย่างนั้น ฯลฯ เขาจึงไม่มีความแจ่มชัดในการตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ มองไม่เห็นอนาคตว่าจะเป็นอย่างไร

การพิจารณาความรู้สึกไร้ความหมายของตัวละครในเรื่องสั้นนี้จะแยกพิจารณา ๒ ประเด็น ประเด็นแรกก็คือความรู้สึกไร้ความหมายที่พิจารณาได้จากกรณีที่เขาไม่เข้าใจความเป็นไปทางเศรษฐกิจรอบ ๆ ตัวของเขา ในประเด็นที่สองจะพิจารณาวาดการที่เขาไม่สามารถล่วงรู้หรือกำหนดอนาคตของเขาได้

เฉพาะประเด็นที่ว่า ในท่ามกลางการทำงานที่แปลกแยก บัจเจบุคคลจะไม่เข้าใจความเป็นไปทางเศรษฐกิจที่เขาประสบอยู่และที่เกิดขึ้นรอบ ๆ ตัวของเขา นั้น จะเห็นได้จากเรื่อง "มนุษย์ธรรมทูต" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ผู้เขียนกล่าวถึงหญิงที่มีอาชีพหาบของขาย เขาต้องทำงานอย่างเหน็ดเหนื่อยยาก แต่ถึงอย่างนั้น เธอไม่เข้าใจอะไรมากนัก เช่น เมื่อลูกของเธอถามว่าคนรวยกับคนจนผิดกันตรงไหน เธอก็ตอบว่า "ก็ตรงมีเงินกับไม่มีเงิน" เมื่อถูกเปรียบเทียบการทำงานของเธอกับนายธนาคาร นายธนาคารทำงานหนักถึงแต่เช้าจนค่ำ ในขณะที่เธอไม่เห็นทำอะไรเลย "นอกจากนั่งรถเก๋งกันยาวขับไปขับมา" แต่กลับร่ำรวย เธอก็ตอบลูกสาวว่าเป็นเพราะคุณนายเป็นผู้มีบุญ (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๑ : ๑๖๑ - ๑๖๕) แนวคิดคล้าย ๆ กันนี้จะได้จากเรื่อง "แก้วหยดเดียว" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ซึ่งกรรมกรหญิงคนหนึ่งตั้งคำถาม ถามเพื่อนเกี่ยวกับงานที่ทำ คำตอบจากเพื่อนก็คือ "ทำ ๆ ไปเถอะ ย่างหัวมันปะไร เงินเดือน ๑๕๐ บาท ข้าเข้า

ห้องของเราไปถนนเข้าไร่ละ" หรืออีกตอนหนึ่งว่า "เอ็งมันลูกผู้หญิง ทำอะไรไม่ให้หรอก มีทางเดียวอย่าคิดมาก ตั้งหน้าตั้งตาทำไปเถอะ" และกรรมกรเหล่านั้นก็มักไม่รู้วาทำในนายทุน จึงพยายามเอารัดเอาเปรียบหากเขาทุกอย่าง เช่นเมื่อนายจ้างไถ่กรรมกรผู้หนึ่งที่ขี้ผลคนหนึ่ง ออก ในข้อหาที่ว่าหยุดรดแะกินข้าวในขณะที่ใช้ให้ไปส่งของเพราะ "เกิดลื้อไปกินเหล้าเอาขี้รดไปปนกะใครเข้า...หากลื้อตายนะไม่ใช่เรื่องของอ้าวรอก" แต่รดอ้วมันจะพัง" ทำให้กรรมกรหญิงคนหนึ่งกล่าวกับผู้คุมคนงานว่า "ผู้จัดการพูดเกินป่ะกะ แหมไอ้รอกูโรทั้งนั้นมันจะมีค่ามากกว่าชีวิตคนเขี้ยวหรือ หนูทำงานหนักพยายามทำให้ดีที่สุดแล้ว แต่เขาก็ว่าไม่ดี" ซึ่งก็หมายความว่าเธอยังเข้าใจว่า ถ้าเธอต้งในทำงานแล้วนายจ้างจะดีกับพวกเธอ ไม่เอารัดเอาเปรียบพวกเธอ (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๒๕-๓๖) และคงจะไม่แตกต่างจากเรื่อง "แรงงานกับเงิน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ที่กรรมกรคนหนึ่งถามเพื่อนถึงการไปร่วมงานวันกรรมกร เพื่อนคนนั้นตอบว่า "โอ๊ยโยบ นงค์ ทำงานเถอะ ถ้าวายาหยุดก็ไปดุกหนัง กูลิเก้สักเรื่องดีกว่า ไปจุ่มนุ้มจะได้อะไรขึ้นมา ดีไม่ดีเขามีเรื่องกันจะลำบาก" ซึ่งก็หมายความว่ากรรมกรคนนั้นไม่เข้าใจอะไรมากไปกว่าทำงานเพื่อเงิน งานจะเป็นอย่างไร ได้ค่าตอบแทนเท่าไรก็แล้วแต่นายทุน

(ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๑๐๖-๑๐๗)

จากที่กล่าวมานั้นเราวิเคราะห์ได้ว่าตัวละครรู้สึกไร้ความหมายจากการที่เขา อดความเข้าใจผิดในประเด็นต่าง ๆ ออกมา นอกจากนี้เรายังรู้ถึงความรู้สึกไร้ความหมายของตัวละครได้จากการแสดงความรู้สึกออกมาของตัวละครดังกล่าวโดยตรงว่าเขาเองนั้นอยู่อย่าง ไม่เข้าใจอะไรเลย เช่นเรื่อง "กำแพง" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ซึ่งตัวละครแสดงความรู้สึกออกมาว่า "วันหนึ่ง ๆ ผ่านไปเหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น ทั้ง ๆ ที่ผมทำงานตามเดิม" และเมื่อเขาพูดถึงคนอื่น "วันหนึ่ง ๆ อะไรเกิดขึ้นกับเขา และเขาได้ทำอะไรลงไปบ้าง เรื่องแบบนั้นถ้าเกิดขึ้นกับผมและมีใครถามผมว่า ผมทำอะไรในวันหนึ่ง ๆ บ้าง ผมก็หมดท่า" อีกตอนหนึ่งว่า "บัดขบขางที่ผมอาจมีอิสระ เราถูกกดขี่จากความขี้ขากเกินไปได้ ผมไม่รู้จะไปไหนหรือทำอย่างไร" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๖ : ๓๙-๔๐) หรือเรื่อง "มาจากไหน มาอย่างไร จะไปไหน" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ก็เช่นเดียวกัน ตัวละครในเรื่องนี้ได้แสดงความรู้สึกออกมาในทำนองว่า เวลาแต่ละวันผ่านไป

นั้นมันผ่านไปอย่างไรความหมาย เขาไม่เข้าใจชีวิตของเขาในแต่ละวัน เช่นที่เขาบอกว่า "เธอจำชีวิตของเธอได้ไหม สิ่งที่มีอยู่สำหรับเธอมองดูไรความหมายและกลายเป็นสิ่งที่ตายไปนานแล้ว เธอไม่เข้าใจชีวิตประจำวันกับดวงอาทิตย์อันร้อนระอุที่สัมผัสผิวกายและแรงปรารถนาภายในของเธอทุกวัน" อีกตอนหนึ่งเขาแสดงความรู้สึกออกมาว่า "และฉันก็เบื่อเกินกว่าที่จะสังเกตว่ามีอะไรเกิดขึ้นในโลกนี้บ้าง" นอกจากนี้เขาได้ตอบคำถามกับความรู้สึกของเขาว่า "ช่วยบอกฉันว่าคุณมีชีวิตอยู่ได้อย่างไร" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๗ : ๒๖-๓๖) และเรื่อง "ไปตายทะเล" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ตัวละครก็แสดงความรู้สึกว่า "ฉันมาจากไหนไม่รู้ รู้แต่ว่าได้เดินมาด้วยตีนที่มีอยู่ และหัวใจที่ทำงานฉันใช้เวลาเดินทางจากที่นั่นมาจนถึงที่นี่เป็นเวลายุสิบปี มันอาจไม่นานนัก แต่ระยะทางไกลเหลือเกินจนกว่าจะถึงที่นี่ 'ไม่รู้' ว่าที่ไหน" ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่เมื่อเขาไปเที่ยวอาบอบนวด แล้วหันมาถามเขาว่ามาจากไหน เขาก็ตอบว่า "'ไม่รู้'" และเมื่อถามว่าทำไม เขาก็ตอบว่า "'ไม่รู้'" อีกเช่นเดียวกัน ที่เขาตอบว่าไม่รู้ ไม่ได้ตอบอย่างเล่นสำนวนแต่เพราะเขาไปเที่ยวดูหนังนั้นเขาไม่ได้จับจุดมุ่งหมายอะไรที่เป็นแก่นสาร กล่าวโดยสรุปแล้วสิ่งที่มีปัญหาสำหรับตัวละครผู้เขียนเสมอก็คือ "ฉันมาจากไหน จะไปไหน" (สุวัฒน์ ศรีเชื้อ ๒๕๑๘ : ๓-๑๘) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "วันหนึ่งผมจะเอาคนทั้งโลก" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ตัวละครก็รู้สึกว่ "ชีวิตได้กลายเป็นเรื่องของการอยู่รอดที่ไร้ค่าไปเสียแล้ว" และเมื่อมีคำถามว่าทำไมจะต้องทนมีชีวิตอยู่ คำตอบก็คือ "ผมจะไปรู้ได้อย่างไร" เขาจึงเห็นว่าชีวิตของทุกคนทั่วไปรวมถึงเขาด้วยนั้น "จำใจอยู่กับเรื่องไร้ความหมายอะไรเลย" ก็คือคำเชีชีวิตอยู่อย่างซ้ำซากไปวัน ๆ แม้ว่า จะน่าเบื่อหน่ายหรือทุกข์ทรมาน (อุตร ทองน้อย ๒๕๑๘ : ๓๔๒-๓๔๙) สุดท้ายเรื่อง "บางที่... วันหนึ่งข้างหน้า" (พ.ศ. ๒๕๑๙) เล่าถึงเด็กสาวผู้มีอาชีพเป็นคนใช้ภายในบ้านที่นำซากจำเจอยู่กับงานในวงแคบ ดังนั้นเมื่อเธอเห็นเด็กชายตาบอด เธอจึงรำพึงรำพันออกมาว่า "เอ็งยังเก่งกว่าเขาเยอะ... ข้างมามีตามองเห็น" ซึ่งก็หมายความว่า แม่เธอจะมีตาดี เธอก็ไม่มีอะไรดีไปกว่าคนตาบอด เพราะเธอรู้สึกว่เธอไม่รู้อะไรเลยกับเรื่องรอบ ๆ ตัว (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๑๖๖)

ประเด็นที่จะกล่าวต่อไปก็คือกิจกรรมการผลิตที่แปลกแยกนั้นจะทำให้ปัจเจกบุคคลมองไม่เห็นอนาคต หรือไม่สามารถกำหนดอนาคตของตัวเองได้ ชีวิตของตนเองเหมือนกับสวะที่لاءแต่สถานการณ์จะพาไป เช่นเรื่อง "กำแพง" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ตัวละครรู้สึกว่ายึดติดในแต่วันของตนเองนั้นดำรงอยู่อย่างไม่มีความหมายอะไร แต่เมื่อมีคำถามถึงการต่อสู้เพื่อให้ชีวิตไปสู่สภาพที่ดีกว่า เขาก็รู้สึกว่า "แต่ เอ...ผมจะต่อสู้ให้ถึงขั้นหรือเปล่า เรื่องนั้นมันเหมือนวงกลมที่ไม่มีจุดศูนย์กลาง" ซึ่งก็คือเขาไม่รู้ว่อนาคตของเขาจะเป็นอย่างไร เนื่องจากเขาไม่สามารถกำหนดอะไรได้ (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๑๖ : ๕๐) และเรื่อง "ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ตัวละครที่ตัดสินใจเลิกเขียนหนังสือ แต่แล้วเขาก็ไม่รู้จะไปทำอะไร เขามองไม่เห็นอนาคตของตัวเองดังนั้นเขาวางมีความรู้สึกว่า "และฉันก็ไม่รู้เลยว่าเราจะมียุติอยู่เพื่ออะไร" หรือ "มีถนนสำหรับจะให้เดินอยู่ทุก และทุกสายก็พาไปสู่ความว่างเปล่าเหมือนกันทุกสาย" (วิทยากร เปียงนุก ๒๕๑๔ : ๕๖-๕๗) เป็นเดียวกับเรื่อง "ท้าวเย็นก่อนเขียว" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ชายชราคนหนึ่งถูกไล่ออกจากงาน แต่ก็ไม่รู้จะไปทางไหน เพราะงานที่เขาทำอยู่นั้นไม่เปิดโอกาสให้เขาเลือกอนาคตได้ ดังนั้น "ชายชราคิดถึงลูกชายคนโตที่รับจ้างไปรบในลาว และหายสาบสูญหากเขายังอยู่ชายชราก็คงไม่ถึงกับยากแค้นหนักเพียงนี้" (วัฒน์ วรรลยางกูร ๒๕๒๒ : ๖๗) ส่วนเรื่อง "ช่วงที่ช่างหางของลุงเหมือน" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ผู้เขียนได้เห็นว่าตัวละครที่เป็นช่างไม้และชราภาพต้องการจะเลิกงานที่เหนื่อยยาก แต่เขาก็ไม่มีสิทธิ์จะเ้า เพราะแก่ไม่มีทางเลือกอะไรอีกแล้ว ดังนั้นในความรู้สึกของแก ก็คือ "เมื่อไรแกจะได้พักผ่อนอย่างมีความสุข...แกก็อยากรู้เหมือนกัน" แม้ว่าแกจะเจ็บป่วยและหมดสิ่งให้พักผ่อนมาก ๆ แต่ความรู้สึกของแกก็คือ "จะพักผ่อนได้อย่างไร เมื่อการกระทำเช่นนั้นหมายถึงการสูญเสียรายได้" (สิทธิชัย ธาณานิธิ ๒๕๑๘ : ๒๐๘-๒๑๙)

นอกจากที่กล่าวมาแล้วเรื่อง "บทเพลงเปลี่ยนที่ภูเขากับบันทึกของจนจรจัด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ก็เล่าถึงกรรมกรตกงานคนหนึ่งที่อยู่ในสภาพที่ไม่สามารถเลือกอนาคตของเขาได้ ถึงแม้ว่าเขาบอกว่าทางเลือกของเขาเพียงแค่ ๒ ทางเท่านั้น คือ "สายหนึ่งไปหลุมฝังศพ อีกสายหนึ่งไปป่าช้า" หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คืออนาคตของเขาเป็นสิ่งที่มืดมน เขาไม่สามารถจะมีจุดหมาย

หรือกำหนดอนาคตของเขาได้ ดังนั้นวันนี้ "ฉันกำลังเดินไปอย่างไร้จุดหมายปลายทางด้วยท้องที่ว่างเปล่าขาดอาหาร ด้วยความหวังที่ริบหรี่เหมือนแสงดาวคืนเพ็ญ" (พิบูลศักดิ์ ละครพล ๒๕๑๙ : ๖๗-๖๘) และแนวคิดที่คล้ายคลึงกันปรากฏในเรื่อง "แสงสว่างและความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ผู้เขียนเล่าถึงกรรมกรในโรงไม้ที่ต้องการทำงานที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ แต่เขาก็ไม่สามารถตอบได้ว่า ห่ออะไร จะเกิดขึ้นได้อย่างไร และจะเกิดเมื่อไร ดังที่ว่า "ถนนสายหนึ่งนำเขามาถึงไว้ในเมืองหลวง ครมที่มีมติที่สุด เขาเพียงแต่หวังว่าจะมีเหตุการณ์อะไรสักอย่างมาเปลี่ยนแปลงเขาไปสู่สภาพที่ดีขึ้น...เขาต้องคอยต่อไป" (ไพโรจน์ พิศนาค ๒๕๒๑ : ๑๗) และในเรื่อง "คำคืนอันโหดร้ายในวันว่างเปล่า" ชายหนุ่มคนหนึ่งก็ไม่ว่าเขาควรจะทำอะไร ครั้งจะออกไปข้างนอก เขาก็ไม่รู้จะไปไหน สิ่งที่เขาคิดถึงในอนาคตล้วนเป็นสิ่งที่ไม่น่าสนใจ (วิสา ภัณฑิ ๒๕๑๗ : ๑๑๙-๑๓๓) และเรื่อง "ความเจ็บปวด" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ได้กล่าวถึงโสเภณีที่ไม่สามารถกำหนดอนาคตของตัวเองได้เกี่ยวกับคูครอง ความรู้สึกของเธอก็คือ "ไม่เคยคิดว่าจะมีผู้ชายหน้าโง่คนไหนมาหลงรักฉันไม่เชื่อเรื่องความรัก และก็ไม่ใช่รู้จักมัน" (พ.ศ. ๒๕๑๘ : ๓๑๖) ต่อจากนั้นเรื่อง "พ่อ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ได้กล่าวถึงคนงานที่สถานีรถไฟในขอนแก่นซึ่งต้องออกจากงานโดยที่เขาเองไม่เห็นเลยว่าอนาคตของตนและครอบครัวจะอยู่รอดได้อย่างไร ความรู้สึกไร้ทางออกของชีวิตนี้กัดกร่อนความรู้สึกของเขามาก เขาต้องทนมองดูลูกสาวอันเป็นที่รักต้องเดินทางไปขายแรงงานในกรุงเทพฯ เพื่อหาเงินมาเจือจางครอบครัว ส่วนตัวเขาเองดูเหมือนจะเป็นเพียงภาระที่คอยให้ทุกคนเลี้ยงดูเท่านั้น (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๑๔๑-๑๖๕) สุดท้ายเรื่อง "ควีนในป่า" (พ.ศ. ๒๕๑๙) และ "มือ" (พ.ศ. ๒๕๑๙) โดยย้อนกลับไปทบทวนกรรมกรอีกครั้งหนึ่ง โดยเรื่องแรกกล่าวถึงกรรมกรในเมืองแร่ที่ต้องการทำงานที่เหนื่อยยากเสี่ยงชีวิต และไถ่ค่าจ้างถูก แต่ตัวละครดังกล่าวก็อดทนทำ เพราะ "ทางเลือกที่ดีกว่ายังไม่มี" (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๑๖๘) ส่วนเรื่องที่สองเน้นให้เห็นว่า กรรมกรในโรงงานต้องทำงานไปโดยไม่รู้อนาคตของตัวเองจากคนที่ปกติเริ่มมาเจ็บ ร่างกายมีโรคร้าย และในที่สุดต้องเสียชีวิตไปถึง ๔ ปี และถูกไล่ออกจากงานในที่สุด โดยที่เขาไม่สามารถกำหนดหรือรู้ได้ ดังที่ความรู้สึกของเธอบอกว่า "ฉันคิดไม่ถึงเลยว่างานใหม่ต่อมาจะเป็นแหล่งสุดท้ายที่ทำให้ฉันมีชีวิต"

เพียงครั้งเดียว" และตลอดเวลาความรู้สึกของเขาก็คือ "ไม่มีอะไรเป็นหลักหมายแน่นอน ชีวิตผ่านไปอย่างสะบักสะบอม" (กริธาเรื่อง ๒๕๒๖ : ๑๙๑-๑๙๙)

ความรู้สึกไร้อำนาจทางเศรษฐกิจ

ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทั้งกิจกรรมการผลิต ผลผลิตที่เกิดจากกิจกรรมการผลิต และการบริโภค ล้วนเป็นสิ่งที่ประชาชนไม่สามารถแสดงเจตน์จำนงค์ แต่กลับอยู่ภายใต้อำนาจของการของผู้อื่นหรือสิ่งอื่น สถานการณ์เช่นนี้ทำให้ปัจเจกบุคคล มีความรู้สึกหรือท่าที หรือพฤติกรรมที่แสดงว่ารู้สึกไร้อำนาจ กล่าวคือ เขารู้สึกว่าเขาไม่สามารถที่จะมีอิทธิพลต่อสิ่งที่จะเกิดขึ้น ไม่สามารถจะกำหนดอะไรได้ สิ่งที่เขาคาดหวังจากระบบไม่อาจเกิดขึ้นได้โดยการกระทำของเขา การพิจารณาความรู้สึกไร้อำนาจทางเศรษฐกิจ สามารถแยกพิจารณาเป็นความรู้สึกไร้อำนาจกับกิจกรรมการผลิต ความรู้สึกไร้อำนาจกับผลผลิต และความรู้สึกไร้อำนาจกับการบริโภค

ความรู้สึกไร้อำนาจกับกิจกรรมการผลิตหมายถึง ผู้ทำงานรู้สึกว่าเขาไม่สามารถควบคุมหรือตัดสินใจเกี่ยวกับความเป็นไปของงาน ไม่ว่าจะเป็นจุดมุ่งหมายของงาน การกำหนดว่าใครทำอะไร อย่างไร นานเท่าใด ล้วนขึ้นอยู่กับอำนาจภายนอก เช่น อำนาจของนายจ้าง เป็นต้น เรื่องสั้นที่สะท้อนแนวคิดนี้ เช่น เรื่อง "ใกล้จะอวสาน" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ตัวละครที่เป็นโสเภณีรู้สึกว่าเธอไม่สามารถควบคุมอะไรได้เลยในขบวนการทำงาน ไม่สามารถใช้อำนาจในการชักจูงใจ เพราะเธอต้องตามใจแขกทุกอย่างไม่ว่าเธอจะทุกข์ทรมานเท่าใด เช่น "ชายคนนั้นคล้ายสัตว์ป่า ตะกุ่มตะกมอย่างกับเพิ้งตัวมาจากทะเลทราย" หรือ "ตอยเหม็นกลิ่นเหล้าและ ชะเยะของใบไม้ที่ที่รุนแรงนั้นเหลือเกิน แต่ใครเล่าจะเข้าใจชีวิตผู้หญิงอย่างเธอ เกิดมาเพื่อเป็นเหยื่อแห่งการสมยอมเท่านั้น" และวันไหนจะมีแขกชนทองด้วยหรือไม่ มากน้อยเท่าใด ก็ไม่ได้ขึ้นอยู่กับอำนาจของเธอ บางวัน "ตอยอดคำจนกระทั่งถึง ตอยยังไม่ได้สักประตู" เมื่อเธอพยายามใช้วิธียั่วชวน สิ่งที่ได้กลับก็คือ "ไป ไป อีเวร เหม็นสาบจะตายโหง" สิ่งที่เธอพอจะทำได้ก็คือ แอบคำ "ไอ้เหี้ย" ในใจ แล้วก็ถอยกลับไปนั่งเหงาซึมเหมือนเดิม และ "ไอ้เอ๊ยตอยอยากร้องไห้" คืนวันที่ผ่านไปมาในความรู้สึกของเธอก็คือ "คืนวันอันชั่วช้ากึ่งที่ผ่านไปอย่างว่างเปล่า" (กรณ โกรลาต ๒๕๑๕ : ๑๔-๔๔) ในทำนองเดียวกับเรื่อง "จึงก็มี

ชีวิตและเลือดเนื้อ" (พ.ศ. ๒๕๑๑) โสเภณีคนหนึ่ง ต้องทำงานเพราะความจำเป็นและถึงงานนั้นจะทุกข์ทรมานอย่างไร เธอก็ต้องจำทน เพราะในขบวนการทำงานเช่นนั้นเธอไม่มีอำนาจอะไร ดังนั้น "ไม่รู้หรือกว่าสายทองอดทนกับอาชีพขนาดไหน" และโสเภณีอีกคนหนึ่ง เกิดตั้งท้องขึ้นมา เธอตั้งใจจะไม่ทำลายเด็กนั้นโดยคิดว่าจะมีลูกสักคนหนึ่ง แม้เธอจะรู้ว่าใครเป็นพ่อ แต่เธอก็ไม่สามารถไปเรียกร้องกับใครได้ เพราะผู้มีอาชีพอย่างเธอไม่มีสิทธิ์ที่จะทำเช่นนั้นได้ เมื่อท้องเธอโตขึ้น เธอก็จะหยุดทำงานชั่วคราว "ส่งสารเด็ก ทองจะกระเพื่อนผู้ย้ายบางคน แปลกยิ่งรู้ว่าทองยิ่งบ้า" แต่เธอก็หยุดไม่ได้เพราะ "ไม่ไหวพี่... ไม่ไหวไม่ไหว ทองมันเหียวไม่มีจะกิน" (กรณ โกรลาต ๒๕๑๖ : ๑๒๘-๑๔๑) เช่นเดียวกับเรื่อง "ซึ่งมิใช่ดอกไม้" ก็ทำให้เห็นว่าหญิงโสเภณี ต้องทนทำงานที่ทุกข์ทรมาน อย่างไม่มีอำนาจที่หลีกเลี่ยงได้ เพราะ "ทำใจได้ไหมหากไม่ใช้เงินใช้" (กรณ โกรลาต ๒๕๑๔ : ๑๖๔)

มีเรื่องสั้นหลายเรื่องชี้ให้เห็นว่า งานของลูกจ้างในสำนักงานนั้นต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของการของเวลาที่นายทุนกำหนด โดยลูกจ้างไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงได้ ทั้งที่การกำหนดเช่นนั้น ทำให้ได้รับความยากลำบากมากเช่นเรื่อง "บันทึกของผุ้คน" (พ.ศ. ๒๕๑๔) กล่าวถึงผู้ชายคนหนึ่งที่ต้องรีบเร่งทำงานทุกวันเพราะการไปทำงานช้าหมายถึงตัวตงจะปรากฏขึ้นบนบัตรลงเวลาของเขา สิ่งที่จะตามมาคือเงินเดือนไม่ขึ้น หรือถูกออกจากงาน วันหนึ่งเขาพบว่าคนที่รีบไปทำงานเช่นเดียวกับเขาเพื่อให้ทันเวลาทำงาน ถูกรถชนตายอยู่ข้างทาง ทำให้เขารู้สึกว่างานนี้เขาไม่สามารถควบคุมงานได้ แต่เขากลับควบคุมเวลาของเขา โดยการเขาให้ทองไปเวลานั้น จะเกินไม่ได้ เขารู้สึกว่า "ไม่คุ้มกันเลยกับชีวิตของชายคนนั้น" คือไม่คุ้มกันเลยกับการเร่งรีบมาทำงานเพื่อให้ทันเวลา โดยไม่คำนึงถึงความปลอดภัย แต่เขาก็ไม่มีทางเลือก (ตัก วงศ์รัฐ ๒๕๑๓ : ๑๒๑-๑๓๒) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "ออกไปจากความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ตัวละครก็รู้สึกทนไม่ได้กับการที่เขาถูกระเบียบบังคับในการลงเวลา เขาต้องมาลงเวลาให้ทัน เพราะมีคำขู่ว่าถ้ามาผิดเวลาอีกขอให้พิจารณาตัวเอง ความรู้สึกของเขาก็คือ "อา... เป็นความวิเศษจริง ๆ ที่ได้ยินเสียงเทศนา" ซึ่งก็คือการกระทบกระเทือน เพราะเขาไม่มีทางจะหลีกเลี่ยงได้ นอกจากนั้นการบังคับให้มาลงเวลา ทำให้เขาต้องรีบขึ้นรถเมล์ไปทำงาน แม้ว่ารถเมล์นั้นจะแน่นขนัดไปด้วยผู้คน

เรา กับผม-กำลังจะดิ้น ปลิวไปกับมัน เราฮัมที่โศกสวดมัก
มีนักร้องคอยยืนอยู่ข้างหลัง คุณคงอยากไม่ถนัด มองเห็นเขานอยู่บน
ราวเป็นแถวเป็นแนวขาวเขียวคด บางแถวเขียวยืดตรง บางแถวเห็นเงาจะ
ขมดอกล มองดูแล้วคล้ายกับกลายกล่อมเมื่อทอดถอนใจเล็ก กลายตะขอยก
เนื้อหนังรานขายเพื่อหนีมาตลาดสด บางทีผมเกิดสงสัยขึ้นมาว่าเราไปเพื่อ
อะไรไปเกาะเหล็ก หรือว่าเพื่อหนีมาเกาะเนื้อของเรา เนื้อของเราติด
กับมันเป็นพืด ถอดตัวออกจากจรวดจรวดของ แสงแว่นแยกไข่ออก กลายเป็น
สับแนวเกิดขึ้น มาอยู่กับเนื้อทุกประเภท (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๓๓ : ๘๖ -

๘๙)

และเรื่อง "มนุษย์ขบถ" (พ.ศ. ๒๕๓๓) ผู้เขียนได้ขยายเรื่องการใช้เวลาควบคุม
ผู้ทำงานออกไปอีก มากกว่าการลงเวลาทำงาน แต่ลดเวลาของการทำงาน เขา
ต้องทำงานแข่งกับเวลา เวลาทุกวินาทีเป็นงานหมด ดังนั้นเขาจึงไม่มีเวลาเป็นตัว
ของตัวเอง เขาฝึกเป็นสิ่งที่ต้องฝึกให้เขาตลอดเวลา จนกว่าได้ว่ามันเป็นอวัยวะส่วน
ที่ ๓๓ ที่เพิ่มขึ้นมา สภาพของเขานั้นเหมือนมีนาฬิกาเป็นนาย เวลาจะบอกเขาตลอด
เวลา ความรู้สึกของเขาก็คือ "เมื่อมันยังอยู่บนข้อมือผม ผมจะหยุดนิ่งไม่ได้ ใช้
ความรู้สึกว่าผมถูกกำหนดไว้เกิดขึ้นมา แต่หารู้ทีไร ผมรู้สึกว่าผมถูกกำหนดวินาทีของ
การมีชีวิตอยู่ด้วย" (สุวัฒน์ ศรีเชื้อ ๒๕๓๔ : ๑๔๕ - ๑๔๖)

ในขบวนการทำงานของลูกจ้างนอกจากจะมีปัญหาเกี่ยวกับการถูกบังคับ ในเรื่องเวลา
แล้วลูกจ้างยังอยู่ในสภาพที่ถูกบังคับทั้งต้องทำงานอย่างไม่ได้อิสระเป็นตัวของตัวเอง
เช่นเรื่อง "บ่อ" (พ.ศ. ๒๕๓๔) และ "บางที่มันไม่ข้างหน้า" (พ.ศ. ๒๕๓๔) เรื่อง "สอ"
กล่าวถึงลูกจ้างที่สถานีรถไฟแห่งหนึ่ง เขาต้องทำงานอย่างซ้ำซากแบบไม่มีเวลาพักผ่อน เขา
รู้สึกว่าเขานั้นไม่มีสิทธิ์ป่วยไม่มีสิทธิ์ไปธุระที่ไหนกับใครทั้งนั้น "งานอยู่เข้าสถานีโคดเคี้ยวมีความ

สำคัญมากกว่าเรื่องส่วนตัว "นอกจากนี้ความรู้สึกที่เขามีต่อนายสถานีก็คือ "จะใช้อะไรก็ไม่ขัด จะทำอะไรก็ไม่ว่า" แม้กระทั่งรายได้พิเศษที่เขาเคยได้จากการขนสินค้าขึ้นลงที่สถานี นายสถานี ก็บังคับให้ขนของเสียคนหนึ่งโดยไม่ต้องชั่งน้ำหนัก ซึ่งก็หมายความว่าเสียคนนี้จะได้ผลประโยชน์จากการกระทำของนายสถานีมาก เพราะเสียคนนี้มีสินค้าขึ้นลงที่สถานีอย่างมากมาอยู่เป็นประจำ แต่เขาก็ไม่สามารถจะโต้แย้งกับคำสั่งของนายสถานีได้ ทั้ง ๆ ที่เขารู้ว่าผิด เช่นเขาเคยคิดที่จะให้คนงาน หยุดแบกของ แต่ในที่สุดเขาก็ไม่กล้า เพราะความรู้สึกที่ว่า "ไม่มีแขก" เป็นสิ่งที่ทำให้เขาต้องยอมนิ่งเฉย (ศรีดาวเรือง ๒๕๑๙ : ๑๕๒-๑๕๔)

กรรมกรเป็นตัวละคร ที่รู้สึกไร้อำนาจในขบวนการทำงานมาก เพราะพวกเขาต้องถูกควบคุมโดยใกล้ชิด จากนายจ้าง โดยไม่มีโอกาสจะโย้เสรีภาพใด ๆ ได้แม้แต่เวลารับประทานอาหารหรือเข้าห้องน้ำก็ยังถูกนายจ้างควบคุมตลอดจนระบบการทำงานที่ต้องทำงานกับเครื่องจักร ทำให้กรรมกรสามารถจะทำงานชักช้าให้ติดจากจังหวะของเครื่องจักรไปได้

ดังนั้นจึงมีเรื่องสั้นที่กล่าวไว้มากหลายเรื่อง เช่นเรื่อง "บทเพลงเปลี่ยนที่ภูเขาและบันทึกของคนจรจัด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ซึ่งกล่าวถึงกรรมกรรับจ้างคนหนึ่ง รู้สึกว่าเขาจำต้องทนทำงานภายใต้อำนาจขงการของนายจ้าง แม้ว่า "เราจะต้องตอบประปาศไปตามแผนที่ที่เขากำหนดให้ เธอจะต้องยอมไม่มีทางหลีกเลี่ยง แม้จะต้องผ่านเข้าไปในป่า เป็นหน้าที่ที่กว่าได้ เธอต้องขุดดินออกมากองให้สูง ขุดให้เร็ว ถ้าขุดออกมาเท" และถึงแม้ "จะโดนไฟฟ้าถูกตาย ตกตึก ขณะอยู่บนที่ ๑๓ โคนบันไดล้มตาย ขณะตกเสา" เขาคิดว่า "เหงื่อที่ท่วมตัวด้วยหัวใจ ที่เอนระหัดด้วยกล้ำเนื้อที่ล้าเหนื่อย ด้วยหลังที่งอแง" ทั้งนี้เพราะ "มันเป็นเรื่องธรรมดาที่สุดสำหรับผู้คนที่ ความบีบรัดทางเศรษฐกิจ ทำให้พวกเขาไม่มีอำนาจต่อรอง ใครแข็งข้อและพูดมาก เขาจะต้องเดินออกไปหางานใหม่" (พิบูลศักดิ์ ละครพล ๒๕๑๙ : ๖๗-๖๘) และเรื่อง "ถนนสายหมอกควัน" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ก็สะท้อนแนวคิดคล้ายคลึงกับ ผู้เขียนกล่าวว่า กรรมกรในโรงงานทอผ้าที่รู้สึกเบื่อเสียงเครื่องจักรที่ดังลั่นอยู่ตลอดเวลา กลิ่นเหม็นของเส้นด้าย ไฟที่สว่างไม่เพียงพอ อากาศเลื้อยรอบด้าน น้ำที่เฉอะแฉะ แต่เขาก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงงานนี้ได้ นอกจากนี้เพื่อนของเขาต้องเสียชีวิตในขณะที่ทำงาน เพราะป่วยอยู่แต่ก็ไม่สามารถหยุดงานได้

เนื่องจากนายจ้างจะหักค่าแรง ดังนั้น "เขาก็คิดว่าเขาจะหาภาพตัวเองในภาวะเดียวกับเพื่อนไม่ได้ ความกลัวแล่นเข้าจับหัวใจ" แต่ในที่สุดแล้ว เขาก็ยังจะต้องทนทำงานเช่นนี้ต่อไป (พิสิฐ ศุภรียพงษ์ ๒๕๔๘ : ๒๐๕-๓๑๐) และในเรื่อง "แก้วหยดเดียว" (พ.ศ. ๒๕๔๘) ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับกรรมกรในโรงงานค่าแก้ว ที่ต้องการทำงานภายใต้การควบคุมของนายทุน ทุกอย่างถึงแรงแทนที่ทำ เวลาที่ทำ เวลาพักผ่อน ถ้าจ้าง ฯลฯ กรรมกรไม่มีโอกาสตัดสินใจในงานที่ทำได้เลย ดังนั้นความรู้สึกของกรรมกรคนหนึ่งก็คือ "อย่าคิดอะไรเลยน่ะค่อย เรา มันคนจนก็ต้องยอมเขา... เชื้อใคร ๆ ก็มีเรื่องกลุ้มกันทั้งนั้นแหละ นานางที่ยังเอาเหล่า แก้วกลุ่มเลย แต่เอ็งมันลูกผู้หญิง ทำอะไรไม่ให้หรอก ก็ทางเดียวอย่าคิดจาก ตั้งหน้าตั้งตา ทำงานไปเถอะ" หรือเมื่อมีกรรมกรคนหนึ่งถูกนายทุนไล่ออกอย่างไม่เป็นธรรม กรรมกรบางส่วนก็จะประท้วงนายทุน แต่กรรมกรอีกส่วนหนึ่งกลับคิดว่า "นี่พวกเธอเบา ๆ หนอยได้ไหม... ไอ้พวกกันมันก็เห็นใจ แต่เธอต้องรู้ว่า ฉันเป็นลูกจ้างเขาเหมือนกัน ฉัน"กแล้ว ถ้าถูกไล่ออกจากงานฉันจะไปทำอะไรได้อีก พวกแกไม่จำเป็นต้องหาแก้ไขให้หรอกเชียวฉันนี่ ประธานบริษัทเป็นชาย คำว่า พวกเรามีอะไรไปสู่เขา" (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๒๕-๓๖) ในทำนองเดียวกัน เรื่อง "พิศหวัง" (พ.ศ. ๒๕๔๘) กรรมกรหญิงงานหนึ่งในโรงงานเย็บเสื้อโหลก็รู้สึกว่าเธอต้องทนทำงานที่ทุกข์ยากโดยไม่มีทางหลีกเลี่ยง "อาซัพแมตต้องวาบเหงื่อต่างน้ำ แม่เองเป็นคนขายแรงงาน.. วันหนึ่งวันแมตต้องนั่งหลังขดหลังแข็งอยู่กับจักรเย็บผ้า ลูกไม่รู้หรอกว่าฉันเมื่อยขบเพียงใด" (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๑๔๐) และเรื่อง "ดาวในป่า" ก็แสดงให้เห็นว่ากรรมกรในเมืองแร่ ต้องทำงานที่เหนื่อยยาก และเสี่ยงต่อการถูกหินถล่มทับ โดยนายจ้างจะจ่ายเงินให้แต่ละ ๑๐๐๐-๒๐๐๐ บาท เท่านั้น กรรมกรเหล่านี้จึงรู้สึกว่า เขาไม่สามารถกำหนดอะไรได้เลยเกี่ยวกับงาน เช่นความเป็นอันตรายของงาน สวัสดิการในระหว่างทำงาน ค่าแรงงานที่เขาควรจะได้รับ (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๑๒๓-๑๓๖)

ในเรื่อง "ผักบุ้งไฟแดง" (พ.ศ. ๒๕๔๘) ก็เล่าถึงกรรมกรคนหนึ่งว่าต้องการทำงานที่ทุกข์ยากและอยู่ภายใต้คำคุกคาม การควบคุมอย่างใกล้ชิดของนายทุน แต่เขาก็ไม่เคยบ่นปากบ่น เพราะเขารู้สึก เขาไม่มีอำนาจอะไรจะไปโต้แย้งได้ (วิวัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๔๘ : ๑๗๘-๑๓๑)

"เต็มไปด้วยความรู้สึกท้อแท้เหมือนคนที่วิ่งตลอดระยะเวลาอันยาวนาน และล้มลงไปด้วยมือทั้งสองข้างว่างเปล่า" ที่แกดองทนทำเพราะ "แกไม่สามารถเปลี่ยนอาชีพได้" และ "อีกอย่าง แกก็แก่เกินที่จะเริ่มต้นทำอะไรใหม่ ๆ เสียแล้ว (ถึก วงศ์มณี ๒๕๑๘ : ๑๔๓-๑๔๔)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าตัวละครรู้สึกไร้อำนาจกับงานที่เขาทำมาก เพราะงานที่เขาทำนั้นทุกข์ยาก ข้ำขาว และบางครั้งก็ต้องเสี่ยงชีวิต นอกจากงานที่เขาทำ ยังถูกควบคุมบังคับอย่างใกล้ชิด เขาไม่มีสิทธิอะไรใด ๆ ในงานไม่มีสิทธิ์จะคิดที่จะตัดสินใจใด ๆ แต่ในที่สุดแล้วเขาก็จำต้องทน ใจเสีย เขาต้องอยู่อย่างนี้จนกว่าจะตาย ทั้งนี้เพราะเขาไม่มีอำนาจอะไรจะไปคัดค้านได้

สิ่งที่เราจะพิจารณาต่อไปก็คือว่าความรู้สึกไร้อำนาจของตัวละครที่มีต่อผลผลิต ซึ่ง เพราะผู้ผลิตไม่สามารถควบคุมหรือตัดสินใจเกี่ยวกับผลผลิต หรือสิ่งที่เกิดจากผลผลิตของเขาได้ เป็นภาพเป็นกรรมกรหรือลูกจ้างทั่วไป ผลผลิตของเขาจะถูกผลักไปเป็นของนายทุนทั้งหมด โดยที่พวกเขาจะได้อะไรตอบแทนเป็นค่าจ้างบ้างเล็กน้อย ซึ่งถ้าอย่างนี้กล่าวพวกเขาที่ไม่มีสิทธิ์กำหนดเองอีกด้วย หรือถ้าเป็นชาวไร่ชาวนา ผลผลิตของพวกเขาจะถูกผลักไปเป็นผลประโยชน์ของนายทุนเจ้าที่ดิน นายทุนเงินกู้ และพ่อค้าระดับต่าง ๆ โดยที่ชาวไร่ชาวนาไม่สามารถจะครอบครองผลผลิตของเขาไว้ในสภาพเช่นนี้ผู้ผลิตจึงรู้สึกไร้อำนาจ กล่าวคือ เขารู้สึกว่าเขาลงแรงไปอย่างเหน็ดเหนื่อย แต่ผลพวงแห่งแรงงานของเขาจะถูกผลักไปอยู่กับนายทุน โดยที่เขาไม่สามารถกำหนดหรือคัดค้านอะไรได้

เรื่องสั้นที่แสดงแนวคิดที่ว่าความรู้สึกไร้อำนาจกับผลผลิต ถ้าพิจารณาจากตัวละครที่เป็นชาวไร่ชาวนาได้แก่ เรื่อง "ความเดือดร้อนน้ำเงิน" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ผู้เขียนกล่าวถึงตัวละครที่เขาไปลากถางป่าทำไร่ โดยกู้เงินจากนายทุนในเมืองไปทำทุน เขาทุ่มเทหยาดเหงื่อแรงงานสร้างขึ้นมา กลับตกเป็นของนายทุนที่กดขี่ขูดรีดเงินที่เขาขูดเขิดขึ้นมา โดยที่เขาไม่มีอำนาจจะไปคัดค้านอะไรได้เลย ดังนั้น เขารู้สึกว่า "พอเบื่อกว่าไร ไม่เห็นมีอะไรดีขึ้นมา มีแต่จะตองยกให้เขาแก่" (วัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๒๒ : ๑๕๖-๑๖๓) และในเรื่อง "น่าน้ำฟ้า" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ผู้เขียนก็เสนอแนวคิดที่นองเดียวกันคือเรื่องของชาวนาที่ถูกเอารัดเอาเปรียบโดย

นายทุนเงินกู้ที่เป็นทนายความ ประกอบการใช้สิทธิพิเศษทางกฎหมายทำให้ชาวมาต้องเสีย
 ทัพ ไปให้นายทุน ถึงกล่าวอย่างง่าย ๆ ทั้ง ๆ ที่ชาวมาเงินมาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ความ
 รู้สึกของตัวละครก็คือ "หาที่นาหรือ เงิน ๘๐๐ บาทจะเอาที่นา มันจะนำไปไหนแล้ว ถึงชา
 จะไม่รู้หนังสือ แต่เขาก็พอรู้ชื่อนก นานันมันหลายตัว" แต่ชาวมาดังกล่าวก็ไม่สามารถจะขัดขวาง
 ได้เพราะ "ใครจะขัดขวางได้ ใครมันจะรู้กฎหมายเทวดา" (สถาพร ศรีสังข์ ๒๕๔๘ :
 ๑๑๓) และเรื่อง "ยี่พระนางฟ้า" (พ.ศ. ๒๕๔๘) "เอาเลือดเอาเงาออกมา" (พ.ศ. ๒๕๔๘)
 "หมอกลิ่น" (พ.ศ. ๒๕๔๘) ได้เสนอปัญหาในการทำงานเกี่ยวกับทั้งหมดว่า ชาวไรชาวมาต้องทำงาน
 กันอย่างเหนื่อยยาก แต่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่กลับตกอยู่กับนายทุน ดังนั้นความรู้สึกของชาวไร
 ชาวมาก็คือ "ก็ข้าโคตรมาแล้วพี่ของเอ็ง ทวดของเอ็งหลังขดหลังแข็ง ทำงานกลางแดดกลาง
 ฝน เพื่อให้ไอพวกบ้านใหญ่ได้ทั้งมีศรีสุขแปะบองเอ็ง เรืองแม่แต่ชาวบ้านคนอื่น ๆ ก็เฒ่ามีบ้านใหม่
 ที่กินอิ่ม นอนหลับกันจริง ๆ เห็นมีกัณฑ์นอนกายหน้าผาก ขณะที่ทองมันร้องจอกๆ อู๋รำไป ถึกแต่
 พุงนี้จะเอาอะไรมาขายไส้กัน" (รวี โคมกระจันทร์ ๒๕๔๘ : ๑๓๗) และ "ดูเอาเฒ่า ฟันนา
 เหล่ามันเคยเป็นป่าดงมาก่อน ชาและพอ ๆ แม่ ๆ ของพวกเอ็งต่างเอาน้ำโคลของตนโกนล้าง
 มันมาจนเป็นที่นาผืนใหญ่ สำหรับพวกเอ็งจะไม่อดตาย แต่ยืงนานไป ๆ ความจนมันรุกรานมาถึง
 พวกเรา (รวี โคมกระจันทร์ ๒๕๔๘ : ๖๔) คงไม่แตกต่างจากความรู้สึกที่ว่า "ความเมตตา
 ปรานีของพวกเรา ข้าไม่เคยเห็นว่ามันจะช่วยพวกเราให้ต้องอึ้งกับ...เลย เห็นแต่กำไรที่พวก
 เขาตัดวางไปจากพวกเราเท่านั้น" (รวี โคมกระจันทร์ ๒๕๔๘ : ๑๒๕) และ "ครั้นการเก็บ
 เก็บวสันต์สุดลงในวันหนึ่ง โดยที่มีอึ้ง" มันจะหมดแห่งอิมานนั้นก็พังไปเพียงชั่วพริบตา นายทุน
 มากับบรรพบุรุษทุกคั่นวางเปล่าแล้ว เขาก็กลับออกไปพร้อมกับความแค้นของพวก
 เราจนหมดสิ้น" ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่ชาวมาจะอยู่ในสภาพ "ความตรมใจ ความสิ้นหวัง และ
 หมดกำลังใจอย่างยากในชีวิตจึงค่อย ๆ กัดกินความหวัง เฒ่าแข็งของพวกเราไปเกือบหมด"
 (รวี โคมกระจันทร์ ๒๕๔๘ : ๑๒๖-๑๒๗) สุดท้ายเรื่อง "ผู้ปฏิเสธการขายหยาดเหงื่อแรงงาน"
 (พ.ศ. ๒๕๔๘) ก็ช่วยให้เห็นว่า นับตั้งแต่มีถนนตัดเข้าหมู่บ้าน สิ่งที่เกิดขึ้นมาก็คือระบบพ่อค้าคนกลาง
 การเข้าไม้ของระบบตลาดและระบบเงินตรา สภาพเช่นนี้จึงทำให้ผลผลิตของชาวไรชาวมาตกเป็น

ของนายทุนไป ดังนั้น ตัวละครที่เป็นชาวไร่ชาวนาคนหนึ่งจึงรู้สึกว่ "หลายปีที่ผ่านมา น้ำตาของ
ผมต้องตกอยู่เสมอ เพราะเมื่อข้าพเจ้าไปลูกกินกัน ถึงแม้จะได้เงินมาก็ไม่พอยาใส่ด้วยคนกลางมัน
ผูกขาดและกดราคา...ผมเจ็บในมันนักไอ้คนเอารัดเอาเปรียบทั้ง ๆ ที่เราลงแรงอยู่กับดินแทบ
เป็นแทบตาย อยู่ ๆ มันก็มาถอดคว้าเราไปกินหมด" (รวิ โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ :

๘๓-๘๔)

เรื่องสั้นที่ชี้ให้เห็นว่ากรรมกรรู้สึกไร้อำนาจในผลผลิตจากแรงงานของตนเช่น เรื่อง
"คนทำอิฐ" พวกคนทำอิฐต้องถูก พ่อค้าคนกลางกดราคาซื้อ โดยที่เขาไม่สามารถกำหนดราคา
เองได้เลยแม้แต่หยด ความรู้สึกของเขาก็คือ "เขาถอนใจเนิ่นนาน" และ "มันทำให้เขาใจหาย
วาทความรู้สึกบอกว่าแรงงานที่สะสมไว้นานเดือนถูกชนเอาไปโดยเขาไม่มีโอกาสกำหนดอัตรา
แลกเปลี่ยน" (วัฒน์ วรรณขางกูร ๒๕๒๖ : ๒๓๔) และในเรื่อง "แรงงานกับเงิน" นั้นก็
เสนอปัญหาให้เห็นว่ากรรมกรหญิง ถูกกดค่าจ้างแรงงานให้ต่ำกว่าผู้ชาย ความรู้สึกของกรรมกร
หญิงคนหนึ่งคือ "หนูต้องการมีสิทธิได้ค่าแรงเท่าผู้ชาย ..หนูอยากให้ผู้จัดการพิจารณาบ้าง"
(แรงงานกับเงิน ๒๕๒๖ : ๑๑๒) ใบทำนองเดียวกันกรรมกรเหมือนแร่ ในเรื่อง "จวกในป่า"
(พ.ศ.๒๕๑๘) ก็รู้สึกว่ "ชีวิตของคนงานที่ทำงานแลกกับค่าแรงวันละ ๑๐-๑๕ บาท มันไม่คุ้ม
กันเลย ไหนจะต้องหาข้าวมากินเอง ไหนจะต้องหักค่าแรงเวลาป่วย...จนรายอย่างเขาราย
เพราะแรงงานของเรา" (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๑๓๔)

ส่วนบุคคลกลุ่มอาชีพอื่น ๆ ที่รู้สึกไร้อำนาจกับผลผลิตจากแรงงานของเขาก็เช่น เรื่อง
"ใกล้จะฮวสาน" (พ.ศ.๒๕๑๒) ผู้เขียนกล่าวถึงหญิงโสเภณีที่ต้องทำงานหนัก แต่ผลประโยชน์
ส่วนใหญ่กลับไปตกอยู่กับคนอื่น เธอบอกกับชายที่มาเที่ยวคนหนึ่งว่า แม่เธอจะทำงานมาเป็นสิบๆ
ปี แต่เธอก็ไม่เหลืออะไรเลย "ต๋อยมีเงินเหลือติดตัวสักก้อนหรือก็เปล่าเลย...เหลือแต่ซากชีวิต
ที่ผู้พังลงทุกวัน" (กรณ โกรลาต ๒๕๑๕ ๘๕) นอกจากนี้เรื่อง "อารยธรรม" (พ.ศ.๒๕๐๘)
ในภาพของมนุษย์ผู้ใฝ่แรงงานโดยส่วนรวมว่า พวกเขาอยู่ในสภาพที่อดอยากเพราะผลผลิตของ
เขาถูกฉกฉวยไปโดยผู้ใดเปรียบ ตัวละครจึงมีความรู้สึกว่ "ฉันล้มตายในความหลับไหลและ
ความโง่เขลา ในป่าซึ่งอารยธรรมได้ถูกจัดระบบแล้ว ยังคงมีเสียงที่เจ็บปวดและหิวโหยแผ่เร้น

อยู่เหมือนกาฝากบนต้นไม้จนหมดความเชื่อว่าัยในจิตใจและร่างกายแล้ว แต่ความทวิโหยเจ็บปวด อารยธรรมแปลกปลอมยังไม่ยอมหมดความเชื่อว่าัยของมันเลย" (เกริกไกร จีระแพทย์ ๒๕๑๘ : ๑๕)

จากเรื่องสั้นที่ยกตัวอย่างมา จะเห็นได้ว่าตัวละครจะรู้สึกว่าเขาได้ลงแรงสร้างผลผลิตขึ้นมามากมาย แต่มูลค่าของผลผลิตที่เกิดจากการใช้แรงงานของเขากับถูกคนอื่นฉกฉวยเอาไปเกือบหมดสิ้น โทษที่เขาไปเสียไว้โดยเปล่าประโยชน์หรือกำหนดอะไรได้เลย ซึ่งก็ถือว่าตัวละครรู้สึกไร้อำนาจกับผลผลิตจากแรงงานของตน

ในการบริโภคตัวละครก็จะรู้สึกไร้อำนาจเช่นเดียวกัน ทั้งนี้เพราะตลาดจะวางเงื่อนไขให้ประชาชนบริโภคในสิ่งที่กำหนดหรือยื่นให้ วิธีที่ตลาดให้ก็เช่นการโฆษณาชวนเชื่อเป็นต้น ตัวละครรู้สึกว่าโฆษณาเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง แต่เขาก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงอิทธิพลของการโฆษณาได้ ทั้งนี้เพราะการโฆษณานั้นทำอย่างมีศิลปะและซ้ำซากจนตัวละครเองก็ไม่ว่าตนได้ตกเป็นทาสอำนาจโฆษณาตั้งแต่เมื่อไรและรวมทั้งค่านิยมทางการบริโภคที่ระบบทุนนิยมเป็นผู้สร้างขึ้น ทำให้ตัวละครจำต้องบริโภคสินค้าหรือบริการที่ตลาดระบบทุนนิยมจัดไว้ให้ มิฉะนั้นเขาอาจจะไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมทั้ง ๆ ที่โดยส่วนตัวแล้ว เขาเห็นการกระทำเช่นนี้เป็นสิ่งที่ไม่น่าจะถูกต้อง แต่ในที่สุด เขาก็ไม่สามารถขัดขืนได้

เรื่องสั้นที่แสดงว่าตัวละครรู้สึกไร้อำนาจกับการโฆษณา เช่น 'มาจากไหน มาอย่างไรจะไปไหน' (พ.ศ. ๒๕๑๒) ตัวละครเรื่องนี้รู้ว่าการโฆษณา ในคำมีอำนาจเหนือเขาอย่างที่เขาไม่อาจจะหลีกเลี่ยงได้ เพราะ "ต้องเดินผ่านอยู่ทุกวัน ฉันจำได้จำได้ดีกว่าตัวเองเสียอีก ฉันรู้ว่าสิ่งขายตานเหล่านั้นมันด้อยอย่างไร ไม่มีทางหลีกเลี่ยงวันแล้ววันเล่า" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๑๗ : ๓๒) เช่นเดียวกับเรื่อง "วันหนึ่ง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ที่แสดงถึงปัญหาของผู้อ่านในสังคมที่ถูกอำนาจการโฆษณาจูงใจหรือจูงใจให้ไปบริโภคสินค้าอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อันเป็นเหตุให้ตัวละครที่เป็นชายหนุ่มคนหนึ่งรู้สึกว่า "ผู้คนในยุคสมัยของเรา ไม่มีสิทธิ์เลือกหรือต่อรองอะไรเลย นอกจากการตกเป็นทาส เพราะระบบการโฆษณาชวนเชื่อขายน้ำหวานทางทีวี มีประสิทธิภาพในการล้างสมองยิ่งกว่าพระไตรปิฎกเสียอีก แล้วในสภาพเช่นนั้น แม้จะเป็นคนตัวเล็ก ๆ จะทำ

อย่างไรได้" (วีรประวัติ วงศ์กันพันธุ์ ๒๕ : ๒๑๗) และก็ไม่แตกต่างจากตัวละครในเรื่อง "อัครีประวัติ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ที่รู้สึกว่ "รูปของคุณจะไม่หบอะไรมีค่ามากไปกว่ารายการ ซึ่งรางวัลของผจกัฟอก หรือคำเชิญชวนให้คุณมาล้าสกับเขาเสีย หรือคุณจะเป็นคนมากกว่าเดิม ถ้าหากคุณได้รอดของเขาสีก่อน" หรือ "ถ้อยคำที่ฟักูเงิยบแต่ว่าเสียงข้าซากทำให้คุณชานอยาก" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๗ : ๑๙)

เรื่องสั้นที่ชี้ให้เห็นว่า อำนาจของค่านิยมทางการบริโภคแบบใหม่ที่ถูกสร้างขึ้น มีผลทำให้ผู้คนต้องยอมจำนน เช่นเรื่อง "ท้องทุ่งบ้านนา" ที่แสดงให้เห็นหาสินค้ายของนายทุน ที่แผ่กระจายไปในชนบทได้เข้าไปมีบทบาทในการสร้างค่านิยมใหม่ให้ผู้คนรู้สึกว่ ถ้าได้ใช้สินค้านั้น ๆ จะกลายเป็นผู้มีสถานะหรือความภูมิใจในวงสังคมดีขึ้น โดยกล่าวถึงชายหนุ่มคนหนึ่งต้องเสียแฟนสาวไปเพราะเขาไม่ยอมขายนาเพื่อไปซื้อจักรยานยนต์ ซึ่งผิดกับชายอีกคนหนึ่งที่ยอมขายนาซื้อจักรยานยนต์ไปเื่อจึงตกลงใจที่จะเลือกชายหนุ่มที่มีจักรยานยนต์มากกว่า ในที่สุดชายหนุ่มที่เสียแฟนสาวไป ก็ตัดสินใจว่ "ถ้าพอให้นา จำไว้ไอ้ทอง กูจะขายนาซื้อรถเก๋ง" ซึ่งก็ถือว่ความรู้สึกที่เขาต้องจำยอมให้กับอำนาจของค่านิยมทางการบริโภคนี้เอง (มานพ ถนอมศรี ๒๕๑๑ : ๔๔-๖๐)

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องสั้นที่ไม่ระบุโดยตรงว่ ประชาชนรู้สึกไร้อำนาจต่ออำนาจของการโฆษณา หรืออำนาจของค่านิยมทางการบริโภค แต่กล่าวในมุมกว้างว่ประชาชนต้องอยู่ภายใต้อำนาจของการเกียวกั การบริโภคของนายทุน ได้แก่เรื่องสั้นชื่อ "สัญญาเสรีการขายหขาดเหงื่อแรงงาน" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ซึ่งกล่าวถึงชาวไร่ชาวนาชนบทคนหนึ่ง รู้สึกว่ชาวไร่ชาวนาต้องลงแรงงานอย่างหนักก็เพื่อมีเงินไปซื้อสินค้ายของนายทุน ตามที่นายทุนได้สร้างอำนาจการขายขึ้นมา กล่าวคือ "การลงทุมเพาะปลูกพืชไร้เพียงเพื่องการนำเงินไปซื้อสินค้ายที่พวกคนไม่เคยมีและอยากจะมีกัน มันมีค่าเท่ากับชีวิตของชาวชนานาส่งสารที่เดียว แม้เราจะพบกับสิ่งที่เรียกว่าความเจริญ แต่ในความเจริญที่งวกรเลิรลส หลงใหลมันชั่วกรูชั่วยามนั้นมันนำความยากจนที่หนักกว่าเดิมมาสู่หมู่บ้าน" (รวี โดษประจันตร ๒๕๒๔ : ๔๑-๔๖)

ความโดดเดี่ยวหรือแยกตัวทางเศรษฐกิจ

ในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม จะมีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจนต่างคนต่างทำ มีระบบตลาดและเงินตราเป็นตัวเชื่อม ลักษณะเช่นนี้เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ปัจเจกบุคคลขาดความสำนึกร่วมกัน ขาดการประสานงานต่อกัน มีความรู้สึกแบบตัวใครตัวมัน ความรู้สึกนึกคิดที่จะคบหาสนิทกับแบบมนุษย์หมดไป รวมทั้งระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม มุ่งที่จะเอาตัวเอาเปรียบผู้อื่นลงแรงทำการผลิตอย่างไม่รู้สิ้นสุด มีคนส่วนน้อยที่ร่ำรวย คนส่วนใหญ่ยากจน ระบบเศรษฐกิจที่เหลื่อมล้ำเช่นนี้ไม่ได้ให้กำลังใจแก่ผู้ใช้แรงงาน ที่จะสร้างระบบคุณภาพของการทำงานร่วมกัน ภาวะเช่นนี้จึงทำให้ปัจเจกบุคคล มีความรู้สึกหรือท่าทีหรือพฤติกรรมที่แสดงว่า เขารู้สึกแยกตัวออกจากผู้อื่น โดยเขารู้สึกว่าคนในสังคมปัจจุบันไม่มีความจริงกับใคร ไม่มีใครเห็นใจใคร ไม่มีใครเอื้ออาทรใคร ทุกคนเต็มไปด้วยความเหินแก่ตัว ปากว้างใจอย่าง ต่อจากนั้นเขาก็รู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้าง เพราะเขาเหมือนกับไม่มีเพื่อนมนุษย์ที่เขาอกเฝ้าใจเขา เห็นอกเห็นใจเขาอยู่บนโลกนี้ ดังนั้นความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือแยกตัวนี้ จึงพิจารณาได้ ๒ ประการคือ ประการแรก พิจารณาว่าปัจเจกชนรู้สึกแยกตัวออกจากผู้อื่นอย่างไร ประการต่อมา พิจารณาว่าปัจเจกชนรู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้างอย่างไร

การที่ตัวละครรู้สึกแยกตัวออกจากผู้อื่นนั้น จะเห็นได้จากเรื่อง "ไอริน-ภาษาและน้ำตา" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ซึ่งชี้ให้เห็นตัวละครหนุ่มคนหนึ่งรู้สึกว่า "วันที่วันพบบางกอก ฉันรู้สึกในความเปลี่ยนแปลง คนแปลกหน้ามากขึ้น ของแพงและคนอึดอัดน้อยลง" ซึ่งแสดงให้เห็นว่าคนกรุงเทพฯ อยู่ในสภาพที่เริ่มแยกตัวออกจากกัน" (ธัญญา ผลอนันต์ ๒๕๑๘ : ๔๑) และเรื่อง "บทสนทนาทางโทรศัพท์ในคำคืนแฉ่งความว่าเหง" ก็เสนอภาพที่ชัดเจนขึ้นอีกว่าผู้คนในปัจจุบันนี้ไม่มีใครจริงใจกับใคร ถ้าเราไปขอรูจักฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ผู้นั้นจะสวนหน้าากหรือแสดงสิ่งที่ไม่จริงใจทันที ดังนั้นเหมือนหญิงและชายคู่หนึ่งบังเอิญได้พูดโทรศัพท์กัน และฝ่ายชายได้เอ่ยปากขอพบตัวฝ่ายหญิง แต่ฝ่ายหญิงตอบว่า "คิดว่าเราไม่ควรจะได้พบหรือพูดกันอีกต่อไปเลยจะดีกว่า" คู่กันเหมือนกันไม่ใช่หรือคะว่าวันที่ที่เรารู้จักกัน เราต่างคนก็ต่างจะเปลี่ยนรูปไป" ซึ่งฝ่ายชายก็เห็นด้วยต่อความที่ว่า "ผมก็เห็นด้วยเหมือนกัน" (วิทยากร เชื้องกุล ๒๕๒๖ : ๑๙๔) และ

ในเรื่อง "บันทึกของผู้นอน" (พ.ศ. ๒๕๐๕) ก็ขยายในเรื่องนี้ โดยตัวละครที่เป็นฝ่ายหนุ่มผู้หนึ่งที่มีความรู้สึกว้า "หน้ากาที่ทำความกระดากเป็นใบหน้าผัดแฉกกันหลายสิบหน้า ฉีกทำลายหรือถอดทิ้งออกไปได้เลย... แต่กับหน้ากาที่มองไม่เห็นบนใบหน้าของผู้นอนที่เราอาศัยอยู่... ดูเป็นสิ่งที่ไม้อาจหยั่งรู้ได้เลย ซึ่งยังแฝงไว้ด้วยพิเรนัยที่ดูคลุมและทำลายจิตใจของกันและกันอย่างเจ็บเขี้ยว" (ตึก วงศ์รัฐ ๒๕๐๕ : ๑๓๐) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "ไปค่ายทะเล" (พ.ศ. ๒๕๐๕) ชายหนุ่มผู้หนึ่งก็รู้สึกว้าคนสมัยนี้หาคนที่มองคนอื่นในแง่ดีได้ยาก เช่น "พวกเขามองกันอย่างมีเล่ห์เหลี่ยม สันรู้พวกเขาไม่ชอบให้อันมาเดินอยู่ในบริเวณที่พวกนายทุนจับจองเท่านั้น ฉะนั้นก็จะถูกผู้นอนตัดสินอยู่เสมอ ทุกคนคิดว่าตัวเองถือศีล สติอยู่ดีธรรมกันเสียหมด แล้วใครเล่าจะเป็นจำเลย" (สุวัฒน์ ศรีเชื้อ ๒๕๐๕ : ๘) และฝ่ายหนุ่มผู้หนึ่งในเรื่อง "ถ้าถิ่นอันไหนร้ายในวังเปล่า" (พ.ศ. ๒๕๐๐) ก็รู้สึกว้าเพื่อนร่วมงานของเขา "พูดแบบมีเล่ห์เหลี่ยม... รวมทั้งไม่มีความจริงใจต่อใครในการพูด" (วิสา จันทิพย์ ๒๕๐๑ : ๑๓๐) ที่กล่าวมานี้ไม่แตกต่างจากเรื่อง "วันหนึ่งผมจะฆ่าคนทั้งโลก" (พ.ศ. ๒๕๐๖) ที่ชายหนุ่มที่ไปใช้ชีวิตอยู่ในเมืองหลวง ผู้หนึ่งรู้สึกว้า "ผมอดอันตั้งใจในการอยู่กับมนุษย์อย่างเหลือจะทนแล้ว ผมเกลียดมนุษย์เหลือเกิน" ทั้งนี้เพราะ

ในสังคมที่มนุษย์เป็นอยู่ทุกวันนี้ คุณปฏิเสธหรือคุณไม่ได้เสแสร้งแกล้งทำ หรือพยายามปกปิดพฤติกรรมของตน คุณปฏิเสธ หรือว่าไม่ได้นอนลิ้มตาโพล่งในความมืด ขณะที่ความมืดล่องลอยไป รู้สึกรังเกียจคนนั้นคนนี้ บ้างก็กัดเขี้ยวเคี้ยวฟัน งามำป็นขัดความว่างเปล่า ทั้งที่เมื่อเช้าโลกที่ผ่านมา คุณยกแก้วเหล้าขึ้นจิบพร้อมกับเขา และโปรยยิ้มอย่างมีไมตรีต่อกัน หลังจากที่เขาและคุณได้กล่าวสุนทรพจน์ อันไพเราะทางอักษรศาสตร์ และมีคุณกล่าวทางพูด และการเมืองมาแล้ว (อุตร ทองน้อย ๒๕๐๖ : ๓๔๖ - ๓๔๗)

ในเรื่อง "ซึ่งก็มีชีวิตและเลือดเนื้อ" (พ.ศ. ๒๔๗) ก็เสนอแนวคิดไม่ต่างกัน โดยกล่าวถึงชายผู้หนึ่งได้ไปร่วมงานศพของโสเภณีคนหนึ่ง ซึ่งก่อนหน้านี้เขาไปร่วมงานเลี้ยงแต่งงาน เขารู้สึกว่าผู้คนในปัจจุบันนั้นเชื่อถือไม่ได้

ฉันอดรู้สึกไม่ไฉนว่า ถ้างานเหล่านี้จะเป็นการเล่นละคร อย่างหนึ่งของสังคมมนุษย์ ฉันก็ต้องปรบอารมย์ให้เข้ากับบท โดยที่ฉันจะต้องไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นการเสแสร้ง ชั่วโมงหนึ่งฉันอยู่ในแวดวงแห่งหนึ่ง คิมหรือกิมกันอุดุลุด มือถือแก้วเหล้า อยู่ร่วมกับชายมากมายกายกอง เขาก็เป่าวงเสียงตะโกนร้องไฮโยให้หิ้ว อวยพรให้ญาติสาวรสสมสู่กัน มีลูกหลานป้อนกบ ให้มีความสุขจนกว่าจะตายจากกัน ทอขมมือเกรียวกราวเมื่อผู้มีเกียรติกล่าวสุนทรพจน์หาย ๆ จบลง ซึ่งก็ไม่มีใครสนใจใจฟังกันเลย แล้วชั่วโมงต่อมา ฉันก็ต้องไปอยู่ในที่อีกแห่งหนึ่งในท่ามกลางความหมองเศร้า ฉันนั้นต้องทำหน้าโศกที่สุด ที่จะไม่เสียสละแสดงความชื่นชม มีแต่เสียงคร่ำครวญร้องไห้ (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๔ : ๑๓๖ - ๑๓๗)

สำหรับประเด็นที่ว่าตัวละครรู้สึกโดดเดี่ยวอ้างว้างเพราะไม่มีใครสนใจและเห็นใจ เขาทุกคนมุ่งแต่ผลประโยชน์ส่วนตัวนั้น เริ่มพิจารณาได้จากเรื่อง "บทสนทนาทางโทรศัพท์ในคำคืนแห่งความว้าเหว" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ซึ่งผู้เขียนเขียนถึงหนุ่มสาวคู่หนึ่งใช้โทรศัพท์คุยกัน เพราะความเหงาทั้งที่ไม่เคยรู้จักกันมาก่อน โดยฝ่ายหญิงเป็นฝ่ายโทรไปหาด้วยการหมุนหมายเลขไปเรื่อย ๆ เผอิญพบชายคนดังกล่าวบอกว่า "ใครก็ได้คะฉันต้องการคุยด้วยอย่างมากคืนนี้คุณพอจะรู้จักความเหงาไหมคะ" ซึ่งฝ่ายชายก็มีความรู้สึกไม่แตกต่างไปจากฝ่ายหญิง ดังที่เขาพูดต่อไปว่า "ทุกวันนี้คนเรามีโอกาสรู้จักกันจริงได้มากขึ้นทุกที เรามีโอกาสพบกันมากขึ้น เราก็ยิ่งรู้จักกันแต่ละคนน้อยลง" และเมื่อฝ่ายชายถามฝ่ายหญิงว่า "มีเพื่อนซึ่งเป๊ะห่วงอย่างจริงจังเวลาที่มีทุกข์และเมื่อถึงเวลาอย่างจริงจังเวลาประสบผลสำเร็จบ้างไหม" ฝ่ายหญิงก็ตอบว่า "ฉันไม่แน่ใจอีกแหละคะ" (วิทยากร เชียงภูถ ๒๕๒๑ : ๑๘๓-๑๘๔) ในทำนองเดียวกันมหาผู้สีกออกมาสู่เพศบรรพชิตในเรื่อง "พระชายา" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ก็รู้สึกว้า "โลกนี้โหดร้ายเหลือเกิน

บ้านเมืองในกรุงเทพฯ ย่างเห็นแก่ตัวจะพัง เราอาศัยกันชั่วครู่ก็มีได้ ต่างคนต่างหากกินกันตัวเป็นเกลียว ไม่มีใครมองหน้าใคร ไม่มีใครถามทุกข์สุขใครให้ตายสิ ไม่มีใครจะมาสอบถามเราเลยว่า สึกตั้งแต่เมื่อไรหรือแต่งเมียหรือยัง" (สุจิตต์ วงษ์เทศ ๒๕๓๖ : ๑๒๒) และเรื่อง "กำแพง" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ตัวละครในสี่มุมเมืองก็รู้สึกว้า "คนทำให้ผมเศร้า... คนทำให้ผมอยู่คนเดียว... ผมอยากรู้จักคนทั้งโลกโดยไม่ต้องเลือกคนนั้นคนโน้น คน ๆ หนึ่งที่เรามองเห็นอยู่ไม่ไกลอาจจะตายพรุ่งนี้ก็ได้ คนที่อยู่ถัดไปกำลังรอโทรศัพท์ แต่ก็ไม่มีการโทรมาหาคนที่อยู่ใกล้ ๆ เรานี้อาจฆ่าใครตายก็ได้" และ "ผู้คนที่เดินสวนผมต่างไม่รู้จักผม แต่เมื่อเขายิ้ม ผมก็ยิ้ม ความจริงเขาอาจไม่อยากยิ้ม เขาอาจต้องการบดขยี้ความมีอยู่ของผมให้สูญสิ้นลงไปก็ได้" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๓๖ : ๔๑-๔๓)

เรื่อง "ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย" (พ.ศ. ๒๕๐๓) สะท้อนความคิดนี้อย่างชัดเจนและหลายแง่มุม โดยกล่าวถึงชายหนุ่มชาวเมืองหลวงคนหนึ่งรู้สึกว่า "ในวันเช่นนี้ วันอาทิตย์ที่เงียบเหงา ไม่มีเพื่อนที่จะรับความรู้สึกเพื่อนหายร่วมกันได้สักคน แม้สตาจ์หรือความหวังว่าจะได้มากก็ไม่ค่อย" ในขณะที่เขาเดินอยู่บนทางเดิน มีรถวิ่งกันเต็มอยู่ในท้องถนนและภายในรถนั้นมีที่ว่างมากมาย "ถ้ามีถนนจับฉันไปยึดไว้ตรงไหนสักแห่งก็ไม่เห็นว่า เขาต้องเสียผลประโยชน์อะไรแก่ฉันไม่มีทางหรอก" ต่อมาชายหนุ่มดังกล่าวตัดสินใจฆ่าตัวตาย และเป็นขึ้นไปบนสะพาน เขาคิดเลยไปว่าสะพานคือ เพื่อนของเขา เพราะในสังคมมนุษย์ เขาไม่สามารถหาเพื่อนได้อีกแล้ว "ภาพสี่เหลี่ยมที่อยู่เบื้องหน้าทำให้ฉันนึกภาพของเพื่อนเก่าแก่ ซึ่งไม่เคยพบกันนาน และตื่นในคืนด้วยความรู้สึกว้าเหวที่เกาะติดอยู่ในใจของฉันมาแต่ตอนที่พลัดสูญเสียไป ความอบอุ่นได้เข้ามาแทนที่อย่างน้อย ในขณะที่ยังมีสิ่งหนึ่งอยู่ในโลกที่รู้จัก และให้ความดีต่อฉัน" เมื่อเขายืนอยู่บนสะพาน และพร้อมจะกระโดด ปรากฏว่ามีคนมามองดูเขามากมาย เขารู้สึกว่า "เหมือนพวกเขามีท่าทางตื่นเต้นและกระตือรือร้นหรือจะได้อะไรบางอย่าง" ซึ่งก็คือเขารู้สึกว่าไม่มีใครเป็นมิตรกับเขา ไม่มีใครคิดช่วยเหลืหรือเห็นใจ มีแต่มองดูด้วยความอยากรู้อยากเห็นเท่านั้น และเมื่อมีพวกช่างภาพและพวกหนังสือพิมพ์มาถ่ายรูป เขาก็คิดว่า "ฉันเห็นแววหิวกระหายในดวงตาของเขาแวบหนึ่ง ฉันคงเป็นเหยื่อชิ้นสำคัญที่เขาไม่ได้พบมาเจียนานทีเดียว รูปถ่ายของฉันตอนที่กระโดดลงไปคงจะทำให้เขาเด่นขึ้นมาในวงงานที่เขาทำอยู่ไม่น้อย" เขายังคิดต่อไปอีกว่า เมื่อมีผู้ซื้อหนังสือพิมพ์ไปอ่าน

เพราะเห็นรูปเขา "ผู้ใดจะพากันนี้ ให้รู้รูปฉายเกือบครึ่ง หน้าพร้อมกับวิภาควิจารณ์
อย่างสมบูรณ์ บางทีถึงลุ่มน้ำยาวไว้เราและถนัดว่าไอ้ง" แยกจากนี้เขายัง
กล่าวถึงผู้คนกลุ่มอื่น ๆ อีก เช่น พ่อตาเขาเร่ เด็กนักเรียน พระภิกษุ หญิงสาว ซึ่งทุก
คนต่างก็มาขึ้นมุงดูเขากระโดดสะพานควายขวางสนใจ โดยไม่มีใครจะช่วยเหลือ หรือ
เห็นอกเห็นใจเขา เขารู้สึก "สะอิดสะเอียนจนแทบจะอาเจียนขึ้นมาที่หน้าผาก คน
พวกนี้เป็นใครกันทำไมไปเล่นร่วมโลกคอกควาย" เมื่อกระนั้นเขาก็กระหายที่จะได้เห็นความ
ตายของฉวี เขาไม่สนใจใจ แม้จะปล่อยให้มันตายอย่างสงบ" (วิทยากร เชียงกูล

๒๕๐๘ : ๘๕ - ๘๓)

นอกจากนี้เรื่อง "มายา" (พ.ศ. ๒๕๐๕) ก็เสนอแนวความคิดคล้ายคลึงกัน คือ
ชายหนุ่มคนหนึ่งรู้สึก "กรุงเทพฯ ของคนอื่น ๆ ที่ ๆ ไปนั้น ความหมายของมันอาจหมายถึง
ถึงรณชตสปอรรถกันงาม งานเลี้ยงวันเกิด เทศกาล โรงภาพยนตร์และ...กามรมย์ แต่
สำหรับวันความหมายของกรุงเทพฯ ก็คือความเปล่าเปลี่ยวในหัวใจ กรุงเทพฯ นั้นให้ทั้ง
ความเจ็บเหงาและความทุกข์แก่เรา" (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๐๖ : ๘๔) และชายหนุ่ม
ในเรื่อง "วันหนึ่ง" (พ.ศ. ๒๕๐๔) ก็รู้สึกว่า "ผู้คนมากมายเต็มสวนสนามวันถวายในหน้า
อันมั่งคั่ง และด้วยเหตุที่เหมือนเกรงใจรัก" (วีระประวัติ วงศ์แก้ว ๒๕๐๔ : ๒๐๓)
ในทำนองเดียวกัน ชายหนุ่มในเรื่อง "จากมายาจากกรุงเทพฯ" (พ.ศ. ๒๕๐๗) ก็รู้สึกว่า

สำหรับคนกรุงเทพฯ เมืองที่อยู่แออัดจนใกล้คลั่งคลั่งตายใจของกันและกัน แต่มัน
เป็นเช่นนั้นจริง ๆ ในท่ามกลางผู้คนมากมายนั้นแหละที่เรา จะรู้สึกเหงา จน
อยากหนีไปไหนสักแห่ง แต่ก็ไม่ได้อยู่ดี เคยเคยได้ยินคำกล่าวของใครบางคน
ไหม เขาว่าความเหงาในท่ามกลางฝูงชนแปลกว่าความเหงาด้วยการอยู่คน
เดียว ฝูงชนออกจะพริ้ง และน่าสนได้ใช้ให้ แต่ผมชอบบอกว่าหลายครั้งมาแล้ว
ผมมีความรู้สึกนี้เกิดขึ้น (กรณ์ ไกรลาศ ๒๕๐๘ : ๙๐)

ชายหนุ่มชาวกรุงเทพฯ ในเรื่อง "คำตอบในเวลาที่รวดเร็ว" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็มีความ
รู้สึกโดดเดี่ยวว่าเหนือไม่แตกต่างจากผู้กระโดดที่กล่าวมาคือ "วันหนึ่งเหมือนอีกหลายวันที่ผ่านมา
ที่เขาเกิดความรู้สึกว่าเขาอยู่ตัวเองคนเดียว คนเดียวในโลกที่ไม่มีใครสักคนจะเป็นเพื่อนเขาได้"

ความรู้สึกเช่นนี้เกิดขึ้นกับเขาหลายครั้งหลายหนแล้ว เมื่อเขาเดินอยู่ถนนสายที่เขาคิดว่ามีคนแปลกหน้า มีแต่ใครก็ไม่รู้พากันเคลื่อนไหวและไม่มีรอยยิ้มใด ๆ ฉายอยู่บนใบหน้านั้น ๆ ให้เห็นเลย" ชายหนุ่มดังกล่าวเข้าไปนั่งที่ร้านกาแฟในช็อกคิกแห่งหนึ่ง เขามองออกมาในท้องถนนเห็นคนมากมายหลายอาชีพผ่านไปผ่านมา แต่คนเหล่านั้นไม่เคยสนใจกับ เว้นแต่เขาจะมีธุระในเชิงเงินทอง เช่น เขากล่าวถึงช่างทำบุญแล้วว่า "มีกันว่าจ้างให้ทำเมื่อสักพักใหญ่ ๆ ทางทางของแกนั้นไม่ไ้สนใจใครเลยในโลกนี้" ความรู้สึกของชายหนุ่มคือ "ทุกคนเดินไปบนธุระและสิ่งที่ตัวเองต้องการจะทำอย่างเงี้ยวเขาคิดพร้อม ๆ กับความเปล่าเปลี่ยวเกิดขึ้นอีกที่สักคนหนึ่งใหญ่ในรอยในพื้นพื้นผ่านไปมาจนจะหยุดยืนที่หน้าช็อกคิกนี้ แล้วหันหน้าเข้ามาในร้านนี้ เดินเข้ามายิ้มให้เขา" และความรู้สึกที่เป็นบทสรุปของชายหนุ่มคนนั้นก็คือ คนทุกวันนี้ "อยู่กันอย่างหวาดระแวง อยู่อย่างสงสัยในกันและกัน และต้องปกป้องตนเองกลัวคนอื่น" ใครจะไว้วางใจใครในยุคสมัยเช่นนี้ ความแปลกหน้า และบางอย่างที่เกิดขึ้นมามากแล้วในโลกหรือในสังคมหรือบนถนนสายนี้ ย่อมทำให้ทุกคนต้องหวาดระแวงไม่ไว้วางใจกัน" (ไพบุลย์ สุสุเมธ ๒๕๑๘ : ๓๕๗-๓๖๑)

จะสังเกตได้ว่าเรื่องเล่าที่กล่าวถึง ความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือแยกตัวของตัวละครที่กล่าวมาทั้งหมดล้วนเป็นตัวละครที่อยู่ในสังคมเมือง และมีหลายเรื่องที่ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นกรุงเทพฯ ส่วนตัวละครที่เป็นชาวชนบทมีเรื่องสั้นน้อยเรื่องที่ระบุว่า เว้นแต่อยู่กันอย่างโดดเดี่ยวหรือแยกตัว จะพอเห็นได้บ้างจากเรื่อง "นักร้อง" (ร.ศ.๒๕๑๙) ซึ่งตัวละครผู้หนึ่งรู้สึกว่ "ความเหงาแล้งในหัวใจของคุณจะมีมากกว่า การกล่าวหาใส่ความกัน ก็เป็นสิ่งที่เขาเพิ่งพบเห็น ที่เคยเจอเมื่อเจอแต่ตอกันดูเหมือนจะไม่มีอีกต่อไป นี้นวันก็จะอยู่อย่างตัวใครตัวมัน" (ประเสริฐ จันทน์ ๒๕๒๕ : ๗) กล่าวโดยสรุปแล้ว ความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือแยกตัวของตัวละครนั้นผู้เขียนมักสร้างตัวละครให้อยู่ในสังคมเมืองมากกว่าชนบท

ความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเองทางเศรษฐกิจ

งานในระบบทุนนิยมนี้ ผู้กระทำทำเพื่อเงินเป็นสำคัญมนุษย์ไม่สามารถจะสร้างสรรค์สิ่งใด ๆ ขึ้นมาได้ด้วยความดีของตัว เพราะผลผลิตที่เขาผลิตขึ้นมา นั้นผลิตขึ้นตามความต้องการ

ของตลาดไม่ใช่ผลิตตามความต้องการของเขา หรือไม่ว่าผู้คนที่จะเป็นผู้ควบคุมการผลิตทุกอย่าง มนุษย์ผู้ที่แรงงานได้รับเงินเป็นค่าตอบแทน ดังนั้นในขบวนการทำงานดังกล่าว ปัจเจกบุคคล จึงมีความรู้สึกหรือท่าทีหรือพฤติกรรมที่แสดงว่าเขารู้สึกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเอง กล่าว คือเขารู้สึกอยากทำงานที่สร้างสรรค์ตามความคิดของตัวเอง แต่เขาก็ไม่สามารถทำได้ เขาต้อง ทนทำงานที่ไม่อยากทำและน่าเบื่อหน่าย ทั้งยังเพื่อเงินอย่างเดี๋ยวนั้น เพราะเงินจะทำให้ เขาบรรลุได้ในสังคมได้

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่า ตัวละครรู้สึกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตัวเอง เช่น เรื่อง "วันหนึ่ง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ผู้เขียนกล่าวถึงชายคนหนึ่งที่ไม่พอใจในงานที่ทำ แต่เขาก็จำเป็นต้องทำเพื่อเงิน ความรู้สึกต่องานที่เขาก็คือ "เพิ่มกระดาษบนโต๊ะ วางอยู่กลางเกลื่อน ฉันทลบ สายตามองลงมาอย่างเบื่อหน่ายและโกรธแค้น ทำไมฉันต้องทำงานบ้า ๆ เหล่านี้ ฉันไม่มีทางเลือกอย่างอื่นเลยหรือ สำหรับการมีชีวิตอยู่ทำไมฉันต้องดิ้นรนไต่หาในสิ่งเดียวกับที่คนอื่น ๆ ต้องการ" สภาพเช่นนี้ทรมานจิตใจของเขามากดังที่ว่า "คงไม่มีใครเลยว่ามันกำลังเผชิญกับ ปรากฏการณ์เหล่านี้" และปรากฏการณ์ที่เขาทนอยู่กับความรู้สึกเช่นนี้ เขาจึงรู้สึกต่อไปว่าเขาได้ สูญเสียตัวเองไป กล่าวคือเขาได้สูญเสียสิ่งที่เขาคิด เขาอยากสร้างสรรค์ไป แต่ต้องไปทำ สิ่งที่เขาไม่อยากทำ เพื่อเงินอย่างเดี๋ยวนั้น นอกจากตัวละครดังกล่าวแล้ว ผู้เขียนยัง กล่าวถึงตัวละครอีกคนหนึ่งทำงานหนังสือพิมพ์ ตัวละครผู้นี้บอกว่าเขาทำงานหนังสือพิมพ์ ด้วยจุดมุ่งหมายบางอย่าง ซึ่งก็คือจุดมุ่งหมายเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ทางอุดมการณ์ แต่ในความเป็นจริงที่เขาพบเมื่อเข้าไปทำงานแล้วก็คือ "ที่แรกผมก็คิดอย่างนั้น แต่พอนาน ๆ ไป ผมก็รู้สึกว่าเราไม่สามารถเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่าได้เลย ในสภาพที่เจาะระย่ำอย่างนี้มันก็เหมือนกับ เราไม่สามารถประคับประคองพืชไร่ปรนินจิต จิต ๆ และตัวแมลงได้เลย" (วีรประวัติ วงศ์หัวพันธุ ๒๕๑๔ : ๒๐๘-๒๑๖) และย้ายให้ผู้ทำหน้าที่ตรวจรูปหนังสือพิมพ์ ในเรื่อง "ผ่านไปอย่างสับสน" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็มีความรู้สึกในทำนองเดียวกันว่า "ผมนั่งอยู่ในห้องสี่เหลี่ยมแห่งนี้มา ๒ ปีกว่าๆ ผมไม่เคยออกจากที่นั่นอย่างแท้จริง ผมรู้ผมอยู่ในห้องสี่เหลี่ยม" แต่เขาก็ไม่สามารถปฏิเสธ งานนี้ได้ทั้ง ๆ ภายนอกเขาไม่สามารถใช้ความคิดสร้างสรรค์ได้เพราะ "ผมไม่ต้องการจะตกงาน อีก... ผมยังมองเห็นภาพของตัวเอง เมื่อเดินไปตามบริษัทต่าง ๆ เพื่อขอสมัครเข้าทำงานและ

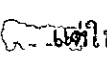
สร้างสรรค์ของเธอ ความรู้สึกของเธอก็คือ "ฉันรู้สึกว้าวเหมือนอยู่ในความว่างเปล่า
เจ็บแสบ และนัยน์ตาหลับสนิท สองมือกำแน่น...ทำไมวันต้องมาอยู่ที่นี่ ทำอะไรๆ ให้กับ
อื่นที่ไม่ใช่แค่เพื่อนร่วมประเทศของฉัน ในขณะที่เขาจะได้อะไรๆ ไปอย่างเกียวกว โดยขึ้น
เชิงที่เหนือกว่า" (เน่งน้อย ings สามารถ ๒๕๑๘ : ๑๗๐-๑๗๑)

เรื่อง "คำติอันหมองหม่นและร้าย" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็ย้ำในปัญหาที่ได้กล่าวมา
อย่างชัดเจนอีกครั้งหนึ่ง โดยผู้เขียนกล่าวถึงชายผู้หนึ่งเป็นช่างเขียนรูปปลาตะปริงจำ
สำนักพิมพ์ เขามีความตั้งใจในเบื้องต้นว่า เขาจะทำงานตามที่เขายากจะทำ แต่ในความ
เป็นจริงแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นกับเขาก็คือ

จากคามบริสุทธิ์ใจของเขาในเบื้องต้นนั้นเอง กลายเป็นความหม่นหมองในอันดับ
ต่อมา เขาได้รู้จักกับผู้คนที่ไม่เหมือนความตั้งใจของเขา ผู้คนเหล่านั้นได้มาด้วย
เส้นทางที่ผิดแปลกแตกต่างกันออกไปรวมทั้งเขากว นับจากเพื่อนฝูง ไม่พุงพราย
ทางความถึกทนเรื่องศิลปะบริสุทธิ์ นอกจากทำงานเพื่อได้เงินเยี่ยงใครต่อใคร
ที่มีฐานะความเป็นอยู่สมบูรณ์หลังจากแต่งงานกับคนรัก หลังจากมีลูกสืบสกุล และ
นายทุนผู้ไม่ยอมเข้าใจต่อสิ่งใดนอกจากตัวเอง ผลกำไรเขาไม่มีเวลาที่จะพักผ่อน
เพื่อจะมองดูท้องฟ้า หรือเพื่อจะมีความคิดฝันอันอิสระในชีวิต ซึ่งเขายังมีเวลา
หยิบฉวยเอาก่อนที่จะลงไปนอนขี้วันจันทร์ในหลุมฝังศพ หรือเชิงตะกอน

สภาพที่กล่าวนี้ทำให้ ชายหนุ่มรู้สึกผิดหวังต่อสิ่งแวดลอมและเริ่มจะอธิบายให้ใคร
ต่อใครฟังถึงสิ่งที่เขาคิด สิ่งที่เขาวัง เขาอยากจะบอกเพื่อน ๆ ร่วมงานว่า

กวรจะพักผ่อนเสียที นายทำงานมามากพอแล้ว งานของเรานั้นหาทำไม่ได้ มันไม่ใช่
งานสำหรับคนกวาเพียงเงินตราเล็กน้อยเช่นนี้ นายเป็นเพียงฟันเฟืองเล็กน้อยสำหรับ
หันเฟืองที่ใหญ่กวาและงานของนายความถึกของนาย ทุกสิ่งทุกอย่างที่นายทำ ทำเพื่อ
ผู้ใด นายเคยคิดใหมว่า บางครั้งนายเองแทบไม่มีควาหมายอะไรเลย

ไม่ว่าเขาารู้สึกเป็นปกติกับงานที่เขาทำเพียงไร หรือเห็นความเลวร้ายของงานที่
 ทำเพียงไร แต่ในที่สุดแล้ว เขาก็เพียงสามารถแสดงความกังวลอยู่ในความรู้สึกเท่านั้น เช่น
 เขาอยาก "ฉีกกระดาษเขียนรูปแล้วจุดไฟเผา เขาจะตะโกนคานายทุนผู้ใดรายต่อความคิด
 ของเขา คำโหม่งสำนึกถึงความเป็นจริงในชีวิตว่าชีวิตคนเราไม่มีอะไรมากมายอย่างเขาหรอก
 มีเวลาพักผ่อนบ้าง มีน้ำใสใจจริง มีสิทธิ์เท่าเทียมซึ่งกันและกัน และที่สำคัญมีความสุข
 อยู่ในหัวใจ" แต่ในโลกของความเป็นจริง "พรุ่งนี้เขาจะทำงานให้ตรงต่อเวลา" (สุรชัย
 จันทิมาธร ๒๕๐๕ : ๒๑๑-๒๑๒) และสุดท้ายเรื่อง "จากห้องสี่ปัสสาวะ" (ศ.ร. ๒๕๑๖)
 ตัวละครผู้ทำงาน "อาทิตย์ละวันในห้องทดลองทางน้ำ กำลังทำแบบจำลองทางระบายน้ำ
 ป้องกันไม่ให้น้ำท่วมเมืองนี้" ความรู้สึกที่ตัวละครนี้มีต่องานก็คือ "บางทีผมรู้สึกถึงเครียดกับ
 งานที่ทำซ้ำ ๆ กันหลายครั้งเหมือนนาฬิกา" และเขารู้สึกว่างานนี้ เขาได้สูญเสียตัวเองไปจน
 หมดสิ้น เพราะเป็นงานที่เขาไม่สามารถจะเปิดความคิดสร้างสรรค์อะไรที่เป็นของเขาเองได้
 ดังนั้น "อ่านคำโฆษณาประกาศตัวเองบนปกหนังสือรายเดือนนั้น ทำให้ฉันถึงเขาอยู่ที่นี่ จริง ๆ
 เขาระบุถูก แล้วฉันก็ใครคนเข้มแข็งหรือนักเดินที่ช่วยตัวเอง นักฝันที่รักษาใจหายหรือมันเป็น
 ชั่วประเดี๋ยว คนบ้า คนคลั่ง หรือคนปากว่าตาขยิบ พวกประสาทเจี้ยน กบเขลาเปลี่ยว หรือ
 พวกอนารักษ์ดี เป็นเหมือนเทพที่รักตัวเอง หรือพวกจิตเภท" และอีกตอนหนึ่งเขารู้สึกว่า
 "ความรู้สึกเป็นหลายระดับ ซ้อน ๆ กันและขัด อะไรที่เกิดกับผมมันไม่ต่อเนื่องมันขาดหาย
 ดูเหมือนเหลวไหล ไม่เหตุผล" การที่เขาจำต้องทำงานที่ไม่ส่งเสริมและขัดกับความคิดสร้าง
 สร้างสรรค์ ของเขานั้น ถึงกับทำให้เขารู้สึกไม่พอใจสิ่งอื่นที่เขาคิดและทำ แม้แต่สิ่งที่เขาเคยพอใจ
 มาก่อน มาบัดนี้กลับเป็นสิ่งที่ชวนให้ขี้ใจทิ้งสิ้น เช่น "คนสำเนาจดหมายเก่า ๆ ที่ผมเขียนถึง
 เพื่อน ออกมาอ่าน หนไม่ใคร่รู้สึกซบ ๆ ข้างใน อ่านจดหมายที่ผมเขียนถึงคนสองคนที่ปรากฏ
 อยู่ในชีวิตของผม ท่อทอกับวีราเขียนขึ้นหาหูกเดือนก่อนรู้สึกเหมือนคนอื่นเขียน ผมไม่ชอบมัน
 มันเผยแผ่เกินจำเป็น มันเหมือนเป็นศัพท์เก็บไว้" ความรู้ที่เป็นยาสรูปเพราะการที่เขาจะต้อง
 ทำงานก็คือ "มันเป็นยาปผมรู้ ผมไม่รูว่ามันอยู่กับผมนานเท่าไร มันนานเหมือนครั้งหนึ่งใน
 ชีวิตของผม และมันจะเป็นแปลกเป็นอะไรที่เกาะหลังผมอีกนานเท่าไรหนอ" (ทะนง พิศาล

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ตัวละครที่รู้สึกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเองนั้น จะเป็นตัวละครที่ทำงานในลูกจ้างในงานที่ดูเหมือนเขาสามารถจะใช้ความคิดสร้างสรรค์ของตัวเองได้ แต่ในความเป็นจริง เขากลับถูกกำหนดให้ทำตามความต้องการของนายจ้าง และนายจ้างก็ต้องการความต้องการของตลาดอีกทีหนึ่ง

ทางออกของตัวละครที่เกิดความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ

เมื่อตัวละครในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลอยู่ในสภาวะของความแปลกแยกทั้งทางภววิสัยและอัตวิสัยแล้ว เขาจะไม่สามารถทนกับสภาพการณ์เช่นนั้นได้ตลอดไป ทั้งนี้เพราะเขาไม่เพียงถูกบีบบังคับจากภาวะรอบตัวที่เขาต้องประสบอยู่เท่านั้น แต่เขายังถูกบีบบังคับจากความรู้สึกของเขาเอง ทำให้เขาจำเป็นต้องหาทางออกอย่างใดอย่างหนึ่ง อย่างน้อยก็ต้องทำให้ความบีบบังคับจากความรู้สึกหมดไป ทางออกของตัวละครในลักษณะกว้าง ๆ จะมีอยู่ ๒ ประการคือ ประการแรกปัจเจกบุคคลจะยอมจำนนต่อความแปลกแยกโดยหาสิ่งอื่นมาชดเชยหรือเบี่ยงเบนพฤติกรรมไปแสดงออกในลักษณะอื่น เพื่อชดเชยถึงความเป็นคนความรู้สึกที่ตนเองประสบอยู่ ประการที่สองตัวละครพยายามที่จะต่อสู้ เพื่อให้ตนเองหลุดพ้นจากสภาพความแปลกแยกนั้น

การยอมจำนนทางเศรษฐกิจ

เมื่อปัจเจกบุคคลอยู่ในสภาวะความแปลกแยกแล้วเขาไม่สามารถจะทำลาย หรือหนีพ้นจากสภาพที่เขาประสบอยู่ ทั้งนี้ก็อาจเพราะเขาไม่เข้าใจว่าอะไรเป็นอะไร หรือเพราะคนตัวเล็ก ๆ อย่างเขาไม่มีอำนาจจะไปต่อต้าน ชักชวน หรือเลือกได้ ในสภาพเช่นนี้ตัวละครจะดำรงอยู่ด้วยการปรับความรู้สึกของตนเองให้พินไปจากสภาพที่ความรู้สึกบีบคั้นอยู่ จนเขาสามารถจะดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ ภายใต้อำนาจภายนอกที่บีบบังคับอยู่เช่นเดิม รูปแบบของยอมจำนนหรืออีกนัยหนึ่ง รูปแบบของการปรับความรู้สึก นั้นอาจปรากฏออกมาในรูปของการขจัดตัวเอง การเบี่ยงเบนพฤติกรรมและการแสดงอำนาจเหนือ

๑. การขจัดตนเอง

ลักษณะการยอมจำนนเช่นนี้จะเกิดขึ้น เมื่อตัวละครประสบกับสภาวะความแปลกแยกภววิสัยซึ่งอาจจะเป็นความแปลกแยกของงาน ความแปลกแยกของผลผลิต ความแปลกแยกของ

การบริโภค แล้วตัวละครจะมีความแปลกแยกตัว ซึ่งอาจจะเป็นอย่างเดียวหรือหลายอย่างตามมา ได้แก่ความรู้สึกไร้ความหมาย ความรู้สึกไร้อำนาจ ความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือแยกตัว หรือความรู้สึกไม่เป็นอันหนึ่งวันเดียวกับตัวเอง แต่ที่ตรงกันอย่างน้อยหนึ่งก็คือตัวละครจะคงรู้สึกไร้ความหมายและด้วยความรู้สึกไร้ความหมายนี้เองที่ทำให้ตัวละครหันไปยอมรับอำนาจภายนอก ว่ามีอำนาจเหนือตัว มีอำนาจควบคุมชะตากรรมของตัว เพราะเมื่อเขาทำเช่นนี้แล้ว เขาก็สามารถพ้นทุกข์ทรมานอันเกิดจากความแปลกแยก เพราะเขาจะไม่รู้สึกอ่อนด้อยหรือไร้ความสำคัญอีกต่อไป เพราะเขาได้หลอมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับอำนาจภายนอกตัวของเขาแล้ว หรือกล่าวง่าย ๆ ก็คือเขาไม่ทรงรับผิดชอบชะตากรรมของตัวเอง เนื่องจากมีอำนาจภายนอกมารับแทน เขาจะปลอดภัยจากความสงสัยเกี่ยวกับความหมายของชีวิตตัวเอง เขาสามารถตอบปัญหานี้ได้ด้วยความสัมพันธ์กับอำนาจที่เขาเอาตัวเองเข้าไปผูกพันอยู่ ลักษณะเช่นนี้เราเรียกว่าการจัดตนเองหรือการยอมอยู่ใต้อำนาจของสิ่งอื่น และถ้ามองที่สุดแล้วการจัดตนเองไปให้กับอำนาจภายนอกยังไม่ช่วยให้เขาพ้นทุกข์ทรมานจากความแปลกแยกได้ เขาก็อาจจะฆ่าตัวตายไปเลย ซึ่งก็ถือว่าเป็นการจัดตัวเองออกไปในขั้นท้ายสุด (Fromm ๑๙๖๑ : ๘๕) การจัดตัวเองของตัวละคร จำแนกออกได้เป็น ๓ ลักษณะคือการยอมรับเรื่องเวรกรรม การยอมรับตนเองด้อยกว่านายจ้างและการฆ่าตัวตาย

๑.๑ การยอมรับเรื่องเวรกรรม

การยอมรับเรื่องเวรกรรม ก็คือตัวละครจะยอมรับว่าที่ตนเองต้องทุกข์ยากและทรมานเช่นนั้น เพราะอำนาจของเวรกรรมที่กระทำมาแต่ชาติปางก่อน เช่นเรื่อง "มนุษย์ธรรมพูนวก" (พ.ศ. ๒๕๑๑) แสดงให้เห็นถึงปัญหาของแม่ลูกสองคนที่ยากจนมาก ทั้งที่ทำงานหนัก ต้องอยู่กันอย่างยากแค้น แต่ผู้เป็นแม่ก็ไม่เข้าใจคนสายปลายเหตุและมองไม่เห็นอนาคตที่ดีกว่า ดังนั้นเมื่อลูกเธอถามว่า "ทำไมเราจึงยากจน ทั้ง ๆ ที่แม่ต้องทำงานหนัก และทำไมคุณนายเจ้าของบ้านเขาจึงร่ำรวยทั้ง ๆ ที่ไม่ตองทำงานหนักเหมือนแม่" เธอก็ตอบว่า "เพราะท่านเป็นกบฏ" หรืออีกตอนหนึ่งเธอบอกกับลูกว่าอย่าเอาสตางค์มาซื้อยาให้เธอกินเลย เอาเก็บไว้ซื้อยาให้ตัวเองกินดีกว่า หง ๆ ที่เธอกำลังทุกข์ทรมานด้วยความเจ็บป่วย ทั้งนี้เพราะในความคิด

ของเธอนั้น "ไม่ต้องห่วงแม่ ให้แม่ต่อสู้ต่อไปตามบุญตามกรรม ถ้ามี ายก็คงหายเอง (กรณ ไกรลาศ ๒๕๐๕ : ๑๐๑) และเรื่อง "จ้อยกับบัว" (พ.ศ. ๑๙) ชวนาผู้ยากจนทั้ง ๆ ที่ทำงานหนัก ก็คิดว่า "กรรมเวรเท่านั้นแหละหนาเป็นสมบัติของคนอย่าง พวกเรา ทำไมถึงไร้วาสนา ไม่ไปเกิดเป็นลูกคนซึ่งมีในเมืองอย่างเขานั่น (ศรีสุภักดิ์ นพรัตน์ ๒๕๒๒ : ๔๕)

๓.๒ การยอมรับว่าตนเองด้อยกว่านายจ้าง

ในกรณีตัวละครยอมรับว่าตัวเองโง่ เรียนมาน้อย จึงต้องมาทำงานลำบาก เมื่อเป็นเช่นนี้สมควรแล้วที่นายจ้างจะใช้งานเขาหนัก โดยให้ค่างานน้อย เช่น เรื่อง "ข้าวเย็นก่อนเคี้ยว" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ชายชราในโรงงานของชาตินิยมถูกไล่ออกจากงานอย่างไม่เป็นธรรม โดยที่เขาไม่สามารถจะมีทางเลือกชีวิตไปทางไหนได้อันาคตของเขานั้นมืดตันไปหมด เขาจึงกลับเข้าไปในบ้านของนายจ้างอีกครั้ง เพื่อขอข้าวบะหมี่ชีวิต แม้ว่าเขาจะได้รับการดูจากคนใช้และภรรยาของนายจ้างอย่างสาหัสเสียทีเสีย แต่ก็ทนได้ทุกอย่างและในที่สุดก็แก่ก็เคี้ยวอาหารที่เลวกว่าอาหารของสุนัขมานิดหน่อย แต่เขาก็กินได้ ก็เพราะชีวิตของเขานั้นได้มอบให้คนอื่นบังคับบัญชาแล้ว เพราะ "ความทุกข์โศกอันลึกล้ำฝังตัวลงไปลึกกว่าความรู้สึกลึกดวงวิญญาณที่โผผินเหมือนนก" (วัฒน์ วรรลยางกูร ๒๕๒๒ : ๑๐๖-๑๐๗) และในเรื่อง "ออกไปจากความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ก็ย่ำว่า ผู้คนที่แปลกแยกนั้นหาทางแก้ปัญหาด้วยการยอมจำนนกับอำนาจภายนอกตัว เช่น นายจ้างหรือสิ่งแวดลอมต่าง ๆ เช่น "พวกเขาไม่เคยทำอะไรเลย นอกจากพอใจหรือไม่พอใจกับตัวเอง พวกเขาไม่กล้าเผชิญหน้า แต่ชอบปล่อยให้ชีวิตผ่านไปเรื่อย ๆ ศีลธรรมของพวกเขา คือกระแสน้ำแห่งความเสแสร้งที่ถูกกดทับเก็บไว้นาน ๆ โดยหมายที่จะสุภาพหรือไม่ก็ ทำเฉยเมย" หรืออีกตอนหนึ่งว่า "แต่คนในเมืองเข่งขายที่เกยขึ้นจนล้มตัวเสียแล้ว เขาจึงยอมรับได้ทั้งนั้น" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๑ : ๘๘) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "แสงสว่างและความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ตัวละครผู้ถูกเอารัดเอาเปรียบก็คิดว่า "ทำงานเพื่อหน้าที่ที่นายจ้างเขาจ้าง...บางทีมันอาจไม่ยุติธรรม แต่ก็อดทนทำงานได้ก็เพราะเขาไม่เคยรู้หนังสือหนังสือหาอะไรมาอ่านก็จบประหม่แล้วเขาก็ไม่ได้ยุ่งกับมันอีกเลย (ไพโรจน์ หอมน้อย ๒๕๒๑ : ๑๖) และแตกต่างจากเรื่อง "แรงงานกันเงิน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ที่กรรมกรในโรงงานบางส่วน ยอมรับอำนาจที่นายจ้างกระทำ

กับตน เพราะเป็นการถูกต้องแล้วที่ตนไม่ปฏิเสธว่าเร่ร่อนหรือเข็ญจน นายจ้าง เพราะถ้าทำ
อย่างนั้นแล้วนายจ้างก็มีสิทธิ์อย่างเต็มที่ที่จะไล่พวกตนออกจากงาน ซึ่งก็คือกรรมกรพวกนี้ยอม
มอบตัวเองให้กับนายจ้างจัดการ (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๑๑๒-๑๑๓)

นอกจากที่กล่าวมาเรื่อง "เขียดเหงื่อสีน้ำเงิน" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ก็ให้รายละเอียด
ถึงชาวไร่ชาวนาต้องถูกเอารัดเอาเปรียบว่านายทุนในที่สุดเขาต้องเสียที่ทำกินทั้งหมดไปอย่าง
ง่าย ๆ ตามความคิดของเขาว่า "เอเอทำอะไร ไม่เห็นมีอะไรขึ้นมา ก็แต่จะตกอยู่ที่ให้เอาแก่"
ซึ่งก็คือการข่มขืนอำนาจของเขาแล้วว่าอำนาจเหนือตน ดังนั้นเมื่อนายทุนจะเอารัดเอาเปรียบ
เขา เขาก็คิดว่าเป็นความต่ำต้อยของตัวเอง ทางที่เหลือสำหรับเขาวงมีอยู่ทางเดียวคืออพยพ
เขาเมืองเป็นกรรมกร

๑.๓ การฆ่าตัวตาย

เมื่อตัวละครไม่มีวิธีอื่นใดจะขจัดความรู้สึกคับคั่งได้ และเขาก็ไม่สามารถ
จะทนกับความบีบคั้นได้อีกต่อไป ตัวละครก็จะหาทางออกด้วยการฆ่าตัวตนเองให้สิ้นไปเลย ซึ่ง
ก็คือการฆ่าตัวตายนั่นเอง เพราะการคงอยู่ของตัวเองคือความทุกข์ทรมานที่แค่จำกัดตนเองให้
หมดไป ความทุกข์ทรมานจึงจะหมดไป ตัวละครที่เลือกทางออกเช่นนี้ เช่น เรื่อง "ถนนสายที่
นำไปสู่ความตาย" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ตัวละครอยู่ในสภาพที่ว่า "ฉันมองไม่เห็นเลยว่าจะมีเหตุผลอะไร
ที่ฉันจะใช้ชีวิตอยู่อีกต่อไป" หรือ "ฉันมองไม่เห็นเลยว่าจะมีเหตุผลอะไรที่ฉันควรจะอยู่อีกต่อไป และ
ฉันก็ไม่รู้เลยว่าคนเราจะมีชีวิตอยู่เพื่ออะไร" ดังนั้นตัวละครผู้นี้จึงตัดสินใจอย่างแน่วแน่ที่จะฆ่า
ตัวตาย เขาเลือกวิธีฆ่าตัวตายโดยการกระโดดจากสะพานสูง ถึงแม้ในตอนท้ายผู้เขียนจะให้
ตัวละครเปลี่ยนใจยังไม่ฆ่าตัวตายในต่อท้าย เพื่อสร้างความผิดหวังให้กับคนกำลังมุ่งดู แต่ก็ไม่ได้
หมายความว่า ตัวละครได้แก้ปัญหาความแปลกแยกของตนเองได้ และเลิกคิดที่จะบังคับตนเอง
แทนที่จะเป็นเพียงการเลื่อนเวลาการฆ่าตัวตายออกไปเท่านั้น (วิทยากร เข้มขลุ ๒๕๑๘ :
๕๕-๖๓) ในเรื่อง "ไปตายทะเล" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ก็กล่าวถึงตัวละครที่ไม่สามารถจะแก้ความรู้สึก
แปลกแยกของตนเองได้ ทั้ง ๆ ที่เขาพยายามจะหาความรู้สึกแปลกแยกของตัวเองด้วยการไปเที่ยวโสเภณี
แต่เขายังคิดว่า การเที่ยวโสเภณีมีคุณค่าเพียง "การเอากามออกขี้ขมก็เหมือนกับการสำรวจ"

ผิดกับพระเจ้า ล้างบาปเพื่อกระทำผิดอีกอย่างไม่มีวันสิ้นสุด" ดังนั้นทางสุดท้ายของเขาก็คือการไป
นั่งอยู่ที่โขดหินเล็ก ๆ เพื่อรอน้ำทะเลท่วม "ฉันใช้เวลาเดินทางจากที่นั่นมาถึงที่เข็สปี ฉันมาที่นี่
เพื่อรู้จักกับทะเลมิใช่ผู้คนเหล่านั้น ฉันมาจากไทย จะไปไหน แนนอนฉันกำลังรอเรือลำหนึ่งมาเป็น
เวลาเข็สปี เพื่อจะนอโดยสารไปสู่ห้องทะเลลึกขั้วนรินทร์" (สุวัณน์ ศรีเชื้อ ๒๕๑๔ : ๓-๑๔)
เช่นเดียวกับเรื่อง "พ่อ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ตัวละครผู้เป็นคณงานในสถานีรถไฟ พยายามหาทาง
ลดความรู้สึกด้วยการดื่มสุรา แต่ต่อมาร่างกายของเขาเกิดโรคพิษสุรา ทำให้เขาไม่สามารถดื่ม
สุราได้ และเมื่อเขาต้องออกจากงานจึงทำให้เขารู้สึกไร้ความหมายยิ่งขึ้นเพราะเขาไม่เห็นเลย
ว่าครอบครัวของเขาจะฝ่าชะตากรรมไปข้างหน้าได้อย่างไร และตัวเขาเองก็มีสภาพเป็นเพียง
กาฝากที่เป็นภาระให้กับครอบครัว เพราะเขาเจ็บป่วยจนไม่สามารถทำงานได้ แม้แต่ลูกสาว
ของเขาก็ต้องพลัดพรากจากกันไปทำงานเป็นลูกจ้างในต่างจังหวัด เพื่อหาเงินมาเลี้ยงเขาและ
ครอบครัว สภาพเช่นนี้เขาจึงไม่สามารถจะทนกับความรู้สึกที่ว่าตัวเองนั้นไร้ค่าและสิ้นหนทาง เขา
เขาจึง "เดินไปหยิบกระป๋องที่ใส่โพงน้ำมาพร้อมกับแก้วเชือกออก ม้วนเชือกเป็นขด ๆ แล้วจึง
เดินลงจากบ่าไปเงียบ ๆ "จุดมุ่งหมายของเขาก็คือผูกคอตายหรือทำลายตัวเองให้หมดสิ้นไป
(ศรีดาวเรือง ๒๕๑๔ : ๑๕๑-๑๖๔)

๒. การเบี่ยงเบนพฤติกรรม

วิธีลดความรู้สึกแปลกแยกของตัวละครอีกอย่างหนึ่งที่พบก็คือ การเบี่ยงเบนพฤติกรรม
ไปอีกทางหนึ่ง เพื่อให้เห็นว่าตนเองยังมีความสำคัญหรือกล่าวง่าย ๆ ก็คือ เป็นการสร้างโลก
ใหม่ขึ้นอีกโลกหนึ่งอันเป็นโลกที่ตัวเองมีความสำคัญอยู่ในนั้น โลกใหม่ที่ว่าตามปกติก็จะสร้างได้
โดยการเฝ้าเซพติด หรือสุรา เพราะสิ่งเหล่านี้จะทำให้ตัวละครสามารถลืมความรู้สึกที่แท้จริง
ของเขาไปให้ชั่วคราวตามใดที่ดุษฎียาเสพติดหรือฤทธิ์สุรายังดำรงอยู่ และมีบางที่ตัวละคร
เบี่ยงเบนพฤติกรรมโดยเน้นที่การบริโภค เพราะการใช้เงินซื้อของบริโภคอย่างเต็มตื่น สามารถ
ชดเชยความรู้สึกของผู้บริโภคว่าตัวเองยังมีความสำคัญ หรือยังมีตัวตนอยู่ ตัวละครที่เลืกทางออก
เช่นนี้จะได้แก่ตัวละครที่รู้สึกไร้ความหมายและไร้อำนาจ หรือบางเรื่อง ตัวละครอาจจะไม่แสดง
ความรู้สึกไร้ความหมายโดยตรงแต่แสดงให้เห็นว่าเขาไม่สามารถเอาชนะความรู้สึกไร้อำนาจได้

หรือตัวละครบางตัวอาจจะมีความรู้สึกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตัวเอง และก็ไม่สามารถเอาชนะความรู้สึกนี้ได้

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าตัวละครเลือกทางออกเป็น เช่น เรื่อง "ใกล้จะอรสาณ" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ตัวละครในเรื่องนี้เป็นโสเภณีที่ตองทำงานที่ทุกขุทรมานและไร้ศักดิ์ศรี ทางออกเพื่อลดความรู้สึกที่บอบกบก็คือ การไปโลกอย่างเต็มที่ ดังที่เธอพูดถึงการใช้จ่ายเงินของเธอว่า "เมื่อหาง่ายก็หยดง่าย มันถูกละลายไปด้วยการใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย" (กรณ โกรลาต ๒๕๑๕ : ๘๔) และเรื่อง "อัฐปีรประวัติ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็ชี้ให้เห็นว่าตัวละครและคนอื่น ๆ อีกจำนวนมากรหาทางออกเพื่อลดความรู้สึกแปลกแยกด้วยการบริโภคนิยม ดังที่ผู้เขียนบอกว่า "เมื่อได้ยินเสียงระรืนประคุดระฆังเงินของโฆษกสาวจากภาพยนตร์ทีวี คุณปล่อยตัวไหลไปกับน้ำเสียงไพเราะเกิดความชุ่มฉ่ำเหมือนอยู่บนทิพย์วิมาน" ซึ่งผลสุดท้ายก็คือผู้คนเหล่านั้นต้องบริโภคสินค้าตามคำโฆษณา ที่เป็นเช่นนั้นเพราะการดื่มโฆษณาสาว ๆ มาพูดเอาใจ เสนอบางสิ่งไว้เพื่อพวกเขาพวกเขาจึงรู้สึกว่าตัวเองมีความสำคัญ และเมื่อตนเองสามารถบริโภคสินค้าเหล่านั้นได้ ตนเองก็ยังมีความสำคัญขึ้นอีก นอกจากนี้เรื่องยังเสนอว่าผู้ที่แปลกแยกจำนวนไม่น้อยชอบที่จะ เบี่ยงเบนพฤติกรรมด้วยการเหวี่ยงและดื่มสุรากังที่ว่า "ทำให้คุณเห็นความมั่นคงปลอดภัยอยู่เหมือนสถานะที่เปลี่ยนแปลง การผจญภัยและความติดต่อกันสลายตัวลงไปพร้อมกับโหยหาแดนสนธยาในยามราตรีที่เต็มไปด้วยควีนบูห์ และกลิ่นหอมของความเมา" การกระทำเช่นนี้ผู้คนจะรู้สึกว่าตัวเองได้พบโลกใหม่ เป็นที่ว่า "ความรู้สึกเหมือนปล่อยตัวออกมาเป็นคนเดียวในดินแดนลึกลับที่ไกลผู้คน และเสียงอีกทีก็คลิกโครม โลกทั้งโลกของคุณหายวับไปกับตา ยิ้มของคุณเกิดขึ้นเหมือนยิ้มของกบไซโรจิต เวลาถูกช็อกไฟฟ้า... โตะทำงานของคุณ แหม่ได้ต่อจกหมายของคุณ ความรักของคุณ เรื่องราวฝังหัวแก๊ตของคุณ สิ่งเหล่านั้นหายไปหมด ในช่วงเวลาที่คุณพลัดหลงไปสู่ความว่างเปล่า" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๗ : ๗๔-๘๓)

ในเรื่อง "กำกั้นอันหม่นหมองและร้าย" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ตัวละครนักศิลปะต้องทนทำงานที่ไม่อยากทำ เขาใช้วิธีลดความรู้สึกแปลกแยกด้วยการดื่มสุรา เพราะเมื่อเขาดื่มสุราเข้าไป เขารู้สึกว่า "สบายขึ้นบ้าง ความเห็นคนภายนอกหายไปจากความนึกคิดอันแสนเบื่อเมื่อชั่วโมง

ที่ผ่านมา" และด้วยฤทธิ์สุรา เขาจึงมีความรู้สึกในทรวงที่ว่าเขามีอำนาจขึ้นทันนั้น "ชายหนุ่ม
อยากกินเหล้าให้มากขึ้นอีก เพื่อจะได้มันถึง เขาคิดว่าความในเมาผ่านมาเขาจะกลับไปทำงาน
อีกครั้ง อันดันดับแรกเขาจะจับโต๊ะฟาดฝาผนังให้ดัง...ฉีกกระดาษเขียนรูป แล้วจุกไฟเผา เขาจะ
ตะโกนถาญทุนผู้ให้ร้ายต่อความคิดของเขา" และเขายังคิดไปถึงว่า เขามีอำนาจพอที่จะ
ตักเตือนเพื่อนร่วมงานของเขาได้ ในทรวงที่ว่างงานที่พวกเขาทำกันนั้นไม่มีคุณค่าอะไรเลย
ทุกคนกลายเป็นเฟื่องเล็ก ๆ ที่ยอมทำตามนายทุนทุกอย่างโดยหวังเงินตอบแทนเพียงเล็กน้อย
เขาอยากจะทำให้เพื่อนรู้ว่า "นายเคยคิดใหม่ว่า บางครั้งนายเองแทบไม่มีความหมายอะไร
เลย" และทั้งหมดนี้ ฤทธิ์ของสุราที่ทำให้หนุ่มพอนคลายความแปลกแยกลงได้ (สุรชัย จันทิมาธร

๒๕๒๕ : ๒๗๑-๒๗๒)

ยาเสพติดอื่น ๆ ที่ตัวละครใช้มักจะได้แก่กัญชา เช่นเรื่อง "มาซา" (พ.ศ.๒๕๑๕)
ตัวละครเบี่ยงเบนพฤติกรรมด้วยการดื่อกัญชา ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ แม่แทบหรีเขาก็สู้ไม่เป็น
"ฉันเป็นคนก๊วนสูบบุหรี่ไม่เป็นหรอก แต่ในขณะนี้ฉันได้อัดกวันละเอียดยี่สิบลงไปในปอด
แล้ว มันพุ่งตามแควออกมาทางจมูก...แควนี้แหละคือการพอนคลายอารมณ์ พอนคลายความตึง
เครียด" จากบุรุษก็เป็นกัญชา "ฉันเชื่อว่ามนุษย์มันสมอง ที่จะใคร่ตรองว่าสิ่งใดคือสิ่งพอนคลาย
ความตึงเครียดของมนุษย์ได้...เอาใบพืชที่แห้งแล้วใส่ลงไปในรู เอาไฟมาลน เมื่อถูกเข้าไปมันก็
เท่านั้นเอง" ในกรณีที่เขาดื่อกัญชานั้น สิ่งที่เขาต้องการ "ไม่ใช่การบ่อน ไม่ใช่ยาเสพติดที่เป็นพิษ
และมันสมองให้เสื่อมเขาเป็นแน่ สิ่งที่มีมนุษย์ใดมานั้นคือ ความรื่นรมย์ว่าครุชั่ววาม...มันยังทำหน้าที่
ที่ส่งกลิ่นหอม และส่งความสุนทรีย์มายังดวงใจมนุษย์ด้วย" นอกจากนี้ "การที่ฉันมีความอยู่ในหัวนี้
เอง ทำให้ฉันรู้สึกมีเพื่อน ความว่าเหวห่างไป" ซึ่งก็คือฤทธิ์ของกัญชาช่วยบรรเทาความรู้สึก
แปลกแยกให้ลดน้อยลง แต่เขาหวังว่า "สักวันหนึ่งฉันจะพบความรู้สึกอันแท้จริง โดยไม่ต้องอาศัย
ใบพืชเหล่านั้น" (พิษณุ ฤทธิมิตร ๒๕๒๑ : ๘๘-๑๐๖) และในเรื่อง "คำกั้นอันโหดร้ายในวัน
ว่างเปล่า" (พ.ศ.๒๕๑๗) ก็ลดความรู้สึกแปลกแยกด้วยกัญชาเช่นเดียวกัน "แล้วเสียงน้ำ
เคลื่อนไหวในช่องแคบ ๆ บ่งบอกถึงการเกินทางของความรู้สึกและความคิดคำนึงที่ปราศจากชั้น" (วิสา
กัญทัช ๒๕๑๗ : ๑๒๖)

๓. การแสดงอำนาจเหนือ

วิธีหนึ่งที่ตัวละคร ไร้อัลความแปลกแยกของตน คือ การแสดงอำนาจเหนือผู้อื่น หรือทำให้ผู้อื่นได้รับการทรมานทางกายและจิตใจ เพราะการที่ตนมีโอกาสแสดงอำนาจเหนือผู้อื่นนั้น จะทำให้ตนรู้สึกว่าคุณยังมีตัวตน มีอำนาจอยู่ ตัวละครที่เลือกทางออกแบบนี้ จะไถ่แก้ตัวละครรู้สึกไร้อำนาจและไร้ความหมายหรือไม่รู้สึกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเองบางเรื่องก็มีความรู้สึกโดดเดี่ยวปนอยู่ด้วย

วิธีแสดงอำนาจเหนือผู้อื่นที่ตัวละครแสดงออกก็คือ การเที่ยวไล่เบียดเพราะ โสเภณีจะต้องปรนเปรอเขา ขอมความใจเขา จึงทำให้เขารู้สึกว่าอย่างน้อยเขาก็มีอำนาจเหนือผู้หญิงเหล่านี้ เช่นเรื่อง "ผ่านไปอย่างสับสน" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ชายหนุ่มคนหนึ่งเล่าถึงการไปรักษาอาการโรคของทนาย ทนายคิดที่จะเลิกเที่ยวไล่เบียดทุกครั้งที่เป็นโรค แต่ก็เลิกไม่ได้ เพราะทนายโกที่ความรู้สึกแปลกแยกซึ่งบั่นบັงคับเขาอยู่ เขาก็ต้องหาทางลัดมันออกไป เมื่อไม่มีวิธีอื่น การเที่ยวไล่เบียดก็ยอมได้รับการตอบสนองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังที่ว่า "ผมตั้งใจว่าผมจะไม่กลับมาที่นั่นอีกเลย แต่อีกไม่นานเดือนผมก็ต้องกลับมารับการตรวจรักษาจากที่นั่น ผมมักปล่อยเลยตามเลย เมื่อความรู้สึกเช่นนั้นเกิดขึ้น นั่งคำนวณถึงเงินทองซึ่งหมดไปกับเรื่องเหล่านี้ครั้งใด ผมก็รีบเสียดายและตำหนิตนเองอยู่ทุกครั้งไป ผมควรเก็บเงินไว้ทำสิ่งอื่นซึ่งเกิดประโยชน์มากกว่านี้ แต่ขี้ขลาดผมก็หักห้ามใจไม่ได้" (พิสิฐ วงศ์รัฐ ๒๕๑๔ : ๑๐๐)

ในทำนองเดียวกันเรื่อง "ถนนสายหมอกควัน" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ตัวละครไม่สามารถทนความรู้สึกที่ทรมานเขาได้ เพราะเขาเห็นเพื่อนร่วมงานตายไปต่อหน้าทั้ง ๆ ที่เพื่อนคนนั้นป่วยอยู่ แต่ก็ไม่สามารถหยุดงานได้ เขาหาทางลดความรู้สึกบั่นบັงคับด้วยการแสดงอำนาจเหนือผู้หญิง "แม้ชีวิตคนหนึ่งจะไม่มีค่าในโลกลปัจจุบัน แต่เขาก็ควรที่จะวาดภาพของตัวเองในวาระเดียวกับเพื่อนไม่ได้ ความกลัวแล่นเข้าจับข้าหัวใจ วาการหนาวในกระดูกเพิ่มเป็นทวีคูณ เขาเลื่อนตัวลงจากเตียงขึ้น ๓ ลงมายังชั้นล่างซึ่งหญิงสาวรวมห้องนอนอยู่ บางทีการเสพยาสังวาสทำให้วาทะการหนาวกระดูกลงได้บางกระมัง เขาคิดพร้อมกับเปลื้องเสื้อผ้าออกจากร่าง" (พิสิฐ ฤกษ์พงษ์ ๒๕๑๔ : ๓๐๘)

ในเรื่อง "ออกไปจากความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ตัวละครแสดงอำนาจเหนือตัววิธีแปลกคือ คิดที่จะร้องตะโกน เพราะการร้องตะโกนทำให้เขารู้สึกว่าตัวเองยังมีอำนาจเหนือผู้อื่น ดังนั้น "ผมคิดว่าผมมีความอยากอยู่อย่างเดิมในปีศาจคืออยากจะเหวี่ยงปากระเบิดตะโกนที่กองธนูเขา จะต้องให้ถึงที่สุดให้เต็มที่ให้สุดเสียงและให้นานที่สุดเท่าที่จะนานได้ ตลอดเวลาที่ผมทำเช่นนั้น ผมจะต้องบอกตัวเองว่าผมมีความสุข ผมจะต้องชื่นชมเสียงที่เปล่งออกมา" หลังจากตัวละครที่ร้องตะโกนแล้ว เขายังขบเขยความรูสึกด้วยความคิดที่อยากจะปล้นธนาคารและวินตนาการถึง เหตุการณ์การปล้นธนาคารจริง ๆ นี่คือการปล้นธนาคารของสุชาติและพวกพ้อง... การปล้นธนาคารเป็นผลสำเร็จ แต่ผมรู้สึกเสียใจเล็กน้อยที่การปล้นครั้งนี้ไม่มีการเสียเลือดเนื้อ" ตัวจากนั้นเขาก็จินตนาการไปถึงการดักฆาตนายทุนผู้มีเงินทั้งหลาย ซึ่งทั้งหมดนั้นก็ความหมายที่จะขบเขยความรู้สึกที่สูญเสียตัวเองไปกับความแปลกแยก ด้วยการพยายามเรียกอำนาจของตนคืนมา แม้ว่าอยู่ในโลกของจินตนาการ แต่โลกของจินตนาการก็ช่วยลดความรู้สึกบีบคั้นได้ไม่น้อย (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๑ : ๘๘-๑๐๒) และคล้าย ๆ กันในเรื่อง "วันหนึ่งผมจะฆ่าคนทั้งโลก" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ก็กล่าวถึงตัวละครที่แสดงโทสะด้วยการแสดงออกทางความคิดในเชิงที่ว่ามีความเหนือคนอื่นดังที่ว่า "ผมหันหลังกลับได้แต่ตั้งใจไว้อย่างไรเสีย วันหนึ่งข้างหน้า ผมจะต้องฆ่าทุกคนที่ใจแฉะใจโกงได้ แม้ว่าผมจะอยู่ที่ไหนก็ตาม ผมจะต้องฆ่ามันให้ได้ แม้ผมจะไม่มีอำนาจว่าสนาก็ตามผมจะต้องทำให้ได้" (อุกร ทองน้อย ๒๕๑๕ : ๓๔๕)

การต่อสู้ทางเศรษฐกิจ

ในท่ามกลางสภาวะความแปลกแยกตัวละครในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลบางส่วนอาจจะยอมจำนนทั้งที่กล่าวมาแล้ว แต่อีกบางส่วนกลับพยายามต่อสู้เพื่อไพบูลย์จากความแปลกแยก หมายความว่า เขาพยายามที่จะจัดการกับสิ่งแวดล้อมหรือเงื่อนไขภายนอกที่มีอำนาจบีบบังคับหรือแปลกแยกกับเขา ตัวละครที่เลือกออกเช่นนี้อาจมองจะต้องรู้สึกไร้อำนาจหรือไร้ความรู้สึกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตัวหรือทั้งสองอย่าง คือเขาจะรู้สึกว่า เขาไม่มีอิสระในการทำงานแต่ต้องทำตามอำนาจที่อยู่เหนือตัว เช่น ตามว่านายทุนหรืออำนาจเงินตรา ในขณะที่อยู่กับพวกเขาจะไม่รู้สึกไร้อำนาจหมาย กล่าวถึงพวกเขาจะเข้าใจพอสมควรเกี่ยวกับ ความแปลกแยกที่เขาประสบ

อยู่ เขาจึงมีความต้องการที่จะควบคุมหรือกำหนดความเป็นไปของตัวเองให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะ
 มากได้ การต่อสู้ของตัวละคร แบ่งออกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือการผ่อนคลายความแปลกแยก
 การหลบหลีกความแปลกแยก การต่อสู้เพื่อให้พ้นความแปลกแยกโดยถาวร

๑. การผ่อนคลายแปลกแยก

การต่อสู้เพื่อผ่อนคลายความแปลกแยก คือ การที่ตัวละครพยายามทำให้เงื่อนไข
 ไขที่ทำให้ตนต้องตกอยู่ในสภาพที่แปลกแยกทางเศรษฐกิจกลายเป็นปกติกับสังคม เช่น ตัวละคร
 รวมตัวกันเรียกร้องต่อนายจ้างเพื่อขอเวลาทำงานใน ๑ วัน ขอสวัสดิการเพิ่ม ขอค่าแรง
 เพิ่มหรือชวาวาชาวไร่ รวมตัวกันต่อรองราคากับพ่อค้าคนกลาง ต่อดองกำไรที่ดินจากนายทุน
 เจ้าที่ดิน เป็นต้น ที่กล่าวว่าการทำเช่นนี้เป็นเพียงการผ่อนคลายความแปลกแยก เพราะถึง
 แม้ว่าตัวละครจะได้อะไรทุกอย่างตามที่ตนเรียกร้อง แต่เงื่อนไขแห่งความแปลกแยกก็ยังคง
 อยู่ เช่น งานก็ยังเป็นงานที่แปลกแยกโดยนายทุนก็ยังมีอำนาจเหนือในกระบวนการทำงาน
 ทุกประการ ผลผลิตก็ยังเป็นผลผลิตที่แปลกแยก คือ ผู้ผลิตยังต้องผลิตทุกอย่างทุกอย่าง เพื่อเป็น
 สินค้าในตลาด เป็นต้น แต่ตัวละครก็ได้รับการผ่อนคลายความแปลกแยก เช่น ความแปลก
 แยกของงานก็ลดน้อยลง เพราะเวลาของการทำงานน้อยลง ในขณะที่เดียวกันก็ได้รับสวัสดิ
 การเพิ่มขึ้น ความแปลกแยกในการผลิตก็จางลงบ้าง เพราะได้รับผลตอบแทนจากการใช้
 แรงงานเพิ่มขึ้น เป็นต้น

เรื่องสั้นที่แสดงถึงการต่อสู้ของตัวละครในลักษณะดังกล่าวนี้ เช่นเรื่อง "อุคตการณ์
 บนปากกระบอกปืน" (พ.ศ. ๒๕๑๖) กล่าวถึงการต่อสู้ของกรรมกรในโรงงานแห่งหนึ่ง โดย
 พวกเขาได้รวมตัวกันต่อรองกับนายจ้าง ตัวละครซึ่งเป็นผู้นำกรรมกรต่อสู้ในครั้งนี้ กล่าวกับ
 สุนัขของนายจ้างว่า "ไปบอกนายแกสิว่าต้องขึ้นค่าแรงตามที่ตนงานเสนอไม่เช่นนั้นก็ไม่ม
 งานที่ไหนทำงาน" แต่ในที่สุดขบวนการของกรรมกรก็ถูกทำลาย กรรมกรที่เป็นผู้นำถูกฆา
 ตาย และกรรมกรคนอื่นๆก็ต้องกลับเข้าทำงาน เตออย่างไรก็ตาม เรื่องนี้ก็ยังชี้ให้เห็นว่า กรรมกร
 ในโรงงานก็พยายามต่อสู้ แม้บางครั้งจะล้มเหลว แต่ครั้งต่อไปก็ต้องมีอีก (พิมพ์ศักดิ์
 ละภกรพล ๒๕๑๙ : ๒๓-๓๒) และแนวคิดเรื่องยังปรากฏในเรื่อง "แก้วหยดเดียว"

(พ.ศ. ๒๔๑๔) ที่กล่าวถึงกรรมกรในโรงงานทำแก้วแห่งหนึ่งชุมนุมเรียกร้องต่อนายจ้าง ถึงที่กรรมกรชุมนุมกันนั้นบอกเล่าที่ๆ ธุรกิจในโรงงานนี้ไม่มีสวัสดิการอะไรเลย ค่ารักษาพยาบาล ค่าแรงที่เป็นธรรม ถ้าชกเฉยเมื่อพิการหรือถูกไล่ออกจากงาน อาหารก็แทบต้องแย่งกันกิน นมมันบ้านเมืองเรานะครับ แล้วไอ้ที่มาบังคับเราอยู่ที่นี่มันเป็นใคร มาจากไหนกัน" ในที่สุดกรรมกรได้ชุมนุมยื่นข้อเรียกร้องบางสิ่งบางอย่างจากนายจ้าง และยังมีกรรมกรจากโรงงานใกล้เคียง มารวมชุมนุมไว้กำลังใจด้วย (ศรีดาวเรือง ๒๕๖๖: ๓๐-๓๖) และก็ไม่แตกต่างจากเรื่อง "แรงงานกับเงิน" (พ.ศ. ๒๕๐๔) ซึ่งเป็นเรื่องของกรรมกรในโรงงานเช่นกัน โดยเรื่องนี้ได้เสนอให้เห็นว่ากรรมกรส่วนหนึ่งไถ่หาทางลดความแปลกแยกด้วยการขอมงานซึ่งได้กล่าวไปแล้ว แต่ก็มีกรรมกรอีกส่วนหนึ่งหาทางออกด้วยการต่อสู้เพื่อลดตามแปลกแยก โดยผู้นำเป็นกรรมกรหญิง เธอเห็นว่าแรงงานนั้นมีค่ามากกว่าเงิน ค่าแรงงานกับลูกเอารัดเอาเปรียบอย่างมาก เธอเริ่มต้นด้วยการชักชวนกรรมกรกลุ่มหนึ่งให้ไปชุมนุมกันที่สนามหลวง เนื่องในวันกรรมกรทั้งที่นายทุนสั่งห้าม และมีกรรมกรส่วนหนึ่งเห็นด้วยกับเธอ นอกจากนั้นก็มีข้อเรียกร้องหลายประการตามไปด้วยคือ "หนึ่งไปสนามหลวง สองค่าแรงเพิ่ม สามสวัสดิการ ที่นี้เกาะเหลื่อ อีกข้อหนึ่ง ค่าแรงผู้หญิงกับผู้ชายที่ทำงานหนักอย่างเดียวกัน ค่าแรงน่าจะได้เท่ากัน" โดยกรรมกรกลุ่มนี้ไม่กลัวว่านายทุนจะไล่ออก เพราะถ้านายทุนไล่ออก "เขาก็ไม่มีเงินทำงาน" ผู้จัดการคงไม่คิดอยากปิดโรงงานหรอก" และในกรณีที่มีกรรมกรส่วนหนึ่งไม่เห็นด้วย กลุ่มที่ต่อสู้ก็เชื่อว่า "ถ้าเรารวมกันได้สำเร็จ พวกที่ไม่ต้องการร่วมด้วยก็จะได้ประโยชน์เหมือนกัน ไม่เป็นไรหรอก ถึงวันนี้จะมีเพียงไม่กี่คน แต่ผมเชื่อว่าวันข้างหน้าจะมีเพิ่ม" (ศรีดาวเรือง ๒๕๖๖ : ๑๐๕-๑๑๔) และกรรมกรเหมืองแร่ ในเรื่อง "พวกในป่า" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็ร่วมกันเรียกร้องต่อนายทุน "พวกเรา กำลังต่อรองยื่นขอเสนอค่าแรงเพิ่ม ขอสวัสดิการ ของวันหยุด และขอเวลาทำงานที่เหมืองเพียง ๘ ชั่วโมง นี่ถ้าหากภายในสามวัน เรายังตกลงกันไม่ได้ พวกเราจะเดินขบวนไปพบเจ้าหน้าที่แรงงานจังหวัดและถ้าหากอีกห้าวันยังตกลงกันไม่ได้ พวกเราจะนัดหยุดงาน" (ศรีดาวเรือง ๒๕๖๖ : ๑๓๖) เรื่อง "คนทำอิฐ" (พ.ศ. ๒๕๔๘) ได้ชี้ให้เห็นว่าคนทำอิฐได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่ม "คนทำอิฐบ้านท่ากระแซง" ลองอิฐขายเอง ซึ่งทำให้เขาขายอิฐได้ราคาดีขึ้น เพราะตัดพ่อค้าคนกลางไป แต่ก็ไม่ได้นิยาม

ความว่า เขาจะเห็นความแปลกแยกโดยสิ้นเชิง เพราะเขาก็จะเอาตัวไปขายอยู่ในระบบทุนนิยม
อยู่เป็นเดิม (วัณน์ วรรณขานกูร ๒๕๒๒ : ๒๓๔-๒๔๔)

๒. การหลบหนีความแปลกแยกชั่วคราว

ในกรณีที่ตัวละครประสบกับความแปลกแยก และรู้ตนสาบสูญไปโดยแท้ แต่เขาก็ไม่อยู่ใน
ในสถานที่ที่ต่อสู้กับนายทุนได้ เขาจึงแก้ปัญหาความแปลกแยกนั้นโดยการออกมาจากงานที่แปลก
แยกนั้น หรือออกมาจากความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ทำให้เขาต้องพบกับความแปลกแยก แต่การ
ที่เขาหนีความแปลกแยกเช่นนั้นจะเป็นเพียงการหนีความแปลกแยกเพียงชั่วคราว เพราะใน
สังคมทุนนิยม ไม่มีใครอยู่ได้โดยไม่ทำงานสัมพันธ์กับผู้อื่น เมื่อเขาออกจากงานเก่าไปเข้างาน
ใหม่ เขาก็ยังต้องพบกับงานที่แปลกแยกอีก เช่นเดียวกัน ตราบใดที่ความสัมพันธ์ทางการผลิต
แบบเก่ายังไม่ได้รับการแก้ไข การพยายามหนีความแปลกแยก เช่นนี้ก็แสดงถึงความพยายาม
ของมนุษย์ที่จะฝ่าฝืนให้พ้นจากอำนาจบีบบังคับที่มีอยู่

เรื่องสั้นที่แสดงออกของตัวละครเช่นนี้ เช่นเรื่อง "วันหนึ่ง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ตัวละคร
ที่เป็นชายหนุ่มแก่ความรู้สึกแปลกแยกกับงานด้วยการเลิกทำงานนั้น "ณ บัดนั้นเริ่มมองเห็น
ความเป็นอิสระของตัวเอง ความอิสระที่แยกตัวเองออกจากกระแสธารของความหลงใหล
อันเชี่ยวชาญ ในเมื่อมันไม่อาจยึดคูกาของคนที่ยืนอยู่หน้าลิฟท์ได้ ก็ทำไมเล่ามันถึงไม่สร้าง
คูกาใหม่สำหรับตัวเอง มันมาทำงานบ้านอยู่ทำไม ทำไมมันจึงไม่ออกไปทำงานที่มันรักและ
ออกไปแสวงหาความสุขตามวิถีทางของตัวเอง" คูกาของคนที่ยืนอยู่หน้าลิฟท์ ที่ตัวละครกล่าว
ถึงก็คือการยอมจำนนให้กับงานที่แปลกแยก และทนทำงานอยู่ได้ (วีรประวัติ วงศ์พิพัฒน์ ๒๕๑๔
๒๐๔-๒๒๖) และในเรื่อง "เนื้อในกระดุก" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ตัวละครหญิงที่ทำงานโฆษณาใน
บริษัทของญี่ปุ่นไม่สามารถจะทนกับความรู้สึกที่บีบเค้นได้ เธอแก้ปัญหาด้วยการลาออกจากงานเช่น
เดียวกัน "ฉันไม่พูด ฉันอยู่ที่ไหน รู้สึคว่าฉันไม่ควรที่จะต้องอยู่อีกต่อไป ฉันลุกเดินออกมาข้างนอก
และเลี้ยวลงบันไดข้างล่างอย่างซัดใจที่มีวันจะกลับไปอีกเลย" (แสงน้อย หนังสือสารคดี ๒๕๑๕ :
๑๑๙) นอกจากนี้ยังมีเรื่อง "ผู้ปฏิเสธการขายหาหน่อเห็ดแรงงาน" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ซึ่งได้เสนอ
ปัญหาออกไปอีกแง่มุมหนึ่ง โดยกล่าวถึงชาวนาคนหนึ่งที่มีปัญหาความแปลกแยกโดยออกไปจาก
ความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบทุนนิยม คือเขาปลูกพืชผักและขายไว้บริโภคเอง ไม่ยอมเอาไป

ชาย เพราะ "ผมเจ็บใจมันนักไ้คนที่เอารัดเอาเปรียบทั้งที่เราลงแรงอยู่กับดินเห็บเป็นแทบ
ตาย อยู่วุ่นวายก็อดควาเอาของของเราไปกินหมด ผมยอมอดเงินดีกว่าอดข้าว มีข้าวลูกๆกิน
อิ่มผมก็อิ่ม แต่มีเงินก็ไม่พออย่าได้ ผมเห็นว่ามันขมกับน้ำเหงื่อ" ชาวนาคนนี้ไม่ยอมเอาผลผลิต
ที่เขาผลิตได้ไปขาย ในขณะที่เขายกนั้นก็ทำให้เขาไม่มีเงินด้วย การหลบหนีความแปลกแยกเช่น
นี้เป็นการหนีได้ชั่วคราวเท่านั้น เพราะในสังคมทุนนิยมมีการแบ่งงานกันชัดเจน ทุกคนทำงาน
เฉพาะอย่าง อยากได้สิ่งของเครื่องใช้อย่างอื่น ต้องใช้เงินไปซื้อหาจากท้องตลาด ดังนั้น
ปัญหาที่ชาวนานับพบในเวลาต่อมาก็คือ ถึงเขาจะมีข้าวกิน แต่เขาก็ไม่สามารถที่จะผลิตสิ่งของ
ที่เขาต้องการค่านอื่นๆมาได้ เช่นยารักษาโรค เพียงแต่ยาแก้ปวดท้อง เขาก็ต้องไปขอจาก
"อาจารย์" โดยขอเอาไข่แฉก ซึ่งเมื่อเป็นเช่นนี้แล้วก็จะมองเห็นได้ว่าในที่สุดชาวนาผู้นี้
ก็จะต้องขายผลผลิต เพื่อหาเงินตราอีก มิเช่นนั้น เขาก็จะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคม
ได้ (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๗๑-๘๕)

๖. การต่อสู้เพื่อเอาชนะความแปลกแยกโดยการ

มีเรื่องสั้นหลายเรื่องที่ตัวละครเห็นว่า สิ่งที่ทำให้ตนต้องถูกพันธนาการไม่ว่าจะโดย
กิจกรรมการผลิต ผลผลิต หรือการบริโภคนั้นเป็นเพราะความสัมพันธ์ทางการผลิตในสังคมนั้น
ไม่ถูกต้อง ทำให้คนส่วนน้อยขี้ดกุมปัจจัยการผลิตต่างๆ และมีอำนาจกำหนดความเป็นไปทาง
เศรษฐกิจเป็นผลให้ประชาชนส่วนใหญ่ต้องตกเป็นเบี้ยล่างโดยสิ้นเชิง ดังนั้นการจะแก้ปัญหา
ความแปลกแยกได้ก็ต้องทำลาย ความสัมพันธ์ทางการผลิตดังกล่าวซึ่งมี ๒ วิธี วิธีแรก ชาวนา
จะอาศัยขบวนการทางการเมืองที่มีอยู่เดิมให้เป็นผู้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการ
ผลิตเสียใหม่ เช่นในเรื่อง "มงกัลดิน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ซึ่งกล่าวถึงชาวไร่ชาวนาที่ต้องทำงาน
อย่างเหน็ดเหนื่อยแต่มูลค่าของผลผลิตที่เขาผลิตได้ส่วนใหญ่กลับตกไปเป็นผลประโยชน์ของนาย
ทุน ดังนั้นพวกเขาจึงพากันไปร้องเรียนรัฐบาล เพื่อให้รัฐบาลช่วยทำในสิ่งที่ตนต้องการ คือ
"เอาที่นาของเขาคืนมา ที่นาจะต้องเป็นของชาวนา" ทั้งนี้เพราะที่นาของพวกเขาล้วนนายทุน
ยึดไป โดยไม่เป็นธรรม (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๒๒-๑๒๙) ดังนั้นหลักที่ว่า "ที่นา
ต้องเป็นของชาวนา" นั้นก็คือหลักการจัดความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจใหม่ มีแต่ผู้ทำนาเท่านั้น

ที่จะเป็นเจ้าของที่นี่ การขูดรีดค่าเช่าที่นั่นก็หมดไปเป็นต้น หรือในเรื่อง "ยี่นตระหง่านฟ้า" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ชาวนาก็ไปร้องเรียนรัฐบาล ให้รัฐบาลช่วยเหลือในเรื่องที่ถูกนายทุนยัดยัดทำกินไปอย่างไม่มีธรรมเป็นกัน (รวิ โคมพระจันทร์ ๒๕๐๘ : ๑๓๙-๑๕๓) การพิจารณาปัญหาดังกล่าวนี้เราพิจารณาในแง่ที่ว่าตัวละครในเรื่องต้องการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการเมืองหรือไม่ เราจะทำให้ตนเองพ้นจากความแปลกแยกทางเศรษฐกิจได้ แต่จะไม่พิจารณาเลยไปถึงว่ารัฐบาลช่วยเหลือชาวบ้านหรือเปล่า เพราะปัญหานี้ได้เลยไปถึงความแปลกแยกทางการเมือง ซึ่งจะได้กล่าวในบทต่อไป

วิธีต่อสู้ของตัวละครในลักษณะที่สอง คือ การที่พวกเขาถูกข่มขู่มาต่อต้านนายทุนโดยตรง ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะใช้ความรุนแรง โดยพวกเขาคิดว่าถ้าตนเองมีอาวุธที่จะต่อต้านกับนายทุน นายทุนก็จะไม่กล้ามาย่ำยีหรือเอารัดเอาเปรียบได้ ซึ่งก็หมายความว่า ความสัมพันธ์ทางการเมืองที่กระทำให้นายทุนเอารัดเอาเปรียบผู้ด้อยกว่าจะหมดไปเช่นในเรื่อง "น่าน้ำฟ้า" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ผู้เขียนกล่าวถึง ชาวนาที่ถูกนายทุนเจ้าที่ดินเอารัดเอาเปรียบ และจะยึดในที่สุดทำให้ชาวนาทนไม่ไหวอีกต่อไป ถ้านายทุนจะเข้าเรา ยึดที่ดินจะต้องพบกับ

ข้าเตรียมไว้ให้แล้ว ไอ้ไอ้ ไอ้สุก ไอ้แป้นก็เตรียมไว้แล้ว ไม่รู้ว่ามันจะไปเอาบ้านใครก่อน ต่อไปเอ็งก็ต้องเตรียมไว้ให้เขาบ้างเหมือนกัน พวกเราทั้งหมู่บ้านแหละต้องเตรียมไว้ให้เขาให้พร้อมพร้อมกัน มันจะได้เป็นกอบเป็นกำหน่อย ข้าลงทุนไป ๑๕ บาท พร้อมกับไอ้มี ไอ้สุก ไอ้แป้น คิดว่า... เป็นกระบอกหกของปู่เอ็งยังงี้งี้ได้อยู่หรือ สิบห้าบาทกับน่าน้ำฟ้าของเอ็งคงไม่แพงเกินไป (สถาพร ศรีสังข์ ๒๕๒๘: ๑๑๖)

ในเรื่อง "เอาเลือดเอาเหงื่อออกมา" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ก็แสดงปัญหาทำนองเดียวกัน คือ ชาวนาต่อต้านการยึดที่ดินของนายทุนด้วย

ถ้าพวกเอ็งไม่ยอมออกตา ถ้าพวกเอ็งต้องการผืนนา กลับคืนมา พวกเอ็งต้องกล้าเรียกร้อง ต้องกล้าต่อสู้เหมือนกับที่ไ้ลงแรงสู้กับลมกับแดดกับฝนมาทั้งวันนั้นแหละ มาชี้นำไปไปตามกูไปเอาที่ดินของเรากลับคืนมา ตะโกนมันให้ดัง กองฟางกองดินทั้งหมดหมู่บ้าน ทั้ง

หมกพวกเราที่เป็นชาวนานี้แหละ เอาเลือด เอาเหงื่อของกูมาเอาเลือดเอาเหงื่อของ
กูมา (รวิ โคมกระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๓)

อย่างไรก็ตามการพิจารณาการลุกขึ้นจากต่อสู้ของตัวละครด้วยท่วงท่ารุนแรงนี้ ยังคง
พิจารณาเฉพาะตัวละครที่อยู่ในขอบเขตทางเศรษฐกิจเท่านั้นกล่าวคือ ตัวละครเลือกใช้ชีวิต
ต่อต้านนายทุนแบบก้าวร้าว ความต้องการจะต่อต้านนายทุนโดยตรง มิได้คิดเลยไปถึงเรื่อง
เกี่ยวกับรัฐซึ่งเป็นปัญหาของความแปลกแยกทางการเมือง ส่วนปัญหาที่อาจจะมีว่าชาวนาจะ
กระทำใดสำเร็จ หรือไม่โดยไม่ว่าไปเกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมืองนั้น เป็นเรื่องที่คุณเขียน
เรื่องสั้นไม่ได้แสดงให้เห็นไว้ เรามีบางเรื่องแสดงไว้ในทำนองว่าอำนาจรัฐได้เข้ามาปกป้อง
นายทุนและปราบปรามประชาชนก็จะไปวิเคราะห์ใช้ในบทความความแปลกแยกทางการเมือง

บทที่ ๕

ความแปลกแยกทางการเมืองในเรื่องสั้น

ในสังคมที่มีความแปลกแยกทางการเมือง วรณกรรมที่นักเขียนสร้างสรรค์ขย่มจะต้องแสดงถึงความแปลกแยกทางการเมืองออกมาด้วย ในบทนี้จึงจะวิเคราะห์ให้เห็นว่าเรื่องสั้นในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๙ ได้สะท้อนปัญหาความแปลกแยกทางการเมืองทั้งทางภววิสัย และอัตวิสัยออกมาอย่างไรบ้าง

ด้วยหลักการที่ว่าปัญหาของสังคมย่อมเป็นพื้นฐานของปัญหาที่ผู้เขียนสะท้อนออกมาในวรรณกรรม จึงมีความจำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์ให้เห็นภาพการเมืองในช่วงดังกล่าวเป็นอันดับแรก ทั้งนี้เพื่อให้เห็นว่าสภาวะที่สะท้อนผ่านมาทางเรื่องสั้นนั้นมีใช่เรื่องราวที่เกิดลอย ๆ โดยขาดความเป็นจริงทางสังคมสนับสนุน ต่อจากนั้นจะวิเคราะห์ความแปลกแยกภววิสัยทางการเมือง โดยพิจารณาว่าศูนย์กลางของการเมืองที่แปลกแยกกับประชาชนคือรัฐ และรัฐจะแปลกแยกกับประชาชนในรูปของการใช้อำนาจอรัฐ ซึ่งได้แก่อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ โดยจะใช้เรื่องสั้นวิเคราะห์ความแปลกแยกภววิสัย ทั้งหมด ๘๑ เรื่อง ต่อจากนั้นก็จะวิเคราะห์ความแปลกแยกอัตวิสัยทางการเมือง อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความแปลกแยกภววิสัย โดยจะใช้เรื่องสั้นวิเคราะห์ทั้งหมด ๕๕ เรื่อง และสุดท้ายจะวิเคราะห์ให้เห็นทางออกของตัวละครหลังจากความแปลกแยกดังกล่าว

สถานการณ์ทางการเมืองในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๙

ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๙ ประเทศไทยอยู่ในช่วงการปกครองทั้งโดยระบบเผด็จการทหาร และระบบประชาธิปไตย โดยระบบเผด็จการทหารกินระยะเวลาปกครองประเทศตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๑ - ก่อน ๑๔ ตุลาคม ๒๕๐๖ และระบบประชาธิปไตยกินเวลาตั้งแต่หลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๐๖ - ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ในการวิเคราะห์สภาวะทางการเมืองจะเสนอให้เห็นภาพการเมืองทั้งสองช่วงต่อเนื่องกัน โดยพยายามชี้ให้เห็นปัจจัยทางการเมืองอันมีอิทธิพลต่อการกลัคลายทางการเมืองตลอดช่วงดังกล่าวนี้ด้วย

พื้นฐานของระบบการเมืองก่อน ๑๔ ตุลาคม ๒๔๖๖

การพิจารณาพื้นฐานการเมืองอย่างกว้าง ๆ เสียก่อน จะทำให้สามารถพิจารณาการเมืองในส่วนที่เป็นรายละเอียดได้ง่ายยิ่งขึ้น เพราะเหตุการณ์ต่าง ๆ ทางการเมืองย่อมเกี่ยวพันกันอยู่ภายใต้พื้นฐานทางการเมืองนี้ การพิจารณาพื้นฐานการเมืองช่วง พ.ศ. ๒๔๐๙-ก่อน ๑๔ ตุลาคม ๒๔๖๖ นั้นจะกองพิจารณาความเป็นไปของการเมืองตั้งแต่สมัยจอมพลสุโขทัยธนบุรี เพราะเมื่อจอมพลสุโขทัยมีความวางปกครองนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของระบบการเมืองแผนใหม่อันเป็นรากฐานและกฎของเกมการเมืองที่สะท้อนความเป็นอยู่ของประชาชนไทยสืบเนื่องมาเป็นเวลา ๑๖ ปีเต็ม ภายใต้การริเริ่มของจอมพลสุโขทัย ความหมายของประชาธิปไตยได้ถูกจำกัดความลงมาเป็นประชาธิปไตย "แบบไทย" (ทักษิณ เจลิ้มเกียรติ ๒๔๖๘ : ๔๐)

ประชาธิปไตยแบบไทย ดังที่กล่าวข้างต้นก็หมายถึงฝ่ายบริหารจะต้องมีอำนาจเหนือฝ่ายนิติบัญญัติ ระบบพรรคการเมืองนั้นไม่เหมาะสมกับสังคมไทย ทฤษฎีระบบตัวแทนตามหลักการเมืองไทยนั้น ไม่จำเป็นจะต้องมีพรรคการเมืองหรือการเลือกตั้ง การเป็นตัวแทนหรือผู้แทนของประชาชนแบบไทย ๆ ไม่จำเป็นที่จะต้องได้รับเลือกมาจากประชาชนโดยตรง โครงสร้างทางการเมืองจะเหลือเพียง รัฐบาล กลุ่มข้าราชการ และประชาชน ซึ่งหมายความว่าส่วนที่สำคัญในระบบการเมืองแบบนี้เป็นส่วนบน ซึ่งได้แก่รัฐบาล และข้าราชการ สถาบันประชาชนนั้นไม่มีบทบาททางการเมือง แต่มิหนาท่าเป็นผู้รับบริการจากส่วนบนอย่างเดียว (ทักษิณ เจลิ้มเกียรติ ๒๔๖๘ : ๔๔) ผู้นำในระบบการเมืองเช่น จำเป็นต้องมีอำนาจเด็ดขาดแต่เพียงผู้เดียวที่สามารถจะจัดการเรื่องราวภายในประเทศอย่างรอบด้าน ดังนั้นมาตรา ๑๖ จึงถูกประกาศออกมาใช้เพื่อรองรับหลักการดังกล่าว ม.ร.ว. เส็นย์ ปราโมช แสดงความเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า "มาตรา ๑๖ นั้นให้อำนาจเด็ดขาดนายกรัฐมนตรีไว้ล้นพ้น ยิ่งกว่าอำนาจเด็ดขาดของพระเจ้าแผ่นดินในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราช" (ม.ร.ว. เส็นย์ ปราโมช ๒๔๖๖ : ๑๔) แม้ว่าในปี ๒๔๖๖ จอมพลถนอม กิตติขจร จะยินยอมให้มีการเลือกตั้งทั่วไป แต่ก็ยังเป็นประชาธิปไตยแบบไทย หรือแบบ "นำวิถี" (ม.ร.ว. พศุทธิสาธน์ บุณยผล ๒๕๒๔ : ๖๔) ซึ่งก็คือจอมพลถนอม ยังคงมีอำนาจอยู่เหมือนเดิม และเมื่อเห็นว่ามิชอบปรารถ การใช้อำนาจตัวเอง

ในปี ๒๕๑๔ ก็เกิดขึ้น ระวีวรรณ ประกอบผล วิจารณ์ลักษณะการเมืองในยุคจอมพลถนอมและ
จอมพลประภาส ไว้วว่า

รัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร ซึ่งมีจอมพลประภาส จารุเสถียร เป็นบุคคลสำคัญใน
เวลาต่อมา นั้น กล่าวได้ว่าเป็นรัฐบาลที่ดำเนินนโยบายหลักเช่นเดียวกับ จอมพลสฤษดิ์
คณะรัฐประหาร กล่าวคือ ระบบการเมืองไทยนั้นมีลักษณะเช่นที่เคยเป็นมา นั่นก็คือ กลุ่มผู้มี
อำนาจมากที่สุด ก็คือ รัฐบาลผู้บริหารประเทศ ซึ่งมีอำนาจทางการเมือง แสวงหา
ความร่ำรวยให้กับตนและพรรคพวก กลไกทางการเมืองอื่น ๆ เช่น รัฐสภา ก็ตกอยู่
ภายใต้การควบคุมของฝ่ายบริหาร (ระวีวรรณ ประกอบผล ๒๕๒๔ : ๑๓)

กล่าวโดยสรุปก็คือ รัฐบาลในช่วงนี้ใช้อำนาจเผด็จการอย่างเบ็ดเสร็จ ผู้นำรัฐบาล
ใช้อำนาจสูงสุดในประเทศเหนืออำนาจอื่น ๆ ระบบราชการ ซึ่งรวมทั้ง ข้าราชการ พลเรือน
ทหาร ตำรวจ และตุลาการ กลายเป็นองค์กรที่มีอำนาจมากมายและประสาธน์ไม่ป้องคักร
ใด ๆ จะต่อรองอำนาจได้ ประชาชนจึงตกเป็นฝ่ายรับการใช้อำนาจของรัฐแต่เพียงอย่าง
เดียว

อิทธิพลทางการเมืองของประเทมหาอำนาจ

ประเทศไทยเป็นประเทศเล็กที่ถูกประเทศมหาอำนาจตะวันตกครอบงำ มาตั้งแต่การ
ทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ และหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นกันมาสหรัฐอเมริกา
ก็เข้ามามีอิทธิพลอย่างมากในประเทศไทย อิทธิพลดังกล่าวมีทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และ
สังคม ดังนั้นการพิจารณาถึงการเมืองไทยจำเป็นจะต้องพิจารณาอิทธิพลทางการเมืองของ
ประเทศมหาอำนาจ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา ซึ่งเข้ามามีอิทธิพลมากที่สุดในฐานะผู้นำประเทศ
ทุนนิยมโลก

สหรัฐอเมริกาเริ่มเข้ามามีอิทธิพลในไทย ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ ความสนใจ
ในช่วงนั้นก็เป็นการสนใจที่จะเข้ามาขยายการลงทุน และชักนำให้ประเทศไทยให้กลายเป็น
ประเทศทุนนิยม บริวารที่ขึ้นอยู่กับทุนนิยมโลก ในช่วงนี้สหรัฐยังส่งเสริมที่จะให้ประเทศไทยเป็น

ประชาธิปไตยแบบตะวันตก เพื่อจะได้อนองรับนโยบายการค้าโดยเสรีอย่างเต็มที่ ดังนั้น สหรัฐอเมริกาจึงแสดงความไม่พอใจ เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยึดอำนาจจากรัฐบาลจอมพลเรือในขณะนั้น (กมล สุธะวณิช ๒๕๐๓ : ๑๘๕-๑๘๖) แต่ต่อมาใน ค.ศ. ๒๔๙๒ เหมเจอตง นำพรรคคอมมิวนิสต์จีนยึดอำนาจปกครองในจีนได้สำเร็จ ทำให้สหรัฐอเมริกาตื่นตระหนกกับภัยคอมมิวนิสต์ ที่จะมีต่อประเทศในเอเชียเป็นอย่างมาก ซึ่งขณะนั้นสหรัฐฯ ก็กำลังดำเนินนโยบายปิดล้อมโจเวียตรัลเซียอยู่ในยุโรปอยู่แล้ว สหรัฐฯ จึงหันมาดำเนินนโยบายปิดล้อมจีนในเอเชียอีกด้วย ดังนั้นประเทศในเอเชียก็อดินแดนที่สหรัฐฯ จะต้องเข้ามาสร้างอิทธิพลทางการเมือง เพื่อบังการให้แต่ละประเทศดำเนินนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ ตามที่ตนต้องการ นักวิชาการอเมริกันได้ตั้งข้อสังเกตในเรื่องนี้ไว้ว่า

เมื่อสหรัฐอเมริกาคิดค้นหาวิธีต่อต้านคอมมิวนิสต์ในเอเชียอาคเนย์ จึงได้เห็นว่า รัฐบาลที่มีนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยเป็นสิ่งที่น่าสนใจ และนำไปสู่การสนับสนุน โดยไม่ต้องคำนึงถึงว่าการปกครองภายในจะอย่างไร จะยึดอำนาจ การปกครองโดยวิธีใด เป็นประชาธิปไตยหรือเผด็จการ สหรัฐฯ จึงเริ่มให้ความสนใจน้อยลงเพื่อพัฒนาระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย และหันมาให้การสนับสนุนมากขึ้นแก่หลังที่จะใช้ต่อต้านคอมมิวนิสต์ (กมล สุธะวณิช ๒๕๒๓ : ๘๖)

นอกจากนี้สหรัฐฯ ยังเห็นว่าประเทศไทยจะเป็นปราการสำคัญในทางยุทธศาสตร์ที่จะต่อต้านคอมมิวนิสต์ สหรัฐฯ จึงหันมาหนุนรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งรัฐบาลไทยในขณะนั้นก็มีจุดร่วมในการปราบคอมมิวนิสต์อยู่แล้ว จึงตอบสนองนโยบายของสหรัฐฯ ด้วยที่ต่อมารัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม เริ่มมีนโยบายไปในทางชาตินิยมมากขึ้น จึงเป็นอุปสรรคในการขยายทุนของประเทศทุนนิยมศูนย์กลาง ประกอบกับจอมพล ป. กำลังเสียฐานสนับสนุนทางทหาร ซึ่งหมายถึงกลุ่มของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำให้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เริ่มเข้าหาฐานประชาชน โดยเปิดให้มีการเลือกตั้ง สหรัฐฯ เห็นว่ารัฐบาลของจอมพล ป. ไม่มีความมั่นคงพอที่จะรักษาผลประโยชน์และแนวนโยบายของสหรัฐฯ ดังนั้น

สหรัฐอเมริกาจึงสนับสนุนให้ จอมพลสฤษดิ์ ทำรัฐประหาร (ทรงชัย อภิวัฒน์รังสรรค์ ๒๕๒๕ : ๓๗) เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ยึดอำนาจได้สำเร็จนั้น ตนเองมีทัศนคติที่มองอำนาจในทันทีที่ทันใจ แต่ได้ตั้งรัฐบาลขึ้นแทน ทั้งนี้เพราะ จอมพลสฤษดิ์ เริ่มป่วยด้วยโรคตับและมะเร็งโต (ศักดินา ฉัตรกุล ณ อยุธยา ๒๕๒๖ : ๑๑๖) ทำให้จำเป็นต้องรักษาตัวให้กายเสียก่อน จอมพลสฤษดิ์ จึงเดินทางไปรักษาตัวที่สหรัฐอเมริกา ในฐานะแขกของประธานาธิบดีไอเซนฮาวร์ และในการไปรักษาตัวครั้งนี้ จอมพลสฤษดิ์ก็เข้าปรึกษากับผู้บารักกับสูงของสหรัฐฯ เพื่อกลับมาครองอำนาจโดยสมบูรณ์

จอมพลสฤษดิ์ และสหรัฐฯ ตกลงกันในเรื่องนโยบายทางเศรษฐกิจ ที่ยินยอมให้สหรัฐฯ เป็นผู้วางแผนพัฒนาให้ นโยบายทางการทหารและนโยบายการต่อต้านคอมมิวนิสต์ และจะเห็นได้ว่าคำแถลงการณ์ของคณะปฏิวัติหลังจากที่จอมพลสฤษดิ์ กลับมายึดอำนาจก็แสดงรายละเอียดไว้เช่นเดียวกับที่ได้เจาะตกกลงมากับสหรัฐฯ เป็นที่ว่า

ทางสถานการณ์ภายในลัทธิคอมมิวนิสต์เป็นภัยที่ยิ่งใหญ่ เป็นที่ประจักษ์แจ้งอยู่ทั่วไป ในเรื่องความแทรกซึมของลัทธิคอมมิวนิสต์ที่พยายามสร้างอิทธิพลเหนือจิตใจของประชาชนชาวไทย การแทรกแซงของตัวแทนคอมมิวนิสต์มีอยู่ทุกกระเสี้ยนในทุกหนทางทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ใช้วิธีโฆษณาชวนเชื่อและแผนการที่ฉ้อโกงหลายอย่างทุ่มเทเงินเป็นจำนวนมหาศาล ดำเนินงานทั้งในทางลับและเปิดเผย ทำความพยายามทุกวิถีทางที่จะได้เกิดความเสื่อมโทรม ระส่ำระสายในประเทศ ชุติโกงราชบัลลังก์ ล้มล้างพระพุทธศาสนา และทำลายสถาบันทุกอย่างที่เราได้ตั้งมั่นรักษาด้วยความเสียสละอย่างยิ่งยวด (ราชกิจจานุเบกษา ๒๕๐๖ : ๕)

และยังออกคำสั่งบางตอนของประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๑๑ ว่า

...จัดการเข้าแก้ไขและปรับปรุงเศรษฐกิจแห่งชาติให้ดีขึ้น และเข้าสู่มาตรฐานที่สูงพอใจ โดยนำเอาหลักนิยมในระบบประชาธิปไตยมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับความ เป็นอยู่ของประชาชนไทยทั้งกลีกรรรมและอุตสาหกรรม สำหรับงานนี้จะได้ตั้งคณะกรรมการวางแผนเศรษฐกิจแห่งชาติ (ราชกิจจานุเบกษา ๒๕๐๖ : ๕)

สหรัฐฯ สามารถอ้างสมอผู้นำไทยให้เกลี้ยกล่อมมิวนิสต์อย่างถึงกระดูก (กระป๋องที่ ๒๐๖ : ๘๗) และเห็นว่าหนทางอุดหนุนของปะเทศนั้นต้องเดินตามแนว ตามที่อเมริกาวางไว้ให้ หรือที่เรียกกันว่า "ตามก้นอเมริกา" สหรัฐฯ ได้ทุ่มความช่วยเหลือในทางทหารเป็นจำนวนมาก ทั้งในรูปของอาวุธ ผู้ฝึกทหาร ผู้เชี่ยวชาญ ตลอดจนการส่งกำลังมาประจำในประเทศไทย เช่นในปี ๒๕๐๔ สหรัฐฯ เริ่มส่งทหารมาประจำในประเทศไทยวอดแรก ๑,๐๐๐ คน พร้อมฝูงบินอีก ๑ ฝูง (กลุ่มศึกษาอิสระ ๒๕๒๔ : ๑๒๐) เมื่อขึ้นสมัยจอมพลถนอม สหรัฐฯ ก็ยิ่งเข้ามามีอิทธิพลมากขึ้นเป็นลำดับ โดยสหรัฐฯ มีทหารประจำการอยู่ในประเทศไทยไม่ต่ำกว่า ๕๐,๐๐๐ คน และในสมัยนี้เช่นกันที่สหรัฐฯ เข้ามาสร้างสนามบินขนาดใหญ่อยู่ในประเทศไทยถึง ๑ แห่ง และมีฐานเรดาร์อีกมากมาย (อุบล ชาญประชา ๒๕๓๗ : ๕๐)

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ไทยส่งทหารอาสาสมัครเข้าไปรบในเวียดนามถึง ๑๒,๐๐๐ คน และในปี ๒๕๑๐ ไทยก็ส่งกองพลเสือด่าเข้าไปรบในลาว ซึ่งทั้งหมดนี้มีสหรัฐฯ เป็นผู้นำการทั้งสิ้น ในปี ๒๕๑๑ เจ้าหน้าที่รัฐบาลสหรัฐฯ เคยรับว่า สหรัฐฯ ได้ให้ความช่วยเหลือด้านการฝึกทหารในการใช้อาวุธเคมี และรังสีแก่ทหารไทย และยอมรับว่าประเทศไทยเป็นฐานทัพที่ใหญ่ที่สุดนอกเอเชียอาคเนย์ ร้อยละ ๘๐ ของเครื่องบินทิ้งระเบิดโจมตีลาว กัมพูชา เวียดนามบินไปจากฐานทัพในประเทศไทย (กลุ่มศึกษาอิสระ ๒๕๒๔ : ๑๒๒)

นโยบายการต่อต้านคอมมิวนิสต์นั้น มิได้กระทำเฉพาะกับประชาชนในต่างประเทศเท่านั้น ภายในประเทศไทยเอง นโยบายการปราบปรามคอมมิวนิสต์ก็เป็นไปอย่างเข้มข้นและแบบเหวี่ยงแห กล่าวคือใครที่คัดค้านหรือวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลก็จะกลายเป็นคอมมิวนิสต์ไปทันที ดังนั้นจึงไม่แปลกที่จะมีการจับกุมมิวนิสต์กัน "อย่างนั้นแหละ นับตั้งแต่พระภิกษุสงฆ์ในผ้าเหลือง เด็ก ผู้หญิงที่กำลังอุ้มท้องอยู่นางกลางไร่ คนบ้า นักหนังสือพิมพ์ นักการเมือง พ่อค้า ไม่เลือกว่าใครเป็นใคร ขอให้เจ้าหน้าที่จับมาได้ ถือว่าเป็นคอมมิวนิสต์ทั้งสิ้น"

(ยอดธง พัทธวิไม : ๒๕๓๗ : ๓๖๓) และด้วยนโยบายการปราบปรามคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง จึงทำให้พรรคคอมมิวนิสต์ประกาศต่อสู้ด้วยอาวุธเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม

๒๕๐๘ ที่อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม และด้วยนโยบายการปราบปรามคอมมิวนิสต์แบบ
เหี้ยมโหด ทำให้เกิดปรากฏการณ์ ๒ ด้านคือ ด้านแรก ทำให้ประชาชนหนีภัยหรือหนีความ
ทุกข์ยากไปพร้อมกับพรรคคอมมิวนิสต์เพิ่มมากยิ่งขึ้น ดังจะเห็นว่าหลังจากประกาศการต่อสู้
กบฏอาวุธเถิง ๒ ปี กองกำลังของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยสามารถขยายเข้า
ปฏิบัติการถล่มครอบคลุมไปถึง ๓๓ จังหวัด (ยอดธง ทับทิม ๒๕๐๗ : ๓๗๕) ด้านที่สอง ทำ
ให้กองกำลังของรัฐโดยการสนับสนุนของสหรัฐฯ ได้เชื่อว่าผู้บริสุทธิ์ไปมากมายเพราะ
สงสัยว่าพวกเขาเป็นแนวร่วมคอมมิวนิสต์ หรือแสวงหาผลประโยชน์บางอย่างของกองกำลัง
ดังกล่าวจากประชาชนก็จะไขข้อหาคอมมิวนิสต์เป็นข้ออ้างเช่นเดียวกัน ดังมีผู้สรุปไว้ว่า

ประชาชนบ้านนอกอดทนทั่วประเทศ บนป่า บนเขา ตั้งแต่เหนือจดใต้และอีสาน
ถูกฆ่าถูกทำลายโดยข้อกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ หรือสืบว่าถวายของญาติพี่น้อง
ชาวบ้านที่ถูกกล่าวหาถูกปล้นสดมภ์ในข้อหาเป็นคอมมิวนิสต์ บ้านช่องและเรือกลสวน
ไร่นาถูกเผา ตามถนนหนทางและริมเงาของต้นไม้ใบหญ้าในบริเวณที่อ้างว่าเป็น
คอมมิวนิสต์ ทุกเข้าทุกเย็นจะพบศพคนตายนอนอยู่เหมือนสัตว์ โดยไม่มีใคร
กล้าแตะต้อง คนที่โง่เขลาและอ่อนแอจะถูกต้อนเป็นฝูงขึ้นเฮลิคอปเตอร์ และถูก
ตีลงมาทิ้งเป็น ๆ บางพวกจะถูกจับมัดกระสอบ และโยลงน้ำเป็นเป็น ๆ หลาย
ต่อหลายรายที่จับมาแล้วก็เอาไม้ค้อนขว้างขว้างโยนลงน้ำอย่างสนุกสนาน ผู้หญิงทั้ง
สาวและไม่สาวในเขตเหล่านั้นจำนวนไม่น้อยที่ถูกจับเอาไปข่มขืนกระทำชำเรา
ในข้อหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ (ยอดธง ทับทิม ๒๕๐๗ : ๓๗๕)

แม้แต่การจับนักศึกษา ประชาชน ที่เรียกร้องรัฐธรรมนูญ ๑๓ คน เมื่อก่อน ๑๕
ตุลาคม ๒๕๐๖ รัฐบาลก็ขังเขี่ยข้อหาคอมมิวนิสต์ให้คนเหล่านี้ และการปราบปรามนักศึกษา
ประชาชน เมื่อ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๐๖ รัฐบาลก็อ้างว่าเพราะนักศึกษา ประชาชน ดังกล่าวมี
คอมมิวนิสต์หนุนหลัง

นอกจากนี้การปราบปรามคอมมิวนิสต์ “ผ่านชนชั้นปกครอง” ย่อมยังพยายามสร้างสถานการณ์คอมมิวนิสต์ให้มากกว่าความเป็นจริงขึ้นไปอีก ” นี่เพื่อหวังเงินช่วยเหลือจากสหรัฐฯ ซึ่งก็หาเงินจำนวนมากจะตกเป็นผลประโยชน์ของชนชั้นปกครอง และฝ่ายปราบปรามในระดับล่าง ก็หวังงบประมาณของรัฐบาลที่จะมาให้อย่างเต็มที่ และการมีอำนาจอย่างกว้างขวางของพวกคนก็จะยังคงมีต่อไป ดังนั้นจึงหวังให้สถานการณ์การปราบปรามประชาชนรุนแรงตลอดในช่วงการปกครองดังกล่าว

ระบบราชการกับอำนาจทางการเมือง

การพัฒนาประเทศแนวใหม่ของจอมพลสฤษดิ์ จอมพลถนอม ทำให้ระบบราชการขยายตัวขึ้นอย่างมาก เพราะระบบราชการคือเครื่องมือของรัฐบาลที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาแผนใหม่ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม และด้วยโครงสร้างทางการเมืองทางเดียวแบบรัฐบาล ทหาราชาการ ประชาชน ทำให้ระบบราชการคือ ระบบที่ทรงอำนาจเพราะเป็นระบบที่รับเอาอำนาจรัฐแทบทั้งหมดไปปฏิบัติให้เป็นรูปธรรมกับประชาชน โดยไม่มีอำนาจตรวจสอบจากประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้อง

พิจารณาลักษณะของระบบราชการดังที่กล่าวมาจะเห็นว่า เป็นระบบที่มีโอกาสใช้อำนาจกระทำต่อประชาชนมาก ดังที่พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม สรุปไว้ว่า “ราชการส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ขูดรีดประชาชน รับสินบนในการปฏิบัติงาน และวางตัวเป็นเจ้าของมูลนาย แสดงอำนาจเหนือประชาชน (พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม ๒๕๒๘ : ๑๑๕) เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่งที่ข้าราชการปฏิบัติก็คือ การใช้อำนาจหน้าที่รังแกประชาชน และแสวงหาผลประโยชน์ เข้าตัวเองและพรรคพวก เช่นงานวิจัยของวิทยากร เชียงกูล พบว่า ผู้ว่าราชการจังหวัด นายอำเภอ และข้าราชการระดับต่าง ๆ นั้นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเจ้าที่ดิน พ่อค้า และนายทุนเงินกู้ และมีจะเข้าข้างพวกเจ้าที่ดิน พ่อค้า นายทุนเงินกู้ มากกว่าจะเข้าข้างชาวนา(วิทยากร เชียงกูล ๒๕๖๖ : ๑๙๔) นอกจากนี้ข้าราชการยังใช้อำนาจหน้าที่เบียดบังเอางบประมาณแผ่นดินไปเข้ากระเป๋าตัวเองอีกเป็นจำนวนมาก การรับสินบนและการเล่นพรรคเล่นพวกทำให้คนผิดกลายเป็นคนประสับความสำเร็จทางการงานหรืออาชีพ และคนที่ปฏิบัติที่ปฏิบัติชอบ อาจจะถูกลงโทษ ขอดคง ทับทิวไม้

เรียกข้าราชการในยุคนี้ว่า "ข้าราชการทรราชย์" ซึ่งจะเริ่มต้นมาตั้งแต่รัฐบาลที่เป็นหัว
ขบวนจนถึงข้าราชการปลายแถว ดังที่เขาสรุปไว้ว่า

ในระบบนี้จะต้องมีสองประการที่จะขาดเสียมิได้ คือทรราชย์และการคอร์รัปชั่น
เมื่อมีคอร์รัปชั่นก็จะต้องมีทรราชย์ เมื่อมีทรราชย์ก็จะต้องมีคอร์รัปชั่น ประเทศ
ก็จะต้องถูกสูบ ถูกทำให้เป็นเครื่องเล่นและแสวงหาความร่ำรวย ในขณะเดียวกัน
ที่ประชาชนทั้งชาติก็จะกลายเป็นเครื่องเล่น หรือวัตถุดิบที่ทรราชย์และการ
คอร์รัปชั่นจะนำไปใช้เป็นเครื่องมือ เพราะฉะนั้นในสมัยที่สามทรราชย์ครอง
อำนาจในเมืองไทย จึงมีข่าวการสู้รบกันประเทศชาติประชาชนอย่างหนาแน่น
ที่สุด (ยอดธง พัทธวิไม ๒๕๐๗ : ๑๕๓-๑๕๔)

บุญ ถิ่นคำสี ได้สรุปถึงระบบราชการในยุคจอมพลถนอม จอมพลประภาสไว้ว่า

เกิดความเหลวแหลกเน่าเฟะในกลไกของระบบราชการ เกิดความไม่เป็นธรรม
ขึ้นทั่วไป การคอร์รัปชั่นระบาดในหมู่นักราชการ ตั้งแต่ชั้นผู้ใหญ่ไปจนถึงชั้นปลาย
แถว เกิดการใช้อำนาจอย่างกว้างขวางในวงการต่าง ๆ เช่นนี้ปกครองไม่ยอม
เคารพกฎหมายที่มีอยู่ แต่อำนาจเสียงการเสียภาษี เจ้าหน้าที่ของรัฐใช้อำนาจ
กดขี่ข่มเหงปราบปราม ประชาชนอย่างป่าเถื่อน เกิดความวุ่นวาย ที่สะท้อนขวัญ
สะท้อนประชาชน เช่นกรณีคอร์รัปชั่น ๒๐๗ ล้าน (ขุนนางชาวนา ยวบูรณ์) กรณี
คังป้อมของทรราชย์มรดก กิตติขจร กรณีล่าสัตว์ทุ่งใหญ่ของบรรดาอภิสิทธิ์ชน
ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ กรณีฆ่า อ.ส. ๘ ๗๗ ฯลฯ แทบทุกกรณีผู้กระทำ
ผิดมิได้รับการลงโทษตามกระบวนการยุติธรรม นอกจากนี้ยังมีกรณีอื่น ๆ อีก
มากมาย อันเป็นผลมาจากความเหลวแหลกเน่าเฟะของระบบราชการ อันเป็น
กลไกปกครองของพวกเผด็จการทหารฟาสซิสต์ (บุญ ถิ่นคำสี ๒๕๒๒ : ๕๙)

นอกจากนี้การเข้าไปทุกภูมิภาคของประเทศ ของระบบราชการก็หมายถึงการเข้าไปของกฎหมายด้วย กฎหมายดังกล่าวได้ไปสร้างความขัดแย้งกับสิทธิดั้งเดิมของชาวบ้านมาแต่อดีต เช่น การตัดไม้ การเก็บผลผลิตในป่า การผลิตสุรา โดยไม่ได้รับอนุญาตถือว่าเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย ต้องถูกลงโทษ (พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม ๒๕๒๕ : ๑๑๕) ในขณะที่กลไกระบบราชการเหล่านี้แทบจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับอะไรเลยกับประชาชน ชาวบ้านจะรู้สึกรู้ว่าเขาไม่น่าจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับราชการ เช่น ตำรวจ ก็ไม่มีใครอยากไปหา ยิ่งว่าเดือดร้อนแล้วชาวบ้านยิ่งไม่อยากจะไป พวกเขามองไม่เห็นเลยว่าหน่วยงานเหล่านี้มีประโยชน์อะไรต่อเขาเลย เช่น กรมส่งเสริมการเกษตร ถึงแม้ไม่มีชาวนาชาวนาก็ยังทำนาของเขาได้ตามปกติ "พอระบบราชการเข้าไปก็ทำลายอำนาจการตัดสินใจของชาวนาทั้งหมดเลย ทั้งทำลายตั้งแต่วาระบนการเกิดขึ้นของชาวนา ทำลายความรู้สึกของชาวนา ทำลายความเชื่อมั่น ทำลายวิถีชีวิตของชาวนา ทำลายเกือบทุกอย่าง" (ทองแห่ ชูวชิวัฒน์ ๒๕๒๘ : ๒๕)

วิกฤติการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖

วิกฤติการณ์ ๑๔ ตุลาคม ไม่ใช่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยอุบัติเหตุ หรือเป็นการบังเอิญ แต่เกิดจากนโยบายของการพัฒนาประเทศที่หนัก มุมมานาน จนก่อให้เกิดความขัดแย้งขึ้นทั่วไป การพิจารณาสาเหตุของเหตุการณ์นี้ จึงจำเป็นจะต้องพิจารณาปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาประเทศก่อนหน้านี้ คือ ตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ เป็นต้นมา

ระบบเศรษฐกิจและระบบการเมืองที่ใช้กันมาตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ จนถึงสมัยจอมพลถนอม ในตอนต้นก็ดูจะเข้มแข็ง แต่เวลานานขึ้นเนื้อแท้ของระบบก็ปรากฏขึ้น คือระบบดังกล่าวได้สร้างความขัดแย้งในตัวของมันเอง โดยเฉพาะตั้งแต่สมัยจอมพลถนอม เป็นต้นมา ความขัดแย้งที่ว่านี้เกิดในคานาหนึ่งระบบสฤษดิ์-ถนอม เป็นระบบเผด็จการ อีกคานาหนึ่งเป็นระบบที่มุ่งพัฒนาเศรษฐกิจ และความเป็นสมัยใหม่โดยหลงเชื่อว่าจะทำให้ประเทศไทยเป็นแบบตะวันตกได้ (ม.ร.ว. พุทธิสาลย์ ชุมพล ๒๕๒๘ : ๖๐) การพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวตะวันตก

ถึงแม้จะสามารถทำให้เศรษฐกิจเจริญเติบโตในอัตราสูงพอสมควร แต่ก็ไม่สามารถยกระดับมาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่ได้อย่างแท้จริง เพราะว่าผลของการพัฒนาไปตกอยู่กับคนส่วนน้อยเท่านั้น (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๖๖ : ๑๔๔) ผลของการพัฒนาทำให้ภาคชนบทล่มสลายลงเป็นลำดับ ชาวไร่ชาวนาอยู่ในสภาพที่อดอยากทุกข์ยากจนทุกที ในขณะที่กรรมกรในเมืองขยายจำนวนขึ้นเป็นอเนก และยิ่งนับวันก็ยิ่งถูกกดขี่มากขึ้นทุกที ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยก็เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ แต่รัฐบาลกลับห้ามกรรมกรเรียกร้องค่าจ้างห้ามวิพากษ์วิจารณ์ มีกฎหมายว่าด้วยลักษณะทำวัตรเป็นคอมมิวนิสต์ มีมาตรา ๑๗ ที่จะจัดการจับผู้ขัดขืนนโยบายของรัฐบาล จะเห็นได้ว่าชะตากรรมของประชาชนเหล่านี้ถูกทำให้เป็นไปด้วยอำนาจทางการเมือง ในขณะที่พวกเขาก็ถูกผูกมัดดำเนินนโยบาย "แช่แข็ง"ทางการเมือง ทำให้ประชาชนผู้ทุกข์ยากไม่มีโอกาสที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือตัดสินใจชะตากรรมของตนเองได้แม้แต่อย่างใด สิ่งเหล่านี้ถือคือเพลิงที่รอวันปะทุ ดังจะเห็นได้ว่าประชาชนผู้ยากไร้เหล่านี้มีไม่น้อยที่ออกไปต่อสู้ร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย พวกที่ยังทนอยู่ในระบบเช่นนี้ก็เต็มไปด้วยความกดดันที่รอวันปะทุออกมา

ในอีกด้านหนึ่งนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจดังกล่าวทำให้เกิดชนชั้นกลางขึ้นเป็นจำนวนมาก เนื่องจากระบบเศรษฐกิจแบบใหม่ และกลไกรัฐที่ขยายตัวขึ้นอย่างมากมาย ต้องการคนเข้าไปทำงานอยู่ในระบบจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นนักธุรกิจ นักวิชาชีพ นักเทคนิค แพทย์ วิศวกร ครู อาจารย์ ฯลฯ ซึ่งโดยธรรมชาติแล้วชนชั้นกลางเหล่านี้มักจะมีความคิดเสรีนิยม ต้องการความคล่องตัวในการประกอบอาชีพ ดังนั้นระบบสังคม-กฎหมาย ได้สร้างบุคคลเหล่านี้ขึ้นมา แต่บุคคลเหล่านี้กลับเป็นผู้ที่ไม่พอใจลักษณะความเป็นเผด็จการเสียเอง และแนวทางการพัฒนาประเทศดังกล่าวทำให้รัฐได้จัดตั้งมหาวิทยาลัยเพื่อผลิตบุคลากรเข้าไปป้อนระบบ ทำให้เกิดการขยายตัวของจำนวนนักศึกษาและมหาวิทยาลัยอย่างไม่เคยมีมาก่อน ผู้ที่เข้าศึกษาส่วนใหญ่เป็นบุตรหลานของชนชั้นกลาง และบ้างที่เป็นชนชั้นล่าง แม้ว่านักศึกษาส่วนใหญ่จะหลงใหลเพื่อไปตามวัฒนธรรม และจุดมุ่งหมายการศึกษาที่ชนชั้นปกครองกำหนด แต่ว่าก็มีนักศึกษาจำนวนไม่น้อยที่เริ่มคนไม่ได้กับการจำกัดเสรีภาพ เนื้อหาการศึกษาที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงในสังคม และสภาพการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยก็มีลักษณะเป็นเผด็จการ

ไม่สนใจเสริมความคิดสร้างสรรค์ ทั้งนี้เพราะนักศึกษาบางส่วน มาจากชนชั้นล่าง จึงเรียนรู้ปัญหาต่าง ๆ ได้ไว แต่ นักศึกษาที่มาจากชนชั้นกลางซึ่งส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ประกอบธุรกิจ เคยได้เห็นความฉ้อฉลของกลไกรัฐเป็นอย่างดี เช่นการทุจริตของข้าราชการเป็นต้น ประกอบกับการหางานทำ เริ่มยากขึ้นทุกที นักศึกษาเหล่านี้จึงเริ่มจับกลุ่มพูดคุยกัน ภายใต้ชื่อกลุ่มต่าง ๆ มากมายหลายกลุ่ม พวกเขาได้เผยแพร่ความคิดในการวิพากษ์วิจารณ์สังคม โดยการออกหนังสือ เขียนหนังสือ หรือการพูดคุย และในที่สุดก็กลายเป็นกลุ่มเรียกร้องรัฐธรรมนูญ ส่วนชนชั้นปกครองกลุ่มจอมพลถนอม จอมพลประภาส ถึงแม้จะพยายามโอนอ่อนผ่อนตามกระแสตื่นตัวของประชาชนในจุดที่คิดว่าจะไม่ทำให้อำนาจของตนหมดไป เช่นการเปิดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในปี ๒๕๑๒ แต่ธาตุแท้ของการปกครองไม่ได้เปลี่ยนไป การยึดอำนาจตนเองในปี ๒๕๑๔ ก็ยิ่งทำให้เห็นธาตุแท้ของรัฐบาลจอมพลถนอม จอมพลประภาส มากยิ่งขึ้น และธาตุแท้ปรากฏชัดมากที่สุดเมื่อเขาส่งกำลังทหาร ตำรวจ ออกเข่นฆ่าประชาชน นักศึกษา ในเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ แต่เนื่องจากระบบถนอม-ประภาส จึงจุดเลื่อมจนถึงที่สุด ไม่มีใครยอมรับได้อีกต่อไป ระบบนี้จึงถูกทำลายไปในที่สุด

ทพ. เมย์ทิพย์แห่งวัดถึง ๑๕ ตุลาคม ๒๕๑๖

เหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหลังจากนั้นบ้างพอสมควร เช่น มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ถือกันว่าเป็นประชาธิปไตยที่สุด มีการเลือกตั้งประชาชน และนิสิต นักศึกษา มีเสรีในการแสดงความคิดเห็น แต่เหตุการณ์เหล่านี้เป็นเพียงปรากฏการณ์บางอย่างที่รัฐทุนนิยมยินยอมให้เกิดขึ้นได้เท่านั้น เพราะโครงสร้างทั้งหมดของระบบเศรษฐกิจทุนนิยม และระบบการเมืองของรัฐทุนนิยมไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย

แท้จริงแล้วการเปลี่ยนกลุ่มผู้ปกครองภายหลังเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เป็นเพียงการแสดงให้เห็นถึงความเป็นอิสระโดยสัมพัทธ์ของรัฐ กล่าวคือจะมีการเปลี่ยนแปลงกลุ่มผู้ปกครองใหม่ เมื่อเห็นว่าผู้ปกครองเก่าไม่สามารถจะปกป้องและพัฒนาการเอารัดเอาเปรียบของระบบทุนนิยมต่อไปอีกได้ การเปลี่ยนแปลงกลุ่มผู้ปกครองไปในทางเสรีเพื่อผ่อนคลายแรงกระแทกกระทั้นของความขัดแย้งที่พุ่งมาสู่รัฐ (วิจิต อุดมภักดิ์ ๒๕๒๙ : ๓๙)

ดังนั้นระบบรัฐสภาจึงถูกนำมาใช้ในช่วงนี้ แต่โดยธาตุแท้แล้วระบบนี้ก็ยังรักษาระบบการเอารัดเอาเปรียบทุนนิยมไว้ การเปลี่ยนแปลงการเมืองดังกล่าว จึงเป็นเพียงการเปลี่ยนกลุ่มผู้ครองอำนาจภายในชนชั้นนายทุนเท่านั้น วิชิต อุดมภักดิ์ สรุปลักษณะของรัฐถึง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ไว้ว่าเป็นรัฐที่มีองค์ประกอบ ๒ ส่วน คือส่วนประกอบแรกเป็นกลไกรัฐเดิม ซึ่งเป็นกลไกแห่งการให้กำลังรุนแรงอันประกอบไปด้วยสามขาซึ่งคือระบบราชการ กองทัพกับตำรวจและระบบศาล ถูกกระด้าง สามขาหลังของรัฐในเครื่องมือการให้กำลังรุนแรงอย่างเปิดเผย ส่วนประกอบที่สอง คือกลไกรัฐสภา อันเห็นไม่ประจักษ์ เป็นสื่อกลุ่มอันงตงาม โดยเห็นแต่แล้วก็เป็นส่วนหนึ่งของระบอบอำนาจรัฐเป็นเกราะอ่อนนุ่มที่ห่อหุ้มกลไกเดิมไว้ (ลิขิต อุดมภักดิ์ ๒๕๒๕ : ๓๙๑)

ดังนั้น เหตุการณ์ของรัฐบาลหลัง ๑๔ ตุลาคม จึงเป็นไปในลักษณะ

นอกจากจะไม่พยายามเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมนักรัฐบาล ยังให้ทุนผลประโยชน์
ของชนกลุ่มน้อยไปสังคม ถือเช่นนี้ นายทุนก็กินกิน ชนชั้นนายทุนขุนศึก และจักรพรรดิ
นิยม พฤติกรรมเหล่านี้จึงได้เห็นจากการกระทำของรัฐบาลจากการไม่พยายามเสริม
สร้างประชาธิปไตยที่แท้จริง และไม่พยายามปลดปล่อยชาติให้หลุดจากทาสของมหา
และกดขี่จากจักรพรรดินิยม (ภัทรศักดิ์ ๒๕๒๒ : ๘๘)

ก็ได้พยายามผลักดันแผนงานการต่อสู้กับกระแสต้นตอของประชาชน. โดยให้ทั้งไม้อ่อนและไม้แข็ง ไม้อ่อนก็เช่นจะมอบให้มีการชุมนุมเรียกร้อง ขี้นามให้จัดตั้งองค์กรต่าง ๆ และยินยอมตามคำเรียกร้องของประชาชนบ้าง ในกรณีที่ไม่กระทบกระเทือนโครงสร้างของระบบการทุจริตแบบทุนนิยม รวมทั้งการรับปากว่าจะช่วยเหลือให้ความเป็นธรรม แต่ในอีกด้านหนึ่งรัฐก็ใช้กลไกที่มีอยู่อีกบางส่วจัดการกับประชาชนอย่างรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นใช้กองทหาร ตำรวจ หรือจัดตั้งกลุ่มเฉพาะกิจขึ้นมา เช่น กลุ่มกระหังแดง นวพล ลูกเสือชาวบ้าน ฯลฯ ดังนั้นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ก็คือ ในขณะที่รัฐประกาศถึงความ เป็นประชาธิปไตย รัฐก็ยังมีความหมายแฝงการ เช่น กฎหมายว่าด้วยการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ไว้ใช้ ในขณะที่รัฐยอมให้มีการชุมนุมของประชาชน รัฐก็ส่งกำลังเข้าจัดการทั้งลับและเปิดเผย ดังจะเห็นว่าการชุมนุมของประชาชนแต่ละครั้งมักจะต้องมีผู้ก่อวินาศกรรม เช่น โยนระเบิดใส่ ทำให้มีผู้เสียชีวิตอยู่เสมอ หรือปรากฏว่ามีผู้นำชาวไร่ชาวนา ผู้นำกรรมกร ผู้นำนักศึกษา ถูกลอบสังหารอยู่เสมอ โดยเชื่อกันว่ามีกองกำลังของรัฐเข้ารวมทวย โดยเฉพาะผู้นำชาวไร่ชาวนาในชนบทจะถูกฆ่าตายมากที่สุด เช่น นับถึงแต่วันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๑๖ วันที่ผู้นำชาวไร่ชาวนาคนแรกถูกสังหาร จนถึงเดือนสิงหาคม ๒๕๑๙ มีผู้นำชาวไร่ชาวนา ถูกลอบสังหารเสียชีวิตและบาดเจ็บถึง ๓๕

คน (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๒๖ : ๑๙๔)

ในอีกด้านหนึ่งที่เร่งให้ชนชั้นปกครองใช้นโยบายในการปราบปรามประชาชนให้เร็วและรุนแรงยิ่งขึ้น ก็คือ กระแสเอียงซ้ายของขบวนการนักศึกษา ที่ได้มีชนเอาอุดมการณ์ ทฤษฎี และการสร้างสรรค์สังคมนิยมของจีน และของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เข้ามาเป็นปรัชญาเบื้องหลังการทำงาน และภาพร่างแห่งการปฏิวัติก็คือ การกอบตาท กองหน้าของการปฏิวัติในการเคลื่อนไหวเพื่อสับคลอนอำนาจรัฐในเมือง เพื่อผนวกกับการเคลื่อนไหวด้วยกำลังอาวุธในชนบท ด้วยเหตุนี้จึงเน้นการเคลื่อนไหวทางการเมืองเป็นจุดหนัก ที่เต็มไปด้วยความรุนแรงและมีลักษณะกระทำเด่นประชาชน การลงสู่กรรมกรจึงเป็นไปในลักษณะขัดแย้งจิตสำนึกปฏิวัติกับกรรมกร และก่อการสไตรคที่รุนแรง การลงสู่ชาวนาก็แบบเน้นกันงานมวลชนของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (ปิยะมิตร ลีลาธรรม ๒๕๒๕: ๑๓)

ทำให้ในตำแหน่งชั้นปกครองต้นกวีการขยายตัวของอิทธิพลสังคมนิยม ซึ่งแน่นอนกว่าชั้นปกครองรัฐทุนนิยม ขอมขามไม่ได้ ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วนที่จะต้องทำลายกระแสนี้เสีย ในอีกด้านหนึ่งลักษณะที่ชาวจักรุนแรง เกรตกรง สิกคัมภีร์ ชาคการประนีประนอมเพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง และมีลักษณะกระทำและคิดแทนประชาชนในทุกเรื่องโดยชาคการประเพณีกววิสัยที่เป็นจริง สิ่งที่มาตามก็คือ การล้าหน้าและโดดเดี่ยวจากมวลชน ซึ่งกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ชนชั้นปกครองช่วงชิงขยายช่องว่าง และทำลายความชอบธรรมของขบวนการนักถึกษา ประชาชน ที่ก้าวหน้าจนในที่สุดการปราบปรามนักถึกษา ประชาชนด้วยความรุนแรงในวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๐๙ ก็เกิดขึ้น และเป็นการที่รัฐเลิกเล่นบทรัฐสภา และเปลี่ยนกลุ่มผู้มีอำนาจใหม่ ซึ่งมาจากนายทุนชนทางที่มีกองทัพ และระบบราชการเป็นกำลังหนุนหลัง

ความแปลกแยกกววิสัยทางการเมือง

รัฐถึกษาำเนิดและดำรงอยู่ด้วยความหวังของประชาชนว่ารัฐจะช่วยจกักบัคเป้าความขัดแย้งของผูคนในสังคม และจะนำผูคนไปสู่ความมีเสรีภาพและสามารถบงการชะตากรรมของตนได้ (ลิติต อุคณภักดี ๒๕๐๙ : ๓๓) แต่โดยข้อเท็จจริงแล้วรัฐหาใช่เป็นเกรื่องมือของประชาชนที่จะนำพวกเขาไปสู่เสรีภาพ และความมีศักดิ์ศรี แต่รัฐเองกลับมามีอำนาจเหนือมนุษย์ เป็นปฏิปักษ์ และขัดขวาง ทางไปสู่เสรีภาพ และความมีศักดิ์ศรีของมนุษย์เสียเอง อำนาจของรัฐที่มีอยู่เหนืามนุษย์ดังกล่าวจะพิจารณาบุระระ ได้จากอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ การที่อำนาจทั้งสามกลายเป็นอำนาจที่เป็นปฏิปักษ์และขัดขวางกับทางไปสู่เสรีภาพ และความมีศักดิ์ศรีของประชาชนนี้ก็คือความแปลกแยกกววิสัยทางการเมือง ที่ต้องการกล่าวถึง ดังนั้นในการวิเคราะห์ความแปลกแยกทางการเมืองในเรื่องสั้นนี้จะแยกวิเคราะห์เป็นความแปลกแยกกับอำนาจนิติบัญญัติ ความแปลกแยกกับอำนาจบริหาร และความแปลกแยกกับอำนาจตุลาการ

ความแปลกแยกกับอำนาจนิติบัญญัติ

อำนาจนิติบัญญัติเป็นอำนาจที่ออกกฎหมาย เพื่อให้ เป็นหลักเกณฑ์ในการปกครองประเทศ และเป็นอำนาจที่จัดตั้งรัฐบาลตลอดจนควบคุมรัฐบาลให้บริหารประเทศไปในแนวที่จะบำบัดทุกข์บำรุงสุขและส่งเสริมเสรีภาพของประชาชน ถ้าประเทศอยู่ในช่วงการปกครองระบอบเผด็จการอำนาจนี้จะไม่มีความหมายอะไร เพราะอำนาจบริหารของรัฐบาลเผด็จการจะเข้ามาควบคุมจนหมดสิ้น แต่ในช่วงการปกครองด้วยระบบประชาธิปไตย อำนาจนี้จะมี ความหมายขึ้นมาเพราะจะมีการเปิดโอกาส ให้ประชาชนเลือกตัวแทนของตนเข้ามาใช้อำนาจนี้ ดังนั้นการพิจารณาความแปลกแยกของอำนาจนิติบัญญัติ จึงจะเน้นเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเท่านั้น

ถ้าพิจารณาตามหลักการที่ว่าประชาชนเลือกตัวแทนเข้าไปใช้อำนาจนิติบัญญัติแทนตนนั้นก็ดูเหมือนว่าประชาชนจะใช้อำนาจสูงสุด เพราะตัวแทนของเขาได้เข้ามามีอำนาจสูงสุดในการกำหนดความเป็นไปของประเทศ แต่ปัญหาก็คือผู้แทนที่ประชาชนเลือกเข้าไปนั้นเป็นตัวแทนของประชาชนที่ต้องการเข้าไปปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของประชาชนจริง ๆ หรือไม่ และสิ่งที่ผู้แทนใช้อำนาจกระทำการนั้นเอื้อประโยชน์ให้กับประชาชน สนับสนุนให้ประชาชนมี

เสรีภาพสิทธิเสรีหรือไม่ว่ถ้าพิจารณาตามข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นแล้ว จะเห็นได้ว่าผู้แทนดังกล่าวหาใช่เป็นผู้แทนของประชาชนอย่างแท้จริงไม่ และสิ่งที่ผู้แทนกระทำก็มักเป็นสิ่งที่นำความทุกข์ยากเดือดร้อนมาสู่ประชาชน จึงกล่าวได้ว่าอำนาจนิติบัญญัติได้กลายเป็นสิ่งที่แปลกแยกกับประชาชน ในการพิจารณาความแปลกแยกของอำนาจนิติบัญญัติจะแยกพิจารณาเป็นการ เลือกตั้งผู้แทนราษฎรกับเจตนารมณ์ของประชาชนกับหน้าที่ของผู้แทนราษฎรกับการเป็นปฏิปักษ์กับประชาชน

๑. การเลือกตั้งผู้แทนราษฎรกับเจตนารมณ์ของประชาชน

ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยจะเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงเจตนารมณ์ทางการเมืองโดยการเลือกผู้แทนของตนเข้าไปทำหน้าที่นิติบัญญัติแทนในรัฐสภา แต่ในทางปฏิบัติ การเลือกตั้งดังกล่าวต้องใช้อัตราส่วนของประชาชนจำนวนมากต่อผู้แทนราษฎร ๑ คน ดังนั้นจึงเป็นการยากที่ประชาชนจะรู้จักผู้สมัครผู้แทนแต่ละคนได้ดี หรือถ้าพิจารณาเป็นพรรค

การเมืองพรรคการเมืองก็มีมาก แต่ละพรรคล้วนมีนโยบายที่น่าเชื่อถือ จนยากที่ประชาชนจะจำแนกแยกแยะได้ นอกจากผู้สมัครรับเลือกตั้ง และพรรคการเมืองยังใช้กลวิธีต่าง ๆ เพื่อชักจูงประชาชนให้มาลงคะแนนเสียงให้คนไม่ว่าวิธีการเช่นนี้จะสกปรกอย่างไรก็ตาม เช่นการแจกเงิน การแจกสิ่งของ การสร้างถนนหนทาง การโฆษณาชวนเชื่ออย่างขนานใหญ่โดยผ่านสื่อต่าง ๆ การใช้สิทธิพล บารมี ทั้งทางนักเลงอันธพาล และทางข้าราชการประจำ นอกจากนี้ในระบบเลือกตั้งเช่นนี้ต้องใช้เงินเป็นจำนวนมาก ประชาชนที่มีเงินน้อยก็ไม่สามารถจะเสนอตัวให้ประชาชนพิจารณาได้ จนในที่สุดแล้วก็เป็นการยากที่ประชาชนจะมีเวทุนำงานในการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรของตนได้อย่างแท้จริง

การได้มาของผู้แทนราษฎรที่เป็นอิสระจากเจตจำนงของประชาชนที่ปรากฏในเรื่องสั้นนี้จะเห็นได้จากเรื่อง "คนว่างงาน" (พ.ศ. ๒๔๑๓) ซึ่งผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นว่ามีผู้แทนราษฎรในสภาบางส่วนที่สมัครเข้ารับเลือกตั้งเพียงเพราะเห็นว่าเป็นอาชีพอย่างหนึ่งไม่ได้คิดที่จะทำสิ่งที่เป็นประโยชน์กับประชาชนที่เลือกตนเข้ามา ซึ่งก็หมายความว่าประชาชนจะเลือกผู้ไม่ใช่ตัวแทนของตนจริง ๆ เข้าไป (สุจิตต์ วงศ์เทศ ๒๕๑๗ : ๑๓๑ - ๑๓๒) นอกจากนี้ ผู้เข้าสมัครรับเลือกตั้งส่วนใหญ่จะเป็นคนรวยหรือคนที่มีอิทธิพลที่มาจากในเมือง ดังที่เรื่อง "อีกนานสักเท่าไร" (พ.ศ. ๒๔๑๘) ได้แสดงให้เห็นและพวกนี้จะใช้วิธีหาเสียงด้วยการให้ระบบหวัคคะแนน และการให้อำมีสินจ้าง เช่นการชุกม่อนน้ำ เรื่องนี้ยังชี้ให้เห็นดีว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งมักจะอิงอยู่กับการใช้อำนาจหน้าที่ของข้าราชการประจำ โดยผู้เขียนกล่าวถึงผู้ว่าราชการจังหวัดใช้อำนาจหน้าที่บังคับให้ผู้ใดบ้างกับบัญชา เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ครู กระทำในสิ่งที่จะทำให้ผู้สมัครผู้แทนซึ่งเป็นพี่ชายของตนได้คะแนนเสียง (สิทธิชัย ธาตานิธิ ๒๕๑๘ : ๒๖๕ - ๒๖๖)

การเลี้ยงหวัคคะแนน การแจกเงิน การสร้างถนนหนทาง การฉายภาพยนตร์ จะเป็นวิธีการหาเสียงที่นิยมกระทำกันอย่างแพร่หลาย ดังที่ปรากฏอยู่ในเรื่อง เรายังไม่ชนะดอกหรือพ่อ, ปล้นชาติ , และจ่อยกับบัว เรื่อง "เรายังไม่ชนะดอกหรือพ่อ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) กล่าวถึงผู้สมัครรับเลือกตั้งใช้วิธีการหาเสียงด้วยการนำภาพยนตร์ไปฉายให้ชาวบ้านดูแล้วก็โฆษณาชวนเชื่อ

ในทำนองว่า " จะช่วยเหลียวหาไรชาวเราอย่างเต็มที่" โดยที่ความรู้สึกลึกของเขาจริง ๆ นั้น เขาไม่เข้าใจปัญหาของ "ชาวบ้านซึ่งได้เกี้ยวไรชาวนา มิหนำซ้ำยังดูหมิ่นวิธีการที่ชาวนาเรียกร้องความเป็นธรรมจากรัฐบาลว่าเป็นพวกก่อความวุ่นวาย (สมคิด สิงสง ๒๕๔๙ : ๓๑๐-๓๑๓) ส่วนเรื่อง "ปล้นชาติ" (พ.ศ. ๒๕๔๙) ก็แสดงปัญหาในทำนองเดียวกันว่าผู้สมัครรับเลือกตั้งใช้วิธีหาเสียงด้วยการพาหิ้วกระแฉับไปเลี้ยงอย่างดีพร้อมทั้งมีเงินให้ตาย สำหรับชาวบ้านทั่วไปก็ใช้วิธีแจกเงินและการสร้างถนนหนทาง ดังนั้นจึงมีชาวบ้านอยู่ไม่น้อยที่ลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง หวัง ๆ ที่ไม่รู้เลยว่าด้วยซ้ำว่ามีผู้สมัครรับเลือกตั้งทั้งหมดกี่คน (ศรีศักดิ์ นพรัตน์ ๒๕๖๒ : ๙๐-๑๑๐)

สำหรับเรื่อง "จอยกับบัว" (พ.ศ. ๒๕๔๙) ก็ยังถึงการหาเสียงด้วยการแจกเงินของผู้สมัครรับเลือกตั้ง และบุคคลดังกล่าวนี้ก็จะได้รับเลือกตั้งอยู่เสมอ เพราะชาวบ้านจะ "หลงใหลไปเลือกอะไรต่ออะไร ใครก็ไม่รู้ร่ำรวยแต่อำนาจเงินของเขา" และเรื่องนี้ยังชี้ให้เห็นว่าวิธีเลือกตั้งเช่นนี้เป็นการยากที่ประชาชนจะเลือกตัวแทนที่แท้จริงได้ เพราะ "มันยากหนาและลวนวิธีเดียวกัน จนยากที่จะหาคำคนดีได้" ซึ่งก็คือผู้สมัครจะใช้วิธีหาเสียงกล้าย ๆ กัน พร้อมทั้งแถลงนโยบายของพรรคการเมืองที่น่าเชื่อถือทั้งนั้น (ศรีศักดิ์ นพรัตน์ ๒๕๖๒ :

๓๔ - ๕๑)

๒. หน้าที่ของตัวแทนราษฎรกับเจตน์จำนงของประชาชน

เมื่อผู้แทนราษฎรไม่ใช่ตัวแทนของประชาชนอย่างแท้จริง แต่เป็นตัวแทนของชนชั้นนายทุน โดยใช้เงินลงทุนเพื่อให้ได้รับเลือกตั้งเข้ามา ดัง "สิ่งที่เขากระทำก็คือการดำเนินการเพื่อให้ได้ทุนที่ลงไปคืน และย่อมต้องบวกผลกำไรไว้ด้วย นอกจากนี้ เมื่อเขาเป็นชนชั้นนายทุนมีโลกทัศน์และวิถีคิดแบบนายทุน เขาย่อมปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้ก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่คนส่วนน้อยเอารัดเอาเปรียบคนส่วนใหญ่

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าผู้แทนราษฎรปฏิบัติหน้าที่ที่เป็นปฏิปักษ์กับประชาชนเช่นเรื่อง "เรายังไม่ชนะดอกหรือพ่อ" (พ.ศ. ๒๕๔๘) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าผู้แทนราษฎรที่ได้รับเลือกตั้งโดยที่ประชาชนปราศจากเจตน์จำนงที่แท้จริงแล้ว ล้วนแต่เป็นพวกที่ "เมื่อคราวหาเสียง ก็ว่าจะช่วยเหลียวหาไรชาวนา แต่พอได้แล้วก็รวมหัวกันโกงชาติ โกงประชาชน เห็นแก่สินบาทสันบนทรยศต่อประชาชนที่เลือกเข้าไปนั่งในสภา ออกกฎหมายมารัดนาทาเร้นเอารัดเอาเปรียบกรรมกร

ชาวนา" (สมคิด สิงสง ๒๕๔๘ : ๓๑๔ - ๓๑๕) ได้หาทำนองนี้มาตั้งให้เก็บชัดในเรื่อง ปล้นชาติ และจอยกับบัว โดยในเรื่อง "ปล้นชาติ" (พ.ศ. ๒๕๔๘) แสดงให้เห็นว่าในการ เลือกตั้งแต่ละครั้งนั้นผู้สมัครรับเลือกตั้งแต่ละคนต้องลงทุนเป็นเงินหลายล้าน ดังนั้นเมื่อเขา ได้รับเลือกตั้งแล้วสิ่งที่เขาทำก็คือการถอนทุนคืน และการแสวงหาผลกำไรเพิ่มเติม กวียวิธี การหลายอย่าง เช่นการไปอำนาจอันทาเพื่อสนับสนุนการประกอบกิจการค้าของตนและพรรคพวก "ตลอดจนการคดโกงรับสินบน ทากสินบน ใช้สิทธิพลจากตำแหน่งช่วยเหลือผู้กระทำความผิดอื้อฉาว บังหลวง คือบิดเบือนเอาเงินงบประมาณไปเข้ากระเป๋าตนเอง" และรวมไปถึงการรับจ้างขมมือ เพื่อให้สภาผ่านหรือไม่ผ่านร่างกฎหมาย โดยมีคำอ้างว่ากฎหมายนั้นจะเป็นประโยชน์หรือ เป็นโทษกับประชาชน (ศรีศักดิ์ นพรัตน์ ๒๕๖๒ : ๙๐ - ๑๑๐) สำหรับเรื่อง "จอยกับบัว" (พ.ศ. ๒๕๔๘) ก็แสดงให้เห็นว่าผู้แทนราษฎรนั้นเมื่อเข้าไปในสภาแล้วก็จะเข้าไปแสวงหา ผลประโยชน์ หรือสิทธิอันสังคมที่เอารัดเอาเปรียบประชาชน ให้ดำรงอยู่เช่นนั้นตลอดไป การที่ เขาเอาเงินมาแจกประชาชนเวลาหาเสียงก็เพื่อ "จะได้มีเนื้อที่หนึ่งไว้ให้เขาเชือดเฉือนต่อ ไปอีก" (ศรีศักดิ์ นพรัตน์ ๒๕๔๘ : ๓๗ - ๔๑)

ความแปลกแยกกับอำนาจบริหาร

อำนาจบริหารเป็นอำนาจที่สัมผัสกับประชาชนมากที่สุด เพราะเป็นฝ่ายที่เข้าไปใช้อำนาจกับประชาชนโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นอำนาจในการจัดการงานต่าง ๆ ของรัฐ ให้เป็นไปตามกฎหมายที่ผ่านโดยฝ่ายนิติบัญญัติ และคำสั่งต่าง ๆ ของศาล ตลอดจนงานประจำที่สำคัญ ในการดำรงชีวิตของประชาชนต่าง ๆ เช่น การศึกษา การเศรษฐกิจ การติดต่อสื่อสาร การรักษาพยาบาล เมื่อฝ่ายบริหารมีอำนาจครอบคลุมในเรื่องต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง และในขอบเขตที่ประเทศก็หมายความว่าฝ่ายนี้จะมีอำนาจในการจัดการเรื่องต่าง ๆ ด้วย ปัญหาที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์กันอยู่ ก็คือนโยบายและอำนาจที่ฝ่ายนี้ใช้กับประชาชนนั้นมักจะใช้โดยไม่คำนึงถึงเจตจำนงของประชาชน แต่กลับใช้ข้างเป็นปฏิปักษ์กับประชาชน ซึ่งก็คืออำนาจบริหารนี้ได้แปลกแยกกับประชาชนนั่นเอง ในการวิเคราะห์ความแปลกแยกทางการเมืองนี้จะเริ่มวิเคราะห์จากความแปลกแยกของรัฐบาล ความแปลกแยกของทหารและตำรวจ ความแปลกแยกของระบบราชการ ตามลำดับ

๑. ความแปลกแยกของรัฐบาล

รัฐบาลเป็นผู้ควบคุมนโยบายระดับกว้างในการบริหารประเทศ การพิจารณาความแปลกแยกของรัฐบาลจึงจะพิจารณาจากนโยบายและกำลังของรัฐบาลที่กระทำต่อประชาชน เมื่อรัฐบาลคือตัวแทนของชนชั้นนายทุนมีหน้าที่บริหารประเทศเพื่อ ส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจแบบนายทุน ดังนั้นโดยหลักการนี้รัฐบาลจึงแปลกแยกกับประชาชนเพราะเมื่อรัฐบาลปกป้องและ ส่งเสริมการเอารัดเอาเปรียบแบบทุนนิยมจึงหมายความว่ารัฐบาลกำลังเข้าขานายทุนให้เอารัดเอาเปรียบประชาชนทั่วไป ในขณะที่ตัวรัฐบาลก็จะมีนโยบายรื้อถอนเสรีภาพของประชาชนไม่ให้ลุกขึ้นมาขัดขวางการเอารัดเอาเปรียบของระบบทุนนิยม และไม่ให้ลุกขึ้นมาทวงสิทธิ์ในการร่วมปกครองประเทศ นอกจากนี้รัฐบาลยังพยายามใช้นโยบายให้ประชาชนมีความสัมพันธ์ทางการเมืองในระหว่างประชาชน และระหว่างรัฐในลักษณะที่สัมพันธ์กับสัญลักษณ์บางอย่าง เพราะจะทำให้ประชาชนโง่เขลา ไม่รู้ถึงความเป็นไปได้ของการเมืองอย่างแท้จริง จะมีผลให้ยอมศิโรราบกับอำนาจของนายทุนตลอดไป ดังนั้นในการพิจารณาความแปลกแยกของรัฐบาลกับประชาชนจะแบ่งออกเป็น ๓ ประเด็นคือ การรับใช้ชนชั้นนายทุน การรื้อถอนสิทธิเสรีภาพของประชาชน และการทำให้ความสัมพันธ์ทางการเมืองของประชาชนเป็นสัญลักษณ์

๑.๑ การรับใช้ชนชั้นนายทุน

รัฐบาลไม่ว่าจะอยู่ในช่วงรัฐบาลเผด็จการทหารหรือรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งจะมีความสัมพันธ์กับภาคเศรษฐกิจ ๒ ด้าน คือในด้านการที่รัฐบาลจะสนับสนุนกำลังทุนให้เศรษฐกิจแบบทุนนิยมดำรงอยู่และพัฒนาต่อไป ซึ่งก็หมายความว่าเงินภาษีอากรต่าง ๆ ที่เก็บมาจากประชาชนนั้นยอมถูกใช้ไปเพื่อสร้างสิ่งต่าง ๆ สำหรับการพัฒนา และการสร้างความมั่นคงให้กับระบบเศรษฐกิจดังกล่าว ในอีกด้านหนึ่ง บุคคลในคณะรัฐบาลก็จะใช้ตำแหน่งหน้าที่หาผลประโยชน์เข้าตัวและกลุ่มคณะ โดยการเรียกร้องผลประโยชน์จากนายทุนกลุ่มต่างๆ ซึ่งกำลังแข่งขันในเชิงธุรกิจกันอยู่เป็นการแลกเปลี่ยนกับเงื่อนไขในการเอารัดเอาเปรียบจากประชาชน หรือการเผาผลาญทรัพยากรธรรมชาติ ผลประโยชน์เหล่านี้อาจจะมาในรูปของเงินสด สิ่งของ หรืออาจจะเป็นส่วนหนึ่งในบริษัทห้างร้านต่าง ๆ หรือไม่บุคคลในคณะรัฐบาลก็

ให้อำนาจหน้าที่เพื่อให้เงินทุนที่เป็นพวกเดียวกับตนได้รับประโยชน์ ภาพการณณ์เช่นนี้กฎหมาย
ความว่าประชาชนจะถูกกระทำอย่างเต็มที่โดยการสมคบกัน ระหว่างนายทุนและรัฐบาล

ความแปลกแยกของรัฐบาลในกรณีรัฐบาล รับโอนายทุนนั้น มีเรื่องเด่นที่แสดงให้เห็น
ปัญหาหลายเรื่อง เช่น เรื่อง "ภาระหน้าที่" (พ.ศ. ๒๕๐๘) แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลส่งเสริม
การพัฒนาอุตสาหกรรมและละทิ้งภาคเกษตร รัฐบาลเร่งสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้า เพื่อ
สนับสนุนแนวพัฒนาดังกล่าวเป็นการใหญ่ โดยไม่สนใจว่าการสร้างสิ่งเหล่านี้จะก่อความ
เดือดร้อนให้ประชาชนอย่างมาก เช่นการถูกไล่ที่ที่อยู่และที่ทำกิน ที่ดินถูกน้ำที่เขื่อนกักไว้
เอ่อท่วมจนใช้การไม่ได้ ชาวไร่ชาวนาจำนวนมากต้องอยู่ในสภาพไร้ที่อยู่ ไร้ที่ทำกิน โดย
รัฐบาลไม่ได้ช่วยเหลืออะไรเลย และประชาชนส่วนใหญ่ก็ไม่ได้ออกมาต่อต้านในการถูกไล่ที่
(บัณฑิต ยุมนิภา ๒๕๐๘ : ๔๑ - ๔๒) เรื่อง "นครเนา" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ก็ชี้ให้เห็นถึง
นโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมโดยการมาลงทุนของชาวต่างชาติ รัฐบาล
จะยินยอมให้ชาวต่างชาติเข้ามาสร้างโรงงาน ถึงแม้ว่าโรงงานส่วนมากจะก่อให้เกิดสิ่ง
แวดล้อมเป็นพิษ ซึ่งเกิดอันตรายกับประชาชน เช่น "กากพิษที่ปล่อยออกจากโรงงาน
อุตสาหกรรมหลายแห่งมีส่วนสำคัญในการทำลายระบบหายใจและส่งอิทธิพลกระจายครอบคลุม
ไปทั่วบริเวณที่ผู้คนอาศัยในวิถีประมาณ ๘ - ๑๐ กิโลเมตรจากโรงงาน" และรายที่สุดก็คือโรงงาน
เหล่านี้จำนวนมากเป็นโรงงานที่ประชาชนอยู่ร่วมกันขับไล่ไม่ให้ตั้งอยู่ในประเทศดังนั้น "ผู้ป่วน
จึงได้วางแผนที่จะกระจายความโสโครกออกจากประเทศของตน" และความโสโครกดังกล่าว
นั้นมาปรากฏอยู่เมืองไทยโดยการสนับสนุนของรัฐบาล (วิสา วัชรพิพ ๒๕๑๑ : ๒๐๕ - ๒๒๔)
และเรื่อง "ก่อนถึงดวงดาว" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ก็ให้รายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการที่รัฐบาล
สมคบกับชาวต่างชาติให้เข้ามาครอบงำผลประโยชน์จากแร่ของไทย ซึ่งเป็น "ทรัพยากรอัน
ล้ำค่าของชาติ" ซึ่งการกระทำเช่นนี้ยอมเป็นการ "ทำลายผลประโยชน์ของประชาชน" ผู้เป็น
เจ้าของประเทศ (วิวัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๐๘ : ๔๑๑ - ๔๒๗)

ในเมื่อรัฐบาลปกป้องระบบการเอารัดเอาเปรียบระบบทุนนิยมไว้ คนในคณะรัฐบาล
ก็จะมั่นคงจากการแบ่งปันผลประโยชน์กับกลุ่มนายทุน ดังที่เรื่อง "อาชญากรรมเพื่อชีวิต"
(พ.ศ. ๒๕๒๕) สะท้อนให้เห็นว่าผู้นำในรัฐบาลเผด็จการมีความเป็นอยู่สุขสบายและสมบูรณ์

จนเกินพอในขณะที่คนในแผ่นดินล้วนทุกข์ยากและถูกกดขี่ (บุญส่ง เวลเลอร์ ๒๕๑๘ : ๑๙๓-๑๙๔) และในเรื่อง "วันหนึ่งวันรุ่งขึ้น" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ก็แสดงปัญหาเช่นเดียวกันว่า "ประเทศของเราปกครองด้วยกลุ่มเผด็จการมานานแล้ว ทั้งยังเป็นกลุ่มรัฐบาลทหาร... ชุตหนึ่งจากไปอย่างฉับพลัน ชุตใหม่ก็ก้าวเข้ามาคุมอำนาจแทนและเขาก็ตั้งหน้าไปซื้อสิทธิรื้อกรอบโดยผลประโยชน์ใส่ตัว สืบไปชั่วลูกหลาน" ในสภาพเช่นนี้จึงทำให้ประชาชนอยู่ในสภาพที่ "พอมโปลงทุกวัน" (กรณ โกรลาต ๒๕๑๘ : ๘๓ - ๘๖)

ในช่วงที่อำนาจรัฐอ่อนคลาญให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นของตนได้บ้าง เช่น ในช่วงหลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ชาวไร่ชาวนาส่วนใหญ่จะมีความตื่นตัวและเข้ามาเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือทั้งในเรื่องที่ถูกนายทุนโกงกินเอาไปโดยจะถูกกฎหมาย และเรื่องอื่น ๆ ถ้าพิจารณาเรื่องสั้นจะพบว่ารัฐบาลในสมัยนั้นไม่มีความจริงใจที่จะช่วยเหลือ เช่น เรื่อง "จดหมายจากกรุงเทพ" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าชาวไร่ชาวนารวมทั้ง "พ่อเฒ่าแม่เฒ่าหลายคนแก่จนผมหงอกขาวโพลนเต็มหัว" ซึ่งล้วนเป็นผู้ที่ "ตรากตรำทำงานและถูกเอาเปรียบมาหลายชั่วโคตร" ได้เข้ามาเรียกร้องให้รัฐบาลช่วยเหลือเกี่ยวกับที่ทำกิน รัฐบาลก็ให้คำสัญญาว่าจะช่วยเหลือ แต่ "สัญญาที่แท้จริงเป็นคำพูดส่งเดชแบบพอรอดตัวไปวัน ๆ" ดังนั้นชาวไร่ชาวนาจึงกลับบ้านไปโดยไม่ได้อะไรเลย และยังคงตกอยู่ในสภาพที่ถูกเอารัดเอาเปรียบเหมือนเดิม (กรณ โกรลาต ๒๕๑๘ : ๘๓ - ๑๙๔) และเรื่อง "ลัทธิแห่งชีวิต" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ก็กล่าวถึงชาวไร่ชาวนาในชนบทอันทุรกันดาร ที่ไม่เคยได้รับผลประโยชน์อะไรจากการบริหารงานของรัฐบาลเลย แม้แต่โรงเรียนก็ไม่พอ โกรปวยก็ไม่มีหมอรักษา บัตรประชาชนของพวกเขาก็ไม่มีความหมายอะไรมากไปกว่า "กระต่ายหมิ่นเลาสติ๊ก" แต่แล้วพวกชาวไร่ชาวนาเหล่านี้ กลับถูกคนของทางราชการรวมกับนายทุนยึดที่ดินโดยวิธีการทำเอกสารกรรมสิทธิ์ที่ถูกต่อความระแวงของทางการ ชาวไร่ชาวนาจึงเดินทางเข้ากรุงเทพฯ ให้รัฐบาลช่วยเหลือ แต่รัฐบาลกลับไล่ชาวไร่ชาวนาขับพร้อมกับให้คำมั่นสัญญาลม ๆ แล้ง ๆ ว่ารัฐบาลจะพิจารณาช่วยเหลือ นอกจากนี้เรื่อง "ยีนตระหง่านฟ้า" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ก็แสดงให้เห็นปัญหาชาวไร่ชาวนาที่รวมตัวเรียกร้องรัฐบาล ช่วยเหลือให้หลุดพ้นจากการเอารัดเอาเปรียบ และการแย่งยึดที่ดินอย่างไม่มีธรรมของนายทุน การกระทำเช่นนี้กลับทำให้นายทุน

มีส่วนผูกพันกับผลประโยชน์มหาศาลทั้งสิ้น ปัญหาประเทศไทย ตอนนี้อยู่ที่ขาดคน
จนจนรวย ถ้าเขาก็งใจจะแก้ปัญหาลงจริง ๆ เขาก็ต้องสูญเสียผลประโยชน์มหา
ศาล ผมคิดว่าเขาคงไม่ทำและไม่กล้าจะทำด้วยซ้ำ แต่ที่เขาจะทำได้เป็นอย่างดีที่
สุด ก็คือชะลอปัญหา บิดเบือนปัญหา เพราะปัญหาต่าง ๆ ที่หมักหมมอยู่ใน
เวลานี้มันเกิดจากระบบเศรษฐกิจแบบมีอภิการยาวสาวไส้สาวเอา และว่าจริงๆ
แล้ว เขานั่นแหละก็มีส่วนในการสร้างปัญหา (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒
: ๑๕๓-๑๕๔)

๑.๒ วิกฤตเศรษฐกิจ

เสรีภาพหมายถึงความสามารถที่จะกระทำการต่าง ๆ ได้ตามเจตน์จำนงของตน จะ
ไม่มีคนใดหรือสิ่งใดมาบีบบังคับให้เราต้องคิด ต้องพูด ต้องกระทำโดยไม่สมควรใจ นอกจาก
นี้เสรีภาพยังหมายถึงการได้และได้เป็นสิ่งที่ใด ๆ อันเป็นน้ำพักน้ำแรงของตนด้วย เช่น
ชาวนาได้ข้าวเต็มเม็ดเต็มหน่วยตามที่ตนเองผลิต ไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบโดยเจ้าของที่ดิน
(ลลิตกวี จิตรกรศิริ ๒๕๒๔ : ๖๐-๖๑) การปล่อยให้ประชาชนมีเสรีภาพอย่างเต็มที่ก็หมายถึง
ความว่าการเอารัดเอาเปรียบของระบบทุนนิยม และการปกครองของรัฐทุนนิยมก็จะถูกขัด
ขวาง ดังนั้นอำนาจรัฐทุนนิยมโดยรัฐบาลซึ่งเป็นฝ่ายบริหารจึงจำเป็นต้องรื้อถอนเสรีภาพ
ของประชาชนให้มากที่สุด การรื้อถอนเสรีภาพดังกล่าวนี้จึงเป็นปรากฏการณ์ความแปลกแยก
ของรัฐบาลอีกรูปแบบหนึ่ง พฤติกรรมของการรื้อถอนเสรีภาพปรากฏให้เห็นได้ตั้งแต่ขั้นเบาที่สุดจนถึง
ถึงขั้นที่รุนแรง ประการแรกรัฐบาลจะพยายามโน้มน้าวชวนเชื่อให้ประชาชนเชื่อคิดและทำใน
สิ่งที่รัฐบาลต้องการ ประการที่สอง รัฐบาลจะพยายามกำกวมสิทธิ์ในการฟัง พูด อ่าน เขียน
ให้อยู่ในขอบเขตจำกัด เช่น ไม่ให้ประชาชนได้รู้อะไรมาจนเกิดการกระทบกระเทือนต่อ
ระบบเศรษฐกิจหรืออำนาจรัฐทุนนิยม ประการที่สาม ถ้ามีประชาชนหรือกลุ่มใดลุกขึ้นมา
วิพากษ์วิจารณ์หรือคัดค้านระบบเศรษฐกิจ หรืออำนาจรัฐ รัฐบาลก็จะใช้วิธีการปราบปราม
ด้วยกองกำลังของรัฐอย่างเด็ดขาด

การโฆษณาชวนเชื่อของรัฐบาลเพื่อให้ประชาชนนึกหรือ จะทำในสิ่งที่รัฐบาล ต้องการนั้น พบได้ในเรื่อง "มาจากไหน มาอย่างไร จะไปไหน" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ผู้เขียน ชี้ให้เห็นว่ารัฐบาลพยายามจะครอบงำเจตนาทางทางการเมืองของประชาชนโดยการโฆษณาชวนเชื่อ กล่าวคือ "ถ้าคุณเปิดวิทยุทั้งตอนเช้า จะเป็นข่าวออกอากาศเหมือนกันทุกแห่งรัฐบาลโฆษณาถึงความอุดมสมบูรณ์และความสำเร็จพร้อมกับประกาศว่าทหารฝ่ายสัมพันธมิตร มาพวก เวียดนามได้ ๑๐๙ คน เมื่อคืนวันศุกร์ที่ผ่านมา ส่วนฝ่ายสัมพันธมิตรเสียชีวิต ๒ คน เท่านั้น" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๗ : ๓๘) ประเด็นคล้าย ๆ กันนี้ปรากฏให้เห็นอีกในเรื่อง "ความเจียม" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลพยายามโฆษณาชวนเชื่อทางสถานีวิทยุเกี่ยวกับสงครามเวียดนามที่รัฐบาลไทยส่งทหารเข้าไปร่วมรบด้วย โดยพยายามโน้มน้าวประชาชนให้เห็นว่าฝ่ายสัมพันธมิตรซึ่งรวมถึงไทยด้วยเป็นฝ่ายที่สูญเสียน้อยมาก ในขณะที่ฝ่ายคอมมิวนิสต์สูญเสียอย่างยับเยิน และยังโน้มน้าวให้เห็นว่าฝ่ายคอมมิวนิสต์เป็นฝ่ายโหดเหี้ยม ส่วนฝ่ายเวียดนามใต้เป็นฝ่ายที่มีคุณธรรม พร้อมกับโน้มน้าวให้เห็นว่าผู้ที่วิพากษ์วิจารณ์นโยบายรับซื้ออเมริกาของรัฐบาลไทยควยว่า "ประเทศไทยเป็นประเทศเอกราชยาวนาน อุดมสมบูรณ์ ในน้ำมีปลาในนามีข้าว แต่พวกที่ทรยศทำลายชาติมักชอบกล่าวหาอยู่เสมอว่าเราเป็นจักรวรรดินิยมของอเมริกา ประเทศไทยเป็นประเทศเสรีมีค่านิยมในองค์ศาสนา และพระมหากษัตริย์เหนือสิ่งอื่นใด ใจเอยเป็นข้าใคร พวกทรยศทำลายชาติที่เห็นผิดเป็นชอบ ไปคบคิดกับฝ่ายตรงกันข้ามกลับมาทำลายชาติควรจรรุสำนึกในข้อนี้" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๑๘ : ๙๕ - ๑๐๐)

การโฆษณาชวนเชื่อของรัฐบาลนอกจากจะโฆษณาเป็นสาระต่าง ๆ ผ่านสื่อสารมวลชนแล้วผู้นำในขณะรัฐบาลยังใช้วิธีโฆษณาตนเองด้วยการนำชื่อหรือสกุลของตนเองไปตั้งเป็นชื่อสถานที่ราชการต่าง ๆ เพื่อให้ประชาชนยอมรับความมีบารมีของตนเอง ดังที่ปรากฏอยู่ในเรื่อง "และน้ำนั้นย่อมขุ่นกลัง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ซึ่งกล่าวถึงการนำชื่อของผู้นำในขณะรัฐบาลไปตั้งเป็นชื่อสะพาน ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าเป็นการ "สร้างบารมีให้กับตัวเอง" (ธงชัย สุธการ ๒๕๑๘ : ๑๕๗ - ๑๖๖)

ในประเด็นที่ว่ารัฐบาลพยายามจำกัดสิทธิในการฟัง พูด อ่าน เขียน นั้นปรากฏให้เห็นในเรื่อง "อาชญากรรมเพื่อชีวิต" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ผู้เขียนกล่าวถึงสภาพของผู้คนในสมัยรัฐบาลเผด็จการว่า ผู้คนถูกกำหนดให้พูดและเขียนในสิ่งที่ไม่เป็นปฏิกิริยากับรัฐบาลและบริวารและคนที่อยู่ตรงกันข้ามกับรัฐบาลก็จะ "เริ่มหายสาบสูญไปที่ละคน" (บุญส่ง ชีโลธร ๒๕๑๘ : ๑๙๓-๑๙๔) ซึ่งก็เชื่อมโยงให้เห็นว่ามาตรการที่รัฐบาลใช้ควบคุมไปกับการจำกัดสิทธิในการฟัง พูด อ่าน เขียน ก็คือการปราบปรามด้วยอำนาจ เรื่องสั้นที่กล่าวถึงการที่รัฐบาลใช้อำนาจปราบปรามประชาชนยังพบได้อีกหลายเรื่อง เช่น เรื่อง "เด็กหญิงคนนั้นกับการปฏิวัติ" (พ.ศ. ๒๕๑๑) กล่าวถึงการที่รัฐบาลเผด็จการใช้อำนาจจากมาตรา ๑๙ จับประชาชนไปขังถูกไว้นานมากโดย "ไม่มีการฟ้องร้องต่อศาล" และรัฐบาลยังใช้อำนาจเผด็จการจับนักศึกษาที่เรียกร้องรัฐธรรมนูญ เมื่อครั้งก่อนเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ผู้เขียนสรุปถึงรัฐบาลดังกล่าวไว้ว่า "ไม่กีดมาก่อนเลยว่า มนุษย์จะละระยำถึงขนาดไหน" (วิสา จัญท์ : ๒๕๑๑ : ๑๙๙-๒๐๐) และในเรื่อง "เพื่อนรักที่เคียงราญรอน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็แสดงถึงปัญหาทำนองเดียวกันว่า "เหตุการณ์บ้านเมือง ที่ถูกปกครองโดยกลุ่มเผด็จการทรราชย์ การสร้างระบบอภิสิทธิ์ การสมาคมกันชายผลประโยชน์ให้แก่ต่างชาติ เป็นที่รู้กันทั่วทั้งสังคมไทยและชาวโลก ผู้รักชาติรักประชาธิปไตย ถูกรัฐบาลปราบปรามอย่างเหี้ยมโหดทารุณโดยอาศัย .ร.บ.คอมมิวนิสต์" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๕๔)

เหตุการณ์การปราบปรามประชาชนนั้นมีเรื่องสั้นหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องถึงเหตุการณ์ที่รัฐบาลปราบปรามประชาชนเมื่อเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม เช่น เรื่อง "รถประจำทางสี่เขี้ยวคล้า" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ผู้เขียนเขียนถึงรัฐบาลไว้ว่า

กูเกิดเขากดขี่ข่มเหงขัดเยียดความทุกข์สละสมให้เรามาเป็นเวลานานปี เขาโกงเขากอบโกยอย่างสบายมือ แล้วเขาก็สั่งฆ่าละลงมือฆ่าคนไทยซึ่งปราศจากอาวุธทรุดลงตายตมแล้วตมเล่าเสร็จแล้ว เขาก็หอบเงินทองที่โกงคนไทยพากันออกไปแสวงสุขในแผ่นดินอันไกลโพ้น หนังสือพิมพ์แฉกับชุดคู่ความเลวระยำดำซ่าของสามทรราชย์ไซ้ไกร ๆ ก็เรียกเขาว่าทรราชย์ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้หนังสือพิมพ์และไกร ๆ เรียกเขาว่า

นายกรัฐมนตรี เรียกเขาว่าจอมพล เรียกเขาว่าอ๊อฟ"ายาว จึงน่าจะได้ออก
อย่างหนึ่งว่า คนที่ระยำนันถึงจะบิกันไปจากได้ก็กินไม่นาน ให้ตะโกนจงทำดี จงทำ
ดีอย่างไร ก็ไม่อาจนึกเบือนความเลวระย่ำให้เป็นความดีได้นานนัก (นิเวศน์ กัน
ไทยราษฎร์ ๒๕๑๖ : ๑๐๙-๑๑๐)

เรื่อง "ความในใจของกระดูกกระเซ้" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็กล่าวถึงเหตุการณ์ในวันที่
๑๓,๑๔ ตุลาคม ไว้เช่น "เสียงปืนกร้าวมาจากหมู่ตึก เสียงเพลงอันฮึกหาญของเด็กหนุ่มหลาย
คนถูกยิงร่วงจากหลังการถ" (วัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๑๙ : ๒๙๐-๓๐๒) และเรื่อง "วันนั้นฉัน
ร้องไห้" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็แสดงปัญหาไว้ไม่แตกต่างกัน เช่น "ลานอนุสาวรีย์กลายเป็นสนาม
รบ ระหว่างฝ่ายรัฐบาลที่มีอาวุธในการทำสงครามพร้อมสรรพกับกองทัพประชาชน ความตาย
ทำหน้าที่โดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย เด็กเล็กและผู้หญิงล้มตายเหมือนสิ่งไม่มีค่า" ดังนั้น จึงไม่
แปลกที่ผู้เขียนจะสรุปว่า "ไม่คิดว่ามีความป่าเถื่อนชนิดนี้อยู่ในโลก" (กรร" ไกรลาศ ๒๕๑๙ :
๘๓-๘๖)

๑.๓ สัญลักษณ์ทางการเมืองของประชาชน

การที่ไม่ให้ประชาชนสนใจการเมือง และปล่อยให้ชนชั้นปกครองผูกขาด
อำนาจไว้อย่างสะดวกนั้นชนชั้นปกครองจะพยายามสร้างสัญลักษณ์ทางการเมืองบางอย่างขึ้น
มาแล้วให้ประชาชนสัมพันธ์อยู่กับสัญลักษณ์เหล่านี้ ผลก็คือประชาชนจะไม่มีทางเข้าใจในเรื่อง
การเมืองอย่างแท้จริง การใช้สัญลักษณ์ดังกล่าวที่พบในเรื่องสั้นได้แก่ ชาติ อนุสาวรีย์
เหรียญตรา กอมมิวนิสต์ ป้าย ความสามัคคี

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่า "ชาติ" เป็นสัญลักษณ์ทางการเมือง ทำให้ประชาชน
หลงใหลคลั่งไคล้จนไม่รู้ว่ชาติจริง ๆ ก็อะไร ได้แก่เรื่อง "กำแพง" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ซึ่ง
แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลจะรณรงค์เรียกร้องให้ประชาชนรักชาติ เช่น "ป้ายประกาศบังคับบอก
ถึงความศักดิ์สิทธิ์ ในอุทิศชีวิตและรักชาติ" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๒ : ๔๐) และรักชาติก็คือ

เพื่อชาติไปในสงครามประเทศลาว มีการสวด และพิธีการอย่างใหญ่โต ทั้ง ๆ ที่จริงแล้วทหารผู้นั้นยังไม่ตายแต่ให้ความโหดเหี้ยมของสงครามมาหลงบอกท่านอยู่ในกรุงเทพฯ ทหารผู้นี้แสดงตัวว่าเขายังไม่ตาย แต่ก็ไม่มีใครฟังเขา ประชานิยมต่างพากันหลงใหลบูชาอนุสาวรีย์นั้นและได้รุมทำร้ายทหารผู้นั้นเมื่อเขาพยายามจะกระทำการบางอย่างเพื่อให้เห็นว่าตัวเขายังอยู่ อนุสาวรีย์เป็นสิ่งหลอกลวง (สุวัฒน์ ศรีเชื้อ ๒๕๐๘ : ๑๐๓ - ๑๒๑) แม้ว่าเรื่องนี้จะไม่ได้เกิดขึ้นจริง แต่สาระของเรื่องที่ต้องการชี้ให้เห็นว่าผู้คนในสังคมต่างก็สัมพันธ์กับอนุสาวรีย์ในลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์ หรืออีกนัยหนึ่งคือการบูชาอนุสาวรีย์นั้นเป็นปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้ในสังคมปัจจุบัน

สำหรับการใช้ "เหรียญตรา" เป็นสัญลักษณ์นั้นก็เกี่ยวข้องกับการทำสงครามเช่นเดียวกับ "อนุสาวรีย์" เช่นในเรื่อง "วีรกรรมใต้ดิน" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ซึ่งผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าผลตอบแทนอันยิ่งใหญ่ที่ทหารได้รับสำหรับการเสี่ยงชีวิตอยู่ในสมรภูมิตะลุมพุกก็คือ "เหรียญตรา" (สุวัฒน์ ศรีเชื้อ ๒๕๐๘ : ๖๖ - ๗๖) ซึ่งก็คือรัฐบาลพยายามที่จะทำให้ทหารส่วนใหญ่ได้แก่ลูกหลานคนยากคนจนได้รู้สึกว่ามีเกียรติ เพราะทำเพื่อชาติ สิ่งที่แสดงเกียรติก็คือเหรียญตรา

ในขณะที่รัฐบาลพยายามสร้างความชอบธรรมให้กับตนเองด้วยการสร้างสัญลักษณ์เพื่อทำให้ประชาชนอยู่ในโอวาทของตน ในอีกด้านหนึ่งรัฐบาลก็พยายามสร้างสัญลักษณ์บางอย่างขึ้นเพื่อไว้ตีตราให้กับผู้ที่จัดกาารัฐบาล หรืออยู่คน ายกับรัฐบาล เมื่ออ้างสัญลักษณ์นั้นแล้วก็จะมีความชอบธรรมที่รัฐบาลจะปราบปรามประชาชนกลุ่มดังกล่าวได้ สัญลักษณ์ที่นิยมใช้ในกรณีเช่นนี้ได้แก่ "คอมมิวนิสต์" และ "ซ้าย" ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "เคนของคำพา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ซึ่งผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า ประชาชนในแถบชนบท แถบชายแดนนั้นสัมพันธ์กับ "คอมมิวนิสต์" ในลักษณะ "จำได้ว่าตั้งแต่เกิดมาพอรู้ภาษาหนอยก็ได้ยินคำว่าคอมมิวนิสต์ ไม่มีใครกล้าพูดถึง ไม่มีใครเห็น ทุกคนกลัว โดยเฉพาะเด็ก ๆ ไม่ว่าจะร้องไห้นานเท่าใดก็ตาม พอพูดว่าคอมมิวนิสต์จะมาจับ เด็ก ๆ เป็นหยุดร้องไห้ทันที" เมื่อคอมมิวนิสต์ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของสิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัวไปแล้ว สิ่งที่มาคือรัฐบาลจะปราบปรามประชาชนหรือกองกำลังของรัฐบาลจะปราบปรามประชาชนได้อย่างถูกกฎหมายภายใต้การตราหน้าพวกนั้นว่าเป็น

พวกคอมมิวนิสต์ เช่นที่เรื่องนี้ให้รายละเอียดไว้ว่า มีคนหลายคน เหนียวตายเพราะเรื่องแย่งผู้หญิง หรือเพราะ"เขยอมาให้หาเรเบงคัมเหล่าฟรี" หรือเพราะขัดขวางการที่ทหารจะข่มขืนเมียของตน และยังมีผู้หญิงอีกหลายคนถูกข่มขืนแล้วฆ่า และผู้ตายทั้งหมดก็คือ "คอมมิวนิสต์" หรือ "แนวร่วมคอมมิวนิสต์" ไป และเพียงแค่นี้ผู้ที่เป็^๒น^๓ฆาตกรก็จะกลายเป็นผู้ที่มีความดีความชอบ กระทำด้วยความชอบธรรม แลกลาหาญ และผู้ตายก็จะกลายเป็นผู้ชั่วร้าย เพียงเพราะคำว่า "คอมมิวนิสต์" ที่พวกเขาถูกตีตรา(วิสา ภัยพิพ ๒๕๑๔ : ๒๕๑ - ๒๗๑)

เรื่องสั้นที่แสดงปัญหาทำนองเดียวกันนี้เป็นเรื่องอื่น ๆ ได้แก่เรื่อง "ก้อพวกคุณนั่นแหละ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) "ความหมายของเจ๊กหญิง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ซึ่งผู้เขียนแสดงให้เห็นว่าประเทศสหรัฐอเมริกามีส่วนช่วยสร้างสัญลักษณ์ "คอมมิวนิสต์" ให้กับคนไทย และรัฐบาลไทยหรือที่นิยมเรียกกันว่า "ปลุกผีคอมมิวนิสต์" ดังนั้นการปราบปรามคอมมิวนิสต์จึงเป็นไปในรูปที่ "ไม่เคยเห็นโฉมหน้าแท้จริงของมันเลย" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๔ : ๕๒ - ๑๕๑) ซึ่งก็คือไม่มีใครรู้ว่าจริง ๆ แล้วคอมมิวนิสต์คืออะไร ในความเข้าใจของประชาชนแม่แต่ทหารที่จะออกไปรบก็จะเข้าใจคอมมิวนิสต์ในลักษณะที่ว่า "คอมมิวนิสต์หมายถึงผู้รุกราน^๑ เหมือนตัวโกงในลิเก" (วัณน์ วรรณยางกูร ๒๕๑๔ : ๒๓ - ๓๖) และเมื่อเป็นเช่นนี้แล้วใครที่มีเรื่องกับเจ้าหน้าที่ของรัฐก็จะกลายเป็น "มีงมันพวกหัวหมอ นี่คงถูกคอมฯมันเลี่ยมสอนอีกคนละซิ" (ประเสริฐ จันคำ ๒๕๑๕ : ๑๒ - ๑๓) หรือนักศึกษาที่ก้าวหน้าวิพากษ์วิจารณ์ หรือคัดค้าน การกระทำของรัฐบาลก็จะถูกกล่าวหาว่า "ไอ้นักศึกษาพวกนี้มันรับแผนการดำมาจากพวกคอมฯ เพื่อสร้างความวุ่นวาย ความแตกแยกในหมู่ประชาชน" (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๑๒ - ๑๕)

นอกจากนี้ยังมีการนำสัญลักษณ์ "คอมมิวนิสต์" ไปใช้ในแง่มุมอื่นอีกดังที่ปรากฏในเรื่อง "สองข้างทาง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) โดยผู้เขียนกล่าวถึงการโต้เถียงกันในเรื่องศาสนา ซึ่งเกิดมีการค้านความเชื่อเก่าเช่นที่ว่า พระพุทธเจ้าประสูติมาแล้วเดิมได้ ๑ ก้าว ผลที่ผู้ตั้งข้อสังเกตนี้ได้รับก็คือ "โอ๊ย คนสมัยนี้ ไม่ไหวจริง ๆ คูหมิ่นศาสนา เหมือนพวกไม่มีศาสนา คอมมิวนิสต์มันคงล้างสมองกันมาตั้งแต่เกิด" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๑๗ : ๑๐๗-๑๐๘)

(คดีดาวเรือง ๒๕๖๖ : ๒๐๓ - ๒๐๑) จะเห็นว่ารัฐบาลพยายามเรียกร้องความสามัคคี แต่ความสามัคคีดังกล่าวจะต้องเป็นความสามัคคีเชิงสัญลักษณ์ที่รัฐบาลสร้างกรอบไว้ให้ ไม่ใช่ความสามัคคีโดยสาระที่แท้จริง

๒. ความแปลกแยกของทหารและตำรวจ

การใช้อำนาจปกครองแผ่นดินจำเป็นต้องมีกองกำลังไว้เพื่อบังคับควบคุมให้ผู้อยู่ใต้ปกครองกระทำหรือไม่กระทำในสิ่งที่ผู้ปกครองต้องการ เมื่อรัฐแปลกแยกกับประชาชน กองกำลังดังกล่าวก็ย่อมแปลกแยกกับประชาชนด้วย เพราะกองกำลังของรัฐย่อมปฏิบัติตามเจตจำนงของรัฐ และเนื่องจากกองกำลังดังกล่าวเป็นสิ่งที่มีความอำนาจและมีอิสระอยู่ในตัวเอง ดังนั้นความแปลกแยกของกองกำลังดังกล่าวกับประชาชนในส่วนหนึ่งจะเกิดจากอำนาจโดยตัวของตัวเอง เช่นทหารรังเกียจประชาชน หรือตำรวจรีดไถชาวบ้านเป็นต้นในรัฐทุนนิยม กองกำลังของรัฐคือตำรวจและทหาร ดังนั้นความแปลกแยกในส่วนนี้จะแบ่งพิจารณาเป็นความแปลกแยกกับทหารของรัฐ และความแปลกแยกกับตำรวจของรัฐ

๒.๑ ทหารของรัฐ

ทหารเป็นกองกำลังที่ประจำอยู่ตามกรมกองต่าง ๆ ในขอบเขตทั่วประเทศ ประกอบไปด้วยทหารจำนวนมาก อาวุธที่ทันสมัยที่สุดเท่าที่จะมีได้ในประเทศ และระเบียบวินัยที่เคร่งครัด ทหารได้กลายเป็นปัจจัยที่สำคัญในการที่จะหนุนค้ำความมั่นคงของรัฐให้ดำรงอยู่ได้ ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในประเทศโดยจึงแยกไม่ออกจากบทบาทของทหาร สิ่งที่สนับสนุนความมีอำนาจของทหารก็คือกำลังพลและอาวุธ กล่าวในแง่ของประชาชนแล้วจะเกี่ยวข้องกับทหารอยู่ ๒ ประการ ประการแรกทหารจะเป็นฝ่ายปราบปรามประชาชนไม่ว่าจะปราบปรามโดยคำสั่งของรัฐบาลหรือด้วยอิสระโดยตัวเอง ประการที่สองกองกำลังทหารจะบังคับเกณฑ์เอาประชาชนเข้าไปเป็นทหารเกณฑ์ ภายใต้กฎระเบียบที่เคร่งครัดของกองทัพ ดังนั้นความแปลกแยกของทหารจะพิจารณาจากความสัมพันธ์ที่เป็นปฏิปักษ์กับประชาชนใน ๒ ประการนี้

ในประเด็นที่ว่าทหารใดกลายเป็นกองกำลังที่ปราบปรามประชาชน มีเรื่องสั้นสะท้อนให้เห็นหลายเรื่อง เช่น เรื่อง "สิ่งที่หลอนพอจะเข้าใจ" (พ.ศ. ๒๕๐๕) ผู้เขียนกล่าวถึงชีวิตของประชาชนที่ถูกกองกำลังทหารฆ่าตายไปอย่างมากภายในสมรภูมิต่างๆ ที่พลอยอยู่ในแม่น้ำโขงอย่างไม่ขาดสาย และในสมรภูมิ "ร่างมนุษย์นอนตายกระจัดกระจายเหมือนสัตว์ที่ไร้ความหมาย" และสมรภูมิที่วานักถือเวียกนาม และลาว ที่ไทยส่งกองกำลังเข้าไปรวมรบด้วย (นิคม รายวา ๒๕๒๒ : ๘๓ - ๘๔) นอกจากนี้ เรื่อง "สงครามในหลุมฝังศพ" (พ.ศ. ๒๕๐๕) ก็ยังให้เห็นบทบาทของประเทงหาอำนาจ สมทบกับชนชั้นปกครองส่งกองทหารเข้ามาปราบปรามประชาชนที่คัดค้านและเอาผิดเอาเปรียบของระบบทุนนิยม และรวมทั้งผู้ที่ไม่รู้อะไรด้วยทั้งในประเทศและประเทศใกล้เคียง "สงครามทศวรรษในลาว" เป็นเรื่องสั้นในหลุมฝังศพที่เน้นกำลังขุดค้นอยู่ จนได้พบเสียงกรีดร้องครวญครางของน้ำรบและปากศพขาวนา ผู้คนมากมายที่เสียชีวิต เด็กทารก หญิงสาว และผู้สูงอายุ" ผู้เขียนยังย้ำให้เห็นว่ากองทหารไม่มีมนุษยธรรมอยู่ในหัวใจเลยเพราะ "ถ้าเขาเป็นนักมนุษยธรรม เขาจะไม่ทำกองทัพอันเขามาที่นี่ นอกจากเดินทางไปท่องทุ่งนาและปลูกพืชพันธุ์ธัญหารให้กับประชาชนของเขา"

(สุวัฒน์ ศรีเปื้อ ๒๕๐๘ : ๒๐ - ๓๓) ในเรื่อง "เราจะฝ่าข้ามไป" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ก็แสดงให้เห็นว่าประเทศมหาอำนาจได้เข้ามาสนับสนุนทหารไทยปราบปรามประชาชน โดยกล่าวว่าประเทศมหาอำนาจได้คิดค้นอาวุธทำลายล้าง "ซึ่งมีอาณานิคมในการทำลายล้างรุนแรงมากมายหลายชนิด และพวกมันลำเลียงมาสู่อีกโลกหนึ่ง ซึ่งเป็นสนามทดลองอาวุธของมันเพื่อให้คนเผ่าเดียวกันฆ่ากันเองอย่างบ้าระห่ำ รัฐใหญ่ต้องการอะไรนอกจากการได้รู้เล็กไว้นี้ได้ปีกของตน" วิธีที่ประเทศมหาอำนาจจะครอบงำประเทศเล็กได้ก็คือ "มันส่งคนไปเกลี้ยกล่อมผู้คนในเมืองที่มีอำนาจปกครอง เพื่อค้นหาตัวสมุนรับใช้ที่เชื่อสัจย์ คำนึงนโยบายรุกรานและกดขี่" (วิสา คัญทัพ ๒๕๑๑ : ๑๘๐ - ๑๘๖) และเรื่อง "ไฟ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ผู้เขียนก็ทำให้เห็นว่ากองทหารมีหน้าที่ในการปราบปรามประชาชน ด้วยอาวุธที่เขี่ยจรวดคอมมิวนิสต์ให้คามที่ "ไอ้คนคาน้ำข้าวบางพวกที่มาจากโพ้นทะเล" ซึ่งก็คือสหรัฐอเมริกา เมามองการขึ้นำ (สภาพ ศรีสัจจัง ๒๕๑๘ : ๑๘ - ๔๐) ส่วนเรื่อง 'ก่อนไปสู่เขา' (พ.ศ. ๒๕๑๘) ได้เน้นรายละเอียดในอีกแง่มุมหนึ่งว่า กองทหารได้จับประชาชนที่สงสัยว่าจะเป็นสายให้คอมมิวนิสต์

ไปฆ่าเพื่อเป็นการข่มขู่คนอื่น ๆ ไม่ให้ "ช่วยเหลือนักคอมมิวนิสต์" โดยที่ประชาชนที่ถูกข่มขู่
นั้นจำนวนเป็นผู้บริสุทธิ์ จะแม้แต่ผู้หญิงลูกอ่อนก็ไม่ได้รับการยกเว้น (สภาวะ ศรีสังข์

๒๕๑๘ : ๑๒๖ - ๑๒๗)

เมื่อกองทหารมีอำนาจอยู่กับตัว และมีกฎหมายรับรองการใช้อำนาจนั้นการใช้อำนาจ
ดังกล่าวเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว หรือเพื่อแสดงความเหนือผู้อื่นโดยอ้างเอาเรื่อง
คอมมิวนิสต์มาบังหน้าก็เกิดขึ้น เช่นในเรื่อง "สี่เกล็ดและศางายป้า" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ผู้เขียน
ชี้ให้เห็นว่ากองทหารได้เข่นฆ่าประชาชนที่ไม่รู้เรื่องอะไรเลย โดยหวังผลประโยชน์บางประ
การ แล้วก็อ้างว่าประชาชนเหล่านั้นโคตรร้าย ถูกลูกหลงจากการปะทะกันระหว่างทหารกับ
ฝ่ายตรงข้าม (จุฬพล อภิสุช ๒๕๑๘ : ๒๐๗ - ๒๒๘) และเรื่อง "แดนของคำพา"
(พ.ศ. ๒๕๑๘) ได้ชี้ให้เห็นปัญหาอย่างชัดเจน โดยผู้เขียนกล่าวถึงทหารชุดคุ้มครองหมู่
บ้านที่ "วางกำนัลเกรงขาม ตัวใหญ่หน้าตาดุร้าย ทุกคนมีปืนติดตัว...พวกนี้เป็นคนของหลวง
หลวงส่งเขามาปราบปรามคอมมิวนิสต์" แต่ว่าสิ่งที่ทหารเหล่านั้นเข้าไปทำกับชาวบ้านโดย
อาศัยอำนาจการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ก็เช่นการขโมยวัวขโมยควาย การตะลอกขมขู่
ประชาชน การเข่นฆ่าประชาชนเรียงเพราะแย่งทุ่งกัน หรือใช้อำนาจข่มขู่กันเหล่าฟรี
ไม่ได้ การข่มขู่แล้วหาผู้รู้เห็นเป็นพยาน และทุกคนที่ตายก็จะโดนข้อหาว่าเป็นสายลับให้
คอมมิวนิสต์หรือไม่ก็เป็นผู้ "ช่วยเหลือนักคอมมิวนิสต์" โดยให้ชาวการเวงกับความเคลื่อนไหว
ของผู้ออกการร้ายเสมอๆ คอมมิวนิสต์โกรธแค้นมาก จึงหาทางฆ่าทิ้งเพื่อปิดปาก" (วิสา
ภักดิ์ ๒๕๑๘ : ๒๕๑ - ๒๖๑) นอกจากนี้ยังมีเรื่องอื่นที่ชี้ให้เห็นว่าทหารจะเข้าไปปกป้อง
ผลประโยชน์ของนายทุน และทำสงครามกับประชาชน เช่นเรื่อง "ต่อหน้าความตาย"
(พ.ศ. ๒๕๑๘) ชี้ให้เห็นว่าเมื่อบาวนาลูกขึ้นมากล้นกับนายทุนเจ้าที่ดิน ผู้เอารัดเอาเปรียบ
หลังจากนั้นเป็นต้นมา "เสียงปืนก็พลันดังระงมอยู่เหนือท้องทุ่งและชายป่า ลูกความความร่มเย็น
ดังแก่ครั้งปู่ตาย" ชาวบ้านเหล่านั้นก็กลายเป็นคอมมิวนิสต์ไป ในขณะที่ทหารก็กลายเป็นผู้
เสียสละเพื่อปกป้องพื้นแผ่นดินไทย (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๒๑ - ๒๓) และในเรื่อง
"ก่อนไปสู่สุกเขา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็เช่นเดียวกับประชาชนชาวพัทลุงถูก "เจ้าหน้าที่บ้านเมือง
จำพวกทหารที่มาตั้งค่ายอยู่ทางเหนือแถววงหรีด แถวบ้านนา" จับไปฆ่าเพราะประชาชนเหล่านั้น

ไปขัดแย้งกับพ้อคำอิทธิพลบางคน และถูกสื่อก็กลายเป็นคอมมิวนิสต์ไปเช่นเดียวกัน

(สถาพร ศรีสังข์ ๒๔๘ : ๑๒๕ - ๑๒๕)

เหตุการณ์วันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ก็ชี้ให้เห็นว่าทหารปราบปรามประชาชน เช่นกัน เช่นเรื่อง "รถประจำทางสี่เขี้ยวคลำ" (พ.ศ. ๒๕๑๖) เล่าว่า "ทหารบนรถถังกราดเป็น กล้านักศึกษาเหมือนใบไม้ร่วง" หรือ "มันเป็นขลมาจากคนในเครื่องแบบนักเรียนนักศึกษา ต้องถูกคนในเครื่องแบบทหารตำรวจล่าตายในวันมหาวิปโยค" (นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ ๒๕๑๖ : ๑๐๘) และเหตุการณ์ในวันนั้น สามารถสรุปได้ด้วยบทกวีที่ผู้เขียนกล่าวไว้ในเรื่อง "วันนั้น ฉันร้องไห้" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ว่า "ที่นี้ไม่มีดอกไม้บาน ไม่มีภาพดอกหญ้าพร้อมโล้ว มีแต่ทหารสุนโพรยเจาะเลือด" และผู้เขียนสรุปว่าทหารทำเช่นนั้นก็เพียงเพื่อ "สังเวณีกับความอำนาจอของคนกลุ่มเดียว" ซึ่งก็คือทหาร รับฟังคำสั่งของรัฐทุกอย่าง แม้ว่าจะเช่นสา ประชาชนด้วยกันไปก็ตาม (กรรณ ไกรลาศ ๒๕๑๘ : ๘๓ - ๘๖)

ประเด็นต่อไปก็คือกองทหารต้องใช้กำลังพลจำนวนมาก กำลังพลเหล่านั้นส่วนใหญ่ ได้มาจากการบังคับเกณฑ์ประชาชน โดยที่เขาเหล่านั้นไม่เต็มใจ ทหารเหล่านั้นจะถูกบังคับ ด้วยระเบียบกฎเกณฑ์เกรงครัด เช่นเรื่อง "บุญทิ้ง" (พ.ศ. ๒๕๑๐) กล่าวถึงชายคนหนึ่ง ถูกเกณฑ์ไปเป็นทหาร โดยที่เขาต้องทิ้งภรรยาท้องแก่ไว้ เขาถูกนำไปฝึกและไมอนุญาตให้ กลับไปหาภรรยา จนในที่สุดเขาก็หนีทหาร และผลก็คือเขาถูกซ้อมตาย (เรื่องชัย ทรัพย์นิรันดร์ ๒๕๑๘ : ๘๘ - ๑๐๒) จากนั้น เรื่อง "นิวส์ในตู้ขึ้น ๓" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ได้เน้นให้เห็นว่า รัฐได้ใช้อำนาจบังคับให้ประชาชนไปเป็นทหารโดยใช้กฎหมาย "มาตรา ๘๖ ทหารกองเกิน หรือทหารกองหนุน ผู้ใดหลีกเลี่ยงหรือขัดขืนไม่เข้ารับราชการทหารในการเรียกพลเพื่อฝึก วิชาทหาร หรือเพื่อทดสอบความรู้พร้อม หรือในการระดมตามมาตรา ๓๖ ต้องระวางโทษ จำคุกตั้งแต่สามเดือนถึงสี่ปี" และเมื่อประชาชนเข้าไปรวมเป็นกองพลแล้ว ก็จะมีการฝึก มีการโฆษณาชวนเชื่อ จนทำให้มนุษย์มีสภาพไม่แตกต่างอะไรไปจากสัตว์ ซึ่งก็คือถ้าเป็นทหาร จะต้องโหดเหี้ยม ดังที่เขาพูดกันว่า "คนแข็งแรงเท่านั้นที่ควรจะมีชีวิตอยู่ในโลก" หรือทหาร ที่ต้องเสียชีวิตในสงครามนั้น ในความคิดของพวกเขาก็คือ "พวกมันล้มลงทว่าใจออกจากร่างกาย ก่อนจะฆ่ากัน" (สุวัฒน์ ศรีเชื้อ ๒๕๑๘ : ๑๓ - ๘๘) และในเรื่อง "หัวใจที่บาดเจ็บ" (พ.ศ. ๒๕๑๘)

ก็เน้นให้เห็นภาพของการฝึกทหารที่ทารุณ โดยทหารเกณฑ์ที่ถูกฝึกจะมีสภาพที่ไม่แตกต่างไปจาก "ตุ๊กตาไชลานที่ถูกไขให้วิ่งหรือเดินตามแต่ครูฝึกจะพอใจ" เช่นที่ทหารคนหนึ่งกล่าวว่า "ฉันเคยถูกฝึกจนปวดเคียว ๕๐ ครั้ง เคยถูกบังคับให้กลานผ่านกองข้าววย เคยถูกให้นั่งกระโดดแบบทหารทำให้ลำไส้แทบหลุดทั้งพวง" และถ้ามมีการแข็งข้อกับครูฝึกผลที่เกิดขึ้นก็คือทหารที่แข็งข้อนั้นจะโดนซ้อมแล้วซ้อมอีก" จนอาจเป็นเลือก" เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันการกินอยู่นอนพักทหารเกณฑ์จะได้กินอาหารที่ "แข็งเหนียวกรวดราดแกงที่มีแต่น้ำใส ๆ กับผักเลว ๆ" ดังนั้นกองทหาร จึงมีสภาพเป็น "นรกแสบ ๆ บนความจริงอีกมุมหนึ่ง" นอกจากทหารเกณฑ์จะถูกนำไปฝึกอย่างหนักเพื่อเป็นกองกำลังในการทำสงครามของชนชั้นปกครองแล้ว ทหารเกณฑ์เหล่านี้ยังถูกนำไปเป็นคนรับใช้ให้กับครอบครัวของนายทหารชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งจะถูกใช้ถูกเหยียดหยามจากคนในครอบครัวของนายทหารอย่างไม่ต่างอะไรกับทาส

(โกสุ่ม พิลัย ๒๔๑๘ : ๑๙ - ๓๔)

ทหารเกณฑ์นอกจากจะมีความทุกข์ทรมานอยู่กับการฝึกทหารอย่างมากแล้ว พวกเขายังถูกนำออกสู่สงครามเพื่อเช่นฆ่าเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง ไม่ว่าจะเป็นออกไปรบด้วยคำว่าทำเพื่อชาติหรือออกไปเพราะเงินค่าจ้างก็ตาม แต่ความเป็นจริงแล้วทหารเหล่านี้ไม่อยากจะไปรบ ดังที่สะท้อนให้เห็นในเรื่องสั้นชื่อ "วีรบุรุษใต้ฟ้าดิน" (พ.ศ. ๒๕๐๖) ที่ทหารผู้ออกสู่สมรภูมิจึงครามคนหนึ่งบอกว่า "ใครกันที่ฉันไปรบเพื่อชาติ เพื่อประชาชน ฉันไม่เคยเห็นคำพูดไหนบิตเป็นความจริงไปมากกว่านี้ ฉันไปฆ่าคน กระเพาะและความอู้อืดของฉัน" และเมื่อเขาออกสู่สมรภูมิสิ่งที่เขาพบเห็นก็คือ "ร่างของเพื่อนร่วมกองทัพนึงร้อยสามสิบศพนอนจมกองเลือดใต้ดวงจันทร์ มีสากเขาสูงหึ่งอวิ้งวิ้งเชอความจริง แต่คนพวกนี้ไม่เคยต้องขอยึด เขาไม่รู้ด้วยซ้ำไปว่า เขาถูกครอบงำด้วยระบบอำนาจจักรวรรดินิยมไหน" (โกสุ่ม พิลัย ๒๕๑๘ : ๑๘ - ๔๔) และในเรื่อง "ขาดกร" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ก็ได้ย้ำให้เห็นว่าทหารออกไปรบเพราะถูกบังคับ ดังที่ทหารคนหนึ่งตั้งข้อสังเกตว่า "ทำไมฉันจึงต้องถูกบังคับให้เป็นในสิ่งที่ไม่เคยเป็นมาก่อน" และประสบการณ์ในสมรภูมิของเขา ก็คือความสยดสยองที่เขาไม่เคยพบเห็นมาก่อน "ฉันยืนเพ่งมองไปยังสมรภูมิ ซากศพกระจัดกระจายเหมือนขยะ" (โกสุ่ม พิลัย

๒๕๑๘ : ๒๖๓ - ๒๗๐)

๒.๒ คำรวางของรัฐ

คำรวางเป็นกองกำลังปราบปรามของรัฐที่จะกระจัดกระจายอยู่ทุกภูมิภาคของประเทศ เพื่อบังคับควบคุมให้ประชาชนปฏิบัติตามกฎหมาย และคำสั่งของรัฐที่ประกาศใช้บังคับประชาชน แม้คำรวางจะตั้งขึ้นมาภายใต้คำช่ระภาคว่า "ผู้พิทักษ์สันติราษฎร์" แต่ในความเป็นจริงนั้นพฤติกรรมของตำรวจ จะได้รับการกล่าวขวัญกันอยู่เสมอว่าปฏิบัติในสิ่งที่ เป็นปฏิปักษ์กับประชาชน ไม่ว่าจะอ้างว่าปฏิบัติตามกฎหมายหรือการใช้อำนาจหน้าที่ไปในทางไม่ชอบธรรมก็ตาม มีเรื่องสั้นหลายเรื่องแสดงให้เห็นอย่างชัดเจน

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าตำรวจใช้อำนาจหน้าที่ปกป้องนายทุนและทำร้ายประชาชนนั้นเห็นได้จากเรื่อง "คนจนแพ้ ๕๓" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ซึ่งผู้เขียนชี้ให้เห็นถึงผู้นำชาวนา กรรมกร และนักศึกษา ที่ลุกขึ้นมาต่อสู้เรียกร้องผลประโยชน์จากนายทุน จะถูกฆ่าตายไปเรื่อย ๆ โดยตำรวจรู้เห็นเป็นใจกับนายทุน (วินัย บุญช่วย ๒๕๐๘ : ๓๘๑ - ๓๘๐) และในเรื่อง "เขาตะโกนหาความเป็นธรรม" (พ.ศ. ๒๕๐๘) และ "ผิดหวัง" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ก็ชี้ให้เห็นว่าตำรวจปกป้องผลประโยชน์นายทุน ทำร้ายกรรมกรที่กำลังชุมนุมกันอยู่ในโรงงาน จนเป็นเหตุให้กรรมกรตายและบาดเจ็บหลายคน (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๐๘ : ๑๖๔ - ๑๗๐) หรือนายจ้าง "จ้างพวกหัวไม่มาขวางระเบิดขวด" โดยที่ตำรวจที่มารักษาความเรียบร้อย ทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ เพราะสิ่งที่ตำรวจคิดคือ "เป็นตำรวจรวยเร็วดี" ดังนั้นเขาจึงพอใจที่จะใช้กฎหมายเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของนายทุนมากกว่า (ศรีดาวเรือง ๒๕๑๖ : ๑๓๔ - ๑๔๗) นอกจากนี้เรื่อง "แรงงานกับเงิน" (๒๕๑๘) ยังเล่าถึงตำรวจคนหนึ่งที่จะไปแยกสลายหลังกรรมกรที่ชุมนุมอยู่ที่หอสนามหลวง โดยที่เขาไม่เคยรู้เหตุผลอื่นใดนอกจากเป็นคำสั่งของเจ้านายและสิ่งนี้จะทำให้เขาได้ "สองชั้น" (ศรีดาวเรือง ๒๕๑๖ : ๑๐๘ - ๑๑๔)

ในปัญหาที่ว่าตำรวจใช้อำนาจหน้าที่รังแก ข่มเหงประชาชน เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ โดยตรงนั้นมีเรื่องสั้นแสดงไว้หลายเรื่องเริ่มตั้งแต่เรื่อง "เหม็น" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ชี้ให้เห็นถึงตำรวจที่ออกกริดไ้ยู่ประกอบกิจการค้าอยู่ประจำ และเมื่อมีโอกาสเขาก็จะแสดงอำนาจกับประชาชนเพื่อหวังความดีความชอบจากเบื้องบน เช่นการจับประชาชนในข้อหาไม่มีบัตรประจำตัว ฯลฯ ที่ผู้นออกมากจากบ้านเพื่อมาซื้อกาแฟสั่งตรงข้าม การบีบแรงแรงของประชาชนจำนวนมาก

ไม่มีผลทำให้ตำรวจสนใจฟังพร้อมกันนั้น ตำรวจก็นำผู้ถูกจับมาโรงพัก ในลักษณะ "ผลักดันออก
 เกินหนักรื้อชั้นลูกน้องสำนักงานด้วยกันตะคุบถั่วฉั่นเหมือนฉี่ เป็นผู้ร้ายตัวฉกรรจ์" และเมื่อ
 ถึงสถานีตำรวจแล้ว กลุ่มตำรวจดังกล่าวก็ลงบันทึกประจำวันเอาความดีความชอบ โดยที่ผู้
 เขียนถึงข้อเท็จจริงว่า "เขาไม่บันทึกลงไปด้วยหลอกว่าเขาแะคิมเหล้าฟรีที่ไหน" และ
 "เขาไม่บันทึกลงไปหรือว่าฉันไม่มีบัตร เพียงเพราะฉันออกมาธุระหน้าบ้าน แะเดินไป
 ซื้อกาแฟ จึงไม่ได้พบบัตรออกมาด้วย" (นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ ๒๕๑๙ : ๑๑๕ - ๑๒๖)
 และเรื่อง "เหยื่อ" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ได้แสดงปัญหาของชาวบ้านที่ถูกขโมยควายแล้วไปแจ้ง
 ตำรวจ แต่ตำรวจไม่สนใจที่จะดำเนินการให้ ชี้แจงว่า "เรานอนไม่ระวัง และดูเหมือน
 ไอ้คนที่มีความชำนาญนั้นจะมองเป็นเรื่องเล็ก ๆ ไม่สลักสำคัญอะไรนัก" ครั้นเมื่อชาวบ้าน
 ทำเล้าเดือนกินกันบ้างเล็กน้อย เพราะเหล้าดี ๆ ที่ "รัฐบาลทำออกมาขาย เหล้าแพงบรรลีย์
 อย่างนั้นชาวบ้านเมืองเชียงคำจะมีโอกาสซื้อกินได้อย่างไร" ตำรวจก็เข้าจับกุมทันทีพร้อมกับ
 เรียกเงินเพื่อแลกกับการปล่อยตัว แต่ "ตาคำแพงพ่อของคำบั้ง และเพื่อนชาวบ้านบางคน"
 ต้องถูกคุมตัวไป ทั้งนี้เพราะ "ไม่มีเงินเสียเป็นค่าเสียหัว" (สถาพร ศรีสังข์ ๒๕๑๘ :
 ๑๐๒ - ๑๐๗) และด้านสาระคล้ายกันนี้เรื่อง "ก่อนไปสู่กูเขา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็ชี้ให้เห็น
 ว่าขโมยที่ลักวัว ควายของชาวบ้านนั้นจะไปถูกตำรวจจับ ทั้งนี้เพราะ "ไอ้พวกนั้นมันมีหน้าที่
 จับนำศาลมาไว้กับวงไต่เดือนเพียงอย่างเดียว" และคนที่เป่าสายให้โจรก็เป็นพวกเดียวกับ
 ตำรวจ ดังนั้นในขณะที่ขโมยลักวัวไม่ถูกจับนั้น ชาวบ้านก็นำศาลมาไว้กับเพียงให้เดียวกลับ
 ถูกจัดการอย่างเกรงกริด (สถาพร ศรีสังข์ ๒๕๑๘ : ๑๑๘ - ๑๒๔) เช่นเดียวกับเรื่อง
 "ชิงรวันแตกทำลาย" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าตำรวจนั้นได้ร่วมกับโจรผู้ร้ายเป็น
 ขโมยลักควายเสียเอง (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๑๗๙ - ๑๘๑) เรื่องทำนองที่ตำรวจร่วมกับ
 ผู้ร้ายเป็นโจรปล้นประชาชนนี้ ในเรื่อง "สูบลั่น" ก็กล่าวถึงโจรปล้นเรือ หรือเครื่องเรือของ
 ชาวปะมงไม่เคยถูกจับ ทั้ง ๆ ที่ถูกลั่นถึงกล่าวเกิดขึ้นเป็นประจำ ทั้งนี้เพราะตำรวจหนุนอยู่
 เบื้องหลัง พร้อมทั้งอาวุธที่ทันสมัยที่โจรผู้ร้ายใช้ก็ได้จากตำรวจเช่นเดียวกัน (ประสิทธิ์
 รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๗ : ๑๐๘ - ๑๒๔)

การแสดงอำนาจต่อประชาชนที่กล่าวมานี้ ยังปรากฏให้เห็นในเรื่อง "การเดินทางของชายหนุ่ม" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ที่ตำรวจภูมิจึงและมีอำนาจเพราะ "ตราใบใดที่เขาเป็นเห็นเอาจเขาเหมือนตัวใหญ่ขึ้นจับใจ มันอีกเห็นมีอำนาจประหลาดซ่อนอยู่ชุมชน" และ "ในความคิดของเขาเป็นก็อำนาจเขาอยากให้ทุกคนรู้ว่าเขามีอำนาจ หลายครั้งจึงพยายามอวดอำนาจอย่างไม่ลืมหูลืมตา" เมื่อมีอำนาจการใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ก็เกิดขึ้นซึ่งกระทำกันตั้งแต่ตำรวจชั้นผู้น้อยจนถึงชั้นผู้ใหญ่ ผู้เขียนชี้ให้เห็นถึงตำรวจชั้นผู้น้อยที่เกียจคร้าน "ละอายใจเหมือนกัน" แต่ความรู้สึกก็มีเฉพาะในตอนแรก ๆ เท่านั้น เพราะการใช้อำนาจเพื่อแสวงหาผลประโยชน์กลายเป็นความชอบธรรมของตำรวจไปแล้ว เพราะ "คนอื่นเขายังทำเลย คู่อ้างเจ้านายเรานั้น เดือนหนึ่งรวยไม่รู้เรื่อง เขายังไม่อาย เขาเป็นนายตำรวจ" และนับตั้งแต่นั้น "การปรับทุกข์ถึงความละอายไม่ได้เกิดขึ้นอีกเลย" ในกรณีนี้จะเห็นได้ว่าระบบของตำรวจก็มีอำนาจเหมือนตำรวจ ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่จะมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์กันว่าตำรวจส่วนใหญ่จะหาดียาก พฤติกรรมของการแสวงหาผลประโยชน์เช่นปล่อยให้หมิ่นบ่อนการพนัน โดยตำรวจได้รับสินบน หรือการรับสินบนจากโรงงานเพื่อแลกเปลี่ยนกับการกระทำผิดกฎหมาย ส่วนในแง่ของประชาชนผู้ยากไร้นั้น ตำรวจจะจัดการอย่างเด็ดขาดโดยไม่มีความเห็นใจใด ๆ ให้อย่างเช่นชายหนุ่มคนหนึ่งตกงานและอดข้าวมาหลายวัน จึงขึ้นมะพร้าวในส่วนแห่งหนึ่งเพื่อประท้วงชีวิต ตำรวจที่ไม่ยอมจับบ่อนการพนัน ไม่จับโรงงานที่ผิดกฎหมาย และกำลังเมาด้วยฤทธิ์เหล้าที่นำทุนเลี้ยงก็ตรงเข้าจับกุมชายหนุ่มใส่กุญแจมือ กลับไปเอาความดีความชอบเพราะ "เขาสามารถจับขโมยได้พร้อมทั้งของกลางครบครัน" (นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ ๒๕๑๑ : ๘๑ - ๘๘) และในเรื่อง "ความมืด" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นชัดเจนขึ้นอีกว่าในแถบชนบทอันห่างไกลนั้นตำรวจก็ยังมีอำนาจมากยิ่งขึ้น โดยผู้เขียนกล่าวถึงกลุ่มตำรวจได้จับภรรยาของชาวบ้านคนหนึ่งมาข่มขืนแล้วพาพร้อมกับซาฟของสามีที่พยายามขัดขวาง ในที่สุดผู้ตายคงจะตายไปเปล่า ๆ ด้วยข้อหาว่าเป็นแนวร่วมคอมมิวนิสต์ (สมเกียรติ ปิณฑะ ๒๕๑๗ : ๘๘ - ๙๖)

๓. ความแปลกแยกของระบบราชการ

ระบบราชการเป็นองค์กรที่รัฐบาลใช้เป็นเครื่องมือในการบริหารประเทศ นโยบายต่าง ๆ ที่จะให้เกิดผลประโยชน์นั้นจะต้องผ่านระบบราชการ ระบบราชการจึงมีอำนาจที่จะกระทำกับประชาชนมาก ความแปลกแยกของระบบราชการจะปรากฏในรูปที่ว่าระบบดังกล่าวเป็นเครื่องมือรับใช้นโยบายของรัฐที่แปลกแยกกับประชาชน และเนื่องด้วยระบบราชการมีอำนาจควบคุมชะตากรรมของประชาชนในหลาย ๆ เรื่อง ดังนั้นความแปลกแยกจึงเกิดขึ้นจากการใช้อำนาจโดยอิสระของระบบราชการด้วย นอกจากนี้ระบบราชการยังใช้คนเข้าทำงานหรือไปขับเคลื่อนระบบเป็นจำนวนมาก และคนเหล่านั้นส่วนใหญ่จะถูกระบบครอบงำให้อยู่ในอำนาจของระบบโดยไม่สามารถแสดงเจตน์จำนงค์ใด ๆ ได้ การพิจารณาความแปลกแยกของระบบราชการจึงจะพิจารณาความแปลกแยกที่มีต่อประชาชนทั่วไป และต่อประชาชนในระบบ

๓.๑ ระบบราชการกับประชาชนทั่วไป

ความแปลกแยกในลักษณะนี้ เป็นคำหลักเพราะเป็นความแปลกแยกที่ระบบราชการกระทำกับประชาชนทั่วประเทศ การพิจารณาความแปลกแยกของระบบราชการที่มีต่อประชาชนนั้นจะพิจารณาการปฏิบัติจากระบบที่มีผลกับประชาชน ซึ่งตามปกติแล้วการปฏิบัติดังกล่าวจะปรากฏเป็นรูปธรรมออกมาโดยการกระทำของข้าราชการ ดังนั้นความแปลกแยกในแง่จึงมักปรากฏออกมาเป็นความแปลกแยกของการปฏิบัติงานของข้าราชการเป็นหลัก

ผู้เขียนเรื่องสั้นดูเหมือนจะนิยมเขียนความแปลกแยกของหมอหรือการปฏิบัติงานของระบบราชการในสถานพยาบาลมาก เพราะมีเรื่องสั้นหลายเรื่องที่แสดงปัญหานี้ไว้ เริ่มตั้งแต่เรื่อง "หากชีวิต" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ซึ่งกล่าวถึงชาวบ้านในชนบทอันห่างไกลถูกงูกัดในเวลาค่ำมืด และมีผู้นำคนป่วยเดินด้วยเท้าเปล่า ฝ่าพายุฝนไปหาหมอที่สุขสำราญ แต่บุรุษพยาบาลหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าหมอนั้นไม่ยอมฉีดยาให้ โดยอ้างว่าเข็มของหลวงหมดแล้ว เหลือแต่เข็มส่วนตัว ถ้าจะฉีดยาต้องเสียเงิน ๕๐๐ บาท แต่พวกชาวบ้านดังกล่าวไม่มีเงิน และพยายามขอผ่อนผันจ่ายทีหลัง แต่หมอก็ไม่ยอมในที่สุดหมอให้ของของผู้ป่วยทำสัญญากู้เงินไว้ แต่กว่าจะทำสัญญากันเสร็จผู้ป่วยไม่สามารถจะทนพิษงูได้ จึงเสียชีวิตไปเสียก่อน (มณูญ์ วัฒนโกเมร ๒๕๑๔ : ๑๗ - ๒๔) ต่อจากนั้นเรื่อง "จดหมายสองฉบับ" (พ.ศ. ๒๕๑๔)

ก็เล่าต่อไปถึงคนไข้ที่ถูกทางโรงฆาบาจ่อยให้เสียชีวิตไป เพียงเพราะคนไข้นี้ "เป็นคนไข้ธรรมดาคนหนึ่ง ไม่มีทั้งยดศักดิ์ อำนาจเงิน และแม่เตพวกพ้อง" ดังนั้นหมอในสายตาของประชาชนที่ผู้เขียนต้องการจะบอกก็คือ "ผู้ไม่เคยมีรอยยิ้ม เดินอยู่เกลือกกลาด เสื้อผ้าสีขาวยและเส้นขาวของพวกเขานี้เหมือนกับเสื้อของยมทูต ผู้ล่องลอยไปมาเพื่อแสวงหาดวงวิญญาณไปก้างไว้" (วิทยากร เวียงกุล ๒๕๒๐ : ๑๑๐ - ๑๑๑) และเรื่อง "วันที่โรงพยาบาล" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็มาถึงปฏิบัติการคร่าชีวิตประชาชนของโรงพยาบาลอีกครั้งหนึ่ง โดยกล่าวถึงผู้ป่วยคนหนึ่งถูกนำมาโรงพยาบาลในลักษณะที่ร่างโศกไปควยเลือดเต "บุรุษพยาบาลโยนร่างของเขาลงบนรถเข็น โดยปราศจากความปราณี เขาค้นกระเป๋าสายหนังพบแต่เงินเพียงเล็กน้อย เขาเห็นเงินนั้นทั้งพร้อมกับพูดว่า เงินเพียงเท่านั้นไม่พอแม่เตจะซื้อยา" ผลก็คือคนไข้ไม่ได้รับการรักษา และถูกปล่อยให้ตายไป (ศิริพร หนูแก้วขวัญ ๒๕๑๔ : ๗๒ - ๗๕) และการใจรักษาคบป่วยเพียงเพราะผู้เป็นเป็นคนจนไม่มีเงิน ยังพบได้อีกจากเรื่อง "น้ำใจไหลเขียว" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ซึ่งกล่าวถึงหมอไม่ยอมให้เลือดผู้ที่เป็นโรคกระเพาะอย่างหนัก และจะต้องรับให้เลือดโดยคาน ทั้งนี้เพราะผู้ป่วยไม่มีเงินจ่ายค่าเลือด "ขาดละสิร้อย" แม่ผู้เป็นสามีจะวิ่งวอนกราบไหว้หมอมขอให้ผ่อนผันให้เลือดก่อน แล้วจะหาเงินมาให้ภายหลัง แต่คำตอบก็คือ "ฉันทำไมได้ผิดระเบียบ" ในที่สุดสามีผู้ป่วยต้องย้อนกลับไปหาขอหยิบยืมเงินซึ่งเวลานั้นก็เป็นเวลาค้าคืนด้วย กล่าวจะได้เงินกลับมาโรงพยาบาลอีกครั้งภรรยาของเขาไม่สามารถจะทนกับอาหารป่วยไป จึงเสียชีวิตไปก่อน (มณ. เมธี ๒๕๑๕ : ๖๘ - ๗๖) และลักษณะคล้ายกันนี้ก็ปรากฏในเรื่อง "รากาแห่งความตาย" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ที่หมอไปยอมฉีดยาให้เด็กที่ตกน้ำและพออุ้งสำหุ้มวิ่งมาด้วยระยะทาง ๒ กิโลเมตร หลังจากผู้เป็นพ่อได้มาตามหมอแล้ว ๑ ครั้ง แต่หมอไม่ไปและให้หุ้มเด็กมาหาที่สุขศาลา การที่หมอไม่ยอมฉีดยาให้เด็กก็เพียงเพราะผู้เป็นพ่อไม่มีค้ายา ๔๐ บาท คำอ้อนวอนใด ๆ ไม่มีประโยชน์ เขาต้องกลับบ้านไปหยิบยืมเงินและกว่าจะเดินกลับมาถึงสุขศาลาเด็กน้อยก็หมดลมหายใจไปแล้ว (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๒๑๕ - ๒๒๖)

นอกจากนั้นจะกลายเป็นผู้ไร้ใจประชาชนและกลายเป็นผู้ชားเขี้ยวอย่างเกรง
 ครัดจนไม่หลงเหลือมนุษยธรรมใด ๆ อยู่แล้วหมอยังมักทำงานในหน้าที่ที่ต้องดูแลรักษา
 ประชาชนตามที่รัฐมอบหมาย ไปประกอบอาชีพส่วนตัวเช่นในเรื่อง "สี่ตำบลขาว (พ.ศ.
 ๒๕๐๗) เล่าถึงหมอในอำเภอทางชนบทไปทำคลินิกอยู่ในตัวจังหวัดอยู่เป็นประจำ ดังนั้น
 เมื่อมีผู้ป่วยมาหาที่สุขศาลาจึงไม่พบหมอ และต้องเสียชีวิตไปในที่สุด (วัฒน์ วรดยาวกุล
 ๒๕๖๒ : ๑๕๑ - ๑๕๕) นอกจากนี้บุคลากรของโรงพยาบาลนั้นมักจะกระทำตัวในลักษณะ
 ชูทะกอกแสดงอำนาจบาติใหญ่ ตลอดจนไม่ค่อยจะบริการผู้ป่วย เช่นในเรื่อง "กริ่งหนึ่ง...
 นานมาแล้ว" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ที่กล่าวถึงหญิงโสเภณีผู้หนึ่งไปทำแท้งกับหมอตำแยจนเด็กตายอยู่
 ในท้องเป็นเวลาหลายวัน เธอจึงรวบรวมเงินที่ยังเหลืออยู่ไปหาหมอที่โรงพยาบาล เมื่อเธอ
 ไปถึงโรงพยาบาลก็ได้รับคำกล่าว กระทบกระเทือนเปรียบเปรยจาก "เทพธิดาในชุดขาว"
 และทำท่าจะไม่ยอมรับเธอเข้ารับรักษาโดยกล่าวอ้างว่าเตียงไม่ว่าง จนเธอต้องบอกว่า "ให้
 หนูนอนกับพนักโต๊ะ" พร้อมกับสติของเธอค่อย ๆ หมดไปเพราะ "เจ้าสิ่งที่อยู่ในท้องจะ
 อัดแน่นขึ้นมาใกล้หัวใจเต็มที" แต่นางพยาบาลก็ยังไม่สนใจจะช่วยเหลือ และไล่ให้ผู้ป่วย
 ดังกล่าว "ไป ไปทำบัตรเสียก่อนไป แล้วก็นั่งคอยหมอก่อน หมอยังไม่มา"(ศรีดาวเรือง
 ๒๕๖๖ : ๑๑๗ - ๑๒๔)

ข้าราชการที่แปลกแยกกับประชาชนที่เรื่องสั้นนิคมเขียนเป็นคำคมรองลงมาได้แก่
 ข้าราชการฝ่ายปกครอง เช่น เรื่อง "คนในนา" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ซึ่งกล่าวถึงชายบ้านนอก
 ต้องเดินเท้าเปล่าเข้าไปตัวอำเภอถวายระยะทางอันยาวไกล กินเวลาถึง "สามสี่ชั่วโมง"
 เพื่อเข้าไปคัดสำเนาทะเบียนบ้านสำหรับลูกชายที่จะเข้าไปเรียนในเมือง แต่สิ่งที่ชายผู้นั้น
 พบบนอำเภอก็คือ เขจะถึงเวลาทำงานแล้ว "แต่บนอำเภอยังไม่มีคนทำงาน ม้านั่งทุกตัว
 วางเปล่า" และเมื่อข้าราชการขึ้นมาทำงานแล้วเขาก็เข้าไปติดตอ แต่ข้าราชการก็ไม่ได้
 สนใจที่จะรับบริการแต่อย่างใด มีหน้าเข้าเสมือนผู้ทำหน้าที่คัดสำเนาทะเบียนบ้านก็เรียกเงิน
 กินเปล่าจากเขา ๑๕ บาท แต่เขาไม่มีเงินให้จึงกลับบ้านด้วยมือเปล่า ผู้เขียนสรุปให้เห็น
 ในที่สุดพวกที่ทำงานบนอำเภอนั้น วางตัวเป็น "นายประชาชน" และ "เป็นพวกชู้ตริต"
 (สถาพร ศรีสัจจ ๒๕๑๔ : ๕๑ - ๖๕) ในทำนองเดียวกันนี้ เรื่อง "ลูกคุณนาย"(พ.ศ.๒๕๑๔)

ก็กล่าวถึงการทำงานของข้าราชการว่า เกือบเมื่อประชาชน "ไปอำเภอกับเขา ก็
เขากลับชู้ตอกก แต่จะได้เงินกำกรับ ๆ ผม ๆ เมื่อเขาพบกับอาเสีย" และถ้าเป็นประชาชน
ธรรมดาไปติดต่องาน "ตั้งแต่เช้า สามโมงเย็นจึงเสร็จต้องเดินกลับบ้าน เพราะรถหมด"
แต่ถ้าเป็นพวกอาเสีย "ยื่นการร้องสักประเดี๋ยวก็ได้" และข้าราชการพวกนี้ เวลาออกตรวจ
ราชการในท้องที่ก็จะวางตัวเป็นเจ้าขุนมูลนาย ที่ชาวบ้านจะต้องทูลบพิศหา และบริการถึง
ขนาด" ฆ่าวัวที่ละตัวสองตัว เมื่อเอาเนื้อมาทำอาหารต้อนรับ ชื่อเหล่าก็เหล่าเมโขงอย่างดี
ต้องหามะพร้าวอ่อนเตรียมไว้เป็นของตักไม้ตักมือ" (ปริศนา ขาวบอ ๒๕๑๙ : ๓๑๓ - ๓๑๙)
และในเรื่อง "ความตายของบุญรอดเสีย" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็แสดงให้เห็นว่านายอำเภอ
ร่วมมือกับผู้ใหญ่บ้าน และกำนันทุจริตเงินสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน เมื่อมีชาวบ้านบางคนคัดค้าน
นายอำเภอและพรรคพวก ก็สั่งลูกน้องเขาทำร้ายจนประชาชนคนนั้นเสียชีวิตไป (วัฒน์
วรรณยางกูร ๒๕๑๘ : ๑๐๑ - ๑๐๒) ลักษณะเนื้อหาเช่นนี้คล้ายกับเรื่อง "อำไพต้องการ
เป็นฆาตกร" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ที่นายอำเภอสมคบกับเจ้าแก้วในเมืองทุจริตเงินสร้างถนนจาก
อำเภอเข้าหมู่บ้าน และเมื่อมีชาวบ้านคัดค้าน ผลก็คือชาวบ้านคนนั้นถูกลอบฆ่า แม้จะรอดตาย
ไปได้ แต่ก็ต้องถูกกลั่นแกล้งจนติดคุกในที่สุด (กรีกิติ นพรัตน์ ๒๕๒๒ : ๓๑ - ๓๖)

จากระดับอำเภอที่ขึ้นสู่ระดับจังหวัด ในเรื่อง "คนทำอิฐ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ผู้เขียน
ชี้ให้เห็นว่าผู้ว่าราชการจังหวัดได้รับผลประโยชน์จากนายทุน แล้วหันไปปราบปรามประชาชน
ผู้ทำอิฐที่พยายามตั้งกลุ่มอิฐกันเอง เพื่อหลบเลี่ยงกา เติราคาซื้อของนายทุน โดยผู้ว่าราชการ
จังหวัดได้ประกาศว่ากลุ่มผู้ทำอิฐดังกล่าวเป็นกลุ่มเถื่อน แล้วส่งกำลังเข้าทำการจับกุมผู้นำและ
สมาชิกไปหลายคน (วัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๒๒ : ๒๓๙ - ๒๔๔) ที่กล่าวถึงความแปลกแยก
ของข้าราชการฝ่ายปกครองมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่าการที่ข้าราชการนำเอาอำนาจ
และหน้าที่ไปรังแกประชาชน และฉ้อฉลเอาผลประโยชน์ใส่ตัวและคณะ ยังมีเรื่องสั้นบางเรื่อง
ที่แสดงว่าข้าราชการเหล่านี้แปลกแยกกับประชาชนเพราะเขาปฏิบัติตามหน้าที่ หรือตามคำสั่ง
ของเบื้องบนโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของประชาชน ได้แก่เรื่อง "ด้วยมือของเรา"
(พ.ศ. ๒๕๑๘) ซึ่งกล่าวถึงนายอำเภอและคณะเข้าไปขับไล่ชาวไร่ชาวนาออกจากที่ดินที่เขา
ได้ทำกินกันและบุกเบิกกันมานานหนักหนาแล้ว ชู ๆ ทางการก็ออกกฎหมายเวนคืนที่ดิน สิ่ง

นายอำเภอทำกับชาวบ้านก็คือ "ถ้าผิดกฎหมาย เจ้าหน้าที่ของเราต้องจับ" ส่วนความ
เดือดร้อนและคำชี้แจงของประชาชนในลักษณะที่ว่า "ที่ดินเหล่านี้เป็นของข้ามน้อยเพราะเรา
ทำมันมากับมือ เหนือทุกหยดมันไหลลงที่ดินนี้ ข้ามน้อยต้องเลี้ยงเอาชีวิต เข้าแลกกับไข่ม
มาหลายครั้ง" จึงไม่มีประโยชน์อะไรสำหรับข้าราชการในระบบเช่นนี้ (ไพโรจน์ต์ พรหมน้อย)

๒๕๒๑ : ๑ - ๑๑)

สำหรับเรื่องสั้นที่กล่าวถึงความแปลกแยกของข้าราชการทั่ว ๆ ไป เช่น เรื่อง
"เมานักเรียนนอก" (พ.ศ. ๒๕๑๕) แสดงให้เห็นว่าระบบราชการทั่ว ๆ ไปนั้นล้วนเต็มไปด้วย
ด้วยการทุจริตคอร์รัปชัน ใครจะทำอะไรที่เกี่ยวข้องกับระบบราชการแล้วจะต้องเสียเบียด
รายทางเสมอ และถึงแม้ในหมู่ข้าราชการด้วยกันจะรู้อยู่ก็ไม่มีใครจะกล้าพูดจาอะไร โดย
เฉพาะข้าราชการชั้นผู้น้อยจะไม่กล้าพูดอะไรเลยเพราะ "ถ้าเขาแกล้งผมจนต้องออกจาก
ราชการแล้วผมจะทำมาหากินอะไร" (สุจิตต์ วงษ์เทศ ๒๕๑๑ : ๑๙๑ - ๒๐๒)

๓.๒ ระบบราชการกับคนในระบบ

คนในระบบราชการหรือข้าราชการในตำแหน่งแล้วเขาปฏิบัติภารกิจที่เป็นปฏิบัติ
กับประชาชนทั่วไป แต่ถ้ามองที่ตัวข้าราชการ เขาก็สูญเสียศักดิ์ศรีและเจตน์จำนงไปให้
กับอำนาจของระบบที่เขาจำเป็นต้องปฏิบัติตามไปไม่น้อยเลยที่เดียว มีเรื่องสั้นหลายเรื่อง
แสดงให้เห็นปัญหานี้

เรื่อง "บนเส้นทางสายใหม่" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ชี้ให้เห็นว่าผู้ที่มียศถาบรรดาศักดิ์ หรือ
เจตน์จำนงต่าง ๆ เมื่อเข้าไปอยู่ในระบบราชการ เจตน์จำนงหรืออุดมการณ์นั้นจะถูกทำลาย
จนหมดสิ้น โดยเรื่องนี้กล่าวถึงอาจารย์มหาวิทยาลัยที่เคยมีอุดมการณ์ที่ดีงาม แต่เมื่อเขาเข้า
ไปทำงานแล้ว "สิ่งตอบแทนที่เขาได้รับคือเส้นทางที่ถูกชี้ไว้ คำนึงชีวิต หน้าที่ซึ่งถูกกำหนด
เพื่อรื้อถอนความเป็นตัวของตัวเอง กำสั่งซึ่งบนที่ถูกกำหนดเพื่อสร้างความปดราวเหิน
หัวใจเขามาสองปีเต็ม" (มณฑิร วัฒนธน์ ๒๕๑๙ : ๑๕๓ - ๑๖๑) และเรื่องเกี่ยวกับ
อาจารย์มหาวิทยาลัยนี้ปรากฏให้เห็นอีกในเรื่อง "ไพโรจน์" (พ.ศ. ๒๕๑๙) เขียนถึงอาจารย์
ที่พยายามสอนลูกศิษย์อย่างจริงจัง ให้เรียนรู้ในสิ่งที่สอดคล้องกับความเป็นไปในสังคม และ

พยายามเสนอให้มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงในสังคม การปฏิบัติอย่างจริงจังของอาจารย์ผู้กลับ "ถูกเพ่งเล็งจากอาจารย์ผู้ใหญ่หลายคน... โดยตั้งข้อสังเกตว่าความคิดของอาจารย์ไพโรธดาเป็นความคิดที่อันตราย จากอคติที่บ้านปลายเป็นการกลั่นแกล้ง" ในที่สุดอาจารย์ไพโรธดาที่ถูกปลดออกจากราชการด้วยข้อหาที่คลุมเครือว่า "ปฏิบัติงานขัดกับระเบียบมหาวิทยาลัย และบกพร่องในหน้าที่หลายประการ" (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๖๒ : ๒๐ - ๓๗)

ปัญหาในทำนองที่ว่าข้าราชการเป็นคนที่มียศถาบรรดาศักดิ์ แต่ไม่สามารถจะปฏิบัติตามอุดมการณ์ได้ เพราะอุดมการณ์ดังกล่าวจะไปขัดกับระบบซึ่งอยู่ในลักษณะที่ล้าหลังและเป็นปฏิปักษ์กับประชาชน ยังเห็นได้จากเรื่อง "อิกนาศักเทวไร" (พ.ศ. ๒๕๔๘) ที่ครูในชนบทคนหนึ่งพยายามชักชวนชาวบ้านให้รวมมือกันชุกขอน้ำไว้ใช้ และบอกว่าอย่าไปหลงเชื่อคำสัญญาหลม ๆ แฉ่ง ๆ ของผู้สมัครผู้แทนราษฎร ที่ว่าจะชุกให้ผลของความตั้งใจดีของครูหนุ่มที่นั่น ก็คือเขาถูกผู้ว่าราชการจังหวัด เรียกไปคาดโทษ และให้เลิกการกระทำเช่นนั้นเสีย เพราะผู้สมัครผู้แทนคนนั้นคือพี่ชายของท่าน การกระทำของครูหนุ่มจะทำให้พี่ชายของท่านเสียคะแนนเสียง (สิทธิชัย ธาตานิติ ๒๕๔๘ : ๒๖๔ - ๒๖๖)

ปัญหาอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นสำหรับข้าราชการที่มีอุดมการณ์คือการทุจริตคอร์รัปชัน มีเรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าข้าราชการที่ไม่รวมคอร์รัปชันกับข้าราชการคนอื่น ๆ ก็จะถูกกลั่นแกล้ง และในที่สุดก็จะอยู่ในระบบไม่ได้ เรื่องที่วนคือ "พ่อที่รัก" (พ.ศ. ๒๕๔๘) ซึ่งกล่าวถึงข้าราชการคนหนึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน เขาพยายามทำงานตรงไปตรงมา คิดถึงผลประโยชน์ของประชาชนเป็นหลัก เขาจึงถูกกลั่นแกล้งหลายอย่าง เช่น เงินเดือนไม่ขึ้น ถูกย้ายออกไปอยู่ในห้องดินทุรกันดาร และที่นั่นเพียงเพราะเขาไม่ยอมอำนวยความสะดวกให้เสียคนหนึ่งก็คือหนังสือจากที่ดินจังหวัดมาด้วย เขาก็ถูกย้ายให้ไปอยู่ในป่าลึก และในที่สุดข้าราชการคนนี้ ก็ไม่สามารถอยู่ในระบบราชการได้ (วิวัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๔๘ : ๘๓-๘๒) ๘๒) ข้าราชการกับการทุจริตคอร์รัปชันดูจะเป็นของคู่กัน แต่บางครั้งการที่ข้าราชการต้องทำแบบนั้นก็เพราะอำนาจของระบบบังคับให้เขาทำเช่นในเรื่อง "สี่ตำบลผาขาว" ที่กล่าวถึงหมอทั้งห้าที่ในการรักษาประชาชน ไปทำมาหากินส่วนตัวโดยการเปิดคลินิก และคิดค่ารักษา

ในอัตราที่แพง ทั้ง ๆ ที่หมอคนนี้แต่เกิด เป็นคนดีไม่เว้นแก่เงิน "ที่หมอต้องหาเงินก็เพื่อ " "วิ่งเต้นขายไปอยู่กับลูกเมีย" ซึ่งก็เป็นไปตามที่ผู้เขียนสรุปว่า "บางคนก็เลวเพราะถูกทำให้เลว" นอกจากนี้เรื่องยังกล่าวถึงหมออีกคนหนึ่ง "ที่แรกเป็นก้นดุ่มมาก ยังเด็กอยู่ อนาคตจะไกล ฉันทเคยเจอเกาในจังหวัด หมอถูกแกล้งจนกระเด็นมาอยู่ที่นี่ แกล้งเมหาหัวราน้ำ" ซึ่งชี้ให้เห็นว่าราชการจะทำตามอุดมการณ์ของตนเองไม่ได้ (วัจน์ วรรณขางกูร ๒๕๐๒ : ๑๕๑ - ๑๕๔)

ความแปลกแยกกับอำนาจตุลาการ

อำนาจตุลาการหมายถึงอำนาจที่พิจารณาว่า ยุติธรรมให้กับคนในสังคมตามตัวบทกฎหมาย ตามปกติแล้วศาลจะเป็นผู้ใช้อำนาจนี้ แต่เนื่องด้วยศาลจะปฏิบัติงานได้ก็ต้องมีกฎหมายเป็นบรรทัดฐาน ดังนั้นจึงนำปัญหาของกฎหมายมาพิจารณารวมอยู่ในอำนาจส่วนนี้ด้วย ความแปลกแยกของอำนาจตุลาการจึงจำแนกเป็นความแปลกแยกของกฎหมาย และความแปลกแยกของศาล

๑. กฎหมายกับประชาชน

กฎหมายเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่รัฐบาลประกาศเป็นลายลักษณ์อักษรให้ประชาชนปฏิบัติตาม เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม แต่ความ "ระเบียบเรียบร้อยดังกล่าวนี้เป็นไปตามทัศนะของรัฐ" ซึ่งก็หมายถึงความเป็นระเบียบที่ประชาชนจะยอมเป็นผู้เรียงร้อย อยู่ภายใต้อำนาจของการของรัฐ และยอมรับการเอาใจเปรียบของระบบทุนนิยม กฎหมายในลักษณะเช่นนี้จึงแปลกแยกกับประชาชน

มีกฎหมายจำนวนมากที่มีไว้เพื่อรองรับให้นายทุนสามารถเอาใจเปรียบประชาชน ได้ด้วยความชอบธรรม เช่นเรื่อง "เราจะทำอะไรดี" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ซึ่งเล่าถึงว่า ชาวไร่ชาวนาต้องเสียที่ดินให้นายทุนไปเพราะเขาไม่รู้กฎหมายเกี่ยวกับการถือครองที่ดิน นายทุนซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับองค์กรการโฆษณาและสามารถติดสินบนข้าราชการได้จึงกลายเป็นผู้มั่งคั่งที่สุดในที่ดินของชาวไร่ชาวนาต่าง ๆ ที่ที่ดินเหล่านั้นชาวไร่ชาวนา "บุกเบิกและทำมาหากินอยู่ตลอดมา" (ตะวัน ส่องแสง ๒๕๑๔ : ๒๔๐ - ๓๐๖) นอกจากนี้กฎหมาย

ยังเชื่อว่านายทุนจะสามารถยึดที่นาของชาวนาได้ เพียงเพราะชาวนาขาดการส่งมอบเบี้ย หรือไม่ให้หนี้ได้ในเวลาที่กำหนด ทั้ง ๆ ที่นายทุนก็ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการขูดรีดมูลค่าส่วนเกิน จากชาวนาอยู่แล้ว เช่นในเรื่อง "เอาเลือดเอาเนื้อมา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ดังนั้นในความ เห็นของผู้เขียนก็คือ "ถ้ากฎหมายมันทำให้ไอพวกนายทุนมาเอาที่นาไปจากพวกเราราย ๆ ละกอ อย่าไปเกรงมันเลย มันมันกฎหมายของนายทุน ไม่ใช่กฎหมายของเรา กฎหมาย ของเราจะต้องเป็นอย่างนี้ ลูกหลานเอ๋ย ก็คือมันจะต้องเป็นของชาวนาอย่างเรา ๆ นี่แหละ ไม่ใช่ของคนที่ทำนาบนหลังคน" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๖๖ - ๗๓) เนื้อหาในทำนอง นี้ยังเห็นได้จากเรื่อง "เสียมคูน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ที่ชาวไร่ชาวนาก็ต้องเสียที่นาไปเพราะ เหตุผลเช่นเดียวกัน และเรื่องนี้ยังชี้ให้เห็นว่าเมื่อชาวไร่ชาวนานายทุนยึดที่ดินแล้วพวกเขาก็ต้องหักล้างฉางพง หาที่ทำกินไปเรื่อย ๆ แต่ในที่สุดพวกเขาก็ต้องพบกับอำนาจของกฎหมาย อีกว่า "ถ้าใครโค่นต้นไม้ในป่าทำนากันละกอ อ้าวจะจับพวกมันผิดกฎหมายบ้านเมือง" ดังนั้น ชะตากรรมของชาวไร่ชาวนา ที่ถูกกระทำโดยอำนาจของกฎหมายก็คือ "ท่านกรับท่านมีที่ดิน บนสันทรายตรงไหนที่จจะมองไหนกันอย่างตลกผมใดทำกินกัน คนป่าคนคงอย่างพวกผม ไม่เพราะ มันหมดเนื้อหมดตัวจากสันทรายกันคอกหรือจิงกระเปาะกระเปิงมาอยู่กันที่นี้" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๑๑) และในเรื่อง "เรายังไม่ชนะคอกหรือพอ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็ชี้ให้ พบว่าชาวนาคงสูญเสียที่ดินไปเพียง เพราะเขาถูกเงินนายทุนเพียงสามพันบาทและมีเจ้าหน้าที่ ของทางราชการที่ทำงานเกี่ยวกับที่ดินร่วมมือกับนายทุน เอาให้ชาวนาถึงกล่าวประทัບรอยนิ้ว มีบนเอกสารบางอย่างโดยบอกว่าทางการเปิดให้ทำ น.ส. ๓ เพื่อชาวนาจะได้มีหนังสือ สำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ในที่นาและผลก็คือ "นายทุนเงินกูไปหาผมที่บ้าน บอกว่าที่นาของพ่อแปลง นี้จะต้องตกเป็นของเขาในสิ้นเดือนนี้ เพราะพ่อได้ทำสัญญาขายไว้ในราคาสามหมื่นบาท มี หนังสือสัญญา และรายชื่อพยานพร้อม" (สมคิด สิงสง ๒๕๑๘ : ๓๐๔ - ๓๑๓)

กฎหมายบางฉบับจะมีไว้เพื่อเป็นหลักประกันให้นายทุนสามารถจำหน่ายสินค้าของตน ได้ โดยการปิดหนทางของประชาชนที่จะนำสินค้านั้น ๆ บริโภคกันเองเช่นในเรื่อง "จ้อย กับบัว" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ซึ่งกล่าวถึงชาวนาคนหนึ่งทำน้ำตาลเมษายนในช่วงที่เขาว่างจากการ ทำนา ซึ่งเป็นการกระทำเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อขังชีพ แต่กฎหมายกลับตราว่าการกระทำ

เช่นนี้ผิด แต่ในขณะที่เดียวกันกฎหมายก็มอบหมายให้นายทุนผูกขาดการผลิตสุราจำหน่ายทั่วประเทศ ดังนั้นผู้เขียนจึงสรุปว่า "กฎหมายของไกรจะ...กฎหมายกันเห็นว่าใช้บังคับแต่คนจน ๆ เท่านั้น" (ศรีศักดิ์ นพรัตน์ ๒๕๒๒ : ๔๓ - ๔๕) หรือในกรณีคล้าย ๆ กันนี้กฎหมายจะจัดการกับคนยากคนจนอย่างเฉียบขาด แต่สำหรับนายทุนกฎหมายกลับเปิดโอกาสให้อย่างเต็มที่ เช่นเรื่อง "ตัวมือของเรา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) กฎหมายได้ออกมาบังคับไล่ชาวไร่ชาวนาที่ทำกินทั้ง ๆ ที่ทำกินเหล่านั้น ชาวไร่ชาวนาได้บุกเบิกมาตั้งแต่บรรพบุรุษด้วยความยากลำบาก โดยกฎหมายอ้างว่าที่บริเวณนั้นเป็นเขตป่าสงวน แต่สำหรับนายทุนกลับให้สัมปทานโค่นป่าไม้ได้อย่างเต็มที่ ในสภาพการณ์เช่นนี้จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ชาวไร่ชาวนาจะสรุปว่า "อย่างนี้กฎหมายก็ไม่ถูกไม่เป็นธรรมอย่างยิ่ง เพราะพวกข้าน้อยอยู่กันมานาน" (ไพโรจน์ พรหมน้อย ๒๕๒๑ : ๑ - ๑๑)

ปัญหาที่เกิดขึ้นและพบเห็นได้อยู่เสมอ ๆ อีกประการหนึ่งก็คือกฎหมายที่ตราไว้ชัดเจนว่าการกระทำนั้น ๆ เป็นความผิด แต่ถาคนกระทำเป็นคนมีอำนาจหรือมีเงิน การกระทำเช่นนั้นกลับไม่ผิดแต่กลายเป็นจนจนการกระทำเช่นนั้นจะผิดทันที เช่นในเรื่อง "โลกสีดำ" (พ.ศ. ๒๕๑๖) กล่าวถึงกรณีที่ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เอาเฮลิคอปเตอร์ไปล่าสัตว์ในป่าสงวน โดยไม่ผิดกฎหมาย เพราะ "ยังเจ้านายขุนหลังอยู่ด้วยกฎหมายเลยเป็นเศษกระดาบ (วันวารรลยางกูร ๒๕๑๗ : ๗๐ - ๗๓) และในเรื่อง "หัวใจที่บาดเจ็บ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่ากฎหมายมักจะยื่นมือมาจัดการเฉพาะคน ที่ไม่มีอำนาจอะไร ผู้เขียนเล่าถึงชายยากไร้คนหนึ่งขโมยขนมริมคลองไปให้เมียที่ไม่สบายกินเพราะความยากจน "เขาถูกกฎหมายที่ไกร ๆ คิดว่าสะอาดบริสุทธิ์สั่งให้จำคุก ๒ ปี" แต่ในขณะที่เดียวกัน "คน ๓ คน เกิดมาพ่อแม่ยื่นซองทองคำให้เต็มปาก ขาดิติตระกูลของเขาเต็มไปด้วยอำนาจแต่กลับปล้นชาติปล้นหยาดเหงื่อ เติงงานพวกฉันอย่างหน้าด้านที่สุด หนีไปใช้ชีวิตอันสุขสมบูรณ์ในต่างประเทศ ไม่มีความยุติธรรมในโลกที่ไหนกล้าเอื้อมมือไปสัมผัส แม้แต่เงาของพวกเขาก็" (โกสุม พิสัย ๒๕๑๘ : ๒๔ - ๒๖) ในกรณีเช่นนี้กล่าวถึงน่าจะรวมไปถึงการที่รัฐออกกฎหมายมาเพื่อปราบปรามประชาชนโดยเฉพาะอีกด้วย เช่นในเรื่อง "แค้นของกำเภา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ที่รัฐใช้กฎหมายว่าด้วยการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ปราบปรามประชาชน อย่างเหี้ยมเกริบ คนดี ๆ

จำนวนมากถูกฆ่าและถูกรังแกด้วยกฎหมายนี้ ซึ่งผู้เขียนสรุปว่าเป็นกฎหมายที่รับใช้ "คนกลุ่มน้อย" เป็นผู้สร้างกฎหมายขึ้นมา" (วิสา คัญทัพ ๒๕๔ : ๒๕๑ - ๒๖๑)

ประเด็นสุดท้ายที่จะกล่าวถึงก็คือกฎหมายที่ประกาศใช้ใหม่นี้จะเป็นกฎหมายที่ขาดความสำนึกเชิงมนุษยธรรม แต่เป็นกฎหมายที่เหมารวมว่าทุกคนทุกเหตุการณ์จะเป็นเช่นเดียวกันถ้ากระทำการที่ขัดต่อข้อกำหนดที่มีบัญญัติไว้ เช่นในเรื่อง "จำเลยมนุษยธรรม" (พ.ศ. ๒๕๔๘) ที่กล่าวถึงชายคนหนึ่งจำเป็นต้องฆ่าลูกน้อยอันเป็นที่รักของเขา เนื่องจากป่วยเป็นมะเร็งในเส้นเลือด หมอบอกว่าจะอยู่ได้อีกไม่เกิน ๓ เดือน และเนื่องจากลูกของเขาได้รับความทรมาณจากโรคร้ายมาก เขาทนเห็นความทรมาณของลูกไม่ได้ กฎหมายจึงเข้าไปจัดการกับเขาทันทีในข้อหาฆ่าคนตายโดยเจตนา โดยไม่ฟังเหตุผลในเชิงมนุษยธรรมใด ๆ ทั้งสิ้น (วิวัฒน์ รุ่งทิพย์พร ๒๕๔๘ : ๓๕๑ - ๓๖๒) นอกจากนี้ยังจะเห็นได้จากเรื่อง "ข้าว" (พ.ศ. ๒๕๔๙) ที่ผู้เขียนเล่าถึงครอบครัวหนึ่งมีแม่และลูกเล็ก ๆ ซึ่งยากจนมาก ต่อมาแม่ถูกจับด้วยข้อหาขโมยเหลาเดือน ซึ่งจริง ๆ แล้ว เธอขโมยเหลาขายเพียงเพื่อพอมีเงินเลี้ยงลูกไม่ให้อดตาย แต่กฎหมายชี้ว่าการกระทำเช่นนี้ผิด อันมีผลทำให้แม่ถูกจับขังคุก โดยปล่อยให้ลูกตัวเล็ก ๆ ต้องเผชิญกับชะตากรรมตามลำพัง (ทิบูลศักดิ์ ละครพล ๒๕๔๙ : ๓๓ - ๔๓)

๒. ศาลกับประชาชน

ศาลมีหน้าที่ในการตัดสิน ให้ความเป็นธรรมเมื่อมีการกระทำผิดกฎหมายขึ้น การปฏิบัติงานของศาลนั้นจะได้รับการโฆษณาว่ามีอิสระไม่ขึ้นอยู่กับอำนาจใดหรืออิทธิพลของบุคคลใด ดังนั้นการพิจารณาคดีของศาล จะต้องเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม ปัญหาที่ศาลได้กระทำหน้าที่อย่างเท่าเทียมกันหรือไม่ เพราะอย่างน้อยก็มีเรื่องสั่นหลายเรื่องที่แสดงว่าการปฏิบัติงานของศาลนั้น น่าจะมีปัญหาในเรื่องความบริสุทธิ์ยุติธรรมอยู่มาก

เริ่มต้นด้วยเรื่อง "พื้นที่ไม่มีอะไร" (พ.ศ. ๒๕๔๖) ผู้เขียนชี้ให้เห็นถึงความบริสุทธิ์ยุติธรรมที่จะได้จากการปฏิบัติงานของศาลว่า "ความยุติธรรมมาจากไหน อยู่ที่ไหน หากไม่ใช่จากใจของผู้พิพากษาของอัยการ หรือของทนาย" แต่ทั้งผู้พิพากษา อัยการ และทนาย ต่างสู้กันในกฎหมายว่าใครจะสามารถพลิกแพลงแง่มุมต่าง ๆ จนเป็นผู้ชนะ แต่ไม่ได้

"หันหน้าเข้าหากันด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อค้นหาความจริง ว่าใครถูกใครผิด" ดังนั้น
 โจรก็อาจจะกลายเป็น ขาที่ถูกถ่มมีเงินจ้างทนาย และทนายสามารถพลิกแพลงแก้กฎหมายได้
 ดีกว่า ผู้เขียนยังชี้ให้เห็นว่านักกฎหมายไม่ว่าจะเป็นผู้พิพากษา อัยการ ทนาย ต่างก็สำเร็จ
 การศึกษามาแบบที่ "ไม่เคยได้ยินเขาสอนกันเลยว่า การเป็นทนาย เป็นอัยการ เป็นผู้พิพากษา
 ที่ไหน เขาเป็นกันอย่างไร ด้วยแนวทางและยึดมั่นในอุดมคติแบบไหน" และในชีวิตประจำวัน
 ของนักกฎหมายที่วานี้ก็คือ "แต่งตัวสง่าสวมปลอกคอโก๊ สโมสรชั้นล่าง... มีคนเข้าไปเล่น
 การพนันกันโจ่งครึม กินเหล้าเมาอาลวาทศกตาคันอย่างเปิดเผย กินนักกฎหมายใหญ่
 โตกันทั้งนั้น" ดังนั้นผู้เขียนจึงสรุปให้เห็นในลักษณะที่ว่าทั้งผู้พิพากษา อัยการ และทนายความ
 ไม่ใช่สิ่งที่จะประกันความยุติธรรมได้ เพราะเขาก็คือมนุษย์ที่ยังมุ่งต่อสู้เอาชนะกันเพื่อผล
 ประโยชน์เป็นสำคัญ (เน้น บางนรา ๒๕๒๘ : ๘ - ๒๙) และในเรื่อง "สิทธิอันชอบธรรม"
 (พ.ศ. ๒๕๑๕) ผู้เขียนก็ชี้ให้เห็นว่าการพิจารณาความในศาล ผู้พิจารณาจะคำนึงถึงแต่กฎหมาย
 ไม่คำนึงถึง ขุธรรมและยังมักจะหลงตัวเองว่ามีอำนาจชี้ขาดจนไม่เห็นความเป็นมนุษย์ของ
 ผู้อื่น ดังนั้นการพิจารณาความยุติธรรมดังกล่าวจึงเป็นเหมือนเวทีแสดงละคร "เพียงแต่ว่าเขา
 เล่นละครตามที่รำเรียนมา มันแทบไม่ต้องใช้สัญชาตญาณของความเป็นมนุษย์เลย" และผู้เขียน
 ยังชี้ให้เห็นว่า "การใช้กฎหมายอย่างเดียวโดยเคร่งครัดมันก็ย่อมไม่เกิดความเป็นธรรม...
 มีนักกฎหมายไม่มากนักที่รู้อย่างนี้และสะดุ้งว้าวถึงทางตันจิตใจ ส่วนนอกนั้นอำนาจการสาม
 ห้าในขณะที่เป็นผู้ใช้กฎหมายมัก ทำให้ขาดการรับรู้เพิ่มเติม จนลืมหมดทุกอย่าง แม้กระทั่งคุณ
 งามความดี" (อดุล ประมัญญ ๒๕๑๕ : ๓ - ๒๓) นอกจากนี้เรื่อง "จำเลยมนุษย์ธรรม"
 (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็แสดงให้เห็นปัญหาในทำนองเดียวกันนี้ คือการตัดสินความในศาลจะคำนึง
 แต่กฎหมายเป็นสำคัญ สิ่งที่ผู้พิพากษาต้องการจะรู้ก็คือ การกระทำนั้นตรงกับที่กฎหมายบัญญัติ
 ไว้อย่างไร บัญญัติมนุษย์ธรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีการคำนึงถึง ดังนั้นพอที่ส่งสารลูกที่ได้รับความทรมาน
 จากโรคมะเร็ง และได้ช่วยให้ลูกน้อยของเขาพ้นจากความทรมานไปเสียก่อนที่จะสิ้นชีวิตตาม
 กำหนดของโรคร้าย เขาก็ถูกพิจารณาว่าผิดไปแตกต่างจากโจรผู้ร้ายที่ศาลตัดสิน เพราะกฎหมาย
 ที่ใช้นั้นเป็นแบบเดียวกันนี้ไม่ว่าจำเลยจะยืนยันว่าเขาไม่ได้ทำผิด แต่กระทำไปด้วยมนุษยธรรม
 และถึงแม้ผู้พิพากษาจะเห็นใจหรือสงสารและอยากจะช่วยเหลือแต่การช่วยเหลือของ เขาก็ทำได้

เพียงการพูดเกลี้ยกล่อมให้จำเลยยอมรับผิด จะได้รับลดหย่อนโทษเท่านั้น (วิวัฒน์ รุ่งทิพย์พร
๒๕๖๘ : ๓๕๑ - ๓๖๒)

การพิจารณาตัดสินความของศาลนั้นจะไปที่การพิจารณาพยานหลักฐานเป็นหลัก แต่มี
เรื่องสั้นชื่อ "รถประจำทางสี่เขี้ยวกล้ำ" (พ.ศ. ๒๕๖๖) ชี้ให้เห็นว่าในสังคมที่มนุษย์ถูกทำ
ให้เป็นวัตถุไปแล้วนั้น จะไม่มีใครยอมเสียเวลากับเรื่องของผู้อื่น และยังเป็นเรื่องที่น่า
ความเคียดแค้นมาสู่ตนด้วยแล้ว ก็ยิ่งไม่มีใคร คิดจะไปเป็นพยานให้กับสิ่งที่ตนได้พบเห็น
นอกจากนี้การใช้พยานเท็จก็สามารถกระทำได้ โดยผู้เขียนกล่าวถึงพนักงานเก็บตั๋วรถเมล์
ถูกนักเรียนวันรุ่งขึ้นฟ้อง แต่กลุ่มนักเรียนดังกล่าวรีบวิ่งไปแจ้งความกับตำรวจที่ป้อมยามเสียก่อน
ว่า เขาถูกพนักงานเก็บตั๋วโกงดังกล่าวยึดตกรถจากเราแล้ว มีผู้โดยสารบางคนช่วยบอกตำรวจ
ว่านักเรียนวัยรุ่นนี้เป็นฝ่ายผิด แต่เมื่อตำรวจบอกว่าขอให้ไปโรงพักและใครเห็นเหตุการณ์
ให้ตามไปเป็นพยานด้วย ผู้โดยสารทุกคนก็เดินหนีกลับบ้านไปทั้งหมด ในขณะที่ "นักเรียนกระ
เทียมนกระหือรืออย่างมั่นใจ" เพราะพวกตนมีหลายคน พอที่จะอ้างอิงเป็นพยานกันได้ และ
ด้วยคำที่ว่า "พวกผมนักเรียนนะครับ ไม่ใช่คนโกง" คงจะพอทำให้พนักงานเก็บตั๋วกลายเป็น
ผู้ผิดไปในที่สุด (นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ ๒๕๖๗ : ๘๘ - ๑๐๕)

ความแปลกแยกอัตวิสัยทางการเมือง

ในท่ามกลางความแปลกแยกภววิสัยทางการเมือง ซึ่งกิจกรรมและสถาบันทางการเมือง
เมืองได้กลายเป็นสิ่งที่เปื้อนอิสระจากเจตจำนงของประชาชนและกลับมามีอำนาจที่เป็นปฏิปักษ์
กับประชาชน ดังที่กล่าวรายละเอียดมาแล้วนั้น ประชาชนย่อมต้องเกิดความรู้สึกแปลกแยก
หรือความแปลกแยกอัตวิสัยตามมา ในการพิจารณาความแปลกแยกอัตวิสัย พิจารณาได้จาก
ความรู้สึก พฤติกรรม หรือท่าทีที่แสดงว่าประชาชนรู้สึกไร้ความหมาย ไร้อำนาจ ไร้มรรตฐาน
และโดดเดี่ยวหรือแยกตัว

การไร้ความหมายทางการเมือง

ในระบบการเมืองที่คนส่วนน้อยปกครองคนส่วนใหญ่ นั้น ถ้าพิจารณาในแง่ของผู้ปกครองแล้ว เขาย่อมต้องพยายามทำทุกอย่างที่จะทำให้ประชาชนไม่เข้าใจการเมืองอย่างแท้จริง หรือเข้าใจการเมืองในขอบเขตที่ขั้นขั้นปกครองจะยอมให้เข้าใจได้ ถ้าพิจารณาในแง่ปัจเจกบุคคลแล้วก็จะเห็นว่าเขาล้วนตกอยู่ในสภาพที่รู้สึกไร้ความหมายทางการเมือง กล่าวคือเขาจะไม่มี ความแจ่มชัดในเรื่องเกี่ยวกับการเมือง ไม่ว่าจะเป็นลักษณะการเมืองในปัจจุบันและในอนาคต ซึ่งเรื่องสั้นได้แสดงปัญหานี้ไว้ในหลายเรื่อง

ปัญหาแรกที่เรื่องสั้นแสดงให้เห็นก็คือการที่ปัจเจกบุคคลหลงเข้าใจผิดว่ารัฐบาลนั้นคือความถูกต้องที่เป็นสากล ทุกคนจะต้องเชื่อฟัง อย่าไปวิพากษ์วิจารณ์ เมื่อรัฐบาลทำอะไรนั้นย่อมหมายถึงความถูกต้อง เช่นในเรื่อง "บนรถไฟชั้นสาม" (พ.ศ. ๒๕๑๐) กล่าวถึงการพูดคุยเกี่ยวกับการเมืองของตัวละคร ตัวละครหนึ่งกล่าวว่า "รัฐบาลนั้นย่อมจะมีเจตนาดีต่อประชาชน ต่อบ้านเมือง ถ้ามีเจตนาร้าย เขาจะนั่งเก้าอี้ปกครองบ้านเมืองอยู่ทำไม อย่างน้อยเขาก็รู้จักจะอายบาปในใจ รัฐบาลไม่ได้มีคนเดียวหรือกลุ่มมีหลายความคิดเห็น แล้วคุณจะทำอะไรอีก" (สุรชัย จันทิมาธร ๒๕๒๕ : ๑๑๒ - ๑๑๔)

การเมืองที่มุ่งปิดกั้นปิดตาประชาชนนั้น ประชาชนย่อมจะอยู่ในสภาพที่มันชาทางการเมืองหรือไม่สนใจการเมือง เช่นในเรื่อง "พยายามหยิบความจริง" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ที่ตัวละครคิดถึงการเมืองในลักษณะที่ว่า "ผมพยายามสนใจแต่ไม่ชอบ" ซึ่งแสดงให้เห็นว่า เขาคิดถึงการเมืองเพียงว่าเป็นเรื่องชอบหรือไม่ชอบ แต่ไม่ได้คิดเลยว่าการเมืองเกี่ยวข้องกับและมีผลกระทบต่อประชาชนทุกคนในสังคม (สุรชัย จันทิมาธร ๒๕๒๕ : ๒๔๑ - ๒๔๖) และในลักษณะคล้ายกันนี้ เรื่อง "การเดินทางไปยังห้องทุ่ง" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ก็แสดงให้เห็นว่าหญิงชราเข้าใจเกี่ยวกับวันรัฐธรรมนูญเสียง "เหร-อ วันรัฐธรรมนูญแล้ว เหร-อ มิน่าเล่ามาถึงได้หนาว" ซึ่งก็คือแกไม่รู้วันรัฐธรรมนูญจริง ๆ เลยกว่ามันหมายถึงอะไร (สุภาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๔ : ๖๐) ในทำนองเดียวกันตัวละครในเรื่อง "สองข้างทาง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็พูดถึงการเมืองว่า "การเมืองกูไม่สนใจหรอก พ่อแม่ให้มาเรียนไว้อย่างไร ไปสนใจมันทำไมกลับไปเอากระดูกดีกว่า" (สุภาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๑ : ๑๔) นอกจาก

นี้เรื่องสั้นบางเรื่องยังชี้ให้เห็นถึงการที่ตัวละครตกใจกระทำการกิจกรรมการเมืองบางอย่าง โดยความรู้สึกไร้ความหมาย เช่นเรื่อง "นิพนธ์ตวรรษที่ ๒๐" (พ.ศ. ๒๕๑๕) แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของทหารที่ออกไปรบตามคำสั่งการของรัฐก็เพราะเขาหวังจะมีชื่อจารึกอยู่ที่อนุสาวรีย์ (พินู, กุณนิมิตร ๒๕๒๑ : ๑๐๙-๑๑๑) ซึ่งในเรื่อง "จิรบุรุษใต้ฟ้าดิน" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ก็ทำให้เห็นว่าประชาชนส่วนใหญ่อยู่ในสภาพที่รู้สึกขมขื่นอย่างสุดขีดสุดใจ จนไม่มีโอกาสจะรับรู้ถึงเบื้องหลังนโยบายการก่อสร้างของรัฐบาล (สุวัฒน์ ตรีเชื้อ ๒๕๑๘ : ๑๐๓-๑๒๑) และที่น่าจะสอดคล้องกับเรื่อง "ความหมายของเด็กหญิง" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ที่แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกของทหารรับจ้างไปรบในลาว ที่เขาเข้าใจว่าผู้ที่ตนจะไปรบด้วย คือ คอมมิวนิสต์ แต่เขาก็ไม่เข้าใจว่าคอมมิวนิสต์คืออะไร ดังนั้นเมื่อลูกของเขาถามว่า "พ่อไม่ถูกกับคนลาวหรือ" เขาก็ต้องตอบไม่ถนัด ทั้งนี้เพราะเหตุผลที่ทำให้เขาไปรบนั้น ไม่ใช่เหตุผลทางการเมือง แต่เป็นเพราะการได้รับเงินค่าจ้างเพราะ "เราจะต้องกินเงินให้ชื่นบ้าง" (วัชร วรรณยางกูร ๒๕๑๙ : ๒๓-๒๖) และในเรื่อง "สองข้างทาง" (พ.ศ. ๒๕๑๘) อีกตอนหนึ่งก็สนับสนุนให้เห็นว่าประชาชนบางส่วนคิดว่าตนเองเป็นคอมมิวนิสต์เพียงเพราะเขาผู้นั้นไม่เห็นด้วยกับความเชื่อทางศาสนาที่ตนเองเชื่อถืออยู่ (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๒ : ๑๐๑-๑๐๘)

การที่ประชาชนอยู่ในสภาพที่สิ้นหวังทางการเมือง หรือไม่เข้าใจการเมืองอย่างแท้จริงนั้น ทำให้เขาารู้สึกไร้ความหมาย เกี่ยวกับความยากไร้ของเขาด้วย เพราะเขาไม่รู้ว่าความยากไร้ของตนมีเหตุผลทางการเมืองเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด เช่นในเรื่อง "เรายังไม่ชนะดอกหรือพ่อ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ซึ่งกล่าวถึงชวานานคนหนึ่งที่เป็น "พ่อ" โดยที่

พ่อไม่รู้หรือว่าถนนสี่กั๊กที่รวิ้งแสงพ่อไปค้นเล่านี้ เกิดจากน้ำพักน้ำแรงของพ่อ
เอง และของผู้คนเช่นพ่อนับจำนวนหลายสิบล้านคน ในชีวิตของพ่อมันคิดว่า
เก่าแก่แล้ว เจ้าของรถประจำทางหลายสิบล้านที่วิ่งประจำทางสายนั้นแต่เพียงผู้
เดียว เป็นผู้มีวาสนาอย่างสูงส่งและพ่อก็คิดว่าครูเฒ่า บ้านโคกลี ก็เป็นคน

เดียวเท่านั้นที่เกิดมาไม่ตองทำอะไร แต่มีนายนับเป็นจำนวนหลายสิบแปลง และได้ขายข้าวปีละ ๗๐-๘๐ เกวียน ทั้งยังมีรายได้จากการจ่ายเงินดอกเบี้ยให้คนอื่นอีกปีละหลายหมื่นบาท และยิ่งไปกว่านั้น พ่อก็คิดว่าควรวาดนอย่างพอนั้น เกิดมามีกรรม ชาตินี้ยากจนจนไม่ได้ทำบุญเอาไว้ (สมคิด สังสง ๒๕๐๔ : ๓๐๘)

ในทำนองเดียวกันนี้เรื่อง "จ้อยกับบัว" (พ.ศ. ๒๕๐๕) ก็ชี้ให้เห็นว่าชาวนาส่วนหนึ่งอยู่ในสภาพที่ไม่เข้าใจเลยว่าชีวิตของเขาที่ยากจน และถูกเอารัดเอาเปรียบนั้นเป็นเพราะการเมืองมีส่วนเกี่ยวข้องกับเขา ดังนั้นชาวนาเหล่านี้จึงโยสาเหตุไปให้บาปกรรม (ตรีศักดิ์ นพรัตน์ ๒๕๒๒ : ๘๓-๘๔) และท้ายที่สุดการที่ประชาชนถูกกดขี่จากการมีส่วนร่วมทางการเมือง เขาจะเห็นถ้อยคำที่ใช้เรียกความคิดหรือกิจกรรมทางการเมือง เป็นเรื่องแปลก ซึ่งก็แสดงว่าเขารู้สึกไร้ความหมายในเรื่องนั้น ๆ เช่นในเรื่อง "บางที่วันหนึ่งข้างหน้า" (พ.ศ. ๒๕๐๔) ที่ผู้เขียนกล่าวถึงผู้ที่มิอาจเป็นคณาธิปไตยหนึ่ง บังเอิญได้ไปได้ยินนักวิชาการอธิบายเรื่อง "รัฐธรรมนูญ, สังคมนิยม, การเวนคืนที่ดิน, การเอารัดเอาเปรียบ" ผลสำหรับเธอก็คือ "แม่พยายามตั้งใจ แต่เธอก็ไม่เข้าใจต้องแหม่นยากเกินไปมันคล้ายกันเป็นภาพลวงเลื่อน" และ "เรื่องรัฐธรรมนูญ ไข่ม้อย - ไข่ม้อย - เธอเคยได้ยินมาแล้วนะ ๆ อย่างน้อยก็ในหนังสือเรียนที่บอกว่า ๑๐ ธันวาคม คือวันรัฐธรรมนูญ แต่เธอไม่เข้าใจรัฐธรรมนูญ มีแล้วล้มไปแล้วก็กลับขึ้นมาใหม่ ก็น่าใช้อย่างเธอไม่เข้าใจ" (ตรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๑๖๕-๑๖๖)

ความไร้อำนาจทางการเมือง

ในระบบการเมืองปัจจุบัน กลไกของรัฐได้แผ่ขยายเข้าครอบคลุมชีวิตทุกด้านของประชาชนไว้ ในขณะเดียวกันประชาชนก็ไม่สามารถจะมีส่วนร่วม หรือมีส่วนกำหนดชะตากรรมทางการเมืองของตนได้ แต่กลับต้องตกอยู่ใต้อำนาจของการของรัฐอย่างสิ้นเชิง ในสภาพเช่นนี้ปัจเจกบุคคลจึงรู้สึกไร้อำนาจ คือเขารู้สึกว่าเขาไม่สามารถที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทางการเมืองซึ่งมีผลกระทบต่อนเขาและเพื่อนมนุษย์ แต่เขาก็ไม่มีอำนาจที่จะทำอะไรได้

เรื่องสั้นที่แสดงว่าตัวละครไร้อำนาจทางการเมืองนั้น เริ่มพิจารณาจากความ
รู้สึกไร้อำนาจจากการกระทำของผู้แทนราษฎร เริ่มด้วยการที่ตัวละครรู้สึกว่าคนที่ประชาชน
เลือกผู้แทนราษฎรนั้น ไม่ได้เลือกตัวแทนของตนที่แท้จริงเข้าไป แต่กลับเลือกคนรวย ๆ
เข้าไปทั้งนั้น เช่นในเรื่อง "จ้อยกับบัว" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ตัวละครรู้สึกว่าตัวแทนที่ประชาชน
เลือกตั้งเข้าไปนั้นมีแต่พวกคนรวย แต่เขาก็ไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะ "ในเมื่อเวลา
ที่เราจะหาโอกาสกลั่นแกล้งเอาคนที่ ๆ เพื่อเข้าไปเป็นคนกลุ่มนั้น เขาก็เอาเงินมาจ้างพวก
เราเสียอีก" นอกจากนี้ตัวละครยังรู้สึกไร้อำนาจกับวิธีการเลือกตั้ง เช่นนี้ถือว่า "มันมาหาหน้า
และล้นวิธีเดียวกัน จนยากที่จะกะหนาคิดได้" และเมื่อได้ตัวแทนเช่นนี้ไปประชาชนก็ยอม
รู้สึกไร้อำนาจกับการปฏิบัติงานของผู้แทนราษฎร เช่นตัวละครในเรื่องนี้รู้สึกว่า "รัฐบาล
คือคนกลุ่ม ที่เราเลือก แต่รัฐบาลดังกล่าวกลับไม่ทำหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชน"
(ศรีศักดิ์ นพรัตน์ ๒๕๒๒ : ๘๘ - ๘๙) ความรู้สึกไร้อำนาจเช่นเดียวกันนี้มีปรากฏในเรื่อง
"ปล้นชาติ" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ที่ตัวละครรู้สึกไร้อำนาจต่อผู้แทนราษฎรที่พวกเขาเลือกกันเข้า
ไป เพราะผู้แทนดังกล่าวไม่ได้ทำอะไรให้เป็นประโยชน์กับประชาชน แต่กลับเข้าไปใช้อำนาจ
หน้าที่หาผลประโยชน์ใส่ตัว และพรรคพวก ไม่ว่าจะเป็นการกระทำเช่นนั้น จะนำความเดือดร้อน
มาสู่ประชาชนสักเพียงใดก็ตาม (ศรีศักดิ์ นพรัตน์ ๒๕๐๙ : ๘๐ - ๑๐๐) และในเรื่อง
"เรายังไม่ชนะคอกหรือฟ่อ" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ตัวละครก็รู้สึกว่า "เมื่อคราวหาเสียงก็ว่าจะ
ช่วยเหลือชาวไร่ชาวนาแต่พอได้แล้วก็รวมหัวกันโกงชาติ โกงประชาชน เห็นแก่เงินบาทลิ้นบน
ทรยศต่อประชาชนที่เลือกตนเข้าไปสภาออกกฎหมายมารัดคนหาเร้น เอาไรต์เอาเปรียบกรรมกร
ชาวไร่ชาวนา บ้านเมืองของเราเนี่ย ช่างอาภัพเสียเหลือเกิน" (สมคิด สิงสง ๒๕๐๘ :
๓๑๐ - ๓๑๑)

ความรู้สึกไร้อำนาจของตัวละครในอันดับต่อมาก็คือ ความรู้สึกไร้อำนาจกับนโยบาย
และการกระทำของรัฐบาล กล่าวคือตัวละครจะเห็นว่าสิ่งที่รัฐบาลทำกับตนและประชาชน
ทั่วไป นั้นไม่ถูกต้อง แต่คนที่ไม่สามารถขัดขืนอะไรได้ เช่นเรื่อง "ภาระหน้าที่"
ตัวละครที่เป็นชาวไร่ชาวนาจำนวนมากรู้สึกไร้อำนาจกับรัฐบาลที่มุ่งสร้างเขื่อนผลิตกระแส
ไฟฟ้าป้อนภาคอุตสาหกรรมโดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของชาวไร่ชาวนา เช่นการถูกขับไล่

ที่ดิน การถูกน้ำที่เขื่อนเก็บกักไว้ท่วมจนไร่อายุเจ็ดทำกิน ความรู้สึกที่ชาวบ้านแสดงออกมา คือ "อยู่ที่ไหนก็โล่ ที่ไหนก็โล่...ทำยังกับว่าไม่ใช่คนยังนั่นแหละ" (บัณฑิต ยูนิกาย ๒๕๐๙ : ๔๐ - ๔๒) ความรู้สึกไร่อำนาจของชาวไร่ชาวนา ที่มีต่อการกระทำของรัฐบาล นั้น ปรากฏในเรื่องสั้นอีกหลายเรื่อง เช่นในเรื่อง "สัญญาณเคือด" (พ.ศ. ๒๕๐๗) กล่าวถึง ชาวไร่ชาวนาเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อไปขอความเป็นธรรมจากรัฐบาล สิ่งที่รัฐบาลให้ก็คือ "กลับไปบอกพวกแถวรัฐบาลช่วยเหลือ ตอนนั้นกลับไปก่อน" ซึ่งความรู้สึกของชาวบ้านก็คือ "เสียงเหล่านี้เหมือนเป็นการแสดงบทละครอีกบทหนึ่ง ไม่ได้พูดออกมาจากส่วนลึกหรือส่วน ใด ๆ" แต่ชาวไร่ชาวนาเหล่านี้ไม่มีอำนาจอะไร จะไปขัดฉันทให้รัฐบาลทำในสิ่งที่ตนเห็นว่า ถูกต้องได้ (วิวัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๒๒ : ๒๒๙ - ๒๓๓) และในทำนองเดียวกันเรื่อง "ขึ้นตระหง่านฟ้า" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ก็กล่าวถึงชาวนาเดินเข้าไปร้องเรียนกับรัฐบาลในกรุงเทพฯ แต่พวกเขาก็ต้องรู้สึกไร่อำนาจมาก เพราะรัฐบาลไม่ยอมช่วยเหลืออะไร จึงต้องกลับบ้าน กันด้วยความว่างเปล่า (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๐๘ : ๑๓๗ - ๑๔๓)

สำหรับกรรมกรก็มีเรื่องสั้นแสดงถึงกรรมกรรู้สึกไร่อำนาจต่อการกระทำของรัฐบาล เช่นเดียวกัน ได้แก่เรื่อง "ฟ้ามีคดียังมีไค้" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ที่แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลเข้ากับ นายทุนและไม่สนใจช่วยเหลือกรรมกร ดังนั้นในความรู้สึกของกรรมกรหญิงคนหนึ่งก็คือ "ประชาชนโดนถูกพิพากษาลงโทษให้ตายกันทั้งแผ่นดินแล้ว พวกมัน ึ่งเป็นเขี้ยวตะครุ" และ เมื่อเธอร่วมกับกรรมกรคนหนึ่งลุกขึ้นมาเรียกร้องขอความเป็นธรรม เธอกลับถูกรัฐบาลสั่ง จับในข้อหาว่ามีการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ ซึ่งก็ทำให้เธอรู้สึกไร่อำนาจมากยิ่งขึ้น (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๐๘ : ๑๐๐ - ๑๐๗)

ปัญหาความรู้สึกไร่อำนาจของชาวไร่ชาวนาและผู้ใช้แรงงาน ต่อการกระทำของ รัฐบาลนั้น นอกจากผู้เขียนจะให้ตัวละครที่เป็นชาวไร่ชาวนาและผู้ใช้แรงงานแสดงความรู้สึก ด้วยตนเองแล้ว ผู้เขียนยังนิยมให้ตัวละครที่เป็นคนอื่น เช่น นักศึกษา ปัญญาชน แสดงความ รู้สึกแทน ถือว่าเขาเหล่านี้ จะมีความรู้สึกว่าการที่รัฐบาลกระทำกับประชาชนชาวไร่ชาวนา และผู้ใช้แรงงานนั้นไม่ถูกต้อง แต่นักศึกษาหรือปัญญาชนเหล่านี้ก็ไม่มีอำนาจที่จะไปทำอะไรได้ เป็นเดียวกัน เรื่องสั้นที่แสดงความรู้สึกไร่อำนาจ ในลักษณะนี้เช่นเรื่อง "จดหมายจาก

วินัย บุญช่วย ๒๕๑๙ : ๓๔๑-๓๕๐) และ "นี่หรือความสามัคคี" ระหว่างเพื่อนร่วมชาติที่พวก
เขาเสนอเป็นกบฏกันอยู่ในขณะนี้ นี่หรือการรักชาติผลประโยชน์ของประเทศชาติ นี่หรือรัฐ
บาลของประชาชน" (วรี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๗๑-๑๗๖)

นอกจากนี้ เรื่องสั้นบางเรื่องยังแสดงให้เห็นถึงตัวละครรู้สึกไร้อำนาจต่อการกระทำ
ของรัฐบาล เพราะรัฐบาลสมคบกับต่างชาติให้มากอบโกยผลประโยชน์ของชาติโดยที่ประชาชน
ไม่สามารถจะคัดค้านอะไรได้ เช่นในเรื่อง "ก่อนถึงดวงดาว" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ซึ่งตัวละครที่
เป็นนักหนังสือพิมพ์รู้สึกไร้อำนาจ เพราะเขาเห็นว่า "รัฐบาลสมคบกับฝรั่งต่างชาติ เพื่อโกง
ทรัพยากรล้ำค่าของชาติ" (วัณ วรธยากร ๒๕๑๘ : ๘๒๔-๘๒๖) และเรื่อง "เรายังไม่
ชนะดอกหรือพ่อ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ตัวละครที่เป็นนักศึกษารู้สึกว่า

ตลอดเวลาที่ผ่านมาประเทศของเราตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของประเทศมหาอำนาจจักร
วรรคนิยม พวกมันได้เข้ามาจู่โจมเจ้าข้าที่ระดับสูงในประเทศของเรา จู่โจมนัก
การเมืองผู้ละโมภโลภมากในทรัพย์สินสูงค่าและบรรดาอิทธิบาทมีเงินทองหลงใหล
อำนาจเงินตราของพวกมัน และนำประเทศชาติบ้านเมืองไปถวายพวกมันนำเอาแรง
งานและหยาดเหงื่อของพี่น้องชาวไร่ชาวนาไปเป็นทาสรับใช้พวกมัน (สมศักดิ์ สิงสง
๒๕๑๘ : ๓๐๙-๓๑๐)

รัฐบาลกับการปกครองปราบปรามประชาชนก็มีผลทำให้ประชาชนรู้สึกว่ารัฐบาลนั้น
เป็นรัฐบาลที่ชั่วร้าย กดขี่ปราบปรามประชาชนอย่างทารุณ เช่นในเรื่อง "อาชญากรรมเพื่อ
ชีวิต" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ตัวละครรู้สึกว่า ผู้ปกครองเผด็จการนั้นเช่นเดียวกับประชาชนและฝ่ายตรง
ข้ามที่ขัดผลประโยชน์ ดังนั้น "นับวันผู้คนเริ่มร้องไห้ นับวันที่ผู้คนต้องอพยพจากถิ่นที่อยู่เดิม
ไปยังป่าลึกที่ทุรกันดาร เบื้องหน้า... นับวันที่ผู้คนหันหลังสู่ฟ้า หันหน้าสู่ดิน จะถูกไล่ต้อนและ
ทุบตีอย่างทารุณ" (บุญส่ง ชาลธร ๒๕๑๘ : ๑๗๖-๑๗๗) และในเรื่อง "เด็กหญิงถนนนี้กับ
การปฏิวัติ" (พ.ศ. ๒๕๑๗) กล่าวถึงนักศึกษาผู้หนึ่งถูกจับในข้อหาเรียกร้องรัฐธรรมนูญและเขา
ยังถือว่าประชาชนถูกรัฐบาลเผด็จการจับไปยังคุกไว้อีกเป็นจำนวนมากโดยปราศจากความผิดเขาจึง

มีความรู้สึกว่ "ผมได้รับรู้เรื่องอันเป็ านิชจังไร่ก่อนบ้านเมืองมาหลายเรื่อง ผมไม่คิดมาก่อนเลยว่มนุษย์จะเลวระย่ำถึงขนาดนั้น" แต่รัฐบาลเข้เน้นกัยังดำรงอยู่ได้ (วิสา คัญทัพ ๒๕๑๗ : ๑๙๙ - ๒๑๐) และในเรื่อง "ความในใจของกระตู่การะเซ" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ตัวละครก็รู้ถึงความเลวร้ายของรัฐบาลที่ส่งให้สังหารชีวิตของนักศึกษา ประชาชนเมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เพราะ เขาได้เห็นเหตุการณ์บนควยสายคาของตนเอง "ผมนึกถึงหลายศพที่ถูกยิงหล่นไปจากหลังคา และอีกหลายศพที่อื่น ๆ ตลอดช่วงเวลอันหื่นมโหด ถนนเหล่านั้นมีเลือด มีเนื้อ มีกระดูก รู้สึกเจ็บปวดเหมือนกัน" (วิชัน วรรณขางกูร ๒๕๑๘ : ๒๙๐ - ๓๐๒)

ความรู้สึกไร้อำนาจของตัวละครกับการกระทำของรัฐบาลในกรณีอื่น ๆ ที่ปรากฏในเรื่องสั้นได้แก่เรื่อง "และน้ำนั้นยอมชะงัก" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ที่ตัวละครเห็นว่า การที่ผู้นำรัฐบาลใช้ชื่อและนามสกุลของตนตั้งเป็นชื่อของสิ่งก่อสร้างด้วยเงินภาษีอากรของประชาชน เขารู้สึกว่ "ทุเรศตาเหลือเกิน... ชื่อมันสำคัญอย่างไรที่จะต้องยกย่องไม่ตะขิดตะขวงใจบ้างเขี้ยวหรือที่ยึดยึดตัวเองเป็นวีรบุรุษ อำนาจมันจะมีก็เท่านั้นนี่เท่านั้น ไม่ใช่ความดีที่จะต้องศรัทธาถูกใจพวกสามัญ" แต่ประชาชนก็คงจะไม่มีอำนาจอะไรไปทัดทานได้ ดังที่ตัวละครอีกผู้หนึ่งกล่าวว่ "การมีอำนาจในตัวบุคคลยังมีเหนืออื่นใด (จงชัย สุรการ ๒๕๑๘ : ๑๕๑ - ๑๖๖)

จากความรู้สึกไร้อำนาจกับรัฐบาลแล้วก็เลยไปถึงความรู้สึกไร้อำนาจของตัวละครที่มีต่อการกระทำของกองทหารซึ่งมีเรื่องสั้นเสนอไว้ เริ่มด้วยความรู้สึกของประชาชนทั่วไป ที่ต้องรับความรุนแรงที่ทหารก่อขึ้นไม่ว่าจะเกิดจากการที่ทหารปราบปรามประชาชนหรือการก่อสงครามขึ้น เช่นในเรื่อง "สงครามในหลุมฝังศพ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ผู้เขียนกล่าวถึงตัวละครที่ต้องคอยหลบภัยอยู่ในสมรภูมิสงคราม เขาเห็นภาพประชาชนที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสงคราม ซึ่งรวมทั้งเด็กและคนชรา ด้วยต้องเสียชีวิตไปเพราะปฏิบัติการทางทหาร แม้แต่พ่อและพี่ชายของเขาก็ต้องเสียชีวิตไปในสงครามจนเขารู้สึกว่ตัวเขาเองก็คงจะหนีไม่รอดจากความโหดร้ายของสงครามเป็นแน่ (สุวัฒน์ ตรีเชื้อ ๒๕๑๘ : ๒๑ - ๒๒) และในเรื่อง "แกนของคำพา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติการของทหารที่รัฐบาลส่งไปปราบปรามคอมมิวนิสต์ แต่ทหารกลับปราบปรามประชาชน เพื่อแสดงอำนาจและผลประโยชน์ของตนเอง เพราะฉะนั้นความรู้สึกของประชาชนก็คือ "พากันอกสั่นขวัญหวา" และ "ต่างก็

ภวานาให้พวกคุมครองที่ส่งกันเข้ามาอีกเข้าไปไม่เว้นแต่ละวัน" (วิสา คัญทัพ ๒๕๐๘ : ๒๕๑-๒๕๑) นอกจากนั้นเรื่อง "เราจะฝ่าข้ามไป" (พ.ศ. ๒๕๐๖) ก็ขยายความต่อไปอีกว่า ตัวละครรู้สึกไร้อำนาจเพราะประเทศมหาอำนาจ ได้เข้ามาข่มขู่ให้เกิดสงครามขึ้นในภูมิภาคต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยด้วย และได้ "ผลิตอาวุธแปลกใหม่ซึ่งมีอำนาจในการทำลายล้างร้ายแรงมากมายหลายชนิด และพวกมันกำลังลำเลียงมาสู่อีกซีกโลกหนึ่งซึ่งเป็นสนามทดลองอาวุธของพวกมัน" แต่เมื่อตัวละครผู้นั้นมองไปที่ประชาชน "ก็พบว่า" ผู้คนในเมืองต่างก็หัวแก่งแย่งชิงดีกัน แสวงหาความสุข และเอาตัวรอด โดยไม่รู้ว่าในขณะที่ภัยพิบัติจากพวกจักรวรรดินิยมนี้ใกล้เข้ามา เมืองซึ่งกำลังจับตามองเข้ามา" และถ้าสถานการณ์ยังเป็นเช่นนี้ต่อไปอีก ความรู้สึกของเขาก็คือ "สิ่งมีชีวิตอื่นใด ที่ข่มขู่ธรรมชาติต่าง ๆ ถูกทำลายฉิบหายวายวอดหมด สัตว์เลี้ยง หมูหมา กาไก่ก็ถูกทำลายจนสูญพันธุ์" (วิสา คัญทัพ ๒๕๐๖ : ๑๘๐ - ๑๘๖) และตัวละครที่เป็นนักศึกษาหนุ่มในเรื่อง "ไฟ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็รู้สึกว่าการนั้นปราบปรามประชาชนเพื่อรักษาระบบสังคมที่เขาเห็นว่า "บัดนี้สรรพสิ่ง กำลังจะตายหมดสิ้นแล้ว คนก็ค่อย ๆ ตายลงพร้อมกับอย่างอื่น" ซึ่งก็คือสังคมที่คนส่วนใหญ่ถูกเอารัดเอาเปรียบ และพ่อของเขานี้ก็เป็นนายทหารด้วย จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่เขาจะมีความรู้สึกต่อพ่อของเขา "เมื่อผมได้เป็นนายพล พร้อม ๆ กับการเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีคนใหม่ เมื่อผมทราบข่าวนี้ผมถึงกับร้องไห้ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยร้องไห้นานแล้ว รู้ว่าบัดนี้พ่อได้เพิ่มความป็นศัตรูกับผมมากขึ้น" (สถาพร ตรีถัจจัง ๒๕๑๘ : ๑๕ - ๔๑) นอกจากนั้นเรื่อง "ก่อนไปสู้รบเขา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ตัวละครซึ่งเป็นชาวชนบทในจังหวัดพัทลุงที่ต้องเห็นเงาบ้านของเขาต้องถูกทหารล่าตายไปอย่างไรความผิด และในที่สุดที่สุดก็กรรหาของเขาซึ่งกำลังถูกอ่อนก็ถูกทหารฆ่าทิ้งไปเช่นกัน ด้วยข้อหาเป็นสายให้คอมมิวนิสต์ ความรู้สึกของเขาก็คือ "ไอ้สัตว์ ไอ้สายมันทำอะไรผิดวะ มันรังแกเมื่อก่อนผู้หนึ่งถูกอ่อนเขี้ยวเรอะ "และ" หวนคิดถึงการฆาตกรรมหมู่ที่เกิดขึ้นเสมอในแถบเทือกจังหวัดนี้ สัตว์พวกนั้นทำให้ทุกรูปแบบเพื่อการข่มขู่คนอย่างเขาอย่างพรรคพวกให้ยอมจำนนตามที่พวกมันต้องการ เท่าที่เขาเข้ามาจนที่ตายแล้วไม่เคยขึ้นไปบนภูเขาเลย" (สถาพร ตรีถัจจัง ๒๕๑๘ : ๑๒๖ - ๑๒๘)

กรณีที่ต่อมาคือทหารผู้ออกไปรบนั้นรู้สึกไร้อำนาจเอง เพราะว่าเขาถูกเกณฑ์หรือถูก
จ้างออกไปรบโดยไม่ต้องรู้ข้อเท็จจริงอะไรนัก ดังนั้นเมื่อต้องไปตกอยู่ในสมรภูมิสงครามจริง
และได้พบกับความเหี้ยมโหด เขาจึงรู้สึกไม่ยากที่จะยอมอีกต่อไป แต่ก็ไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้
เช่นเรื่อง "วีรบุรุษใต้ฟ้าดิน" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ตัวละครออกไปรบในสมรภูมิลาวเพราะเห็น
แก่เงินค่าจ้าง แต่เมื่อเขาไปอยู่ในสมรภูมินั้น ความรู้สึกของเขาก็คือ "ฉันเห็นเพื่อนร่วม
กองพันหนึ่งร้อยสามสิบสามศพ นอนจมกองเลือดใต้ดวงจันทร์ มือของเวกเขางดงกิ้งกิ้งวอน
ขอความจริง แต่คนพวกนี้ไม่ยอมรับข้อชีวิต เขาไม่รู้ด้วยซ้ำไปว่าชีวิตของเขาถูกครอบงำ
ด้วยระบบอำนาจจักรวรรดินิยมที่ไหน" (สุวัฒน์ ตรีเชิด ๒๕๑๘ : ๑๑๒-๑๑๓) ในทำนอง
เดียวกันนี้ เรื่อง "มาตกร" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ก็ชี้ให้เห็นถึงทหารเกณฑ์คนหนึ่งที่ไม่อยากเป็น
ทหารแต่เขาก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ เขาแสดงความรู้สึกไว้ว่า

ฉันไม่เข้าใจเลยว่า ทำไมฉันจึงต้องถูกบังคับให้เป็นใบ้สิ่งที่ไม่เคยอยากเป็นมาก่อน
ฉันต้องการเพียงอย่างเดียวคืออิสระ ทำไมฉันต้องมาจับปืนขณะที่บางสิ่งบางอย่าง
ที่ฉันไม่เคยได้รับมาตลอดชีวิต วันปกติที่อุปโลกขึ้นด้วยอำนาจเบื้องหน้าในระเบียบ
ที่หนักไปด้วยการทำลายล้าง ขมขื่นกับสังคมที่คับแค้น ฉันคิดว่าฉันยอมตายอย่างชั
ชลาด เพียงแต่ให้กระดูกและ骸骨ของฉันกลายเป็นซากที่ฝังไว้ในดินเพื่อให้รวง
ข้าวที่แห้งแล้งสมบูรณ์ขึ้น ยิ่งดีกว่าให้ฉันตายท่ามกลางเสียงสรรเสริญ และเก็บ
กระดูกไว้ในอนุสรณ์

นอกจากนี้ทหารเกณฑ์คนนี้ยังถูกส่งไปสนามรบโดยที่เขาไม่เต็มใจแม้แต่น้อย (โกสุ่ม พิสัย
๒๕๑๘ : ๒๖๓-๒๖๔)

ในการฝึกทหารเพื่อให้เป็นกองกำลังที่มีประสิทธิภาพตามความต้องการของรัฐนั้น
ก็เป็นขบวนการที่ทำให้ทหารเกณฑ์ทั้งหลายอยู่ในสภาพที่รู้สึกไร้อำนาจมาก เพราะการฝึก
ดังกล่าวจะให้อำนาจผู้ฝึกกระทำตามในเชิงบังคับทหารเกณฑ์ได้เต็มที่ เช่นในเรื่อง "หัว
ใจที่ขาดเจ็บ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ที่ตัวละครรู้สึกว่ "ฉันถูกบังคับให้เลิกทหาร...พยายาม

บิณฑุรและหลักเสียงบดกัณฐกณฐ... เขายกเอาความรักเข้ามากล่าว ไม่เข้าใจเลยว่า
ทำไมคนรักชาติจะต้องมาเป็นทหาร เขาอ้างถึงสภาวะสงคราม ซึ่งขบคิดไม่ออกเหมือนกันว่า
ทำไมมนุษย์จึงต้องทำสงครามขึ้นมา" และเมื่อเขาเข้าไปอยู่ในกองทหาร เขาก็ถูกบังคับให้
ฝึกอย่างหนัก และถูกทรมานโดยผู้ที่ไม่คิดว่าทหารเกณฑ์ ก็เป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน
ดังนั้นในความรู้สึกของเขาก็คือ "นั่นคือระเบียบวินัยที่เจ้านายของพวกเขาภูมิใจนัก" และเมื่อ
"นรกแถบ ๆ บนความจริงอีกมุมหนึ่งที่ฉันสัมผัสด้วยความรู้สึกสะอิดสะเอียน" ต่อมาเขาถูกส่งไป
เป็นทหารรับใช้ในบ้านนายทหาร เขาถูกใช้และถูกกดขี่อย่างทาส เขาจึงรู้สึกที่ "ฉันพบว่า
ตัวเองกำลังจมปลักในห้วงเหวที่ลึกที่สุดกว่าทุกครั้ง" (โกสุ่ม พิศัย ๒๕๐๘ : ๑๙-๓๔) และ
ในเรื่อง "बाटกร" (พ.ศ. ๒๕๐๖) ตัวละครก็ถูกบังคับฝึกอย่างหนัก เช่นผู้ฝึก "ตบหัวฉัน
เสมอ เมื่อเวลาโกรธ จนฉันซึ่งยังไม่ทัน เมื่อฉันเผลอข่มขำเขายีบเท้าเขา ฉันถูกบังคับ
ให้กราบเขาต่อหน้าเพื่อนทหาร" (โกสุ่ม พิศัย ๒๕๐๘ : ๒๖๔)

การปฏิบัติการณ์ของตำรวจก็สร้างความรู้สึกไร้อำนาจกับตัวละครเช่นเดียวกัน เช่น
ในเรื่อง "เหม็น" (พ.ศ. ๒๕๐๖) กล่าวถึงตำรวจที่จองแต่จะรีกไถ และแสกงอำนาจกับ
ประชาชน ดังนั้นความรู้สึกของประชาชนก็คือ

สมัยก่อนเมื่อเด็ก ๆ ร้องไห้ ผู้ใหญ่จะหลอกว่า ตำรวจมาเพื่อช่วยให้เด็กเงียบเสมอ
มาสมัยนี้ไม่แตกต่างเด็ก ๆ เท่านั้นหรอกที่กลัวตำรวจผู้ใหญ่ที่ผ่านโลกมากกว่าหา
สืบบ้างแม่มัน ก็กลัวตำรวจเหมือนกัน วันใดที่มีธุระต้องกลับบ้านดึก ๆ แม่จะ
หวงมากจนไม่เป็นอันหลับนอนทั้ง ๆ ที่แม่เลี้ยงฉันมาด้วยมือ แม่รู้ว่าลูกของแม่เป็น
สุจริตชน แต่แม่กลัวว่าฉันจะถูกตำรวจจับ ตอนในหมู่บ้านเรามีความหวาดกลัวทำ
นองเดียวกัน (นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ ๒๕๐๘ : ๑๒๐-๑๒๑)

ในเรื่อง "เหยื่อ" (พ.ศ. ๒๔๗๗) ชาวบ้านถวายหาญว้าวไปแจ้งตำรวจ แต่ตำรวจกลับไม่สนใจ ความรู้สึกของผู้เป็นพ่อที่บอกกับลูกชาย คือ "เขาวัวเราอนไม่ระวัง และดูเหมือนไอ้คนมีตาบ่นว่ามันจะมองเป็นเรื่องเล็ก ไม่สำคัญอะไรนัก มันก็คงไม่สำคัญกับชนชั้นเขา แต่สำหรับพวกเราแกก็ควรจะหมายถึงอะไร" สำหรับความรู้สึกของลูกชายนั้นรุนแรงมากกว่าขึ้นไปอีก คือ "ฉันว่าตำรวจเขาต้องจัดการให้" ถ้าไม่จัดการเรื่องเหล่านี้หลวงจะจ้างมันไว้ทำอะไร...ฉันทนเรื่องนี้มานานแล้ว ในกรุงไอ้พวกนี้ส่วนใหญ่เหมือนทาก เหมือนปลิงมันดูไม่เลือก ไม่นึกว่าบ้านเราจะเป็นอย่างนี้ด้วย" และเมื่อพ่อของเขาถูกจับด้วยข้อหาตั้งวงดื่มเหล้าเถื่อน เขาก็ "ได้โต้เถียงกับตำรวจอยู่นานจนเขาแทบจะทนไม่ได้ ภาพต่าง ๆ ที่เขาได้รับรู้มาจากเมือง มุคพรายซ์ในความรู้สึก ภาพเพื่อนพ้องของเขาบางคนที่ถูกถึงช่องว่างระหว่างข้าราชการกับประชาชน (สถาพร ศรีสังข์ ๒๕๑๔ : ๑๐๒ - ๑๐๗) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "ก่อนใบสูบบุหรี่" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ชาวบ้านในชนบทก็รู้สึกว่าการตำรวจนั้น "มันมีหน้าที่จับน้ำตาลเมากับวงไฟเถื่อนเพียงอย่างเดียว" แต่กรณีอื่น ๆ เช่น การจับขโมยที่ลักควายชาวบ้านนั้นอย่าไปหวังว่าตำรวจจะสนใจ (สถาพร ศรีสังข์ ๒๕๑๔ : ๑๑๙ - ๑๒๓) และไม่ได้แตกต่างจากเรื่อง "ซึ่งรอวันแตกทำลาย" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ประชาชนในชนบทก็รู้สึกว่าการตำรวจที่จับประชาชนที่กตัญญู ต้มเหล้าเถื่อน แต่ใจรักควายตำรวจไม่เคยจับ มีหน้าซ้ำตำรวจก็ยังเป็นพวกใจรักควายเสียเองอีกด้วย (ศรีดาวเรือง ๒๕๒๖ : ๑๑๙ - ๑๔๑)

นอกจากที่กล่าวมาแล้วยังมีเรื่องสั้นหลายเรื่อง แสดงว่าตัวละครรู้สึกไร้อำนาจกับระบบราชการ ทั้งในแง่ประชาชนทั่วไป และตัวข้าราชการเอง ในแง่ของประชาชนทั่วไปจะรู้สึกว่าระบบการการนั้นไม่รับใช้ประชาชน ประชาชนก็ต้องยอมให้กับอำนาจของระบบราชการ เช่นในเรื่อง "ทากชีวิต" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ตัวละครถูกหมอนามยรีดไถ โดยมีชีวิตของลูกสาวเป็นเดิมพัน และแกต้องจำยอมด้วยการทำสัญญาเงินกู้ไว้ให้หมอ "ราวกับประกาศิตของเจ้าสวรรค์ มืออันสิ้นระริกของลุงพัน กดลงบนแผ่นหมึก หันหน้ามามองก๊วนเขียนที่ำลังหายใจข้าง แล้วแกก็ตัดสินใจยกหัวแม่มือออกจากแผ่นหมึกแล้วกดลงคำ" (มนุชญ์ วัฒนโกเมร ๒๕๑๔ : ๑๑-๒๔) และด้วยสาระเช่นเดียวกันนี้ มีปรากฏอยู่ในเรื่องสั้นอีกหลายเรื่อง ได้แก่ "จดหมายสองฉบับ" (พ.ศ. ๒๕๑๑) "น้ำใจไหลเขียว" (พ.ศ. ๒๕๑๔) "สี่ตำบลผ้าขาว" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ซึ่งชี้

ให้เห็นว่าหมอกำหนดประโยชน์ส่วนตัว ของการรีดไถประชาชนเป็นสิ่งสำคัญ โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้ป่วยจะต้องเสียชีวิต เพราะการกระทำของตน ดังนั้นความรู้สึกของตัวละครก็คือ "แล้วอย่างนี้จะไม่ให้นั้นพลาไปด้วยความโกรธแค้นได้อย่างไร โดยเฉพาะจะไข้อย่างยิ่งนายแพทย์ผู้มีสถานะทางสังคมค่อนข้างสูง สำหรับประเทศจน ๆ อย่างเรากลับถูกชายและลูกสาวของคนใช้เสียอีกว่าทำไมพามาเมื่อหนักแล้วแบบนี้ ใครจะไปช่วยได้ทั้ง ๆ ที่ความจริงพญาคิดพยายามทุกวิถีทางที่จะขอให้คนใช้โตมาที่รักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลมานานมาแล้วแต่ถูกปฏิเสธเสมอมา ฉันเกิดความรู้สึกสะอิดสะเอียน สถานะที่เหงานั้นอย่างที่ไม่เคยรู้สึกมาก่อนเลยในชีวิต...แต่ฉันก็อดแค้น เพราะความไม่มีน้ำใจและความไม่รับผิดชอบของพวกเขานั้น พวกเขามีสิทธิ์อะไรที่จะปฏิบัติต่อคนใช้ให้ต่างกันโดยคำนึงถึงความรู้ก็มักก่อกวนกันเป็นส่วนตัว ในเมื่อโรงพยาบาลก็ไม่ใช่ของเขา หากแต่เป็นของรัฐ และรัฐก็ย่อมเป็นของคนทุกคน" (วิथाกร เชียงถูก ๒๕๒๑ : ๑๑๑ - ๑๑๒) หรือเมื่อคนใช้ทองตายไปเพียงเพราะไม่มีเงินค่าเลือดให้ทางโรงพยาบาล ตัวละครผู้เป็นสามีของผู้คนก็รู้สึกว่ "ไอร่เบียบหาเหวนี้เวียนอยากจะหาตัวคนตั้งระเบียบให้พบนัก พบแล้วจะลองเอาเลือดในตัวมันออกมาเสียให้หมด" (มน เมธิ ๒๕๑๕ : ๘๕) คงไม่แตกต่างกับความรู้สึกของตัวละครที่ต้องเสียภรรยาไปเพราะหมอมักหลบไปหากินส่วนตัว ไม่อยู่ทำหน้าที่ตามปกติ และหมอยังเรียกเก็บเงินค่ารักษารรยาเขาที่ติดค้างอยู่เกินเข้าเติมอีกด้วย ดังนั้น "หมอก็มัแต่ขูดเลือดคนจน...ขาของหลวง เข็มเงินเคื่อน ของหลวงจายทั้งบ่บ ทำไมถึงแพงอย่างนี้ สามสิบ ผมว่าจะไม่พูนมันเหลือออกแล้วหมอ ..คิดคุณะหมอ เมียผมตายทั้งคนเพราะหมอ หมอมัวไปอยู่คลินิก" (วัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๒๒ : ๑๕๐)

นอกจากความรู้สึกไร้อำนาจ ต่อการปฏิบัติงานของหมอแล้วความรู้สึกไร้อำนาจกับข้าราชการในหน้าที่อื่น ๆ ก็มีอีกหลายเรื่อง เช่นเรื่อง "คนโนนา" ชาวนาที่ไปขอคัดสำเนาทะเบียนบ้านบนอำเภอ แต่ต้องพบกับการทำงานแบบเจ้าขุนมูลนายและรีดไถ และเมื่อเขาไม่มีเงินให้ เขาก็ไม่ได้สำเนาทะเบียนบ้านกลับไป ความรู้สึกของเขาก็คือ "ใบหน้าอุม ๆ ของเสมียนหนุ่มบนอำเภอคนนั้น ดูเหมือนจะลอยเข้ามาใกล้เขาจนดูใหญ่ขึ้นมา ภาพตัวเองที่คอยๆ ถอยออกมาจากโต๊ะทำงานของเสมียนคนนั้นเมื่อวันก่อน เริ่มเด่นชัดขึ้นทุกที เขาคิดถึงรอยยิ้ม

ของตัวเองที่หาโต๊ะของเสมียนคนนั้น มันจะเป็นรอยยิ้มเยาะเย้ยหยัน แต่เขาจำได้ว่าวันนั้นเขาลงจากว่าเอ โดยมิได้สำเนาทะเบียนบ้าน" สถาพร ศิริกิจจิง ๒๕๔๘ : ๖๔) ต่อจากนี้เรื่อง "สัญญาเลือด" (พ.ศ. ๒๕๔๑) ก็ชี้ให้เห็นว่าชาวไร่ชาวนารู้สึกไร้อำนาจ เพราะ "ผู้ใหญ่นานกับพวกคนใกล้ชื่อนายอำเภอเอาหนังสือราชการมาไล่ที่ อ้างว่าเป็นที่สาธารณะของทางการ แต่ทำไมนายอำเภอจึงออกโฉนดที่ดินพวกนี้มาทับที่ดินของผมนาย" โดยที่ชาวบ้านไม่มีทางขัดแย้งได้เลย ทั้ง ๆ ที่เขาเห็นว่ามันเป็นเรื่องไม่ถูกต้อง และเขาก็รู้สึกว่ "ยิ่งเอาตัวเองไปผูกพันกับทางราชการมากเท่าไร จะยิ่งถูกรัดแน่นจนขาดใจตายในที่สุด"

(วัฒน์ วรรลยางกูร ๒๕๒๒ : ๒๒๓ - ๒๓๓) และในเรื่อง "ด้วยมือของเรา" (พ.ศ. ๒๕๔๘) ก็แสดงปัญหาคล้าย ๆ กันเกื่อนายอำเภอและคณะเข้าไปไล่ที่ราบสูงโดยอ้างว่าที่บริเวณนั้นเป็นเขตป่าสงวน แต่ชาวบ้านรู้สึกว่ "ที่ที่เราทำกินอยู่ทุกวันนี้ มันเกิดขึ้นกายนน้ำมือของเรา" และ "บ้านอยู่ข้างนั้นไขถูก ธาระขานอยและลูกบ้านถางมันมากับมือตั้งนานแล้ว ตั้งแต่นายอำเภอจนหัวหงอก... พวกเขานอยทำกินกันมาไม่เคยไปโกงใครทำกันมาจนทุกวันนี้" แต่นายอำเภอก็อ้างกฎหมายและก็พยายามจะผลักดันให้ชาวบ้านออกไปจากที่ทำกินให้ได้ (ไพโรจน์ดี พรหมน้อย ๒๕๒๐ : ๑ - ๑๑) และด้วยสำระที่ไม่แตกต่างกันนักเรื่อง "กนทำอิฐ" (พ.ศ. ๒๕๔๘) ก็แสดงให้เห็นว่าผู้วาระาชการจังหวัดเข้าขางนายทุนและปราบปรามประชาชนผู้ทำอิฐ ผู้ทำอิฐพยายามขอเจรจากับผู้วาระาชการจังหวัด แต่ "ทางการยังใช้เล่ห์เหลี่ยมต่าง ๆ... เเจรจากันแล้วเจรจากันอีกเห็นพวกเรางโง่หรือไรไม่รู้" ดังนั้นประชาชนผู้ทำอิฐจึงรู้สึกว่ผู้วาระาชการจังหวัดพยายามเข้าขางนายทุนทุกอย่ง (วัฒน์ วรรลยางกูร ๒๕๒๒ : ๒๓๔ - ๒๔๔)

ถ้าย้อนกลับไปพิจารณาว่าราชการที่อยู่ในระบบก็จะพบได้ว่ามีเรื่องส่นหลายเรื่องที่สะท้อนให้เห็นว่าราชการที่มีอุดมคติ เข้าไปทำงานในระบบจะรู้สึกไร้อำนาจเพราะเขาจะถูกระบบครอบงำจนเขาไม่สามารถจะทำตามอุดมคติของเขาได้ เช่น เรื่อง "พ่อที่รัก" (พ.ศ. ๒๕๔๘) กล่าวถึงข้าราชการที่ทำงานเกี่ยวกับที่ดินคนหนึ่งปฏิบัติงานตรงไปตรงมา ไม่เห็นแก่อามิสสินจ้าง อันทำให้ไปขัดผลประโยชน์ของข้าราชการคนอื่น ๆ เขาจึงถูกกลั่นแกล้งอยู่ตลอดเวลา เช่นถูกย้ายไปอยู่ในที่ตื้นตาร ทางบ้านลูกเมียก็ถูกตำหนิเขา เพราะโคยข้อเท็จจริงแล้ว "ตำแหน่งพนักงานที่ดินมีทางหากินกับประชาชนที่มาติดตอมากมาย คนอื่นทำงานในตำแหน่งนี้

รำรวยเพราะรายได้พิเศษไปคาม ๆ กั." ดังนั้นในความรู้สึกของข้าราชการคนนั้นก็ "เมื่อไรไอ้โลกสิ่งเครื่องจะงักที่ไวย คนจน ๆ จะตายหาแล้ว ไอ้คนขี้แตกเงินชาวบ้านมันหรือหว่าฟุ่ ไอ้คนที่มันไม่โกงกลับถูกค่า กลับยากจนไม่มีใครอยากคบ แม่เหล็กเมื่อยังรังเกียจ" (วิวัฒน์ วรรลยางกูร ๒๕๒๒ : ๘๕-๘๖) และเรื่อง "อีกนานสักเท่าไร" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็แสดงให้เห็นอีกเช่นกันว่าครูผู้มีอุดมคติที่จะทำงานเพื่อชุมชนแต่เมื่อความหวังดีไปขัดประโยชน์ของฝ่ายของผู้ว่าราชการจังหวัดเขา ผลก็คือครูหนุ่มผู้ถูกผู้ว่าราชการจังหวัดเรียกไปเตือนและบอกว่า "ถ้าเกิดเรื่องทำนองนี้อีก ผมจะพิจารณาคุณเป็นพิเศษ ผลก็คือ "ชายหนุ่มก็ดื้ออย่างปาวราวไว" และในความรู้สึกของเขานั้น "สภาพหมู่บ้านนี้จะยังคงแร้นแค้นไปอีกนานหากมนุษย์ยังยึดถือเรื่องส่วนตัวว่าสำคัญกว่าผลประโยชน์ของส่วนรวม" (สิทธิชัย ธาณานิธิ ๒๕๑๙ : ๒๖๕ - ๒๖๖) นอกจากนี้ยังมีเรื่อง "ไฟรลดา" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ที่กล่าวถึงอาจารย์ในมหาวิทยาลัยที่มีความตั้งใจดีในการทำงานเพื่อให้เกิดประโยชน์กับนักศึกษา และสังคมให้มากที่สุด แต่เธอก็ถูกต่อต้านจากระบบราชการที่มีลักษณะอนุรักษ์นิยมและกลัวการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นความรู้สึกของเธอที่ระบายออกมาก็คือ "ครูชักหมดกำลังใจที่จะทำอะไรอีกแล้ว...หลักสูตรใหม่ทีครูทำเสนออาจารย์ใหญ่กลับถูกปฏิเสธหมด มีหน้าเข้าอาจารย์หลาย ๆ ท่านยังใส่ร้ายป้ายสีครูต่าง ๆ นานา" และ "อาจารย์กล่าวหาครูว่าเป็นคอมมิวนิสต์ เป็นมาร์กซิสต์ เป็นสมุนเหมาเจ๋อตุง เป็นลูกน้องเลนิน" (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๒๐ - ๓๗)

ความไรบรรทัดฐานทางการเมือง

ในสังคมการเมืองนั้นรัฐจะต้องมีกฎเกณฑ์หรือกฎหมายที่ใช้บังคับประชาชน แต่ในสังคมที่มีชนชั้นนั้น กฎเกณฑ์หรือกฎหมายเหล่านี้จะรับใช้ชนชั้นปกครองหรือชนชั้นผู้ได้เปรียบในสังคมเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงแยกบุคคลจึงอาจเกิดความรู้สึกหรือมีท่าที หรือพฤติกรรมที่แสดงว่าเขารู้สึกไรบรรทัดฐาน คือรู้สึกว่ากฎเกณฑ์หรือกฎหมายที่รัฐประกาศใช้กับประชาชนนั้นเป็นกฎเกณฑ์หรือกฎหมายที่เข้าข้างคนรวย และเป็นปฏิปักษ์กับคนจน เขาเห็นว่าการปฏิบัติตามกฎเกณฑ์หรือกฎหมายที่วุ่นวายนั้นจะไม่สามารถบรรลุไปถึงสิ่งที่ปรารถนาได้

เรื่องสั้นที่ปัจเจกบุคคลหรือตัวละครแสดงความรู้สึกไว้บรรทัดฐานได้แก่เรื่อง "ที่มีอะไร" (พ.ศ. ๒๕๖) กล่าวถึงตัวละครที่เป็นนักศึกษาวิชากฎหมาย แต่เขาได้เลิกเรียนเสียกลางคัน เพราะเขารู้สึกว่าระบบการศึกษาคำมยุติธรรมที่ยึดถือกฎหมาย และการพิจารณาความในศาลเป็นหลัก นั้นไม่สามารถจะให้ความยุติธรรมได้อย่างแท้จริง ประการแรก เขาเห็นว่าการศึกษาความยุติธรรมตามกฎหมายนั้นเป็นการมุ่งเอาแก่นในแง่กฎหมายเท่านั้น ประการที่สองผู้พิจารณาตัดสินบุคคลนั้น ก็คือมนุษย์ปุถุชนธรรมดาที่ได้รับการปลูกฝังมาในลักษณะที่ว่าเป็นผู้มีอำนาจเหนือผู้อื่น ทั้ง ๆ ที่เขาก็คงเป็นเหมือนมนุษย์คนอื่น ๆ ที่ใช้อำนาจ หน้าที่เพื่อหาเงิน (นั่น บางบรา ๒๕๖๔ : ๙ - ๒๙) ผละในทำนองเดียวกันนี้ เรื่อง "จำเลยมนุษย์ธรรม" (พ.ศ. ๒๕๖๔) ก็กล่าวถึงตัวละครที่รู้สึกรู้สึกกฎหมายและการพิจารณาความในศาลนั้น "ไม่มนุษย์ธรรม" (วิวัฒน์ รุจพิพัฒน์ ๒๕๖๔ : ๓๕๖ - ๓๖๒) ส่วนในเรื่อง "บันทึกของหนุ่มชายใหม่เมืองไทย" (พ.ศ. ๒๕๖๔) ตัวละครจากรู้สึกมากไปกว่านั้นคือเขารู้สึกไปถึงว่า "เมืองไทยนี้ไม่ใช่โลกใบทางการเมืองเหลืออีกแล้วในการแก้ปัญหาหากเปลี่ยนแปลงตามแนวทางอย่างสงบ" ซึ่งคล้าย ๆ กับเรื่อง "โลกใหม่" (พ.ศ. ๒๕๖๖) ที่ตัวละครรู้สึกว่าการสังคมในปัจจุบันกฎเกณฑ์กติกาต่าง ๆ ได้พังทลายลง เพราะกฎเกณฑ์กติกาต่าง ๆ ทำให้มนุษย์ต้องประหัตประหารกัน และอำนาจของความเลวร้ายกำลังทำลายอำนาจของความถูกต้อง (วิสา ศุภทัต ๒๕๖๖ : ๓๐ - ๓๖)

ตัวละครที่ถูกมองว่ารู้สึกกระทำแล้ว เขาเห็นได้ชัดเจนว่า เขาไม่สามารถแสวงหาความเป็นธรรมได้ในกฎหมาย และกฎหมายที่เป็นอยู่ ซึ่งก็แสดงว่าเขารู้สึกไว้บรรทัดฐานเช่นเดียวกันในเรื่อง "ความผิด" (พ.ศ. ๒๕๖๖) กล่าวถึงชายคนหนึ่งที่ภรรยาของเขาถูกตำรวจฆ่าและพ่อของเขาก็ถูกตำรวจฆ่าตายไปด้วย เพราะพยายามจะขัดขวางการกระทำของตำรวจ ชายคนดังกล่าวจึงคิดว่า "วาระจับตัวการไม่จงเวร มันเป็นไปไม่ได้เสียแล้วสำหรับฉันในยามนี้" ทั้งนี้เพราะผู้รักษากฎหมายยอมเป็นไปไม่ได้แน่และโดยเฉพาะบ้านของเขาอยู่ในแถบชายแดน ขอบเขตอหิมาสน์อาจจะเป็นข้อหาที่ทางตำรวจสามารถปิดกั้นได้อย่างง่ายดาย (สมเกียรติ ภูมิรัฐพร ๒๕๖๖ : ๘๗ - ๙๖) และเนื้อหาคล้าย ๆ กันมีปรากฏในเรื่อง "เขาคงโทษหาความเป็นธรรม" (พ.ศ. ๒๕๖๘) ที่ตำรวจรู้เห็นเป็นใจกับ

อันธพาลบุกรุกฆาตกรรมที่กำลังชุมนุมเรื่องกำลังจากนายทุน กรรมกรจึงรู้สึกวาระบบ
ความเป็นธรรมที่มีอยู่ในสังคมนั้นไม่สามารถจะให้ความเป็นธรรมกับเขาได้ (รวี โคมพระจันทร์
๒๕๑๘ : ๑๖๔ - ๑๗๐) รวมทั้งเรื่อง "ผู้สิ้น" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ที่ตัวละครรู้สึกว่าคุณไม่สามารถ
จะพึ่งพากฎหมายได้ เพราะตำรวจผู้รักษากฎหมายนั้นกลายเป็นพวกของโจรผู้ร้ายที่ปล้นจับพวก
เขาเสียเอง (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๑๐๘ - ๑๒๘) นอกจากนี้เรื่อง "อำไพต้อง
กลายเป็นฆาตกร" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็มีเนื้อหาไม่ต่างกันนัก โดยกล่าวถึงประชาชนผู้รักความ
เป็นธรรม แต่ต้องถูกนายอำเภอ และนายทุนใช้สมุนลอบฆ่าแต่รอดไปได้ ต่อมานายอำเภอ
และนายทุนจึงใช้กฎหมายเกลี้ยจับเขาเข้าคุก ทำให้ลูกชายรู้สึกไร้อรรถฐาน เพราะเขารู้
ดีว่า "ใครเป็นคนยิงพ่อของเขา ใครเป็นคนบังคับศาลให้มีการจับกุม" แต่เขาก็เห็นว่ากฎหมาย
ไม่สามารถจะให้ความเป็นธรรมกับพ่อของเขาได้ (ศรีศักดิ์ นพรัตน์ ๒๕๒๑ : ๓๑-๓๖)

ส่วนกรณีที่ถูกกฎหมายส่งเสริมผลประโยชน์ของนายทุน จะปราบปรามประชาชนนี้
ให้เห็นในเรื่องสั้นหลายเรื่อง เช่น "อินทระหงษ์น้ำ" (พ.ศ. ๒๕๑๙) กล่าวถึงชาวไร่ชาวนา
ที่เดินทางไปร้องเรียนรัฐบาลและกลับมาโดยไม่ได้อะไรเลย ซึ่งยังถูกสมุนนายทุนลอบฆ่าตาย
ไปหมดแล้วศพแล้ว โดยที่กฎหมายไม่คิดที่จะเอื้อมมือไปจัดการกับคนร้าย ชาวไร่ชาวนาจึงรู้สึก
ว่ากฎหมายนั้นไม่ได้มีไว้สำหรับพวกเขา พวกเขาส่งความไม่เป็นธรรมตามครรลอง
ของกฎหมายได้อีกต่อไปแล้ว (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๓๑ - ๑๔๓) เช่นเดียวกับเรื่อง
"ฟ้าผู้เลือก" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ซึ่งกล่าวถึงชาวไร่ชาวนาที่ถูกขูดรีดขูดรีดขอความเป็นธรรม
ถูกฆาตกรรมไปหลายศพโดยที่ไม่เคยจับมือเป็นได้ ดังนั้นตัวละครจึงเห็นว่าที่มีอยู่นั้นไม่ใช่กฎหมาย
ที่จะรักษาความเป็นธรรมไว้อีกต่อไป (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๗๑ - ๑๗๖) ในเรื่อง
"เอาเลือดเอาเนื้อมา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็แสดงให้เห็นว่านายทุนสามารถยึดที่ดินของชาวนา
ได้โดย ไม่ยากเย็น โดยอาศัยกฎหมาย ดังนั้นชาวนาจึงรู้สึกว่า "กฎหมายอะไรกันซ้ำไม่เข้าใจ
ซ้ำแต่เพียงว่าพวกมันมาเอาที่ดินไปจากพวกเรานี้ก็ไม่เพราะถ้าอ้างที่ว่ากฎหมายหรือ
ถ้ากฎหมายมันทำให้พวกนายทุนมาเอาที่ดินไปจากพวกเราง่าย ๆ ละก็ อย่าไปเคารพมันเลย
นั่นมันกฎหมายนายทุน ไม่ใช่กฎหมายของเรา"

เรื่อง "จ้อยกับบัว" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็แสดงถึงความรู้สึกใฝ่รักฐานของตัวละคร ไม่แตกต่างจากที่กล่าวมา คือตัวละครรู้สึก "กฎหมายกันเห็นว่าใช้บังคับแต่คนจน ๆ เท่านั้น ที่กำหนดออกกอกรอยละยี่สิบ ที่โอเจ้าคงให้ยืมเงินหลักแล้วเซ็นเป็นหนึ่รอยหนึ่ง ไม่เห็นมีใครไปจับ" (ศรีถักดี นพรัตน์ ๒๕๒๒ : ๓๙-๔๐) และเรื่อง "เปลวไฟ" (พ.ศ. ๒๕๑๙) โดยย้อนกลับเข้าไปในสถานศึกษาที่นักศึกษาผู้รักความเป็นธรรมถูกนักเลงอันธพาลรุมทำร้าย อยู่เป็นประจำ และบางครั้งถึงกับักต่า เขาพยายามจะแจ้งตำรวจแต่ตำรวจก็ไม่สนใจจน เขารู้สึกว่า "บ้านเมืองนี้มีกฎหมายจริงหรือ" (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๗๒ - ๘๐)

ความโดดเดี่ยวหรือแยกตัวทางการเมือง

การเมืองในสังคมที่คนส่วนน้อยปกครองคนส่วนใหญ่จะไม่ส่งเสริมให้ประชาชน ประจักษ์หลังแห่งการสร้างสรรค์ ผลความมีเสรีภาพ ด้วยการร่วมมือกันทางการเมือง แต่ กลับส่งเสริมให้ประชาชนอยู่กันอย่างหวาดระแวง และเอารัดเอาเปรียบกัน ด้วยเหตุนี้ปัจเจก บุคคล จึงมีความรู้สึก หรือท้อหรือพฤติกรรมที่แสดงว่าเขารู้สึกแยกตัวหรือโดดเดี่ยวตัวเอง ออกจากสังคมนการเมือง หรือประชาชนคนอื่น ๆ หรือข้อตกลงของกลุ่ม เขาจะเห็นว่าการ กระทำเช่นนั้นไม่มีประโยชน์อะไร ดังนั้นเขาจึงไม่สนใจที่จะมีส่วนร่วมทางการเมือง ไม่สนใจ ที่จะรวมกลุ่มกับใคร

เรื่องสั้นที่เขียนถึงความโดดเดี่ยวหรือแยกตัวทางการเมืองของตัวละครนั้นมีไม่มากนัก ทั้งนี้ก็เป็นเพราะเรื่องสั้นในช่วงที่ศึกษานี้ เขียนขึ้นโดยผู้ที่มีความสนใจทางการเมือง ดังนั้น ผู้เขียนจึงสนใจปัญหาเพื่อให้คนสนใจการเมืองมากกว่าแยกตัวหนีจากการเมืองออกไป สำหรับ เรื่องสั้นที่เสนอปัญหาได้แก่เรื่อง "มากับลมฝน" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ผู้เขียนเขียนถึงชายหนุ่ม คนหนึ่งที่แยกตัวเองออกจากสังคมเมืองไปใช้ชีวิตอยู่อย่างโดดเดี่ยวในป่าลึก เพราะเขาเห็นว่า "ความวุ่นวายที่เกิดขึ้นทุกวันนี้...มีสาเหตุมาจากความเคยชิน ผิด ๆ ที่มนุษย์จับกลุ่มรวมกัน เป็นสังคม ทำให้เกิดค่านิยมลวงตา เป็นที่เกิดของความชั่ว ถ้าแยกมนุษย์ออกไปต่างคนต่างอยู่ ก็จะไม่เกิดปัญหาเช่นทุกวันนี้" (นิคม รายยวา ๒๕๒๗ : ๓๕ - ๔๐) และในเรื่อง "กำแพง" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ตัวละครก็รู้สึกแยกตัวออกจากคนที่คนกำลังยึดถือกัน คุณค่าที่วางนี้ คือการอุทิศ ชีวิตเพื่อชาติจะแสดงเกียรติและความดี โดยเขารู้สึกว่า

บางที่เมื่อเราเห็นป้ายประกาศบอกถึงความศักดิ์สิทธิ์ให้อุทิศชีวิตและรักชาติ
ผมแสนจะอดใจไม่ไหว ผมไม่เคยเห็นธงไตรรงค์มาก่อนเลยในชีวิต ไม่มีการ
อุทิศใจสูงส่งทั้งนั้น (นอกจากชีวิตอยู่เท่านั้น) ผมไม่เคยไปไกลถึงคำว่ารัก
ชาติด้วยซ้ำ เพราะการรักชาติเป็นชีวิตประจำวัน อันนาเบื้อที่ผมต้องรับผิดชอบ
อยู่แล้ว บางที่การอุทิศชีวิตหรือบอกให้รักสิ่งจอมปลอมอะไรสักอย่างก็
ไม่ผิดอะไรกับการยิงแมวตัวหนึ่ง (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๗ : ๔๐-๔๑)

ทางออกของตัวละครหลังความแปลกแยกทางการเมือง

ทางออกของตัวละครหลังการแปลกแยกทางการเมือง จะพิจารณาจากหลักที่ว่าเมื่อ
ปัจเจกบุคคลอยู่ในสภาวะความแปลกแยกทั้งทางภววิสัย และทางอัตวิสัยแล้ว เขาจะไม่
สามารถทนอยู่ได้กับสภาวะความแปลกแยกที่ตนประสบอยู่ เขาจะต้องมีทางออกอย่างใดอย่าง
หนึ่งคือไม่ยอมจำนนก็ต้องต่อสู้ ดังนั้นเรื่องสั้นที่นำมาวิเคราะห์ต่อไปนี้ จะเป็นเรื่องสั้นที่
กล่าวถึงทิศทางการตัดสินใจหรือการกระทำของตัวละครในสองลักษณะดังกล่าว

การยอมจำนน

เรื่องสั้นที่เลือกทางออกหลังความแปลกแยกด้วยวิธีการยอมจำนนนี้จะเห็นได้จากการ
ที่ตัวละครอยู่ในสภาวะที่ไร้ความหมาย หรือแยกตัวทางการเมือง หรือบางเรื่องก็เกิดจาก
ตัวละครที่รู้สึกไร้อำนาจ แต่เขาก็เห็นว่าอำนาจรัฐที่ทำให้เขาไร้อำนาจนั้นมีอำนาจเกินกว่าที่
ตนจะไปท้าทายหรือต่อต้านได้ พฤติกรรมหรือความคิดของตัวละครที่แสดงว่าเขายอมจำนนนั้น
ปรากฏในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

๑. การขจัดตัวเอง

ความรู้สึกแปลกแยกจะเป็นต้นความรู้สึกรู้สึกของปัจเจกบุคคล ในลักษณะที่ท้าทายถึงความมี
อยู่ของตนเอง เมื่อเขาไม่มีทางเลือกที่ดีกว่าจึงจำเป็นต้องหาอำนาจนอกตัวบางอย่างเพื่อ
มอบตัวเองให้อยู่ใต้อำนาจนั้น การกระทำเช่นนี้จะทำให้เขาพ้นจากความรู้สึกที่ว่าเขาต้องรับ

ผิดชอบชะตากรรมของตนเอง เนื่องจากผู้หนึ่งหรือสิ่งอื่นรับผิดชอบแทนแล้ว รูปแบบการจัดตนเอง เพื่ออนาคตภายภาคหน้ารู้สึกแปลกแยกทางการเมืองที่พบในเรื่องสั้นได้แก่ การยอมรับว่าตนเองต่ำต้อยกว่าชนชั้นปกครอง และการฆ่าตัวตาย

การยอมรับว่าตนเองต่ำต้อยกว่าชนชั้นปกครอง ก็คือการยอมรับว่าชนชั้นปกครอง เป็นผู้ที่เข้มแข็ง มีความรู้และเสียสละ อันนั้นจึงเป็นการสมควรแล้วที่พวกเขาจะเป็นผู้ใช้อำนาจปกครองประชาชน การยอมรับเช่นนี้ก็คือการมอบชะตากรรมทางการเมืองของตนให้ชนชั้นปกครองเป็นผู้ดูแลแทน เรื่องสั้นที่เสนอปัญหาในทำนองนี้เช่นเรื่อง "บนรถไฟชั้นสาม" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ซึ่งตัวละครรู้สึกไร้ความหมายทางการเมือง เขาจึงพยายามลดความแปลกแยกด้วยการมอบตัวเองให้ชนชั้นปกครองกำหนดชะตากรรมให้ และยอมรับว่าตนเองอ่อนด้อยกว่า ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่เขาจะบอกกับใครว่า "รัฐบาลนั้นย่อมจะมีเจตนาดีต่อประชาชน คอบ้านเมือง ถ้าให้เจตนาร้าย เขาจะมานั่งปกครองเก้าอี้ตัวเดียวอยู่ทำไม (สุรชัย จันทิมาธร ๒๕๒๕ : ๑๑๕ - ๑๑๖) นอกจากนี้ตัวละครในบางเรื่องรู้สึกว่าชนชั้นปกครองเข้มแข็งเกินไปจนตัวเล็ก ๆ อย่างเขาจะทำอะไรได้ ดังนั้นเขาจึงยอมสละความมีอยู่ของตัวเองให้ขึ้นอยู่กับคำสั่งการของอำนาจภายนอกซึ่งอาจจะเป็นชนชั้นปกครองหรืออำนาจอื่น ๆ เช่นเรื่อง "และน้ำนั้นย่อมชะลิ่ง" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ซึ่งตัวละครรู้สึกไร้อำนาจต่อชนชั้นปกครองที่คอยใช้ตัวตัวเองเป็นสื่อสถานที่ก่อสร้างที่ใช้เงินภาษีอากรของประชาชน ทั้งนี้เพื่อโฆษณาทางการเมืองให้กับตัวเอง เขาทนไม่ได้ในชั้นแรกจึงใช้วิธีลดความแปลกแยกด้วยการทำลายป้ายชื่อที่สะพานแห่งนั้น แต่ในขณะที่เขาไปซ่อนหลบไปได้ไม่นานเท่าไรเศษปูนก็เข้าตา ประกอบกับเขาได้เห็นหมาเนาและร่องรอยของกลิ่นถูกน้ำเขาเซพั้ง "เขาเริ่มรู้สึกเหนื่อยหน่ายที่จะทำอะไรอีก ไม่จำเป็นเลยที่เขาจะต้องต่อต้านมัน เขาคิดว่าทุกสิ่งย่อมถึงจุดเสื่อมของมันเองเมื่อเวลามมาถึง" ซึ่งก็คือตัวละครผู้นี้เริ่มยอมจำนนต่อความแปลกแยกทางการเมือง โดยมอบอำนาจของตัวเองที่พึงจะมีไปให้กับอำนาจภายนอกที่จะตัดการหรือลงโทษเอง ซึ่งก็คือเป็นการจัดตนเองออกจากการมีความสำคัญทางการเมืองไป ซึ่งก็เป็นการลดความแปลกแยกได้วิธีหนึ่ง เพราะเขาเห็นว่าไม่สามารถจะไปต่อต้านอะไรได้ เพียงแต่หุบป้ายเขาก็ได้รับอันตรายจากเศษปูน และเหนื่อยหน่ายเป็นอย่างมาก (ธงชัย สุรการ ๒๕๑๕ : ๔๔ - ๑๖๖) และในเรื่อง "ซึ่งรอวันแตกทำลาย"

(พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็แสดงว่าเวลานี้ กล่าวคือ ตัวละครซึ่งเป็นชาวชนบทรู้สึกไร้อำนาจกับการกระทำของตำรวจ จนในที่สุดเขาไม่สามารถจะทนกับอำนาจนั้นได้อีกต่อไป แต่เขาก็ไม่มีวิธลดความแปลกแยกด้วยวิธีอื่นใด เขาจึงใช้วิธีข่มขู่จนด้วยการพยายามหนีเข้าไปเป็นกรรมกรในเมืองหลวงซึ่งก็คือชายผู้นั้นยอมรับความมีอำนาจเหนือกว่าของตำรวจ ดังนั้นการหนีไปให้พ้นอำนาจจึงเป็นวิธีที่จะลดความแปลกแยกได้ (สรีดาวเรือง ๒๕๖๖ : ๑๗๘ - ๑๘๑)

เมื่อตัวละครไม่สามารถจะหาอำนาจที่มั่นคงภายนอกเพื่อจะฝ่าฝืนชะตากรรมไว้ ในขณะที่ตัวละครดังกล่าวก็ไม่มีทางผ่อนคลายความรู้สึกแปลกแยกที่เขาประสบอยู่ได้ การฆ่าตัวตายจึงเป็นทางเลือกหนึ่ง เพราะสามารถทำให้ตัวตนสูญสิ้นไป ความทรมานที่เกิดจากความบีบคั้นของความรู้สึกก็จะสูญสิ้นไปด้วย เช่น เรื่อง "สัญญาเลือด" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ผู้เขียนกล่าวถึงชาวไร่ชาวนาที่เดินทางเข้าไปเรียกร้องรัฐบาลให้ช่วยเหลือหลังจากที่ถูกนายทุนสมคบกับข้าราชการท้องถิ่นโกงที่ทำกิน แต่รัฐบาลก็ไม่สนใจช่วยเหลือ และไล่ให้ตัวแทนของชาวไร่ชาวนาชาวนาพาคณะทั้งหมดกลับไปก่อน ทำให้ตัวแทนชาวไร่ชาวนาคนหนึ่งไปขอเจรจากับรัฐบาล รู้สึกไร้อำนาจมาก และคณะของรัฐบาลยังนำตัวแทนดังกล่าวไปขังไว้ในลิฟท์และดับไฟให้เขาคิดอยู่ในลิฟท์ ซึ่งก็ยิ่งทำให้เขารู้สึกไร้อำนาจมากขึ้นอีกเพราะ "ทุกสิ่งอยู่ในความเงิบมืด" คงเกาะราวเหล็กด้วยมืออันเกร็งแน่น หัวใจเต้นถี่ในความมืด บางครั้งคล้ายจะมีมือมืมหึมายื่นออกมาจากผนังจิกลงบนกระหม่อม คงยกมือกุมศีรษะร้องไห้อาวววยด้วยเสียงสั่นสะท้าน กองอยู่ในห้องแคบแล้วถอยห่างหายไปกับความมืด มีเพียงแสงหัวเราะเขยหยามแว่วมาจากเบื้องบน" จนในที่สุดเขาไม่สามารถทนกับความรู้สึกไร้อำนาจได้ เขาจึงเลือกฆ่าตัวตายด้วยการเขม็ดแดงตนเองอยู่ในลิฟท์นั้น (วิวัฒน์ วรดิลก ๒๕๖๗ : ๒๒๓ - ๒๓๓)

๒. การเบี่ยงเบนพฤติกรรม

การผ่อนคลายความแปลกแยกอีกวิธีหนึ่งที่ตัวละครในเรื่องสั้นใช้ คือการเบี่ยงเบนพฤติกรรมไปทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อชดเชยความรู้สึกที่ถูกบีบคั้น เพราะเมื่อเขาทำเช่นนั้นแล้ว ชีวิตของเขาจะมีความหมายใหม่ ๆ ที่ตัวละครใช้ เช่น การดื่มสุรา ซึ่งจะพบได้จากตัวละครที่ทำงานอยู่ในระบบราชการ โดยตัวเขาเองนั้นเขามีอุดมการณ์ในอันที่จะทำประโยชน์ให้กับประชาชนแต่อุดมการณ์ของเขาก็ไปขัดกับผลประโยชน์ของระบบ ดังนั้นนอกจากเขา

จะไม่สามารถทำตามอุดมการณ์ได้แล้ว เขายังถูกปล้นเกล่งต่าง ๆ นานา โดยที่เขาไม่สามารถแข็งขันอำนาจของระบบได้เลย ทางออกเพื่อลดความแปลกแยกของเขาคือการดื่มสุรา เพื่อให้ความแปลกแยกไปวัน ๆ ดังนั้นตัวละครเป็นจะดื่มสุราเป็นประจำเพราะทราบดีที่เขาไม่เมา เขาก็จะไม่สามารถทนกับความรู้สึกของตัวเองได้ เป็นเรื่อง "พ่อที่รัก" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ผู้เขียนกล่าวถึงข้าราชการคนหนึ่งที่รู้สึกไร้อำนาจต่อระบบ เขาทำงานแบบตรงไปตรงมา ไม่ทุจริตคอร์รัปชัน ในขณะที่ข้าราชการคนอื่น ล้วนมุ่งทุจริตคอร์รัปชันทำให้เขาถูกกีดกัน กลั่น เกล่ง และเขาก็ไม่มีความสามารถพอที่จะต่อสู้กับระบบหรือหนีออกมาจากระบบได้ เขาจะต้องทนอยู่ในระบบพร้อมกับความรู้สึกไร้อำนาจเป็นอันมาก ในที่สุดเขาจึงหาทางลดความแปลกแยกด้วยการดื่มสุรา เพราะการดื่มสุราทำให้เขาสัมผัสปัญหาต่าง ๆ ได้ดี ดังนั้นลักษณะความเป็นอยู่ของเขา เมื่อเปรียบเทียบกับข้าราชการคนอื่น ๆ ก็คือ "พ่อเงินเดือนไม่เคยพอใช้ มีหนี้สินรอบตัว เข้าบ้านราคาถูก ในขณะที่เพื่อนของเขามีคฤหาสน์หลังงาม มีคนนับหน้าถือตา" และคำตอบก็คือ "ก็พอดิแต่เมาทั้งวัน ทั้งเดือน จะถึงหลักได้เมื่อไร" ในตอนหลัง เขาถูกกลั่นเกล่งให้ย้ายไปอยู่ในไร่เพื่อทำงานเกี่ยวกับการสำรวจที่ดิน เขาได้มีส่วนร่วมกับชาวบ้าน คอยดูในเรื่องไร่เป็นธรรมดา และในที่สุดเขาก็ถูกบีบให้ออกจากราชการ หลังจากนั้นเขาก็เป็นชาวไร่ที่เข้มแข็ง เป็นที่ปรึกษาแก่กลุ่มชาวไร่ชาวนา เป็นที่รักของทุกคน และเขาก็เลิกเมาตั้งแต่นั้น (วัฒน์ วรรลยางกูร ๒๕๑๐ : ๘๓ - ๘๒)

การต่อสู้

การหาทางออกของตัวละครด้วยการต่อสู้หมายความว่า ตัวละครต่อสู้กับอำนาจรัฐที่แปลกแยกกับตน เพื่อให้ตนเองหลุดพ้นจากอำนาจนั้น ซึ่งสามารถจำแนกได้ ๒ กรณี คือ การต่อสู้กับกลไกรัฐ เฉพาะส่วนหรือเฉพาะจุด กับ การต่อสู้กับอำนาจรัฐโดยส่วนรวม

๑. การต่อสู้กับกลไกรัฐเฉพาะส่วน

การต่อสู้กับกลไกรัฐเฉพาะส่วน หมายความว่า อำนาจรัฐที่แปลกแยกกับประชาชนนั้น จะมีกลไกรัฐบางส่วนเป็นตัวการที่กระทำกับประชาชนอย่างชัดเจน ประชาชนจึงระบายความแปลกแยกหรือต่อสู้กับกลไกรัฐนั้น ๆ เฉพาะส่วน เช่น เมื่ออำรจนาจายอำเภอเป็นตัวการ

ปราบนปรัมปราอย่างชัดเจน ประชาชนก็จะลุกขึ้นต่อสู้กับตำรวจและนายอำเภอเป็นต้น

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าตัวละครได้ลุกขึ้นมาต่อสู้กับการไร้อำนาจของตำรวจ ได้แก่เรื่อง "ความผิด" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ซึ่งกล่าวถึงชาวบ้านคนหนึ่งที่ยกรรยาของเขาถูกตำรวจขโมยไปแล้ว พ่อของเขาที่เหลืออยู่ถูกฆ่าไปด้วย เขาจึงรู้สึกไร้บรรทัดฐาน กล่าวคือ เขาคิดว่าเขาไม่สามารถจะหาความเป็นธรรมได้จากระบบอำนาจรัฐที่เป็นอยู่ เพราะตำรวจผู้ออกกฎหมายได้เป็นผู้กระทำผิดเสียเอง ดังนั้นสิ่งที่เขาคิดจะกระทำเพื่อลดความแปลกแยกของตนเองก็คือ "อ้ายสัตว์สี่เท้าก็ถูกต้องฆ่ามัน" เขาจึงหนีออกไปพร้อมกับกองกำลังติดอาวุธของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย โดยที่เขาไม่เคยเข้าใจจุดหลักการของพรรคคอมมิวนิสต์ และไม่เคยคิดจะทำอะไรตามอุดมการณ์ของพวกเขาด้วย เขาหวังเพียงอย่างเดียวว่า เขาจะมีโอกาสแก้แค้น เมื่อพรรคพวกในกองกำลังติดอาวุธถึงกล่าวไม่สนใจที่จะช่วยเขาแก้แค้น เขาก็ดีจากออกมา จุดประสงค์ของเขามืออย่างเดียวก็นั่น "อ้ายสัตว์สี่เท้าก็ถูกต้องฆ่ามันให้ได้" (สมเกียรติ ประดิษฐ์พร ๒๕๑๑ : ๘๗ - ๘๖) และในเรื่อง "สู้คลื่น" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ก็แสดงให้เห็นในทำนองเดียวกันนี้ กล่าวถึงตัวละครที่เป็นชาวประมงรู้สึกไร้บรรทัดฐาน เพราะตำรวจผู้รักษากฎหมายร่วมมือกับโจรคอยปล้นสดมภ์พวกเขาอยู่เป็นประจำ จนพวกเขาเห็นว่ากฎหมายไม่สามารถจะให้ความยุติธรรมกับเขาได้ ดังนั้นสิ่งที่พวกเขาทำก็คือ "ป้องกันตัวเองไว้ซะ ไม่ป้องกันตัวเอง ป้องกันพวกเราเองจะมีใครมาช่วยเรา ข้ามองไม่เห็นเลยว่า จะมีหน้าไหนมาช่วย เราเป็นชาวบ้าน เมื่อเราเดือดร้อน แล้วพึ่งพาใครไม่ได้ ก็อย่าไปหวังมันเลย ชาวบ้านของเราก็มีพ่อสมควร ถ้าเรารวมมือรวมใจกันละก็ คงป้องกันตัวเองและพวกของเราเองได้บ้าง" (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๑๐๘ - ๑๒๘)

นอกจากต่อสู้กับตำรวจแล้ว เรื่อง "คนทำอิฐ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็ชี้ให้เห็นถึงตัวละครที่มีอาชีพทำอิฐ ชาวบ้านลุกขึ้นมาต่อสู้กับผู้ร่ำรวยการจังหวัด เพราะพวกเขา รู้สึกไร้อำนาจกับผู้ร่ำรวยการจังหวัดเขาข้างนายทุน และปราบนปรัมปราพวกเขา สิ่งที่พวกเขาชาวบ้านทำก็คือ การพังรั้วจนผู้ร่ำรวยการจังหวัด เพื่อบุกเข้าไปหาพวกเขา พวกเขาชาวบ้านคิดว่า "เมื่อพวกเรารวมตัวกันทั้งหมด ต่อให้พ่อขาล้างกับบรรลีย์ ถ้าเขาข้างคนโกง คนดีเท่านั้นไว้อยู่ที่จะเป็นคนอยู่ได้ต่อไปไม่ต้องกลัวเขม่อีกแล้ว" และเลยไปถึงว่า "วันหนึ่งจะคิดบัญชีกับเจ้าแก่งนุ้ยด้วย"

(วัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๒๒ : ๒๓๔ - ๒๔๒) ส่วนเรื่อง "ควยนิวของพวกเรา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) นั้นขาวไร่ขาวนาได้ลุกขึ้นมาต่อสู้กับนายอำเภอและตำรวจ เพราะพวกเขารู้สึกไร้อำนาจที่นายอำเภอและคณะได้มาไล่พวกเขาออกจากที่ทำกิน ดังที่ว่า "พอเขาแถวพูดขาดคำ นายอำเภอ ก็เริ่มแสดงความโมโหปรากฏออกมาทางใบหน้าอย่างเห็นได้ชัด หน้าตาที่ยิ้มแย้มกลับกลายเป็นเคร่งขรึม แล้วออกคำสั่งกับตำรวจที่มาคอยให้จับกุมเขาแถวฐานขัดคำสั่งของทางราชการและขณะที่เจ้าหน้าที่จะเข้าจับ บรรดาราษฎรที่ยืนอยู่เบื้องหลังเขาแถวก็กรูออกมาเผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่ทุกคนในท่าเตรียมพร้อม ในมือกระชับปืนลูกซอง เตรียมถล่มกระสุนทุกวินาที สายตาแต่ละคนจ้องไปยังตำรวจที่กำลังตกตะลึง" (ไพโรจน์ดี พรหมน้อย ๒๕๒๑ : ๑ - ๑๑)

ในเรื่อง "สี่ตำบลน้ำขาว" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ผู้เขียนได้แสดงให้เห็นว่าตัวละครได้ล้มหมอนตาย เพราะเขารู้สึกไร้อำนาจกับการกระทำของหม่อมที่มุ่งขูดรีดการรักษ และแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวจึงเป็นเหตุให้ภรรยาของเขาเสียชีวิต (วัฒน์ วรรณยางกูร ๒๕๒๒ : ๑๔๑ - ๑๔๔)

นอกจากที่กล่าวมาแล้วตัวละครที่เลือกทางออกด้วยการต่อสู้กับอำนาจเฉพาะหน้านั้นยังพบได้ในเรื่องสั้นที่เกี่ยวกับทหาร เช่นในเรื่อง "ฆาตกร" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ที่ตัวละครผู้หนึ่งถูกเกณฑ์ไปเป็นทหารทั้ง ๆ ที่เขาไม่เต็มใจ ดังนั้นเขาจึงรู้สึกไร้อำนาจมาก เขาแก้ปัญหาคความแปลกแยกด้วยการกำวักผู้ที่กำลังบีบบังคับเขาเฉพาะหน้า โดยในขณะที่ออกสงครามอยู่นั้นเขาได้รู้ว่าผู้ทำร้ายผู้กำกับหมู่ถึงแก่กรรมตาย ทั้งนี้เพราะ "เขาเป็นคนเดียวที่ใช้อำนาจบังคับฉันให้ทำตามเขา ทั้ง ๆ ที่เขาไม่เคยช่วยเหลืออะไรฉัน เมื่อฉันและเพื่อนออกซาก เขากลับมีความสมบูรณ์พูนสุข มาตรการซ้ำ ๆ ซาก ๆ ที่ผลิออกมาจากความคิดของเขาไม่มีใครหักเลียงได้ เมื่อฉันขัดขึ้นเขาก็ใช้อำนาจหน้าที่ที่เหนือกว่า จับฉันเข้าคุกกองทัพบ" (โกสุ่ม พิสัย ๒๕๑๔ : ๒๖๔ - ๒๖๖) และในเรื่อง "หัวใจที่บาดเจ็บ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็เช่นเดียวกัน ทหารที่ถูกบังคับเกณฑ์และถูกบังคับให้ฝึกอย่างทรมาณก็ลุกขึ้นตอบโต้กับครูฝึก เช่น "ฉันกระโดดเตะเขากลึงหลุน ๆ ลงไปกองอยู่กับพื้นดินแต่เขาก็ต้องพบกับความรู้สึกที่ไร้อำนาจยิ่งขึ้นไปอีกเพราะเขาคอง "ถูกขังไว้ในคุกทหาร ๒ อาทิตย์ โดยมีอาหารที่เลว บัดขึ้นวันละหนึ่งมื้อ" หลังจากนั้นอีกระยะหนึ่ง เขาก็ถูกส่งไปเป็นทหารรับใช้ในบ้านนายทหาร

ที่กรุงเทพฯ และที่นั่นเขาถูกคุกคามเหยียดเชื้อชาติและใช้งานอย่างหนัก จนครั้งสุดท้ายเขาถูก
 คว้าไ้ไฟร์ เขาจึงไม่สามารถทนกับความรู้สึกได้อีกต่อไป เขาแก้ปัญหาด้วยการกำจัดเจ้านาย
 ที่กำลังบีบบังคับเขาเฉพาะหน้านั้นเสีย "ฉันไม่เปิดช่องให้อำปากข้าสอง กราจเข้าจับหัวของ
 เขาคดกระแตกกับคุณครี้นับครั้งไม่ถ้วน" (โกสุม พิลัย ๒๕๑๘ : ๒๘ - ๓๒)

๒. การต่อสู้กับอำนาจรัฐ

การต่อสู้กับอำนาจรัฐ หมายความว่าตัวละครเห็นว่าความแปลกแยกทางการเมือง
 ไม่ได้มีอยู่แค่ส่วนใดส่วนหนึ่งของกลไกรัฐ แต่เกิดจากอำนาจรัฐทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกันเป็นลูกโซ่
 ดังนั้นจะต่อสู้กับกลไกรัฐเฉพาะส่วนไม่ได้ พฤติกรรมของตัวละครแบ่งออกเป็นสองลักษณะ

๒.๑ การต่อสู้ภายในกรอบอำนาจรัฐเดิม

การต่อสู้ในวิถีทางนี้ตัวละครจะพุ่งเป้าไปที่รัฐบาลโดยจะมีการเรียกร้องรัฐบาล
 ให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือใช้อำนาจทางการเมืองเพื่อจัดการในสิ่งที่ตนต้องการ
 ทั้งนี้เพราะรัฐบาลนั้นอยู่ในฐานะที่จะให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในวงกว้างได้ เรื่องสั้น
 บางเรื่องตัวละครมีความหวังกับการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรจากพรรคการเมืองที่เป็นตัวแทนของ
 ประชาชนอย่างแท้จริงถ้าพรรคการเมืองนี้ได้รับเลือกตั้งเข้าไปมาก การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
 ที่เป็ผลประโยชน์กับประชาชนก็จะเกิดขึ้น บางเรื่องตัวละครอาจจะใช้วิธีขยายแนวร่วม
 ไปในหมู่ประชาชน เพราะถ้าประชาชนรู้เรื่องการเมืองดีแล้ว เขาก็จะมีเจตน์จำนงทางการเมือง
 เมืองได้ การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองก็จะเกิดขึ้น บางเรื่องก็แสดงถึงตัวละครเริ่มที่จะมี
 เจตน์จำนงทางการเมือง ตัวละครที่ต่อสู้ด้วยวิถีทางนี้ อาจจะเป็นตัวละครที่ถูกอำนาจรัฐกระทำ
 โดยตรง เช่นชาวไร่ชาวนา ผู้ใช้แรงงานหรืออาจเป็นตัวละครที่ไม่ได้ถูกอำนาจรัฐกระทำโดย
 ตรง แต่เขาก็เข้าใจปัญหาและมีความรู้สึกร่วมกับประชาชนเช่นตัวละครที่เป็นนักศึกษา นักหนังสือ
 พิมพ์ อาจารย์ เป็นต้น

การเรียกร้องรัฐบาลให้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองนั้น ปรากฏให้เห็นในเรื่อง
 "วันนั้นฉันร้องไห้" (พ.ศ. ๒๕๑๖) กล่าวถึงตัวละครชายหนุ่มผู้หนึ่งที่รู้สึกไร้อำนาจกับรัฐบาล
 เผด็จการก่อน ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ เพราะเป็นรัฐบาลที่กอบโกยผลประโยชน์ ทำให้ประชาชน
 ออดอยากทุกข์ยาก และยังทำลายสิทธิเสรีภาพของประชาชน เขาจึงร่วมกับประชาชนนิสิตนักศึกษา

เดินขบวนเรียกร้องอำนาจของประชาชนกลับคืน 'ผมเชื่ออย่างหนึ่งว่าเสรีภาพจะไม่ได้มาด้วยการเรียกร้องขอ' การเรียกร้องอำนาจของประชาชนดังกล่าว คงหมายถึงให้รัฐบาลประกาศใช้รัฐธรรมนูญ และจัดให้มีการเลือกตั้งโดยเร็ว แต่รัฐบาลกลับปราบปรามว่า "นี่" "ลานอนสุภารียักกลาเป็นสนาสมร ระหว่างรัฐบาลที่มีอาวุธในการทำสงครามพร้อมสรรพกับประชาชน ความตายที่น่าที่โดยไม่รู้จักเหี้ยมโหด" ดังนั้นเมื่อตัวละครและประชาชนจำนวนมากได้ต่อสู้กับระบอบของฝ่ายรัฐบาลเช่นแล้ว การเรียกร้องก็เริ่มขยายตัวไปถึงให้รัฐบาลลาออกผลก็คือ 'หัวหน้ารัฐบาลลาออก เพราะไม่อาจควบคุมสถานการณ์ไว้ได้' ความรู้สึกไร้อำนาจของตัวละครดังกล่าวจึงหมดไป และ "ฉันหวังว่าพรุ่งนี้มาถึง ฉันจะได้พบตะวันดวงใหม่" (กรณี ไกรลาศ ๒๕๑๔ : ๘๓ - ๘๔) และสืบเนื่องกับเหตุการณ์ เรื่อง "ก่อนถึงดวงดาว" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ซึ่งเห็นว่ารัฐบาลหลัง ๑๔ ตุลาคม ก็ไม่ได้ช่วยเหลือประชาชนอย่างแท้จริง ดังนั้นตัวละครในเรื่องนี้จึงเป็นนักศึกษาและรู้สึกไร้อำนาจกับการกระทำของรัฐบาลไทย จึงร่วมต่อสู้เรียกร้องความเป็นธรรมจากรัฐบาลให้กับประชาชนผู้ยากไร้ เพราะเขาคิดว่า "ลูกจ้าง คนงาน ไค้ค่าจ้างต่ำ ๆ เมื่อพวกเขาเรียกร้องค่าจ้างที่พอควร เรียกร้องความช่วยเหลือจะให้ผมนั่งอยู่ไค้อย่างไร หรือเมื่อเขาเรียกร้องความเป็นธรรม บางครั้งถึงกับต้องเดินขบวน ผมจนนอนสบายอยู่ไค้ได้" และเมื่อตัวละครดังกล่าวสำเร็จการศึกษาเขาก็หาทางลดความแปลกแยกตัวออกไปเป็นนักศึกษา "หนังสือพิมพ์เล่ม ๆ ฉบับหนึ่ง เงินเดือนไม่มากนัก แต่ผมก็พอ เพราะเป็นหนังสือพิมพ์ที่ยังอยู่' วามจริงเป็นปากเสียงคนจน และโจมตีพวกที่เอารัดเอาเปรียบคนลวนใหญ่' นายชาติชายประชาชน วัฒน วรรณขยางกูร ๒๕๑๙ : ๔๑๑ - ๔๒๑)

ในทำนองเดียวกันเรื่อง "ไปหาแสงตะวัน" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็เสนอปัญหาและทางออกของตัวละครที่แตกต่างกัน กล่าวคือตัวละครเป็นนักศึกษาในมหาวิทยาลัย รู้สึกไร้อำนาจกับการเมืองที่มีผลให้ประชาชนส่วนใหญ่อยู่ในสภาพที่อดอยากทุกข์ยาก เขาหาทางแก้ปัญหาความแปลกแยกด้วยการที่ต่อสู้เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้นเท่าที่จะทำได้ มิใช่มุ่งที่จะศึกษาเพื่อเอาตัวรอดเพียงอย่างเดียว สิ่งที่เขากะทำเช่น การเรียกร้องรัฐบาล การสนับสนุนการต่อสู้เรียกร้องชาวไร่ชาวนา และผู้ใช้แรงงาน หรือแม้กระทั่งการเดินขบวนเรียกร้องเป็นต้น (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๑๔๐ - ๑๖๑)

สำหรับตัวละครที่หวังว่าการเกิดตั้ง ส.ส. จากพรรคการเมืองที่เป็นตัวแทนของประชาชนอย่างแท้จริง จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจนเป็นผลทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดี ได้แก่เรื่อง "ปล้นชาติ" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ซึ่งผู้เขียนกล่าวถึงตัวละครที่เป็นชาวบ้านในชนบทอันห่างไกลที่รู้สึกไร้อำนาจต่อการปฏิบัติงานของผู้แทนราษฎร เพราะผู้แทนหรือตัวแทนของคนรวยที่มุ่งกอบโกยผลประโยชน์และรักษาผลประโยชน์ของคนรวย ทางออกของชาวบ้านพวกนี้หลังจากการพูดคุยกันแล้วก็คือเขาจะเลือกตั้งผู้แทนจากพรรค "สังคมนะ อะไรที่เขาว่าเป็นพรรคคอมมิวนิสต์" ซึ่งก็คือพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทยที่ถูกใส่ร้ายจากกลุ่มนายทุนและชนชั้นปกครองว่าเป็นคอมมิวนิสต์นั่นเอง ทั้งนี้เพราะเขาเชื่อว่าพรรคการเมืองนี้จะแก้ไขปัญหาของประชาชนได้ (ศรีศักดิ์ นพรัตน์ ๒๕๒๒ : ๘๐ - ๑๑๐)

การที่ตัวละครกระทำการขยายแนวร่วม หรือหาผู้รับรู้ปัญหาเช่นเดียวกับเขาเพิ่มขึ้นก็ถือว่าเป็นทางออกอย่างหนึ่งของตัวละคร เช่นในเรื่อง "จดหมายสองฉบับ" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ผู้เขียนกล่าวถึงชายสองคนเขียนจดหมายติดต่อกัน คนแรกเล่าถึงความไร้อำนาจที่เขาที่มีต่อระบบราชการอันเกิดมาจากหมอ เขาคิดจะหาทางออกด้วยการ "เปิดเผยเรื่องนี้ต่อสาธารณชน" ด้วยการลงข่าวหนังสือพิมพ์ แต่เพื่อนของเขาเขียนจดหมายตอบมาว่า การกระทำเช่นนั้นจะไม่ได้ผลอะไรเลย เพราะยังมีอำนาจรัฐที่ใหญ่กว่านั้นพันหนการชีวิตประชาชนหรือแปลกแยกกับประชาชนมากกว่าหมอและโรงพยาบาล ทางออกที่เขาเสนอไปยังเพื่อนของเขาก็คือ "ทางที่ดูเหมือนจะดีที่สุดสำหรับฉันและนายจึงมีอยู่ทางเดียวคือ เรพยายามหาพรรคพวกและขยายความคิดอ่านให้แพร่หลายมากขึ้นเท่านั้น" ดังนั้นทางออกของตัวละครที่ผู้เขียนเสนอไว้ก็คือการขยายความคิดให้ประชาชนเข้าใจข้อเท็จจริงทางการเมืองที่ดียิ่งขึ้น ถ้าประชาชนเข้าใจการเมืองดีขึ้นแล้วสังคมก็จะดีขึ้น และความแปลกแยกทางการเมืองก็จะหมดไป (วิthyากร เชียงกูล ๒๕๒๐ : ๑๑๑ - ๑๕๓) เช่นเดียวกับเรื่อง "ไพรลดา" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ซึ่งกล่าวถึงอาจารย์ในมหาวิทยาลัยผู้หนึ่งที่ตั้งใจสอนนักศึกษาให้เป็นคนที่มีคุณธรรมมีจิตใจรับใช้สังคม แต่เธอกลับถูกกักขังแกล้งจนต้องถูกออกจากราชการ เธอจึงรู้สึกไร้อำนาจมาก ทางแก้ความแปลกแยกของเธอก็เป็นสิ่งที่เธอบอกกับลูกศิษย์ว่า "สำหรับครูหมดสิทธิ์ในการใช้วิธีการสอนหนังสือกระตุ้นให้นักศึกษาค้นคว้าแล้วแต่ครูยังมีโอกาสใช้วิธีเดิมในสถานที่ใหม่ก็ได้ อย่างน้อย

ที่สุดก็ไม่มีคำว่าสิ้นหวังนี้เองที่ทำให้ครูรู้สึกเสียใจกับเหตุการณ์ที่เข้ามา แต่กลับดีใจและยึดมั่น
 ในอนาคตของประชาชนยิ่งขึ้น" จะเห็นได้ว่าอาจารย์ผู้นี้ไม่มีปฏิกิริยากับระบบราชการโดยตรง
 แต่เธอเชื่อว่าระบบราชการเป็นเพียงส่วนย่อยของระบบการเมือง ดังนั้นจุดมุ่งหมายในการ
 แก้ไขความแปลกแยกของเธอก็คือการต่อสู้ เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการเมืองโดย
 ส่วนรวม วิธีการของเธอก็คือการเผยแพร่แนวคิดให้ขยายไปในหมู่ประชาชน (ประสิทธิ์
 รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๙๐ - ๑๑๐)

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าตัวละครแต่เดิมไม่สนใจที่จะมีกิจกรรมทางการเมือง แต่
 เมื่อเขาได้รับรู้ข้อเท็จจริงมากขึ้น เขาก็เห็นความจำเป็นที่เขาจะต้องมีส่วนร่วมทางการเมือง
 ก็คือว่าตัวละครต้องการหาทางออกด้วยการต่อสู้เพื่อให้มีการเปลี่ยนแปลงอำนาจรัฐโดยส่วนรวม
 เช่นเดียวกับ 'และตัวละครเหล่านี้ยังคงต่อสู้อยู่ในกรอบของอำนาจรัฐเดิม เช่น เรื่อง "เราจะฝ่า
 ข้ามไป" (ร.ศ. ๒๕๑) ซึ่งกล่าวถึงหนุ่มสาวคู่นี้ที่รู้สึกไร้อำนาจต่อการเมืองที่แปลกแยก
 เขาพยายามหนีหรือไม่ของเกี่ยวกับการเมือง ดังที่ผู้เขียน เขียนในเชิงอุปมาว่า เขาทั้งสองได้
 ขนยานวิเศษ เพื่อ "ฝ่าข้ามไป" สู่โลกอื่น แต่ในที่สุดยานดังกล่าวก็พาเขากลับมาสู่โลกเดิมอีก
 ซึ่งก็คือผู้เขียนต้องการบอกว่า ถ้าแม้ประชาชนจะพยายามหนีจากการเมือง แต่ไม่มีใครสามารถ
 หนีพ้นไปได้ ดังนั้นตัวละครทั้งสองจึงได้คิดว่าการที่เขาจะขจัดความรู้สึกไร้อำนาจของตนไปได้
 นั้น "เราจะต้องลงมือทำอะไรสักอย่าง ก่อนที่เราจะพอกันฝ่าข้ามไปได้อย่างแท้จริง" ซึ่งก็คือ
 พวกเขาจะต้องปฏิบัติภารกิจทางการเมือง ที่เห็นว่าเป็นทางที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการเมือง
 นั้น" (วิสา ศัญทัพ ๒๕๑๑ : ๑๔๐ - ๑๔๖) และเรื่อง "เขาตะโกนหาความเป็นธรรม"(พ.ศ.
 ๒๕๑๘) ผู้เขียนก็เล่าถึงกรรมกรที่รู้สึกไร้อำนาจและท้อแท้ เขาเริ่มตระหนักว่า เขาไม่สามารถจะหา
 ความเป็นธรรมจากระบบที่เป็นอยู่ได้ สิ่งที่เขาเริ่มคิดก็คือ เขาจะต้องต่อสู้ด้วยตัวของเขาเอง
 ซึ่งก็คือ เขาจะต้องพยายามมีส่วนร่วมทางการเมืองด้วยตัวของเขาเอง (รวี โคมพระจันทร์
 ๒๕๑๘ : ๑๐๕ - ๑๐๗)

๒.๒ การจับอาวุธขึ้นต่อสู้

วิถีทาง การต่อสู้เช่นนี้เกิดขึ้นเพราะ ตัวละครเข้าใจว่าการต่อสู้ภายในกรอบ
 ว่านาจารีรัฐเดิมจะนำมาซึ่งชัยชนะของประชาชนอย่างแท้จริง ตัวละครที่เลือกทางออกเช่นนี้
 จะได้แก่นั่นซึ่งถูกเอารัดเอาเปรียบจากระบบทุนนิยม โดยตรงคือชาวไร่ชาวนาและผู้ใช้
 แรงงานทั้งหมด ทั้งนี้เพราะพวกเขาเป็นชนชั้นที่ถูกเอารัดเอาเปรียบมากที่สุดในสังคมทุนนิยมกรีนเมื่อ
 เขาเรียกร้องรัฐให้ช่วยเหลือ นอกจากรัฐจะไม่ช่วยเหลือแล้วยังส่งกำลังไปปราบปรามหรือไม่
 ก็ปล่อยให้นายทุนลงสมุนออกเข่นฆ่าชาวไร่ชาวนา และผู้ใช้แรงงานโดยไม่มีการจับกุมฆาตกร
 สภาพการณ์เช่นนี้จึงทำให้ชาวไร่ชาวนาและผู้ใช้แรงงานรู้สึกไร้อำนาจมาก และบางครั้งรู้สึก
 ไร้อรรถาธิบายประกอบด้วย มีเรื่องสั้นหลายเรื่องที่แสดงให้เห็นว่า ตัวละครที่ตกอยู่ในสภาพ
 เช่นนี้ ได้เลือกวิธีการจับปืนลุกขึ้นต่อสู้กับอำนาจรัฐ นอกจากนั้นเรื่องสั้นบางเรื่องแสดงให้เห็นว่า
 ตัวละครที่จับอาวุธขึ้นต่อสู้กับอำนาจรัฐนั้นไม่ใช่ชาวไร่ชาวนา และผู้ใช้แรงงานโดยตรง แต่
 เป็นนักศึกษาซึ่งตามปกติแล้วพวกเขาไม่ได้อยู่ในสภาพที่ถูกบีบคั้นเหมือนชาวไร่ชาวนาหรือผู้ใช้
 แรงงาน ทั้งนี้เนื่องจากนักศึกษาได้เรียนรู้ปัญหาสังคมจากการอ่านหนังสือ และพูดคุยในหมู่
 นักศึกษาด้วยกันเอง ตลอดจนได้เข้าไปสัมผัสพูดคุยกับชาวไร่ชาวนาและผู้ใช้แรงงานด้วย ดังนั้น
 พวกเขาจึงมีความรู้สึกทุกขรอนแทน หรือมีความรู้สึกแปลกแยกไม่แตกต่างไปจากชาวไร่ชาวนา
 และผู้ใช้แรงงาน

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นถึงชาวไร่ชาวนา และผู้ใช้แรงงานใช้อาวุธต่อสู้กับรัฐบาล
 เช่นเรื่อง "ตอนหาความตาย" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ซึ่งผู้เขียนระบุออกมาอย่างชัดเจนว่า การที่
 ชาวไร่ชาวนาจะพ้นจากการปราบปรามของอำนาจรัฐที่มุ่งรักษาระบบการขูดรีดแบบทุนนิยมไว้
 ก็มีแต่ชาวไร่ชาวนาต้องจับปืนลุกขึ้นต่อสู้กับอำนาจรัฐและการกระทำเช่นนี้ "เป็นภาระกิจของ
 คนที่เกิดมาจนเพราะการเอารัดเอาเปรียบ" ผู้เขียนยังชี้ให้เห็นว่าการต่อสู้ของชาวไร่ชาวนา
 นั้น ต้องทำเป็นขบวนการ และเมื่อคนหนึ่งตายไป คนอื่นจะสืบภาระกิจแทน ดังเช่นชาวนาคนหนึ่ง
 ถูกทหารจับข่มเพื่อไต่ความลับ แต่คำตอบที่ทหารได้รับก็คือ "คิดหรือว่าเมื่อฆ่าอายุจันทร์ตาย
 แล้ว ก็จะไม่มีการลุกขึ้นมาต่อสู้ เพื่อขะล้างความอับลัทธิในสังคม อายุจันทร์ตายได้ แต่เล้ง
 อายุจันทร์ตาย สืบอายุจันทร์ รอยอายุจันทร์จะเกิดมาแทนที่ และพวกของมึงที่กดขี่ขูดรีดประชาชน "

นี้ และจะถูกประชาชนกระชากตกจากเวที ประวัติศาสตร์ในวันหนึ่งข้างหน้า" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๓๑ - ๑๔๓) เปรียบเดียวกับเรื่อง "ขึ้นตระหง่านฟ้า" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็เสนอทางออกของตัวละครด้วยการจับเป็นขึ้นต่อสู้กับอำนาจรัฐ เพราะ "ความตายนั้นลูกเอ๋ย จงอย่าไต่กลัวมัน สู้หรือไม่ว่าเราก็ไม่มีอะไรจะต้องสูญเสียอีกแล้ว" ดังนั้น "เมื่อมันคิดแต่จะหยิบยื่นความตายให้แก่เราตามที่มันปรารถนาได้เสมอ ก็จงให้ความตายแก่พวกมันบ้างให้จับรู้ไปว่า พวกเราตายเป็นแน่ฝ่ายเขียวเสียเมื่อไรเล่า" และภารกิจที่พวกเขากระทำก็คือ "เขากำลังสร้างประวัติศาสตร์วันงดงามขึ้นมา แต่ละย่างก้าวที่เขาเดินเดินทางกับประชาชนอนาคตก็จะเป็นของพวกเรา และในที่สุดมันจะต้องเป็นของพวกเรา และในที่สุดมันก็ต้องเป็นของพวกเราทั้งหมดในที่สุดด้วย เพลงปฏิวัติดังกระหึ่มเสียงของประชาชนร้องคลอกันอย่างภาคภูมิใจ" (รวี โคมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๓๑ - ๑๔๑) สำหรับเรื่อง "แคนของคำพา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) นั้น ต้องการเสนอปัญหาตัวละครในชนบทที่ถูกอำนาจรัฐปราบปรามอย่างเหี้ยมโหด และทางที่เขาจะพ้นจากอำนาจปราบปรามได้ก็ต้องลุกขึ้นต่อสู้กับอำนาจดังกล่าว (วิสา ภัณฑิพ ๒๕๑๘ : ๒๕๑ - ๒๖๙) ในทำนองเดียวกันนี้ เรื่อง "ก่อนไปสู่ภูเขาลำเนา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็เล่าถึงชาวชนบทในจังหวัดพัทลุง ซึ่งนอกจากจะไม่ได้รับความเป็นธรรมจากอำนาจรัฐแล้ว พวกเขายังถูกอำนาจรัฐปราบปรามอย่างป่าเถื่อนอีกด้วย โดยเริ่มตั้งแต่ตัวละครในเรื่องถูกตำรวจจับไปเพราะเขามีน้ำคาลเมาเหล้าไหเดียว ภรรยาของเขาต้องจำนองที่ดินผืนสุดท้ายเพื่อประกันตัวเขาออก ๑ ต่อมาภรรยาของเขาซึ่งมีลูกอ่อน รวมทั้งเพื่อนบ้านคนอื่น ๆ ถูกทหารจับไปฆ่าเพียง เพราะสงสัยว่าจะเป็นสายให้พวกคอมมิวนิสต์ รวมทั้งกรณีอื่น ๆ ที่เขาเห็นว่าชาวบ้านมักถูกฆ่าตายอย่างไม่เป็นธรรม และถูกยึดยึดยึดข้อหาคอมมิวนิสต์อยู่เสมอ ในที่สุดเขาจึงตัดสินใจขึ้นเข้าจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับอำนาจรัฐร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย "พรุ่งนี้บนภูเขาลำเนาจะมีคนเพิ่มอีกหนึ่งคน คนที่เป็นคอมมิวนิสต์ตัวจริง คนที่ชื่อเพิงผู้เดินภูเขาไปจับปืนต่อสู้" (สถาพร ศรีสังข์ ๒๕๑๘ : ๑๐๘ - ๑๓๐) ส่วนเรื่อง "ฟ้ามีดยังมีไต่" (พ.ศ. ๒๕๑๘) นั้น เสนอปัญหาของกรมกรรณึ่งคนหนึ่งที่ตัดสินใจลุกขึ้นต่อสู้กับอำนาจรัฐอย่าง "เขยฟ้าทำดินทำความตายโดยเต็มเปี่ยมไปด้วยความใฝ่ฝันอันงดงามต่อโลกหน้าที่เป็นจริง" และ "ในความมืดที่สุดที่เราจ้องรักษาอุดมการณ์อันดีงามของพวกเราไว้ให้มั่นคงและมุ่งก้าวต่อไปเพื่อเอาชัยชนะมาสู่"

ประยาเชน (รวิ โมพระจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๐๐ - ๑๐๗) และสุกหัมเรื่อง "กณจนถะ ๔๓" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ตัวละครที่เป็นชายหนุ่ม คิดว่าการที่ชาว "ชาวนา และผู้ใช้แรงงานจะพ้นจากอำนาจเดือนที่เจ้าหน้าที่ของรัฐร่วมมือกับนายทุนรวมกันสังหารพวกเขา เพียงเพราะพวกเขา รวมตัวกับลูกชนกักตักการเอาเปรียบของนายทุน ก็มีแต่ชาวไร่ชาวนาและผู้ใช้แรงงาน จับเป็นลูกชนต่อสู้" ชายหนุ่มดังกล่าว ระบุว่า "พรุ่งนี้จะมีคนขึ้นมาเพราะ "ได้ยินเสียงดังก้องมาจาก ทองบา และแรงงานอุตสาหกรรม" (วินัย บุญช่วย ๒๕๑๘ : ๓๘๑ - ๓๘๐)

สำหรับเรื่องสั้นที่ชี้ให้เห็นว่าผู้ที่จับอาวุธขึ้นต่อสู้กับอำนาจรัฐไม่ใช่ชาวไร่ชาวนาและผู้ใช้แรงงานที่ถูกเอาเปรียบและถูกปราบปรามโดยตรงนั้น ได้แก่ เรื่อง "เหนือ" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ซึ่งกล่าวถึงตัวละครที่เป็นนักศึกษา สำเร็จการศึกษาแล้วไม่มีงานทำ เขาจึงกลับไปบ้านในชนบท เขาพบว่าพ่อของเขาถูกกักขังจากเจ้าหน้าที่บ้านเมือง โดยเฉพาะ ตำรวจ โดยที่ความของเขาย้ายไปแต่ตำรวจไม่สนใจจะจับโจรผู้ร้าย เพราะโจรผู้ร้ายก็คือ พวกของตำรวจ แต่เมื่อพ่อของเขาทำเหลาเดือนต้มกลับถูกจับทันที พร้อมกับเรียกเงินค่าปล่อยตัวเมื่อพ่อของเขาไม่มีเงินให้จึงถูกควบคุมตัวไปจำคุก นักศึกษาหนุ่มดังกล่าวได้เชื่อมโยงปัญหาเข้าสู่ปัญหาของสังคมที่เขาได้รับรู้ขณะศึกษาอยู่ "ภาพเดือนพองเขาบางคนที่ไปถึง ช่องว่างระหว่างข้าราชการกับประชาชน ภาพการต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมของเพื่อนพ้องเขา เมื่อคราวการต่อสู้ใหญ่กับทรราชโกงเมือง เขาได้เรียนรู้คั่นว่า การที่เขาเรียนจบแล้วไม่มีงานทำนั้นเป็นความผิดของใคร" ดังนั้นสิ่งที่เขาเริ่มทำก็คือ เหลียวมองไปยังภูเขาคือกาวที่หาด ไปที่ภาคเหนือนั่งมองอยู่เนิ่นนานแล้วเริ่มมีรอยยิ้ม" และในที่สุด "ถึงเวลาแล้วที่ดินจะต้องไป ทุกอย่างมันรออยู่ที่เขาข้างหน้านั้น บางทีรุ่งนឹងจะเดินทาง" (สดาพร ศรีกิจจัง ๒๕๑๘ : ๘๑ - ๑๐๗) และในเรื่อง "ไฟ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็กล่าวถึงนักศึกษาผู้พ่อเป็นทหารระดับ นายพลซึ่งทำหน้าที่ปราบปรามประชาชนอยู่ เขาได้เรียนรู้ปัญหาของสังคมในระหว่างที่เรียนอยู่ มหาวิทยาลัยจาก "อ่านหนังสือหลายเล่ม ถูกกับเพื่อนใหม่ ๆ หลายคน" ในขณะที่เขารับรู้ถึง ปัญหาความยากจนของประชาชน เขาก็รับรู้ความว่าประชาชนที่ยากจนเหล่านั้นกำลังถูกอำนาจรัฐ ปราบปรามโดยมีกองทหารเป็นตัวละครสำคัญ และพ่อของเขาก็นายทหารคนหนึ่งทำหน้าที่

ทั้งนี้โดยมีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้สนับสนุน และยังเมื่อเขาลงไปสัมผัสกับชีวิตจริงของกรรมกร เขาก็ยิ่งเข้าใจปัญหาต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น เขาคิดว่าการจะแก้ปัญหาสังคมได้นั้นจะต้องโดนล้ม อำนาจรัฐเก่าเสียก่อน โดยรวมต่อสู้กับชาวไร่ชาวนา และผู้ใช้แรงงานทั้งหมด ดังนั้น "สี" าวนั้นผมไปฝึกยิงปืน ผมรู้ดีสงครามใหญ่ กำลังใกล้เข้ามา ผมเลือกเรียบร้อยแล้ว" จะอยู่ฝ่ายไหน ผมจะจับปืนอย่างนั้นเอง และจะเหี่ยวไกยิงหัวโไว้พวกนั้นไป คำว่าลงที่สังคมๆ"

(สภากร ๕ ถึงจวัง ๖๔๐๘ : ๑๕ - ๑๖)

บทที่ ๖

ความแปลกแยกทางสังคมในเรื่องสั้น

นอกจากมนุษย์จะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการเมืองแล้ว ยังต้องเกี่ยวข้องกับสถาบันทางสังคมอื่น ๆ อีก ซึ่งได้แก่ สถาบันการศึกษา สถาบันครอบครัว และสถาบันวิทยาศาสตร์ เรื่องสั้นที่ผู้เขียนต้องการสะท้อนปัญหาของสังคม ได้สะท้อนเกี่ยวกับสถาบันเหล่านี้ไว้ ดังนั้นการวิเคราะห์ความแปลกแยกทางสังคมในเรื่องสั้น จึงจะพิจารณาจากความแปลกแยกกับสถาบันการศึกษา ความแปลกแยกกับสถาบันศาสนา ความแปลกแยกกับสถาบันครอบครัว และความแปลกแยกกับสถาบันวิทยาศาสตร์

ความแปลกแยกกับสถาบันการศึกษาในเรื่องสั้น

ประชาชนจะต้องเกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยที่สถาบันการศึกษาได้เรียกร้องให้เข้าไปรับการศึกษา อาจจะเรียกร้องโดยกฎ วาจาที่ได้แก่การศึกษาภาคบังคับ หรือเรียกร้องโดยค่านิยมของการโตเท่า หรือความต้องการเลื่อนขั้นทางสังคม มีเรื่องสั้นจำนวนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นปัญหาในการศึกษาของประชาชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการศึกษานั้นได้กลายเป็นสิ่งที่แปลกแยกกับประชาชน การวิเคราะห์ความแปลกแยกกับสถาบันการศึกษาในเรื่องสั้น ช่วง พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๙ นี้จะเริ่มวิเคราะห์จากสภาพการณ์ทางการศึกษาที่เป็นอยู่เพื่อให้เห็นอิทธิพลของสังคมที่มีต่อเรื่องสั้นก่อนจากนั้นจะวิเคราะห์ความแปลกแยกภาววิสัย โดยใช้เรื่องสั้นทั้งหมด ๓๐ เรื่อง และ วิเคราะห์ความแปลกแยกอัตวิสัยโดยใช้เรื่องสั้นทั้งหมด ๑๘ เรื่อง และในตอนท้ายจะวิเคราะห์ทางออกของตัวละครที่เกิดจากความแปลกแยกกับสถาบันการศึกษา

สภาพการณ์ทางการศึกษาในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๙

ประเทศไทยได้รับเอาอิทธิพลการพัฒนาประเทศจากประเทศตะวันตก ระบบการศึกษาจำต้องสอดคล้องกับการพัฒนาดังกล่าว ดังนั้นการศึกษาจึงได้รับอิทธิพลหรือถูกครอบงำจากประเทศตะวันตกด้วย การพัฒนาประเทศแบบเมืองการค้าใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากมาย เพื่อขับเคลื่อนระบบแบบใหม่ ทั้งระบบเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม รวมทั้งคนในสังคมนั้นจะต้องมีอุปนิสัยในการ

ทำงานและในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับแนวทางพัฒนาประเทศ การศึกษาจึงมีหน้าที่จะผลิต
คนตามที่ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสังคมต้องการ ในการศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับสภาพการณ์
ทางการศึกษาจะแยกพิจารณาดังต่อไปนี้

ค่านิยมและลักษณะการศึกษา

การศึกษาของไทยต้องการที่จะผลิตบุคลากรป้อนสู่ระบบราชการจำนวนมาก เพราะ
ระบบราชการจำเป็นต้องอาศัยบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ ดังนั้นสถาบันการศึกษาระดับ
ต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ลักษณะที่สำคัญของการศึกษาคือ ประการแรกคนที่มีโอกาส
ศึกษาเล่าเรียนก็จะมีโอกาสไปรับราชการเมื่อสำเร็จการศึกษา ยิ่งเรียนสูงเท่าไรก็ยิ่งมีโอกาส
ได้ทำงานที่ดีมีเกียรติได้เงินเดือนมาก ๆ ค่านิยมที่จะศึกษาเล่าเรียนแล้วออกมาเป็นเจ้าคนนายคน
คงพบเห็นอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้ ทุกคนแย่งกันหาที่เรียนในระดับสูง เพื่อจะได้ยกฐานะของตน
กลายเป็นคนชั้นสูงไปด้วย อาจกล่าวได้ว่าระบบการศึกษาของไทยเป็นตัวจักรที่ดำเนินให้นักเรียน
ส่วนใหญ่ซึ่งนิคมวัตถุและชาติตะวันตกอยู่ขึ้นสร้างค่านิยมให้กับการได้เข้า ปริญญาตรี โท และ
เอก จุดมุ่งหมายของการศึกษาในสังคมสอนและสร้างแนวคิดให้แก่นักเรียนผู้ได้รับการศึกษาจาก
มหาวิทยาลัยเป็นคนฉลาดมาก ขณะปี ๒๕ เป็นคนฉลาดน้อยกว่า ปริญญาเป็นเกียรติภูมิของชน
ในสังคม การศึกษาไร้คุณค่าในตัวเอง นอกจากนี้ระบบการศึกษาไทยส่วนใหญ่ยังไม่กระตุ้นให้
นักเรียนคิดหรือโต้แย้งอย่างมีเหตุผล นอกเสียจากการท่องจำ ทฤษฎีต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่แปลมา
จากภาษาตะวันตก การสอนของครูส่วนใหญ่เป็นเพียงการเตรียมเด็ก เพื่อการสอบและวัดผล

การศึกษาหมายถึงเพียงแต่การสอบไล่หรือสอบตกเท่านั้น การศึกษาไปทางอะไรจากเกมแพ้
ก็ต้อออก ประการต่อไป การศึกษามุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความชำนาญในสาขาวิชาต่าง ๆ เป็นสำคัญ
แต่ไม่ได้ปลูกฝังให้นักเรียนแสวงหาความจริง มิได้ปลูกฝังให้นักเรียนรู้จักปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทย
มิได้ส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย ทั้งยังมิได้ฝึกหัดหรือส่งเสริมให้ผู้เข้ารับการศึกษาที่มีจิตใจเพื่อ
ส่วนรวม (พลศักดิ์ จิรไกรศิริ ๒๕๖๔ : ๒๓๗-๒๓๘)

ความไม่เสมอภาคทางการศึกษา

ระบบการศึกษาเป็นเพียงระบบย่อยอยู่ในระบบเศรษฐกิจและสังคม เมื่อระบบเศรษฐกิจ
และสังคมมีความเหลื่อมล้ำและการพัฒนาที่ไม่สมดุล การศึกษาที่สะท้อนความเหลื่อมล้ำและการ

พัฒนาการที่ไม่สมดุลย์ออกมาด้วยเช่นกัน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๕
ยอมรับว่า เมื่อรัฐบาลจะได้จัดสรรทรัพยากรเป็นจำนวนมากเพื่อพัฒนาการศึกษาตลอดระยะเวลา
เวลา ๒๐ ปี ที่ผ่านมามีความแตกต่างกระจ่ายสถานศึกษาสำหรับการศึกษาในลักษณะต่าง ๆ
ยังมีปัญหา และมาตรฐานของการศึกษา ยังมีความแตกต่างกันอยู่มาก เนื่องจากประการแรก
สาขาทางเศรษฐกิจและสังคมในเชิงและชนบทมีความเหลื่อมล้ำกันมาก ทำให้เด็กในชนบท
มีโอกาสศึกษาอยู่ในระดับสูงที่ไม่ใช่ภาคบังคับน้อยกว่าเด็กในเมือง ประการที่สองการกระจาย
สถานศึกษายังไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และจำนวนประชากรมุ่งลงทุนในเมืองมากกว่าชนบท
โดยเฉพาะพื้นที่ที่มีแรงผลักดันด้านการเมืองการปกครอง (สมเกียรติ วันทะนะ ๒๕๒๖ : ๔๑)
ความเหลื่อมล้ำที่ว่าจะเห็นเป็นรูปธรรมจากงานสำรวจที่พบว่า เด็กที่สอบเรียนคอมพิวเตอร์วิทยาลัย
ได้เป็นเด็กที่อยู่ในกรุงเทพมหานคร และต่ำที่สุดเป็นเด็กในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การ
สำรวจอาชีพที่บิดามารดาของนักเรียนที่สอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัยได้พบว่า นักศึกษาที่มีบิดา
มารดาเป็นเจ้าของกิจการมากที่สุด เป็นข้าราชการรองลงมา ส่วนลูกหลานของชาวยุโรป
มีเพียงร้อยละ ๑ เท่านั้น ซึ่งหมายความว่ากลุ่มอำนาจครอบครองเจดีย์ของระบบการศึกษา
ไทยได้แก่ บรรดาเจ้าของกิจการ ข้าราชการ ส่วนกลุ่มที่เป็นเบี่ยงล่างของฐานเจดีย์คือ
เกษตรกรในภาคของประเทศไทยเมื่อมองไปแง่มุมภาคก็จะเห็นว่ากรุงเทพฯครอบครองเจดีย์
และภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นฐานล่างเจดีย์ (สมเกียรติ วันทะนะ ๒๕๒๖ : ๓๖)

การศึกษากับการจำแนกกำลังแรงงานในสังคม

รายงานของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๕ ได้กล่าวไว้ว่ากำลัง
แรงงานที่ต้องใช้กำลังกายอาบเหงื่อต่างน้ำทำการผลิต อันได้แก่ชาวยุโรป ชาวนา และกรรมกร
ทั่วไปเป็นส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาต่ำกว่าชั้นประถมศึกษา ร้อยละ ๗๐ เป็นผู้มีรายได้ต่ำ และ
แรงงานดังกล่าวส่วนใหญ่ขาดคุณภาพ ขาดความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับงานอาชีพและสภาพการทำงาน
การจัดการ การตลาด การสหกรณ์ รวมถึงทัศนคติและระเบียบวินัยที่มีต่อการดำเนินงาน
นอกจากคุณภาพของแรงงานภาคอุตสาหกรรม ยังไม่ได้มาตรฐานตามความต้องการของตลาด
แรงงาน สาเหตุเนื่องมาจากการเข้าสู่กำลังแรงงาน ภาคอุตสาหกรรมมีจำนวนมากขึ้นตามการ
พัฒนาเศรษฐกิจและบริการ ด้านการผลิตอาชีพเพื่อเสริมทักษะในการประกอบอาชีพยังมีไม่เพียงพอ

จึงทำให้แรงงานภาคอุตสาหกรรมมีประสิทธิภาพในการทำงานต่ำ ส่วนแรงงานภาคเกษตร
มีปัญาเกี่ยวกับขาดฐานะ การครองชีพ ความสามารถในการผลิตต่ำและรายได้ต่ำ สาเหตุ
นี้เองมาจากการพัฒนาไม่ทั่วถึงจะต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ ๒๕๒๕ : ๒๑๓-๒๑๔) สาเหตุที่ทำให้กำลังแรงงานส่วนใหญ่อยู่ในสภาพเช่นนี้
กล่าวมานี้ก็เพราะการศึกษามีไม่สนใจเกี่ยวกับการผลิตกำลังแรงงานประเภทนี้ แต่กลับสนใจ
ที่จะผลิตกำลังแรงงานประเภทหนึ่งใด ๆ ซึ่งกรณีนี้แสดงให้เห็นว่าต้นเหตุใหญ่อยู่ที่โครงสร้าง
ทางเศรษฐกิจการเมืองอันอยู่เบื้องหลังของระบบการศึกษา กล่าวคือชนชั้นทางสังคม
ที่กุมทรัพยากรการศึกษาสำหรับผลิตกำลังคนในระดับสูงและในระดับกลางอยู่ก็คือชนชั้นที่กุม
กลไกเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่กระจุกกันอยู่ในเมือง กลุ่มกลไกอำนาจรัฐด้วยระบบราชการซึ่งก็รวม
ศูนย์กระจุกตัวอยู่ในเมือง กลุ่มอำนาจทางเศรษฐกิจการเมืองก็ยอมให้ทรัพยากรทางการศึกษา
ไปในการผลิตบุคลากรที่จะเข้ามาเสริมระบบราชการและกลไกทางเศรษฐกิจดังกล่าวเป็นหลัก
ไม่มีเหตุผลอันใดที่กลุ่มอำนาจดังกล่าวจะเอาทรัพยากรที่ตนกุมอยู่ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อ
ชาวไร่ชาวนาหรือกรรมกร (สมเกียรติ วันทะนะ ๒๕๒๖ : ๘๖)

การพัฒนาการศึกษากับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประเทศ

ระบบการศึกษาของไทยไม่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาประเทศ
เพราะระบบการศึกษาของไทยเป็นกระบวนการที่ตัดขาดจากกระบวนการพัฒนาประเทศ จึงจะ
เห็นได้จากจำนวนนักเรียนที่ถูกคัดออกไปเรื่อย ๆ ตามขั้นเจตีย์ของระบบการศึกษาโดยส่วนรวม
เช่นถ้าถือเอาเกณฑ์การจบการศึกษาระดับ ม.ศ. ๓ เป็นพื้นฐานอันจำเป็นต่อบุคคลที่จะสามารถ
พัฒนาปรับปรุงตนเองในการดำเนินชีวิตต่อไปในสังคมแล้วก็จะเห็นได้ว่ามีเด็ก ๘-๙ คน ใน ๑๐
คน ที่จะต้องสูญเสียโอกาสนี้ ซึ่งถือว่าโครงสร้างการศึกษาไทยมีส่วนสำคัญยิ่งต่อการสูญเสีย
โอกาสในชีวิตของเยาวชนส่วนใหญ่ของประเทศ (สมเกียรติ วันทะนะ ๒๕๒๖ : ๑๑) เมื่อ
พิจารณาทางด้านคุณภาพก็พบว่าการศึกษาไม่ช่วยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ
เช่นนักการศึกษาส่วนหนึ่งวิจารณ์ไว้ว่าโรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการศึกษาที่ไม่ได้เปิดไปในทางที่
ก่อให้เกิดโอกาสของการพัฒนาอย่างเสมอภาคหากแต่ได้สร้างโอกาสและความแตกต่างเปรียบใน
สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมแก่ประชาชน ผู้ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนที่เป็นอยู่ก็ยัง

ไม้อาจมีโอกาสที่เท่าเทียมกันในการศึกษา และโรงเรียนก็ยังสอนแต่ความรู้ที่กำหนดไว้อย่าง
แบบ ๆ โดยเน้นในเนื้อหาของวิชาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเป็นหลัก (อารี กุลศัพท์ ๒๕๒๓ :
๓๑)

การศึกษากับการปลูกฝังวัฒนธรรม

ระบบเศรษฐกิจของไทยมีลักษณะที่ต้องพึ่งพาประเทศทุนนิยมที่พัฒนาแล้วในหลาย ๆ
ด้านระบบการศึกษาไทยก็เป็นกลไกอันหนึ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้นมาให้สอดคล้องกับความสัมพันธ์อัน
มีลักษณะพึ่งพากัน ดังนั้นระบบวัฒนธรรมที่ระบบการศึกษาปลูกฝังให้กับผู้เรียนจึงสอดคล้องกับระบบ
ระบบเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคมในลักษณะพึ่งพา ดังจะเห็นได้ว่าประการแรกการศึกษาได้
ปลูกฝังให้ผู้เรียนให้ขาดลอยออกจากความเป็นจริงในสังคมของตนเอง จนทำให้เกิดสภาพ
มองว่างทางความคิดและวัฒนธรรม เขาว่าคนไทยนอกจากจะรู้เรื่องสังคมไทยให้ไม่ได้แล้ว กา
การจะรู้เรื่องสังคมอื่น ๆ โดยเฉพาะตะวันตกก็ทำได้ไม่ไ่เช่นกัน ประการที่สองเมื่อเด็ก
และเยาวชนถูกปลูกฝังจนลอยตัวขึ้นมาเป็นแล้ว พวกเขาก็ถูกกระแสพัฒนาแบบพึ่งพาและ
กำหนดแนวทางโตเตาไปสู่จุดหมายที่ไม่มีกำหนด จบปริญญาตรี ต้องต่อปริญญาโท จบปริญญาโท
ต้องต่อปริญญาเอก ประการที่สองระบบการศึกษาหลอหลอมให้เขาหลงใหลกับวัฒนธรรม
การบริโภคอย่างสุดเหวี่ยง และความมั่งคั่งทางวัตถุที่ผิวเผินในกรณีแรกนี้ว่าสอดคล้องกับ
หลักการขยายตัวของระบบทุนนิยม เป็นการโฆษณาว่าหน้าที่สร้างและขยายอุปสงค์ที่มีต่อสินค้า
ที่ผลิตขึ้น (สมเกียรติ วินะประ ๒๕๒๖ : ๓๓-๓๔) ส่วนในกรณีหลังเห็นได้ชัดว่าความก้าวหน้า
ของการศึกษาไทยมักถูกวัดค่ากันด้วยรูปแบบของตึกสูง ๆ ใหญ่ ๆ ตามมหาวิทยาลัยอาคารเรียน
ที่กว้างขวางโอ่โถง ติดเครื่องปรับอากาศ มีห้องปฏิบัติการและอุปกรณ์คนกว่าครบครัน มีศูนย์
คอมพิวเตอร์ทันสมัย มีเสาธงสูงที่สุดในประเทศไทย สิ่งเหล่านี้จะถูกเน้นย้ำยิ่งกว่าการส่ง
เสริมปัญญาและประสิทธิภาพของมนุษย์ที่ไว้ส่คุณค่าแก่คนอื่น (พลศักดิ์ จิรไกรศิริ ๒๕๒๔ :
๒๓๖)

ความแปลกแยกภววิสัยกับสถาบันการศึกษา

การศึกษาถือการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์เข้าใจตนเอง เข้าใจชีวิตเพื่อ
พัฒนาไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งในแง่ปัจเจกบุคคล และในแง่ส่วนรวม แต่การศึกษานี้

ปัจจุบันไม่ไ้ทำหน้าที่เช่นตวัน แต่กลับกลายเป็นสิ่งที่มีอำนาจควบคุมมงบการมนุษย์ให้อยู่ในสภาพที่ห่างเหินจากตัวเอง ห่างเหินจากเพื่อนมนุษย์และห่างเหินจากสังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การห่างเหินจากตัวเอง

เนื่องจากการศึกษามุ่งที่ผลิตคนไปรับใช้ระบบ เพื่อหาที่จัดให้ผู้เรียนได้เรียนเป็นวิชาการที่ระบบต้องการ บรรยายภาดการเรียนการสอนไม่ส่งเสริมการสร้างสรรคของผู้เรียน ครูถือผู้ยึดเชิยภความรู้ให้ ผู้เรียนมีหน้าที่จำสิ่งที่ผู้สอนบอกหรือตามที่มีอยู่ในหนังสือ ระเบียบวินัยกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเรียนการสอนเช่นนี้ การศึกษาจึงไม่ไ้มุ่งส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์อย่างแท้จริง ดังนั้นจึงปรากฏว่าผู้เรียนได้ลงทุนไปอย่างมาก แต่นอกจากเขาไม่ไ้พัฒนาตนเองอย่างแท้จริงแล้ว เขากลับถูกคัดออกจากระบบโดยที่ไม่ไ้ทำอะไรเลย หรือบางคนสำเร็จการศึกษาแล้ว แต่ปรากฏว่าระบบต้องการคนในสาขานั้นน้อยกว่าจำนวนนักศึกษาที่สำเร็จออกมา จึงมีผู้สำเร็จการศึกษาจำนวนมากอยู่ในสภาพที่ว่างงาน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการศึกษาในลักษณะเช่นนี้ทำให้ผู้เรียนห่างเหินจากตัวเอง ซึ่งจะพิจารณาได้จากการศึกษาที่ไม่ไ้พัฒนาศักยภาพของมนุษย์อย่างแท้จริงแต่เป็นการศึกษาที่พัฒนาการผู้เรียนอยู่ในระเบียบที่เคร่งครัด การเรียนการสอนที่บังคับให้ท่องจำ หรือการศึกษาใดหลอกให้ผู้เรียนลงทุนมากมาย แต่เขากลับถูกคัดออกจากระบบไป หรือผู้เรียนสำเร็จการศึกษาแล้วแต่กลับไม่มีงานทำ ซึ่งเท่ากับการศึกษาใดหลอกให้เขาต่อสู้นไปถึงจุดหนึ่ง แล้วทิ้งให้อยู่ในความว่างเปล่า

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าการศึกษามิได้พัฒนาศักยภาพ ไม่ส่งเสริมความเจริญสร้างสรรคและเสรีภาพของผู้เรียน แต่พัฒนาการผู้เรียนให้อยู่ในกรอบของบางสิ่งบางอย่าง เช่น เรื่อง "รูอี" (พ.ศ.๒๕๐๘) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าสถานศึกษาถูกแบ่งใหม่กับมนุษย์ไว้ในนั้น เพราะสถานศึกษาได้สร้างระเบียบประเพณีปฏิบัติ และสิ่งแวดล้อมทาง ๆ จนคนที่เข้าไปอยู่ในนั้นต้องสูญเสียเจตจำนงของตน สำหรับนักศึกษาคนหนึ่ง ๆ นั้น บรรยายภาดแห่งความทรงภูมิแห่งความโอาส แห่งความเกาแก่ห่มห่อเราจนกลายเป็นผงธุลี ลอยไปอย่างไม่มีจุดหมาย" (อนุช อาภาภิรม ๒๕๐๘ : ๑๓) และเรื่อง "นักอุดมคติจะไปทางไหน" (พ.ศ.๒๕๑๐) ก็ย้าให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยเต็มไปด้วยระเบียบปฏิบัติที่กีดกันความเป็นอิสระของมนุษย์ ดังนั้นนักศึกษา

จึงมีสภาพไม่แตกต่างกับ "ทหารใหม่ซึ่งกำลังให้ติดอยู่กับระเบียบวินัย" (พิชญ์ ฤกษ์นิมิตร ๒๕๖๑ : ๕) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "วิและเขา" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ก็ชี้ให้เห็นว่าในมหาวิทยาลัยนั้นเต็มไปด้วยระเบียบข้อบังคับทั้งผู้สอนและผู้เรียน ต่างก็ให้ความสำคัญจริงจังซึ่งกันและกัน แต่ "ดำเนินตามกฎหมาย" ดังนั้นมหาวิทยาลัยจึง "ไม่ได้สร้างสรรค์ความเป็นสากล" ขึ้นมา (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๖๓ : ๙-๑๐) เช่นเดียวกับเรื่อง "ทางแยก" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ที่กล่าวว่านักศึกษาที่เข้าไปเรียนอยู่ในมหาวิทยาลัยนั้นล้วนถูกหลอก ประการหนึ่งที่ถูกหลอกก็คือ ถูกหลอกให้อยู่ "ในระเบียบวินัยอันเข้มงวด" (เสนอ สามัญบุตร ๒๕๔๘ : ๒๕๖) และในเรื่อง "ฉันกับคนถนน" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ผู้เขียนเน้นว่าการศึกษานานมีอำนาจเรียกร้องให้คนเข้าไปอยู่ในระบบโดยที่ผู้เข้าไปนั้นไม่ได้มีเจตน์จำนงอย่างแท้จริง แต่ที่เข้าไปก็เพราะคำว่า "ความสำเร็จ" โดยที่พวกเขาไม่รู้วาทความสำเร็จนั้นคืออะไร ทั้งที่ตัวละครในเรื่องถามนักศึกษาคณะหนึ่งว่า "จะไปไหน" คำตอบก็คือ "ข้างหน้า" แต่เมื่อถามว่าข้างหน้ามีอะไร คำตอบก็คือ "ไม่รู้" ทั้งนี้เพราะที่เขาเข้าไปเรียนนั้นมีเหตุผลเพียง "คนอื่นเขาไปฉันก็ไป" และ "เพื่อน พ่อ ครู ใจดี...มันบอกให้ฉันไป" (สุทธิชัย หยุ่น ๒๕๑๙ : ๖๕-๗๑) และเรื่อง "คืนใจมีอะไร" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ช่วยให้เห็นภาพอีกแง่มุมหนึ่งว่ามหาวิทยาลัยไม่ได้ทำให้ผู้เรียนหันมาตัวเองไปสู่ความมีเสรีภาพและการสร้างสรรค์ แต่การศึกษากลับทำให้ผู้เรียนไม่บรรลุวิถีทางอย่างที่ควรจะเป็น มหาวิทยาลัยจึงมีสภาพเหมือนเพียง "โรงเรียนโต ๆ สำหรับคนที่มีเวลาคิดไม่เจริญงอกงามไปทางอื่นเวลา" ดังนั้นกิจกรรมของนักศึกษามหาวิทยาลัยจึงไม่แตกต่างอะไรกับเด็กชน "ตรงมูมม่อมมีวงล้อตอกโยนเหรียญวงใหญ่ ถัดมาเป็นแถวซ่อมเปี๊ยะของนักศึกษา พวกเขาความเลื้อยเลื้อยสกรีนแถบอักษรสีดำ วังมาอีกแล้วโน่นเลื้อยสีแดงแถวอยู่ในแถวเป็นระเบียบงดงามเชื้อทั้งผู้ควบคุมแถวใคร่พร้อมเพียง" (นันท บวรนา ๒๕๖๔ : ๑๑) ต่อจากนี้เรื่อง "บนเส้นทางสายใหม่" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ช่วยเน้นให้เห็นว่าการศึกษาไม่ได้ผลิตมนุษย์ที่คุณภาพแห่งการสร้างสรรค์ แต่กลับผลิตออกไปในลักษณะสินค้าเพื่อป้อนตลาดแรงงาน ทั้งที่ผู้เขียนถึงข้อสงสัยไว้ว่า "ฝึกเรียนที่สร้างขึ้นมาอย่างง่ามันคง ยืนตระหนางนอนอยู่กลางทาง ความคิดของใครกันที่ทุ่มเทเงินมากมายกายกอง เพียงเพื่อหลอมเป่าคอนกรีตที่สูงใหญ่ ที่นับถือเรียนนั่นหรือ...อาจจะเรียกมันว่าโรงงานผลิตเหล็ก เพื่อออกจำหน่ายเป็นสินค้า" (มณเฑียร

รณานันท์ ๒๕๑๙ : ๑๔๖-๑๕๑)

สำหรับบรรยากาศในชั้นเรียนนี้ มีเรื่องสั้นที่ให้เห็นว่าการศึกษาไม่ได้เน้นความคิดสร้างสรรค์ไม่ให้ความสำคัญแก่ผู้เรียนแต่เป็นการศึกษาแบบ "ถังขยะ" คือแบบที่ผู้สอนจะมุ่งซักเยียดผู้เรียนต่าง ๆ ลงไปในสมองของผู้เรียน ผู้เรียนก็จะมุ่งจดจำสิ่งที่ครูบอกเป็นสำคัญ เช่น เรื่อง "บันทึกแห่งความว่างเปล่า" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ผู้เขียนชี้ให้เห็นถึงการศึกษาวิชาครูในมหาวิทยาลัยว่า "ในสิ่งที่ยกย่องให้กันถึงความรู้ความคิดที่สำคัญว่าไม่ได้ให้ การปลูกฝังให้ซึ่งต่ออาชีพไม่มี การสร้างอุดมคติกับชีวิตไม่มี" (โกมล กัมทอง ๒๕๑๙ : ๖๐) และเรื่อง "นิยายของชาวมหาวิทยาลัย" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ก็ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้นผู้เรียนหวังเพียง "จะจดด้วยคำเฉพาะที่ผู้บรรยายพูดออกมาได้โดยไม่ถกเถียงเพื่อที่จะสอบไล่คะแนนสูง ๆ และเพื่อจะได้จบออกไปหาเงินได้แรง ๆ" ส่วนผู้สอนนั้นก็ไม่มีอะไรนอกจาก "คนที่พูดเป็นน้ำเป็นหลัง... เขาพูดอะไรกัน สิ่งที่มีอยู่ในหนังสือทั้งนั้น เขาพูดไปตามที่ถูกจ้างถูกฝึกอบรมมาให้พูดเท่านั้น ใจจริงของเขาอยู่ที่ตัวเองมากกว่าจะไปตกที่คนฟัง เขาไม่ได้แสดงความเอาใจใส่ในตัวผู้ฟังเลยด้วยซ้ำไป" ความสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนจึงไม่มีความสัมพันธ์ในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลแต่ "พวกเรานั่งอยู่ไม่ได้เป็นบุคคล เราเป็นเพียงกลุ่มคนกลุ่มหนึ่ง ถ้าเขาจะนึกถึงเราบ้าง เขาก็ไม่ได้นึกถึง ในฐานะที่เราเป็นคนแต่ละคน แต่เขาจะนึกถึงที่เดียวทั้งสายร้อยคน เพราะเราไม่ใช่คน เราเป็นกลุ่มคน" (วิทยากร เวียงภู ๒๕๑๑ : ๑๒๐-๑๓๐) และเรื่อง "หลังขอบคันนา" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ก็แสดงว่า การเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยนั้นผู้เรียนจำว่าอยู่กับ "เข้ากรับแรงนั่งรถไป เพื่อพบคนกลุ่มหนึ่ง ไม่มีอะไรเลย นอกจากพูดแต่สิ่งที่ไรสาระกันทั้งวัน กลับเข้าห้องไปฟังผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลายบรรยายสารพัด บรรยายเหมือนกับสุรุษที่เข้ามาฟังกันและจำเป็นต้องเชื่อเพื่อคะแนนในการสอบเข้านักกลับบ้าน" (นิยา ๒๕๑๙ : ๘๑) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "ฉับและเขา" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ก็ชี้ว่าการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยนี้ ผู้สอนมุ่ง "พูดจากตำรา ไม่มีการวิเคราะห์หรือแจกแจงเหตุผล" จึงทำให้ผู้เรียนต้องอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถพัฒนาตัวเองได้อย่างมีเหตุผล เนื้อหาที่เรียนก็ "ยึดตายไม่เหวี่ยงกับความจริงในยุคสมัย" (สุภาวดี สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๑ : ๙-๑๐) นอกจากนี้เรื่อง "ถึงกับข้างไม่ถึงกับข้าง" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ผู้เขียนก็กล่าวถึงนักศึกษานักศึกษาที่อยู่ในห้องเรียนว่า "ในห้องเรียนที่

แทบจะอันแสนจะอดสู บทเพลงที่มอบมาให้ฉันพอใจแต่สิ่งที่เขาหยิบยื่นให้ เขาไม่เคยสอนฉันให้รู้ถึงชีวิตที่ดีกว่า" และในที่สุดการศึกษาเป็นนักทำใหญ่เรียนอยู่ในลักษณะที่ปราศจากชีวิตจิตใจกล่าวคือ "เขาไม่พอใจกับบทเพลงนี้เสียจริงๆ ไม่มีคำตอบใดๆ ที่แสดงถึงความอยากรู้อยากเห็นจากพวกเรา เขาไม่เคยแม้แต่จะถามว่าใครเป็นผู้แต่งบทเพลงนี้ขึ้นมา แต่งขึ้นมาทำไม แต่งเพื่อใครเราขอยกเพลงนี้ขึ้นมาได้แล้วล่ะ ออมหลอกตัวเอง มันเป็นเพลงเพื่อเขาทั้งที่ตัวเขาเองก็ยังไม่รู้เลยว่าบทเพลงเหล่านี้จะให้อะไรแก่เขาได้บ้าง" และจบการเรียนการสอนเช่นนี้จึงไม่แปลกที่พบว่าอาจารย์บรรยายนั้นจะอยู่ในสภาพที่ว่า "เขาชอบเอาหนังสือเล่มไหนมาด้วย วันไหนเขาไม่เคี้ยวแกงจืดก็กินแกงจืดเลย เขาจะกอดมันไว้ตลอดเวลา และจะเปิดมันออกอ่านต่อหน้าผู้โดยสารทุกคน อ่านตั้งแต่หน้าแรกไปจนหน้าสุดท้าย แล้วเขาก็ตั้งคำถามถามกับฉัน และผู้โดยสารคนอื่นๆ ว่าถามที่มีคำตอบแล้วในคัมภีร์เล่มนั้น" (ณรงค์ฤทธิ์ ศรีจิตโนภาส ๒๕๑๙ : ๑๑๔-๑๑๕) เรื่อง "ทางแยก" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ก็ช่วยย้ำว่าการเรียนการสอนนั้นนักศึกษาถูกบังคับให้เรียนในสิ่งที่เขาไม่สามารถจะนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้เลย ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับครูที่มีความคิดว่าตนว่าอย่างไรว่า "ทุกชีวิตถูกชี้นำในวันหนึ่งๆ เด็กนักเรียนจะต้องเรียนถึง ๑-๔ ชั่วโมง ความรู้ต่างๆ ที่ยัดใส่สมองเด็กโดยไม่คำนึงถึงสมองของเด็กว่าจะรับได้หรือไม่หรือเปล่า มีหน้าที่สอนก็สอนไปเพียงเพื่อเด็กจะจำคำตอบมาตอบข้อสอบเท่านั้น" (เสนอ สำนัญบุตร ๒๕๑๙ : ๒๔๕-๒๔๖) และก็ไม่แตกต่างจาเรื่อง "โลกกว้างในถ้ำถ้ำ" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ที่ผู้เขียนกล่าวถึงนักศึกษาในมหาวิทยาลัยว่า "นั่งเฝ้าอยู่ในห้อง นั่งเขียนดูภาพถ่ายที่ชีวิตอยู่กับความเฉยเมย โง่เง่า และเชื่องซึม" และ "มันไม่รู้แม้แต่ชีวิตของตัวมันว่าถูกใครใคร่ครองเอาไปขายเลย หรือบางทีมันรู้ สติของมันก็ขาดการควบคุมจากตัวมันเอง แม้แต่เครื่องโทรทัศน์เอง มันรู้เพียงถึงว่ามันจะรับ มันรู้แต่ว่าหนังสือที่มันจะเอาไปมันไปจะแนบมัน ทำให้ระบบการแข่งขันทัน" และภาพของผู้สอนนั้นก็แตกต่างจากเรื่องอื่นๆ ที่กล่าวมา คือ "หญิงแก่ๆ น้อยๆ ยืนโตะใหญ่หน้าชั้นเรียน ซึ่งไม่เคยสนใจอะไรมากไปกว่าตัวหนังสือที่ให้ออกมาจากปาก กับความรู้ที่ว่าตัวเองเก่งที่สุดในโลก" จึงไม่แปลกอะไรที่ผู้เขียนจะแสดงภาพให้เห็นไว้ดีกว่า ห้องเรียนนั้นไม่แตกต่างอะไรไปจาก "ห้องขัง" หรือ

"ทรงชิ่ง" ดังนั้นเมื่อเลิกชั้นเรียนแล้ว "ทั้งคนทั้งผีแย่งกันออกจากทรง เหมือนปลอยชนกปลอยเต่า จากวานวัด" (มานพ ขนวนศรี ๒๕๑๙ : ๒๗๘-๒๘๐)

เรื่องสั้นบางเรื่องชี้ให้เห็นว่าไม่เฉพาะการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยเท่านั้นที่มีปัญหาดังกล่าวข้างต้น การศึกษาระดับอื่นๆก็เห็นเช่นเดียวกัน เช่นในเรื่อง "กลับบ้าน" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ผู้เขียนกล่าวถึงปัญหาการศึกษาระดับประถมศึกษาในชนบทที่โรงเรียนมีสภาพแวดล้อมด้านที่กักกันลงโทษเด็กที่พยายามหนี ทั้งนี้เพราะในโรงเรียนบังคับให้เด็กนักเรียนในสิ่งที่ไม่เกี่ยวข้องกับชีวิตของเขา เช่นการบังคับให้เด็ก "ท่องภาษาอังกฤษ" เมื่อเด็กท่องใจไม่ถูกผู้เขียนก็ทำให้เด็กบางคนถึงกับต้องหนีเรียนจริงๆที่จริงแล้วเขาอยากจะได้เรียนหนังสือ "ถ้าครูไม่ตี" และ "ถ้าครูไม่โทษที่หนี" (ชีชาวล นิลประยูร ๒๕๑๘ : ๒๖๕-๒๖๗) และในเรื่อง "วีรกรรมของคนฉลาด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) แสดงปัญหาเกี่ยวกับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ผู้เขียนเล่าถึงบรรยากาศที่เป็นเผด็จการในโรงเรียนเช่นเด็ก ส.ศ.๕ "วัยสิบเก้าถูกเขียนถอนรากชาติ กลางแดดกระจางเห็นคนเด็กเก่าขบ" เรื่องเพราะเมเขามาเกิดไปนิถนอยในสายตาของอาจารย์ฝ่ายปกครอง (วัฒน์ วรด ยางกูร ๒๕๒๒ : ๑๓๑-๑๓๓) นอกจากนี้เรื่อง "เราจะชนะรถเจลสายอะไร" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ก็ชี้ให้เห็นปัญหาการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาว่า "เรียนเอาไว้ให้รู้ทุกขที่ทุกขทุกข โดยที่ไม่เกี่ยวข้องเห็นการปฏิบัติ แล้วก็เรียนเพื่อการท่องจำ" อย่างหนักแล้วกลับล้มเมื่อสอบเสร็จ แล้วก็เรียนอะไรกะนั้น" และ "เราไม่เคยคิดจะไม่เคยถูกสอนให้คิด... เขาสอนให้เราเป็นหุ่นยนต์ที่พร้อมเสมอที่จะทำตามเขาทุกเมื่อที่เขาควบคุม" ดังนั้นภาระที่นักเรียนจะต้องทำอยู่อย่างซ้ำซากก็คือ "ถือกระเป๋าทรงสี่เหลี่ยมที่หนักมาเพื่อนั่งจุ่มปากอยู่ในห้องเรียนแบบๆ ว่างจากหน้าโต๊ะเหล่านั้ ทำ การบ้าน ท่องหนังสือ สอบแล้วรอฟังจะเนน" จึงไม่แปลกอะไรที่ที่นักเรียนจำนวนหนึ่งมาเรียนเพราะ "มาเรียนตามแม่สั่ง" (นันทวัลย์ ขวัญใจ ๒๕๑๙ : ๒๕๐-๒๕๖) และเรื่อง "กรูกระบายด" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ผู้เขียนกล่าวถึงการศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดครูผู้สอนยังใช้วิธีสอนนักศึกษาเหมือนนักเรียนอนุบาลไม่มีชีวิต ผู้สอนจะดูว่าเรื่องพยายามจำกัดกรอบให้เรียนอยู่ในนั้นอย่างเคร่งครัด ใครผิดออกไปจะไ้รับ

การกำหนดหรือประมาณ เช่นนักศึกษาคคนหนึ่งบังเอิญมาโรงเรียนสายเพราะบ้า อยู่ไกล กำพุท
ที่เขาได้รับก็คือ "ทำไมเธอมาโรงเรียนสาย...ฉันถามเธอทำไมมาโรงเรียนสาย...ขี้เกียจ
นอนตื่นสายละนี่...ทำอะไรให้เป็นผู้ใหญ่เสียบ้าง" (ประเสริฐ จันคำ ๒๕๐๘ : ๑๒๖ - ๑๒๗)

การศึกษาคเป็นที่ยาวนานนั้นนอกจากจะไม่คำนึงถึงความคิดสร้างสรรค์ ไม่คำนึงถึงเสรีภาพ
และการรักษาสุขภาพของมนุษย์แล้ว ยังบ่มเพาะไปยึดติดอยู่กับปรีชาบัตร และยกย่องปรีชา
บัตรเหนือสิ่งอื่นใด ใครยิ่งเรียนสูงก็ยิ่งมีค่ามาก ดังที่ปรากฏในเรื่อง "บันทึกแห่งความว่าง
เปล่า" (พ.ศ. ๒๕๐๖) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า "สังคมยังอยู่ชั่วช้ากว่า ปรีชาบัตร นั้นไม่พอ ท่าน
ต้องทำโตทำเอก หาอะไรจะไ้ข่ม เือนฝูง หาอะไรจะกลายเป็นลาหลัง...เมื่อจบปรีชาบัตรก็จะต้องทำ
ปรีชาโทและถ้าจะให้ไ้สิ่งซึ่งสูงสุดก็ต้องทำปรีชาเอกด้วย กลับมาท่านก็จะห่อหุ้มในสังคม"
และ "ทุกคนยอมรับจึงกล่าวว่า คนในสังคมปัจจุบันนั้น "แทนที่จะวัดกันที่การกระทำ และผลงาน
ของเขา กลับวัดกันที่ปรีชาบัตรวัดกันที่เงิน" (กมล กิมทอง ๒๕๐๘ : ๖๐) และเรื่อง "ฝันแล้ง"
(พ.ศ. ๒๕๐๖) ก็ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้นไม่ได้เน้นคุณค่าทางวิชาการที่มีต่อชีวิต
และสังคม แต่เรียนกันเพราะกานิยมของปรีชาบัตรจึงกลายเป็นสิ่งที่มีอิทธิพลเหนือความคิดมนุษย์
เช่นที่ผู้เขียนเขียนไว้ว่า "ถ้าว่าปรีชาบัตรนี้มีความหมายลึกซึ้งและไพเราะมากกว่าคุณค่าทางวิชาการ
จุดหมายสุดท้ายของคนสำคัญกว่าวิถีทางและการรับรู้เข้าใจในการเดินทางของคนเรา ดังนั้นวิชาการ
ที่เขาเหล่านั้นจะไ้หยิบยวดยปรีชาบัตรติดมือมาด้วย" (วิมล สุกนิมิตร ๒๕๒๑ : ๗๕)

สำหรับเรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าผู้เขียนจะถูกคัดออกจากระบบไปเรื่อย ๆ โดยไม่
ไ้ทำอะไรเลย เช่นเรื่อง "แรมกับบ้าน" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ผู้เขียนกล่าวถึงชานา ที่
พยายามส่งลูกไปเรียนในกรุงเทพฯ เพราะ "ถ้าแก่เรียนจบไ้เป็นขุนนาง พ่อและ น้อง ๆ
ของแก่ก็จะไ้พลอยสบายไปด้วย แก่ไม่ต้องเป็นหางอะไรทั้งนั้น **เงื้อมมือของเรา**

อยู่ในนาพื้นที่แห้งๆ แผลวจะเหี่ยวกระแอมมีกตเดียว พอที่จะขุดเงินขุดทองจนกว่าจะไม่ขี้เรียว
 'รง" ลูกชายของยวนาด้งกล่าวกับพยายามเรียนเต็มที และเขาคิดว่าเมื่อเขาเรียนจบแล้ว
 จะเป็นข้าราชการที่ดี "ไม่ใช่วัตถุประสงค์แรงกดดันเงินที่ได้จากหยาดเหงื่อของประชาชน"
 แต่ในความไม่จริงแล้วขณะนี้เขาเรียนอยู่ปีที่แปด "ปีสุดท้ายซึ่งแรมมีสิทธิ์อยู่ในมหาวิทยาลัย
 เขาเหลืออยู่เพียงวิชาที่ต้องสอบอีกสองวิชา จะให้เขาหวังอย่างไรว่าจะสอบได้ในเมื่อวิชา
 เหล่านี้เขาสอบหลายสมัยก็ยังไม่ผ่าน" และอนาคตที่เขาอาจจะมองเห็นก็คือ "ถ้าผลาคลัน
 อาจกลับมาช่วยพ่อกับแม่" แต่สิ่งที่แน่นอนขณะนี้คือที่นาของพ่อที่พอจะมีอยู่บ้างได้เอาไปจ้างของ
 ไร่หมกแล้วและกำลังจะหลุดจวนของทั้งนี้เพื่อนำเงินไปส่งลูกเรียน ซึ่งก็คือการศึกษาว่าหนังสือที่
 จะผลิตคนให้เข้าไปในระบบแล้วเรียนร่ำให้คนเข้าไปแข่งขันโดยจัดวิชาความรู้ไว้ชุดหนึ่ง
 ถ้าใครสอบผ่านก็ออกไปได้ ใครไปไม่ได้ก็ตัดทิ้งไป โดยไม่สนใจว่าระบบการศึกษาได้ชุดคิด
 ทรัพย์สินของลูกเขาซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นคนยากจน และไม่สนใจว่าคนที่ผ่านไปนั้นจะดีเลว
 อย่างไร มีอุดมการณ์อย่างไรขอให้ผ่านชุดวิชาที่จัดไว้นั้นเป็นใช้ได้ (ร.บุศยภรณ์ ๒๕๑๙ :
 ๔-๑๑) และเรื่อง "วีรกรรมของกบฏลาด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) กล่าวถึงนักเรียนในระดับมัธยม
 ศึกษาตอนปลายที่เรียนไปจนจบแล้วโรงเรียนไม่สนใจ โรงเรียนจะสนใจเฉพาะกบแก่งๆ
 ที่อาจจะสอบเข้ามหาวิทยาลัยได้ เราจะได้เห็นว่าเป้าหมายกับโรงเรียน ดังนั้นจึง
 มีนักเรียนจำนวนมากในวัยที่อยู่ในสภาพ "พวกผมโดนเตะแถมยัง โรงเรียนก็ทอดทิ้ง" และ
 นักเรียนเหล่านี้จะอยู่ในลักษณะนี้มาตั้งแต่ตอนแรก เพราะความหวังของของนักเรียน พ.ศ. ๕
 ก็คือสอบเข้ามหาวิทยาลัย แต่หนทางที่จะไปถึงนั้นยากมาก เพราะจะต้องสอบแข่งขันกับนัก
 เร่งจำนวนมากมาย ผู้เขียนกล่าวถึงนักเรียนคนหนึ่งที่อยู่ในสภาพนี้ว่า "ใจจริงจะเรียนไป
 ทำไม อากาศก็รู้" ครั้นจะเลิกเรียนแทบไม่ได้ เพราะการศึกษาบ้านเรานั้นศึกษาเพื่อ
 เรียนต่อเป็นสำคัญ ถ้าเรียนจบแค่ พ.ศ. ๕ แล้วต่อมาวิทยาลัยไม่ได้ ก็จะเป็นอย่างที่ยกเรียน
 อีกคนหนึ่งว่า "เราจะขาดทุนที่สุด" ทั้งๆที่นักเรียนต้องเสียเงินค่าเล่าเรียนมาเป็นจำนวนมาก
 และก็เสียเวลาไปอย่างมากแล้วด้วย (วัฒน์ วรลยาจก ๒๕๒๒ : ๑๓๔-๑๓๕)

การศึกษาทำให้ผู้เรียนห่างเหินจากตัวเองที่เรื่องสั้นกล่าวถึงในประเด็นก่อน
 ไปถึงคือ การศึกษาทำให้ผู้สำเร็จการศึกษามากแล้วจำนวนจากดวงตกงาน ดังนั้นเพราะ

การศึกษาที่มุ่งผลิตคนป้อนระบบนั้น ได้ผลิตคนเกินกว่าที่ระบบต้องการและความรู้ที่นักศึกษาเหล่านี้ได้มาจากมหาวิทยาลัยก็ไม่มีประโยชน์อะไรต่อการดำรงชีวิต ถ้าเขาไม่ได้ทำงานในระบบ เรื่องที่แสดงแนวคิดนี้เช่น เรื่อง "หลงทาง" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ผู้เขียนเขียนถึงหญิงสาวคนหนึ่งสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยด้วยความภูมิใจและหวังว่าจะมีงานทำ แต่เธอก็พบว่าการศึกษาได้เกิดทุกข์เช่นเดียวกับเธอมาเป็นจำนวนมาก เกินกว่างานต้องการ ดังนั้นสภาพของเธอในตอนนั้นก็คือ "มืออะไรเลื่อนๆ เคลื่อนไหวอยู่ซำๆ ใจฉันเพ่งมองเห็นคนกลุ่มใหญ่ตั้งหน้าตั้งตาวิ่งแข่งกันไป ไม่มีใครหันมาเอาใจใส่ฉันเลย ฉันเห็นชัดขึ้นแล้ว ไม่มีใครอยู่เลย นั่นใครเดินคุ่มเหยงไปคนเดียวนะ ห่างไปจากแสงสว่างเหล่านี้ ฉันเหลียวมาดูพวกที่วิ่งตามกันไปอีกคนเหล่านั้นล้มลงไปแล้ว มีคนวิ่งมาเหยียบเอาคนนั้นขึ้นขาไปชัตคนที่กำลังจะขึ้นหน้า" ซึ่งก็หมายความว่าเธอและพวกที่จบการศึกษา มา เช่นเดียวกับเธอต้องมาแข่งขันอย่างเอาเป็นเอาตายอีกเพื่อแย่งแข่งขันเข้าทำงาน ส่วนตัวเธอต้องอยู่ในสภาพที่เคืองขวาง จะแข่งขันกับผู้อื่นก็ยากจะเอาชนะ จะไปทำอย่างอื่นการศึกษา ก็ไม่ได้ สอนอะไรเธอมา เธอจึงอยู่ในลักษณะที่ผู้เขียนบอกว่าหลงทาง (ดวงมน ปริบุญ : ๒๕๑๔ : ๑๙-๔๐) และในเรื่อง "ฝันแดง" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ชายหนุ่มที่สำเร็จการศึกษาออกมาแล้วแต่ก็ไม่มีงานทำ เขาจึงไม่มีแม้แต่ค่าเช่าห้องและเงินค่าข้าว โดยที่วิชาการศึกษาเรียนมานานไม่สามารถจะช่วยอะไรได้ (พิชญ์ ศุภนิมิตร ๒๕๒๑ : ๑๑๕-๑๔๔ ในทำนองเดียวกันเรื่อง "กลิ่นความเจ็บปวด" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ผู้เขียนก็ชี้ให้เห็นว่า "การศึกษาของเราไม่รู้ว่าการอะไรแน่ บัณฑิตเดี๋ยวนี้อย่างไรจะเอาไป" ดังนั้น "บางคนมีเงินหนอยก็ต่อโทเลย" (ประสิทธิ์ รัตนกุล ๒๕๑๒ : ๑๔๒)

การหางานเห็นจากเพื่อนทนาย

เมื่อการศึกษาเป็นแบบเหี้ยมโหด จึงทำให้คนอยู่ในสถานศึกษาต้องแข่งขันกันเอง เพื่อให้ตนเองอยู่ในกลุ่มที่ชนะ ดังนั้นในกรณีเช่นนี้จึงให้ผู้ที่เรียนอยู่ในสถานศึกษาอยู่ในสภาพที่กลมเกลียวกัน แต่ละคนกลายเป็นคู่แข่งซึ่งกันและกัน และการที่นักศึกษาถูก

แบ่งออก เป็นสี่เป็นคณะต่างๆ แล้วก็มีหรือคณะต่างๆ เหล่านี้มีกิจกรรมใน แข่งขันกันตลอด เวลาจึงยิ่งทำให้พวกเขักติภาอยู่ในสภาพที่แตกร้าวจากกันมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้นักศึกษาจะไ้ รับการฝึกฝน "ให้ออกไปประกอบอาชีพหรือเพื่อหาเงินดำรงชีวิตเป็นสำคัญ ดังนั้นจึงมี งบประมาณบ้างน้อยที่สำเร็จการศึกษาออกไปด้วยความหวัง เพียงเพื่อเอาตัวรอดในสังคม เพียงอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงเพื่อนมนุษย์อื่นๆ และถึงแม้บางครั้งพวกเขาก็อาจต้องใช้ เพื่อนมนุษย์คนอื่นๆ เป็นเครื่องมือ เพื่อความมุ่งมั่งคั่งของตนเองก็ตาม

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าบรรยากาศการศึกษาในสถานศึกษาทำให้ผู้คนในสถาน ศึกษาอยู่อย่างห่างเหินกันนั้นได้แก่เรื่อง "รั้วสี" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่านักศึกษา ที่เข้าไปอยู่ในมหาวิทยาลัยนั้น จะตกอยู่ใต้อิทธิพลของประเพณีต่างๆ ทำให้นักศึกษาแบ่ง ออกเป็นสี่ เป็นพวกแต่ละพวกก็กลายเป็นคนละพวกกับพวกอื่น โดยมีสี่ประจำ ผู้เขียนเรียก ลักษณะเช่นนี้ว่า "รั้วสี" เชื่อว่ารั้วสีเป็นอีกลักษณะหนึ่งของนักศึกษา ก็คือการมุ่งแข่งขันกัน ระหว่างพวก ถ้าที่ว่า "เพื่อร่วมรั้วและเพื่อนต่างรั้วเดินขบวนนัดพิชิตตะโกนใน รางมลูกใจดัง ลั่น ประหนึ่งว่าจะให้ดังไปถึงพระชนก โลก รุก เย บีม รุก รุก เข้าไป สู่อุจฉาย... ประกาศความเกรียงไกร เรืองแรงแห่งสยาม กว้างใหญ่เป็นรองใคร" และโดยที่ นักศึกษาต้องอยู่ในรั้วเช่นนี้ สภาพที่เกิดขึ้นกับพวกเขาก็คือ "เพราะเพียงแค่ว่าเขา ต่างรั้วสีอยู่กันเท่านั้น รั้วที่ยังตาบ่งใจเขา สีที่ทำให้แยกจากกัน ทั้งที่โดยสรีระแล้ว เขาเป็นมนุษย์เหมือนกัน อาจเป็นดวงคู่หูที่เกิดจากดวงกลาง ดวงใจ ซึ่งคงอยู่เบ รากฐานของความหวังหนึ่ง" (อนุช วาภากริม ๒๕๐๘ : ๑๓-๑๔) และเรื่อง "โลก กว้างไกลระดองเรา" (พ.ศ. ๒๕๐๗) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าการศึกษาในมหาวิทยาลัย นั้น นักศึกษามุ่งแข่งขันกันอย่างไรเขาเขียนเอาตาย "การแข่งขันที่เปี่ยมจุดเริ่มต้นของความ เื่อ เื่อแล้ว เรานัก มัธยมเคยใจถึงใคร มันตัวตัวเองออกสู่โลกของปฏิบัติ โลก แห่งปีศาจ โลกแห่งการวางเฉยที่ความกระแ่ววัยชยะ" ดังนั้นสิ่งที่นักศึกษาติดก็คือ "เมื่อพยายามแรง ก็นายมีกำลังก็ต้องรีบฉกฉวยเอววิ่งไปขึ้นรถข้างเขา. .. เมื่อตัวเอง เพื่อครอบรั้ว" ส่วนเรื่องเกี่ยวกับฐานะของเพื่อนมนุษย์นั้นก็กลายเป็น "กิจกรรมที่สารเลว" ในจิตสำนึก ของนักศึกษาเหล่านี้ไป (มานส อนอมศรี ๒๕๐๘ : ๒๗๘-๒๘๑)

สำหรับเรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าผู้ที่สำเร็จการศึกษามาแล้วจะคำนึงถึงการเอาตัวรอดเป็นสำคัญโดยไม่คำนึงถึงชะตากรรมของเพื่อนมนุษย์ เช่น เรื่อง "กอง กองตะโก" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ผู้เขียนกล่าวถึงเด็กชาวชนบทที่ยากจนคนหนึ่ง แก้วว่าเป็นคนเรียนดี พ่อแม่พี่น้อง โดยการช่วยเหลือของ "หลวงพ่อดู" จึงกำนันกับ "พวกชาวบ้าน" ได้ช่วยกันส่งให้เขาเรียนจบแล้วจะกลับมาช่วยรักษาคนจนอย่างသူเขา พร้อมกับแม่ต้องทำงานอย่างหนักเพื่อหาเงินส่งให้เขาเรียนจนล้มป่วยลง เด็กหนุ่มจึงกล่าวเรียนอยู่ในกรุงเทพฯ ทั้งหมด ๑๐ ปี แต่เมื่อเขาได้เป็นแพทย์แล้วแทนที่เขาจะเลือกไปรักษาคนจนในชนบท เขากลับเลือกที่จะไปประกอบอาชีพในต่างประเทศ ทั้งนี้เพราะ "ฉันไปครั้งนี้ก็เพื่อทำงานหาเงิน ที่ไหนเขาจ้างฉันแพงกว่าที่นี้ตั้งก็เท่า เธอรู้เงินที่ได้มาจะสร้างอนาคตของเรา . เราจะต้องมีรถยนต์ มีบ้าน มีทุกอย่างให้พร้อมสำหรับความต้องการของชีวิต" มิใช่แน่นอนสาวของเขาจะเตือนว่า "แต่คนที่บ้านนอกรอคุณอยู่ คุณคิดน้องและคนที่กองตะโกต้องการคุณ ฉันอ่านจดหมายฉบับนี้แล้ว ... ทำให้ฉันรู้ว่าคุณมิได้เป็นสมบัติของฉันแต่เพียงคนเดียว คุณมีหน้าที่ต่อประเทศ สังคมอย่างน้อยก็กองตะโกของคุณเอง ไม่ใช่ปลิดตัวไปเพื่อความสำเร็จเพียงคนเดียวโดยเหยียบคนอื่นไว้เบื้องหลัง" จดหมายที่กล่าวถึงนี้ถึงจดหมายที่น้องชายของชายหนุ่มเขียนมาบอกว่าพ่อของเขาได้ตายเสียแล้ว ชายเฒ่าป่วยเป็นโรค เนื่องจากต้องทำงานหนักเพื่อส่งเงินมาให้เขาได้เรียน และไม่มีเงินจะไปหาหมอในเมือง แต่ข้อเท็จจริงนี้ก็ไม่ทำให้เขาสำนึกที่จะกลับไปรับใช้ประชาชนในชนบท เขาจึงตอบคำแฟนสาวของเขาว่า "เธอพูดเหมือนเรื่องอ่านเล่น... ฉันรู้สึกรู้สึกที่มากจนดี ฉันเกลียดฉันกลัวมัน ฉันปรารถนาจะหนีไปให้พ้น ในเมื่อฉันมีโอกาสที่ดีกว่า" ดังนั้นจะเห็นได้ว่ามหาวิทยาลัยได้ผลิตคนอย่างชายหนุ่มนี้ออกมา คนที่มุ่งจะเอาตัวรอดในสังคมชะตากรรมของเพื่อนมนุษย์เป็นเรื่องที่ไม่ควรระส่ำระสาย (พงษ์ศักดิ์ พยัคฆ์ ๒๕๑๙ : ๒๓-๓๔) และในเรื่อง "นักอุดมกิจจะไปทางไหน" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ก็ช่วยย้ำอีกว่ามหาวิทยาลัยปลูกฝังให้นักศึกษาผู้ที่จะเอาตัวรอดโดยไม่คิดถึงเพื่อนมนุษย์ ดังนั้นจึงไม่แปลกที่ "นักศึกษากลายคนจนเชิงอาจม" (พิษณุ ฤทธิมิตร ๒๕๒๐ : ๖) ในทำนองเดียวกัน เรื่อง "หลงทาง" (พ.ศ. ๒๕๑๒) กล่าวถึงหญิงคนหนึ่งสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัย เมื่อเธอออกมาอยู่

ในโลกความเป็นจริง เธอพบปัญหาต่างๆมากมายที่มหาวิทยาลัยไม่ได้สอน ปัญหาที่ว่านี้ก็คือปัญหา
 ความทุกข์ยากของคนในสังคม เธอคิดจะสนใจปัญหาเหล่านี้เหมือนกัน แต่อำนาจของระบบการ
 ศึกษาที่ปลูกฝังเธอมาโดยมีปณิธานัตถ์เป็นหลักฐานนั้นบังคับให้เธอต้องหลบจากปัญหาเหล่านั้น
 ไป เพราะเป้าหมายที่ระบบการศึกษาต้องการให้เธอไปนั้น ไม่ใช่เพื่อแก้ปัญหาสังคม แต่เพื่อรับ
 ใช้ระบบที่เป็นอยู่ ดังที่ผู้เขียนเขียนไว้ในเชิงสัญลักษณ์ว่าขณะที่เธอพิจารณาปัญหาของเพื่อนมนุษย์ใน
 ก็มีมือหนึ่งมาจับเธอดึงออกไปจากปัญหาเหล่านั้นและบอกว่าจะพาเธอไป "ในที่ที่เธอจะเป็น
 ประโยชน์มากกว่านี้" (ดวงมณ ประปุกตะ ๒๕๓๙ : ๗๖-๗๙) และเรื่อง "คืนที่ไม่มีอะไร"
 (จ.ค. ๒๕๑๒) ผู้เขียนก็เห็นว่ามหาวิทยาลัยนั้นส่งเสริมให้คนเรียนเพื่อเอาตัวรอดดังที่ว่า
 "เขาสอนเขาให้วิธีเอาตัวรอด เขาสอนแต่เพียงวิชาชีพ... เขาไม่รับรู้และไม่แคร์เลยว่า
 อุดมคติของวิชาการเป็นอย่างไร" ผู้เขียนได้ลงไปในเรื่องละเอียดเกี่ยวกับวิชากฎหมายที่สอน
 ให้ที่กฎหมายมุ่งที่จะเอาแพ้เอาชนะด้วยแรงของกฎหมายเป็นสำคัญ โดยที่ผลประโยชน์เกี่ยวกับ
 กับเงินทองเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน ไม่คำนึงว่าความถูกต้องเป็นจริงคืออะไร หรือมนุษย์ธรรมอยู่
 ตรงไหน ดังนั้นนักศึกษาวิชากฎหมายเมื่อเรียนจบไปแล้ว "ไอ้โจรหาร้อยที่ไหนก็จ้างได้"
 (นั่น บานรธา ๒๕๒๑ : ๙-๒๙) นอกจากนี้เรื่อง "เธอจะขึ้นรถเมล์สายอะไร" (พ.ศ. ๒๕๑๖)
 ก็ชี้ให้เห็นว่าการศึกษานั้นปลูกฝังให้ผู้เรียน "อยู่ได้ในยุคสมัยแห่งการแข่งขันและเห็นแก่ตัว"
 โดยที่ไม่สอนให้ "ไปปรับปรุงความเลวร้ายแห่งยุคสมัย" แต่สอนให้ทำทุกอย่างเพื่อ "ให้ได้เงิน
 มาบำรุงบำเรอความสุขของตนเอง" ดังนั้นบรรยากาศการเรียนการสอนภายในสถานศึกษา
 จึงเป็นไปในลักษณะ "เขาให้เราแข่งขันและแก่งแย่งกันตั้งแต่เรายังเล็กอย่างนี้ เขาสรร
 เจริญทองเก่ง และเหยียดหยามคนอ่อนไม่เก่ง เขาให้เราแข่งกันทอง แข่งกันเรียน แล
 ขยายงานทำทุกอย่างให้ตัวเองดีกว่าคนอื่น เขาไม่เคยสอนให้เราคิดถึงคนอื่นที่น่าสงสารและ
 ลำบากกว่าเรา" (นิพนธ์วิทย์ ภาณุใจ ๒๕๑๙ : ๒๔๔) เช่นเดียวกับเรื่อง "ถนนสายที่ตรงไป
 ข้างหน้า" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ที่กล่าวว่า "เรียนจบได้รับการปลูกฝังในลักษณะที่เรียนจบแล้วจะมี
 งานทำดีไม่มีหนี้สิน หรือกระทั่งได้เป็นเจ้าของคน" โดยที่เขาคำนึงว่า "คนส่วนใหญ่ยัง
 ยากจนข้นแค้น ไม่ได้รับการเคารพเลย" (สันติ รักประชา ๒๕๑๙ : ๒๔๙) เรื่อง "นัก
 ปฏิวัติขี้ขลาด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) "ก็กล่าวต่อไปว่าการศึกษาในระบบโรงเรียนนี้เป็นการศึกษาที่

สร้างให้คนเห็นแก่ตัว เพราะในโรงเรียนต่าง ๆ นั้นเต็มไปด้วยครูอาจารย์ที่เห็นแก่ตัวเห็นแก่ได้ ดังนั้นครูอาจารย์ที่ปลูกฝังสิ่งที่ตนเป็นอยู่ให้กับนักเรียนด้วย ถึงที่ว่า "ธรรมชาติของครูทุกคนนี้ส่วนมากไม่ค่อยดีเท่าไรนัก ความจริงกันอีกต่อไปแล้ว นอกจากตำแหน่งซึ่งขึ้นยถาบรรดาศักดิ์ ความมักใหญ่ใฝ่สูง. . . ครูไม่ใช่มนุษย์บุคคล ครูไม่ใช่ผู้นำทางวัฒนธรรมต่อไปแล้ว.... เพราะเวลานี้ครูตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา หลงใหลในความพองพองใจต่างๆ" (พิบูลย์ กิติ ละครพล ๒๕๑๙ : ๘๑-๘๒) สุดท้ายเรื่อง "กลิ่นความเจ็บปวด" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาได้ปลูกฝังให้ผู้เรียนเพื่อเอาตัวรอดมากกว่าที่จะคิดถึงประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์ ถึงที่ว่านักศึกษานั้น "แต่ละคนชอบตำราเล่มใหญ่คนละสามเล่มสี่เล่ม... อีกไม่นานประเทศของเราคงได้นักวิชาการเพิ่มขึ้นอีกหลายคน" แต่นักวิชาการเหล่านั้นจะ "ไม่สนใจสภาพที่ผู้ทรมานของสังคมปัจจุบัน" และผู้เขียนสรุปในท้ายที่สุดว่าระบบการศึกษาผลิตแถมมนุษย์ที่เห็นแก่ตัวละเลยคุณธรรมถึงที่ว่า "การศึกษาของเราล้มเหลวไม่เป็นท่าเลย เป้าหมายก็ไม่ว่า หรือเปล่า เรียนหนังสือแล้วแทนที่จะเป็นคนดี กลับกลายเป็นรู้หลบเป็นปีนรู้หลีกเป็นหางบึ่ง เรียนก็รู้รูทางที่จะเอาตัวรอดจากชั้น" (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๑๔๐-๑๔๓)

การหาเห็นจากสังคม

การศึกษาที่มุ่งให้คนเรียนเพื่อออกมารับใช้ระบบนั้นจะเกิดปัญหาอีกประการหนึ่งตามนาคือสิ่งที่ผู้เรียนได้จากสถานศึกษานั้นไม่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม เริ่มตั้งแต่ชีวิตของนักเรียนนักศึกษาภายในสถานศึกษาที่กลายเป็นอภิสิทธิ์ชนอีกกลุ่มหนึ่งที่ใช้ชีวิตแบบขี้เกียจเก๋ไก๋ หลงใหลในความบันเทิงเริงรมย์ ซึ่งผิดจากชีวิตของคนส่วนใหญ่ในสังคมที่อยู่กันอย่างอดทนพากเพียรขยันและเมื่อพวกเขาสำเร็จการศึกษาออกไปแล้วความรู้ที่เขาได้ออกไปก็ไม่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมอย่างแท้จริง

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าการใช้ชีวิตของนักศึกษานภายในสถานศึกษานั้นเป็นชีวิตที่ผิดแปลกไปจากคนทั่วไปในสังคม และไม่ได้เป็นพื้นฐานที่ถูกต้องที่จะใช้ดำรงชีวิตต่อไปในสังคม เช่นเรื่อง "นิยายของชาวม" วิทยาลัย" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ที่ให้เห็นว่าบรรยากาศภายในมหาวิทยาลัยนั้นเต็มไปด้วยเสียงเพลงเชียร์ "เสียงหัวเราะร้องของหญิงสาวเสียงตะโกนเลือน

เสียงระเบิดของผู้ชายตามมาด้วยภาษาคนป่าอีกสองวรรค แล้วภาษาต่างคำยุโรปลงท้ายก็เสียงปรบมือให้กับตัวเอง "เก่งกว่าสามารถพอที่จะตะโกนอะไรบ้างท่านองนี่ได้" ผู้เขียนยังเล่าต่อไปว่านักศึกษาในมหาวิทยาลัยดังกล่าวมีการเกินขอบกันบ้างเหมือนกัน แต่ "นักศึกษาที่เป็นเกินขอบนั้นเพียงเพื่อประท้วงกฎหมายบางข้อซึ่งจะทำลายความภาคภูมิใจและขัดต่อผลประโยชน์ของพวกเขาเท่านั้นเอง" ซึ่งเหตุการณ์ตรงกับเหตุการณ์จริงๆ ในปี ๒๕๑๑ ที่นักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เกินขอบบรทั้งไม่ให้ผู้จบปริญญาจากที่อื่นมาสมัครเรียนต่อปริญญาตรีที่ธรรมศาสตร์ได้โดยไม่ต้องสอบแข่งขันกับวุฒิป.ศ.๕ (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๒๑ :

๑๒๒-๑๒๕) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "ไปตาย พี่นั้น" (พ.ศ.๒๕๑๕) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่ามหาวิทยาลัยนั้นไม่ได้สร้าง "ความรู้ก้าวหน้า ความเป็นอารยชน เพื่อความเข้าใจและสันติภาพของมนุษย์" "แต่กลับสร้างคนที่เหินห่างตัวเองออกจากโลกความเป็นจริง ดังนั้นการจ้องจามรีนเร่งสั่งสรรกันเป็นประจำของชาวมหาวิทยาลัยจึงเป็นสิ่งที่เห็นกันอยู่ได้เสมอ และทำให้ผู้เขียนถึงกับตั้งข้อสังเกตว่า "มันมีอะไรบางอย่างหนีที่ไ้จากงานหา" และถึงแม้นักศึกษาบางส่วนจะมองเห็นเรื่องส่วนตัวอวกสู่สังคม แต่สิ่งที่มหาวิทยาลัยสอนให้เขามองนั้นเป็นการมองตามตัวหนังสือ ขวักจริงกลับเป็นอีกอย่างหนึ่ง เช่นผู้เขียนแสดงปัญหาเกี่ยวกับการจ้องจามรีนเร่งที่ว่า "ไ้คิดในใจต่อใจประมาณการจ้องจามรีนแบบนี้ เขาเล่าบอกว่าสะดวกหรือที่จะมีสุนัขสนานเฮฮาในเลื่อเหว่นมนุษย์อามากมายกำลังคอยากหิวโหยอยู่ในสัณสนบท ข้างถนน ในสมรภูมิ แต่ในที่สุดถนนนั้นก็กระโ้จกลงไปตกอยู่กับสิ่งที่ตนกล่าวประมาณอย่างกึ่งคำหัวร่าว่า "มีอีกอย่างกะดำงูของตนเอง" (เพ็ญ สุกดิ์ ๒๕๑๕ : ๑๕๕-๑๕๖) และเรื่อง "กลิ่นความเจ็บปวด" (พ.ศ.๒๕๑๕) ผู้เขียนก็ชี้ให้เห็นว่านักศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้นเต็มไปด้วยความงูเพื่อเห่อเหิม เช่น "วันเวลาส่วนใหญ่คงเปล้าเปลืองกับการเต้นรำ งานเลี้ยงหรูหรา สนทนาฮาเฮโดยไม่มีจุดมุ่งหมายที่เป็นแก่นสาร" (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ ๑๓๙-๑๔๐)

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าการศึกษามีค้อบรมสั่งสอนในสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมอย่างแท้จริง เช่นเรื่อง "ความไม่แน่ใจ" (พ.ศ.๒๕๑๕) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าการศึกษาก็สอนให้มนุษย์รับรู้แต่ความจริงตามตัวหนังสือ ตามทฤษฎีโดยที่ผู้เขียน

กล่าวถึงตัวละครผู้หนึ่งซึ่งเอื้อไถ่เงินนักศึกษามหาวิทยาลัยพุทธยุกันถิง "เรื่องสิทธิเสรีภาพ ประชาธิปไตย ความยุติธรรม กว้างแค้นแดนของเพื่อนร่วมชาติ ตลอดจนถึงระบบการปกครอง และนโยบายของการเมือง เขาแสดงทัศนคติอย่างอาหญาเหตุนในกว้างเป็นธรรมและมั่นคง 'อุดมการณ์' ซึ่งการพูดยุกันนี้ได้นำความศรัทธาไปสู่ตัวละครที่ซึ่งเอื้อไถ่เงินเป็นอันมาก แต่ การพูดครั้งกล่าวเป็นเพียงการพูดยุกันตามตัวหนังสือ ในความเป็นจริงก็คือหลังจากที่พวกเขา พุดยุกันแล้ว "พวกเขาก็พากันก้าวเขาไปในันท์กลับ" ซึ่งก็คือในโลกของความเป็นจริงนั้น เขาหาได้ปฏิบัติตามสิ่งที่เขาพูดไม่ ผู้เขียน จึงย่ำในท้ายที่สุด โดยผ่านตัวละครที่ไถ่เงินและได้ เห็นการกระทำของนักศึกษาตั้งกล่าวว่า "ข้าพเจ้าคิดถึงเรื่องต่างๆนานา บางครั้งมันทำให้ ข้าพเจ้าไม่แน่ใจในตนเองและทุกสิ่งทุกอย่างของสังคมปัจจุบัน" (ชิต ลวัญ ๒๕๑๙ : ๔๕-๔๗) และในเรื่อง "เหมือนอย่างไม่เคย" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ก็ชี้ให้เห็นการศึกษานี้ฝึกให้รู้ เรียนรู้ เข้าใจในสิ่งที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม ถึงแม้ว่าพวกเขาจะมีความตั้งใจเกี่ยวกับ สังคมสักเพียงใดก็ตาม ผู้เขียนกล่าวถึงนักศึกษาในกลุ่มหนึ่งที่ใช้เวลาว่างในช่วงปิดภาคเรียนออกไปโฆษณาเพื่อ "ช่วยปรับฐานะความเป็นอยู่ของชาวบ้านให้ดีขึ้น" สิ่งที่พวกเขาทำเพื่อการนี้ ก็คือการสร้างศาลาประชาคม แต่ผลของการมีศาลาประชาคมสำหรับชาวบ้านก็คือ "ไม่มีใคร รู้เลยว่าศาลาประชาคมนั้นจะเอาไปใช้อะไรได้ ผู้ใหญ่บ้านเองก็ไม่อยากใช้ เพราะนานที่ไปไหน แก่งเรียกประชุมชาวบ้านสักที และแกก็พอใจจะใช้ลานบ้านของแกมากกว่าที่จะเสียเวลาเดินไป เฝ้าย" ดังนั้น "ศาลาประชาคมที่เขาอุตส่าห์สร้างกันมาช่วยท้าวหวังและศรัทธาจึงยืนอยู่อย่าง ปราศจากผู้ใช้เลยแล" (วิทย์กร เชียงภู ๒๕๑๙ : ๓๕-๔๙) ในค่านองเคียวก็ในเรื่อง "ครูประชาบาล" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ผู้เขียนก็ชี้ให้เห็นว่าสถานศึกษาที่ผลิตครูนั้นปลูกฝังในสิ่งที่ไม่ สอดคล้องกับกว้างเป็นจริงของสังคมให้กับผู้เรียน เช่นเมื่อให้นักศึกษาไปสังเกตการสอนแล้ว ทำรายงานส่งก็ ให้ไปสังเกตแค่โรงเรียนสาธิต ซึ่ง "เด็กๆพวกนั้นเขาจะรถยนต์รับส่ง มี อาหารกลางวัน มีหมอน มีแปรงสีฟัน ครูในโรงเรียนก็ทำหน้าที่เป็นคนรับใช้ไปในตัว เพราะ มีแต่คุณครูว่าเรียนกันทั้งนั้น" (ประเสริฐ จันทน์ ๒๕๑๙ : ๑๓๑-๑๓๒) ต่อจากนี้เรื่อง "นางเอก" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็กล่าวไว้ว่า มหาวิทยาลัยนั้น "สร้างทัศนคติผิดๆให้กับนักศึกษา มาตลอดคือสอนให้คนเป็นข้าราชการ มหาวิทยาลัยมีสภาพไม่แตกต่างโรงเรียนราชการ

พลเรือนทุกคนที่เข้ามาเล่าเรียน จึงต้องการรับราชการ ไม่ค่อยมีใครคิดไปทำงานอย่างอื่น เพราะคิดว่าการทำไร่ทำนานั้นต่ำต้อยเกินไป" (เสนอ สามัญบุตร ๒๕๑๙ : ๒๕๙) และเรื่อง "สังเวชนิภรณ์" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ผู้เขียนกล่าวถึงนักศึกษาที่ตื่นตัวในช่วงหลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๑ โดยที่ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าถึงนักศึกษาจะตื่นตัวอย่างไร เขาก็ยังเป็นนักศึกษาที่ถูกระบบการศึกษาเก่าหลอหลอมมา ดังนั้นความตื่นตัวหรือความก้าวหน้าของพวกเขาส่วนใหญ่จึงเป็นความก้าวหน้าที่ไม่สดงออกมาด้วยการหลุดจาหรือท่องไป โดยที่ตัวเองไม่ได้ลงไปทำอะไรตามที่ตัวคิด เช่น "ในขณะที่เจ้าที่กินทั้งหลายกำลังชูศรีศ กอบโดยผลประโยชน์จากชวานาผู้ยากไร้ท่านก็ได้ทำการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ของตนด้วยการกดขี่ ผู้ชูศรีศเงินทองจนสาแก่ใจ อ้างเอาความทุกข์ยากของชวานาขึ้นมาตบตีจิตใจสำคัญของคนทั่วไป ในขณะที่ใจเคยให้ความช่วยเหลืออย่างแท้จริง แก่ผู้ทุกข์ยากเลย" แต่ "จะอ้างเอามาเป็นเครื่องประดับคุณธรรมอันเล็ดลอดของท่านเท่านั้น" และผู้เขียนย้ำในที่สุดว่ากิจกรรมที่แสดงความก้าวหน้าของนักศึกษาส่วนใหญ่ก็คือ "เฟลิกเพินอยู่กับปรัชญา อุทิศตน และการเขียนบทวีในอากาศ" (จีระนันท์ พิศรปรีชา ๒๕๑๙ : ๓๓๐-๓๓๒) สุดท้ายเรื่อง "ถนนสายที่ตรงไปข้างหน้า" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็ชี้ให้เห็นว่าการศึกษานี้ที่จริงแล้วก็เป็นการสร้างอภิสิทธิ์ชนขึ้นกลุ่มหนึ่งขึ้นมาโดยใช้เงินภาษีของประชาชน โดยที่คนพวกนี้ไม่ต้องทำงานหนักเหมือนประชาชนทั่วไปและผู้มีสิทธิ์จะเป็นอภิสิทธิ์ชนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะเป็นลูกคนรวย นอกจากนี้การศึกษาก็จำกัดอยู่กับความไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคม แต่เป็นการศึกษาที่มุ่งผลิตให้ผู้สำเร็จการศึกษานั้นออกไปหาความสุข โดยอาศัยโอกาสที่ตนเรียนจบการศึกษา ดังนั้นผู้เขียนตั้งคำถามทิ้งท้ายไว้ว่า "เราเคยตั้งคำถามหรือเปล่าว่าเรียนจบแล้วจะไปทางไหน... เราจะสร้างสรรค์สังคมประเทศชาติของเราอย่างไรต่อไป" (สันติ รักประชา ๒๕๑๙ : ๒๔๑)

ความแปลกแยกอัตวิสัยกับสถาบันการศึกษา

ในท่ามกลางอำนาจควบคุมของการศึกษา ผู้เรียนในฐานะปัจเจกบุคคลจะมีความรู้สึกบางประการ อันเนื่องจากอำนาจดังกล่าว ความรู้สึกที่ว่านี้เรียกว่าความแปลกแยกอัตวิสัย ซึ่งได้แก่ความรู้สึกหรือท่าที หรือพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นว่าผู้เรียนนั้นรู้สึกไร้ความ

หมาย ไร้อำนาจ โศกเศร้าหรือแยกตัว และไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเอง

การไร้ความหมายกับสถาบันการศึกษา

ผู้เรียนที่เข้าไปอยู่ในระบบศึกษานั้น ส่วนใหญ่จะเข้าไปตามค่านิยมทางการศึกษา ที่มีอยู่ในสังคม โดยที่ตัวเองไม่มีโอกาสจะแสดงเจตน์จำนงอะไรได้ และเมื่อเขาไปอยู่ใน สถานศึกษาแล้ว ผู้เรียนก็ดำเนินชีวิตไปตามกลไกต่างๆ ที่จัดเตรียมไว้แล้ว การเรียนการ สอนผู้เรียนก็มีหน้าที่ฟังและทำตามที่ผู้สอนต้องการ เรียนจบไปแล้วตนเองจะไปทำอะไรได้ หรือไม่ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่มีโอกาสรู้ได้ ผู้เรียนในฐานะปัจเจกบุคคลที่อยู่ในระบบการศึกษาโดย ปราศจากโอกาสที่จะแสดงเจตน์จำนงของตนเองอย่างกว้างขวาง ดังนั้นจึงมีปัจเจกบุคคลบาง ส่วนรู้สึกไร้ความหมาย คือเขารู้สึกว่าเขาไม่รู้ว่าเขาเรียนไปเพื่ออะไรกันแน่ สิ่งที่เขาเรียน นั้นมีประโยชน์อะไรกับเขาบ้างหรือบางคนอาจจะรู้ว่าเขาคงการออกไปทำงาน แต่เขาก็ไม่ สามารถคาดหมายอนาคตของเขาได้ว่า เขาจะมีงานทำหรือไม่

เรื่องสั้นที่แสดงแนวคิดดังกล่าวเช่นเรื่อง "บันทึกแห่งความว่างเปล่า" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ผู้เขียนกล่าวถึงนักศึกษาครูในมหาวิทยาลัยคนหนึ่งรู้สึกว่าเขาอยากจะมีใจกับ สิ่งที่ได้ทำมาและกำลังกระทำอยู่ในระหว่างที่เขาศึกษาอยู่ แต่เขากลับสงสัยว่า "ควรจะ ยินดีแน่หรือ มั่นใจแน่หรือ สิ่งที่ทำคืออะไร และอะไรคือผล ที่ทำนั้นทำนองอย่างมีจุดหมาย แน่จริงหรือว่าทำสักแต่ทำ ทำแล้วใครจะขึ้นมาสักกี่มากน้อย ตามตัวเองตรงๆเช่นนี้แล้ว คำตอบก็คือไม่รู้เหมือนกันว่าทำไปทำไม" ซึ่งก็คือเขารู้สึกสงสัยหรือไม่เข้าใจเกี่ยวกับสภาพ การศึกษาที่เขาประสบอยู่ นอกจากนี้ผู้เขียนยังชี้ให้เห็นต่อไปว่าวิชาความรู้ที่สอนกันอยู่นั้น ก็ยังทำให้นักศึกษาผู้นั้นอยู่ในสภาพที่งุนงงสงสัย เช่นมีการพูดถึงอุดมคติซึ่งเขาเห็นว่าการเป็นครู ที่มีอุดมคตินั้นเป็นสิ่งที่ดี แต่ในความเป็นจริงที่เขาประสบอยู่ในระบบการศึกษาก็คือ "เท่าที่เป็น อยู่ก็ใช้ชีวิตหมดไปวันหนึ่งๆทำนั่นทำนี่ เพื่อปลอบใจตัวเองว่าได้ทำแล้ว ไม่ได้อยู่เฉยๆ แต่ที่ ทำนั้นจะเกี่ยวกับอุดมคติแต่เล็กน้อยหรือไม่ก็ไม่รู้" (โกมล คีมทอง ๒๕๑๘ : ๕๘-๖๒) และ เรื่อง "ฉันกับคนคนหนึ่ง" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ผู้เขียนแสดงให้เห็นว่านักศึกษากันจำนวนมากที่มัวมานะ เรียนอยู่ในมหาวิทยาลัยนั้น เข้าไปเรียนอย่างปราศจากเจตน์จำนงของเขาเองแต่เป็น

เพราะ "คนอื่นเขาไปฉันทักไป" และเมื่อมีผู้ถามว่า "อยากไปจริงหรือเปล่า" คำตอบก็คือ "ไม่รู้ เขาไปฉันทักไป" ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่านักศึกษาส่วนนี้เข้าไปเรียนโดยไม่มีจุดมุ่งหมายของตัวเองที่แน่นอนและก็ไม่รู้ว่าการศึกษานั้นจะให้อะไรตนเองบ้าง (สุทธิชัย หนู่น ๒๕๑๙ : ๖๔-๗๐) นอกจากนี้เรื่อง "ฉันและเขา" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ได้กล่าวถึงนักศึกษาผู้หนึ่งที่คิดว่าระบบการศึกษาที่เขาประสบอยู่นั้นไม่ได้สร้างสรรค์อะไร เนื้อหาที่สอนก็เก่า ไม่สอดคล้องกับสังคม นอกจากนั้นมหาวิทยาลัยยังมุ่งที่จะบังคับทุกคนให้มีความเหมือนกัน เช่นต้องดูเหมือนกัน แต่งตัวเหมือนกัน แต่ถึงเขาจะรู้สึกไม่พอใจสภาพเช่นนี้ก็กล่าวนี้ เขาก็ไม่รู้ว่าจริงๆ แล้วเขาต้องการอะไร หรือต้องการทำอะไร หรือต้องการทำอะไร เช่นที่ว่าเขารู้สึก "ชั่วไม่นานมา ณ ที่นี้ฉันยังตอบตัวเองไม่ได้ว่าอะไรคือสิ่งที่ฉันต้องการ ฉันไม่แน่ใจ ไม่มีความเชื่อมั่น" และ "ฉันไม่รู้แน่ว่าตัวเองเกิดมามีชีวิตเต็มทีหรือเปล่า และไม่รู้ด้วยซ้ำว่าตัวเองต้องการอะไรแน่" (สุชาติ สุวดีศรี ๒๕๒๒ : ๘-๑๐) ส่วนในเรื่อง "หลงทาง" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ผู้เขียนได้กล่าวถึงหญิงสาวคนหนึ่งซึ่งสำเร็จการศึกษาไปใหม่ๆ เธอคิดว่าความรู้ที่ได้จากมหาวิทยาลัยนั้นจะทำให้เธอประสบผลสำเร็จในชีวิตได้ โดยที่เธอเลือกที่จะหนีปัญหาสังคมไปตามทางที่มหาวิทยาลัยปลูกฝังมา แต่สิ่งที่เธอพบก็คือ การแก่งแย่งตำแหน่งการงาน เพราะมีผู้จบการศึกษามากกว่างานที่มีอยู่ เธอจึงอยู่ในลักษณะที่ไม่รู้จะไปทางไหนดี ความรู้ที่ได้มาก็ช่วยอะไรไม่ได้ "ฉันร้องไห้เหมือนเด็กหลงทางผู้คนอีกมากมายวิ่งผ่านหน้าฉันไป มองไปทางไหนก็เห็นแต่คน นี่ฉันต้องวิ่งตามไปด้วยหรือไร แต่จะไปทางไหน มองดูฟ้าไม่เห็นแม่ดาว" (ดวงมน ประิรุณณะ ๔๐) และเรื่อง "เธอจะขึ้นรถเมล์สายอะไร" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ผู้เขียนย้อนกลับไปกล่าวถึงเด็กนักเรียนมัธยมศึกษาคนหนึ่งที่ต้องสอบตกตอนปลายปี ทั้งนี้เพราะเธอต้องทนเรียนทั้งที่ไม่เข้าใจจุดมุ่งหมายอะไรเลยเนื่องจาก "ฉันเพียงแต่มาเรียนตามที่แม่สั่ง แม่ฝากฉันเข้าโรงเรียนนี้แม่บอกให้ฉันตั้งใจเรียน" เมื่อเธออยู่ในสภาพเช่นนี้เสียแล้ว เธอจึงเรียนอย่างไรชีวิตจิตใจ ดังนั้นถึงเธอ "ตั้งใจจริงๆ จนวันสอบได้ ฉันได้พยายามแล้ว ฉันฟังอาจารย์ ฉันท่องหนังสือ แต่ให้ตายฉันไม่เคยเข้าใจ และจดจำข้อตำราเรียนมาๆ นั้นได้" แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น เธอก็ไม่พอวิชาที่เรียน และวิธีการให้การศึกษาก็กลับคิดว่า "ฉันว่าฉันก็เป็นได้แต่เด็กปัญญาอ่อนคน

หนึ่งเท่านั้น" ดังนั้นอนาคตของเธอจึงอยู่ในสภาวะ "จะไปที่ไหน ฉันเองก็ไม่รู้" (บันทึกวัย
หัวใจ ๒๕๑ : ๒๕๐-๒๕๑) สุดท้ายเรื่อง "กลิ่นความเจ็บปวด" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็กล่าวถึง
นักศึกษาสาวคนหนึ่งไม่เข้าใจว่าการศึกษานั้นเพื่ออะไร มีจุดมุ่งหมายอย่างไร เพราะเธอ
พบว่าในระหว่างระยะเวลาที่เธอศึกษานั้นเพื่อน ๆ ของเธอจำนวนมากถูกคัดออกไปจาก
ระบบการศึกษาตลอดเวลาและนักศึกษาส่วนใหญ่จบไปแล้วก็หางานทำไม่ได้รวมทั้งเธอก็ไม่
เห็นว่าการศึกษานั้นจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างไร เช่นที่เธอ กล่าวกับเพื่อนว่า "เธอดึก
คิดว่าคนเราควรมีจุดมุ่งหมายในการเรียนอย่างไร ฉันไม่เข้าใจเลยว่า การศึกษาของ
ประเทศเรา จะมีจุดมุ่งหมายอย่างไร" ดังนั้นเธอจึงรู้สึกเบื่อหน่ายต่างๆที่อาจารย์มอบ
หมาย เพราะ "ถ้าหากเรารู้ว่าเราจะมีจุดมุ่งหมายอย่างไรในการหมกมุ่นทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งละก็
เราคงมีกำลังใจที่จะทำมันๆ แต่ทุกวันนี้ฉันไม่รู้เลยว่าเราต้องนั่งตั้งตาเรียนกับไม้ทูกเดือน
ทุกวันนี้มันเรียนไปทำไม" (ประวิทย์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๑๔๑-๑๔๒)

ความไร้อำนาจกับสถานการณ์การศึกษา

นับตั้งแต่ผู้เรียนเริ่มศึกษาจนสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัย ผู้เรียนจะอยู่ในที่
อำนาจสิ่งอื่นตลอดตั้งแต่ค่านิยมทางการศึกษา อำนาจของผู้สอน วิธีการศึกษา หลักสูตร
การจัดการศึกษาและตลาดแรงงานในที่สุด ผู้เรียนในฐานะปัจเจกบุคคลบางส่วนจะรู้สึก
ไร้อำนาจกล่าวคือ เขาจะรู้สึกว่าตนเองไม่มีโอกาสตัดสินใจ หรือกำหนดสิ่งใดๆเกี่ยวกับ
ตัวเองได้เลย และตนเองไม่มีสิทธิ์จะหลีกเลี่ยงหรือเรียกร้องอะไรได้ด้วย

เรื่องสั้นที่แสดงแนวคิดดังกล่าวข้างต้นเช่นเรื่อง "แรมกับบ้าน" (พ.ศ. ๒๕๐๘)
ซึ่งแสดงปัญหาของนักศึกษาบางคนคนหนึ่งที่ถูกส่งให้ทำนาคตลอดจนขายนาแปลงสุดท้ายไป
เพื่อส่งเรียนและเขาก็ตั้งใจเรียน แต่เขาก็ไม่สามารถจะสำเร็จศึกษาได้ เพราะเขายัง
ไม่สามารถถอนทุนวิชาที่เรียนอีก ๒ วิชา ทั้งๆที่เขาเป็นคนที่ขยันและเป็นคนขยันที่สุดท้ายที่
เขาจะมีสิทธิ์เรียนอยู่ในมหาวิทยาลัยซึ่งก็หมายความว่าเขาคงจะไม่ได้อะไรออกมาเลย
ความรู้สึกของเขาในขณะนั้นก็คือ "จะให้หวังอย่างไรว่าจะสอบได้ในเมื่อวิชาเหล่านี้เขา
สอบมาหลายสมัยก็ยังไม่วาย นักแรมค่อนข้างจนแถมก็สะท้อนอนาคตกว้างไกลจะต้อง
สะดุดหยุดลงกลางคันแน่ๆแหละหรือ บรรดาชนน้ำฝนกระแสน้ำเชี่ยวกรากมาได้เกือบตลอด

พอใกล้จะถึงฝั่งก็ถูกคลื่นที่เรียกว่าระเบียบข้อบังคับมาขวางทางไว้" ดังนั้น "อุดมการณ์ ความหวังที่จะรับใช้ประชาชน ข้าราชการตัวอย่างวีรชนนเรศวร" (ร.บุษยาภรณ์ ๒๕๑๖ : ๑) และเรื่อง "ฉันและเขา" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ก็เน้นในแง่มุมมองที่มหาวิทยาลัยนั้นมุ่งบังคับให้ ผู้เรียนปฏิบัติในสิ่งที่เหมือนกัน เช่น กองแต่งตัวเหมือนกัน คิดเหมือนกันและเน้นบทบาทของ อาจารย์ ถึงแม้ว่าสิ่งที่สอนนั้นจะน่าเบื่อหน่ายและล้าสมัยสักเพียงใด ผู้เรียนจะถูกบังคับให้ เรียนไปตามนั้น การศึกษาเช่นนี้จึงทำให้ นักศึกษาคนหนึ่งรู้สึก ว่า "ฉันเศร้าและมีจิตสำนึกหตุ ณ์รู้มานานแล้ว" แต่เขาไม่สามารถจะหลบหนีสถานการณ์เหล่านี้ไปได้ (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๑๖ : ๑๐) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "หลังจบคันนา" (พ.ศ. ๒๕๑๒) นักศึกษาหญิง คนหนึ่งรู้สึกว่าผู้สอนว่า "บรรยายเหมือนกันทุกรุ่นที่ผ่านมาเข้าข้างกัน และจำเป็นต้องเรียน เพื่อคะแนนในการสอบ" สภาฯ เช่นนี้เธอจึงบอกว่า "เบื่อที่สุด" แต่เธอก็ไม่สามารถจะไป ตัดค้านอะไรได้ (นิ.ธ. ๒๕๑๖ : ๘๑) และเรื่อง "ถึงก็ช่างไม่ถึงก็ช่าง" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ก็กล่าวถึงนักศึกษาผู้หนึ่งที่รู้สึกว่าสภาพการเรียนการสอนที่เขาประสบอยู่นั้นทำให้เขาอยู่ใน สถานะที่เป็นฝ่ายถูกระงับแค่เพียงฝ่ายเดียวเดียว เพราะผู้สอนเอาแต่ยึดติดกับคำสอน ตามตำราทุกอย่าง "แล้วเขาก็ตั้งคำถามเอากับ ฉันและผู้โดยสารคนอื่นๆ คำถามที่มีคำตอบ อยู่แล้วในกัมภีร์ที่กิตติคุณเล่มนั้น" เมื่อเขาจบภ ษศึกษาในระดับหนึ่ง และเลื่อนชั้นไปเรียน ต่ออีกระดับหนึ่ง เขาคงคิดว่าสภาพที่เขาได้เคยมีประสบการณ์อยู่จะหมดไป แต่เขากลับพบว่า ผู้สอนก็ยัง "เปิดเจ้ากัมภีร์เล่มนี้ออกอ่าน หน้าแรกไปจนหน้าสุดท้ายและก็จะลืมไม่ได้ที่จะตั้ง คำถามเอากับฉันและผู้โดยสารคนอื่นๆ คำถามที่มีคำตอบอยู่แล้วทั้งนั้นในกัมภีร์ที่กิตติคุณเล่มนั้น" ซึ่งก็คือนักศึกษาผู้เรียนหนังสือด้วยความรู้สึกไร้อำนาจมาตลอด (ณรงฤทธิ ธีรรัตน์ภาส ๒๕๑๖ : ๑๑๓-๑๑๔) และก็ไม่แตกต่างจาก เรื่อง "ครูประจำภาค" (พ.ศ. ๒๕๑๓) ที่นักศึกษาคูหนึ่งรู้สึกว่าครูผู้สอนคือผู้ที่ใช้อำนาจเผด็จการ ไม่ฟังเหตุผลของนักศึกษา เน้นทรงพลังเขามาเรียนสาย เพราะบ้านอยู่ไกล ผู้สอนก็ถือว่าต่อจากพื้นที่ เหตุผลว่าบ้านไกล ก็ได้รับการตอบสนองเรื่อง "ใช้ให้ รือว่าอ้างว่าบ้านไกล ถ้าถึงจะบ่นขึ้นสายละซี" หรือ "อ้ออาจางเองเออเนทำไมไม่ขึ้นเองน้า" ตัวอย่างในการเรียนการสอน ผู้สอนกำหนดให้ นักศึกษาไปคุ้เตโรงเรียนสาธิต ซึ่งเป็นโรงเรียนของจนรวย เขาไม่ทำรายงานสิ่งเกตุ

การสอนจากโรงเรียนคงกล่าวด้วยเหตุผลว่า "โรงเรียนเขาคีแล้วครับ อาจารย์ ผมมองไม่เห็นอะไรจะต้องรายงาน นอกจากเด็กพวกนั้นเขาจะรยจนครึ่งวัน มีอาหารกลางวัน มีหมอน มีแปรงสีฟัน ครูในโรงเรียนก็ทำหน้าที่เป็นจนรับใช้ไปในตัว เรายังมีแต่ลูกคนรวยๆ มาเรียนทั้งนั้น" ผลก็คือ "แย่มาก ครูให้เธอทำรายงานเรื่องสังคมการสอนมาส่ง ไม่ใช่ไปคู่ว่านั่นเป็นโรงเรียนคนรวยๆ และเขาก็ถูกผู้สอนตราหน้าในที่สุดว่า "อย่างเธอไม่มีหวังเป็นครูที่ดี" (ประเสริฐ จันทา ๒๕๑๔ : ๑๒๖-๑๓๒) และเรื่อง "เธอจะขึ้นรถเมล์สายอะไร" (พ.ศ. ๒๕๑๖) นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายก็รู้สึกว่าผู้สอนใช้อำนาจบังคับเขาให้ทำสิ่งที่เขาเห็นว่าไม่ถูกต้อง เช่น "มันไม่สมถนเคยที่จะต้องนั่งท่องตำรายุ่ๆ นั้นไปตามเขา" และ "มันไม่ยุติธรรมเลยที่เพียงแต่ใช้ชื่อของเวลาตัดสินให้เราต้องเชื่อฟังและทำตาม เราควรมีสติของเรามากขึ้นเมื่อเราเป็นเจ้าของตัวเรา... เราไม่มีสิทธิ์จะมายังบังคับให้เราทำอะไรทำตามใจของเขา อย่างนี้เป็นแก่ตัวที่สุด เขาให้เราเรียนแล้วต้องจำอย่างนกแก้วนกขุนทอง โดยที่เราไม่เคยเข้าใจอะไรเลย" นอกจากนี้ "เขาสอนเราถึงประชาธิปไตย สิทธิเสรีภาพ ในขณะที่เขาวิจารณ์สิทธิของเราตั้งแต่ผมไปจนถึงต้น... เราไม่เคยคิดและไม่ถูกสอนให้คิด นั่นเป็นสิ่งที่โง่งมที่สุดเท่าที่พวกนั้นเคยทำมา... เขาสอนเราเป็นหุ่นยนต์พร้อมเสมอที่จะทำตามเขาทุกเรื่องที่เขาบอก" (นันทวัลย์ ชวัญใจ ๒๕๑๔ : ๒๓๗-๒๔๑) และไม่แตกต่างจากเรื่องนี้มากนัก เรื่อง "วีรกรรมของนกขาลด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) นักเรียนหนุ่มในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายรู้สึกว่าการศึกษาในโรงเรียนนั้นได้ทำลายเสรีภาพของเขาไปอย่างมาก โดยที่เขาไม่มีสิทธิ์จะโต้แย้งอะไรได้ทั้งนั้น เช่น เขาถูกตีหน้าแล้วต้อนหน้าคนอื่น ๆ เพียงเพราะเขาพยายามเกินไปกับเพื่อนอย่างสาวยตาของครู ความรู้สึกของเขาก็คือ "เขาตีเราเพราะผมเป็นตัวของตัวเอง" ต่อมาเขาเขียนจดหมายร้องเรียนขอให้ทางโรงเรียนอนุญาตให้นักเรียนไว้ผมยาวได้บ้าง แต่ผลก็คือ "ผมถูกอาจารย์สอบสวนเรื่องจดหมาย... อาจารย์ว่าความผิดของผมไม่อยู่ในทางที่ถูกที่ควร ให้ระวังตัวไว้" นอกจากนี้เขายังเห็นว่าโรงเรียนมุ่งแต่จะส่งเสริมเฉพาะเด็กที่เรียนเก่ง ใครที่เรียนไม่ค่อยเก่งโรงเรียนก็จะทอดทิ้ง เช่นทางโรงเรียนประกาศว่าจะส่งนักเรียนสอบเรียนต่อมหาวิทยาลัยในนามของโรงเรียน เฉพาะพวกที่สอบได้คะแนนร้อยละ ๖๐ ขึ้นไป ในความรู้สึกของเขาก็คือ "พวกผมได้คะแนนน้อย โรงเรียนก็ทอดทิ้ง" **และการเรียนต่อมหาวิทยาลัยดังกล่าวนี้นักศึกษา**

ถูกคิดทิ้งไปเป็นจำนวนมากซึ่งน่าจะรวมถึงเขาด้วย เขาจึงรู้สึกว่ "ผมไม่น่าเฝ่สูงเกินไป"
(วัฒน์ วรลยางกูร ๒๕๒๒ : ๑๒๙-๑๓๘)

ในเรื่อง "หลงทาง" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ได้ใช้ปัญหาอีกแง่มุมหนึ่งโดยเล่าถึงนักศึกษา
คนหนึ่งสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยแล้วได้พบกับปัญหาของสังคมต่างๆนานา เธอเริ่ม
คิดว่าเธอยังจะภูมิใจอยู่อีกหรือกับปริญญา แต่ในที่สุดอำนาจของการศึกษาที่ปลูกฝังเธอมา
อำนาจเหนือกว่าพอที่จะชักนำเธอให้หนีจากปัญหาลังคมที่เธอพบเห็นนั้นได้ ผู้เขียนใช้มือ
เป็นสัญลักษณ์แทนอำนาจของระบบการศึกษาที่ดึงนักศึกษาดังกล่าวออกมา ความรู้สึกของ
เธอก็คือ "ฉันเดินตามไปอย่างงงงันสมองว่างเปล่า" และ"อยากจะถามเรื่องที่คิดให้
แจ่มแจ้ง แต่พูดไม่ออกเอาเสียเลยเดินไปเรื่อยๆ" ซึ่งก็คือเธอรู้สึกว่า เธอไม่สามารถจะ
ขัดขืนต่อกำหนดที่ระบบการศึกษาปลูกฝังมาได้ (ดวงมน ประยุกต์ ๒๕๑๙ : ๑๔-๑๕)

ความโดดเดี่ยวหรือแยกตัวโดยสถาบันการศึกษา

ในท่ามกลางอำนาจบงการครอบงำของการศึกษานั้นมีนักศึกษาในฐานะปัจเจก
บุคคลจำนวนหนึ่งเริ่มดิ้นดัดกับระบบการศึกษาที่ตนมีประสบการณ์อยู่ และเริ่มตั้งคำถามกับ
ตัวเองเกี่ยวกับการศึกษาที่กล่าวนี้ ซึ่ง วท.เขาเริ่มรู้สึกว่าการศึกษาเช่นนี้ไม่ว่าจะเป็น
เป้าหมายการศึกษา เนื้อหาที่ศึกษา วิธีการเรียนการสอนหรือกิจกรรมที่จัดขึ้นภายในสถาน
ศึกษานั้นไม่ถูกต้องเป็นสิ่งที่ไร้สาระ ไม่มีประโยชน์อะไรต่อตัวเอง ต่อสังคม
เป็นกิจกรรมที่น่าเบื่อหน่าย ที่จำกัดความคิดสร้างสรรค์และเสรีภาพของมนุษย์ ซึ่งก็คือเขา
รู้สึกไม่ลงรอยกับสิ่งที่เขื่อนกั้นนิยามของโรงเรียนที่ตนอยู่นอยู่

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นแนวคิดดังกล่าวเช่นเรื่อง "รู้สี่" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ผู้เขียน
กล่าวถึงนักศึกษามหาวิทยาลัยคนหนึ่งที่เขาเห็นว่าเพื่อนนักศึกษาคนอื่น ๆ "ทำในสิ่งไร้สาระ"
กล่าวคือมันหลงอยู่กับสี่ คณะและเพลงเชียร์ จนไม่สามารถจะไขสายตามองเห็นความเป็น
จริงได้ เขาพยายามคัดค้านหรืออธิบายให้เพื่อนฟังแต่ก็ไม่เป็นผล เขาจึงโดดเดี่ยวตัวเองหรือ
แยกตัวออกมาเสียจากพวกนักศึกษาทั้งหลาย ที่เขาเห็นว่ากำลังทำสิ่งที่ไร้สาระ เขารู้สึกว่า
"จิตใจที่สุกที่หมักจนจากสภาวะสิ่งเหล่านี้มาได้" (อนุต อาภาภิรมย์ ๒๕๑๙ : ๑๓-๒๐)

และเรื่อง "นิยายของสาวมหาวิทยาลัย" (พ.ศ. ๒๕๐๐) ก็กล่าวถึงนักศึกษามหาวิทยาลัยคนหนึ่ง ที่รู้สึกว่าการเรียนการสอนในชั้นเรียนน่าเบื่อหน่ายไร้สาระ เพราะผู้สอนก็ทำหน้าที่สอนหนังสือโดยไม่สนใจเรื่องอื่นใด "ผู้บรรยายกำลังบอกจดจำบรรยาย เขาไม่เคยเกิดมาเพื่อทำหน้าที่อย่างอื่น และเขาผูกอะไรกับสิ่งที่อยู่ในหนังสือทั้งนั้น เขาพูดได้มากกว่าหนังสือเสียด้วยซ้ำ" ส่วนผู้เรียนก็อยู่ในสภาพที่จ้องจอด "ถ้อยคำอันอมตะที่ผู้บรรยายทบทวนออกมาได้โดยไม่ตกหล่น เพื่อที่จะสอบไล่คะแนนสูงๆและเพื่อจะได้จบออกไปหาเงินได้แพงๆ" เขารู้สึกว่าห้องเรียนนั้น "เต็มไปด้วยหมกมุ่นที่ไม่คิดอะไรกับที่คุมขัง พวกเขากฎกันขังให้มารวมกันอยู่ที่นี่" ส่วนบรรยายภาควิทยาในมหาวิทยาลัยเขาก็เห็นว่านักศึกษาทำแค่เรื่องไร้สาระไม่สัมพันธ์กับสติปัญญาของ "ที่ได้ชื่อว่า" เป็นนักศึกษาในมหาวิทยาลัย เช่นการหมกมุ่นกันอยู่แต่กิจกรรมเพลงเชียร์ซึ่งเขาเห็นว่าเป็นการ "ตะโกนอะโรบิก" พฤติกรรมของเขาที่เห็นได้ก็เช่นเขาไม่สามารถจะทนนิ่งอยู่ในห้องเรียนได้ เขาจึงลุกออกมา และคิดว่า "ฉันรู้สึกเหมือนมีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง" (วิทยากร เชียงกูล ๒๕๒๑ : ๑๒๐-๑๓๐) ในทำนองเดียวกันตัวละครที่เป็นนักศึกษาในเรื่อง "ฉันกับคนคนหนึ่ง" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ก็รู้สึกแยกตัวออกจากนักศึกษาคนอื่นๆ ที่ยังมุ่งมั่นจะเรียนกันอยู่ในสถานศึกษา เพราะเขาเห็นว่านักศึกษาเหล่านั้นล้วนไม่รู้คุณค่าจริงๆของการศึกษา และไม่รู้เลยด้วยซ้ำว่าจริงๆ แล้วตัวเองต้องการอะไร แต่พวกนั้นจะมาเรียนตามๆกันไป นักศึกษาคงคิดว่านี่จึงเห็นว่าเป็นการกระทำที่ไร้ประโยชน์ เขาพยายามที่จะพูดคุยและบอกข้อเท็จจริงกับนักศึกษาคนอื่น แต่ไม่มีใครสนใจที่จะพูดคุยหรือฟังเรื่องที่เขายก ดังนั้นเขาก็โดดเดี่ยวต่อไป "ฉันคงนั่งอยู่ตรงนี้ได้ไป จนกว่าจะหาคนคุยด้วยได้" (สุทธิชัย หยุ่น ๒๕๑๑ : ๖๕-๗๑) คล้ายๆ กันนี้ เรื่อง "นักอุดมคติจะ" ปวงไหน" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ก็ให้ภาพของนักศึกษาอีกปะปนหนึ่ง ซึ่งเห็นว่ามหาวิทยาลัยเต็มไปด้วยระเบียบวินัยที่ทำลายเสรีภาพของมนุษย์ ในขณะที่วิทยาการที่สอนกันอยู่ก็แน่น แต่การท่องจำทฤษฎี แต่ไม่รู้จักการปฏิบัติหรืออีกนัยหนึ่งวิทยาการที่เรียนกันนั้น ไม่มีประโยชน์ต่อสังคม เช่นที่การศึกษาลดลงให้ "รู้จักทุกอย่างแต่ไม่เข้าใจอะไรเลย แก่รู้ประวัติ สัตว์ก็ แต่ไม่เคยฟังผลงานของเขาเลย แก่เข้าใจหลักศาสนา แต่ปฏิบัติไม่ได้ จะมีประโยชน์อะไรเล่า ... หลายคนกำลังอยากคว้าหอย ในขณะที่รอบด้านเต็มไปด้วยอาคาร เต็มไปด้วยภักตาคาร และบาร์ คิดดูให้ดีเกิดในขณะ

เราสวมเสื้อนอกทูลหรรษา และรองเท้าคู่ละ ๖๕๐ บาท ไปรดเหลียวมองดูข้างๆ เราบ้างซิ
 ถนนนั้นเลื้อยคดงูรี้ง และถนนนั้นไม่มีเส้นจะใส่" เขาเห็นว่า "นโยบายการศึกษาควรเน้น
 หนักไปในทางที่ว่าทำอย่างไรทุกคนจึงจะอยู่ร่วมกันได้โดยสงบ" ดังนั้นเขาจึงรู้สึกว่าการ
 ไปมหาวิทยาลัยนั้นก็กลายเป็นเรื่องการไปเอา "ความโสมมกลับมา" เท่านั้น (วิทยุ
 ฤกษ์มิตร ๒๕๒๑ : ๓-๒๐) เรื่อง "ฉันและเขา" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ก็ได้ให้รายละเอียดเพิ่ม
 เติมอีก โดยกล่าวถึงนักศึกษาคนหนึ่งที่ได้เห็นว่า การสอนในชั้นเรียนเป็นเรื่องที่น่าเบื่อหน่าย
 ล้าหลังไม่ทันสมัย นักศึกษาทั้งหลายก็อยู่ในสภาพที่ไร้ชีวิตจิตใจขาดความคิดสร้างสรรค์
 ปลอยตัวไปตามที่ระบบและระเบียบของการศึกษาจะพาพาไป เช่น "ทุกคนแต่งตัวใส่เสื้อ
 ขาว กางเกงและกระโปรงสีน้ำเงิน ผูกเนกไทลายสลับ หอบหนังสือและสมุดที่มีตราสถาบัน
 เหมือนกันหมด ทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนกันไปหมด" นักศึกษาผู้นี้จึงมีความรู้สึก "วังเววนอยาก
 จะอาเจียน" เขายังเห็นว่าทั้งอาจารย์และนักศึกษาต่างก็คบกันด้วยความไม่จริงใจ "ฉัน
 ไม่ชอบให้ใครมาซักถามเรื่องที่ต่างฝ่ายต่างไม่ได้แสดงความจริงใจอย่างแท้จริงต่อกัน
 ฉันไม่ชอบการกระทำที่ต้องดำเนินตามกฎเกณฑ์และสร้างแบบอย่างขึ้นเป็นทางการตั้งแต่ใคร
 ได้เห็น" และพฤติกรรมของเขาที่บ่งเห็นได้ก็คือ "บ้านฉันไม่เข้าเรียน จึงหลบมาอ่าน
 หนังสืออยู่บนท้องทุ่งคนเดียว" (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๑ : ๙-๑๑) และเรื่อง "ที่นี่ไม่มี
 อะไร" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นนักศึกษามหาวิทยาลัยคนหนึ่งรู้สึกว่า นักศึกษา
 คนอื่นๆ กำลังทำในสิ่งที่ไร้สาระตั้งแต่การมั่วสุม การเล่นการพนัน การหลงใหลอยู่กับการ
 เชียร์ การแข่งกีฬา และเขาเห็นว่าวิชาการต่าง ๆ ที่นักศึกษาเหล่านี้เรียนกันอยู่นั้นเป็น
 วิชาที่มุ่งออกไปหาความมั่งคั่งให้กับตัวเองโดยไม่สนใจถึงความทุกข์ยากของเพื่อนมนุษย์
 "ที่กลับมาแต่สิ่งโง่เง่า ฟุ้งเฟ้อและสำคัญคนคิดเขาอื่น เขาให้อิทธิพลเอาตัวรอด" และ
 "เขามีจิตใจต่อคนอื่นบ้างไหมจะเอาใจคนอื่น เอาใจคนส่วนน้อยที่ต่ำต้อย เพราะไม่มี
 โอกาสเหมือนตน นี่ต่างหากคุณค่าของคน เขาจะใช้มันได้อย่างไร ในเมื่อเขาไม่เคยใส่ใจ
 และใส่ใจต่ออุดมคติของการศึกษาวิชาการ" นักศึกษาหนุ่มคนนี้ก็กำลังเรียนวิชากฎหมายซึ่ง
 เขาก็เห็นว่า เป็นวิชาที่มุ่งสอนคนให้ออกไปประกอบอาชีพเป็นสำคัญ โดยไม่คำนึงถึง
 ความทุกข์ยากของประชาชนอย่างแท้จริงเช่นเดียวกัน ความสำเร็จของวิชาชีพนี้คือการ

ขณะคดี ถึงแม้นักกฎหมายจะรู้อยู่เต็มอกว่าถูกความของตนทำผิดจริง ดังที่ว่า "ไอ้โจรที่ไหนก็
 จ้างได้" ดังนั้นความรู้สึกของเขานี้ที่ลึกซึ้งคือ "ฉันไม่เห็นด้วยกับระบบวิธีการศึกษาและจิต
 สำนึกแบบนั้นและชิงชังด้วย" (นั่น บานนรา ๒๕๐๔ : ๙-๑๐) นอกจากนี้เรื่อง "ทางแยก"
 (พ.ศ. ๒๕๐๕) ได้เสนอเหตุผลในความรู้สึกของนักศึกษามหาวิทยาลัยที่แยกตัวจากคุณค่าที่
 นักศึกษาคนอื่นกำลังปฏิบัติกันอยู่อีกประการหนึ่งซึ่งนักศึกษาเหล่านั้นกำลังถูกหลอกให้ตกอยู่
 ในท่ามกลางสิ่งไร้ประโยชน์ทั้งก รเรียนการสอนในชั้นเรียนและกิจกรรมต่างๆ นอกชั้นเรียน
 ดังนั้นสภาพของเขาในสายตาของคนอื่นก็คือ "คุณมีความคิดเห็นไม่ถ้อยจะเหมือนใคร มีเพื่อนๆ
 หลายคนวิจารณ์คุณว่าคุณเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย ไม่มีใครที่จะเข้าใจคุณ และคุณก็ไม่พยายาม
 ทำตัวให้คนอื่นเข้าใจด้วย" ซึ่งเขาก็คิดว่า "ไม่จำเป็นที่ตนจะต้องทำตัวให้คนอื่นเข้าใจด้วย"
 ซึ่งเขาก็คิดว่า "ไม่จำเป็นที่ตนจะต้องทำตัวให้คนอื่นเข้าใจ" (เสนอ สำนัญบุตร ๒๕๑๑ :
 ๒๕๕) และนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในเรื่อง "เธอจะขึ้นรถเมล์สายอะไร" (พ.ศ.
 ๒๕๑๖) ก็แสดงความรู้สึกในลักษณะเดียวกับนักศึกษามหาวิทยาลัยว่า รกศึกษาที่เป็นอยู่
 สอนให้คนเห็นแก่ตัว เนื้อหาที่เรียนนี้ ก็ สอดคล้องกับสังคมไม่เป็นประโยชน์กับประชาชน
 เช่นที่ว่า "เขาสอนให้ฉันอยู่ได้ในยุคสมัยแห่งการแข่งขันและเห็นแก่ตัว โดยที่เขาไม่สอนให้
 ฉันปรับปรุงความสุขของตนเอง... เขาไม่เคยสอนให้เราคิดถึงคนอื่นที่น้ำสงสาร และลำบาก
 กว่าเรา (นั่นทวีชัย ขวัญใจ ๒๕๐๕ : ๒๔๖-๒๔๘)

เรื่อง "โลกกว้างโตกระดองเต่า" (พ.ศ. ๒๕๑๑) กล่าวถึงนักศึกษาคณะหนึ่งที่เมื่อ
 หมายการเรียนการสอนเขาเห็นว่า "ส่วนเป็นเพียงผู้ที่ "ไม่เคยสนใจอะไรมากไปกว่าตัว
 หนังสือที่ไหลออกจากปาก กับความรู้สึกว่าตัวเองเก่งกาจที่สุดในโลก" ส่วนนักศึกษาที่เป็น
 เพียงผู้ที่ไม่มีความคิด สมองก็ไม่มีอะไรแตกต่างไปจาก "สมองยักเข้าง" มุ่งแต่จะเอาตัว
 รอด "มันรู้แต่หนังสือมันจะทำให้ได้คะแนนดี ทำให้ชนะการแข่งขันที่เป็นจุดเริ่มต้นของการ
 เห็นแก่ตัว" ดังนั้นเขา จึง "ตัดสินใจหันหลังและวิ่งหนีพวกนี้ๆ ละบ่อกกับพวกนี้ว่า คุณเข้าไป
 ฟังความคิดหนุ่มของคุณกับความสูญเปล่าต่อไปเถอะ" (มานพ ถนอมศรี ๒๕๑๑ : ๒๒๖-๒๔๖)
 ในทำนองเดียวกันนักศึกษามัธยมในเรื่อง "ถนนสายที่ตรงไปข้างหน้า" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ก็รู้สึกว่
 "การเรียนของเราทุกวันนี้ได้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมหรือไม่ เปล่าทั้งนั้น "

การศึกษาที่เราเรียนกันอยู่ทุกวันนี้ เราถูกสอนให้คาดหมายว่าเรียนจบแล้วจะมีงานทำที่ ๆ มีหน้ามีตา หรือกระทั่งเป็นเจ้าของนายคน แต่ในความเป็นจริงเป็นอย่างไร คนส่วนใหญ่ยังยากจนข้นแค้น ไม่ได้รับสารเลวี่วแคะ (สันติ รักประชา ๒๕๑ : ๒๘๐)

ความไม่เป็นอย่างอื่นอันเกี่ยวกับตนเองกับสถาบันการศึกษา

แม้ว่าการศึกษานี้มีอำนาจครอบงำและความภูมิใจแก่บุคคลผู้เรียนแต่ในอีกก้นหนึ่ง การศึกษาที่สามารถทำ บัณฑิตบุคคลได้รับเงินทองและเกียรติยศชื่อเสียง ดังนั้น จึงมีบัณฑิตบุคคลจำนวนไม่น้อยที่ในก้นหนึ่งรู้สึกว่าเขากำลังถูกอภัยให้อ่านาจบมีคั่นทางการศึกษา อาจจะรู้สึกเบื่อหน่าย แต่ด้วยความจริงที่ว่าเงินทองและเกียรติยศชื่อเสียงจะทำให้อยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข บัณฑิตบุคคลในลักษณะดังกล่าวนี้ จึงต้องทนเรียนหนังสือต่างๆ ที่ใจจริงแล้วเขาไม่อยากจะเรียน เพราะสิ่งที่เขาต้องการจากการศึกษานั้นไม่ใช่วิชาความรู้ แต่คือเงินทองและเกียรติยศชื่อเสียงเขาจะได้รับโดยใช่การศึกษาเป็นเครื่องมือ

เรื่องเล่าที่แสดงแนวคิด เช่นนี้ เช่นเรื่อง "บันทึกแห่งความว่างเปล่า" (ร.ศ. ๒๕๑๐) ผู้เขียนกล่าวถึงนักศึกษาครูในมหาวิทยาลัยคนหนึ่งคิดว่าการศึกษาที่เขาได้มีประสบการณ์อยู่เป็นการศึกษาที่ถูกต้อง เช่น เป็นการศึกษาที่ไม่สอดคล้องต้องกับการที่จะนำไปปฏิบัติจริงๆ มุ่งให้นักศึกษาออกไปประกอบอาชีพโดยปราศจากอุดมคติ ละเป็นการศึกษาที่ล่อหลอกให้ นักศึกษาเรียนไปอย่างไม่มีจุดหมาย เช่นปริญญาตรีแล้วต้องคณะ โท ปริญญาเอก เป็นต้นแต่ในที่สุดแล้วตัวเองก็ไม่สามารถจะไปดำรงอาชีพได้ และก็ยังคงต้องอยู่ในระบบ เช่นนั้นตลอดไป เช่นในการเรียนต่อไปเรื่อยๆ ที่เขารู้สึกคัดค้านนั้น "เคยเห็นคนที่ชักชวนจะให้เงินปริญญาตรี บทที่จะชักชวนกันไปทำงาน แต่ถึงอย่างนั้นที่ตัวเองจะจบอยู่ แล้วก็จะไปเรียนต่อไม่วิเศษไปกว่าคนอื่นที่โดนเคย ภูจะถึงแล้วไปว่าด้วยซ้ำที่คิดแล้วไม่รู้ทำ" ซึ่งก็คือเขารู้สึกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตัวเอง กล่าวคือ เขาไม่เห็นด้วยและเบียดเบียนสภาพการศึกษาที่เขาจะได้อยู่ แต่ในขณะเดียวกันเขาก็จำเป็นต้องเรียนอยู่ในสภาพการศึกษาเช่นนั้นต่อไป ทั้งนี้เพราะในที่สุดแล้วเขาคงยังหวังใบเบิกทางที่มีมหาวิทยาลัยจะออกให้เขาตนเอง (โกมล ถิ่นทอง ๒๕๐๙ : ๕๐-๕๒) และในเรื่อง "ไปตายพันปี" (ร.ศ. ๒๕๑๔)

"เขารู้สึกเหงา เขาไม่ได้ติดต่อกับใครไม่ได้คุยกับใครมานานแล้ว มนุษย์ทุกคนเหงา ที่ไหนจะหาความเหงาได้ มนุษย์ไม่ควรมองตัวเองที่อยู่อย่างโดดเดี่ยวคนเดียวได้"

บดะเงื่อเขาของไปนอกสถานศึกษา เขาก็ยังบอกว่า กบทั่วไปก็แตกเป็นกลุ่มเป็นคณะ แต่ละพวกก็หลงกับกลุ่มคณะของตน ดังนั้นเขาจึงเห็นว่าไม่มีประโยชน์อะไรที่จะอยู่อย่างโดดเดี่ยว เขาจึงขอมาเรียนด้วยการถนัด ปรวกับคนอื่น ๆ การยอมจำนนเขาคงจะทำให้ผู้อื่นที่เขารู้สึกแปลกแยกตนเองอยู่ได้เพราะเขาได้ปฏิบัติเหมือน ๆ กับคนอื่นแล้ว (อู๋ป๋อ อภากิรพ ๒๕๑๙ : ๑๓ - ๒๐)

ตัวละครบางตัวใช้วิธียอมจำนนด้วยการทำลายความสำคัญของตนเอง โดยการปรับความรู้สึกให้ยอมรับว่าตนเองต่ำต้อยกว่าผู้อื่น ตนเองเป็นผู้ที่โง่เขลาถึงขั้น จึงควรแล้วที่ตนเองจะประสบกับความล้มเหลวในระบบการศึกษา เช่นในเรื่อง "เธอจะขับรถเข่าสายอะไร" (พ.ศ. ๒๕๑๖) กล่าวถึงนักเรียน ๒ คน คนหนึ่งรู้สึกไร้ความหมายต่อการศึกษา เขาหาทางออกด้วยการยอมจำนน วิธีการยอมจำนนของเขาก็คือ การยอมรับกับตัวเองว่าต่ำต้อยกว่าผู้อื่น ตนเองเป็นคนโง่เขลาถึงขั้นจึงยอมแล้วที่เธอจะมีสภาพเช่นนี้ในระบบการศึกษา ดังที่เขาว่า "คนอย่างฉันจะทำอะไรได้นอกจากเป็นส่วนเกินของสังคม ไม่มีเกียรติยศ ไม่มีชื่อเสียง ไม่มีความสำเร็จ ฯลฯ ที่ฉันได้พยายามอย่างที่สุดแล้วแต่ไอ้ที่ที่สุดของฉันก็แค่ไ้แค่เป็นนักเรียนที่โง่ เศร้าโศกหนึ่งเท่านั้น" และนอกจากนี้เขายังยอมจำนนว่ามาจทางการศึกษาของตัวเองไปให้พ่อแม่และครู เช่นว่า "ก็เหมือนกับทุกคนนั่นแหละ เขาทำตามที่เขาเจอและครูสั่งสอนกันทั้งนั้น พวกนั้นเกิดก่อนเรา เราก็ควรทำตามเขาไม่ไร" (นิพนธ์ชัย ขวัญใจ ๒๕๑๙ : ๒๔๐ - ๒๔๒)

ตัวละครบางตัวไม่สามารถหาวิธีผ่อนคลายความรู้สึกใดด้วยวิธีอื่น เขาจึงเลือกที่จะขจัดตนเองไปอย่างสิ้นเชิง คือการฆ่าตัวตายเช่นในเรื่อง "วีรกรรมของคนฉลาด" (พ.ศ. ๒๕๑๖) เขากล่าวถึงนักเรียนคนหนึ่งรู้สึกไร้อำนาจกับการศึกษาในทางหนึ่งตัวเขาเองไม่สามารถจะเลือกทำอะไรตามที่ตนเองต้องการได้โดยเขาจะสอบเข้ามหาวิทยาลัยในอีกทางหนึ่ง เขาก็ถูกแรงบีบคั้นจากความรู้สึกว่าเขาได้เสียเวลามากพอเพียงของเขาต้องทำงานหนักเพราะต้องการได้เขาได้เรียนในขณะเดียวกันก็มีเสียงขำเยาะจากเพื่อนว่า "นายต้องสอบเข้ามหาวิทยาลัยให้ได้"

มีฉะนั้นเราจะขาดทุนที่สุด" ในที่สุดเขาไม่สามารถจะทนกับความรู้สึกโง่และไม่มีทางไถ่
จะเอาอะไรได้เลย เขาจึงเลือกทางจัดตัวเองให้สิ้นไป ซึ่งก็คือการฆ่าตัวตายเพื่อไถ่พ้น
จากความรู้สึกที่กังวลเสีย (วัฒน์ วรรณบางกูร ๒๕๒๒ : ๑๓๓-๑๓๔)

การต่อสู้ทางการศึกษา

ตัวละครบางส่วนเมื่ออยู่ในสภาพที่แปลกแยกกับการศึกษา เขาพยายามค้นหาสาเหตุ
ที่ทำให้เขารู้สึกเช่นนั้น และพยายามแสวงหาหนทางที่จะขจัดปัญหาที่ตนเผชิญเพื่อให้เข้าใจ
ได้พบกับอำนาจที่ควบคุมบังคับเขานี้ได้ การต่อสู้ของตัวละคร กับอำนาจของระบบการ
ศึกษา ซึ่งภายหลังจะถึงต่อไป

ตัวละครส่วนใหญ่จะพบว่า การจะแก้ปัญหาของระบบการศึกษาที่มีอำนาจควบคุมบังคับ
เขาได้นั้น ก็คือต้องออกไปให้พ้นจากระบบ เพราะระบบก็กล่าวเป็นระบบที่เลวร้าย "และตัว
ละครนี้เมื่อตัดสินใจเลิกเรียนแล้วก็มักจะออกไปใช้ชีวิตในชนบทที่คิดว่าจะทำประโยชน์ให้
กับประชาชนได้ เช่น เรื่อง "พื้นที่ไม่มีอะไร" (พ.ศ. ๒๕๑๔) กล่าวถึงนักศึกษาวิชากฎ
หมายคนหนึ่งซึ่งรู้สึกแยกตัวกับการศึกษา เขาไม่สามารถจะทนกับความแปลกแยกได้อีกต่อไป
เขาจึงเลือกทางออกด้วยตัวเอง นอกจากการหนีไป แล้วเขายังคำนึงถึง "จะ
สัญญากับใคร ๆ ในใจคนอื่นไม่ได้ ฉันก็จะทำลายมันให้หมดไปจากดวงใจฉัน...ฉันจะลาออก
พร้อมกับแสดงเหตุผลอย่างกับที่บอกกับเธอ มหาวิทยาลัยโดยความหมายของมันในที่ที่ทำงาน
นั้น มันถูกมองว่า "พื้นที่ที่เต็มไปด้วย" และสิ่งที่เขาจะทำ ลาออกก็คือ "ฉันจะกลับ
บ้าน ไปเป็นชาวนาธรรมดา ไม่ดูเบียดเบียนท้องถิ่น ปลูกในสายห้วย บัวบานในห้วย
กว้างและปิ้งใหญ่ ฉันจะสามารถทำตนให้เกิดประโยชน์แก่คนพื้นบ้านได้บ้างอยู่หรอก อย่าง
น้อยก็ถวายเป็นความรู้ที่ได้มาจากการแสวงหาและสำนักแยกแยะของฉัน" (นันท บำรุง ๒๕๒๒
๒๓-๒๔) และนักศึกษาคนหนึ่งในเรื่อง "ทางแยก" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ซึ่งรู้สึกแยกตัวทางการ
ศึกษาก็เลือกทางออกด้วยการลาออกจากมหาวิทยาลัยแล้วเลือก "หนทางเปลี่ยวเปล่าสู่
ชนบท" เพราะเขาเห็นว่า "ดูขมขื่นมันนี่ เขาไม่ได้เป็นนักคิด แต่เขาก็มีความพากเพียร
ทำมา เพื่อเลี้ยงครอบครัว หากทุกคนเป็นนักคิดกันหมด เราคงจะไม่มีข้าวกิน ถ้าไม่มีคน
ทำมา คนที่เรียนจบมหาวิทยาลัยจะมีใครจ้างไหมที่จะทนลำบากไปทำงาน ทุกคนต่างก็อยาก

นั่งทำงานในสำนักงานกันทั้งนั้น มหาวิทยาลัยบ้านเราสร้างวัฒนธรรมให้แก่นักศึกษาว่า "อดทน และ"ชีวิตในขณะนี้เป็นชีวิตที่มาสสาร คุณคงนำมาเรียบเรียงกับสังคมที่เรากำลังเผชิญอยู่บ้างสิว่า ช่องว่างระหว่างสังคมทั้งสองนั้นห่างกันแค่ไหน ว่าเราทำไม่ถึงไม่พยายามทำให้ช่องว่างเหล่านี้แคบไป" (เสนอ สาธุบุตร ๒๕๑๙ : ๒๕๙-๒๖๐) ในทำนองเดียวกัน เรื่อง "เธอจะขึ้นรถเมล์สายอะไร" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ผู้เขียนกล่าวถึงนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ๒ คนคนหนึ่งรู้สึกไร้ความหมายทางการศึกษาแล้วเลือกทางออกด้วยการยอมจำนนทั้งใจกล่าวขานละเอียดยิบแล้วแต่อีกคนหนึ่งรู้สึกไร้อำนาจ เขาเลือกทางออกไปอยู่บ้านนอก "ไปอยู่กับความบริสุทธิ์และความรัก" (นันทวัลย์ ชวัญใจ ๒๕๑๙ : ๒๕๙) สุดท้ายเรื่อง "ถนนสายที่ตรงไปข้างหน้า" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็กล่าวถึงนักศึกษาหญิงที่รู้สึกแยกตัวจากการศึกษาแล้วเลือกทางออกด้วยการลาออกจากสถานศึกษา "มันเป็นการเพียงพอแล้ว สำหรับการใช้ชีวิตอย่างอภิสิทธิ์ชนคนรุ่นเรายังต้องการการตัดสินใจที่เด็ดเดี่ยวมากกว่า ต้องการเสียสละมากกว่า โลกต้องการการเปลี่ยนแปลงประเทศต้องการเปลี่ยนแปลง" สิ่งที่เธอคิดจะทำต่อไปก็คือ "นี่จะไปสอนหนังสือให้เด็กเข้าใจและรู้ สภาของตัวเองว่า เขาถูกกดขี่อย่างไร เพื่อเสริมสร้างให้เด็กเกิดจิตใจที่เราสอน เกิดพลังการต่อสู้อย่างเข้มแข็ง กล้าต่อสู้ กล้าเอาชนะ ซึ่งพร้อมที่จะโค่นล้มพวกเราระเบิดดวงถึงคนเหล่านั้นให้หมดไป" (สันติ รักประชาธิปไตย ๒๕๑๙ : ๒๕๔)

ในเรื่อง "นักอุดมคติจะไปทางไหน" (พ.ศ. ๒๕๑๑) กล่าวถึงนักศึกษาที่รู้สึกแยกตัวจากการศึกษา และเลือกทางออกด้วยการออกจากสถานศึกษาเช่นเดียวกัน แต่ตัวละครมีลักษณะแตกต่างไปจากเรื่องอื่นๆ ที่เลือกทางออกด้วยความแปลกแยกทางการศึกษาด้วยวิธีการเช่นนี้ กล่าวถึงเขาว่าออกมาจากสถานศึกษา โดยที่เขาไม่รู้เสียเลยว่าเขาจะทำอะไร ต่อมา ที่เป็นคนทุกข์ ที่สับสน มีสังคม และชีวิตที่แปลกอีก ๑ คน เมื่อเขาไม่รู้ว่าจะปฏิบัติที่จะหมกหมุ่นทำอะไรที่จะดำเนินชีวิตได้ เขารออยู่ในสังคมในที่สุดบรรดาของเขาก็หายไป ทำให้เขาอยู่กับคนอีกคนหนึ่งคนเขาบอกกับ ระบิกของคนที่ว่า "กระผมจะไปไหนดีเล่า" ซึ่งผู้เขียนลงท้ายการแสดงเห็นว่า การที่นักศึกษาเลือกวิธีการแก้ความแปลกแยกกับการศึกษาด้วยการเลิกเรียนหนังสือโดยไม่รู้จักมุ่งหมายที่แน่นอนว่าจะทำอย่างไรต่อไป ก็มีแต่จะต้อง

ออกมาพบกับหัวหน้าภายนอกที่แปลกแยกรุนแรงยิ่งกว่า (พิษณุ ฤทธิมิตร ๒๕๒๑ : ๓-๓๒)

ตัวละครบางเรื่องหาทางออกด้วยการกระทำกิจกรรมพิเศษเกี่ยวกับสังคมเป็นการชดเชยความรู้ของตนเอง กล่าวคือเขายังคงเรียนหนังสืออยู่ แต่ได้เลือกที่จะปฏิบัติ กิจกรรมที่เป็นไปตามเจตจำนงของเขาโดยเขาให้น้ำหนักกับกิจกรรมมากกว่าการเรียน เช่น เรื่อง "โลกกว้างใจกระดองเต่า" (พ.ศ. ๒๕๑๑) เล่าถึงนักศึกษานานหนึ่งที่รู้สึกแยกตัวกับการศึกษา เขาเลือกทางออกด้วยการทำกิจกรรมทางสังคมเพื่อชดเชยความรู้สึกของเขาที่เสียไป ถึงที่ตอนหนึ่งเขาหนีไปไต่กำแพงไต้ถ้อยนักศึกษาคู่ด้วยกันแต่เรื่องเห็นแก่ตัว" ความรู้สึกนั้นๆ ฉันรู้ว่าควรต้องอยู่ในวงโคจรที่สองตัวให้มากที่สุด เพราะความเกลียดกำลังเดือดพล่านเกลียดถึงขนาดแม่แถมที่ไช่ผ่านมาสัมผัส.....ครั้งนั้นตัดสินใจผละว้างเหวี่ยงฟูกฟูก สู่ห้องกิจกรรม" (มานพ อนุเมศรี ๒๕๑๘ : ๒๔๑) และในเรื่อง "กลิ่นความเจ็บปวด" (พ.ศ. ๒๕๑๘) นักศึกษาหญิงนั้นก็เลือกที่จะกระทำกิจกรรมทางสังคม แม้ว่าการเลือกที่จะกระทำดังกล่าวจะทำให้เธอขัดใจกับคนรักของเธอ เพราะคนรักของเธอเห็นว่า "จะไปทำกิจกรรมกับพวกนั้นทำไม พวกนั้นเป็นพวกที่มีความผิดอันตราย" แต่เธอก็ยอมขัดแย้งกับคนรักนั้นว่าการกระทำเช่นนี้จะนำไปสู่การตัดสินกันโดยสันติวิธีก็ตาม (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๑๔๖-๑๔๘)

ตัวละครในบางเรื่องก็เลือกทางออกด้วยการเปลี่ยนใจว่ามาอยู่กับ การเรียน การสอนในห้องเรียนและกิจกรรมของนักศึกษาโดยทั่วไป และหันมาศึกษาด้วยตัวเองโดยการอ่านหนังสือ เช่น เรื่อง "นิยายของนาง ขาววิทยาลัย" (พ.ศ. ๒๕๑๐) กล่าวถึงนักศึกษานานหนึ่งที่รู้สึกแยกตัวกับการศึกษาเขาหาทางออกด้วยการอ่านหนังสือเพราะเขาเห็นว่า "เป็นสิ่งที่ให้สาระให้สิ่งจะกับเขาได้" ถึงที่เขาบอกว่า "หลายครั้งแล้วที่ฉันอยากจะเดินออกจากกำแพงนี้โดยไม่กลับมาอีกเลย แต่หนังสือเล่มนั้นผูกมัดฉันไว้... ฉันรู้ว่ากำแพงที่นั่นมันรายล้อมไว้ทั้งสี่ด้าน ทั้งสูงใหญ่ และน่าเกลียด "ฉันก็จะทำเป็นมองไม่เห็นอย่างน้อยก็ชั่วระยะหนึ่ง ฉันเชื่อว่าสักวันฉันคงมีโอกาสดูออกไปอย่างมีอะไรคิดตัวไปพอสมควร และเขย่าแข้งพอที่จะเดินไปในทิศทางที่ต้องการได้ โดยไม่อ่อนข้อลงมองมาข้างจนเกินไป" (วิทยากร เชียงกร ๒๕๒๑ : ๑๒๕-๑๓๐)

ความแปลกแยกกับสถาบันศาสนาในเรื่องสั้น

ใบสั่งกรมจะวีระบบความคิดเชื่อที่ให้คนยึดถือปฏิบัติตลอดจนจะมีบุคลากร เพื่อทำหน้าที่เผยแพร่ความคิดความเชื่อและประกอบพิธีกรรมอันเนื่องมาจากความคิด ความเชื่อนี้ สำหรับศาสนาพุทธ บุคลากรดังกล่าวก็คือพระสงฆ์ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็คือโครงสร้างทางศาสนาที่มีอิทธิพลต่อประชาชนนั่นเอง เรื่องสั้นในช่วง ค.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๙ จำนวนหนึ่งได้แสดงปัญหาของประชาชนที่มีความสัมพันธ์กับศาสนาในแง่ดังกล่าว ซึ่งสามารถวิเคราะห์ถึงความแปลกแยก แยกกววิสัยของศาสนาที่เมื่อประชาชนได้ จากนั้นจะวิเคราะห์ความแปลกแยกกววิสัย โดยจะพิจารณาความแปลกแยกกววิสัยจากเรื่องสั้นทั้งหมด ๑๑ เรื่อง และพิจารณาความแปลกแยกกววิสัย ๑๐ เรื่อง ตอนสุดท้ายก็จะวิเคราะห์ทางออกของตัวละครที่เกิดจากความแปลกแยกกับสถาบันศาสนา ทั้งนี้จะพิจารณาสภาพศาสนาที่เป็นอยู่ในสังคมเป็นอันดับแรก เพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสภาพสังคมกับแนวคิดในเรื่องสั้น

สภาพการทางศาสนาในช่วง ค.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๙

ศาสนาประจำชาติไทย คือ ศาสนาพุทธซึ่งกรมหลักการที่แท้จริงแล้วไปศาสนาที่สอนให้คนรู้จักปัญหาชีวิตด้วยเหตุผล ใคร่ครองสิ่งต่าง ๆ เป็นศาสนาที่ยกย่องชีวิตมนุษย์ไม่ได้ ยกย่องอำนาจบังคับบัญชาจากภายนอก (เฉลิมเกียรติ พิวนวล ๒๕๑๙ : ๑๑๙) แต่หลักศาสนาที่ว่านี้กลับยังเป็นที่สนใจของสังคมไทย หลักศาสนาที่มีอิทธิพลเหนือคนไทย คือหลักศาสนาที่เรียกว่าพุทธปนพราหมณ์ป็นดี ทำให้โลกทัศน์ของความเชื่อทางศาสนาของคนไทยมีแนวโน้มไปสู่การยอมรับการใช้อำนาจบังคับบีบว่า ถ้าว่าไม่อำนาจอันสูงสุดภายนอกคอยควบคุมวิถีชีวิตของตนอยู่ กล่าวสั้นๆ คือเชื่อกันในเรื่องโชคกลางและชะตากรรม (เฉลิมเกียรติ พิวนวล ๒๕๑๙ : ๑๒๓) ท่านพุทธทาสภิกขุสรุปลักษณะของคนไทยในยุคปัจจุบันไว้ว่ามีลักษณะใหญ่อยู่ ๓ ประการคือ ๑. มองว่าการกินอย่างพิศดาร มีวเมารื่องกามทั้งสังคม และถ่วงเรื่องหมกมุ่น การรณนํ้ามนต์ ของคลัง พระโศภิตาสูตร (พลศักดิ์ จิรไกรศิริ ๒๕๑๔ : ๓๕๕) ส่วนพระสงฆ์ในปัจจุบันส่วนมากเป็นพระฆราวาส เอาแต่ใบ้หวย รณนํ้ามนต์ เจริญปาย สะสมทรัพย์สมบัติ คิดหาเสวยติด เสวยเมถุนธรรมกับสีกา และถุกหัวหัวไ้ เน้นถือศาสนาแต่ปาก มีถือถือปากถือศีล ทำบุญเอาหน้า ไม่สนใจศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริง (พลศักดิ์ จิรไกรศิริ

๒๕๕๘ : ๒๑๑-๒๑๘)

สนิท สัมภักการ และสำหรั โกวิน ไก่วิจัยเกี่ยวกับความเชื่อของชาวไทยพบว่า กลุ่มคนอายุ ๑๕-๑๙ เห็นด้วยร้อยละ ๕๖.๖ กลุ่มอายุ ๒๐-๒๙ เห็นด้วยร้อยละ ๕๕.๘ กลุ่มอายุ ๓๐-๓๙ เห็นด้วยร้อยละ ๑๕.๑ และกลุ่ม ๔๐-๔๙ เห็นด้วยร้อยละ ๘๓.๓ เมื่อจำแนกตามพื้นฐานการศึกษาพบว่า ผู้มีพื้นฐานการศึกษา ป.๔ และต่ำกว่า เห็นด้วยร้อยละ ๙๑.๕ ป.๖ ร้อยละ ๘๖.๖ ม.ศ.๓ ร้อยละ ๘๒.๘ ม.ศ.๕ ร้อยละ ๘๖.๓ อาชีวศึกษา ๘๒.๕ ปริญญาตรี ๖๘.๓ ปริญญาโท-เอก ๖๑.๕ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังวิจัยเกี่ยวกับความเชื่อในเรื่องผลของกรรมที่จำแนกตามกลุ่มอายุพบว่า กลุ่มอายุ ๑๕-๑๙ เห็นด้วย ๖๖.๕ กลุ่มอายุ ๒๐-๒๙ เห็นด้วยร้อยละ ๖๕.๘ กลุ่มอายุ ๓๐-๓๙ เห็นด้วย ๘๑.๑ กลุ่มอายุ ๔๐-๔๙ เห็นด้วยร้อยละ ๘๖.๖ กลุ่มอายุ ๕๐-๕๙ เห็นด้วย ๘๕.๘ กลุ่มอายุ ๖๐ ปีขึ้นไปเห็นด้วยร้อยละ ๘๖.๑ และถ้าแยกตามกลุ่มอาชีพพบว่าชาวไร่ชาวนาเชื่อร้อยละ ๘๕.๑ ข้าราชการร้อยละ ๘๒.๖ เกษตรกรร้อยละ ๘๑.๕ ผู้ทำธุรกิจการค้าเชื่อร้อยละ ๘๐.๕ ข้าราชการเชื่อร้อยละ ๘๐.๕ ลูกจ้างเอกชนเชื่อร้อยละ ๗๙.๘ กรรมกรเชื่อร้อยละ ๗๘ นักศึกษาเชื่อร้อยละ ๖๒ นอกจากนี้งานวิจัยชิ้นนี้ยังชี้ให้เห็นถึงความนิยมของคนไทยในการบำเพ็ญทานกฐน และทำการสะเดาะเคราะห์อีกด้วย (สุชัย ตรีรัตน์ ๒๕๒๔ : ๑๔๑-๑๖๘) ซึ่งทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นว่าคนไทยในสังคมปัจจุบันยังมีความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจภายนอกที่กำหนดชะตากรรมของคนอยู่มาก

ถ้าพิจารณาศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจก็พบว่าศาสนาจะถูกกำหนดจากเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ เช่นศาสนาพุทธที่แท้จริงจะสอนคนให้รู้จักประมาณ และไม่ติดอยู่กับกิเลสและสิ่งชั่วร้ายทั้งหลาย ซึ่งขัดกับหลักเศรษฐกิจทุนนิยมที่สนับสนุนการบริโภค ต้องยั่วให้เกิดกิเลส แต่ขอเท็จจริงที่พบในสังคมไทย จะเห็นว่าศาสนาถูกใช้ให้เป็นเครื่องมือส่งเสริมระบบทุนนิยมเป็นต้นว่า ระอุกนิมนต์ไปเปิดป้าย ทำพิธีเปิดร้านค้า และหาฤกษ์ยามในการดำเนินกิจการค้าขาย ยิ่งกว่านี้พระสงฆ์ยังทำตัวเป็นนายทุนขึ้นมั่งคั่งเองโดยผ่านการผลิตเครื่องรางของขลัง ทำเส้นหางนกยูง ไข่ ถอบ ฯลฯ (พลศักดิ์ จิระศิริ ๒๕๒๔ : ๒๕๐) ส. ศิวรักษ์ กล่าวว่า ศาสนาพุทธร้อยละ ๘๐ ในเมืองไทย เวลานี้เป็นศาสนาพุทธแบบทุนนิยม วัดในเวลานี้ร้อยละ ๘๐-๙๐ ได้อาหารบิณฑบาต (สุวิทย์ ศิวรักษ์ ๒๕๒๔ : ๑๑๒)

ความแปลกแยกภววิสัยกับสถาบันศาสนา

สังคมมนุษย์ตั้งแต่โบราณมาจะมีศาสนาควบคู่ไปด้วยเสมอ ซึ่งศาสนาดังกล่าวจะมีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับ ตามวิวัฒนาการของสังคม จากการพิจารณาถึงบทบาทของศาสนาที่มีต่อระบอบ จะเห็นได้ว่า ศาสนานั้นอยู่ในฐานะที่ครอบงำวงการ และความคุ้มครองการดำรงอยู่ของประชาชนตลอด การพิจารณาความแปลกแยกของศาสนาสามารถแยกพิจารณาเป็นความแปลกแยกกับระบบความคิดความเชื่อที่ประชาชนเชื่อถืออยู่ รวมทั้งการระพุดพิภวปฏิบัติที่เกิดจากความเชื่อดังกล่าวด้วย และสามารถพิจารณาได้จากการดำรงอยู่ของพระสงฆ์ซึ่งมีอำนาจแปลกแยกกับประชาชน

ความแปลกแยกกับระบบความคิดความเชื่อ

แม้ว่าหลักการของศาสนาจะมุ่งหวังสร้างความสงบสุขไว้กับสังคม แต่ข้อเท็จจริงที่ปรากฏให้เห็นได้ก็คือ ระบบความคิดระบบความเชื่อที่ศาสนาสร้างขึ้นมามีผลจนประเพณีปฏิบัติที่เนื่องมาจากความคิดความเชื่อดังกล่าวบางประการไม่สอดคล้องกับการพัฒนาและไปสู่เสรีภาพ และการสร้างสรรค์ แต่กลับเป็นอุปสรรคการพัฒนาลงไป ยิ่งนอกตัวและหลงเชื่อของบุพพาวินิจฉัยนอกตัวนั้น จนไร้ความสามารถที่จะพิจารณาสภาพการณ์ของตนเองได้

มีเรื่องสั้นหลายเรื่องแสดงให้เห็นว่า เมื่อประชาชนมีปัญญา หรืออุปสรรคบางประการในการดำรงชีวิต หรือประกอบอาชีพแทนที่เขาจะคิด ข้างมีเหตุผลเพื่อจัดปัญหา นั้นออกไป เขากลับตกอยู่ในอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออำนาจนอกตัวบางประการ ทำให้เขาไม่สามารถจะแก้ปัญหาในทางที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพิจารณาความเป็นอยู่ของเขาได้ เช่น เรื่อง "เช้าวันหนึ่ง" (พ.ศ. ๒๕๐๒) รูปห่อตัวหนึ่งก็เข้าไปกินห่านตัวใหญ่ของชาวบ้านในชนบท เลี้ยงหนึ่งไม่ไหว ชาวบ้านกลับคิดว่า "น่ากลัวว่าเป็นงูเจ้า อย่าไปคว่ำหรือตีเขาเขามันจะ บินตัวนั้นมันห้อยตายแล้ว ถ้าตีถูกตายแล้วจะก็ช่วยเลย" ทั้งนี้เพราะความเชื่อของชาวบ้านก็คือ รูปจะกลายมาเป็น "งู" ห่านมันยังไม่กล้าเข้าใกล้เลย" ดังนั้น รูปที่กินห่านแทนที่จะเป็นสัตว์ร้ายก็กลับกลายเป็นงูเจ้าไป และสิ่งที่เจ้าของห่านและชาวบ้านช่วยกันทำ

ก็คือ "เอาใส่แพกล้วยลงน้ำไปซิ" และอย่าลืมขอขมาเขาก่อนนะ" (นิคม รายขวา ๒๕๑๗ : ๒๕-๓๑) และในเรื่อง "นกสีเหลือง" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ก็ชี้ให้เห็นถึงหญิงชาวบ้านนอกที่เป็นโรคประสาท แต่สำหรับชาวบ้านนอกแล้ว จะโทษเรื่องอิทธิฤทธิ์ของภูติผีอยู่เสมอ ดังนั้น ผู้ที่รับหน้าที่รักษาหญิงดังกล่าว คือ "หมอผีผู้มีอำนาจ สายปร เวทย์ เสาะกายประหลาด" และการรักษานั้นก็คือ "วิธีการของหมอผีถูกก่อขึ้นอย่างขารุณ เขาต้ม ว่าทลงนตไล่ผีภายในห้องของเขา แล้วประจงผูกเชือกฟ้ายเข้ากับนิ้วโป้งทั้งสี่ของแม่ เขาผนวามบังคับให้แม่มกิ้งกิ้ง แล้วก็เริ่มเขียนคัมภีร์คณิศรด้วยไม้คานา เขาตีแม่อ้อยอย่างไม่มีหยุดมือ เรื่องเจ็บปวดบอกว่ากลัวแล้ว ๆ จนแม่มกิ้งกิ้งใจที่หนึ่งก็สลบไป" แม้ว่าหมอจะโหดร้ายทารุณ แต่ทุกคนก็ถือว่า เป็นความชอบธรรมพร้อมกับโทษความผิด ให้ภูติผีซึ่งเป็นอำนาจนอกตัว (สุรชัย จันทิมาธร ๒๕๒๕ . ๑๙๙-๒๐๑) และก็คล้าย ๆ กันนี้ เรื่อง "สองข้างทาง" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็กล่าวถึงหญิงในชนบทที่ป่วยหนักเป็นโรคจิตจนนอนหันหลังและเพ้อออกมา พวกญาติ ๆ กลับคิดว่า ดีเข้าและพยายามทำนุบำรุง "ใครคนหนึ่งที่นั่งข้าง ๆ พยายามเอาน้ำมนต์ในขันมาผสมลงบนร่างแม่และกรอกเข้าไปในปากของแม่อีกใหญ่" และในคืนนั้นเองผู้ป่วยก็สิ้นชีวิต (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๓ . ๑๐๕-๑๐๖)

การที่อำนาจของความเชื่อเข้าไปมีอิทธิพลครอบงำประชาชนในลักษณะดังอยู่ข้างตงกระพริบ ก็ปรากฏในเรื่องอื่นหลายเรื่อง เช่น เรื่อง "ต้นทาง" (พ.ศ. ๒๕๑๖) กล่าวถึงชายในชนบทอันห่างไกลผู้หนึ่งถูกยิง แต่เขาไม่ยอมไปหาหมอเพราะ "เขาเชื่องัวหัวมานานแล้วเหมือนคนอื่นเขา ๆ คนเชื่อว่า ใครที่เจยถูกยิงและถูกยิงยังฝังอยู่ในร่างกาย ครึ่งหนึ่งแล้วจะมีความงงกระพริบชาติรี ปีละปีเขาไม่เข้าอีกต่อไป" ดังนั้นเขาจึงไม่ต้องการเอาลูกปืนออกจากร่างกาย และใช้วิธีรักษาด้วยการกินน้ำมนต์ อาบน้ำมนต์ "หมอมานอยู่ถึงสามวัน" เรื่องอาการทุกข์ทรมาน ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านก็พาเขาลงเรือนำไปโรงพยาบาล แต่เมื่อถึงโรงพยาบาลเขาก็ไม่ยอมที่จะให้หมอผ่าลูกปืนออกเหมือนเดิม (นิคม รายขวา ๒๕๑๖ : ๑-๔) เพราะในเรื่อง "ผีขาวจ๋า" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็ชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านในหัวเมืองก็ตกอยู่ใต้อำนาจเช่นนี้เหมือนกัน โดยผู้เขียนกล่าวถึงชาวบ้านที่ได้รับเวรภัยจากหลวงพ่อดอกเขาบ่อ "แล้วก็ทดลองความงงกระพริบ ผลก็คือ "มีคนขาดเจ็บ

ไกรผ่านเข้าท้องยกมือไหว้วัน หรือ อนาคตจะเอาอาหารใส่กระถางเล็ก ๆ ยาวางไว้... ก่อน
เข้าพรรษาในหนึ่งชาวบ้านถึงกับเขาเป็นขบวนเอาข้าวแดงมาห่มให้ฉันในโลกโคตรกัน" ดังนั้น
'นับตั้งแต่เข้ามาได้เกิดกรรมเต็มทีที่ว่าจะต้องเอาข้าวเหลืองมาเปลี่ยนให้ฉัน พวกชาวบ้านจัด
ทำพิธีใหญ่โต" ในที่สุดคนไม่ดังกว่านี้ได้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือประชาชนจำนวน
มาก สิ่งก็คือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมากลับว่ามีอำนาจเหนือมนุษย์โดยสมบูรณ์'

ฉันกลายเป็นคนไร้ศักดิ์สิทธิ์ ของชาวบ้านอย่างเต็มภาคภูมิไปเสียแล้ว หรือฉันก็
ไม่รู้ ฉันก็ศักดิ์สิทธิ์อย่างไร หรือฉันก็ช่วยทำให้ใครโชคดี ถูกหวยเบอร์บาง ถูก
จึงนับถือฉันนัก มนุษย์บางครั้งทำอะไรที่ฉันไม่เข้าใจเลย ฉันเคยเห็นเครื่องบิน
บินผายไปบนฟ้า ฉันยกของนี้ดูของมนุษย์ที่สามารถเหาะเหินเดินอากาศได้ แต่เขา
เกี่ยวกันฉันก็ลงไปหมด ที่เขามากราบไหว้ฉันไม่อย่างฉัน

ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่เมื่อทางการสร้างถนนและต้องตัดผ่านถนนไม้ดังกล่าว ชาวบ้านจึงไม่
ยอม ในที่สุดทางการก็ต้องเบนแนวถนนออกจากถนนไม้ดังกล่าว (ไมตรี อภิชาติ ๒๕๐๙ :

๓๖๕ - ๓๖๖)

ความเชื่อบางอย่างก็ถือคติผลกรรมจาปะการกรรมมนุษย์ ว่าให้มนุษย์ไม่คิดจะคืน
ต่อสู่ไปในทางที่ถูกที่ควร แต่กลับหลงในอำนาจของความเชื่อว่าจะช่วยเหลือหรือประเวณีปฏิบัติ
บางประการที่เบี่ยงเบนจากความเชื่อที่อำนาจบังคับให้ประชาชนต้องปฏิบัติทั้ง ๆ ที่เขาต้องเสีย
ปัจจัยในการดำรงชีวิตไปมากมายก็ตาม เช่น เรื่อง "ตัวเดินทาง" (ผ.ด. ๒๕๑๑) ชาวบ้าน
ร่วมกันทอดกลืนมากมายเพราะเชื่อว่า "ท่านทำบุญวันนี้เหมือนกับท่านได้ตัวไปสวรรค์ การที่ตัว
ไปสวรรค์ไม่เหมือนกับว่า ตัวคุณหนึ่ง ลูกศร หรือตัววัวตัวใดตัวไปสวรรค์ การที่ตัว
ไปตามรากที่เขากำหนดให้ สามีภรรยา หมาแมว แต่ท่านที่ตัวไปสวรรค์ในวันนี้ไม่มีใครบังคับ ท่าน
ทำบุญร้อยบาท พันบาท ห้าบาทสิบบาทหรือหนึ่งบาท ห้าสิ่ง ท่านก็ได้ชื่อว่า ได้ตัวไปสวรรค์
เหมือนกัน" และเชื่อเกิดมีผู้เกี่ยวข้องกับการบุญดังกล่าวเกิดอุบัติเหตุรถยนต์ชนตายไป ผลที่
ชาวบ้านสรุปก็คือ เขาลืมที่ตัวไปสวรรค์ ซึ่งยิ่งทำให้คนที่ยังไม่ได้ทำบุญกับวัดต้องขวัญเสีย และ
พร้อมที่นำเงินไปบริจาคใหม่" ถ้าไกรมีที่ดินและกำลังทรัพย์พอเพียงก็หวังจะก่อสร้างพระไตรปิฎก

ให้ครบทั้งสี่สิบห้ารูปแล้วต่างลงมือไว้เป็นหลักฐาน (ประเสริฐ สว่างเกษม ๒๔๑๑ : ๖๖-๘๖) และในเรื่อง "เสียมตุ" (ค.ศ. ๒๕๑๘) ก็ให้รายละเอียดไปอีกแง่มุมหนึ่ง โดยผู้เขียนกล่าวถึงชาวชนบทที่ยากจน แต่เขาก็เชื่อว่า สิ่งที่จะทำให้เขามีเงินคือ "เสียมตุ" ซึ่งก็คือ ขวาทินของมนุษย์โบราณที่ย่อยมากในบริเวณหมู่บ้าน ของหญิงทั้งกล่าว โดยที่ชาวบ้านจะนำเสียมตุไปไว้ที่ก้นถังใส่ข้าวสาร เพราะเชื่อว่าขวานนั้นจะทำให้พวกเขาขายข้าวสารหุงกินได้โดยไม่อดอยาก (รวี โดย ระวีจันทร์ ๒๕๑๘ : ๑๑๘ - ๑๑๙) นอกจากนี้เรื่อง "ขาดแคลกลางอากาศ" (ค.ศ. ๒๕๑๘) ก็ชี้ให้เห็นถึงหญิงยากจนในชนบท บังคับให้ลูกชายบวช เพราะการบวชนั้นจะทำให้แก่สูญเสียเงินที่มักเก็บเล็กผสมน้อยมาเป็นเวลานาน โดยไม่ยอมใช้จ่าย แม้ว่าแก่จะอยู่อย่างอดอยาก หรือแม้แต่หลังคามานจะพังแตกก็ไม่ยอมใช้เงิน ทั้งนี้เพราะแก่หวังว่าการบวชของลูกชายนั้นจะทำให้แก่ขึ้นสวรรค์ได้ใบเข้าทิ่นำ ดังนั้น เมื่อลูกชายปฏิเสธที่จะบวชแต่แรกสิ่งที่เขาทำก็คือ "แม่ทุ้มตัวลงร้องไห้และร่ำบ่นถึงความลำบากในการถดถอยและเลี้ยงดูมาไม่หยุดปาก" (โกสุม นิสัย ๒๕๑๘ : ๕๑ - ๕๖) และในเรื่อง "ชายผ้าเหลือง" (ค.ศ. ๒๕๑๘) ผู้เขียนก็ชี้ให้เห็นว่า ประเพณีการบวชนั้นเป็นการทำที่ "จ้องงานฉลองกันอย่างลึบเปลืองอย่างมากมาย... เกยตามถนนที่บวชแล้วบางคนบ้างก็ว่ารอบครัลคิดว่า ได้เห็นลูกชายห่มผ้าเหลืองนั้นเป็นกุศลยิ่งเป็นการทดแทนบุญคุณพ่อแม่ครั้งยิ่งใหญ่ในชีวิต เวลาพ่อแม่ตายจะได้เกาะชายผ้าเหลืองขึ้นสวรรค์" (ศรีดาวเรือง ๒๕๑๘ : ๔๗) สุดท้ายเรื่อง "สะกานบุญ" (ค.ศ. ๒๕๑๘) แสดงให้เห็นถึงชาวบ้านที่ความศรัทธาต่อกุศลโดยยกขบวนไปทอดกฐินที่วัด แต่ขณะนั้นเป็นช่วงน้ำท่วมชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งกำลังก่อสร้างสะพานเหนิน้ำ เพื่อให้ทุกคนเข้าออกได้สะดวก ชายหนุ่มผู้นำนอกกับชาวบ้านในเขตนกฐินว่า "ไปทอดกฐินกันหรือครับ พวกเราจำสะพานนี้ไว้ถึงที่แห่งเดียวต้องคอยทอดกันหนอยนะจะกลับจากกฐินช่วยกันบริจาคซื้อไม้ต่อสะพานให้เสร็จหนอยนะครับ ขอให้ผู้แทนของเราจะได้เงินไปทำบุญที่สะดวก" แต่ผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้นำขบวนกฐินกลับตอบว่า "เอาดอไปถมเขาจะไปทำบุญทำทาน อยาฆมาวางกวางใจ ใครเขาจะเต็มใจบริจาค เขาก็ทำเองแหละใจทองมาปลุกระดม" จึงจะเห็นว่าชาวบ้านที่ทอดกฐินนี้ ถูกอำนาจความเชื่อ

ของพญานาคกรอบงำจนไม่เห็นความสำคัญ ความจำเป็นที่ต้องช่วยเหลือกันในสังคม ดังนั้น จึงไม่แปลกที่นายหนุ่มจะบอกว่า "ไม่เป็นไรครับ พวกเราตั้งใจที่พวกคุณจะไปวัด โดยไม่ต้อง ถอดรองเท้า เพื่อละมุนในชาติหน้า พวกผมได้ละมุนในชาตินี้แล้ว เชิญเดินต่อไปบนสะพานบุญของเราได้เถย (ศรีดาวเรือง ๒๕๑๖ : ๒๐๓-๒๐๔)

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ จะเห็นได้ว่า ความเชื่อ ความคิดจากศาสนานี้มีอำนาจ กรอบงำและบงการให้มนุษย์ทำในสิ่งต่าง ๆ ได้ ทั้งนี้โดยที่ประชาชนในปัจจุบันไม่ได้ ทำโดย เจตน์เจาน์ของตนอย่างแท้จริง แต่กระทำเพราะความเชื่อความคิดเหล่านั้น เป็นอำนาจที่ ดำรงอยู่ก่อน แม้ว่าการกระทำตามความเชื่อความคิดดังกล่าวจะไม่มีผลในการส่งเสริม การ สร้างสรรค์ มิหนำซ้ำยังพันนาการประชาชนให้ดำรงอยู่อย่างไร เสรีภาพหรืออาจนำความ เพื่อตรอน มาสู่ประชาชนก็ตาม แต่ในที่สุดแล้ว ประชาชนก็ยังคงปฏิบัติอยู่ได้ อำนาจที่ดำรงอยู่ เหล่านี้แหละ ที่จริงก็คือสิ่งที่มนุษย์ได้ รางต่อ ๆ กันมานั่นเอง

ความแปลกแยกกับพระสงฆ์

พระสงฆ์เป็นบุคคลากรทางศาสนาที่เฝ้าพบาพในการเผยแผรศาสนา พระสงฆ์ได้ เข้าไปมีบทบาทในชีวิตของประชาชนในหลาย ๆ ด้าน ที่สำคัญ คือ ด้านกำกับความประพฤติ หรือการปฏิบัติของประชาชนในนามของศาสนา มีเรื่องสั้นหลายเรื่องที่ได้เห็นว่า การปฏิบัติ การของพระสงฆ์ก็มีลักษณะที่แปลกแยกกับประชาชน คือ มีอำนาจบงการประชาชนให้จำต้อง ทำมาบางสิ่งบางอย่างที่ไม่เกิดผลประโยชน์อะไรกับตนแต่กลับเป็นประโยชน์แก่พระสงฆ์เสียเอง เช่น เรื่อง "มิดีที่สี่ของบาป" (พ.ศ. ๒๕๐๔) กล่าวถึงชายชราในชนบทคนหนึ่งที่ได้เห็นถึง ความศรัทธาในศาสนา ชายหนุ่มคนหนึ่งกล่าวถึงชายชราคนนั้นว่า "นัยน์ตาซึ่งเหมือน นักบุญผู้นั้นของเขาฉายแววอารีอารอบยิ่งขึ้น ข้าพเจ้าศรัทธา เลื่อมเกิน และไม่คิดว่าเขาจะทำได้แม้แค่สัปดาห์" แต่เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากนั้นไม่นาน ก็คือ ชาวบ้านถนนดังกล่าว "ลุยลง ไปในน้ำถึงหัวเข่า โน้มตัวลงความหาอะไรสักอย่างข้างฝั่งอีกสักครู่ก็กลับขึ้นมา ลอบคักปลา ขนาดขอมือติดมือขึ้นมาและข้างใน ถือ ปลาตอนตัวแข็ง "ต่อจากนั้น เขาเปิดฝาครอบเขมือออก

มา มันก็ ปรนหน้าแล้วที่ มาที่ต่อมา ข้า เจ้าเห็นเขาหยิบทองไม่ขาดมือข้างตัวขึ้นมา
เงื้อมสุดหล้า แล้ว อดใจแบบหัวของเจ้าปลาช่อนนั้นสุดแรง ข้าพเจ้ามีเพื่อนและกลิ่นกา
คลุ้งขึ้นมาทางจมูก ความประสงค์ของนายชราก็ถึง "อุตลัดศธมาตั้งแต่เช้าก็แล้วว่ะ
ต้องได้ไปแก่งส้มเรียงพระพุทธรูปนั่น" ซึ่งก็คือ พระสงฆ์ได้เข้ามาเฝ้าอำนาจให้นายชราต้อง
ลาปลา เพราะอำนาจความดี ความศรัทธาที่เขาได้มีอำนาจน้อยกว่าการศรัทธาพระสงฆ์
จะทำให้เขาต้องทำในสิ่งที่เขาไม่ชอบในเรื่อง นี้ไม่ถึง เพราะมีแรงกระตุ้นที่ดีหัวปลาช่อนนั้น
"นั่นคานี่เหมือนนักบุญของแก เวลาวาบไปด้วยความเชื่อในบาปบุญคุณโทษ" (ภักดี ริมมา
กุลทรัพย์ ๒๕๑๘ ๕๑-๖๑)

เรื่องข้างบนเรื่องชี้ให้เห็นว่า พระสงฆ์นั้นชอบที่จะเรียกระดมโดยเอาเรื่อง
ความเชื่อที่งมงายมา ออกจอบประชาชน พระชาชนส่วนใหญ่ซึ่งยากจนอยู่แล้วก็จำต้องเสียเงิน
ไป เงินดังกล่าวก็มักจะนำไปใช้ในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และในวัยที่ "รอน้ำไปใช้"
ประโยชน์ส่วนตัว เช่น พระสงฆ์ในเรื่อง "นายา" (พ.ศ. ๒๕๑๕) ก็ประกาศกับชาวบ้านทาง
เครื่องขยายเสียงว่า "เอ้าเร้เข้ามา เร้เข้ามาทำบุญปิดทองโตษณสวรรค์ ทำมากได้มาก ทำ
๕ บาท ๑๐ บาท ได้ธรรมาสน์ค่ากัณฑ์ เอ้าลุย แยกใส่ถุงพลาสติกไปใช้ที่บ้าน ทำ ๕๐ บาท
แจกเหรียญพระลูก ถ้าทำเกินร้อยขึ้นไปได้บัตรอนุโมทนาจากคณะกรรมการพระพุทธรูป
องค์เล็ก เอ้าเร้เข้ามา" (พิบูล สุภูมิมิตร ๒๕๖๑ . ๑๐๑-๑๐๒) และในเรื่อง "โศกพิบาท"
(พ.ศ. ๒๕๔๘) ก็ชี้ให้เห็นชัดเจนถึงพระสงฆ์ที่ "อวดลวก ระชาชนด้วย "เรื่องนูนวลละว้าย
เสียงของพุทธรูปแล้วสิ้น" แต่ก็ลงเอยด้วย "ญาติโยมทั้ง ลาน อากาฬรู้สึกขอบใจท่านทั้ง
นับไม่ถ้วนทั้งญาติโยมที่มาจากที่อื่นและมาจากกรุงเทพฯ วัดของเรารังต้องการเจ้าเข็ม
อิฐ กระเบื้องปูหลังคา และเศษเงินเศษทองของชาวบ้าน ท่านที่บริจาคเสาะจะได้จารึกชื่อติดไว้
ที่เสาะ ว่า บริจาคกระเบื้องตั้งแต่ ๑,๐๐๐ แผ่นขึ้นไปจะได้จารึกชื่อไว้บนหลังคา ท่านที่
พลางปัจจัยเงินจะบริจาค เรายึดสองแผ่น เราจะได้จารึกไว้ด้วยค่า" สิ่งก่อสร้างก็คือ
โบสถ์วิหารและ พระพุทธรูปจากภาคต่างๆ ออกเฉียงเหนือองค์ หนึ่งซึ่งเข้ามาในสถานที่แห่งนี้ด้วย
เข้าใจว่าเป็นสถานที่ที่จะไว้ประดิษฐานสำหรับภิกษุถึงกับคิดว่า "แล้วเองพวกเราจะสร้างโบสถ์ใหม่อีก"

ละ ก็เอาอาหารการกินจากคนอื่น ไม่ควรที่จะเอาเงินไปซื้อหาทำประโยชน์ดีกว่า" สร้าง
 วัดอุตรธรรม อันไม่เป็นคุณแก่ส่วนรวมหรือ" และผู้เขียนยังชี้ให้เห็นว่า พระภิกษุบางรูป "เห็นว่า
 ความต้องการก่อสร้างก็มาบาชเ ราะ "บริษัทที่ว่างรับงานก่อสร้างได้ ย่อมได้เดมาบวชผู้มา
 จะได้สะดวก" และ "งานก่อสร้างเสร็จ มกก็สึกแล้ว" (นิวัติ กอง เบื้อง) ๒๕๑๔ ๓๕๖-๓๕๕)
 ในทำนองเดียวกัน เรื่อง "ช่วยฟ้าเหลือง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็กล่าวถึงพระภิกษุที่ลอบล่อ
 ประชาชนด้วยบาปบุญ โดยกล่าวถึงครอบครัวหนึ่งว่าที่อยู่อาศัยนั้น เป็นเพราะ "ยาคีก่อนนี้
 โดนทำบุญถวายอะไรนะ จึงได้มาอยู่อย่างนี้ ทำบุญไว้เกิด ยาคี น่าจะได้อะไรกว่านี้ร้อยเท่า
 ต่อวันเอาตบจารีของเรามาถวายมันเถอะเอา" และบนของนี้ เขียนจำนวนเงินบริจาคไว้ ๑,๐๐๐
 บาท ใน ตอนแรก ครอบครัวนี้บริจาคไม่น้อย โดยคิดว่า การทำบุญนั้นแล้วแต่ศรัทธา แต่
 พระภิกษุองค์นี้ไม่พอใจ จนจำเป็นต้องใส่ซองทำบุญเพิ่มไปอีก ต่อมาครอบครัวดังกล่าว
 ยากจนจึงอพยพไปอยู่ในกรุงเทพฯ และบังเอิญ พระภิกษุองค์ดังกล่าวก็ได้ย้ายไปเป็นเจ้าอาวาส
 ที่วัดข้างบ้าน ผู้เป็น มุรุษาวจึงมาลูกไปหา เธอ บิณฑิประมาณ ๔ โมงเช้า แต่พระภิกษุองค์
 ดังกล่าวยังไม่ตื่น ามมีผู้หญิงเอาข้าวมาส่งและเรียกปลุก เมื่อท่านเห็นแม่ลูกก็เอ๋ยตักด้วยเสียง
 ห้วน ๆ ที่เอ๋ยทำให้แม่สะอึกความก็ใจลงทันที ทั้งนี้เพราะ ท่านจำได้ว่าแม่ลูกนี้ยากจนและอพยพ
 มาจากราชบุรี ดังนั้น เมื่อมีชายหญิงหนึ่งท่าทางภูมิฐานมากราบท่าน "ท่านจึงอุกอุกสั่งเก็บ
 ำหยักน้ำขามาเลี้ยงบะชา" และไม่นานแม่ลูกนั้น แถ่นอยจนแม่ลูกทวงซำกลับคืน ผู้เขียนชี้ให้เห็น
 ในท้ายที่สุดว่า "นี่คือวัดที่เห็นอุบายของพวกนี้ ท่านเคยบอกเราว่า ทำบุญเอาไว้เกิด
 จะสบาย แต่คนจนที่เสีย ะเรื่องทำบุญทุกวันนี้แล้ว พวกเขา ขึ้นใจใครกัน ใครเป็นคนสร้างวัดวา
 อารามทั้งดงงามและใหญ่โตเหล่านี้ กองข้าวสุกที่ใส่บาตรนั้นมันมากเกินพอ เมตตการของ พวก
 เขาเสียด้วยซ้ำแต่ตรงกันข้าม พวกเรากลับมีข้าวไม่คอยอดกิน" (ศรีศิวา เรื่อง ๒๕๑๔ . ๔๐๑-๔๑๒)

เรื่อง "หัวใจที่ขาดเห็บ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ผู้เขียนก็เสนอปัญหาในการทำางเดียวกันที่
 กล่าวมา โดยกล่าวถึงนางสาวแดงว่า "ลูกก็ถูกความของหลวงตาขึ้นหาไม่ขาด ทั้งที่หลวงตา
 มีเรื่องบำรุงความสะอาดกานา นิด ฉะนั้นรู้ว่า วาชีพที่แท้จริงของหลวงตา คือ การไปหา
 ความรู้ไปกับการดูหมิ่น หลวงตามักอ้างถึง บทาปแรกสำหรับ ขึ้นมาเข่นด้วยเสมอ จนผู้คน

งมฉายาว่า "อวตาร" ให้เงินฝากธนาคารหลายหมื่น" (โกสุม จิรชัย ๒๕๑๘ . ๒๒-๒๓) และเรื่อง "สี่สาวกล่า" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ก็เสนอรายละเอียดในประเด็นอีกครั้งหนึ่ง โดยผู้เขียนกล่าวถึงวัดในกรุงเทพฯ ที่มี "ราชมรรคาต่อท้าย" การดำรงอยู่ของพระภิกษุที่ผู้เขียนกล่าวถึงคือ "เจ้าอาวาสวัดนี้มีตำแหน่งเป็นเจ้าคณะตำบลและมียศเป็นพระครูว่าน ภูฏินธำมณีใหญ่และสวยงาม ไม่บอกว่าภูฏินเป็นภูฏินของงาน เพียงมดงาม ๆ ก็ยังรู้ได้เลยว่า ภูฏินกว่าภูฏินอื่น ๆ นั้นเอง" และ "แต่ละวันบริเวณวัดอันกว้างขวางนั้นจะดูคับแคบไปถนัดใจ เพราะมีรถเก๋งคันยาว ๆ ใหญ่ ๆ สีสันสดสวยติดแอร์ กระจกเต็มบาน ไม้แข็งเตี้ยเตี้ยนั้นมาหาเจ้าอาวาสเท่านั้น บางคนก็มาหาพระภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งมีภาพเขียนยาวๆ ทางหมอน" และหมอนที่ว่านี้ "ท่านไม่ให้กับคนที่ยากจน แต่จะรับแขกเฉพาะคนร่ำรวยมีฐานะดี หรือหัวหน้าที่การงานใหญ่โตเท่านั้น" ไม่เพียงเท่านั้น "พระภิกษุที่วัดรูปหนึ่งยังมีของดีอีกมากมาย ภูฏินธำมณี จะเน้นให้ด้วยผู้ถวาย เขาเหล่านั้นจะนั่งสองดูพระเครื่องชนิดต่าง ๆ กันได้ครึ่งตอนวัน... ที่ภูฏินนี้มีเหรียญว่า ยายหลายราคา เห็นเขาพูดกันว่า มีอภินิหารนัก ถึง "ขอออก" "ไม่เข้า" "ออกจากนี้" ผู้เขียนยังให้ภาพเพิ่มเติมเกี่ยวกับงานฉลองพัสดุของเจ้าอาวาสซึ่งจัดกันอย่างใหญ่โต เช่น เกิดกับงานอื่นเรื่องอื่น ๆ พร้อมกับการประกาศ "เชื่อเชิญให้เข้าร่วมแสดงความดีใจกับการได้เลื่อนยศของเจ้าอาวาส" และที่ขาดเสียมิได้สำหรับพระภิกษุก็คือ การออกธำมณีให้เจ้าพระเครื่อง ส่วนเจ้าอาวาสนั้นก็ได้รับของขวัญต่าง ๆ มากมาย "ของเหล่านั้นมีราคาสูง" และ "ท่านยังได้เงินทองอีกมากมาย" (นิเวศน์ กันั พยราชบุรี ๒๕๑๘ . ๔๑-๔๓)

นอกจากที่กล่าวมาแล้วเรื่อง "คนสี่เหลือง" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ได้เน้นรายละเอียดในอีกแง่มุมหนึ่ง โดยชี้ให้เห็นว่า ในขณะที่ประชาชนหลงศรัทธายอมรับความเหนือกว่าของพระสงฆ์นั้น พระสงฆ์กลับดำรงชีวิตอยู่อย่างที่ชาวบ้านนึกไม่ถึง เช่น การกล่าวบทสวดมนต์ นั้นก็เพียงเพราะ "ในแต่ละบทใช้ในการออกงานทั้งสิ้น" เมื่อมีพระบวชใหม่ ทางหลวงตำรวจราษฎรแบบทสวดมนต์ให้ท่องถึงดวงพระอาทิตย์หรือเป้าหมายที่มีอยู่ในบทสวดมนต์ ปรากฏว่า "ท่านอ้าง" ดังนั้น การสวดมนต์จึงกลายเป็นการกระทำแบบ "บวชบวชท่องได้คล่องเป็นนกแก้วนกขุนทองแต่ไม่รู้ความหมาย" และผลของการท่องเป็นนกแก้วนกขุนทองนั้น ก็เป็นอย่างเช่นหลวงตาองค์

ดังกล่าว คือ "หลวงตามักต้องเดิน ว่างไปเยี่ยมบ้านซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเดือนละครั้ง เมื่อ
เที่ยวรวบรวมปัจจัยที่ได้รับจากการออกงานบิณฑบาต นั้นเอาไปส่งเสียชาวบ้าน ความเห็นของนัก
นิกายหลวงมีประโยชน์เข้าในเอง" นอกจากนี้ชีวิตประจำวันของพระภิกษุก็มีอะไรดีไปกว่า
ประธานนธระดาเช่นยังคงหมกมุ่นในเรื่องพุทฺธวิญญูและพุทฺธกุศลถึงเรื่องนี้อย่างไม่มีสำรวม เช่น
"ผมเนี่ยอยู่กับพุทฺธวิญญูไม่เป็นเลย ว่างนอนหลับได้เสีย" และ "ท่านกระเรียนกระหือริ่ทุกครั้งที่ได้
ได้เห็นสาว ๆ " หรือในวันสี่สาลิกินบิณฑบาตออก" เสียงวิญญูจากภิกษุหนึ่งเปิดดังพอที่จะไ้
ยินเลยเกิดออกไปนอกวัดถึงบ้านข้างเคียง เมื่อวิญญู ระภาส การออกเลข เสียง พระเจ้า
ของวิญญูเรื่องนั้นก็จะไปโยนจากถูกหวัดไต่กัน และจะส่นอย่างหัวเสีย หากไม่ถูกหวัดที่หุ้มข้อ"
ผู้เขียนยังชี้ให้เห็นว่า พระภิกษุในวัดนี้มีการเล่นรถ เช่นการจับกระดกไปคาบ้านหรืองาน
ที่เขานิมนต์ ก็จะจัดเอาเฉพาะพรรคพวกของตนไปเท่านั้น " และเมื่อชาวบ้านถวายปัจจัย
บิณฑบาต พระภิกษุต่าง "กลับมานั่งอย่างไม่มีสมาธิ และในคราวต่อไป ก็ไปอยากไปงานนั้น
อีก" ทั้งนี้ เพราะพระภิกษุเหล่านั้น มีอะไรมาไปเพื่อต้องการ เงิน ดังที่พระองค์หนึ่งบอก
ว่า "บวชแต่ตั้งแต่วัยเด็ก ๆ เราสีกดออกไปหนึ่งเกือบครึ่งเดือนนะ แล้วถ้าว่างอยู่ไร จะไปทำ
อะไรกินจนได้ ป.๕ เท่านั้น เลยกลับมาบวชใหม่แหละ" (นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ ๒๕๑๙. ๑๓-๓๐)

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า พระสงฆ์ซึ่งเป็นบุคลากรทางศาสนาทำเนิกขณ
และดำรงอยู่ด้วยความศรัทธาของประชาชน โดยที่ประชาชนมอบค่าจ้างในการเข้าในสิ่งที่สังคม
ควรยึดถือปฏิบัติ แต่พระภิกษุทั้งหลายกลับกลายเป็นสิ่งที่ผิดเบี่ยงผิดระของตนเอง ดำเนินไป
และดำรงอยู่ด้วยตัวเอง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับเจตจำนงของประชาชนอีกต่อไป ในขณะที่เดียวกัน
สถาบันสงฆ์ดังกล่าวกลับมีอำนาจจรรโลงหรือควบคุมประชาชนให้อยู่ในสภาวะที่วุ่นนอนส่วน
ง่ายและยอมรับสภาวะอันผิดเพี้ยนของพระสงฆ์ ไม่ว่าการกระทำของพระสงฆ์ จะทำความเดือด
ร้อนหรือไม่ได้ร่างสรรค์มาสู่ประชาชนเลยก็ตาม

ความแปลกแยกตัววิสัยกับสถาบันศาสนา

ในทางแก่งอำนาจอันธนาการเชิงศาสนา ทั้งอำนาจของความคิด ความเชื่อ และอำนาจของพระสงฆ์ ทำให้ปัจเจกบุคคลเกิดความรู้สึกหลายประการ ได้แก่ ความรู้สึกไร้ความหมาย ไร้อำนาจ ไร้บรรทัดฐาน โศก เศร้าหรือแยกตัว ซึ่งรวมเรียกว่า ความแปลกแยกตัววิสัย

การไร้ความหมายกับสถาบันศาสนา

ประมาณปฏิบัติการ การ ถัดความเชื่อทางศาสนา ในลักษณะที่บอกเล่าคือ ๆ กัน มาโดยที่ไร้มิเหตุอะไรชัดเจนนัก ดังนั้นประชาชนจำนวนมากมีแนวปฏิบัติตามความเชื่อและความคิดนั้น ๆ โดยที่ตัวเขาเองก็ไม่เข้าใจอะไรสักนิด "ปฏิบัติ" ไปอย่างที่คนอื่นเขาทำกัน สภาพการณ์เช่นนี้ ทำให้ปัจเจกบุคคลรู้สึก มีชีวิตหรือพฤติกรรมที่ "ล่องลอย" ให้เห็นว่า เขา "รู้สึก" ไร้ความหมาย คือ เขาไม่รู้อะไรจริงเกี่ยวกับสิ่งที่เขาปฏิบัติ

เรื่องสั้นที่แสดงปัญหาดังกล่าวข้างต้น เช่น เรื่อง "วิถีชีวิตของนาย" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ปราชญ์หนุ่มที่สละชีวิตในศาสนา แต่เขาก็มีวิถีชีวิตอย่างไม่เข้าใจอะไรสักอย่าง เช่นที่เขา "รู้สึก" ว่า "ฉันก็เพียงคนเดียวในโลกนี้ ไม่มีใครมาช่วยเท่าที่ควรตลอดมา โลกนี้ฉันตัวคนเดียว ไม่มีใครมีความจริง ๆ สักคน ก็เพราะทั้งหมดที่ว่า ฉันห่างไกลพระธรรม คำสั่งสอนเกินไป" แต่เขาก็ไม่เข้าใจจริง ๆ ว่า พระธรรมคำสั่งสอนที่ กว้านั้น คืออะไร และจะช่วยแก่ได้อย่างไร ดังนั้นจึงไม่แปลกที่เขากลับมาแสดงตัวว่า "ฉันน่าจะเป็นอย่างนั้นนัก" แทนนั้นก็เอา "ชีวิต" ไปปล่อยอย่างใดเดี๋ยวนี้ เพียงเพื่อจะเอาไปทำอย่างการถวายพระพุทธรูป เพราะเขาเข้าใจว่า การกระทำเช่นนั้นเป็นการทำให้เขาใกล้ศาสนา หรือเข้าใกล้พระธรรมที่เขาคิดว่าถึง (ภักดี รินมาตุลทรัพย์ ๒๕๑๘ . ๔๓-๖๑) และเรื่อง "เข้านั้นหนึ่ง" ก็กล่าวถึงชายคนหนึ่งที่ยอมพลีชีวิตที่กินมานานของตนไป เพราะคิดว่า "น่าจะจะเป็นผู้เจ้าอาไปค้าหรือดีเสียอะไร" พร้อมทั้งคำอธิษฐาน "ให้ฉัน ถวายสวายน้ำ" ผู้เป็นภรรยาไม่เข้าใจว่า ทำไมสามีจึงยอมทำเช่นนั้น เช่น เมื่อสามีดูเธอว่า คงไปค้า จึงทำให้หญิงโกรธ เธอจึงตอบว่า "ฉันจะไม่รู้หรอกว่าเขาจะขายอะไรไปไหนเลยเดี๋ยวเท่า นั้น (นิคม รามธาดา ๒๕๑๗ . ๒๕-๒๘) ส่วนเรื่อง "ชายดำเหลือง" (พ.ศ. ๒๕๑๘)

ก็คือ "เอาใส่แพกล้วยลอยน้ำไปซิ" และอย่าลืมขอขมาเขาก่อนนะ" (นิคม รายยาวา ๒๕๑ : ๒๕-๓๑) และในเรื่อง "นกสีเหลือง" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ก็ชี้ให้เห็นถึงหญิงชาวบ้านนอกที่เป็นโรคประสาท แต่สำหรับชาวบ้านนอกแล้ว อาจจะเข้าใจอิทธิฤทธิ์ของภูติผีอยู่เสมอ ดังนั้น ผู้ที่รับหน้าที่รักษาหญิงดังกล่าว คือ "หมอผีผู้มีอำนาจ สายพร กำ แดงกายประหารดา" และการรักษานั้นก็คือ "พิธีการของหมอผีถูกก่อกำขึ้นว่างๆ ทารุณ เขาเริ่ม ทำของมนต์ไล่ผีภายในห้องของเขา แล้วประจวบถูกเชือกคล้องเข้ากับนิ้วโป้งทั้งสี่ของแม่ เขานำมันบังคับให้แม่ออกไป แล้วก็เริ่มเขียนที่แม่อายุยืนกลวียใส่กระดาษ เขาตีแม่อายุยืนมือ แล้ววิ่งจับปาวทอกล่าวกลัวแล้ว ๆ จนแม่อายุยืนใจหนึ่งกลัวสลบไป" แม้ว่า หมอจะโหดร้ายทารุณ แต่ทุกคนก็ถือว่า เป็นความเชื่อธรรมประเพณีกับความวิตก ใญ่ที่ซึ่งเป็นอำนาจนอกตัว (สุรัช จันทจิราธร ๒๕๒๕ . ๑๙๙-๒๐๑) และที่คล้าย ๆ กันนี้ เรื่อง "สองข้างทาง" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ก็กล่าวถึงหญิงในชนบทที่ป่วยหนักเป็นโรคนอนหงายและเพื่อออกมา พวกญาติ ๆ กลับคิดว่า เป็นไข้และพยายามทำน้ำมัน "ใครคนหนึ่งทำข้าง ๆ พอลอยเอาน้ำมันลงในขันมาผสมลงบนร่างแม่และกรอกเข้าไปในปากของแม่อีกใหญ่" และในคืนนั้นเองผู้ป่วยก็สิ้นชีวิต (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๗ . ๑๐๔-๑๐๖)

การที่อำนาจของความเชื่อเข้าไปมีอิทธิพลครอบงำประชาชนในลักษณะสิ่งอยู่ยงคงกระพัน ก็ปรากฏในเรื่องนี้หลายเรื่อง เช่น เรื่อง "คนทาง" (พ.ศ. ๒๕๑๖) กล่าวถึงชายในชนบทอันห่างไกลคนหนึ่งถูกยิง แต่เขาไม่ยอมไปหาหมอเพราะ "เขาเชื่อทั้งหัวมานานแล้วเหมือนคนอื่นเขาว่า ๆ คนเชื่อว่า ใครที่เคยถูกยิงและถูกยิงยังฝังอยู่ในร่างกายครั้งหนึ่งแล้วจะมีความคงกระพันชาตรี ปีจะมีเขาไม่เข้าอีกต่อไป" ดังนั้นเขาจึงไม่ต้องการเอาลูกปืนออกจากร่างกาย และใช้วิธีรักษาด้วยการกินน้ำมัน อาบน้ำมนต์ "ทนมพรมาอยู่ถึงสามวัน" เมื่ออาการทุเลาลง ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านก็พาเขาลงเรือนำไปโรงพยาบาล แต่เมื่อถึงโรงพยาบาลเขาก็ไม่ยอมที่จะให้หมอผ่าลูกปืนออกเหมือนเดิม (นิคม รายยาวา ๒๕๑๖ : ๑-๔) และในเรื่อง "ผีขาวดำ" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็ชี้ให้เห็นว่าชาวบ้านในหัวเมืองก็ตกอยู่ใต้อำนาจเช่นนี้เหมือนกัน โดยผู้เขียนกล่าวถึงชาวบ้านที่ได้รับเหตุนอกจากหลวงพ่อศพรกเขาบ้นคือ บัวก็ทดลองความคงกระพัน ผลก็คือ "มีขนาดเจ็บ

ผู้เขียนได้แก้ไขข้อบกพร่องเกี่ยวกับพระสงฆ์ โดยครอบครัวหนึ่งนิมนต์พระภิกษุฉันอาหารที่งาน
ผู้เป็นพ่อควานำเป็นภาษาบาลี หรือเมื่อพระฉันแล้วก็กวาดน้ำเป็นภาษาบาลี การรู้ไวยากรณ์
ลูกชายก็คือ "ทุกคนน่าจะฟังอย่างตั้งใจทั้ง ๆ ที่เด็ก ๆ ยังไม่รู้ความหมายแต่อย่างใด" และ
และ "เมื่อพระท่านฉันเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ให้พระที่เด็ก ๆ ยังไม่รู้ความหมายแต่อย่างใด" และ
และกับบอกให้กวาดน้ำได้ เด็ก ๆ ว่าถามทั้ง ๆ ที่ไม่เข้าใจมานานแล้ว ทุกครั้งที่ทำผู้
เห็นเป็นอย่างนี้ เราก็ให้ใครถาม ผู้ที่พูดมากก็ว่าตามไปและผู้ใหญ่ส่วนมากก็ให้คำอธิบาย
อย่าง "ไม่รู้เรื่องเหมือนกัน" และด้วยการปฏิบัติที่ไม่สำรวมของพระภิกษุไม่ว่าจะเป็นการฉัน
อาหารที่ยุ่งยาก และการบอกเรื่อยไปแบบอัตโนมัติที่ครอบครัวนั้นจะต้องทำบุญ ๑,๐๐๐ บาท
ตลอดจนการผูกมัดและการแจกพระเครื่อง ทำให้ลูกชายครอบครัวนี้ เริ่มรู้สึกไร้ความหมายกับ
การบวช คือ เขารู้สึกว่า "การบวชประเพณีการรักษานิตยกิจจนสิ้นเปลืองอย่างมาก
มาจนจะได้บุญอย่างไร...นี่เขาบวช เขาจะบวชอะไรหนอ" (ศรีความเรียง ๒๕๔๘ :
๔๐๗-๔๐๘)

ความไร้อำนาจกับสถาบันศาสนา

ศาสนานี้ทำให้ผมรู้สึกอึดอัดอำนาจนอกตัว และต่างปฏิบัติตามอำนาจจนกว่านั้น ไม่
ว่าจะปฏิบัติตามอำนาจของศาสนา กิเลสของเข็ญ หรืออำนาจที่เกิดจากสถาบันสงฆ์ กรณีเช่นนี้จะ
เห็นได้ว่าอำนาจควบคุมตนเอง อำนาจการตัดสินใจ หรือเจตจำนงของมนุษย์ถูกทำลายไป
สภาพการณ์เช่นนี้ ทำให้ใจเจกอยู่บางส่วนมีความรู้สึกผิดที่หรือพฤติกรรมที่แสดงให้
เห็นว่า เขารู้สึกไร้อำนาจ คือ เขารู้สึกว่าเขาต้องปฏิบัติตามอำนาจที่เกิดจากศาสนาโดยไม่มี
วิธีทางหลีกเลี่ยง

เรื่องสั้นแสดงให้ชัดเจนว่าข้างต้นนี้เป็น เรื่อง "เข้าน้ำฝน" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ได้
เล่าถึงชาวบ้านในเขตที่ป่า ๑๔๖ กิโลเมตรที่กินน้ำจากเขื่อนลงไปและทำพิธีลอยพระศพถวาย
อย่างนี้ ทั้งนี้เพราะมีคำเล่าขานกันว่า ผู้ที่กินน้ำนั้นเป็นเจ้ากรรมนายเวรเมื่อผู้เข้าน้ำฝนไปถามเจ้าของ
น้ำว่า "มีใครด่าเขาไหม" คำตอบก็คือ "ก็ไม่ได้ด่าอะไรนี่" พร้อมกับ "ในใจรู้สึกทว่าด่า
และย้อนถามผู้เข้าน้ำฝนว่า "แล้วจะทำอย่างไรที่จะลွ่ง" ซึ่งคำถามนำของผู้เข้าน้ำฝนก็คือ

ความไว้วางใจกับสถาบันศาสนา

ในท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้กฎเกณฑ์ ศีลธรรม ร่องกฎเกณฑ์
เกี่ยวกับ การปฏิบัติตน ๆ เริ่ม ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง นอกรีตทางศาสนาไม่
พยายามที่จะปรับปรุงความคิดความเชื่อหรือหลักปฏิบัติต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยน
แปลงใหม่ ๆ จึงทำให้ไว้วางใจของบุคคลบางส่วนมีความรู้สึก รังเกียจหรือ ปฏิเสธที่แสดงให้เห็น
ว่า ศาสนาทางศีลธรรม เรื่องทางความประพฤติบางประการที่ศาสนา วางไว้นั้นอยู่ในลักษณะ
ที่ไม่เป็นประโยชน์อีกต่อไป การหาข้อพิสูจน์ความสำเร็จเองชีวิตได้ จะต้องปฏิบัติด้วยวิธีอื่น

เรื่องสั้นสะท้อนให้เห็นได้ ดังกล่าว เช่น เรื่อง "พยายาม หนีความจริง"

(พ.ศ. ๒๕๖๓) ย้ายคนหนึ่งเห็นว่า หลักศาสนาที่มีประโยชน์อะไรสำหรับเขา
เขาดำรงชีวิตอยู่โดยไม่ต้องอาศัยสิ่งเหล่านี้ "จนกระทั่งขนาดนี้ ผมถึงไม่รู้ว่าศาสนาเป็น
อย่างไร และผมนับถืออะไร" ทั้งนี้ เพราะหลักศาสนาที่ติดตัวกันอยู่นั้นก็เป็นเรื่องของคนบางคน
ที่พยายามไปซ่อนเร้นอยู่ในเรื่องที่ไม่ปะทะกัน เป็นคน ว่าจริง ๆ แล้วบุคคลบางคน
นักแล้ว นานหลายศตวรรษที่ถือว่า ไม่มีใครเข้าไปแกะมันออกให้คนรู้จนเห็นว่ามันเป็นอะไร
ที่ทำอยู่เขาเพียงแต่ปิดโปสเตอร์ ตรงรูปอยู่เท่านั้นแหละครับศาสนา ศาสนาไปประเสริฐเลิศ
ลวดของพวกนั้น เมื่อโปสเตอร์ถูกรื้อถอนเขาก็เอาโปสเตอร์ใหม่มาติดแทน อาจจะเปลี่ยนท่าทีของ
โปสเตอร์ไปจากเดิม นั่นคือผมเท่านั้น" โศกที่ประชาชนก็รับรู้เบื้องหลังเป็นเช่นนี้ เช่น "แต่เขา
ก็ไม่รู้ข้างในท้อง ๆ นั้นมันเป็นอย่างไร บางทีอาจจะรกรุงรัง และเก่าแก่ก็ด้วยซ้ำ และ
บางทีในนั้นอาจจะมีการกระตุกเกลื่อนกราดก็เป็นได้" (สุจิต จันจิราธร ๒๕๑๕ ๒๕๔-๒๕๕)
และเรื่อง "อัสซีร์ ระวัง" (พ.ศ. ๒๕๖๔) ตัวละครก็เป็นชายหนุ่มคนหนึ่งเหมือนกัน ชาญฉลาดกว่าคำสอน
จากศาสนาที่เขาใช้ประโยชน์ ดังนั้น "ผมไม่เชื่อศาสนา ศาสนาเก่าแก่เหล่านั้นไม่ได้ ศาสนา
เก่าแก่ก็เพียงปลอบใจ" (สุจิต จันจิราธร ๒๕๖๖ ๑๔) ในทำนองเดียวกันหญิงสาวในเรื่อง
เรื่อง "สองข้างทาง" (พ.ศ. ๒๕๖๔) ซึ่งสูญเสียพ่อแม่ไปก่อนเวลาอันสมควรเพราะความ
หลงเชื่อของนางของญาติ ๆ ของเธอ ความรู้สึกของเธอในที่สุดก็คือ "ศาสนาที่เขื่อนเรื่อง
หลอกเด็กคนจนอย่างเราถูกมองเขาให้เป็น... แค่เพียงเปลือกนอก ตามแต่เขาจะใช้เป็น

เครื่องมือ เล่นเดียวกับของเน่าที่ระบายสีหลวกให้คนทรงกราบไหว้บูชา แม่ก็ตายไปแล้ว
เน่าเราเองยังอยู่ ถ้าเรายังอยู่เราก็อาจจะมีชีวิตอยู่โดยไม่ตั้งระบายสีสั้ไปเป็นแปะ อะ
และเหอะ (สุชาติ วัชรสิทธิ์ ๒๕๓๑ : ๑๐๕-๑๐๘) และสุดท้ายเรื่อง "คืนแห่งความทรงจำ"
(พ.ศ.๒๕๑๔) ผู้เขียนก็กล่าวถึงชายคนหนึ่งที่เขาใจจะฆ่าตัวตายเพราะเขาไม่เห็นประโยชน์
อะไรที่เขาจะมีชีวิตอยู่อีกต่อไป เขารู้สึกเกี่ยวกับศาสนาว่า "ฉันเชื่อว่า ถ้าสอนต่าง ๆ ที่
หลงเหลือในโลกเหนือศาสนาเสียหมด มันมีประโยชน์เพื่อบรรเทาความขาดเจ็บแต่ถ้าเราเสีย
หรือมลาย่อันมาก ๆ มันจะฆ่าเธออย่างเล็ดลอด สำหรับฉันมันไร้ประโยชน์จริง ๆ"

๐ (โกสุม วัชรชัย ๒๕๑๔ : ๑๑๑-๑๑๒)

ความโศกเศร้าหรือแยกตัวกับสถาบันศาสนา

การคลั่งไคล้ของสังคมในปัจจุบันทำให้ความคิดความเชื่อหรือประเพณีปฏิบัติ ตลอดจน
จนการกระทำของพระภิกษุ ที่คนเคยยึดถือปฏิบัติและเชื่อถือกันมานั้น เริ่มมีหลายอย่างที่ยึด
ขวางความเป็นจริงที่คนรับรู้ในโลกวิทยาศาสตร์ หรือโลกแห่งเหตุผลที่เราพบในชีวิตประจำวัน
ตลอดจนเวลาต่าง ๆ ในสังคมที่เกิดขึ้นอย่างมาก ๆ ทำให้ประชาชนอยู่ในสภาวะที่สับสน
ทุกข์ยากอยู่อย่างไรก็อย่างนั้น จึงเริ่มมีผู้ตั้งคำถามหรือสงสัยในคุณค่าต่าง ๆ ที่ศาสนาอบรม
สั่งสอนต่อ ๆ กันมา ดังนั้นจึงมีใจเจกนุคกลางในแง่ที่ว่า "รู้สึกหรือทำที่ หรือพฤติกรรมที่
แสดงว่า เขารู้สึกไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่คนอื่น ๆ ปฏิบัติเข่าอกันอยู่ ซึ่งก็คือ เขาให้คุณค่าที่แยกจาก
หรือไม่ให้คุณค่าเลยในสิ่งที่คนอื่นกำลังยึดถือปฏิบัติกันอยู่"

เรื่องสั้นที่แสดงถึงความรู้สึกโศกเศร้าแยกตัวทางศาสนา เช่นเรื่อง "มายา"
(พ.ศ.๒๕๑๔) ตัวละครในเรื่องมีฐานะในชีวิตประจำวัน เขาจึงเดินเข้าไปในวัดเพราะ
"วัดเคยเป็นที่พึ่งสุดท้ายที่ฉันในความคิดเสมอมา ดังนั้นเมื่อฉันหมดหวังเสียแล้วและเกิดอาการ
มีหัวมดขึ้น ฉันจึงนึกถึงวัด" วัดคำว่า "วัด" ฉันสว่างขึ้น" แต่เมื่อเขาเข้าไปในวัด สิ่งที่เขา
พบเห็นก็คือ พระกำลังถือไม้กระบองประกาศเรื่อยไป "เร่เข้ามาก ทำบุญวัดทองได้ขึ้นสวรรค์
... .."

ทำมากก็ได้มาก ทำ ๕ บาท ๑๐ บาท ไร่ต้นน้ำมนต์ จากท่านเจ้าคุณ... ทำ ๕๐ บาท แจกเหรียญ
ที่ระลึก ถ้าทำเกินร้อยขึ้นไปได้บัตรอนุโมทนาจากคณะกรรมการพร้อมพระพุทธรูปองค์เล็ก" สิ่ง
ที่ชายหนุ่มรู้สึกก็คือ "ฉันเคยเห็นแขกเล่นกล ไซ้แล้วเขาพูดโฆษณาชวนเชื่อคล้าย ๆ กับพระนี่แหละ"
และเมื่อเขาเห็นหญิงชราคนหนึ่งเป็นลมไป เขาก็มารักษาจนฟื้นขึ้น พระบอกว่า "เห็นไหมโยม
พระรัตนตรัยคุ้มครองทุกๆคน" ชายหนุ่มนั้นก็คิดว่า "ถ้าพระกิตติขันธ์ฉันก็ติดต่อไปอีกว่า เมื่อ
ที่หญิงชราจะมาที่นั่น พระรัตนตรัยคงคุ้มครองให้แกมาเป็นลมเหมือนกัน" (พิษณุ ตูณนิมิตร ๒๕๒๖ :
๑๐๐-๑๐๓) และในเรื่อง "คนสี่เหลืง" (ร.ศ. ๒๕๗) ตัวละครที่เป็นพระหนุ่มบวชใหม่รู้สึกว่
พระภิกษุที่ประชาชนยกย่องนับถือว่าเป็นผู้ละกิเลส และไม่ทำอะไรที่ถือว่าสืบทอดศาสนาเลย
พระหนุ่มองค์ดังกล่าวเห็นว่าพระที่ท่องบทสวดมนต์กันนั้นก็ท่องแบบไม่รูความหมาย และจะเลือก
ท่องเฉพาะบทที่นำไปใช้ออกงานหาเงินได้ "ผมไม่เคยคิดจะจับผิดหรอก แต่เมื่อปรากฏความ
เป็นไปดังกล่าว ผมก็เกิดความรู้สึกหนึ่งซ้อนเข้ามาในความเลื่อมใส กว้างจริง หากผมจะท่อง
เป็นนกแก้วนกขุนทองบ้างก็ไยากและไม่แน่มันก็หกรอก .. นึกคระดากที่จะต้องเป็นนกแก้วนก
ขุนทอง แต่ไม่รูความหมายเหมือนนกขุภาษาอังฤษฟัง แต่ไม่รู้ ว่าไอ้ที่พูดๆ นั้นเขามีความหมาย
อย่างไร" นอกจากนี้พระหนุ่มยังเห็นว่าพระในวัดที่บวชนั้นส่วนใหญ่มีแต่พระที่มาบวชเระาะไปรู้จะ
ไปประกอบอาชีพอะไร และเมื่อบวชแล้วก็ยังคุยกันถึงเรื่องผู้หญิงอย่างชนิดที่ว่า "กั้วานเสียง
ของมหานาเกลี่ยยิ่งขึ้นในความรู้สึกของผม ซึ่งทำทางยังดูน่าเกลียดอีกด้วย" จนพระหนุ่มทนไม่
ได้จึงบอกกับมหาองศ์หนึ่งไปว่า "ถ้าคุยกับอีกในเรื่งนี้ท่านมหาสึกเสียก่อนดีกว่า" ที่เขายังคิดเ็น
ต่อไปอีกว่าพระภิกษุเ็นเหมือนกับขรวาสที่มีการเล่นพรรคเล่นพวก เช่นการจัดพระออกงาน เป็นต้น
ในที่สุดแล้วพระหนุ่มนั้นก็มีความรู้สึกต่อพระภิกษุในวัดที่เขาบวชอยู่ว่า "หนึ่งเดือนเต็มๆ แม้จะไม่
มากแต่ก็พอใจ ไม่มีความคิดที่จะเรียกร้องขอยู่อีกเลย ผมมีเหตุผลหลายอย่าง นอกเหนือจาก
เห็นว่าการทำงานที่รออยู่แล้วอีกเหตุหนึ่งคือไข่มนี้ ใจว่าการยิดเวลาให้นานต่อไปนั้นผมจะถูกกลืนหาย
เข้าไปในหมู่คนสี่เหลืงที่พบผ่านมานั้นเ็นเปล่า" (นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ ๒๕๑๘ : ๑๓-๒๔)
ในทำนองเดียวกัน เรื่อง ชายผ้าเหลือง" (พ.ศ. ๒๕๑๘) แม้กับดุกในกรอบกรัวหนึ่งมีความ
เลื่อมใสในศาสนามากโตนเฉพาะพระสงฆ์เขาจึงทำบุญอยู่เป็นประจำ แต่สิ่งที่เขาพบเห็นเ็น
ลำดับก็คือ พระสงฆ์ที่เขาศรัทธาเ็นมีแต่ความโลภเ็นอยู่อย่างเ็นส่ำรวม ยินดีจะต้อนรับเฉพาะที่

เป็นกนกรวย ๆ รวมทั้งดำรงตนอยู่อย่างไม่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ดังนั้นความรู้สึกของผู้เป็นลูกที่
 เกยตึงจะบวชเป็นภิกษุสืบทอดศาสนา ก็คือ "นี่ถ้าเราบวช เราจะบวชเรื่องอะไรหนอ ก็คงเพื่อให้
 แม่สบายใจเท่านั้น หรือไม่ก็เพื่อได้ออกการ์ด เพื่อให้พ่อแม่ในอำเภอร่ำลือกันว่างานของเรามีภิก
 ขีนี้ไง มีเวร่ายาปลาร้ามาก" และผู้เป็นแม่จึงหมายมั่นจะให้ลูกบวชก็สรุปได้เช่นเดียวกันว่า
 "ไม่ต้องบวชก็ได้ลูก เพราะที่พ่อแม่รักก็รักดีแล้ว ลูกเป็นคนดี ลูกทำงานสุจริต ลูกเห็นใจคนที่ยาก
 จนกว่าเรา ลูกทำดีที่สุดแล้ว ลูกทำเพียงเท่านี้ แม่จะตายก็นอนตาหลับ ลูกไม่ต้องบวชแล้ว
 แม่ไม่อยากเกาะชายผ้าเหลืองของลูกขึ้นสวรรค์แล้ว" (ศรีดาวเรือง ๒๕๐๘ : ๔๐๐-๔๑๒) ใน
 ทำนองเดียวกับเรื่อง "หัวใจที่มากเจ็บ" (พ.ศ. ๒๕๐๘) เด็กหนุ่มที่เข้ามาศึกษาในโรงเรียน
 ก็รู้สึกไม่เห็นด้วยกับการกระทำของหลวงตาที่มีอาชีพค้าขายด้วย "การไปหวนควมทุกข์การดูแล" และ
 "หลวงตามักอ้างบุญบาป นรกสวรรค์ขึ้นมาเหน็บไปด้วยเสมอ จนมีผู้คนงมงายทำบุญถวาย
 หลวงตาให้มีเงินฝากธนาคารหลายหมื่น" ความรู้สึกของชายหนุ่มคนหนึ่งในที่สุดก็คือ "หลวงตาเป็นพระ
 ที่สยบที่สุด ขณะเดียวกันก็คิดเอาว่าหลวงตาก็เป็นพระที่ขี้โกงที่สุด ฉะนั้นขอจะแขวงหลวงตาม่อย
 ครั้น" (โกสุภ วัลย์ ๒๕๐๘ : ๒๒) ส่วนในเรื่อง "สองข้างทาง" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ได้เล่าถึงความ
 รู้สึกของตัวละครในแง่มุมที่ต่างออกไป โดยกล่าวถึงตัวละครหญิงที่ทำงานอยู่ในกรุงเทพฯ แล้วกลับ
 ไปในชนบทเพราะได้ข่าวว่าแม่ป่วย เธอได้พบว่าญาติพี่น้องของเธอรักษาแม่เธอด้วยความ
 เชื่องช้าที่ไม่เห็นด้วย เพราะว่าแม่เธอป่วยเป็นวัณโรค และการเชื่อเช่นนั้นเป็นเรื่องไร้สาระ
 ดังนั้นในขณะที่ญาติเธอเชื่อว่าผีเข้าแม่ของเธอ และเฝ้าแน่นิ่งมารักษาด้วยการพรมลงบนร่าง
 และกรอกให้กิน เธอจึงว่า

บ๊ายบ๊ายอะไรกันไปหมดก็ไม่รู้ แม่นอนป่วยจะตายอยู่แล้ววุ่นวายเป็นอะไรกันไปหมด นี่แม่
 แกป่วยเพราะเป็นวัณโรค ไม่ได้ถูกผีเข้าผีออกที่ไหนเข้าหรือออก ทำไมเวรนั่นจึงเชื่ออย่าง
 นี้ ฉันไม่เชื่อว่ามันศักดิ์สิทธิ์อะไรหรอก ฉันขอทำเจ้าพ่อฤๅษีว่าบ๊ายบ๊ายอะไรนี่เสียเลย
 ถ้าหากเก่งจริงก็ให้มาเข้าฉัน อย่าไปเข้าคนป่วย แม่แกกำลังป่วยเจียนจะตายแล้ว ก็รู้
 ไม่ใช่เพราะว่าบ๊ายบ๊ายอะไรหรือหรือ แม่ถึงเอาที่ไปจำนองจนถูกพวกมันโกง (สุชาติ
 สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๒ : ๑๐๖)

สุดท้ายเรื่อง "สี่ขาวล้า" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ได้กลับไปแสดงถึงความรู้สึกของตัวละครที่มีต่อการกระทำของพระภิกษุอีกครั้ง ึ่งโดยกล่าวถึงตัวละครที่เป็นครูหนุ่มที่รู้สึกไม่เห็นด้วยกับสิ่งที่พระภิกษุและประชาชนกำลังปฏิบัติกันอยู่ในวัดที่โรงเรียนที่เขาเป็นครูตั้งอยู่ เริ่มตั้งแต่การกระทำของเจ้าอาวาสที่สะสมสมบัติไว้มากมายทั้งกุฏิทั้งคฤหาสน์ วิถี วิทย์ โพรทัท และโพรทัท ความรู้สึกของเขาก็คือ "ฉันเดินกลับมาจากวัดด้วยความรู้สึกบางอย่างใจจุกจิก" ต่อจากนั้นเขายังไม่พอใจระบอบอื่น ๆ อีกเช่น "บางคนมาหาพระลูกวัดอีกรูปหนึ่งซึ่งมีความเชื่อวชาญทางพุทธ ฉันทราบว่า นอกจากจะดูแพงแล้ว ยังสามารถบันดาลความก้าวหน้าในหน้าที่การงานให้กับซึ่งเป็นลูกศิษย์ได้ด้วย แต่ฉันก็แอบรู้อีกอย่างหนึ่งอย่างแน่ชัดว่าท่านไปคุยกับคนยากจน ท่านจะรับแจกเฉพาะคนทำงานดีหรือมีหน้าที่การงานใหญ่โตเท่านั้น" และ "พระลูกวัดอีกรูปหนึ่งยังมีของคัมภีร์มากมาย กุฏิของท่านจะแน่นไปด้วยผู้ชาย เขาเหล่านั้นจะเฝ้าส่งดูพระเครื่องชนิดต่างๆ กัน ตั้งแต่วัน... ที่กุฏินี้มีเหรียญไว้อย่างหลายราคา... ฉันเองเคยเดินผ่านไปดูเหมือนกัน ผู้คนมากมายที่เดิน บางคนเป็นทหารตำรวจในเครื่องแบบยศสูง ๆ เสียด้วย" นอกจากนี้ ครูหนุ่มยังกล่าวยังไม่เห็นด้วยกับการจัดงานฉลองหัตถ์ของเจ้าอาวาส ที่วัดทุกอย่างเหมือนงานรื่นเริง มีภาพยนตร์หลายจอ มีวงดนตรีและอื่นๆ ตลอดทั้งการซื้อของขวัญเครื่องรางของขลัง จนมีผู้ทดลองกันจนเกิดตายและบาดเจ็บ มีหน้าซ้ำยังเป็นโอกาสที่เจ้าอาวาสจะได้ของขวัญ และเงินถวายส่วนตัวอีกมากมาย (นิเวศน์ กันไทยราษฎร์ ๒๕๐๘ : ๕๑-๖๓)

ทางออกของตัวละครที่เกิดความแปลกแยกกับสถาบันศาสนา

เมื่อตัวละครในฐานะปัจเจกบุคคลประสบกับศาสนาที่แปลกแยก ตัวละครย่อมรู้สึกแปลกแยกหรือเกิดความแปลกแยกทางอัตวิสัยตามมา ซึ่งก็หมายความว่า ตัวละครถูกบีบคั้นจากความรู้สึกของตัวเองบีบคั้น ดังนั้นตัวละครจึงต้องหาทางออกอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ หากไม่ยอมจำนนก็ต้องต่อสู้ให้พ้นความแปลกแยก

การยอมจำนนทางศาสนา

ในท่ามกลางอำนาจของศาสนาที่เบงการมนุษย์อยู่นั้น ถ้าปัจเจกบุคคลรู้สึกไร้ความหมายหรือรู้สึกไร้อำนาจ และเขาไม่มีทางเลือกหรือไม่มีเหตุผลอะไรมาอธิบายปัญหาที่เขา ต้องประสบ

อยู่นั้นได้ เขาก็จำเป็นจะต้องยอมจำนนอยู่ภายใต้อำนาจของศาสนาต่อไป เพราะการมอบชะตากรรมของตนไปให้ศาสนารับผิดชอบอย่างน้อยก็ทำให้มนุษย์ตนยอมรับสภาพของตนเองต่อไปได้

เรื่องสั้นที่แสดงว่าตัวละครยอมจำนนอยู่ใต้อำนาจของศาสนาต่อไป เช่น "เข้านิเวศน์"

(พ.ศ. ๒๕๑๒) ที่กล่าวถึงครอบครัวในเซเบท ครอบครัวหนึ่งที่คงปล่อยลูกหลืมที่กินฟานของเขาไปพร้อมกับทำรีดอยแพเหยวกกล้วยไปด้วย เพราะมีผู้เจ้าบอกว่าเป็นรูเจ้า หิ้ง ๆ ที่ฝ่ายภรรยา ก็แสดงความรู้สึกว่าไม่เข้าใจว่าทำไมต้องทำเช่นนั้น และรู้สึกว่า ตนกำลังจกอยู่ใต้อำนาจของความเชื่อ แต่เขาก็เห็นว่าทุกอะไรที่จะกีดกันความเชื่อนี้ได้ ในที่สุดเขาก็ต้องยอมจำนนกับเหตุผลของความเชื่อดังกล่าว ดังนั้น รูเดียมตัวนั้นนอกจากจะไม่ถูกทำร้ายแล้ว มันยังได้รับการปรนนิบัติอย่างดีโดยการจับใส่แหวกกล้วยพร้อมกับคำขอขมาที่ว่า "ฉันไม่ได้ตั้งใจจะทำให้เจ็บปวด ฟานนั้นน่าจะกินกันเกิด ฉันไม่ทำอะไรแล้ว" (นิคม ราชยาวา ๒๕๒๖: ๒๕-๓๐)

การต่อสู้ทางศาสนา

เรื่องสั้นที่แสดงถึงทางออกของตัวละครที่พบกับความแปลกแยกทางศาสนาส่วนใหญ่จะชี้ให้เห็นถึงทางออกโดยการต่อสู้ไพบจากอำนาจของศาสนาชั้นๆ กรณีเช่นนี้ จะเกิดจากการที่ตัวละครรู้สึกไร้อำนาจหรือรู้สึกแยกตัว หรือรู้สึกไร้อรรถาธิบายกับศาสนา ลักษณะการต่อสู้แบ่งออกได้เป็นสองประการ คือ การต่อสู้เฉพาะหน้ากับการต่อสู้อย่างถาวร

การต่อสู้เฉพาะหน้าหมายถึง ตัวละครรู้สึกแปลกแยกกับศาสนา เขาก็แสดงปฏิกิริยาตอบโต้กับบางสิ่งบางอย่างที่อยู่เฉพาะหน้าเขา เป็นการแสดงให้เห็นว่าเขาทนความรู้สึกไม่ได้อีกต่อไป เช่น ในเรื่อง "ขาดผลกลางอากาศ" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ซึ่งกล่าวถึงตัวละครที่ไม่เต็มใจบวชแต่ต้องบวชตามคำขานของปู่เป็นแม่ และเขาอยากจะใช้เงินที่มีอยู่บ้างซ่อมหลังคาบ้าน แต่แม่ของเขากลับเอาไปถวายวัดพร้อมกับการบวชของเขา เพื่อสร้างหลังคาโบสถ์ ดังนั้น ขณะที่หมอขวัญที่มาทำขวัญกำลังหยดคัมสุราอยู่นั้น "ฉันผูกคอตายขึ้นยืน ใช้เท้ายันลงไปบนหน้าของชายชราที่กำลังยกแก้วขึ้นดื่มสุราของแกละมาห้าหยาด หลัง เปิดทางให้ฉัน กระโจนออกจากวง ฉันทอดเสื้อผ้าชุดขาวออก และรู้สึกเลือกวิ่งพรวดเต็มใบหน้า แม่กระดกเข้าออก ขาไว้ ฉันทกระชากขาสะบัดเต็มแรง" และเมื่อแม่ตาเขา "อย่างที่ไม่เคยมาก่อน ละสามแข่งถึงการเป็นมารร้ายที่ขัดขวางทางของ

แม่ด้วยล้อยคำที่หยาบกาย" เขาถึงกับตัดสินใจบีบคอแม่ของเขาจนตาย ในที่สุดเขาถูกทางการจับตัว เขาชี้แจงกับศาลว่า "ฉันทนเห็นแม่ตายอดมา ๕๐ กว่าปีแล้ว ไม่ได้ยื่นช่วยให้นายเป็นผู้พบแสงสว่างที่แท้จริงทางหาก ทำไม่ถึงไม่ลงโทษสังคนและประเพณีที่มันเป็นผู้ฆ่าแม่ฉัน" (โกสุม พิลัย ๒๕๐๘ : ๕๐-๕๑) ในเรื่องของเกียวกั้นเรื่อง "หัวใจที่บาดเจ็บ" (ร.ถ. ๒๕๒๕) เด็กหนุ่มผู้มีหน้าที่รับใช้หลวงตา ผู้มีอาชีพ หมอและใบ้ช่วยตลอดจนการเพ้นหม่อมมาประจำชนกวยการอำนนรกรสวรรค์จนทำให้เงินฝากรณการมากมายเขาจึงถูกความรู้สึกลับคืนอยู่ตลอดเวลาที่รับใช้หลวงตาอยู่ ดังนั้นเมื่อเขาทำแก้วลายครามของหลวงตาแตกและหลวงตาตำอาอย่างสาหัสเสีย เทเสียนึกที่เขาารู้สึกว่า "ยาวนานยิ่งกว่ารสหวาน น้ด หนาวเย็นยิ่งกว่าแสงสว่าง ที่เคยได้กิน" เขาจึงตัดสินใจทำร้ายหลวงตาที่อยู่ก่อนหน้าเขาจนบาดเจ็บสาหัส (โกสุม พิลัย ๒๕๐๘ : ๒๒-๒๕)

สำหรับการถอดอย่างถาวรนั้นหมายถึงตัวละครแก้ปัญหาให้ถึงความแปลกแยกด้วยการเลิกเชื่อถือเลิกปฏิบัติตนหรือพาตัวเองหนีออกไปจากอำนาจความแปลกแยกที่ประสบอยู่ เช่น เรื่อง "มาฆา" (พ.ธ. ๒๕๐๕) ซึ่งกล่าวถึงชายหนุ่มคนหนึ่งเข้าไปในวัดเพราะเขาเชื่อว่าจะเป็นแหล่งที่ทำให้เขาเกิดสติปัญญา แต่สิ่งที่เขาพบจากการกระทำของพระภิกษุทำให้เขาผิดหวังมากและสิ่งที่เขาคิดจะทำต่อไปในอนาคตคือ "ฉันมันจะออกจากวัด และไม่คิดว่าจะเข้าไปอีก" (พิชญ ฤกษ์นิมิตร ๒๕๒๑ : ๑๐๑-๑๐๒) และเรื่อง "คนสี่เหลืง" (ร.ถ. ๒๕๑๑) ก็กล่าวถึงพระหนุ่มซึ่งเข้าไปบวชอยู่วัดแห่งหนึ่งและพบการปฏิบัติตนของพระสงฆ์ไม่ว่าจะเกิดขึ้นมากมาย จนเขาเรียกพระภิกษุเหล่านั้นว่า "คนสี่เหลืง" เขาแก้ปัญหาด้วยการรู้สึก "บางทีเดือนเต็ม ๆ แต่ผมก็พอใจ ไม่มี ความกึกที่จะเรียกร้องอยู่ต่อไปเลย ผมมีเหตุผลหลายอย่าง อีกเหตุผลหนึ่งคือไม่แน่ใจว่าการ ยึดเวลาให้นานต่อไปเน ผมจะถูกกลืนหายเข้าไปในหมู่คนสี่เหลืงที่พบผ่านมานั้นหรือเปล่า" และเขาคังใจว่าจะไม่นับถือพระที่เป็นเช่นนั้นและเรียกร้องคนอื่น ๆ ให้ช่วยกับเลิกนับถือพระภิกษุเช่นนี้ "เร็วเกิดพระนี่อาจหายไปเสียแล้ว" (นิเวกณ์ กันไทยราษฎร์ ๒๕๐๘ : ๒๕-๓๐) ในส่วนของเกียวกั้นเรื่อง "ชายผ้าเหลือง" (ร.ถ. ๒๕๐๘) ก็ชี้ให้เห็นถึงแมถูกฏหนึ่งที่มีอัตราในพระสงฆ์มาก แต่สิ่งที่เขาเห็นจากการกระทำของพระสงฆ์แล้วจำแล้ว ทำให้เขาหมดความเลื่อมใส และได้คิดว่า การทำความดีของคนนั้นไม่จำเป็นจะต้องบวชพระ ไม่จำเป็นจะต้องเชื่อตามพระภิกษุ เพราะ

พระภิกษุขึ้นกระทำตนไม่เหมาะสมกับผู้ทรงศีลเสียแล้ว (ถรีถาวเรื่อง ๒๕๐๘ : ๕๐๑-๕๐๒) และเรื่อง "สี่ชาวลำ" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ก็เห็นการย่ำยีความรู้สึกของกรรณที่สันถรืธธาทอพุทธรกรรมของพระสงฆ์ สิ่งที่เขาเลือกทำก็คือ "ฉันบอกกับตัวเองไก่อ่างเชื่อมั่นว่า ฉันกรรณจะมีชีวิตอยู่ต่อไปในสังคณนี้และหลายสิ่งหลายอย่างทีบเห็นมาย่อมห้ามไมไ่ที่ฉันจะมีความรู้สึกนับถือไกรหรือไมไ่หรือไม่นับถือไกร ในขณะทีลมหายใจของฉณยังไม่สิ้น" (นิเวทน์ กัไยหาราษฎร์ ๒๕๐๘ : ๖๓)

เรื่อง "สองข้างทาง" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ได้ชี้ให้เห็นถึงตัวละครหญิงผู้หนึ่งซึ่งมีประสบการณ์เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาได้ทำควชิวิตแม่ของเธอไป เธอจึงมีความรู้สึกว้าความเชื่อต่าง ๆ ทางศาสนาณจะวัง เป็นทีสิ่งไมไ่ สิ่งทีเธอเลือกทีจะเชื่อก็คือ "เธอ รอมทีจะต้งทนควมคิไคใหม่ทีดีกว่า และควมคิไคใหม่ทีดีกว่าเธอจะหาไ่จากโรงงานของเธอเอง" ซึ่งก็คือเธอจะเชื่อเหตุผลทีได้จากประสบการณ์และการทำงานของเธอเอง (สุชาติ สวัสดิ์ศรี ๒๕๒๒ : ๑๐๖-๑๐๘)

ความแปลกแยกกับสถาบันครอบครัวในเรื่องสั้น

สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันเก่าแก่ทีถูสังคณมาตลอด หน้าที่สำคัญของสถาบันนี้ก็คือให้กำ เนิดและขัดเกลาสมาธิไคใหม่ของสังคณ ดังนั้นสถาบันครอบครัวจึงนับว่ามีบทบาทสำคัญต่อมนุษย์ในสังคณมาก เรื่องสั้นทีผู้เขียนต้องการสะท้อนสังคณจำนวนหนึ่งจึงสะท้อนปัญหาเกี่ยวกับสถาบันครอบครัวไว้ควชิการวิเระระความแปลกแยกกับสถาบันครอบครัว ในเรื่องสั้น จะเริ่มวิเระระจากสภาวะครอบครัวทีเป็นอยู่ต่อจากนั้นจะวิเระระ ความแปลกแยก ภาวิสัยจากเรื่องสั้นทั้งหมด ๑๒ เรื่อง และวิเระระความแปลกแยกอติวิสัยจากเรื่องสั้นทั้งหมด ๑ เรื่อง ในตอนท้ายจะวิเระระทางออกของตัวละครทีเกิดควมแปลกแยกกับสถาบันครอบครัว

สภาพการณ์ของครอบครัวไทยในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๘

การพิจารณาสภาพการณ์ของครอบครัวนี้เอาจิการภาวิคณหลายแงหลายมุม แล้วแต่จุดมุ่งหมายทีจะศึกษาในทีนี้ต้องการพิจารณาบทบาทของครอบครัวทีมีต่อเด็กทีจะเป็นคนรุ่นใหม่ หน้าที่พื้นฐานทีสำคัญของครอบครัวก็คือการให้กำ เนิดและอบรมบ่มนิสัยสมาธิไคใหม่ของสังคณ สถานะ

ของครอบครัวนี้ จึงมีลักษณะ ถ้าใช้มาตรฐานทางเศรษฐกิจเป็นเครื่องวัดก็อาจแบ่งเป็นครอบครัว
ยากจน ครอบครัวระดับปานกลาง และครอบครัวระดับสูง ครอบครัวในแต่ละระดับก็มีปัญหาเฉพาะ
ภายในไม่เหมือนกัน การศึกษาในที่นี้จะพิจารณาครอบครัวยากจน ทั้งนี้เพราะครอบครัวในลักษณะนี้
มีมากที่สุดในประเทศ และสอดคล้องกับเรื่องสั้นที่จะวิเคราะห์ต่อไป ซึ่งได้เสนอภาพของครอบครัว
ที่ยากจนไว้

ประชาชนไทยประกอบอาชีพเกษตรกรรม ร้อยละ ๑๐ (สมภพ มานะรังสรรค์ ๒๕๒๖ : ๘)
ดังนั้นครอบครัวไทยส่วนใหญ่จึงอยู่ในชนบท นับตั้งแต่ประเทศไทยพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ปัญหาสำคัญที่เกิดขึ้นกับประชาชนในชนบทก็คือในด้านหนึ่งวิถีชีวิตของ
พวกเขาเปลี่ยนแปลงไป คุณค่าทางสังคมที่ทำให้ประชาชนอยู่ในลักษณะช่วยเหลือพึ่งพาซึ่งกันและกัน
เริ่มหมดไปทุกขณะ โดยถูกระบบการค้า ระบบเงินตราเข้าแทนที่ ประชาชนต้องทำงานให้ได้เงินมา
เพื่อซื้อสินค้าในท้องตลาด พวกเขาจึงจะสามารถมีชีวิตอยู่รอดได้ ในอีกด้านหนึ่งผลของการพัฒนา
ประเทศทำให้ชนบทถูกดูดกลืนเข้าไปหลอมเคี้ยวความเติบโตของเมือง ผลก็คือประชาชนใน
ชนบทยากจนลงเป็นลำดับ เช่นการสำรวจพบว่าชาวไร่ชาวนาประเภทยากจนมากที่มีรายได้น้อยกว่า
เดือนละ ๑๕๐ บาท มีถึงร้อยละ ๒๘ ของชาวไร่ชาวนาทั่วประเทศ (สมภพ มานะรังสรรค์ ๒๕๒๖ :
๑๐) ดังนั้นครอบครัวในชนบทจึงมีครอบครัวของผู้อายากจนอยู่เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้ชาวชนบทยังหนี
ความยากจนเข้าไปเสี่ยงโชคในเมืองจำนวนมากและพวกเขาก็กลายเป็นผู้ขายแรงงานในลักษณะต่าง ๆ
และกลายเป็นครอบครัวของผู้มีรายได้น้อยอาศัยอยู่ตามแหล่งสลัม

เมื่อครอบครัวไทยส่วนใหญ่เป็นครอบครัวของผู้มีรายได้น้อย ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ
สถาบันครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ดังเช่นที่เคยกระทำมาในอดีต เพราะพ่อแม่
ต่างต้องออกไปประกอบอาชีพจากเช้า ถึงค่ำ (อานนท์ อาภาภิรม ๒๕๑๙ : ๑๖) และเมื่อพ่อแม่ต้อง
ทำมาหากินตัวเช่นเกลือแว แกรายไถ่ก็ไม่พอจะดำรงชีพจึงเป็นปัญหา ทำให้พ่อแม่อารมณ์เสียอยู่เสมอ
ดังนั้นพ่อแม่ในครอบครัวที่ยากจนจึงมักจะแสดงความเกรี้ยวกราดกับลูกอยู่บ่อย ๆ (สนิท สมัตถการ
: ๒๕) และในครอบครัวที่ยากจนเช่นนี้ พ่อแม่มักนิยมทำโทษบุตรธิดาด้วยความรุนแรง เช่นมีงาน
วิจัยชี้ให้เห็นว่า ครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำ ฝึกอบรมเด็กด้วยการเฆี่ยนตี และชู้

จะดีและการลงโทษนั้นจะรุนแรงมากกว่าครอบครัวระดับกลางและระดับสูง วิธีการลงโทษก็จะใช้การลงโทษทางกายเป็นต้น และงานวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า พ่อแม่ในครอบครัวที่ยากจนมักจะลงโทษ โดยใช้อารมณ์ทำให้เด็กไม่รู้ว่าจะไรถูก อะไรผิด ทำให้เด็กดื้อขี้แงใจ เือกจากนี้ยังเป็นการทำลายสุขภาพจากเด็ก เช่นเกิดความวิตกกังวล เกร่งเครียด (คณะอนุกรรมการเฉพาะกิจเรื่องการเลี้ยงดูและอบรม ๒๕๒๖ : ๒๗-๒๘)

ความยากจนและความลำบากเหน็ดเหนื่อยในการทำงานก็มักจะเป็นสาเหตุทำให้พ่อแม่หันไปดื่มเหล้า และเล่นการพนัน เพราะการกระทำเช่นนี้ทำให้ตนลืมความทุกข์และความสิ้นหวังได้ชั่วคราว หรือมีหวังที่จะร่ำรวยขึ้นมาบ้าง การกระทำเช่นนี้ยังทำให้ครอบครัวอยู่ในสภาพชักหน้าไม่ถึงหลัง การทะเลาะเบาะแว้งซึ่งเกิดจากฤทธิ์สุรา และปัญหาความยากจนก็ตามมาซึ่ง เป็นสาเหตุทำให้ครอบครัวอยู่ในสภาพที่แตกร้างมากยิ่งขึ้น (อานนท์ อาภาภิรม ๒๕๒๕ : ๑๕) และเด็กก็มักจะตกเป็นที่ระบายอารมณ์ของพ่อแม่

นอกจากนี้หาความยากจนและความแตกร้างในครอบครัวอันเป็นสาเหตุที่ทำให้เด็กต้องอยู่ในสภาพที่ทุกข์ทรมานแล้ว ความยากจนก็เป็นข้อจำกัดที่ทำให้พ่อแม่ไม่สามารถจะหาอาหารสิ่งของ เครื่องใช้ที่เด็กควรจะได้เพื่อพัฒนาร่างกาย และสติปัญญา ตลอดจนพ่อแม่ไม่สามารถจะส่งเด็กให้เข้าเรียนในโรงเรียนได้ เช่นจากการสำรวจพบว่า มีประชากรที่อยู่ในวัยศึกษาเล่าเรียนเพียงประมาณร้อยละ ๒๐ เท่านั้นที่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียน (อนุช อาภาภิรม ๒๕๒๒ : ๒๓๗)

ความแปลกแยกภววิสัยกับสถาบันครอบครัว

เนื่องจากครอบครัวส่วนใหญ่ในประเทศไทย เป็นครอบครัวที่ยากจนและครอบครัวที่ยากจนเหล่านี้นักจะมีบุตรมากด้วย ซึ่งน่าจะเป็นเพราะประชาชนผู้ยากจนและไร้การศึกษาจะไม่รู้เรื่องการคุมกำเนิด ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาก็คือครอบครัวในลักษณะดังกล่าวนี้ จะไม่มีความสามารถที่จะเลี้ยงดูบุตรธิดาให้ดีได้ เด็กโตขึ้นก็มักไม่ได้รับการศึกษาและต้องช่วยเหลือแม่ทำงานตั้งแต่เล็กๆ ทำให้เด็กเหล่านี้อาจไม่สามารถพัฒนาความเป็นมนุษย์ของตนขึ้นมาได้ อนาคตของเขาก็คงไม่ผิดไปจากพ่อแม่ของเขา คือยากจนและต่ำต้อย และด้วยความยากจน จึงทำให้ครอบครัวในลักษณะดังกล่าวขาดความอบอุ่น เช่นพ่อที่ทำงานหนัก ก็มักจะเป็นคนขี้เมา และชอบที่จะซ้อมหรือด่าว่าลูกๆ และภรรยา ผู้เป็นแม่ที่ถูกกระ

แสดงความทุกข์ยากนับครั้งมีกระบาโยทสะออกมาที่ลูก ลักษณะเช่นนี้เด็กจึงไม่ไปครอบครัวยุที่จะสร้าง
 เด็กให้หันมาศึกษาหรือความสามารถของมนุษย์ที่ควรจะมีขึ้น ก็ ดังนั้นความแปลกแยกของ
 สถาบันครอบครัว จะพิจารณาทั้ง ๒ กรณีคือ กรณีแรก คือครอบครัวยากจน นอกจากพ่อแม่ ไม่
 สามารถจะเลี้ยงดูบุตรธิดาได้ดีแล้ว ยังกลับใช้อำนาจความเป็นพ่อแม่ทารุณโหดร้ายต่อบุตรธิดา
 และบังคับให้บุตรธิดาออกทำงานตั้งแต่เด็กด้วย กรณีที่สอง ถึงแม้ว่าพ่อแม่จะรักลูกหวังให้ลูกได้ดี
 แต่ด้วยความยากจน ทำให้พ่อแม่ไม่สามารถจะทำให้ชีวิตของลูกดีขึ้น

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าพ่อแม่ นอกจากจะไม่สามารถเลี้ยงดูลูกให้ดีได้แล้วยังดูว่า เขียนถึง
 ลูกอยู่เป็นประจำ เช่นเรื่อง "วันสุดท้ายของจ้อย" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ผู้เขียนกล่าวถึงเด็กชายคนหนึ่งชื่อ
 พิมเป็นคนหนึ่ง "อายุไม่เกิน ๑๓ ปี ผิวคล้ำ ตัดผมสั้นเกรียน กางเกงสีเทาที่ขาดๆ มีรอยปะปูนที่
 กันและเสื้อขาวที่สวมเปิดร่างที่เกือบจะไม่เป็นสีขาว...หน้าเขมไปด้วยเหงื่อ เด็กคนนี้ต้องขายหนังสือ
 เพื่ออยู่จนดึกโดยที่ไม่ได้อาหารตกถึงท้องเลย ทั้งนี้เพราะ "แม่มยังไม่สบายอยู่ที่บ้าน และพรุ่งนี้
 เป็นวันที่ทางโรงเรียนชี้คแสนตายไว้สำหรับค่าเทอมและค่ากระดาดสอบ" สำหรับที่อยู่ของเด็กน้อย
 นี้ คือ "รังเล็กยัดเยียดอยู่ตรงสลักอันหินชิดไปด้วยน้ำคร่ำ" แต่ที่เป็นปัญหาสำหรับเด็กน้อยนี้ก็
 คือ พ่อซึ่ง "เป็นคนขี้เมา ชอบเสี่ยงโชคด้วยการพนัน" และชอบ "พาลหาเรื่อง คำพูดที่แม่อยู่เนื่องๆ
 พ่อไม่เคยสนใจสภาพแท้จริงของทางบ้านเลย" วันไหนถ้าพ่อเสียใจกลับมา "วันนั้นจ้อยจะเคราะห์
 ร้ายเป็นกระสอบทรายเคลื่อนที่สำหรับระบายอารมณ์อย่างรุนแรง" แม้แต่อาหารการกินของเขาก็
 ไม่สามารถจะกินให้หมดได้ในแต่ละมื้อ เพราะพ่อจะบอกว่า "เอ็งอย่ากินให้มันจุก ข้ำ ขำรักทำงาน
 เหมื่อยงก ๆ มาทั้งวัน กับมันต้องให้ขำกินแกล้มแล้ว ขำวเอ็งควรจะกินกับเกลือ เพราะเอ็งสัก
 เพื่อสักสลึงเถวเข้าบ้านพ่อใหม่" และการที่จ้อยต้องออกไปขายหนังสือพิมพ์อยู่มีด ๆ ทุกวันและ
 บางวันก็ต้องหยุดเรียนเพราะพ่อชู้ว่า "วันไหน ไปยี่เงินมาให้ขำ เอ็งเจ็บ จำไว้" และสุดท้ายพ่อ
 ของเขาซึ่งทำงานเป็นคนขับรถเมล์ถึงกับขับรถเมล์ชนเขาจนตาย ขณะที่เขาโบกรถที่พ่อขับให้จอด
 รับ และแทนที่พ่อจะหยุดรถจอดดูแต่กลับขับหนีไป "มีบางคนบอกว่า "ถ้าพ่อของจ้อยหยุดรถนำส่งโรง
 พยาบาลเดี๋ยวนั้นจ้อยคงไม่ตายก็ได้ แต่ทำไปทำไม" (วิเทพ ลือชาฤทธิ์ ๒๕๑๙ : ๑๐๕-๑๐๖)
 ในทำนองเดียวกันเรื่อง "มาตุกร" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ผู้เขียนก็เล่าถึงเด็กคนหนึ่งชื่อ "พ่อของฉันเป็น
 กรรมกรรับจ้าง แม่เป็นแม่ค้าขายของทุกวัน ฉันต้องไถยนิแม่เอ้อย่างบุญคุณให้ทั้งครึ่งแล้วครึ่งเล่า...

บ่อยครั้งที่พ่อแม่เหล่านี้นำเงินไปเป็นกระเป๋ายาหมอ บางครั้งแม่ก็คิดถึงความยากจน แม่ทำรากับว่าฉันนำความอดอยากมาให้" และมากยิ่งขึ้น "วันหนึ่งขณะที่แม่ยังง่วงหลับไม่หลับปาก นอกถ้ำมาจากงานกลั่นเหล้าเหม็นคloy พ่อกราดเข้ามาหาฉันเหมือนเคย ยังไม่ทันถามได้ก็ฟ้าดมือลงบนใบหน้าฉัน" (โกสุ่ม ธิสัย ๒๕๑๘ : ๒๖๕) และในเรื่อง "ดอกไม้มะลิและน้ำตา" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็กล่าวถึงเด็กหญิงคนหนึ่งที่ถูกพ่อแม่ของเธอมองดูเธอให้คนอื่น เธอก็ยังหนีกลับมาอยู่กับเธอและน้อง แต่สำหรับพ่อที่ถูกละเลยและการพนันแล้ว กลับมองว่าเธอเป็นเพียงตัวเสียด ดังนั้นเธอจึงถูกดูถูก เลียนดัดและใช้งานอย่างหนักอยู่เสมอ บางครั้งพ่อถึงกับเอาจานข้าวร้อนใส่หน้าของเธอจนหน้าแดงเลือดไหล แต่แทนที่พ่อจะสงสารกลับว่า "นี่ ไอนี่ม เอ็งมันลูกไม่รักดี ถ้าเอ็งไม่ยอมอยู่บ้านนี้ เชิญออกไปได้เลยจะไปซุกหัวที่ไหนก็ได้" (ไพลิน ทรียานนท์ ๒๕๑๙ : ๑๒๕-๑๒๖) ซึ่งไม่แตกต่างไปจากเด็กในเรื่อง "หัวใจที่ขาดเจ็บ" (พ.ศ. ๒๕๑๙) เพราะ "ฉันเป็นเด็กเกิดอยู่ในสภาพบ้านแตกอีกด้วย ภาพของพ่อแม่ที่หุบตึกกันเป็นประจำ เหมือนสัตว์ป่า" และ ขำร้ายยิ่งกว่านั้นภาพของพ่อที่ลงแดงอย่างน่าเอนจอนมาก ตอนที่ไม่มีเชื้อโรอื่นสู้ ภาพของแม่ที่บนคำทอศีลฉันเมื่อเสียใจกลับมา" และเมื่อพ่อเสียชีวิตไป แม่ก็อยู่ในสภาพที่ฝักการพนันเข้าสิงมากยิ่งขึ้น "จนข้าของทุกชิ้นแปรสภาพกลายเป็นเงินไปหมด แม่แต่รายได้จากการรอน เรขายพวงมาลัยและหนังสือพิมพ์ของฉันทกริบเอาจนเกลี้ยง" และในที่สุดแม่ถึงกับเอาลูกไปขายให้เป็นผู้รับใช้ของพระองค์หนึ่ง (โกสุ่ม ธิสัย ๒๕๑๙ : ๑๙-๒๐)

นอกจากที่กล่าวมาแล้วเรื่อง "ความคิดโก้น้ำ" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ก็เล่าถึงเด็กน้อยในครอบครัวที่ยากจนครอบครัวหนึ่ง ผู้เป็นพ่อทำงานเป็นหัวหน้าช่างเรียงพิมพ์ ในโรงพิมพ์แห่งหนึ่งแต่ "รายได้ของพ่อแม่ไม่พอจุนเจือความหิวโหยที่มาเยี่ยมเยือน ส่วนแม่ฉันไม่ได้ทำอะไรเพราะกลัวแต่ต้องอย่างใหญ่หย่อน" เด็กน้อยตัวละครในเรื่องนี้เป็นคนโตและเป็นโรคซาลิบ หลังงอแง เขาจึงไม่ได้เรียนหนังสือ แต่เขาก็ได้เรียนรู้ช่วยเหลือครอบครัวด้วยการขายเรือออกไปตกปลา เมื่อน้องเขาเกิดมากขึ้นถึง ๖ คน ความยากแค้นก็เกิดขึ้นเป็นเงาตามตัว ดังนั้น "พ่อเริ่มอาละวาดเป็นครั้งแรกและครั้งที่สองสามตามมาเรื่อย ๆ จนในที่สุดเกือบจะกลายเป็นของประจำวันที่เคยชิน" และสำหรับเด็กน้อยภาระในการหาปลาของเขายังมีความจำเป็นอย่างยิ่งขึ้น "แม้มึงกำขั้วว่า ก้าววันไหนฉันกลับบ้านมือเปล่า วันนั้นไม่ต้องเข้าบ้านฯ และคืนวันหนึ่งขณะนอนหลับเขาได้ยินเสียงคำทอของแม่จึงลุกขึ้น

และทราบว่าเขาถูกจับเนื่องจากทำร้ายเด็กแก่โรงพิมพ์พร้อมกับวันนั้น เขาจับปลาไม่ได้ แม่จึงพาพะโล้ค่าเขาด้วย เขาจึงตื่นขึ้นและพาพะโล้ออกไปเพื่อจะจับปลาในกลางคืนนั้น แต่ในที่สุดนอกจากเขาจะจับปลาไม่ได้แล้ว เขายังต้องเสียชีวิตไป เพราะเรือล่มเนื่องจากโดนคลื่นจากเรือยนต์ (โกสุม พิสัย ๒๕๐๘ : ๓๕-๔๖)

ถึงแม้ว่าครอบครัวที่ยากจนบางครอบครัวนั้นพ่อแม่จะเฝ้าทารุณโหดร้ายต่อลูก แต่ด้วยความยากจนพ่อแม่ก็สามารถเลี้ยงดูลูกให้ได้ดี ในที่สุดแล้วลูกก็ต้องอยู่ในโลกแถบ ๆ ที่พ่อแม่เคยอยู่ ไม่สามารถจะพัฒนาความสามารถตามธรรมชาติของมนุษย์ขึ้นมาได้ และต้องออกมาทำงานตั้งแต่เด็ก เช่นเรื่อง "โลกใหม่ของเจ้าจูน" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ผู้เขียนกล่าวถึงเด็กน้อยซึ่งเติบโตอยู่ในโลกแถบๆ ของครอบครัวที่ยากจนประสบการณที่เขารับจึงเป็นประสบการณ์แถบ ๆ ดังที่ผู้เขียนชี้ให้เห็นถึง "เด็กชายจูนคนที่มึนงงรำไมเก่า ๆ แทนหนังสือการ์ตูนที่สวยงาม ๆ หรือภาพยนตร์ของวอลท์ดิสนีย์ เด็กชายจูนที่มองเห็นโลกผ่านผมหอมแฉะมออกมาเห็นเสียงวอบ ๆ แวม ๆ แต่ก็เต็มไปด้วยความฝันอันสูงลิบไกลลิบเหมือนเด็กอื่น ๆ ในรถเก๋งในคิงดอม ๆ " แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นโลกที่เจ้าจูนจะฝันเห็นได้นั้นเป็นเพียงโลก "ลูกกรำคราของพ่อและแม่ ในกรอกต้นแห่งเดียวกันนี้ หรือไม้กัลยาฯ ๆ อย่างนี้" (นิค นรารักษ์ ๒๕๐๙ : ๕-๑๐) และในเรื่อง "ถนนกับหมา" (พ.ศ. ๒๕๑๒) ก็กล่าวถึงเด็กยากจนกลุ่มหนึ่งที่ต้องกินรบนหาอาหารประทังชีวิตช่วยเหลือครอบครัวที่ยากจน ดังนั้นเมื่อมีงานที่วัดใกล้บ้านภารกิจของเด็กกลุ่มนี้ก็คือการถือถ้วยถือปิ่นโตเพื่อจะขออาหารที่เหลือจากพระฉัน เพื่อเอาไปให้น้องๆ หรือ อแม่ก้นที่บาม แต่งานวัดครั้งนี้เจ้าของงานกลับไม่ยอมให้อะไรเด็กแม่แถมเลย แถมยังไล่ให้กลับอย่างปราศจากความสงสาร อาหารที่เหลือก็ทำให้หมาจนหมดสิ้น และเหตุการณ์ที่ใครนึกไม่ถึง คือเด็กชายตัวเล็ก ๆ คนหนึ่งไปแย่งอาหารที่สุนัขกำลังกินอยู่ใส่ถุงพลาสติกและเมื่อมีคำถามว่า "โอ้หนูหมามันกินแล้ว กินยังงัยกัน" คำตอบจากเด็กน้อยก็คือ "ไม่เป็นไรครับ หมากินได้ผมก็กินได้" (มน เมธี ๒๕๐๙ : ๓๕-๖๖) ต่อจากนี้เรื่อง "แววตาแม่" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ก็เน้นให้เห็นถึงครอบครัวอีกครอบครัวหนึ่งที่แม่อยากให้ลูกเรียนหนังสือ แต่ลูกไม่ยอมเรียน ทั้งที่จริงๆ แล้ว "การเรียนนะแรงชอบและอยากเรียนให้เก่ง เพื่อจะได้มีโอกาสเป็นนายร้อยห้อยกระบี่เดินก่ายเข้าไป แต่เพราะแม่นะ เองผู้หญิงผอม ๆ ที่ไม่ถอยยืม แต่จะทำหน้าเศร้ายามที่แรงถูกกล่าวโทษจากครูหรือพี่สาว ได้แต่ปฏิเสธหรือผลัดผ่อนยามที่แรงต้องการสิ่งของที่เพื่อน ๆ เขามีกัน" (พลภูธ อังกินันท์ ๒๕๐๙ :

๔๔-๔๕) และเรื่อง "ผ่านไปอีกวัน" (พ.ศ. ๒๕๐๖) โดยไม่มีโอกาสได้รับการเลี้ยงดูที่ดี หรือเข้าโรงเรียนได้ ภาพที่ผู้เขียนชี้ให้เห็นก็คือ "เด็กขมุกขมอมใส่เสื้อผ้าขาด ๆ สองคนนั่งหุบกระป๋องอยู่ข้างทางรถไฟ เขาทำกันอย่างตั้งใจ" ทั้งนี้เพราะ "พอเป็นคนขับรดสามล้อเครื่อง แม่ขายขนมตอนกลางวัน มีพี่น้องหลายคน เพราะฉะนั้นก็ต้องช่วยกันร่ำมาหากิน" (กรรณ ไกรลาศ ๒๕๐๙ : ๑๕๒-๑๕๓)

เรื่อง "ว่าวบนฟ้า" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ก็แสดงฐานะเช่นเดียวกับที่กล่าวมา คือ เด็กอายุไม่ถึง ๑๐ ขวบ แต่ต้องช่วยพ่อแม่รับจ้างเขาเก็บข้าวซึ่งเป็นงานหนัก และเมื่อได้เงินมาแม่ก็จะรีบไว้หมดเพื่อนำไปเล่นไฟ ดังนั้นเมื่อเด็กน้อยนี้ต้องการว่าวเล่นสักตัว แบบเด็กทั่ว ๆ ไป เขาจึงต้องแอบไปขโมยรอน้ำมันจากรดไฟที่มาแนวที่สถานีและการไปรอน้ำมัน ครั้งนี้เด็กน้อยก็โดนรถไฟทับเสียชีวิตไป เขาต้องเสียชีวิตไปเพื่ออะไร "เขาต้องการอยากจะเป็นเจ้าของว่าวจริง ๆ สักตัว เขาขอเพียงแค่นั้น" (กรรณไกรลาศ เรื่อง ๒๕๒๖ : ๔๖-๔๗) และในเรื่อง "แล้วเราจะกลับมา" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ก็กล่าวถึงเด็กคนหนึ่งต้องมาทำงานเป็นลูกจ้างในโรงแรมด้วยเงินเดือนเพียงเดือนละ ๖๐๐ บาท โดยที่เงินนี้เขาให้แม่ทั้งหมด ผู้เขียนบอกว่า เด็กวัยนี้ยังไม่สมควรที่จะต้อง "รับภาระในการหาเลี้ยงชีพเพราะเขายังที่ควรศึกษาเล่าเรียนมากกว่า" แต่เด็กคนนี้จะหลีกเลี่ยงได้อย่างไร ครอบครัวของเขาเป็นครอบครัวยากจน "แม่รับจ้างซักผ้า พ่อขายของกรับ" ดังนั้นถึงแม่เขาแสดงความจำนงว่าอยากเรียนหนังสือ แต่ฐานะที่ย่ำแย่ของเขา ก็คือ "ไม่มีเงิน" (ประสิทธิ์ รุ่งเรือง รัตนกุล ๒๕๒๖ : ๖๕-๖๖) นอกจากนี้เรื่อง "เด็กกำพร้า" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ก็หันกลับไปกล่าวถึงเด็กชายหนังสือพิมพ์บริเวณทางแยกอีกครึ่งหนึ่ง เด็กผู้นี้อายุเพียง ๑๒ ปี และ "เป็นคนขี้ก้าง ผิวคล้ำ เพราะกร้านแดด แววดตาเป็นประกายสดใส แต่ทว่าพื้นแฝงฝังความหม่นหมองทุกข์ระทมไว้เต็มหน้าเหมือนใบหน้าที่แบกโลกไว้ทั้งโลกที่เดียว" ครอบครัวของเขามีทั้งหมด ๑๓ คน คือ พ่อแม่และลูก ๆ อีก ๑๑ คน เมื่อสภาพของครอบครัวก็คือ "พอเป็นคนขี่เท้า และตกงานมาหลายปีแล้วแม่พึ่งล้มป่วยเป็นอัมพาตนอนอยู่กับบ้าน เพราะความยากจน จึงไม่อาจจะพาไปรักษาที่โรงพยาบาลใดๆได้เลย ลูกๆจึงรวมตัวกันช่วย ไม่เคยมีใครมีโอกาสเขียนจดหมายเข้าไปเรียนหนังสือหนังสือหาเหมือนลูกคนอื่น ๆ" ลูกๆต้องช่วยกันขายหนังสือพิมพ์ มีลูกหลายคนหนีออกจากบ้านไปและไม่หวนกลับมาอีกเลย และสำหรับเด็กน้อยที่กล่าวถึงนี้อีก ม่านานเขาก็สิ้นชีวิตไป เพราะถูกรถยนต์ชน (วีโคมพระจันทร์ ๒๕๐๘ : ๔๓-๕๐)

ความแปลกแยกตัววิสัยกับสถาบันครอบครัว

เนื่องจากอำนาจของครอบครัวที่เน้นการเกื้อหนุนนั้น ไม่จำเป็นเป็นอำนาจที่เกิดจากการกระทำของพ่อแม่ หรืออำนาจของความยากจน ทำให้เด็กเกิดความรู้สึกบางประการ ได้แก่ ความรู้สึกไร้อำนาจ ความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือแยกตัว

ความไร้อำนาจกับสถาบันครอบครัว

ในครอบครัวที่ยากจนนั้น เด็กจะถูกเน้นการช่วยอำนาจภายนอกตัว เริ่มตั้งแต่อำนาจของพ่อแม่ที่เป็นถูกเน้นเพียงเมื่อระบายโทสะ ทั้งที่พ่อแม่เองก็ไม่สามารถจะเลี้ยงดูหรือสรรหาสิ่งที่เด็กควรจะมี ควรจะได้ ควรจะกระทำ เด็กจึงรู้สึกไร้อำนาจกับพ่อแม่ กล่าวคือเขาจะรู้สึกว่าเขาเป็นเพียงผู้ที่ถูกมารองรับการใช้อำนาจของพ่อแม่ทุกอย่าง อย่างไม่มีทางเลือกเลี้ยง หรือบางครอบครัวพ่อแม่ไม่ใส่ใจกระทำในสิ่งที่ให้ร้ายทารุณต่อลูก แต่ลูกก็ยังถูกเน้นการช่วยความยากจน พ่อแม่ไม่สามารถจะหาหรือช่วยให้เขาเป็นได้เช่นเด็กคนอื่น เช่นเขาอยากเรียนหนังสือ แต่พ่อแม่ก็จนเกินกว่าจะหาอุปกรณ์ให้เขาเรียนได้ ในกรณีนี้เด็กจะรู้สึกไร้อำนาจเช่นเดียวกันกล่าวคือ เขาจะรู้สึกว่าเขาไม่สามารถมีบางสิ่งบางอย่างหรือไม่สามารถทำบางสิ่งบางอย่างที่เด็กคนอื่น ๆ มีหรือทำได้

เรื่องสั้นที่แสดงว่าเด็กรู้สึกไร้อำนาจต่อการกระทำของพ่อแม่ เช่นเรื่อง "วันสุดท้ายของจ้อย" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ซึ่งผู้เป็นเอนอกจากจะไม่รักลูก ไม่หาในสิ่งที่ลูกควรจะมีได้ ไม่สนใจจะจัดการให้ลูกได้รับการศึกษา พ่อยังกลับเป็นผู้ให้ความทารุณลูกเวลาเมา และยังบังคับลูกให้ไปขายหนังสือพิมพ์ เพื่อนำเงินไปซื้อเหล้า ความรู้สึกของลูกก็เช่น "จ้อยพูดไม่ออก ถ้าขึ้นปฏิเสธฝ่ามือและฝ่าเท้าอันหนาเทอะของพ่อจะประเณลงมานับไม่ถ้วน บางครั้งจ้อยร้องไห้จนไม่มีเสียงจะร้องด้วยความเจ็บปวด แม่จับหน้ากับท่อนแขนข้างโองน้ำหูกอะไรไม่ออก แมกับจ้อยรู้ว่าไม่เคยมีอะไรมาหยุดยั้งอารมณ์พ่อได้เลย ในยามเช่นนั้น" บางวันเด็กก็นึกไม่ไ่กินข้าวเลยเพราะพ่อเอาเงินไปซื้อเหล้าหมด เขาต้อง "นอนกอดแม่ น้ำตาซึม กัดฟันกรอดด้วยความหิวและนึกถึงทุกขที่จะมาถึงในวันพรุ่งนี้" ดังนั้นจึงไม่แปลกอะไรที่ว่า "จิตสำนึกจะเตือนให้แต่ความหวาดกลัวทุกครั้งที่ได้เห็นพ่อเอนอยู่ใกล้บ้านพร้อมกลิ่นสุรา และบ้านจะเป็นเหมือนนิมานในฝันที่ที่เฝ้าภาวลงจากบันไดไปชั้นรถ" (วิหเทพ

ลือชาดุษฎี ๒๕๐๙ : ๑๐๕-๑๐๗) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "ดอกไม้น้ำตา" (พ.ศ. ๒๕๑๑) พอกก็โศกเศร้ากับลูกสาวตัวเล็กราวกับว่าไม่ใช่ลูกของคนที่ทำงานทั้งชุดาคบที่ ความรู้สึกของเด็กน้อยที่สืบทอดของเธอก็คือ "ทำไมพ่อเป็นอย่างนั้น" หรือเมื่อพ่อดูดาเธอ เธอก็รู้สึกว่ "เราไม่อยากไต่ขึ้นเสี้ยนและกำเสาอย่างนั้น เราไม่อยากไต่ขึ้น ทำไมพ่อถึงใช้กำพูที่เรายังไม่เคยไต่ขึ้นมาก่อน" ดังนั้นในแต่ละวันของเธอจึงผ่านไปด้วยความรู้สึกว่ "เมื่อไรหนอฟ้าจึงจะเปลี่ยนสี" (โกลิน ทรัพย์สิน ๒๕๐๙ : ๑๒๙-๑๓๒) และเรื่อง "มาตกร" (พ.ศ. ๒๕๑๑) เด็กผู้เป็นตัวละครก็ต้องพบกับพ่อและแม่ที่ระบาชโศกเศร้าที่เขาเสมอ ความรู้สึกของเขาก็คือ "รู้สึกว่หนักเหมือนมีโลกทั้งโลกทับอยู่ในสมอง บ่อยครั้งที่พอกินเหล้าแล้วเห็นฉัน เป็นที่กลาขอารมณ์ บางครั้งแม่ก็ด่าถึงความยากจน แม่ทำราวกับฉันนำความอศอยากมาให้" (โกสุม พิสัย ๒๕๑๔ : ๒๖๕)

เรื่องสั้นที่แสดงให้เห็นว่าเด็กผู้เป็นตัวละคร รู้สึกว่ไม่มีสิ่งทีคนอื่นมีหรือไม่สามารถจะทำอย่างสิ่งทีคนอื่นทำได้ และพ่อแม่ไม่สามารถจะช่วยให้เขาได้เนื่องจากพ่อแม่ยากจน ดังนั้นเด็กในลักษณะเช่นนี้จึงรู้สึกว่ตนเองด้อยกว่าเด็กคนอื่น ๆ คือเขาอยากจะทำเช่นเดียวกับคนอื่น แต่ก็ไม่มีความเป็นไปได้ เช่นเรื่อง "แววตาแม่" (พ.ศ. ๒๕๑๔) ซึ่งกล่าวถึงเด็กคนหนึ่งอยากจะทำเรียนหนังสือ แต่เขากลับเลิกความตั้งใจทีอยากจะทำเรียนนั้นเสียเพราะ "ที่โรงเรียนแคงมักมีเรื่องวิวาทกับเพื่อน ๆ ทีแคงตัวก็มีสตากร กินขนมอย่างฟุ่มเฟือย บะแคงจะมีของเล่นแปลก ๆ มาอวดเสมอ พวกนี้มักเส่งท่าทางเหยียดหยามผู้ที่ด้อยกว่าตน จนแคงไม่อาจทนได้" ดังนั้นถึงแม่แม่พยายามจะเคี่ยวเข็ญให้เขาเรียนต่อชั้นประถมทีเขาตอนปลายแต่เขาก็ตัดสินใจทีจะไม่เรียน" การเรียนแคงชอบ และอยากจะทำเรียนให้แคงเพื่อจะได้มีโอกาสเป็นนายร้อยห้อยกระบี่เสียด้วยซ้ำไป แต่แคงเพราะแคงเอง ผู้หญิงผอมๆ ทีไม่คอยยิ้ม แคงจะทำหน้าแคงร้ายแคงแคงถูกกล่าวโทษจากครูหรือพี่สาว ได้แต่ปฏิเสธหรือผลักพอนยามทีแคงต้องการสิ่งของทีเพื่อนเขามีกัน" (พลกุล อังกนิพนธ์ ๒๕๑๙ : ๘๙-๙๓) และในเรื่อง "แล้วเราจะกลับมา" (พ.ศ. ๒๕๑๑) เด็กในเรื่องมีความรู้สึกทีอยากจะทำเรียนต่อ แต่เขาก็เรียนไม่ได้เพราะ "อยากจะทำเรียนต่อแต่ไม่มีเงิน" ดังนั้นเราจึงต้องทนทำงานเป็นคนรับใช้ทีโรงแรมโดยไม่มีทางเลือก (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๖๗)

ความโศกเศร้าหรือแยกตัวกับสถาบันครอบครัว

ในครอบครัวที่พ่อแม่ไม่ให้ความสำคัญหรือแม่ที่ติและชอบที่จะระบายโทสะใส่ลูก จึงมีลูกบางคนที่หมดความผูกพันอย่างที่ถูกควรจะมีกับพ่อแม่ กล่าวคือ เขาจะรู้สึกว่าเขาโศกเศร้า ไม่ปฎิบัติมีพระคุณอะไรกับเขานอกจากไปซึ่งก็คือ เขาได้แยกตัวออกจากคุณค่าทางครอบครัวที่สังคมยอมรับ คือ การที่จะต้องเคารพรักพ่อแม่

เรื่องสั้นที่แสดงแนวคิดนี้ได้แก่เรื่อง "หัวใจที่บาดเจ็บ" (พ.ศ. ๒๕๐๘) เด็กชายผู้หนึ่งรู้สึกเขาเป็นผู้โศกเศร้าจากที่เกิดมาในครอบครัวที่พ่อแม่หุ่กันอยู่เป็นประจำ และเขาก็จะพลอยถูกหุ่กันไปด้วย ดังนั้นความรู้สึกของเขาก็คือ "ฉันเคยฝันที่จะเป็นอาชญากร คนที่ฉันจะฆ่าเป็นคนแรกคือพ่อกับแม่" และในเรื่อง "ความคิดใต้น้ำ" (พ.ศ. ๒๕๐๘) ถูกผู้ถูกบีบคั้นจากครอบครัวก็รู้สึก "ฉันเคยนึกสามเษงให้คนในบ้านตายเสียบ้าง โดยเฉพาะยายกับแม่" (โกสุม พิสัย ๒๕๐๘ : ๓๗-๓๘)

ทางออกของตัวละครที่เกิดความแปลกแยกกับสถาบันครอบครัว

เมื่อเด็กหรือลูกต้องอยู่ในครอบครัวที่ยากจนต่ำต้อย พ่อแม่ไม่สามารถทำหน้าที่ของพ่อแม่ได้ เด็กจะอยู่ในสภาพที่ถูกข่มขืนการคว่ำอำนาจที่โศกเศร้าของพ่อแม่ หรือความไร้โอกาสที่จะทำหรือเป็นได้เหมือนเด็กอื่น ๆ ในสภาพการณ์เช่นนี้ตัวละครจะหาทางออกอยู่ ๒ ลักษณะกล่าวคือ การยอมจำนนและการดิ้นรนต่อสู้

การยอมจำนนต่อครอบครัว

ถึงแม้ว่าเด็กจะถูกบีบคั้นอย่างไรก็ตาม แต่เด็กก็ยังคงไม่เข้าใจอะไรมากนัก และก็ยังไม่อยู่ในวัยที่จะมีทางเลือกอื่นใดได้ พ่อแม่ยังเป็นความมั่นคงอย่างเดียวที่เด็กมีอยู่ แม้ว่าเขาจะทุกข์ยากลำบากอย่างไร หรือถูกบีบคั้นจากความรู้สึกเพียงใด แต่สำหรับความมั่นคงทางจิตใจเขายังคงเหลืออยู่บ้าง เพราะอย่างน้อยเขาก็ยังมีพ่อแม่ มีบ้าน ดังนั้นเด็กจึงทนอยู่ในสภาพเช่นนี้ต่อไปได้ เรื่องสั้นที่แสดงแนวคิดในลักษณะที่กล่าวมานี้เช่นเรื่อง "วันสุดท้ายของจ้อย" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่าลูกจะได้รับความรักจากพ่อสักเพียงใดก็ตาม แต่ลูกก็ยังรักพ่อ เช่นเมื่อคนยีนรอรดเมลกล่าวว่าพ่อของตนเกี่ยวกับการขับรถที่ร่ำรวย "จ้อยรู้สึกซาบซึ้งในตัว แม่พ่จะเป็นอย่างไรก็ตาม" ซึ่งก็คือเด็กก็ยังคิดว่าพ่อคือสิ่งที่เขาเคารพบูชาและฝากชะตากรรมของตนไว้ให้

(วิเศษ ลือชาฤทธิ์ ๒๕๐๙ : ๑๑๕) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "ดอกไม้และน้ำตา" (พ.ศ. ๒๕๑๙) ลูกถึงแม่จะได้รับความโศกเศร้าจากพ่ออยู่เป็นประจำ แต่ลูกก็ยังรักพ่อเรื่อง "พ่อคุณี่ทุกวัน แต่ไม่รักพ่อ" (ไพจิตร ทรโยธนาเท ๒๕๑๙ : ๑๓๗-๑๓๘) ส่วนในเรื่อง "หัวใจที่บาดเจ็บ" (พ.ศ. ๒๕๑๘) นั้นลูกซึ่งถูกแม่ขายให้เ็นคนรับใช้พระองค์หนึ่ง รู้สึกว่า "ดีใจเป็นที่สุดที่ได้หลุดพ้นจากนรกจริง ๆ ของความทุกข์ทรมานคือบ้าน บ้านที่ทรมานความยากจน วันเกลียดทุกอย่างที่เป็นส่วนประกอบของมัน" ซึ่งก็คือเขาต้องยอมจำนนอยู่กับครอบครัวและไม่มีทางเลือกที่ดีกว่านี้ ดังนั้นเมื่อเขามีแหล่งที่จะยึดเหนี่ยวใหม่ เขาจึงแสดงความรักใจออกมา (โกสุม พิลัย ๒๕๑๘ : ๒๐)

เรื่องสั้นบางเรื่องชี้ให้เห็นว่าเด็กในครอบครัวที่ยากจนที่ไม่สามารถจะมีบางสิ่งบางอย่างหรือทำบางสิ่งบางอย่างได้อย่างเด็กคนอื่นนั้นจะหาทางออกด้วยการขอรับความถ้อยตัวของตัวเองแล้วพยายามหลบไปให้พ้นจากกลุ่มเด็กที่มีทุกสิ่งทุกอย่างเหมือนตน" เช่นเรื่อง "แววตาแม่" (พ.ศ. ๒๕๑๘) เด็กที่อยากเรียนหนังสือ แต่แม่ไม่มีเงินที่จะซื้ออุปกรณ์ต่าง ๆ ให้ เด็กจึงปรับความคิดได้ว่าเขาไม่สมควรจะเรียนต่อไป ดังนั้นถึงแม่จะเด็ชวเข็ญไ้เขาไปสอบเรียนต่อชั้นประถมศึกษาตอนปลาย แต่เขาก็ไม่ยอมทำข้อสอบ เพราะเขาขอรับเสียแล้วว่าเขาที่เกิดมาในครอบครัวที่ยากจนเช่นนี้ ไม่ควรจะเรียนต่อ "แม่จะไ้รู้เสียที แม่ว่าแม่ยากจน แล้วมาเด็ชวเข็ญไ้ให้คงเรียนทำไม" (พลกุล อังกินันท์ ๒๕๑๘ : ๘๘-๘๙) และในเรื่อง "แล้วเราจะกลับมา" (พ.ศ. ๒๕๑๘) เด็กคนหนึ่งอยากเรียนหนังสือแต่ครอบครัวเขายากจน เขาจึงยอมจำนนด้วยการปรับความคิดได้ว่า "อยากเรียนสะแต่ไ้ไม่มีเงิน" ดังนั้นเขาจึงเต็มใจที่จะช่วยแม่ ทำงานหาเงินมากกว่าที่จะเรียนหนังสือเหมือนอย่างคนอื่น (ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ๒๕๒๒ : ๕๘-๖๐)

การต่อสู้กับครอบครัว

เด็กที่ถูกบีบคั้นจากพ่อแม่หรือความยากจนของครอบครัวไม่จำเป็นที่จะต้องยอมจำนนตั้งที่กล่าวมาข้างต้น เพราะมีข้อมูลปรากฏให้เห็นในเรื่องสั้นบางเรื่องว่า เด็กบางคนได้เลือกทางออกโดยการต่อสู้กับอำนาจที่บีบคั้นเขา แต่เนื่องจากเด็กยังเรียนรู้และมีประสบการณ์อยู่บนโลกน้อย ดังนั้นการต่อสู้ของเขาจึงมักเป็นการต่อสู้ในลักษณะระบายความแค้น หรือระบายโทสะ เช่นเรื่อง "มาตกร" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ผู้เขียนกล่าวถึง : เด็กที่ถูกพ่อแม่ดูค้ำทุบตีอยู่เสมอและในครั้งหนึ่ง "พ่อ
กราดเข้ามาหาฉันเหมือนเคย ยังไม่ทันถามไถ่ก็ฟาดฝ่ามือลงใบหน้านั้น แต่กำปั้นที่ฉันเกรียมไว้แรม

ปีก็ถูกใช้อย่างไม่ยังจบ เลือดกระจายติดมือก่อนที่จะเอาปากคาบมัน ผลักแม่กระเด็นออกไปช่วงที่ทุกคน
ตะลึงกับเหตุการณ์ ฉันทิงออกจากบ้านวิ่งและวิ่งโดยไม่มีคิดจะหันกลับมาอีก" (โกสุม พิสัย ๒๕๐๘ : ๒๖๕)

ความแปลกแยกกับสถาบันวิทยาศาสตร์ในเรื่องสั้น

สถาบันวิทยาศาสตร์ ทำหน้าที่ผลิตสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ขึ้นมาเพื่อให้บริการสังคม มนุษย์ให้เจริญ
ก้าวหน้า แต่ในสังคมมนุษย์ทุนนิยมสิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ถูกใช้ขึ้นเพื่อการหาความก้าวหน้า
ตามหลักการของการขยายทุน ขยายการผลิตและขยายการบริโภค โดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่จะเกิด
ขึ้น ทำให้สิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ได้กลายเป็นสิ่งที่มีอำนาจทำลายมนุษย์อย่างรุนแรง มีเรื่อง
สั้นจำนวนหนึ่งแสดงให้เห็นปัญหาดังกล่าว

การวิเคราะห์ความแปลกแยกกับสถาบันวิทยาศาสตร์ที่ปรากฏในเรื่องสั้นในช่วง พ.ศ.
๒๕๐๑-๒๕๐๘ จะเริ่มจากการวิเคราะห์ให้เห็นสถานะทางวิทยาศาสตร์ที่ปรากฏอยู่ในสังคม เพื่อ
ให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสภาพสังคมกับแนวคิดที่ปรากฏอยู่ในเรื่องสั้น จะวิเคราะห์ความแปลก
แยกภววิสัย เรื่องสั้นทั้งหมด ๘ เรื่อง และวิเคราะห์ความแปลกแยกอัตวิสัย จากเรื่องสั้นทั้งหมด
๘ เรื่อง ในตอนสุดท้ายจะวิเคราะห์ทางออกของตัวละครที่เกิดความแปลกแยกกับสถาบันวิทยาศาสตร์

สภาพการทางวิทยาศาสตร์ในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๘

แต่เดิมประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่ทำการกสิกรรมแบบพึ่งพา
น้ำฝนและใช้แรงสัตว์ ความเป็นอยู่ก็อาศัยผลิตผลจากธรรมชาติ เป็นหลัก เมื่อประเทศได้ส่งเสริม
การพัฒนาอุตสาหกรรม สิ่งที่มาตามก็คือการสร้างถนน การสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้า มีการใช้
ยานพาหนะ เครื่องจักร เครื่องยนต์ และสารเคมีต่างๆ เพื่อสร้างความเติบโตให้กับการขยาย
ตัวของระบบทุนนิยม การพัฒนาอุตสาหกรรมของไทยนั้นกระทำได้โดยมองข้ามข้อเสียในแง่การสูญเสีย
สภาวะแวดล้อมซึ่งนับว่าเป็นความผิดพลาดอย่างยิ่ง ดังที่มีข่าวเกี่ยวกับสภาวะแวดล้อมเป็นพิษ
ปรากฏตามหน้าหนังสือพิมพ์ต่างๆ อยู่เสมอ อุตสาหกรรมที่ประเทศไทยรับเข้ามานั้นมีอยู่หลายประเภท
ที่ได้สร้างปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษในประเทศพัฒนา และได้ถูกประชาชนเดินขบวนขับไล่หรือบังคับให้
ปรับปรุงกิจการซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก จึงย้ายมาตั้งในประเทศไทยแทน อุตสาหกรรมเหล่านี้ได้
แบ่งบางขั้นตอนของอุตสาหกรรมทองคำ เคมีภัณฑ์ ปูนซีเมนต์ โซดาแอช แบตเตอรี่ การกลั่นน้ำมันพืช ฯลฯ

(สุธี ประศาสน์เศรษฐ ๒๕๒๔ : ๓๓-๓๔) สุนทรื กีฬพิพัฒน์ ชี้ให้เห็นว่าของเสียต่างๆที่ออกจากการผลิตของโรงงานต่างๆในประเทศไทยทำให้คุณภาพของสิ่งแวดล้อมเสื่อมลง เช่น มลภาวะของอากาศ น้ำ ดิน และเสียงจากอุตสาหกรรมบางประเภททำให้เกิดความรำคาญต่อสาธารณชนและทำลายสุขภาพอีกด้วย (สุนทรื กีฬพิพัฒน์ ๒๕๒๔ : ๒๕)

การขยายตัวทางการผลิตและการบริโภคทำให้การใช้สารเคมีเจริญงวेषขึ้นอย่างแพร่หลายซึ่งถึงแม้สารเคมีหรือเวชภัณฑ์เหล่านี้จะมีประโยชน์ แต่ในอีกด้านก็ได้นำโทษมาสู่ประชาชนอย่างมหันต์เช่นกัน รายงานของยูนิเซฟว่าชาวฝรั่งเศสที่เฝ้าสำรวจข้อมูลในประเทศแถบเอเชีย พบว่าประเทศไทยมีสถิติการใช้สารเคมีจำพวกยาฆ่าแมลงและกำจัดวัชพืชสูงสุด โดยสั่งเข้ามามีมูลค่าปีละ ๓ พันล้านบาท โดยร้อยละ ๗๐ ได้สั่งซื้อจากต่างประเทศอย่างถูกต้องตามกฎหมาย และอีกร้อยละ ๓๐ ลักคอบซื้อขายทั่วไป เฉลิมรัฐ ชัยงานนทร์รายงานเพิ่มเติมว่าประเทศไทยพบปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษอย่างน่าวิตก เนื่องจากการเร่งรัดพัฒนาประเทศโดยใช้เทคโนโลยี สมัยใหม่ที่ขาดการควบคุมอย่างเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้สารเคมีที่หนักล้นที่สุดคือ ดีดีที ใช้กันอย่างมาก อาจเกิดสารพิษตกค้างสะสมในร่างกาย ก่อให้เกิดอาการเส้นเลือดแตกในสมอง ตับพิการ กระเพาะอาหารอักเสบ และโรคมะเร็งได้ (เดลินิวส์ ๑๐ ก.พ. ๒๕๓๐ หน้า ๑๑) ส่วนพิษภัยจากเวชภัณฑ์ก็มีตัวอย่างให้เห็นได้มากมายเช่น มีรายงานว่ายาฉีดคุมกำเนิดที่ใช้กันแพร่หลายในเมืองไทยเป็นยาที่ส่งมาจากสหรัฐอเมริกา ซึ่งทางประเทศสหรัฐฯ ได้สั่งให้เลิกใช้แล้วอย่างเด็ดขาด เพราะได้มีการพิสูจน์แล้วว่า ภัยดังกล่าวจะทำให้เป็นโรคมะเร็งที่เต้านม และที่ปากมดลูก (กลุ่มอาสาสมัคร ๒๕๒๔ : ๓๐)

การพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม ทำให้เมืองขยายตัวเป็นอย่างมาก ผลที่ตามมาอีกประการหนึ่งก็คือ การขยายจำนวนขึ้นอย่างไม่หยุดยั้งของจำนวนยานพาหนะ โดยเฉพาะในกรุงเทพฯ เช่นในปี ๒๕๑๒ ในกรุงเทพฯ มีรถยนต์ทั้งสิ้น ๒๗๓,๔๗๔ คัน และรถยนต์จะเพิ่มจำนวนขึ้นร้อยละ ๑๐-๑๖ ต่อปี (สุนทรื กีฬพิพัฒน์ ๒๕๒๔ : ๑๓๔) ทำให้พื้นที่ถนนไม่สามารถจะรองรับจำนวนรถยนต์ที่เพิ่มขึ้นทุกขณะได้ ดังนั้นปัญหาการติดจึงเป็นปัญหาที่ถูกถามชีวิตประชาชนชาวเมืองหลวงอย่างยากที่จะแก้ไข โดยเฉพาะถนนบางถนนที่ต้องใช้บริการรถเมล์ ก็ยิ่งจะประสบความยุ่งยากมากกว่าถนนที่มีรถส่วนตัวหลายเท่า

ส่วนทางด้านอาวุธยุทธภัณฑ์ที่ใช้ในการสงครามนั้น ในช่วงปี ๒๕๐๑-๒๕๐๙ ก็เป็นช่วงที่คนไทยได้รับรู้ถึงประสิทธิภาพในการทำลายล้างของมันเป็นอย่างดี เพราะในช่วงต้นและช่วงกลางของช่วงดังกล่าวเป็นช่วงที่สหรัฐอเมริกาได้เข้ามาก่อสร้างฐานขึ้นในอินโดจีน โดยใช้ประเทศไทยเป็นฐานทัพสำคัญและยังใช้ทหารไทยเป็นเข้าไปรบในประเทศอินโดจีนด้วย การสูญเสียชีวิตมนุษย์ไปเป็นจำนวนมากในสงครามดังกล่าวเป็นตัวอย่างของภัยจากอาวุธสมัยใหม่ที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นมาเป็นอย่างดี

ความแปลกแยกภาววิสัยกับสถาบันวิทยาศาสตร์

วิทยาศาสตร์ได้ก่อให้เกิดเครื่องมือใหม่ ๆ ความสามารถใหม่ ๆ ที่ทำให้มนุษย์สามารถเอาชนะธรรมชาติ และผลิตเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ มากมาย แต่ปัญหาอยู่ที่ว่าในสังคมทุนนิยมนี้ ผู้ที่ถือกุมเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ มีอำนาจในการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ก็คือ นายทุน ทั้งนี้เพื่อการขยายทุน ขยายการผลิต และขยายการบริโภค โดยที่ไม่คำนึงถึงผลเสียที่เกิดจากการใช้วิทยาศาสตร์ หรือเทคโนโลยี ดังนั้นผลที่เกิดขึ้นในอีกด้านหนึ่งก็คือ การใช้ผลผลิตที่เกิดจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์นั้นได้กลับมาทำร้ายมนุษย์ มีอำนาจครอบงำมนุษย์

ปัญหาแรกที่เรื่องสั้นแสงไว้อีก อากาศเป็นพิษซึ่งเกิดจากควันพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม และจากท่อไอเสียรถยนต์ เช่นเรื่อง "อนาคต" (พ.ศ. ๒๕๐๐) ผู้เขียนชี้ให้เห็นภัยของควันพิษซึ่งเกิดจากท่อไอเสียรถยนต์ว่า "ควันพิษที่เขวราวดและเจริญกรุงทำให้ผู้โดยสารในรถเมล์ ร.ส.พ. สายท่าเตียนถนนตก เป็นลมไปแล้ว ๕๖ ราย" และ "เกิดควันประหลาดปกคลุมทั่วไปในย่านการจราจรติดขัด คนเดินถนน และที่อยู่ในรถยนต์ทุกคนมีอาการวิงเวียนและเป็นลมล้มฟาดซุกตาและมีอาการตาพร่ามัว แม้ไม่รู้ว่ามีก๊าซ เพราะตำรวจจราจรที่อยู่ในที่เกิดเหตุเป็นลมล้มตกถนนกันหมด" (สุจิตต์ วงษ์เทศ ๒๕๐๗ : ๒๕๔-๒๕๖) และในเรื่อง "นครเน่า" (พ.ศ. ๒๕๐๑) ก็ชี้ให้เห็นว่าประชาชนต้องป่วยเป็นโรคหอบหืดโดยที่หมอไม่มีโอกาสจะรักษาเลย เพราะ "ผู้เป็นโรคนี้นั้นส่วนใหญ่เฝื่องมารับรักษาและพักในโรงพยาบาลชั่วคราว เมื่อกลับไปบ้านทำงานในเมืองเช่นเดิมสูดอากาศที่เป็นพิษนั้นต่อไปเรื่อย ๆ โรคเก่าก็กำเริบอีก จึงไม่แปลกเลยที่คนไข้บางคนต้องเข้าออกโรงพยาบาลบ่อย" ทั้งนี้ก็มีสาเหตุมาจาก "ก๊าซพิษที่ปล่อยออกมาจากโรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่ง

นี้มีส่วนสำคัญในการทำลายระบบหายใจและส่งผลให้โลหิตกระจายครอบคลุมไปทั่วบริเวณที่มีผู้คนอาศัยอยู่ในวิถีประมาณ ๘-๑๐ กิโลเมตร (วิสา ศักดิ์ทิพย์ ๒๕๔๗ : ๒๑๖-๒๒๐) และผู้เขียนเรื่อง "ถนนสายหมอกควัน" (พ.ศ. ๒๕๔๗) ได้จินตนาการไปว่าผู้คนในสังคมจะต้องใส่เครื่องกรองอากาศหายใจกันอยู่ตลอดเวลา เพราะอากาศโดยธรรมชาตินั้นเป็นพิษไปหมดแล้ว (พิสิฐ ฤกษ์รังษี ๒๕๔๘ : ๓๐๕-๓๑๐)

ปัญหาต่อไปที่เรื่องสั้นเสนอให้เห็นก็คืออาหารเป็นพิษ อันเกิดจากการใช้สารเคมี เช่น ยาฆ่าแมลง สารที่ทำให้พืชผักหรือ เนื้อสัตว์หรือเกิดจากสิ่งเป็นพิษอื่นๆ เจือปนเข้ามาในอากาศ เช่น เรื่อง "อนาถา" (พ.ศ. ๒๕๔๖) ผู้เขียนกล่าวถึง "โรง ยาบาสวนดอกกล้วยไม้ป่วยพร้อมกัน ๓๓ ราย ด้วยโรคเดียวกัน คือ แห้วเป็นพิษ ขณะนี้เจ้าหน้าที่ตำรวจส่งแห้วให้นายแพทย์ที่โรงพยาบาลพิสูจน์แล้ว" และ "โรงพยาบาลนครฤทธิธรรมราชรายงานว่าพบปลากะพงเป็นพิษมีสารเคมีบางอย่างอยู่ในเนื้อปลา และตอนนี้ผู้ป่วยด้วยโรคนี้ ๘ ราย เสียชีวิตทันที ๕ รายแล้ว" ในทำนองเดียวกัน "โรงพยาบาลเมืองนนท์รายงานว่าเกิดมีผู้ป่วย"ระหลาดเพราะกินผักสด พบว่ายาฆ่าแมลงที่ติดมากับผักสดประเภทผักกาดขาว ถั่วฝักยาว ทำให้คนกินป่วยเป็นโรคมะเร็งในตับ และตายนับเป็นรายที่ ๑๖" ไม่เพียงเท่านี้ เด็กบลูผู้หญิงได้เสียชีวิตไปจำนวนมากเพราะ "รับประทานไอศกรีมที่มีส่วนผสมมาก" และผู้คนที่ต้อง "พ่นกาโตะเพราะต้องร้องอย่างแรงในทันทีทันใดเนื่องจากสุราไม่สะอาด" แม้แต่น้ำดื่มนั้นก็เปื้อน "น้ำประปาที่มีสารเคมีเป็นพิษ เจือปนมากเกินไปได้หรือไม่ว่ามันกลองประปากี่ต้องมีสารร้ายเจือปนอยู่ คนที่ดื่มน้ำจึงเปรียบเหมือนดื่มยาพิษ" (สุจิตต์ วงษ์เทศ ๒๕๔๗ : ๒๕๗-๒๕๘) และในเรื่อง "ถนนสายหมอกควัน" (พ.ศ. ๒๕๔๗) ผู้เขียนกล่าวไว้ว่า น้ำดื่มตามธรรมชาติเมื่อนำประปานั้นจะดื่มไม่ได้อีกต่อไป แต่จะต้องเป็นน้ำที่นำมาผ่านเครื่องกรองเสียก่อน อาหารที่ปลูกและเลี้ยงตามธรรมชาติก็กินไม่ได้อีกต่อไป แต่จะต้องกินอาหารวิทยาศาสตร์ที่ทำเป็นเม็ดแทน (พิสิฐ ฤกษ์รังษี ๒๕๔๘ : ๓๐๕-๓๑๐) และเรื่อง "นครเน่า" (พ.ศ. ๒๕๔๗) ผู้เขียนก็จินตนาการไปถึงว่าผู้คนจะ "ใช้น้ำยาขโมยอาหารบริสุทธิ์ซึ่งรับรองคุณภาพและมีอยู่จำนวนน้อยราคาแพง ทั้งยังตกอยู่ในของพวกคนร่ำรวยและนายทุนทั้งหลายเสียเป็นส่วนใหญ่" (วิสา ศักดิ์ทิพย์ ๒๕๔๗ : ๒๑๕-๒๑๖)

มีเรื่องสั้นบางเรื่องแสดงให้เห็นถึงภัยของรถยนต์ที่มีมากจนกระทั่งเบียดบังเอาสถานที่และ
 อากาศที่ประชาชนสมควรจะใช้ได้อย่างอิสระทำให้ประชาชนจำนวนมากต้องยุ่งยากกับการเสี่ยงจากภัย
 ดังกล่าว เช่นเรื่อง "การเคลื่อนที่ของหมายเลข ๑" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ผู้เขียนเขียนในเชิงเกินจริง
 แก่กระทั่งทำให้เห็นภาพดังกล่าวไว้ คือผู้เขียนกล่าวถึงชายหนุ่มคนหนึ่งเข้าไปในกรุงเทพฯ แต่เขา
 ไม่พบคนเลย "ผมพบแต่รถยนต์จอดอยู่สองข้างทาง" และผมเดินแบกยามส์สามกระบอกไปเรื่อยๆ ตาม
 ถนน เลี้ยวซ้ายแล้วเลี้ยวขวาอีก ผ่านโรงพยาบาล โรงแรม สถานีตำรวจ วิทยาลัยยังไม่พบใครสัก
 คนอยู่ดี นอกจากรถยนต์จอดทั้งอยู่ริมข้างถนนเป็นแนวยาวเหยียด" ผู้เขียนยังชี้ให้เห็นต่อไปว่าชาย
 หนุ่มคนนี้ ยังถูกรถยนต์ไล่ทำร้าย ซึ่งก็ถือผู้เขียนต้องการชี้ให้เห็นว่าประชาชนในปัจจุบันกำลังอยู่ใน
 สภาพที่ถูกคุกคามโดยรถยนต์นั่นเอง (สุวิทย์ ศรีเชื้อ ๒๕๑๘ : ๖๑-๗๐) บทความนี้ได้รับการยกย่องให้
 เห็นชัดเจนขึ้นอีกในเรื่อง "อนาคต" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ที่กล่าวถึงอุบัติเหตุรถยนต์ทำให้ประชาชนเสีย
 ชีวิตจำนวนมากเพราะ "ส่วนใหญ่เป็นรถโดยสารชนกัน" (สุจิตต์ วงศ์เทศ ๒๕๑๗ : ๒๕๖-๒๕๗)
 และในเรื่อง "บันทึกของถนนเมือง" (พ.ศ. ๒๕๑๗) ก็ชี้ให้เห็นถึงถนนในกรุงเทพฯ ที่ต้องหวาดระแวง
 กับจากรถมอเตอร์ไซด์ที่จะข้ามถนนจากฟากหนึ่งไปยังอีกฟากหนึ่งได้ทั้งนี้เพราะ "ถูกแรงจูงใจภาพ
 ออกแล้วว่าผมมีสิทธิ์ที่จะถูกรถชนเต็มที่ โดยไม่อาจอ้างว่ายืนอยู่นอกถนนใดๆทั้งสิ้น นอกเสียจากว่า
 ผมจะหดตัวกลับมายืนอยู่ที่เดิม ซึ่งนั่นหมายถึงผมจะต้องยืนแกว่รวอไปอีก (ถวัลย์ วงศ์สุภาพ ๒๕๑๘
 : ๒๗๑-๒๗๒) ซึ่งในที่นี้ผู้เขียนก็ทรงสรุปได้จากเรื่อง "นิพนธ์ถาวรครั้งที่ ๒๐" (พ.ศ. ๒๕๑๘) ว่า
 "เจ้ารถยนต์ เข้ายึดหัวใจแห่งความถี่วิไลเกือบจะทับต้นใจให้แบนไป เกือบจะทับชาติพันธุ์เดียวกัน
 กับผู้ที่สร้างมันขึ้นมา ความจริงมันได้ ราชวิถีมนุษย์ มนุษย์ชาติพันธุ์ที่สร้างขึ้นมานับไม่ถ้วนแล้ว...
 และในวันพรุ่งนี้มันก็ยังทำเช่นนั้นอีกตลอดไป" (พิชญ์ ฤทธินิมิตร ๒๕๒๐ : ๑๑๓)

เรื่องสั้นบางเรื่องชี้ให้เห็นว่าความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ได้สร้างอาวุธที่ทันสมัยขึ้นมา
 มากมาย และอาวุธเหล่านี้ถูกใช้เพื่อฆ่าประชาชน เช่นเรื่อง "เราจะผ่าข้ามไป" (พ.ศ. ๒๕๑๗)
 ผู้เขียนกล่าวถึงประเทศทางตะวันตกได้ผลิตอาวุธ "ซึ่งมีอำนาจในการทำงานร้ายแรงมากมาย
 หลายชนิด" และอาวุธเหล่านี้ถูกส่งหรือขายมาให้ประเทศในโลกที่สามเพื่อ "ให้คนฆ่าเกี่ยวกับ
 ผ่ากันเองอย่างบ้าระห่ำ" (วิสา ัญญัติ ๒๕๑๗ : ๑๘๐-๑๘๓) และในเรื่อง "หัว" (พ.ศ. ๒๕๑๗)
 ผู้เขียนก็ให้รายละเอียดเกี่ยวกับชะตากรรมของมนุษย์อันเกิดมาจากการใช้อาวุธสงครามเพิ่มขึ้น

"มนุษย์เริ่มจะใช้ระเบิดชนิดรุนแรง แรกกับขีปนาวุธระหว่างประเทศเป็นอันล้มเหลว" ดังนั้น "การรบระหว่างประเทศเพิ่มรุนแรงขึ้นทุกขณะ บางวันเขาได้ยิงแสงระเบิดตกลงใกล้ ๆ โรงพยาบาล" ดังนั้นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือ "ภาวของอนาถาในอาคารต่าง ๆ ในถนนในชอก ในหลืบ... การเดินสะเปะสะปะไปคามชอกเกม ๆ เหยียบไปบนซากศพ... เกษะเนื้อ รอยเลือด... ผู้คนนอนหลับลงด้วยความหวาดกลัว เหน็ดเหนื่อย บางครั้งพวกลี้ภัยขึ้นเพราะถูกระเบิดลงข้าง ๆ เลี้ยงของมันตั้งสะท้อนผสมกับเสียงร้องของคนในบริเวณนั้น" (สุวสันต์ เหมือนนิรุทธิ์ ๒๕๐๘ : ๓๒๔-๓๓๑)

นอกจากนี้ยังมีเรื่องสั้นที่ได้เห็นอันตรายของผลผลิตจากวิทยาศาสตร์ในด้านอื่น ๆ อีกเช่นเรื่อง "อนาถา" (พ.ศ. ๒๕๐๖) แสดงให้เห็นถึงน้ำในแม่น้ำลำคลองกลายเป็น "โรงงานปล่อยน้ำโสโครกลงแม่น้ำ" และน้ำเน่านี้เองทำให้เกิด "โรคระบาดร้ายแรง" (สุจิตต์ วงษ์เทศ ๒๕๐๗ : ๒๕๕) และในเรื่อง "จุลินทรีย์พลาสติก" (พ.ศ. ๒๕๐๖) กล่าวถึงว่าในสมัยปัจจุบันมีการผลิตผลิตภัณฑ์ที่ทำด้วยพลาสติกขึ้นมากมาย สิ่งรอบ ๆ ตัวและสิ่งที่ประชาชนใช้ไม่ว่าเป็นอะไรจะหลีกเลี่ยงพลาสติกไปไม่ได้แม้แต่ใบเข้านมของก็ยังทำด้วยกรรมทดแต่งด้วยพลาสติก ซึ่งในที่สุดแล้วพลาสติกที่ประชาชนนำไปทิ้งทะเล เป็นจำนวนมากนั้นทำให้ใบพัดเรือเกิดการติดขัด รถอาจจะคว่ำไปเพราะเศษพลาสติกบนถนนเป็นเหตุ หรือแม้กระทั่งผู้คนอาจจะเสียชีวิตไปเพราะการทำด้วยกรรมด้วยพลาสติก (สุวัฒน์ ตรีเชื้อ ๒๕๐๘ : ๙๑-๑๐๐)

กล่าวโดยสรุปแล้ว เรื่องสั้นจำนวนหนึ่งได้แสดงให้เห็นว่าในด้านหนึ่งนั้นวิทยาศาสตร์ได้นำอันตรายต่าง ๆ มาสู่มนุษย์ในหลายลักษณะดังที่ผู้เขียนเรื่อง "นิทานถกธรรมที่ ๒๐" (พ.ศ. ๒๕๐๕) จะสรุปว่า "มนุษย์สร้างทุกสิ่งที่เป็นความจริงเติบโตขึ้นมา แต่ความจริงเหล่านั้นเองที่กลับมาทำร้ายมนุษย์เข้าเอง" (พิชญ์ ฤกษ์นิมิตร ๒๕๒๑ : ๑๑๒)

ความแปลกแยกอัสถิยกับสถาบันวิทยาศาสตร์

เมื่อสิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคม จนอาจกล่าวได้ว่าไม่มีใครเลยในปัจจุบันที่จะดำรงอยู่ได้โดยไม่เกี่ยวข้องกับผลผลิตทางวิทยาศาสตร์ และไม่มีใครเลยที่จะหลบหนีจากพิษภัยที่เกิดจากสิ่งประดิษฐ์เหล่านั้น และนับวันพิษภัยที่เกิดจากสิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์จะชัดเจนมากขึ้น ได้รับการเปิดเผยมากยิ่งขึ้น ในภาวะเช่นนี้จึงทำให้ปัจเจกบุคคลมีความรู้สึกลบ

ประการเกิดขึ้นซึ่งก็คือความรู้สึกแปลกแยกตัวเสีย ได้แก่ ความรู้สึกไร้อำนาจ

ความไร้อำนาจกับสถาบันวิทยาศาสตร์

เมื่อสิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ ได้กลายมาเป็นอำนาจแบบใหม่ที่ทุกคามและเป็นอันตรายต่อมนุษย์และมนุษย์ไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ บัจเจบุคคลจึงรู้สึกไร้อำนาจ คือเขารู้สึกว่าผลผลิตจากวิทยาศาสตร์กำลังข่มขู่ ทุกคามการดำรงอยู่ของเขาและเพื่อนมนุษย์โดยที่เขาไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้ หรือขัดขวางอะไรได้

เรื่องสั้นที่แสดงถึงความรู้สึกของตัวละครในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลเช่นที่กล่าวมานี้ เริ่มจากตัวละครที่มีปฏิสัมพันธ์กับรถยนต์ เช่นเรื่อง "นิพนธ์ตวรรษที่ ๒๐" (น.บ. ๒๕๐๕) ซึ่งชายหนุ่มในกรุงเทพฯ รู้สึกถึงภัยของรถยนต์ที่เกิดขึ้นกับเขาอยู่ตลอดเวลา เขารู้สึกว่า "เจ้ายักษ์ใหญ่แห่งความถี่วิไลเกือบจะทับฉันให้แบน เกือบจะทับชาติพันธุ์เดียวกับผู้ที่สร้างมันขึ้นมานับไม่ถ้วน ไม่เฉพาะกันฉันคนเดียว และในบางวันมันก็ยังงทำเช่นนี้อีกตลอดไป" (พิณทุ ภุณนิมิตร ๒๕๒๐ : ๑๑๓) และในเรื่อง "การเคลื่อนที่ของหมายเลข ๑" (พ.ศ. ๒๕๑๐) ชายหนุ่มชาวกรุงเทพฯ ก็รู้สึกถึงภัยของรถยนต์ที่มีอำนาจข่มขู่มนุษย์ "ผมรู้สึกว่าพวกมันมีชีวิตและกำลังจ้องมองการเดินทางของผมอยู่ทั้งข้างหน้าทั้งข้างหลัง" (สุวัฒน์ ศรีเชื้อ ๒๕๐๘ : ๖๑-๗๐) ในทำนองเดียวกันเรื่อง "บันทึกของกนเมือง" (พ.ศ. ๒๕๐๙) ก็กล่าวถึงชายคนหนึ่งในเมืองหลวงที่รู้สึกว่าเขาไม่สามารถจะไปไหนได้สะดวกเพราะรถจักรยานยนต์หลบลี้ภัยจากรถยนต์ ดังนั้นในช่วงที่เขาจะข้ามถนนนั้นเขาจึงรู้สึกว่า "ผมถูกเสนอทางเลือกไปอย่างใดก็อย่างหนึ่งถูกถากถาง ถูกแรงรัด ให้ตัดสินใจลงไปอย่างเด็ดขาด..... เหมือนกับมันอยู่ระหว่างทางแยกของความตายและความรู้" แม้ว่าเขาจะเสี่ยงด้วยชีวิตถึงขนาด "ผมก็ตั้งแบแนอยู่ตรงนั้น ผมหลับตามองเห็นภาพเนื้อปะทะเหล็ก เห็นฝอยเลือดที่เด้งออกมาตามผิวหนัง" แต่ในที่สุดแล้ว "ผมก็ต้องเลือกถ้าผมอยากให้ความปรารถนาที่จะข้ามไปเดินบนฟากถนนตรงข้ามสัมฤทธิ์ผล"

เรื่อง "อนาคต" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ตัวละครได้รับรู้ถึงอันตรายของสารพิษในอาหารกวนพิษ น้ำเน่า พิษในน้ำดื่ม แต่เขาคิดไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้เพราะ "ผมมองก็ไม่แน่ใจว่าจะได้รับผลจากสารพิษนั้นหรือเปล่า ด้วยเหตุที่สังคมเราไม่มีการคิดและตรึกตรองว่าสิ่งแวดล้อม...

ของเราอันมันผ่านมนุษย์ในสังคมของเราได้" (สุจิตต์ วงษ์เทศ ๒๕๐๙ : ๒๕๔) และในเรื่อง "นกรเนา" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ตัวละครที่เบียดเบียนร่างกายจากสารพิษในอาหารและอากาศเป็นพิษ ก็รู้สึกว่าเขาและประชาชนไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงสารที่เป็นพิษเหล่านี้ได้ เพราะภาวะเป็นพิษเหล่านี้เกิดจากโรงงานของญี่ปุ่นซึ่งมีรัฐบาลไทยหนุนหลังอยู่ (วิสา กัญทัพ ๒๕๐๙ : ๒๑๖-๒๒๐)

เรื่อง "เราจะผ่าข้ามไป" และเรื่อง "หั่ว" นั้นกล่าวถึงตัวละครที่มีความรู้สึกต่อการใช้อาวุธสงครามที่ประหัตประหารกัน โดยเรื่อง "เราจะผ่าข้ามไป" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ตัวละครรู้สึกว่าอาวุธที่ประชาชนในโลกที่สามซึ่งรวมทั้งประเทศไทยใช้ทำลายล้างกัน ถูกส่งมาจากประเทศมหาอำนาจเพื่อ "ให้คนเผ่าพันธุ์เดียวกันกันอย่างบ้าระห่ำ" ดังนั้นความรู้สึกของเขามีต่อประเทศผู้ผลิตอาวุธเหล่านี้ก็คือ "บัดบ...ไอ้สัตว์กะหมา" (วิสา กัญทัพ ๒๕๐๙ : ๑๘๓) ส่วนในเรื่อง "หั่ว" (พ.ศ. ๒๕๑๑) กล่าวถึงตัวละครที่อยู่ในสมรภูมิสงคราม เขาค่อนข้างมีสภาพวิตกประชาชนและอาคารสถานที่ต่าง ๆ ที่ถูกทำลาย โดยอาวุธร้ายแรง "ฉันยืนอยู่กับสภาพเหล่านั้นและไม่รู้ว่าจะหนีไปไหน ไม่รู้จะไปร้องทุกข์กับใคร เพราะรอบ ๆ ตัวฉันมีแต่คนมีการ คนเจี้ยบ่วย คนหัวโหยง" (สุขสันต์ เหมือนนิรุทธ์ ๒๕๑๔ : ๓๒๕-๓๒๘)

นอกจากที่กล่าวมาแล้ว เรื่อง "จุลินทรีย์ฟอสติก" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ยังกล่าวถึงคนหนึ่งคนที่รู้สึกถึงอันตรายของฟอสติก แต่เขาก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เพราะรอบ ๆ ตัวของเขานั้นมีแต่ฟอสติก จนดูเหมือนว่าฟอสติกรอบงำมนุษย์โดยสิ้นเชิงแล้ว "ผมต้องกินยาระงับประสาททุกครั้งก่อนออกจากบ้าน หนักกับมันต่อไปไม่ไหว อยากจะขว้างปามันไปให้ไกลที่สุด แม้ว่าจะพยายามหนีก็หนีไม่พ้น ไม่มีใครหรอกที่หนีฟอสติกนั้น แม้แต่ยักษ์เบเต" (สุวัฒน์ ตรีเชื้อ ๒๕๑๘ : ๙๔)

ทางออกของตัวละครที่เกิดความแปลกแยกกับสถาบันวิทยาศาสตร์

ในท่ามกลางอำนาจกับวิทยาศาสตร์ที่ถูกถามและทำร้ายมนุษย์อยู่นั้น ตัวละครในฐานะปัจเจกบุคคลจะรู้สึกไร้อำนาจ และพยายามหาทางออก ตัวละครบางตัวอาจจะยอมจำนนอยู่กับสภาพดังกล่าว แต่ตัวละครบางตัวจะแสวงหาหนทาง เพื่อให้ตนเองหลุดพ้นจากความแปลกแยก

การยอมจำนนกับวิทยาศาสตร์

เมื่อตัวละครรู้สึกไร้อำนาจกับอำนาจของผลผลิต จากความก้าวหน้าของวิทยาศาสตร์ คือเขา

รู้สึกว่าการถูกลูกถามจากอำนาจดังกล่าว แต่เมื่อเขาไม่มีอำนาจก็จะไปขัดขวางต่อสู้ได้ ตัวละครจึงจำต้องปรับความรู้สึกใหม่ยอมรับชะตากรรมดังกล่าว เพราะไม่ว่าตนเองหรือใครก็ไม่สามารถหนีได้และเนื่องจากอันตรายจากอำนาจดังกล่าวส่วนใหญ่จะไม่รุนแรงอย่างฉับพลัน จึงทำให้ตัวละครจึงมักจะทนอยู่ ใ้กับอำนาจคุกคามของวิทยาศาสตร์

เรื่องสั้นที่แสดงว่าตัวละครยอมจำนนให้กับอำนาจแปลกแยกของวิทยาศาสตร์เช่นเรื่อง

"อนาถ" (พ.ศ. ๒๕๑๖) ซึ่งตัวละครรู้สึกถึงอำนาจคุกคามของผลิตผลทางวิทยาศาสตร์ได้เป็นอย่างดีและในที่สุด เขาเองก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ถึงกล่าว แต่เขาก็ปรับความรู้สึกไว้ว่าไม่ว่าใครก็หนีอันตรายไม่พ้น เขาจึงอยู่รอรับชะตากรรมโดยไม่ขัดขืน ดังนั้นเมื่อเขาโดนสารพิษจากน้ำดื่ม เขาจึงบอกกับคนอื่นว่า "ผมกำลังจะแยกแยะไม่ตรงไหน บอกทุกคนให้ลองส่งให้ช่วยตัวเองเถอะ เพราะนอกจากนี้แล้วความทุกข์ที่สู้กับมัน ผสมกับการบ่นมอดนอกลูบใจ ในอากาศข้างนอกที่แทรกเข้ามาจะทำให้ทุกคนสิ้นสติในเร็ว ๆ นี้ ขอให้ดูช่วยตัวเองได้แล้ว" (สุจิตต์ วงษ์เทศ ๒๕๑๑ : ๒๕๑) และชายคนหนึ่งในเรื่อง "บันทึกของถนนเมือง" (พ.ศ. ๒๕๑๑) ซึ่งรู้สึกว่ารถยนต์มากมายในกรุงเทพฯ มีอำนาจทำให้เขาไปไหนได้ลำบาก โดยเฉพาะการข้ามถนน ซึ่งจะต้องเสี่ยงชีวิตอยู่ตลอดเวลา แต่ในที่สุดเขาก็จำต้องทนและไม่มีทางเลือก และเขาปรับความนึกได้ว่าปัญหานี้เป็นเพียง "ปัญหาเล็ก ๆ ที่เกิดขึ้นกับชีวิตคนเมืองคนหนึ่งในช่วงหนึ่งของวัน" ซึ่งก็หมายความว่า เขายอมรับว่าปัญหาที่ยิ่งยากอื่น ๆ ที่มนุษย์คนอื่น ๆ ประสบอยู่ยังมีมากมายกว่าเขานัก (ถวัลย์ วงศ์สุภาพ ๒๕๒๔ : ๒๕๖)

การต่อสู้กับวิทยาศาสตร์

ตัวละครในเรื่องสั้นบางเรื่องรู้สึกทนไม่ไหวกับอำนาจอันเกิดจากวิทยาศาสตร์ที่ควบคุมคุกคามเขาและเขาไม่มีทางจะปรับความนึกที่อยากจะยอมได้ เขาจะต้องทำบางสิ่งบางอย่างเพื่อเป็นการทำลายเงื่อนไขของอำนาจที่คุกคามเขานั้นเสีย เพื่อให้อำนาจนั้นหมดไปหรือเบาบางลงไป ทางออกของตัวละครเช่นนี้จะพบได้ใน ๒ ลักษณะ คือลักษณะแรกตัวละครจะต่อสู้เฉพาะกับปัญหาที่ตนเองประสบเฉพาะหน้าในกรณีนี้จะเกิดขึ้นในกรณีที่สิ่งที่แปลกแยกกับตนนั้น เป็นสิ่งที่ตนพอจะทำลายได้ประการที่สอง ตัวละครจะพยายามสาวไปถึงต้นตอที่ทำให้เกิดสิ่งที่แปลกแยกกับตนนั้น และพยายามต่อสู้เพื่อทำลายต้นตอ

ตัวละครที่ต่อสู้กับผลิตภัณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ที่แปลกแยกกับคนเฉพาะหน้า เช่น เรื่อง "จุลินทรีย์ พลาสติก" (ร.ด. ๒๕๑๖) บังตัวละครถูกคุกคามด้วยพิษภัยของ พลาสติก เขาารู้สึกว่ารอบๆ ตัวของเขา ขึ้นเต็มไปด้วย พลาสติก แม้แต่ตัวชะง่อนของมนุษย์บางชิ้นก็เปลี่ยนเป็นพลาสติก ดังนั้นเขาจึงทนไม่ได้ กับอำนาจของพลาสติกที่แผ่ขยายครอบคลุมเขาไปทุกด้าน วิธีการต่อสู้ของเขา ก็คือการเก็บพลาสติก ทุกชิ้นที่มีอยู่ในบ้านของเขาจนหมด แม้ว่าการกระทำเช่นนี้จะทำให้เขาสูญเสียทรัพย์สินไปราคา หลายหมื่นบาท และของใช้ในบ้านของเขาแทบจะไม่เหลือหรือบรรดาเขาจะกัดด้านก็ตาม (สุวัฒน์ ตรีเชื้อ ๒๕๑๘ : ๙๗-๑๐๑)

สำหรับตัวละครที่เลือกวิถีการต่อสู้โดยการสืบสาวไปถึงต้นตอที่ตัวละครให้เกิดความแปลกแยกของวิทยาศาสตร์นี้ เช่น ในเรื่อง "นครเน่า" (ร.ด. ๒๕๑๗) ที่ตัวละครของเรารู้ว่าสิ่งแวดล้อมเป็นพิษนั้นมีสาเหตุมาจากโรงงานของชาวญี่ปุ่นจำนวนมากตั้งล้วนเป็นโรงงานที่ถูกประชาชนญี่ปุ่น ขับไล่ให้ออกพ้นประเทศมาแล้วทั้งนั้น แลก่อนขึ้นปกครองไทยกลับยินดีต้อนรับให้โรงงานเหล่านั้นอยู่ใน ประเทศไทย ดังนั้นตัวละครจึงเป็นชายมีอายุ "กว่าครึ่งคน" นี้จึงได้ไปร่วมกิจกรรมของนักศึกษา และประชาชน เรียกร้องให้รัฐบาลไล่โรงงานตั้งแถวออกนอกประเทศทั้งที่ป้ายประท้วงว่า "ไล่หัว นายทุนญี่ปุ่นออกไปจากแผ่นดินไทย" , "เอาไอ้พวกก่อกรรมให้สิ้นซาก" , "เอาท้องฟ้าสีครามของเราคืนมา" , "กลับไปหาธรรมชาติกันเถิด" , "โรงงานหลอกลวงออกไป" , "อย่าฆ่าทะเลเรา นะ" แต่ดูเหมือนรัฐบาลจะไม่ตอบสนองอะไร ทำให้นักศึกษาประชาชนต้องชุมนุมกันอย่างยืดเยื้อ ในที่สุดตัวละครก็กล่าวเห็นว่ารัฐบาลไม่ให้ความสนใจ และขบวนการเรียกร้องก็ใช้วิธีที่ลงมือไป เขาจึงแอมไปใช้น้ำมันราด แล้วจุดไฟเผาทำเย็บรัฐบาล เพราะคิดว่าการทำงานเช่นนี้จะทำให้รัฐบาล ยอมรับเงื่อนไขที่นักศึกษาประชาชนเสนอไปเร็วขึ้น (วิสา ภูมิทัต ๒๕๑๗ : ๒๒๐-๒๒๔)

สรุป อุบัติการณ์ผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาและวิจัยความแปลกแยกในเรื่องสั้นไทยช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๙ สรุปผล
ดังต่อไปนี้

สภาพสังคมในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑ - ๒๕๑๙ มีส่วนร่วมเป็นอย่างใกล้ชิดกับการกำเนิดลักษณะ
และพัฒนาการของวรรณกรรมประเภทเรื่องสั้นในช่วงดังกล่าว นักเขียนเรื่องสั้น ได้สะท้อนปัญหา
ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมในช่วงระยะเวลานี้ไว้มากในในวรรณกรรมของตนอย่างเด่นชัด ปัญหา
ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนี้ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเรียกว่า "ความแปลกแยก" นี้ ว่าแยกออกได้ ๓
ประการด้วยกัน ได้แก่ ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ ความแปลกแยกทางการเมือง และความ
แปลกแยกทางสังคม โดยแต่ละประเภทสามารถจำแนกได้เป็นความแปลกแยกภววิสัย และความ
แปลกแยกอัตวิสัย

การวิเคราะห์ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ เริ่มจากความแปลกแยกภววิสัยพบว่า
ประชาชนชาวไร่ชาวนา และผู้ไร้แรงงาน ทั้งที่เป็นกรรมกร ลูกจ้าง ผู้รับจ้าง และโสเภณี
ล้วนต้องทำงานที่ไม่ได้เกิดจากเจตจำนงของตนเอง และงานดังกล่าวได้นำมาซึ่งความเหนื่อย
ยากทุกข์ทรมาน ทำให้ร่างกายเจ็บป่วย ซึ่งบางครั้งถึงเสียชีวิต งานกรรมกรและลูกจ้าง ยังถูก
ควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิดจากนายจ้างจนไม่มีเวลาเป็นของตนเอง ผลผลิตจากการใช้แรงงานของ
ประชาชนกลายเป็นสินค้าซื้อขายกันในตลาด โดยมีเงินตราเป็นสื่อกลาง ประชาชนผู้ผลิต
หรือผู้ทำงานได้รับค่าตอบแทนเป็นเงินเพียงเล็กน้อย จึงเป็นผลให้ต้องดำรงชีวิตอยู่ด้วยความอด
อยากและเมื่อความสัมพันธ์ของประชาชนกลายเป็นความสัมพันธ์ ที่มีเงินตราและผลประโยชน์
ทางวัตถุเป็นสื่อกลาง ประชาชนจึงอยู่ในสภาพที่ห่างเหินกันไม่มีใครสนใจใคร ทุกคนยึดถือเงิน
ตราเป็นสิ่งสำคัญที่สุด นอกจากนี้ในขบวนการบริโภคประชาชนที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของการของ
นายทุน โดยบริโภคตามอำนาจของการโฆษณา การสร้างค่านิยมทางวัตถุแบบใหม่ และการ
เสนอบริการที่ก่อให้เกิดความสะกดสาบยาในการจับจ่าย เมื่อตัวละครตกอยู่ในสภาพการณ์
เช่นนี้ ก็จะเกิดความแปลกแยกอัตวิสัยตามมา ได้แก่ ประการแรก ความรู้สึกไร้ความหมายคือ
ตัวละคร รู้สึกว่าเขาไม่เข้าใจเหตุและผลเกี่ยวกับสถานการณ์ความเป็นอยู่ของเขา และไม่สามารถจะ
คาดคะเนเกี่ยวกับอนาคตได้ ประการที่สอง ความไร้อำนาจคือ เขารู้สึกว่าเขา ไม่สามารถ

จะมีส่วนกำหนดอะไรได้เกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ประการที่สาม ตัวละครรู้สึกโดดเดี่ยว หรือแยกตัว คือตัวละครรู้สึกว่าคนในสังคมไม่มีใครสนใจและจริงจังกับใคร ทุกคนมุ่งแสวงหาแต่ผลประโยชน์ เขาจึงไม่สนใจคนอื่นเขาสนใจเฉพาะตัวเอง ประการที่สี่ ความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับตนเองคือ ตัวละครรู้สึกว่าความต้องการทำงานที่ขัดกับความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ และได้เงิน

ตัวละครที่เกิดความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ จะหาทางออกโดยหาเหตุผลจำเป็นและข้อดี การยอมจำนนจะเป็นไปใน ๓ ลักษณะคือ การจำกัดตนเอง การเบี่ยงเบนพฤติกรรมและการแสดงอำนาจเหนือ การจำกัดตนเองคือการยอมจำนนการควบคุมตนเองไปให้อำนาจภายนอก เพื่อจะให้ตนเอง รู้สึกมีค่า ประการที่สามคือการเบี่ยงเบนพฤติกรรม จะเกิดขึ้นในกรณีที่ตัวละครได้หันไปทางพฤติกรรมบางอย่าง เพื่อยกย่องความรู้สึก เพื่อให้เห็นว่าตัวเองยังมีค่าสำคัญ หรือมีค่าอยู่ ได้แก่การดื่มสุรา การฉกฉวย และการชวเวยหาสิ่งต่างๆ บริโภคอย่างเต็มที่ การแสดงอำนาจเหนือแสดงออกมาว่าตัวละครจะแสดงอำนาจเหนือผู้อื่น เพื่อให้เห็นว่าตนยังมีอำนาจ ได้แก่การข่มขู่ โสเภณี การแสดงเจตนาที่จะทำร้ายผู้อื่น การก่อเหตุโหดเหี้ยม ความแปลกแยก มี ๓ ลักษณะ คือการพองพวยความแปลกแยกการหลบหนีความแปลกแยกการชั่วคราว และการต่อสู้เพื่อไว้รักษาความแปลกแยกโดยการพองพวยความแปลกแยก ได้แก่การที่ตัวละครได้เรียกร้องต่อสู้เพื่อให้มีการพองพวยกำลังบีบคั้นบีบคั้น การเรียกร้องให้ลดชั่วโมงทำงานใน ๑ วัน การเรียกร้องค่าจ้าง การเรียกร้องสวัสดิการ การหลบหนีความแปลกแยกชั่วคราว ได้แก่การที่ตัวละครลาออกจากงานที่มีปัญหาคับข้อง และตัวละครบางตัวได้ถอนตัวเองออกจากความสัมพันธ์ทางเพศที่ทำให้ตนถูกเอารัดเอาเปรียบคือการถือการไม่ยอมมีอะไรสิ่งของต่าง ๆ กับผู้อื่น การต่อสู้เพื่อไว้รักษาความแปลกแยกโดยการได้แก่การที่ตัวละครได้พยายามต่อสู้เพื่อให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์การพิชิต ๒ วิธีด้วยกันคือ วิธีแรกต่อสู้ด้วยการเรียกร้องจากรัฐบาล วิธีที่สองคือการจับอาวุธ และต่อสู้กับนายทุนโดยตรง

ความแปลกแยกทางการเมือง

การวิเคราะห์ความแปลกแยกทางการเมืองโดยเริ่มจากความแปลกแยกทางวิสัย พบว่าเกี่ยวกับอำนาจที่มีอยู่ที่มีประชาชนจะได้จากนายทุนหรือว่าอำนาจเงิน และอำนาจทางการเมืองมีอันเกิดจากเจตจำนง อันแท้จริงของประชาชน และผู้แทนราษฎร เข้าไป

ใช้อำนาจหน้าที่เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตัวและารรคนพวก โดยไม่สนใจความเดือดร้อนของประชาชน เกี่ยวกับอำนาจบริหารนั้น บารัฐบาลได้ดำเนินนโยบายสนับสนุนนายทุน จำกัดเสรีภาพและปราบปรามประชาชน และทำให้ประชาชน ไม่สัมพันธ์อยู่กับสังคม
 บางอย่าง เช่น ชาติ คอมมิวนิสต์ อนุสาวรีย์ โดยไม่เข้าใจเรื่องราวจริง ๆ เกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ ส่วนตำรวจทหารนั้นได้กลายเป็นผู้ปราบปรามประชาชน ปกป้องนายทุน รวมทั้งใช้อำนาจหน้าที่แสวงหาผลประโยชน์ใส่ตัวและรังแกประชาชน กองทหารนั้นยังบังคับประชาชนมาเป็นทหารและออกสงคราม การฝึกที่ใช้วิธีการที่ทารุณ การกดขี่ข่มเหงทรมานทำให้ประชาชนที่ไม่รู้อะไรควย ต้องเสียชีวิตไปเป็นจำนวนมาก ส่วนข้าราชการก็คือผู้ทำตนเป็นเจ้าขุนมูลนาย รีดไถประชาชนและเขว้างถวราย เห็นแก่เงินมากกว่าความทุกข์ยากของประชาชน ชี้อะเบียดเบียนมากกว่าจะคำนึงถึงการบริการประชาชน นอกจากนี้ระบบราชการยังมีอำนาจที่จะกลืนข้าราชการ/มีอุดมการณ์ได้กลายเป็นข้าราชการแบบทั่ว ๆ ไป และเกี่ยวกับอำนาจตุลาการนั้น พบว่า กฎหมายที่ประกาศใช้อยู่นั้นเป็นกฎหมายที่รับใช้ผลประโยชน์ของนายทุนให้เอารัดเอาเปรียบประชาชนได้ ตลอดจนจำกัดโอกาสสิ่งตนเองของประชาชน ให้พึ่งตนจำยอมจนายทุน และการพิพากษาความมั่งคั่งนั้นไม่สามารถจะให้ความเป็นธรรมกับประชาชน เพราะเงินยังมีบทบาทสำคัญ ในวงการนี้ นอกจากนี้ผู้มีอำนาจยังยึดติดอยู่กับทฤษฎีของกฎหมายมากกว่าปัญหามนุษยธรรม เมื่อตัวละครตกอยู่ในสภา การณ์เช่นนี้ ก็จะเกิดความแปลกแยกกัตัวสังคมมา โดยที่ ประการแรก ความรู้สึกไรความหมาย คือ ตัวละครแสดงความรู้สึกให้เห็นว่าเขาไม่เข้าใจการเมือง ประการที่สอง ความรู้สึกไรอำนาจ คือตัวละครรู้สึกว่าเขาไม่สามารถจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจทางการเมืองซึ่งมีผลกระทบตอเขาและเพื่อนมนุษย์ เขารู้สึกว่าสิ่งที่รัฐกระทำนั้นเป็นปฏิปักษ์กับเขาและประชาชนคนอื่น ๆ แต่เขาก็ไม่สามารถจะขัดขวางอะไรได้ ประการที่สาม ความไร้บรรทัดฐาน คือ ตัวละครรู้สึกว่ากฎเกณฑ์หรือกฎหมายที่ใช้บังคับประชาชนอยู่นั้น เป็นกฎเกณฑ์หรือกฎหมายที่เขา่างถวรายรังเกียจถน เขาเห็นว่า การปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ หรือกฎหมายไม่สมควรทำให้เขาอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ประการที่สี่ ความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือแยกตัว คือ ตัวละครแสดงความรู้สึกว่าไม่ในจุดทศาคอการปฏิบัติกิจกรรม วงการเมือง ไม่สนใจที่จะรวมกลุ่มกับผู้อื่น

ตัวละครที่อยู่ในภาวะความแปลกแยกทางการเมืองจะ วางออกด้วย การยอมจำนน และต่อสู้ การยอมจำนนนั้นตัว ละครจะใช้วิธีการขจัดตัวเองหรือเบี่ยงเบนพฤติกรรม การขัด

ตัวเองนั้น ตัวละครจะมอบอำนาจของตัวเองให้กับผู้ปกครองโดยการยอมรับว่าผู้ปกครองเป็นผู้ที่ฉลาด มีความเข้มแข็งมากกว่าตน ลักษณะที่สอง ตัวละครฆ่าตัวตายเพื่อทำลายตนเองไปโดยสิ้นเชิง ส่วนการเบี่ยงเบนพฤติกรรมนั้นจะพบว่าได้จากวาระการที่เผชิญอุดมการณ์ แต่ถูกว่า อาจของระบอบการบังคับกัน จนไม่สามารถจะปฏิบัติตนตามอุดมการณ์ได้ เขาจึงหันมาดื่มสุรา สำหรับการต่อสู้ใหญ่จากอำนาจการเมืองที่แปลกแยกนั้น ๒ ลักษณะ ลักษณะแรก ตัวละครต่อสู้กับกลไกรัฐที่แปลกแยกกับตนเฉพาะหน้า เช่น การต่อสู้กับตำรวจ นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด และทหารเกณฑ์ ต่อสู้กับครูฝึกหรือนายทหารที่ใช้อำนาจบีบบังคับเขา ลักษณะที่สอง การต่อสู้กับอำนาจรัฐโดยตัวละครเห็นว่าความแปลกแยกทางการเมืองนั้น จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงที่โครงสร้างของอำนาจรัฐทั้งหมด ตัวละครบางส่วน ใช้วิธีชุมนุมเรียกร้องรัฐบาลให้ใช้อำนาจเปลี่ยนแปลงตามที่ตนต้องการและตัวละครบางส่วนใช้วิธีจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับอำนาจรัฐ

ความแตกต่างต่างสังคม

ความแปลกแยกทางสังคมที่ปรากฏในเรื่องสั้น จำนวนได้เป็นความแปลกแยกกับสถาบันการศึกษา ความแปลกแยกกับสถาบันศาสนา ความแปลกแยกกับสถาบันครอบครัว และ ความแปลกแยกกับสถาบันวิชาชีพศาสตร์

การวิเคราะห์ความแปลกแยกกับสถานการณ์การศึกษาโดยเริ่มจากความแปลกแยกทางวิสัย
พม่าการศึกษาทำให้ผู้เรียนต่างเห็นองศาจากตัวเอง ออกจากเงื่อนไขและออกจากสังคม
การทางเห็นจากตัวเองหา ความ การศึกษามีว่ามาจเริ่มกรองคนเราสู่ระบบแนวคิดแยก
วิชาความรู้ต่างในผู้เรียน บรรดาการศึกษาเรียนการสอนเน้นระเบียบวินัยและบทบาทของ
ครู ผู้เรียนจึงมีสภาพเป็นเพียงคนที่มีหน้าที่จำและท่อง ความรู้ดังกล่าว โดยปราศจากความ
คิดสร้างสรรค์ ปราศจากเจตจำนงของตนเอง การศึกษาเช่นนี้จึงไม่ได้นำศักยภาพของ
มนุษย์ ในภาคนั้นผู้เรียนจะต้องถูกคัดออกไปจากระบบอย่างรวดเร็ว โดยผู้ถูกคัดออกไปนั้น
จะไม่ได้อะไรเลย หลังจากต้องเสียเงินเสียเวลาไปอย่างมาก และถึงแม้ว่าผู้เรียนสามารถ
สำเร็จการศึกษาได้ แต่เขาก็ตองกลายเป็นบุคคลจมน้ำไป วิชาความรู้ที่เขาเรียนไม่ประโยชน์
อะไรกับเขา ทั้งหมดนี้เราจะเห็นได้ว่าผู้เรียนเป็นเพียงผู้ถูกกระทำโดยไม่โอกาสแสดง เจตจำนง
ใด ๆ ได้ การทางเห็นจากเพื่อนมนุษย์หมายความว่าการศึกษาโดยปลูกฝังให้มนุษย์เรียนเพื่อ

เอาตัวรอดโดยไม่สนใจความทุกข์ยากของเพื่อนมนุษย์ และการศึกษาแบบแยกตัวออก ทำให้ผู้เรียนเกิดการแบ่งชั้นกันเอง จนทำให้เกิดการแตกร้าวกันในระหว่างเพื่อนมนุษย์ การหาเห็นจากสังคมนาฬายความว่าสหายศึกษาไปปลูกฝังให้ผู้เรียนใช้ชีวิตภายในสถานศึกษาอย่างไม่สอดคล้องกับชีวิตของคนที่เข้าไปในสังคมและความรู้ที่การศึกษาปลูกฝังให้ผู้เรียนก็เป็นความรู้ที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม เพื่อตัวละครตกอยู่ในสภาพการตึงเครียดจนจะเกิดความแปลกแยกอหิวาต์ตามมา กล่าวคือ ประการแรก ตัวละครจะรู้สึกไร้ความหมาย หมายความว่าตัวละครจะมีความรู้สึกว่าเขาไม่เข้าใจว่าเขาเรียนไปเพื่ออะไร วิถีที่เรียนนั้นประโยชน์อย่างไรซึ่งบางคนอาจต้องการเข้ารับราชการ แต่เขาก็รู้เลยว่าเขาจะไปถึงจุดนั้นหรือไม่ ประการที่สอง ตัวละครรู้สึกไร้อำนาจ หมายความว่า เขารู้สึกว่าตนเองไม่มีโอกาสตัดสินใจในการทำสิ่งใด ๆ เกี่ยวกับตัวเองได้ ประการที่สาม ตัวละครรู้สึกโดดเดี่ยวหรือแยกตัว ถือเขารู้สึกว่าการศึกษาไม่ว่าจะเป็นเป้าหมายการศึกษาเนื้อหาที่ศึกษา วิธีการเรียนการสอนหรือกิจกรรมที่จัดขึ้นในสถานศึกษาเป็นกิจกรรมที่ไม่ถูกต้อง เป็นสิ่งไร้สาระและไม่มีประโยชน์ ประการสุดท้าย ตัวละครรู้สึกไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับตนเองกล่าวคือ เขารู้สึกเบื่อหน่ายต่อการเรียนแต่เขาต้องทนเรียนเพื่อเกียรติยศชื่อเสียง เงินทองหรือหน้าที่การงานในอนาคต

ทางออกของตัวละครที่เกิดความแปลกแยกกับสถาบันการศึกษา เป็นไปในลักษณะของการยอมจำนนและการต่อสู้ ตัวละครที่เลือกวิถีการยอมจำนนและใช้ชีวิตยอมรับว่าตัวเองไร้ความสามารถ และปฏิบัติตนให้คล้าย ๆ กับผู้อื่น บางคนจึงกับหาตัวตายเพื่อหนีอำนาจที่บีบรัดตัวผู้เรียน ตัวละครที่เลือกทางออกด้วยวิธีการต่อสู้นั้น ส่วนใหญ่จะเลือกวิถีลาออกจากสถานศึกษา แล้วไปใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมในชนบท ตัวละครในบางเรื่องยังคงเรียนอยู่ในสถานศึกษา แต่ได้หันไปทำกิจกรรมทางสังคมและศึกษาด้วยตนเอง โดยให้ความสำคัญกับการเรียนในห้องเรียนน้อย

การวิเคราะห์ความแปลกแยกกับสถาบันศาสนา โดยเริ่มจากความแปลกแยกภววิสัยพบว่า อำนาจความเชื่อ เวนกรรม นรกสวรรค์ ภูติผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และไสยศาสตร์นั้น มีอำนาจครอบงำมนุษย์ให้ทำหรือหลีกเลี่ยงอย่างหนึ่งจนมนุษย์ไม่สามารถจะแสดงเจตจำนงของตนได้รวมทั้งอำนาจความเชื่อดังกล่าวไปก่อให้เกิดอันตรายกับมนุษย์เองอีกด้วย และพระสงฆ์ได้ทำตัวเป็นอิสระจากเจตจำนงของประชาชนก็ไม่ได้มีความสมณะตามที่ประกาศว่าหวังรวมทั้งได้

อำนาจในทำนองหลอกล่อประชาชน' เพื่อแสดง "ผลประโยชน์ในเรื่องเงินทอง ในสภาพการณ์
เช่นนี้ ตัวละครจะเกิดความแปลกแยกกับตัวผู้ติดตามมา กล่าวคือ ประการแรกตัวละครรู้สึกไร
ความหมาย กล่าวคือเขารู้สึกว่าเขาไม่รู้อะไรจริงเกี่ยวกับสิ่งที่เขาเชื่อและปฏิบัติ ประการ
ที่สองตัวละครจะรู้สึกไร้อำนาจ ถือเขารู้สึกว่าเขาต้องปฏิบัติตามอำนาจของศาสนาโดยไม่มีทาง
หลีกเลี่ยง ประการที่สามตัวละครจะรู้สึกไร้บรรทัดฐาน กล่าวคือ เขารู้สึกว่าศีลธรรมหรือกฎ
เกณฑ์ทางสังคมที่ศาสนาวางไว้เป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์อีกต่อไป การจะไม่รู้ความสำเร็จของ
ชีวิตได้ต้องปฏิบัติตัววิธีอื่น ประการสุดท้ายตัวละครรู้สึก โดดเดี่ยว หรือแยกตัวเอง ถือตัว
ละครจะรู้สึกให้ถูกดำเนินอย่างมาก หรือไม่ให้คุณค่าเลยในสิ่งที่คนอื่นกำลังยึดถือปฏิบัติกันอยู่

ทางออกของตัวละครที่เกิดความแปลกแยกกับสถาบันศาสนา ประการแรกตัวละคร
จะยอมจำนนต่ออำนาจของศาสนา โดยการยอมรับอำนาจมรดกทั่วไป ประการที่สอง
ตัวละครต่อสู้กับอำนาจศาสนาโดยวิธีการต่อสู้ เฉพาะหน้าได้แก่การฆ่าร้ายผู้ที่มีส่วนทำให้
เขาถูกอำนาจของศาสนาบีบคั้น วิธีที่สองตัวละครได้ 'สละตน' เลิกเชื่อถือศาสนาที่เป็นอยู่

การวิเคราะห์ความแปลกแยกกับสถาบันครอบครัว โดยเริ่มจากความแปลกแยก
ภราดรภาพ สบว่า พ่อแม่จำนวนหนึ่งเลี้ยงดูถูกด้วยการดูค่าเพียงที่ลูกอย่างหาบุญเป็นลูกเป็น
แม่หลังระบายโทสะ นอกจากนั้นครอบครัวที่ยากจนถึงพ่อแม่จะมีความปรารถนาดีต่อลูกเพียง
ใด พ่อแม่ก็ไม่สามารถเลี้ยงดูลูกได้ เกินได้อยู่ ไม่สามารถจัดหาสิ่งใดที่สมควร และไม่สามารถ
ส่งลูกเข้าโรงเรียนได้ ในสภาพการณ์เช่นนี้ ตัวละครซึ่งก็คือ เด็กจะแสดงความแปลกแยก
กับตัวผู้ติดตามมา กล่าวคือ ประการแรก ตัวละครรู้สึกไร้อำนาจ ถือเขารู้สึกว่าเขาเกิดมาเพียง
เพื่อรองรับการใช้อำนาจของพ่อแม่ทุกอย่าง โดยไม่มีทางเลือกเลย รวมทั้งเขารู้สึกว่าเขา
ไม่สามารถทำอะไรบางอย่างได้ บางอย่าง หรือไม่สามารถทำบางสิ่งบางอย่างที่เด็กควรจะมีหรือทำ
ประการที่สองตัวละครจะรู้สึกโดดเดี่ยวหรือแยกตัวโดยเขา รู้สึกว่าพ่อแม่ของเขาเป็นศัตรู
ไม่ใช่ผู้มีพระคุณอะไรกับเขาอีกต่อไป

ทางออกของตัวละครที่เกิดความแปลกแยกกับสถาบันครอบครัว สบว่า ตัวละคร
ส่วนใหญ่จะยอมจำนนต่ออำนาจของพ่อแม่ที่กระทำกับตน เพราะพ่อแม่มีพลังของตน
ประการที่สอง ตัวละครในบางเรื่องแก้ปัญหาคือความแปลกแยกด้วยการต่อสู้โดยที่กำลังตอบโต้

การกระทำของจอแจ

การวิเคราะห์ความแปลกแยกกับสถาบันวิทยาศาสตร์ โดยเริ่มจากความแปลกแยกทางวิสัย เช่นว่าสิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์นั้น มีอำนาจถูกถามและทำลายชีวิตประชาชน โดยที่ประชาชนไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เช่น อากาศเป็นพิษ อาหารเป็นพิษ อันตรายจากพลาสติก อากาศสงคราม และขบวนการพาณิชย์เป็นต้น เมื่อตัวละครอยู่ในสภาพการดังกล่าวเขาจะรู้สึกไร้อำนาจ เขารู้สึกว่าพิษภัยจากสิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์กำลังคุกคามเขา โดยที่เขาไม่สามารถหลีกเลี่ยงหรือชี้คขวางได้

ทางออกของตัวละครที่เกิดความแปลกแยกกับสถาบันวิทยาศาสตร์นี้ มีทั้งการยอมจำนนและการต่อสู้ การยอมจำนนเกิดจากการที่ตัวละคร ยอมรับว่า ไม่ว่าใครก็หนีอันตรายจากพิษภัยที่มีต้นเหตุมาจากวิทยาศาสตร์ ไม่พ้น ส่วนการต่อต้าน ตัวละครเรียกร้องรัฐบาลให้จัดการกับโรงงานของญี่ปุ่นที่ปล่อยควันพิษออกมา

อภิปรายผล

จากการวิเคราะห์ความแปลกแยกในเรื่องสั้นช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๐๙ ทั้งหมดมีข้อที่น่าสนใจเกตุดังนี้

๑. ถ้าพิจารณาความแปลกแยกที่ปรากฏในเรื่องสั้น จะเห็นข้อแตกต่างที่สำคัญประการหนึ่ง คือความรุนแรงของความแปลกแยก เช่น เรื่องเกี่ยวกับชาวไร่ชาวนา จะเห็นได้ว่าเรื่องสั้นที่เขียนในระยะเกี่ยวกับบางเรื่อง ผู้เขียนแสดงให้เห็นเพียงว่าชาวนาเป็นผู้ออกแรงทำงานหนัก แต่ก็ยังออกหากทุกข์ยากโดยปราศจากทางออกใดๆ ปราศจากความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาที่ตนเผชิญอยู่ ในขณะที่ชาวไร่ชาวนาในบางเรื่องกลับเป็นผู้ที่สามารถก้าวเปิดโปงนายทุนวินากรวิจารณ์ขั้นปกครอง แสดงความเข้าใจปัญหาต่าง ๆ อย่างชัดเจนตามหลักการอธิบายสังคมของแนวคิดสังคมนิยม ที่เป็นเช่นนี้ เพราะผู้เขียนสร้างวรรณกรรมขึ้น ๒ ระดับ ระดับแรก ผู้เขียนทำหน้าที่เขียนสะท้อนปัญหาเท่าที่เป็นอยู่จริงในสังคมตามที่ตนสังเกตเห็นหรือที่ประสบการอยู่ ระดับที่สองผู้เขียนเขียนเรื่องสั้นขึ้น เพื่อเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองของตน ดังนั้นความแปลกแยกในเรื่องสั้นจึงมี ๒ ระดับด้วยเช่นกัน คือระดับที่เป็นจริงตามสังคมหมายความว่าความแปลกแยกที่เราพบได้ในเรื่องสั้นก็คือปัญหา

ความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ในสังคมนั่นเอง ในอีกระดับหนึ่งความแปลกแยกอาจจะไม่ได้เกิดขึ้นจริง แต่ผู้เขียนมุ่ง ที่จะแสดงอุดมการณ์ทางการเมืองของตนออกมา

๒. จากการศึกษาเรื่องสั้นในช่วงดังกล่าวจะเห็นปรากฏการณ์ทางวรรณกรรม อย่างหนึ่งคือความนิยมแบบตามๆกันซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า ในความนิยมที่ถือว่าในความ ตื่นตัวของนักเขียนในช่วงนั้นๆ นักเขียนจึงเขียนเรื่องออกมาเหมือนกัน เช่นในช่วงประมาณ ปี ๒๔๑๐ เป็นต้นมา นักเขียนซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นนักศึกษานิยมเขียนเกี่ยวกับความแปลกแยก ของสถาบันการศึกษา ในลักษณะคล้ายๆกันและมักจะจบลงด้วยตัวละครเลิกเรียนแล้วไปใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ในชนบทหรือในช่วงพัก ๑๔ ตุลาคม ๒๔๒๖ ผู้เขียนมักเขียนถึงชาวไร่ ชาวนา หรือกรรมกรที่ประสบปัญหาต่างๆ ซึ่งในที่สุดชาวไร่ชาวนาหรือกรรมกรก็จะสรุปถึง ความชั่วร้ายของนายทุนและอำนาจรัฐได้ พร้อมกับจับอาวุธขึ้นมาต่อสู้ เรื่องสั้นในลักษณะนี้ จะมีการขึ้นต้น คำเนินเรื่องและจบคล้ายๆกัน ทั้งนี้เพราะนักเขียนส่วนใหญ่ในช่วงนี้จะได้รับ อิทธิพลจากแนวความคิดสังคมนิยม และวรรณกรรมเพื่อประชาชน ลักษณะความนิยม เขียน ตามๆกันแบบนี้ ทำให้เรื่องสั้นขาดความสมจริงและค้อยคุณค่าทางวรรณศิลป์ เช่นจะเห็นได้ว่า ตัวละครที่ปรากฏในเรื่องสั้นลักษณะนี้จะขาดความสมจริง จะเป็นตัวละครที่มีชีวิตและ บรรยายเป็น เรื่องตัวแทนความคิดของนักเขียน นอกจากนี้ยังขาดความสมจริงเกี่ยวกับความ เป็นไปได้ในการใช้ชีวิตอยู่ในสังคม เช่นการเขียนให้นักศึกษาแสดงความไม่พอใจการศึกษา ที่เป็นอยู่ แล้วรู้ๆตัวละครก็บอกว่าเลิกเรียนแล้ว และจะไปใช้ชีวิตในชนบท และอาจจะมี แฟนสาวซึ่งตอนแรก แสดงความเห็นคัดค้าน แต่เมื่อคุยกัน สักครู่ก็เห็นด้วยและตัดสินใจ เลิกเรียนออกสู่ชนบทกันทั้งคู่ ลักษณะเช่นนี้จะเห็นได้ว่าตัวละครขาดชีวิตจิตใจ ทำอะไรได้ ง่ายๆ โดยไม่ต้องคิดอะไรมาก แล้วแต่ตัวผู้เขียนจะได้เป็นอย่างไร ปัญหาการไปอยู่ใน ชนบทจะไปอยู่ที่ไหน อยู่อย่างไร จะทำอะไร คำร้องชีวิตอยู่ได้อย่างไรล้วนเป็นเรื่องที่ผู้ เขียนละเลยทั้งสิ้น เรื่องชาวไร่ชาวนา กรรมกรที่กลายเป็นผู้สามารถกล่าวตรรกแห่งการ เคาริดเอาเปรียบของระบบทุนนิยมได้อย่างกลองแล้ว รู้เท่าทันอำนาจรัฐที่ปกป้องระบบ นายทุน และใคร่ครวญตัวกับจับอาวุธต่อสู้ในที่สุดท้ายก็เป็นเรื่องที่ละเลยความสมจริง การต่อสู้ ขาดเหตุผลของความเป็นไปได้เพราะในเมื่อระบอบยังดำรงชีวิตอยู่ได้อำนาจรัฐเก่าที่

มีเครื่องมือและกองกำลังมากมาย การจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับใคร สู้อย่างไร แล้วกองกำลังอันยิ่งใหญ่ของรัฐอยู่ที่ไหน ก็เป็นสิ่งที่ผู้เขียนไม่กล้าไปถึงเช่นเดียวกัน และเมื่อตัวละครกำเนิดขึ้นและดำเนินบทบาทอย่างขาดความสมจริง บทสนทนาที่ขาดความสมจริงไปด้วย กล่าวคือ ตัวละครก็มักจะกล่าวแต่ปัญหา ดุลยภาพโดยไม่คำนึงว่าตัวละครที่มีพื้นฐานและสภาพแวดล้อมเป็นนั้นจะพูดได้หรือไม่ และบทสนทนามีลักษณะคล้ายๆ กันเป็นต้น

๓. ลักษณะการสะท้อนความแปลกแยกของเรื่องสั้นนั้น บางเรื่องอาจจะเสนอภาพปัญหาใดปัญหาหนึ่ง เช่น ความแปลกแยกทางเศรษฐกิจ หรือแปลกแยกทางการเมืองหรือความแปลกแยกทางสังคม แต่บางเรื่องสะท้อนให้เห็นความแปลกแยกในหลายลักษณะรวมกันไป โดยเรื่องสั้นในช่วงก่อน ๑๙ ตุลาคม ๒๔๗๖ ผู้เขียนมักนิยมเขียนแนวความคิดกำกวมหรือแบบกระแสรำลึก ที่ตัวละครคิดไปถึงปัญหาต่างๆ หลายปัญหา โดยในแต่ละปัญหานั้นมีรายละเอียดไม่มาก ดังจะเห็นได้จากงานของสุรชัย จันทิมาธร สุชาติ สวัสดิ์ศรี เป็นต้น ช่วงหลัง ๑๙ ตุลาคม ๒๔๗๖ รายละเอียด ความแปลกแยกมักจะปรากฏโดยบทบาทของตัวละครที่มีปัญหาความขัดแย้งถึงเหตุการณ์โดยตรง มีเหตุการณ์เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ชัดเจน ความเกี่ยวเนื่องของปัญหาที่เรื่องสั้นในช่วงนี้เสนอไว้ มักเป็นความเกี่ยวเนื่องระหว่างปัญหาความแปลกแยกทางเศรษฐกิจและการเมือง โดยจะเริ่มจากความแปลกแยกทางเศรษฐกิจแล้วก็โยงไปถึงความแปลกแยกทางการเมือง ในลักษณะที่ชี้ให้เห็นว่าปัญหาที่ประชาชนประสบอยู่นั้นเกิดจากระบบเศรษฐกิจที่เปิดโอกาสให้คนส่วนน้อยเอาเปรียบคนส่วนใหญ่ แลขออำนาจรัฐปกป้องผลประโยชน์ของคนส่วนน้อย และปราบปรามประชาชน ดังจะเห็นได้จากเรื่องสั้นของวัฒน์ วรรลยางกูร รวี โคมพระจันทร์ สถาพร ศรีสังข์ เป็นต้น

๔. การคลี่คลายของบรรยากาศทางการเมืองมีส่วนกำหนดปัญหาความแปลกแยกในลักษณะของการปรากฏเด่นชัดขึ้น โดยเฉพาะความแปลกแยกทางเศรษฐกิจและการเมือง ทั้งนี้เพราะบรรยากาศทางการเมืองที่เปิดกว้างขึ้น ทำให้นักเขียนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่และอย่างตรงไปตรงมาและรุนแรง นอกจากนั้นการเผยแพร่แนวความคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคมก็มีแพร่หลาย ดังนั้นนักเขียนจึงสามารถวางรู้ปัญหาและชี้ชัดเอาการอธิบายปัญหาของแนวความคิดต่างๆ ไปด้วย ดังจะเห็นว่า เรื่องสั้นในช่วงก่อน

๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๑ ผู้เขียนมักจะเขียนถึงความทุกข์ยากของชาวนาชาวไร่ หรือกลุ่มอาชีพอื่นๆ ในลักษณะที่ให้เห็นถึงความทุกข์ยาก น้ำเสียงที่ปรากฏออกมา มีลักษณะที่ให้อารมณ์ความรู้สึกมากกว่า ยังไม่โจมตีระบบเศรษฐกิจและการเมือง แต่เรื่องสั้นช่วงหลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๑ ผู้เขียนมุ่งที่จะเปิดเผยถึงความเลวร้ายของระบบทุนนิยม และอำนาจรัฐที่ปกป้องระบบนี้อยู่ ดังนั้น เมื่อเขียนถึงชาวนาไรชาวนา กรรมกร จึงมักจะตั้งโจทย์ที่มายาวไกล โจทย์ที่รัฐบาลโจมตีข้าราชการ ส่วนท้องถิ่น เป็นต้น น้ำเสียงที่ปรากฏออกมา จึงมักจะเป็นน้ำเสียงที่แสดงถึงความคับแค้น เกรี้ยวกราด และปลุกเร้า

๕. ถ้าพิจารณาจากจำนวนเรื่องสั้นที่เสนอปัญหาต่างๆ ในงานวิจัย ฉบับนี้ จะเห็นได้ว่า ผู้เขียนให้ความสำคัญกับปัญหาทางเศรษฐกิจมาก แม้ว่าในบางช่วงผู้เขียนสนใจที่จะวิเคราะห์วิจารณ์ปัญหาอื่นๆ เช่นปัญหาการศึกษา แต่ก็ยังมีเรื่องสั้นที่แสดงปัญหาทางเศรษฐกิจอยู่เสมอ โดยที่ปัญหาทางเศรษฐกิจนั้นสะท้อนมาจากการดำเนินชีวิตมาเป็นลำดับ เช่น เรื่องสั้นก่อน ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๑ นั้น ยกตัวอย่างปัญหาการอยู่แบบหัวจรดตัว แต่เนื้อหาในช่วงหลัง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๑ จะเห็นได้ชัดว่า เรื่องสั้นที่เสนอปัญหาทางเศรษฐกิจ มักจะวิเคราะห์วิจารณ์ ความเลวร้ายของระบบและปลุกเร้าให้ประชาชนร่วมกับโค่นระบบเป็นต้น

๖. ถึงแม้เรื่องสั้นในช่วงดังกล่าว จะมีบางส่วน ที่เขียนแบบ "สูตรสำเร็จ" และคอยคุกคามทางวรรณศิลป์ แต่ถ้าพิจารณาในแง่มุมของวรรณกรรมแล้ว เรื่องสั้นในช่วง ๖.๓.๒๕๐๑-๒๕๑๑ ได้เสนอเนื้อหาที่แสดงถึงความเห็นอกเห็นใจในชะตากรรมของมนุษย์ที่ถูกกดขี่และการโดนอำนาจนอกตัวไม่ว่าจะเห็นอำนาจที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจ การเมืองหรือสังคม ซึ่งจะเป็นส่วนช่วยทำให้ผู้อ่านเข้าใจสังคม และเห็นใจเพื่อนมนุษย์มากขึ้น อันจะนำไปสู่ความเอื้ออาทร ความเข้าใจ เข้าใจระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และการที่มนุษย์ส่วนหนึ่งได้ใช้มนุษย์อีกส่วนหนึ่งเป็นเครื่องมือเพื่อครอบงำผลประโยชน์ของตนคงจะได้รับการตระหนักถึงมากขึ้นซึ่งอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมที่ดีขึ้น สังคมที่มนุษย์มีเสรีภาพ และศักดิ์ศรีมากขึ้น ส่วนวิธีแก้ไขปัญหามีเรื่องสั้นบางส่วนเสนอไว้ และเรื่องสั้นบางส่วนไม่ได้เสนอไว้ ก็ไม่ใช่เรื่องสำคัญแต่อย่างใด เพราะการหาวิธีแก้ปัญหานั้นเป็นกระบวนการและสิ่งสำคัญที่คนกำลังชีวิตอยู่ เฝ้ารอแต่มนุษย์เห็นใจเพื่อนเอื้ออาทรกัน มีจิตสำนึกที่จะได้รับการแก้ไขไปทีละคน และถ้าวรรณกรรม

สามารถมีอำนาจชักจูงความรู้ศรัทธาของคนได้ เรื่องสั้นในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๙ คงจะมีบทบาทในการสร้างสรรค์สังคม เพื่อให้ผู้อ่านตระหนักถึงสภาพไม่เป็นธรรมในสังคม ตระหนักถึงชะตากรรมของเพื่อนมนุษย์ที่ถูกสภาพสังคมบีบคั้นอย่างปราศจากทางเลือก เพื่อจะช่วยให้ช่วยกันขจัดความอยุติธรรมในสังคมได้บ้างไม่มากก็น้อย

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาค้นคว้าวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาอย่างกว้างๆถึงความแปลกแยกในเรื่องสั้นไทยในช่วง พ.ศ. ๒๕๐๑-๒๕๑๙ จึงน่าจะได้มีการศึกษาค้นคว้าวิจัย ความแปลกแยกแต่ละลักษณะที่ปรากฏในเรื่องสั้น ในช่วงระยะเวลาถึงกล่าวอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้นต่อไป นอกจากนี้ ผู้วิจัยคิดว่า การที่จะได้ การศึกษาค้นคว้าวิจัย ดังนี้ก็คือ

๑. ควรจะมีการศึกษาความแปลกแยกของตัวละครจากนวนิยายเพิ่มเติมโดยคัดเลือกตัวละครต่างๆจากหลายๆเรื่องมาศึกษาซึ่งจะทำให้เห็นลักษณะความแปลกแยกและชะตากรรมของมนุษย์ในวรรณกรรมได้หลากหลายยิ่งขึ้น
๒. ควรจะมีการศึกษาความแปลกแยกจากเรื่องสั้นในช่วงที่ต่อจากงานวิจัยฉบับนี้ถึงปัจจุบัน เพื่อให้เห็นว่าวรรณกรรมได้สะท้อนชีวิตของคนไทยในปัจจุบันว่าต้องประสบกับปัญหาภาวะแวดล้อมทางสังคมอย่างไรบ้าง

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

✓ นกตักดิ์ แก้วเทพ และ กาญจนา แก้วเทพ "สุนิยมอเมริกัน : แบบฉบับสังคมบริโศก"

อาจารย์สาร ๒ : ๖๑ - ๗๖ เมษายน - พฤษภาคม ๒๕๒๔

กมล สุขพานิช "สหรัฐอเมริกากับวิวัฒนาการระบบยุติในประเทศไทย" ใน ทหารกับ

การเมือง : วิเคราะห์เปรียบเทียบ หน้า ๑๑๖ - ๑๔๔ สมาคมสังคมนศาสตร์แห่ง

ประเทศไทย ๒๕๒๓

กมล (นามแฝง) "ถิ่นนี้สัมผัสจะไม่แพ้" ใน เหมือนอย่างไม้เคย หน้า ๙๖ - ๑๐๓

ดวงกมล ๒๕๑๙

กรรณ ไกรลาศ (นามแฝง) ดอกไม้สีทอง โรงพิมพ์วังวัฒนา ๒๕๑๘ , ๑๖๑ หน้า

บันทึกของคนแต่ใจ พิมพ์วิทยา ๒๕๑๙ , ๑๙๖ หน้า

เราไม่ไปดอกไม้ พิมพ์ ๒๕๑๘ , ๑๑๕ หน้า

กระตักดิ์ (นามแฝง) "องค์การ ซี.ไอ.เอ. กับนโยบายของประเทศไทย" ใน

จักรพรรดินิยมจีนนาซี หน้า ๑๘ - ๑๙ ฝ่ายเอกสารศูนย์กลางเก็ดศึกษาภาคเหนือ

๒๕๑๖

กาญจนา แก้วเทพ จิตสำนึกของชาวนา สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๗ ,

๒๒๖ หน้า

กำแหง อยู่เอี่ยม เกรงสุศาสตร์การเมืองเบื้องต้น จุติ ๒๕๑๒ , ๔๕๕ หน้า

จุฑาภา ศายประติษฐ์ ปรัชญาของลัทธิสารกษิษฐ์ แนวร่วมนักศึกษาเชียงใหม่ ๒๕๑๑ ,

๑๗๐ หน้า

เกริกเกร จิระแพทย์ "อารยธรรม" ใน ถนนสายนำไปสู่ความตาย หน้า ๑๑ - ๑๔

ดวงกมล ๒๕๑๘

เกษียร เกละกระ "ความแปลกและแปลกใน พุทธมณฑลธรรม" ธรรมศาสตร์ ๒ : ๑๔๑ -

๑๔๓ มีนาคม ๒๕๒๖

โกมล ถิมทอง "บันทึกแห่งความว่างเปล่า" ใน ก้านขานรับ หน้า ๕๖ - ๖๐ ดวงกมล

๒๕๑๙

โกสุม พิลัย (นามแฝง) ขมด ปุณฺณ : ๒๕๑๘ , ๑๙๘ หน้า

"ฆาตกร" ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย หน้า ๒๖๗ - ๒๗๐ ดวงกมล

๒๕๑๘

เงาเธอ , กลุ่ โสภณที่รัก จักรมิตรปริทัศน์ ๒๕๒๔ , ๓๘๔ หน้า

จรรยา สุวรรณทัต แบบฉบับการวิจารณ์ของครูเด็กที่กำลังเปลี่ยนแปลงของครอบครัวรายได้
น้อยที่อยู่ในเมือง สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ๒๕๒๔

๒๑๒ หน้า

เจษฎา เกียรติ ผิวนวล "ชะตากรรม เสรีภาพ และชีวิต : บทศึกษาโลกทัศน์ทางศาสนา

ของชาวไทย" ธรรมสาร ๒ : ๑๑๖ - ๑๒๖ ตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๑๙

ชัยรินทร์ ไชยวัฒน์ "รถเมล์" ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย หน้า ๓๓๔ - ๓๓๘

ดวงกมล ๒๕๑๘

ชัยวาล นิลประเสริฐ "กลับบ้าน" ใน แล้งเขียว หน้า ๒๖๕ - ๒๗๑ ดวงกมล ๒๕๑๘

ชัยสิริ สมุทราธิ "บ้านหมวก : การศึกษาเชิงทฤษฎีของชนชั้นทางเศรษฐกิจสมัย" โลกหนังสือ

๑๑ : ๒๕ - ๓๐ สิงหาคม ๒๕๒๑

ชิต ลาวงู "ความไม่พอใจ" ใน คำขานรับ หน้า ๔๕ - ๕๗ ดวงกมล ๒๕๑๙

ณรงค์ ศรีรัตโนภาส "ถึงกับข้างไม่ถึงกับข้าง" ใน คำขานรับ หน้า ๑๑๓ - ๑๑๙

จางบน จิตรจำนงค์ "กลับมาอ่านเพื่อชีวิต ศิลปะเพื่อประชาชน" โลกหนังสือ

๓ : ๓๓ - ๓๔ ธันวาคม ๒๕๒๓

กวางเรน ปรีกฤษะ "ทองแดง" ใน คำขานรับ หน้า ๗๓ - ๘๐ ดวงกมล ๒๕๑๙

"เด็กกับสัจนิภาพ" ตามดิสสังคม ๓ : ๓๒ เมษายน - มิถุนายน ๒๕๒๙

ไฉ่ไฉ่ไทย : แรงงานทาสยุคใหม่" เศรษฐกิจ ๑๕๖ : ๘ - ๑๑ มกราคม ๒๕๒๔

ตะวัน สว่างแสง (นามแฝง) "เราจะทำอย่างไรดี" ใน เหมือนอย่างไข่เค็ม หน้า

๒๖๙ - ๒๘๘ ดวงกมล ๒๕๑๙

ตึก วงศ์รัฐ (นามแฝง) "บันทึกของภูมิก" ใน รวมเรื่องสั้นของ ตึก วงศ์รัฐ หน้า

๑๒๑ - ๑๒๖ โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา ๒๕๑๘

ตึก วงศ์รัฐ "ผ่านไปอย่างสิ้น" ใน หม่อมเหาะสาวสวย ชุด ๓ หน้า ๙๙ - ๑๐๑
ประพันธ์สำส่น ๒๕๑๔

_____ "รองเท้าสีน้ำตาล แวสสีเทา และถนนรา" ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย
หน้า ๑๔๓ - ๑๕๕ กวางกมล ๒๕๑๔

ไตรรงค์ สุวรรณคีรี "การต่อสู้ของกรรมกรกับภาวะทางเศรษฐกิจที่พัฒนาในประเทศไทย
(พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๑๕)" ใน เศรษฐกิจไทย : โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง
หน้า ๑๗๕ - ๒๐๑ พิมพ์ครั้งที่ ๓ คอกรฐา ๒๕๑๕

ถวัลย์ วงศ์สุภาพ "บันทึกของต เมือง" ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย หน้า ๒๑๓ -
๒๑๖ กวางกมล ๒๕๑๔

ทรงชัย อภินันท์สรรค์ "เชิงเขาการทองบรรพตลงสู่หุบเขาชาติไทย" ใน
ลัทธิอาณานิคมใหม่ในเอเชียอาคเนย์ หน้า ๑๖ - ๔๖ บรรณวิทย์ ๒๕๑๔

ทวีป วรดิกล ปรัชญาว่าด้วยความผิดแปลกสถานะ วลี ๒๕๑๗, ๑๕ หน้า

ทองแดง ชูวาทิวัฒน์ "ภาวะวิกฤติของระบบราชการไทย" ปาฐการยสาร ๓ : ๑๖ -
๓๖ พฤษภาภพ - มิถุนายน ๒๕๑๔

ตะนง พิศาล "จากห้องสี่ปัสสาวะ" ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย หน้า ๒๓๒ -
๒๔๖ กวางกมล ๒๕๑๔

ทักซ์ เฉลิมเตียรณ "ความคิดทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และระบบการเมือง
แบบอนุอุปถัมภ์" ใน รักเรื่องไทย หน้า ๓๕ - ๘๑ สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๔

เทือง สกุดดี "ไปตายที่นั่น" ใน คำขานรับ หน้า ๑๔๗ - ๑๔๙ กวางกมล ๒๕๑๔

ธงชัย สุรการ "แะน้านั้นยอมจะคลั่ง" ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย หน้า ๑๔๗ -
๑๖๖ กวางกมล ๒๕๑๔

ธัญญา ชุนธภาธาร "อะไรเกิดขึ้นกับผู้หญิงอย่างเธอ" ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย
หน้า ๒๔๕ - ๒๔๘ กวางกมล ๒๕๑๔

ธัญญา พลอนันต์ "ไอริน - ภานาและน้ำตา" ใน คำขานรับ หน้า ๓๗ - ๔๒
กวางกมล ๒๕๑๔

นั้ บางนรา (บางเผง) "จับมืออะไร" ใน การจากไปของนกนางนวล หน้า

๙ - ๒๙ ๖๓๖๘

นั้ทวีชัย ขวัญใจ "เธอจะขับรถเผดสักอะไร" ใน เหมือนอย่างไม้เคย หน้า ๒๓๗

- ๒๔๑ กวางกมล ๒๕๑๙

นั้คณ รามขวา (นามแฝง) "ขออรัญเษ" ใน เหมือนอย่างไม้เคย หน้า ๑๔๕

- ๒๓๐ กวางกมล ๒๕๑๙

_____ คนขมขมไม้ คมขมขม ๒๕๒๗ , ๑๔๘ หน้า

_____ "ตาทาง" ใน นาครวิกรม หน้า ๑ - ๙ โรงพิมพ์การพิมพ์

๒๕๑๖

นั้คณ นรารักษ์ (นามแฝง) "โลกในมือของเรา" ใน เหมือนอย่างไม้เคย หน้า ๕

- ๑๐ กวางกมล ๒๕๑๙

นั้ ย (นามแฝง) "หวังขอบ้านเรา" ใน กำแพงรับ หน้า ๑๖๙ - ๑๗๙ กวางกมล

๒๕๑๙

นั้รนาม (นามแฝง) "วิถีการชีวิตของสังคมไทย" ใน จากเศรษฐกิจสู่การเมืองถึง

สังคมไทย หน้า ๑ - ๑๖๖ วิถี ๒๕๑๙

นั้วิติ กองเขียว "โลหิตบาท" ใน คำขวัญ หน้า ๓๕๑ - ๓๕๕ กวางกมล ๒๕๑๙

นั้เวศน์ กันไทยราษฎร์ กมลพลกมล วิถี ๒๕๒๐ , ๑๕๒ หน้า

_____ คนสี่เหลี่อง กวางกมล ๒๕๑๙ , ๒๐๓ หน้า

_____ "รถประจำทางสี่เขี้ยวคล้า" ใน ใต้เส้นระนาบ หน้า ๔๔ - ๑๑๐

โรงพิมพ์โรงเรียนสตรีในศึกษา ๒๕๑๖

นั้เงนน้อย พงษ์สารารด "เนื้อในกระดูก" ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย หน้า ๑๖๙

- ๑๗๙ กวางกมล ๒๕๑๙

นั้เชียร , จูเลียร์ "การศึกษาเรื่องความอยู่รอดของชาติ" ใน การศึกษาเพื่อมวลชน

หน้า ๑๓ - ๒๒ ชุมพร มังสัวแสงตะวัน ๒๕๒๒

นั้จิตติ ชุมภักดิ์ "การะหนั" ใน แจ้งเบ้า หน้า ๔๑ - ๕๒ กวางกมล ๒๕๑๙

นั้ภู กิ่งคำ "บทวิเคราะห์ความขบวนการ ๑๙ ตุลาฯ" ใน สู่ขบวนการประชาชน หน้า

๕๔ - ๘๖ กรุงเทพมหานคร ๒๕๑๑

บุญกร่าง เกิดตุลา (นามแฝง) อนาคตของชาติ ส่วนหนังสือ ๒๕๓๓ , ๑๘๔ หน้า
บุญส่ง . ๑๙๙๙ "อาชญากรรมเพื่อชีวิต" ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย หน้า ๑๙๓ -

๒๐๖ กวางกมล ๒๕๑๘

เม้นเช็ตต์, นิโกคัส "การตีพิมพ์เพื่อการจับอาวุธในประเทศไทย" ใน รักเมืองไทย
หน้า ๓๖ - ๖๖ สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๑๘

ประเวศ วะสี "คำบอกเล่าของสามัญญะ" ปาจนยสาร ๓ : ๔๘ - ๖๖ พฤษภาคม
- มิถุนายน ๒๕๒๘

ประสิทธิ์ รุ่งเรืองรัตนกุล ตำนานหน้า เม็ดทราย ๒๕๒๒ , ๑๘๖ หน้า

ประเสริฐ จันทน์ "นักล่าคน" ใน เจตนาที่กาลเหือด หน้า ๙ - ๒๑ นกขุภ ๒๕๒๕

_____ "กรูประจวบ" ใน แจ้งเชษฐ หน้า ๑๒๖ - ๑๓๔ กวางกมล ๒๕๑๘

ประเสริฐ สว่างเกษม "ถั่วเดินทาง" ใน แจ้งเชษฐ หน้า ๑๖ - ๔๖ กวางกมล ๒๕๑๘

ปรีดา ขาวมอ "ลูกคุณนาย" ใน คำขานรับ หน้า ๓๗๓ - ๓๗๔ กวางกมล ๒๕๑๘

ปรีดา เปี่ยมพงศ์สานต์ กาว แปรกแฉกและปัญหาเกษตรกรรมในระบบสังคมนิยม ดอกหญ้า
๒๕๒๖ , ๑๘๖ หน้า

_____ "แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย" ใน ก้าวต่อไปของสังคมไทย หน้า

๘๑ - ๑๓๖ คณะกรรมการนักศึกษารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒๕๒๓

ปียวิตร ลีลาธรรม "คนหนุ่มสาวกับการปฏิวัติ" ปาจนยสาร ๒ : ๑๐ - ๑๑ กุมภาพันธ์
๒๕๒๕

พงษ์ศักดิ์ พยัคฆ์ (นามแฝง) "กอง กองทะโก" ใน คำขานรับ หน้า ๒๓ - ๓๑
กวางกมล ๒๕๑๘

"คนไทยใช้ยาฆ่าแมลงสูงสุด" เดลินิวส์ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓ หน้า ๑๑

พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม "ฐานะทางประวัติศาสตร์ของ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และ ผลสืบเนื่อง
ที่มีต่อชนวนการของ พ.ค.ท." ใน วิพากษ์พรรค หน้า ๑๓ - ๑๐๖ สหพันธ์นิสิต

นักศึกษาแห่งประเทศไทย ๒๕๒๔ , ๒๗๓ หน้า

พรภิรมย์ เอี่ยมธรรม "พัฒนาการขบวนการสังคมนิยมในประเทศไทยหลังสงครามโลก

ครั้งที่ ๒ ถึง พ.ศ. ๒๕๒๖" เกร็ดรัฐศาสตร์การเมือง ๑ : ๑๐๙ - ๑๒๑ ตุลาคม

๒๕๒๘ - มีนาคม ๒๕๒๙

พลญา อังกนิษฐ์ "เวเวตาแม่" ใน เหมือนอย่างไม่เคย หน้า ๘๘ - ๙๔ กวางมกล

๒๕๑๙

เนลศักดิ์ จิรไกรศิริ วรรณกรรมการเขียน กราฟฟิคอาร์ต ๒๕๒๒ , ๒๐๘ หน้า

_____ บรรณาธิการ "ไทยมอง" ทย เคล็ดไทย ๒๕๒๔ , ๓๖๔ หน้า

ผดุงพิศาน พุ่มพล , ม.ร.ว. "ย้อนรำลึกถึงคนรุ่นใหม่ : กำเนิดขบวนการนักศึกษา

๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ ใน บริบทการเมืองไทย ปารจารย์สาร ๕ : ๕๖ - ๖๘ กันยายน

- ตุลาคม ๒๕๑๘

พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , สำนักงานคณะกรรมการ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ฉบับที่ ๕ สำนักงานกฤษฎีกา ๒๕๒๔ , ๓๑๒ หน้า

นิบลศักดิ์ ละครสธ ถนนสี่แคว ผ่านฟ้าพิทยา ๒๕๑๙ , ๑๘๓ หน้า

นิพัธ ธรรมสันตา สังคมวิทยาเบื้องต้น โอเคชั่นสโตร์ ๒๕๒๓ , ๔๑๕ หน้า

พินุ ศุภริยพงศ์ นิพนธ์การวาทที่ ๒๐ โอเอ นิพัธ ศุภ. (นามแฝง) การเวก

๒๕๒๐ , ๓๓๖ หน้า

นิสิฐ ศุภริยพงศ์ "ถนนสายหมอกกรวัน" ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย หน้า ๓๐๕ -

๓๑๑ กวางมกล ๒๕๑๘

ไวยุทธ์ สุธสุเมส "คำทอมในเวลาที่เราเร็ว" ใน คำขานรับ หน้า ๓๔๑ - ๓๖๑

กวางมกล ๒๕๑๙

ไพโรจน์ บุญประกอบ วิเคราะห์เรื่องสั้นแนวการเมืองและสังคมในช่วง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖

- ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ ปริทัศน์นิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ๒๕๒๖ ,

๑๔๔ หน้า อักสำเนา

ไพจิณ ทรัพย์านนท์ "ดอกไม้และน้ำตา" ใน เหมือนอย่างไม่เคย หน้า ๑๓๐ - ๑๔๒

กวางมกล ๒๕๑๙

ไพโรสส์เต้ สรหมน้อย ควมมือของเรา พ.ศ. ๒๔๒๑ , ๑๕๙ หน้า

แฟร์ , เปาโล การศึกษาสำหรับผู้ถูกกดขี่ แปลโดย ช. เขียวรุ่งเรือง สหพันธ์นักศึกษา

เสรีแห่งประเทศไทย ๒๔๑๑ , ๑๙๐ หน้า

ภักดี รินนาบุลหรัณย์ "มิตที่สี่ของบาป" ใน บลั้งเซ็ง หน้า ๕๓ - ๖๑ ดวงกมล ๒๔๑๘

ภักดี (นามแฝง) "รัฐบาล - รัฐบาลของใคร เพื่อใคร" ใน สู่ขบวนการประธาณ

หน้า ๘๘ - ๙๑ ศูนย์กลางนักศึกษาภาคเหนือ ๒๔๑๑

ม. เพียร รัตนาทนต์ "บนเส้นทางสายใหม่" ใน กำยานรับ หน้า ๑๔๓ - ๑๖๑ ดวงกมล

๒๔๑๙

สม. เจริ (นามแฝง) "ถนนกับหมา" ใน เหมือนอย่างไม่เคย หน้า ๕๑ - ๖๑

ดวงกมล ๒๔๑๙

_____ "น้ำใจไหลเขียว" ใน รวมเรื่องสั้นเมืองนคร หน้า ๖๙ - ๘๖

ประพันธ์สำส่น ๒๔๑๘

มณูญ วังโกเมร "หากชีวิต" ใน แฉ่งเต็ง หน้า ๑๑ - ๒๔ ดวงกมล ๒๔๑๘

มานพ ฅมอนศรี "โลกกว้างใต้กระดองเต่า" ใน กำยานรับ หน้า ๒๑๑ - ๒๔๑

ดวงกมล ๒๔๑๙

_____ "ห้องทุ่งขามนา" ใน โลกใหม่ หน้า ๑๑ - ๒๖ โรงพิมพ์โรงเรียน

จัดรีในศึกษา ๒๔๑๑

เมธี กรองแก้ว "รัฐ รัฐบาล เศรษฐกิจและประชาชน : การคิดคำนึงทางเศรษฐกิจ"

ใน เศรษฐกิจไทย : โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง หน้า ๓๔๙ - ๓๗๒ พิมพ์

ครั้งที่ ๓ กอกรฐา ๒๔๖๓

แผนเอก , เออเนสต์ เศรษฐศาสตร์การเมืองเบื้องต้น แปลโดย ภักดี ภักดี แก้วเทพ

กอกรฐา ๒๔๖๘ , ๓๔๕ หน้า

ไมจรี ลิ้มวิชาชี "ฉันคือต้นไม้" ใน ถ. สายที่นำไปสู่ความตาย หน้า ๓๖๖ - ๓๗๖

ดวงกมล ๒๔๑๙

ยอดธง พัทธวิไล (นามแฝง) เรื่องมีจอมมิวนิสต์จะครองไทย โรงพิมพ์รามมิตร ๒๔๑๑ ,

๔๑๒ หน้า

ร. บุญยากษ์ (นามแฝง) "แรมกลีบบ้าน" ใน กำขำรับ หน้า ๕ - ๑๑ กวางมกล

๒๕๑๘

รวี โคมะระจันทร์ (นามแฝง) ตะวั่นแดง สมาคมเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ ๒๕๑๘ ,
๒๐๔ หน้า

ระวีวรรณ ประกอบผล สื่อมวลชนกับวิกฤติการณ์ทางการเมืองในประเทศไทย วิทยานิพนธ์

ร.ค. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๘ , ๓๑๕ หน้า อักสำเนา

ราชกิจจานุเบกษา (ฉบับพิเศษ) เล่มที่ ๑๔ ตอนที่ ๘๑ ลงวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑

เรื่อง การเลี้ยงดูและอบรม , ระเบียบกรมการเคหะกิจ ประมวลงานวิจัยในประเทศไทย

เกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็กไทย โครงการศึกษาสังคมศาสตร์เกี่ยวกับการศึกษา สำนักงาน

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ๒๕๒๖ , ๘๖ หน้า

ลิขิต อุดมศักดิ์ "รัฐ : สิ่งปฏิรูปทางประวัติศาสตร์" เศรษฐกิจการเมือง ๑ : ๑ -

๑๘ ตุลาคม ๒๕๒๘ - มีนาคม ๒๕๒๘

_____ รัฐ : สิ่งปฏิรูปทางประวัติศาสตร์ (อีกครั้ง) " เศรษฐกิจการเมือง ๑ :

๑ - ๑๘ ตุลาคม ๒๕๒๘ - มีนาคม ๒๕๒๘

วรมณี , พระราช ปรัชญาการศึกษาของไทย เกศไทย ๒๕๑๘ , ๓๖๘ หน้า

วิวัฒน์ วรลยางกูร ก้นจากสายเลือด อธิปไตย ๒๕๑๘ , ๑๙๐ หน้า

_____ "ก่อนถึงดวงดาว" ใน กำขำรับ หน้า ๘๑๘ - ๘๒๑ กวางมกล ๒๕๑๘

_____ "ความไขว่คว้าของกระดูกกระเซ" ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย หน้า

๒๕๑ - ๓๐๒ กวางมกล ๒๕๑๘

_____ ความหวังเมื่อเจ้านาฬิกา รหัส ๒๕๒๒ , ๒๕๖ หน้า

_____ นครแห่งดวงดาว กนกวรรณ ๒๕๒๒ , ๑๙๕ หน้า

วิจัยสังคมไทย ๒๔, กลุ่ม เส้นทางสังคมไทย มิตรใหม่ ๒๕๒๖ , ๓๓๖ หน้า

วิเทพ ลือชาฤทธิ์ "วิสัยทัศน์ของจ้อย" ใน เหมียวอย่างไม่นอน หน้า ๑๐๕ - ๑๑๑

กวางมกล ๒๕๑๘

วิชาการ เวียงกูล "การโฆษณาชวนเชื่อเป็นแก่นไทย" ใน เพื่อปากท้องและชีวิตที่ดีกว่า

หน้า ๒๓ - ๒๔ พิ.พิ. ๒๕๒๑

วิทยากร เชียงกูล การพัฒนาวิทยานิพนธ์ในประเทศไทย ตันตุมภัก ๒๕๖๖ , ๒๐๘ หน้า

ฉันจึงมาหาความหมาย มิ วัชรสิทธิ์ ๘ : ๑๕๓ หน้า

"ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย" ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย หน้า ๕๕ -

๑๓ กวางมกล ๒๕๖๘

บ้านในฝันของชาวมาไทย สว่างสรรค์ ๒๕๖๕ , ๑๘๘ หน้า

เราจะไปทางไหนกับ ประพันธ์สำลัน ๒๕๖๖ , ๖๖๘ หน้า

"วรรณกรรมรางวัลกนกวรรณวิจิตร ๒๕๖๖" ภาษาและหนังสือ ๑ : ๑ - ๑๑

เมษายน - กันยายน ๒๕๖๕

"เหมือนอย่างไม่เคย" ใน เหมือนอย่างไม่เคย หน้า ๓๕ - ๔๕ กวางมกล

๒๕๖๕

วิทยากร เชียงกูล ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ และวิสา ภัฏทิพย์ ขบวนการนักศึกษาไทยจาก

อดีตถึงปัจจุบัน ระจันทรเดียร ๒๕๖๖ , ๑๔๑ หน้า

วินัย บุญช่วย "ถนนสายที่ ๕๓" ใน ร้านรับ หน้า ๓๕ - ๔๕ กวางมกล ๒๕๖๕

วิวัฒน์ รุจิสัมพันธ์ "จำเลยมนุษยธรรม" ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย หน้า ๓๕๑ -

๓๕๐ กวางมกล ๒๕๖๕

วิชา ภัฏทิพย์ "แก่นของคำพูด" ใน สองไทย หน้า ๒๕๖ - ๒๖๑ ศักดิ์สยาม ๒๕๖๕

เราจะผ่าซางไป ปุณณ ๒๕๖๖ , ๒๕๖ หน้า

วีระประวัติ วงศ์วิวัฒน์ "วันหนึ่ง" ใน หนังสือสาวสวย ชุด ๓ หน้า ๒๐๕ - ๒๖๖

ประพันธ์สำลัน ๒๕๖๕

วีระ มุสิกพงศ์ ยุทธวิธีธรรม ม.ป.ท. ๒๕๖๖ , ๒๖๕ หน้า

ณ.ก. วงศ์ทอง (นามแฝง) "ความเจ็บปวด" ใน ถนนสายที่นำไปสู่ความตาย หน้า

๓๖๕ - ๓๘๐ กวางมกล ๒๕๖๕

สรสัจจา (นามแฝง) เศรษฐกิจการเมืองฉบับบ้าน นกเขา ๒๕๖๖ , ๔๓๖ หน้า

สรสัจจา (นามแฝง) "หนูเขวนกับเจ้าชาย" ใน เหมือนอย่างไม่เคย หน้า ๑๔๕ -

๑๔๕ กวางมกล ๒๕๖๕

ศิริ เร หนูแก้วขวัญ "วันขึ้นที่โรงพยาบาล" ใน หมื่นเหินสาวิสัย หน้า ๕๒ - ๕๔
 ประพันธ์สำส่น ๒๕๑๕

ศรีดาวเรือง (นามแฝง) แก้วหยดเขียว เม็ดทราย ๒๕๒๖ , ๓๑๔ หน้า

_____ "ชายฟ้าเหลือง" ใน ถ่านสำอ นำไปสู่ความตาย หน้า ๕๐๑ - ๕๑๒

ดวงกมล ๒๕๑๔

_____ "พ่อ" ใน เหมือนอย่างไม่เคย หน้า ๑๕๑ - ๑๖๕ ดวงกมล ๒๕๑๕

ศรีศักดิ์ นนรัตน์ ปกัณชาติ ส่วนนางสี ๒๕๒๒ , ๑๒๕ หน้า

จิตติมา ฉัตรกุล ณ อรุณยา รัฐประศาสนการ ใน มจรจอนสาสฤทธิ ระเบียบต์ วิทยาวิพนธ์

ร.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๖ , ๓๐๖ หน้า อดีตสำเนา

ศิริ ผาสัก พัฒนาตมียมของไทย โรงพิมพ์วิจิตรการพิมพ์ ๒๕๒๒ , ๒๒๑ หน้า

ถาวร ศรีสังข์ กมลในสุภา ปุณณ ๒๕๑๕ , ๑๕๒ หน้า

สนธิ สนิตรการ "บทบาทของกรอกรวิวัฒนาการโลกาของคนไทย" ใน รักเมืองไทย

หน้า ๑ - ๓๕ สำนคณสังคณตาสตรแห่งประเทศไทย ๒๕๑๕

ลมเกียรติ ปดิฐพร "ความผิด" ใน โลกใหม่ หน้า ๕๑ - ๕๖ โรงพิมพ์โรงเรียน

สตรีเวติศึกษา ๒๕๓๑

ลมเกียรติ วังชนะ "เกรณฐศาสตรการเื่องว่าด้วยระบบการศึกษไทย" เกรณฐศาสตร

การเื่อง ๓ : ๒๖ - ๕๖ กันฉนวน - สฤตจิลาชน ๒๕๒๔

สมกิด สิ่งสง "เรายังไ้พระคอกหรือ" ใน แจ้งเ็ญ หน้า ๓๐๓ - ๓๑๓ ดวงกมล

๒๕๑๔

วมวติ ติสสะอาด "ไทยเรามีปัญหาการศึกษาหรือไม่" กรตาสตร ๓ : ๑๕๕ - ๑๖๖

มกราคม - มีนาคม ๒๕๒๒

สมคณ ฆานะรังสรรค์ เสรณฐกิจการเกนทร คอกญา ๒๕๒๖ , ๒๕๑ หน้า

สัษฐา สัษฐาวิวัฒน์ หลักสังคณวิทยา โภณวัฒนาพานิช ๒๕๒๓ , ๓๐๓ หน้า

สนธิ ร้อยระชา (นามแฝง) "ถนสายคี่นำสู่ความตาย" ใน เหมือนอย่างไม่เคย

หน้า ๒๑๐ - ๒๑๖ ดวงกมล ๒๕๑๕

สิทธิชัย อาดาณัติ "ช่วงสายหว่างดวงเดือน" ใน หนังสือ หน้า ๒๐๘ - ๒๑๗

ดวงกมล ๒๕๑๘

_____ "อีกสามสักเท่าไร" ใน เหมือนอย่างไม้เกย หน้า ๒๗๐ - ๒๗๖ ดวงกมล

๒๕๑๘

สุทัศน์ เหมือนเกียรติก "หัว" ใน อย่าเอาหัวไปลูบขาตาย หน้า ๓๒๕ - ๓๓๑

ดวงกมล ๒๕๑๘

สุจิตต์ วงษ์เทศ หยิบเงามาปักเงา ประพันธ์คำสั้น ๒๕๑๑ , ๒๗๖ หน้า

สุวาทิ สวัสดิ์ศรี "ความเงิบ" ใน คำขานรับ หน้า ๙๘ - ๑๑๐ ดวงกมล ๒๕๑๘

_____ "ความเป็นมาของลุ่มความเจริญของเรื่องสั้นไทยสมัยใหม่" ใน คนสายฟ้า
ไปสู่ความตาย หน้า (๑๘) - (๔๗) ดวงกมล ๒๕๑๘

_____ "ประวัติและผลงานของสุวาทิ สวัสดิ์ศรี" ใน วิเคราะห์ก้นกระดอมเลิร์ต
ในเรื่องสั้นของสุวาทิ สวัสดิ์ศรี ภาพรวม ก. ปริวรรตพิมพ์ กทม. ๒๕๒๗

จัดสำเนา

_____ ภาพสะท้อนจากเรื่องสั้น : ระหว่างนักศึกษา กับมหาวิทยาลัย ระหว่างวิทยาคัย
กับสังคม" ใน คำขานรับ หน้า (๒๑) - (๕๕) ดวงกมล ๒๕๑๘

สุวาทิ สวัสดิ์ศรี "วิเคราะห์สังคมไทยด้วยวิธีการทางเศรษฐศาสตร์การเมือง" ใน
จากเศรษฐศาสตร์การเมืองถึงสังคม หน้า ๙๖ - ๑๑๑ ตรี ๒๕๒๗

สุทธิชัย เทียน "ฉันกับคนจน" ใน คำขานรับ หน้า ๖๕ - ๗๑ ดวงกมล ๒๕๑๑

_____ "บันทึกของหนุ่มชายใจดีเมืองไทย" ใน หนุ่มเฒ่าสาวสวย หน้า ๔๕ -
๖๑ ประพันธ์คำสั้น ๒๕๑๔

สุธี ประศาสน์เศรษฐ "เศรษฐกิจไทย : แนวทางแห่งความก้าวหน้า" ใน เศรษฐกิจ
ไทย : โครงสร้างกับการเปลี่ยนแปลง หน้า ๒๓ - ๔๑ พิมพ์ครั้งที่ ๓ ดอกหญ้า

๒๕๒๕

สุวาทิ สวัสดิ์ศรี มนุษย์ในสวนวิทยา มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๒๕ , ๑๘๕ หน้า

สุรชัย จันทิมาธร ก่อนเคลอนการาวาน แสงป่อ ๒๕๒๕ , ๓๘๘ หน้า

สุรชาติ บำรุงสุข "สงครามและสันติภาพ" ตามมติสังคม ๓ : ๕ - ๗ เมษายน -

มิถุนายน ๒๕๐๘

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ "การเปลี่ยนแปลงสังคมไทยโดยสันติวิธี" ใน อยู่อย่างไทย โดย

สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (นามแฝง) หน้า ๓๔๔ - ๔๖๑ เคล็ดไทย ๒๕๐๕

สุวัฒน์ ศรีเชื้อ สงครามในหอยผิงผิง ประพันธ์สำสั่น ๒๕๑๘ , ๒๐๓ หน้า

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล "การศึกษาไทยในวันนี้" ใน การศึกษาเพื่อมวลชน หน้า

๒๔ - ๔๑ ชมรมหนังสือแสงจันทร์ ๒๕๑๑

_____ "พัฒนาการขององค์กรนักเรียนรู้จักศึกษา" ใน ส่องไทย หน้า ๒๐๖ - ๒๑๖

เด็กจิตสยาม ๒๕๑๘

_____ เอียงข้างประชาชน ชมรมหนังสือแสงจันทร์ ๒๕๑๑ , ๑๙๘ หน้า

เสนาะ สาขัญบุตร "ทางแยก" ใน ก้านยานรับ หน้า ๒๕๓ - ๒๖๑ กวางมล ๒๕๑๘

"หญิงบางประเภท" เศรษฐกิจสังคม ๕ : ๔๐ - ๔๔ กันยายน - ตุลาคม ๒๕๐๐

อดุล ประมัญญ "สิทธิอันชอบธรรม" ใน รวมเรื่องสั้นเมืองนคร หน้า ๒ - ๒๓

ประพันธ์สำสั่น ๒๕๑๕

อนันต์ ปิ่นเอี่ยม วิทยาศาสตร์สังคมของประชาชน พิมพ์ครั้งที่ ๔ ศึกษา ๒๕๐๒ , ๒๕๕

หน้า

อนุช อาภาภิรม ทฤษฎีประวัติศาสตร์และสังคม นางนวล ๒๕๐๒ , ๑๖๖ หน้า

_____ "ทางเคียวของเรา" ใน นาคกรสืบความถึก หน้า ๑ - ๕ โรงพิมพ์

ธีระการนิมิต ๒๕๑๖

_____ "รื้อสี" ใน ก้านยานรับ หน้า ๑๓ - ๒๐ กวางมล ๒๕๑๘

_____ "ศึกษาเพื่อรับใช้ประชาชน" ใน คนเล็ก...เยาวชน หน้า ๑๔๕ - ๑๕๐

กลุ่มเด็กฟ้า ๒๕๐๖

"อย่างไรก็ความแปลกแยก" มาดาม ๒ กรกฎาคม ๒๕๐๖ หน้า ๑

อรุณ ราษฎร์ พฤติกรรมข้าราชการไทย โอเดียนดโตร์ ๒๕๒๕ , ๒๖๖ หน้า

อากิม ชนากูร "รัฐกับประชาสังคมไม่ใช่สิ่งปฏิทูลทางทฤษฎี" เกรนูดาสตรการเมือง

๑ : ๔๕ - ๖๖ ตุลาคม ๒๕๒๘ - มีนาคม ๒๕๒๙

_____ "รัฐทุนนิยมระบอบราชการไทย : บทเสนอว่าด้วยรัฐกับประชาสังคมในระบอบทุนนิยมไทย" เศรษฐศาสตร์การเมือง ๑ : ๑๙ - ๓๑ ตุลาคม ๒๕๒๘ - มีนาคม ๒๕๒๙

✓ อาชีพ วาภิกรม "วิถีชีวิตและรูปแบบครอบครัวไทย : อดีต ปัจจุบัน อนาคต" ใน เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องความเป็นไทยที่ควรดำรงไว้ หน้า ๑ - ๑๘

สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๒๙

อารี กุลทรัพย์ "การ ศึกษาศึกษาของโรงเรียนเพื่อสร้างควาเข้มแข็งของประเทศ" ใน รัฐาภิวัตน์ ๒๒ : ๒๙ - ๓๒ กรกฎาคม ๒๕๒๓

✓ อาสาสมัครเพื่อการบริโภค , กลุ่ม "ขาดทุนกำเนิดสินค้าใหม่สำหรับหญิงไทย" สยามใหม่ ๔๘ : ๓๑ - ๓๓ มีนาคม ๒๕๒๔

✓ อุดม รุ่งเรืองศรี สภาพวรรณกรรมไทยปัจจุบัน ศิลปกรรมสาร ๒๕๒๔ , ๒๕๔ หน้า อุดร ทองน้อย "วันหนึ่งผมจะผาถนังโลก" ใน คณะสายที่นำไปสู่ความตาย หน้า

๓๔๑ - ๓๔๘ ดวงกลมด ๒๕๒๔

อุทัย ทองเเียร "คำนำ" ใน การศึกษาเพื่อความเป็นไทย ไม่ปรากฏเลขหน้า ตตก ๒๕๒๔

อุบล ปาญประสา "จารีประเพณีกับชนชั้นปกครองไทย" ใน สัณวณการระชาชน หน้า ๒๖ - ๔๔ ศูนย์กลางนักศึกษาภาคเหนือ ๒๕๑๑

"โถงกวาด : โรคชนิดใหม่ของเด็กไทย" สยามนิกร ๖๙ / ๑ : ๔๔ - ๔๕ ตุลาคม ๒๕๒๑

Bottonore, Tom, ed. Karl Marx New Jersey, Prentice- Hall, Inc., 1973. 188 p.

Feuerlicht, Ignace. Alienation from the Past to the Future. Westport, Greenwood Press, Inc., 1978. 273 p.

- Fromm, Enrich. Escape from Freedom. 21 st ed., New York, Holt, Rinehart and Winston, 1961. 305 p.
- _____. Marx's Concept of Man. 21 st ed., New York, Frederick Ungar Publishing Co., 1974. 263 p.
- _____. The Sane Society. 4 th ed., London, Routledge & Kegan Paul Ltd., 1971. 370 p.
- Geyer, Felix R. and Schweitzer, David, ed. Alienation : Problems of meaning, theory and method. London, Routledge & Kegan Paul Ltd., 283 p.
- Gilmour, Robert S. and Lamp, Robert B. Political Alienation in Contemporary America. New York, St. Martin's Press, 1975. 203 p.
- Lukacs, Georg. History and Class Consciousness. 5 th ed., Massachusetts, The Mit Press, 1976. 356 p.
- Macquarrie, John. "A Theology of Alienation," in Alienation : Concept, term and meaning. p. 311 - 320. New York and London, Seminar Press, 1973.
- Marx, Carl. "Critique of Hegel's Doctrine of the State," in Early Writing. p. 58 - 194. London, Penguin Books, 1975.
- _____. "Economic and Philosophical Manuscript," in Early Writing. p. 280 - 340. London, Penguin Books, 1975.
- Murchland, Bernard. The Age of Alienation. New York, Random house, 1971. 203 p.
- Ollman, Bertell. Alienation : Marx's Conception of Man in Capitalist Society. 2 nd ed., New York, London and Melbourne, Cambridge University Press, 1977. 388 p.
- Petrovic, G. "Alienation, in The Encyclopedia of Philosophy. V.1 p. 67 - 80. New York, The Free Press, 1967.
- Schaff, Adam. Alienation as a Social Phenomenon. London Peryaman Press, 1980. 311 p.
- Seeman, Melvin. "On the Meaning of Alienation," in Sociological Theory 4 th ed., p. 401 - 414. New York, Macmillan Publishing Co., Inc., 1976.
- Wallimann, Isidor. Estrangement. London, Grandwood Press, 1944. 195 p.